# ATLAS VAN STOLK

KATALOGUS

DER

HISTORIE-, SPOT- EN ZINNEPRENTEN

BETREKKELIJK

DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

VERZAMELD

DOOR

A. VAN STOLK Cz.

GERANGSCHIKT EN BESCHREVEN

DOOR

G. VAN RIJN

4

*VIERDE DEEL*

AMSTERDAM
FREDERIK MULLER & Co.
1901

# ATLAS VAN STOLK

# ATLAS VAN STOLK

## KATALOGUS

DER

## HISTORIE-, SPOT- EN ZINNEPRENTEN

BETREKKELIJK

## DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

VERZAMELD

DOOR

A. VAN STOLK Cz.

*Oud-Majoor-Kommandant van het korps Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam, Officier in de orde van de Eikenkroon, Ridder in de Koninklijke orde van Italië*

GERANGSCHIKT EN BESCHREVEN

DOOR

G. VAN RIJN

*Ambtenaar aan het archief der gemeente Rotterdam*

***VIERDE DEEL***

AMSTERDAM
FREDERIK MULLER & Co.
1900

# VOORBERICHT.

Nu 't Vierde deel der beschrijving van den „Atlas van Stolk" het licht ziet, ben ik verplicht mij te verontschuldigen tegenover de bezitters der vorige deelen over de late verschijning Dit deel heeft mij geleerd, dat alleen wanneer men den ganschen tijd aan zulk een arbeid wijden kan, een bewerking mogelijk is als ik hier heb trachten toe te passen.

De katalogus der prentverzameling in het Britsch Museum, in dit deel meermalen aangehaald, heeft mij parten gespeeld. Er niet aan denkend welk een enormen tijd een bewerking als de daar gevolgde kost, heb ik den „Lusthof van Momus" en de prenten van het „Groot tafereel der dwaasheid", die bij Muller slechts 63 bladzijden innemen, naar dat model beschreven, zoodat ze hier bijna het geheele deel vullen. Is het een bewijs, dat Muller's beschrijving nog heel wat uitbreiding toeliet, 't gaat niet aan op deze wijze den arbeid voort te zetten; óók omdat het gehalte der prenten gaandeweg minder wordt; daarom hoop ik, dat het volgend deel met minder tusschenruimte het licht zal zien.

Als de verzamelaars en prentbezitters in dit deel, waarin meer dan in eenig ander verschillende staten van een zelfde prent beschreven worden (soms tot zeven toe), een betrouwbaren leiddraad vinden, danken zij dit voor een groot deel den heer C. v. Ommeren, die, korrektor *con amore* met scherpen blik de proeven zag, zoodat kleine

verschillen tusschen het origineel en de kopie, of afwijkingen in de op- en inschriften van twee of meer staten eener plaat, met de meeste nauwkeurigheid zijn aangegeven. Overtuigd dat dit deel, zoowel tegenover de voorgaande als de nog volgende, de meeste moeilijkheden opleverde, niet alleen voor den korrektor maar ook voor de zetters, vermeld ik hier met genoegen de namen der twee mannen: H. Rozeboom en T. J. Heij, die in de drukkerij van den heer A. Lasterie te Wageningen werkzaam, zonder grooten kosten, op ongeëvenaarde wijze technische bezwaren hebben overwonnen, welke veel moeite gaven, terwijl de patroon er niet weinig toe bijdroeg om te zorgen, dat de door hem aanvaarde zaak haar reputatie behield, die zij ook onder den sedert overleden vorigen bezitter, den heer M. C. Bronsveld, ondanks vele moeilijkheden, handhaafde.

ROTTERDAM 1900. G. VAN RIJN.

# BEREDENEERDE BESCHRIJVING

VAN DEN

# ATLAS „VAN STOLK"

---

## Afzonderlijke prenten

## (Vervolg)

---

1700. MULLER (No. 3017 en S. No. 3017).

**3054. „Esopus in Europa."**

Zie: No. 3091 hierna.

27 November 1700. NIET BIJ MULLER (No. 3018).

**3055.** „*Beleg en ontset van Nerva* 27. *nov.' Nerva obsidione Liberata* 27. *nov.* 1700." — „*Nerva obsessa ac liberata.*"

Inschriften aan weerszijden van het borstbeeld van Karel XII koning van Zweden, door de Faam gedragen. Drie kleinere medaillons met de borstbeelden van vroegere zweedsche koningen hangen onder en ter zijde van Karels portret. Links de Overwinning? als zinnebeeldige figuur, rechts de Gerechtigheid. Over den geheelen voorgrond der plaat een hevig gevecht. Links de koning te paard. Verder naar achter de belegeringswerken, de stad, enz. Onder de plaat, in 't midden, in 9 regels, een latijnsche opdracht aan Karel XII van R. de Hooghe. Rechts de uitlegging der cijfers 1—27 in de plaat. Links: „Heldendaad der Swéden", enz. Gravure in-plano, naar R. de Hooghe door P. Schenk.

31 December 1701. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3019).

**3056.** „*The Last Speech of king William, to His Parliament December* XXXI. MDCCI."

Opschrift boven de aanspraak aan het parlement, in twee kolommen gegraveerd onder een monumentale eerepoort met drie bogen. In de middelste een inschrift ter eere van Willem III. Gravure door „Ios:

Nutting" met adres van „Charles Bill" en de erven Th. Newcomb. In de aanvangsletter der aanspraak het borstbeeld van Willem III.

4 Maart 1702. b. NIET BIJ MULLER (No. 3019).

3057. „*Verbeelding der droeve Val ter Iagt, van Wylen den Doorlughtigsten Grootmagtigsten Vorst, Wilhelm de III, By der gratie Gods Koning van Groot Brittanjen, etc. etc. etc. den* 4 *Maart* 1702."

Onderschrift, met 6-regelig vers, gegraveerd onder de afbeelding van Willem III, die, door één persoon van achteren ondersteund, op den grond ligt, terwijl van de linkerzijde anderen ter hulp snellen. Achter den koning diens paard. Op den achtergrond de jachtstoet. Gravure in-fol., door en met adres van P. van den Berge.

4 Maart 1702. MULLER (No. 3020).

3058. „Verbeelding des droeve Vals", enz.

Latere staat der plaat onder 't vorig nommer beschreven; alleen door de hierboven aangegeven veranderingen, in 't tweede en vierde woord van 't onderschrift, daarvan verschillend.

19 Maart 1702. MULLER (No. 3022).

3059. „Verbeelding der (sic) Stervende Koning van Engeland, Schotland, Vrankryk en Yrland, etc. etc. etc. Wilhelm de III. den 19. Maart 1702."

Onderschrift, met 6-regelig vers, gegraveerd onder de afbeelding van den stervenden vorst te bed liggend. Op den voorgrond rechts een weenende dame, links een drietal grootwaardigheidsbekleeders en een hond. Achter het ledikant verscheiden personen. Gravure in-fol., door en met adres van P. van den Berge. Pendant van No. 3057 hier voren.

19 Maart 1702. MULLER (No. 3023).

3060. „Verbeelding der (sic) stervende Koning van Engeland, schotland, Vranckryck en Yrland, etc. etc. etc. Wilhelm de III. den 19 Maart 1702".

Onderschrift, met adres van „D'Weduwe van A. Tangena", gegraveerd onder de verkleinde, tamelijk nauwkeurige kopie der vorige plaat. Daaronder in drie kolommen, in boekdruk, het verhaal van 't overlijden, met opschrift: „Afbeeldinge en verhaal, Van het droevig en ontydig Afsterven van zyn Koninklijke Majesteyt van Groot-Brittannien Willem de Derde, Hoogloffelijker Memorie, In den Heere gerust op den 19[de] van Lentemaand, 1702." Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., door Muller naar *dit* exemplaar beschreven.

Waarschijnlijk door P. van den Berge, doch de prent is zoo erg opgesneden, dat het moeielijk is den vervaardiger er in te herkennen. (K).

5 en 6 April 1702. MULLER (No. 3276).
moet zijn: NA MULLER (No. 3023).

3061. „Verbeelding van de ongemeene Hooge Waatervloed, en de Groote Schade daar door geschiet, tussche den 5 en 6 April 1702."

Opschrift, gegraveerd in den plaatrand eener zinneprent op dezen watervloed, een vrouw (de Hollandsche maagd) voorstellende, die smeekend hoofd en rechterhand ten hemel heft, terwijl zij met de linker wijst op een kaart der geteisterde streken. Rechts en op den geheelen achtergrond afbeelding van de doorbraken. Boven de plaat een opschrift in boekdruk: „Verbeelding van de ongemeene hooge waatervloed In Holland, en Polders en Dorpen van dien," enz.; een 12-regelig vers en de „Naamen der voornaamste Steeden,... door deze Watervloed beschaadigt en ondergeloopen.", in twee kolommen, eveneens in boekdruk, er onder. Gravure langw. in-4°., met adres van (en door) P. van den Berge te Amsterdam.

5 en 6 April 1702? NIET BIJ MULLER (No. 3023).

3062. „*Die beij Schönhofen in Holland und selbiger gegent betrübte Wasser Fluth.*"

Opschrift in een lint in den rechterbovenhoek eener plaat, waarop een ondergeloopen stad en omliggend land is afgebeeld. Links bovenaan de stad, onderaan een kamp land, waarop een hut, eenige menschen en koeien. Rechts op den voorgrond twee daken van geheel ondergeloopen huizen, enz. Slechte afdruk eener afgesleten plaat, langw. in-4°., z. n. v. gr. Duitsche gravure?

23 April 1702. MULLER (No. 3025).

3063. Begrafenis van Willem III, koning van Engeland.

Afbeelding van den stoet, in zes rijen boven elkaar, gaande naar de Westminster-abdij bovenaan links. Gravure langw. in-4°., „P. v .d. Berge. D: et F:" Links bovenaan gemerkt „fol. 174".

1650—1702. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3026).

3064. „*Histoire de Guillaume III. Roi d' Angleterre, d'Ecosse, de France, & d' Irlande, Prince d' Orange, &c. &c. &c. Contenant Les Actions les plus memorables de sa Vie, & ce qui s'est passé de plus remarquable depuis sa naissance jusques à sa mort. Avec plus de* 80. *Figures. Tome Premier. A Amsterdam, Chez Pierre Mortier, Libraire sur le Vygendam.* M.D.CCIII."

Titel van het eerste deel van een werkje, in drie deelen kl. in-8°. Deze titel is in rood en zwart gedrukt, de beide andere alleen in zwart. Op de titelprent van het eerste deel ziet men Willem III te paard naar rechts, den kommandostaf in de rechterhand, het naamcijfer W. R. op de pistool-

holster, het vorstelijk wapen op de schabrak, achter hem een legerkamp en vesting. Verder is dit deel versierd met de afbeeldingen der volgende medailles:

„Tom. 1. Pag. 5." „Belgica libertas vigvit virtvte Wilhelmi". Op Willem I.

„Tom. 1. Pag. 8." „Pastorem· occidit· ne vos· credite· lvpo·" Op den moord van Willem I, met 13-regelig fransch en latijnsch onderschrift in boekdruk, beginnende „Cette Medaille fut faite à cause de l'assassinat du Prince." De medaille is in twee afmetingen afgebeeld.

„Tom. 1. Pag. 9." „Mavrici· avxilivm præstans victoria· Bergis." Op het veroveren van Bergen.

„Tom. 1. Pag. 10." „Fredericvs· Henricvs· D· G· princeps· avraic comes· nassaviæ". — „Amelia· D· G· princep avrai· comes· solmensis". Op Frederik Hendrik en Amalia van Solms.

„Tom. 1. Pag. 11." „Wilhelmvs II· D· G· princ· avraicæ com· nass· e^c". Op Willem II.

„Tom. I. Pag. 20." „Crimine ab uno disce omneis (sic) MDCL XXX Iulii". — „Magnis excidit ausis MDCL VI Novembris". Op den dood van Willem II, enz., met 14-regelig fransch en even groot latijnsch onderschrift, aanvangende: „Cette Medaille fut frapée au sujet de l'affaire d'Amsterdam & de la mort de Guillaume second Prince d'Orange."

„Tom, I. Pag. 21." „Wilhelmvs III· D G princeps aravs. etc." Eerste medaille op Willem III met 10-regelig fransch onderschrift, beginnend: „Voici la premiere Medaille qui fut faite en l'honneur de Guillaume III. Prince d'Orange."

„Tom. I. Pag. 72." „Nec. sorte. nec. fato." Met 19-regelig fransch onderschrift: „Cette Medaille fut frapée pour la nomination du Prince d'Orange à la Charge de Stadhouder."

„Tom. I. Pag. 91." Afbeelding van twee medailles onder elkaar, met 9-regelig fransch onderschrift: „Ces deux Medailles furent faites sur la levée du Siege de Groningue, & la prise de Coëvorden." In de plaat nog gegraveerd: „fig: 99."

„Tom. I. Pag. 114." „a DoMIno VenIt paX et VICtorIa Læta". Met 13-regelig fransch onderschrift: „Cette Medaille fut frapée à Amsterdam en memoire de la Paix avec l'Angleterre." In de plaat nog gegraveerd: „fig: 101."

„Tom. 1. Pag. 136." „de Graef". Op de inneming van Grave door den prins.

„Tom. I. Pag. 195." Medaille met 13-regelig fransch onderschrift: „Ce fut pour leur Mariage que cette Medaille fut frapée."

„Tom. I. Pag. 202." „Firmata Neo magi pax 1678." Medaille met 13-regelig fransch onderschrift: „Cette Medaille fut frapée en Memoire de la Paix." (de Nimègue). Rechts bovenaan „FIG. 105".

„Tom. I. Pag. 302." „Terras· Astræa· reuisit." Medaille met 20-regelig

fransch onderschrift: „Cette Medaille fut frapée, sur la décente (sic) du Prince d'Orange en Angleterre," enz. In de plaat nog: „fig. 115. n°. 1".

„Tom. I. Pag. 342." „Ter· gedagtnis· dat· op· de· dagh· der· kroning· de waght· had· d· comp· van· d· h· B· Mvikens". Medaille met 6-regelig fransch onderschrift: „Cette Medaille fut faite à Amsterdam sur le Couronnement du Roy & de la Reine d'Angleterre," enz. Onderin nog: „fig: 117."

Al de hiervoren beschreven medailles komen voor in Bizot, *Medalische historie der republiek*, enz. Voor zoover er echter onderschriften zijn aangegeven, zijn deze er, voor dit werkje, in boekdruk onder geplaatst.

De titelprent van het tweede deel is volkomen gelijk aan de hierboven onder No. 2865 beschrevene, alleen luidt het tusschenschrift nu: „Triomphe dv roy. Tom. 2." Ook de 61 afbeeldingen der versieringen, dáár meer uitvoerig vermeld, komen aan het eind van dit deeltje voor. Verder is het nog geïllustreerd met de volgende platen:

Tom. 2. Pag. 73. Slag bij Fleurus. 1 Juli 1690. Gravure in-4°., door C. Luiken.

„Tom. 2. Pag. 78." Zeeslag bij Bevesier. 10 Juli 1690. Gravure in-4°., door C. Luiken.

„f. 3. Tom. 2. Pag. 84." Doorwaden van de Boyne op drie plaatsen. 12 Juli 1690. Links op den voorgrond Willem III en eenige ruiters, rechts een trompetter en een tweede persoon, beiden te paard. Gravure langw. in-4°., door J. Luiken.

In deel III zijn de volgende platen:

Titelprent. Tegen het voetstuk van een grafmonument is een gevecht (de slag aan de Boyne?) afgebeeld; terwijl in de zuil, die daar bovenop staat, als titel gegraveerd is: „Histoire du Roy Guillaume Tom. III." Op het voetstuk, ligt, op een kussen, het lijk van Willem de Derde, geharnast, den kommandostaf in de rechterhand, het hoofd naar rechts en gelauwerd. Aan weerszijden van de zuil veroverde vaandels, krijgstuig en geboeide vijanden. Links, vóór het monument, een vrouw, rechts een jonkske, beiden weenend. Midden op den voorgrond 's konings wapen. Gravure in-8°., z. n. v. gr., maar door J. Luiken.

„Tom. 3. Pag. 1." „Les XVII. Provinces du Pais-Bas &c:". Kaart langw. in-4°., z. n. v. gr.

„Tom. 3. Pag. 4." „Liege Ville forte et Considerable, Capitale de l'Eveché et Seigneurie de Liege," enz. 9-regelig inschrift in den linkerbenedenhoek, in een steen, waarachter een krijgsman, die een ander man (Frankrijk) terzijde van den steen, op de vlucht jaagt.

„Tom. 3. Pag. 89." „Le Combat de Steenkerke... le 5 Aoust l'an 1692." enz. 10-regelig inschrift, in den rechterbovenhoek eener terreinkaart. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.

„Wilhelmus Henricus. D. G. rex Angliæ Franciæ. &c. Arausionensum Princeps. etc."

„Maria Stuart. D. G. Regina angliæ Franciæ. &c. Arausionensum Princceps. (sic) etc".

Twee portretten, in medaillons van palmbladen, naar rechts en links, op voetstukken met bovenstaande inschriften en het wapen van den prins en de prinses midden tusschen de onderschriften. Links onder het portret van den prins: „Ex Formis P. Mortier." Bovenin, in de hoeken van het portret der prinses: „Tom. 3." „Pag. 244." Gravures in-8°.

„Tom. 3. Pag. 288." „Siege de Nameur Par le Roy Guiljaum". Onderschrift midden onder de afbeelding der stad en vestingwerken; rechts op den voorgrond „le Roy et ses generaux." zooals No. 1 in de verklaring der cijfers 1—15, aan weerszijden van het onderschrift gegraveerd, aangeeft. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., maar volgens J. Ph. van der Kellen misschien door N. Visscher de Jonge. (Muller No. 2929 en S. No. 2929).

10 Juli 1672—23 April 1702. *b.* NIET BIJ MULLER (No. 3026).

3065. *„Leven en oorlogs-daden, van Wilhem den Derden koning van Engeland, etc."*

Titel in een gordijn boven in de titelprent van een werkje in-8°., waarvan het eerste der drie deeltjes den volgenden geboekdrukten titel heeft. *Het leven, bedryf, en oorlogs-daaden van Wilhem den Derden, koning van Engeland, Schotland, Vrankryk en Ierland; prince van Orangien, enz. Vervattende zyn Stamhuys; als mede de voornaamste Staats- en Oorlogs -zaaken, . . . tot zyn Sterf-bed toe voorgevallen. Door A. Montanus, En 't Eerste Deel vervolgt door G. C. . . . Tot Amsterdam, By Jan ten Hoorn*, . . . 1703. Op de titelprent, (door J. Luiken), is bovenaan rechts de koning afgebeeld, op den troon zittend in het Parlement; in een kleinere voorstelling, onderaan, de slag aan de Boyne. Behalve met een borstbeeld van „Wilhem de Derde koning van Groot Britannien.", in-8°., van voren, in medaillon, is dit werk versierd met de volgende platen:

I. 1. „Zyn Hoegheijd de Heer Prinse van Orange Wilhem den derde, werd tot Stadhouder Verkooren den 10. Iulij 1672".

I. 2. „Belegering en Veroveren der Stad Grave, den 28. October 1674."

II. 1. „Lyk staatie van Maria Stuart Koninginne van Engeland". (Muller S. No. 2906 A).

II. 2. „Sterf bed van Wilhem Hendrik de Derde Koning van Engeland".

II. 3. „Lyk staatie van Wilhem Hendrik De Derde Koning van Engeland."

Behalve deze platen, alle langw. in-4°., z. n. v. gr., doch II: 1 en 3 zeker door Luiken, is op blz. 88 en 89 van deel II de voor- en keerzijde

afgebeeld eener medaille op de Test-akte en de Penale wetten, met de randschriften: „Libertas conscientiæ hoc monili ornata" en „Res immoderata cupido est".

23 April 1702. MULLER (No. 3027).
DOZY (No. 3027).

### 3066. „Haarlem in rouw."

Inschrift in de plaat onder een zinnebeeldige voorstelling op den dood van Willem III. De Haarlemsche stedemaagd zit in het midden der plaat voor een dorren boom; aan één der takken hangt een harp (teeken van rouw: de harp aan de wilgen gehangen); links van haar de Faam en bij een urn een engel die een fakkel uitdooft; rechts twee engeltjes de doodsklok luidende; een urn, speerbundels en een ledige koningsstoel. Deze zinnebeeldige groep staat in een vierkant, dat de zaal van een of ander gebouw moet voorstellen; waarschijnlijk de groote zaal van 't stadhuis te Haarlem, waar een lijkrede gehouden is. In het bovengedeelte is n.l. een soort van plattegrond afgebeeld, waarop de zitplaatsen aangeduid zijn van Oud-burgemeesteren en schepenen, rechtsgeleerden, de redenaarsstoel, enz. Onder de plaat een vers in twee kolommen, in boekdruk, met opschrift: „Haarlem in rouw bekleed, Over het droevigh overlyde van d'uytneemenste aller Vorsten en Beschermer des Geloofs Willem Hendrik Koningh van Groot Britangie, Prince van Orangie, &c. Voorgestelt Aan de Edele Groot Agtbare Heeren Burgemesteren der selven stad." Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., door R. de Hooghe (K), met adres van P. Persoy. Muller vermeldt een exemplaar met het adres van de Wed. A. Tangena.

23 April 1702. MULLER (No. 3029).

### 3067. „Vis unita fortior".

Inschrift in een schild, waarnaar acht handen (Engeland en de zeven provincien?) zich uitstrekken, in het rechterbovendeel van een zinneprent op den dood van Willem III en op de noodzakelijke eendracht tegenover Lodewijk XIV. In het gedeelte arm, dat zich, evenals bij al de andere, bevindt aan de tweede, vijfde en zevende hand van links af, staan de letters „A", „G" en „H"; met dit woord „Agh" een uiting van smart over 's prinsen dood bedoelende. Onder het schild een lijkkist, waarop de koninklijke attributen liggen, met het inschrift: „Monumentum. Gvil. max. Regis Britaniæ." op de lange zijde en het naamcijfer op de korte. Uit de kist komt een stem: „Coeant in foedera dextræ." Links is achter eenige rotsen een krokodil: „Lovis. XIV.", verborgen, die weent, zooals het 26-regelig vers zegt, dat met het enkele opschrift: „Verklaring dezer print.", in drie rijen, in boekdruk, onder de plaat gedrukt is. Op den bergweg, van die krokodillentranen nat, staat „Diffidendvm". Een man, die van dien weg afkomt en naar deze kist loopt, zegt: „Malus ubi Sebonum (sic,

voor se bonum) fingit, est pessimus." Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met adres in den rechterbenedenhoek der plaat: „a Anuere chez Pierre Moron".

1702. MULLER (No. 3030).

3068. „Tombeaux (sic) de Guilliaume III^me Roy de la Grande Bretagne, du Dessein de D. Marot son Architecte."

Onderschrift onder de afbeelding van een ontwerp voor een praalgraf, dat nooit uitgevoerd is. Op een als lijkkist gevormden steen, waartegen de slag aan de Boyne afgebeeld is, ligt een beeld van den prins op allerlei oorlogstuig. Aan zijn hoofdeinde rechts twee gekroonde vrouwen (Engeland en Holland?) hem beweenend; links de Faam, die zijn lof uitbazuint. In de zijde van de nis, waarin dit monument staat, zijn in zes medaillons, meer of minder duidelijk, gebeurtenissen uit 's prinsen leven afgebeeld. Onderaan aan weerszijden een engel 's vorsten leven beschrijvend. Gravure in-fol., z. n. v. gr. (door Marot zelf?) De plaat komt als titelplaat voor in een H. S. van K. van Alkemade en P. van der Schelling: *Beschriiving en Afbeelding van de Eer- en Praal-bedden der Land- en Zee-helden, die wel van 't Vaaderland verdient hebbende, en op 't bed van Eer gestorven ziinde, Op s' Lands kosten met openbaare Eer-teekens vereewigt ziin.*" Ongelukkig is het meerendeel der ruim 40 afbeeldingen, die oorspronkelijk in dit H. S. behoorden, er uitgescheurd, zoodat, de vermelding waardig, er alleen nog in over zijn: „Tombe ofte begraefplaets der princen van Orange." in-fol., z. n. v. gr. (door C. Decker), „Pt. Smith. exc." (N. b. M.). Grafsteen van „Jacob van Brouckhoven" in de Pieterskerk te Leiden, teekening in-4°.; van „Iacob Delff", in de Oude kerk te Delft, teekening in-4°. 1729; van Jacobus de Brauw, heer van Ketel, „J: Blommendael fecit Anno 1664", teekening in-4°; van Theod. Graswinckel, in de groote kerk te 's Hage, teekening in-8°. 1729; van Elisabeth, dochter van Marnix van St. Aldegonde, teekening in-4°. 1730; van Johannes Coccejus in de St. Pieterskerk te Leiden, teekening. Al de teekeningen zijn door W. van Lely (1729—1730). Tekst van C. v. Alkemade en P. v. d. Schelling.

1702. NIET BIJ MULLER (No. 3030).

3069. *„Dit's William de dapp're held/ beroemd door (moed in 't oorlogsveld/
Die in zyn laetste veertien jaer/ de brit ten (vorst en vader waer."*

Opschrift boven een houtsnede, langw. in-8°., een ruiter voorstellende wiens steigerend paard bij den teugel wordt geleid door een page. Het plaatje komt voor in een boek in-4°. getiteld: *Groot prenten-boek, of het vermaak der jonkheid; bestaande in over de vier honderd zoorten van afbeeldingen en figuuren; . . . Op Nieuw Bereymd.* Te Amsteldam, By B. Koene, Boekdrukker, in de Boomstraat. 1823. Op den titel boven het

adres een vignet, beter gesneden dan al de andere platen, door „A. Streip", wiens naam in den linkerbenedenhoek staat. Het meerendeel der houtgravures, die hierin voorkomen, is zeker van 't begin der 18e eeuw en naar ik meen is het boekje in zijn geheel veel vroeger, laatst der 17e eeuw reeds uitgekomen. Enkele andere plaatjes dan het hierboven genoemde, dat op G 4 verso staat, komen er nog in voor, die vermelding verdienen; zóó b. v. op C 1 recto een driekoningenfeest; D 4 recto een arquebusier, trommelslager en piekenier; E 3 verso twee monsters, waarvan er een reeds voorkomt op een 16e-eeuwsch pamflet, F 3 recto inwoners van Nieuw Nederland; F 4 verso de haringbuis; H 1 verso de trekschuit; I 2 recto een Groenlandvaarder; I 4 verso Friesen; K 2 verso een kwakzalver; K 3 recto vurende en marcheerende troepen; K 4 verso een zeeslag:.. „Neerlands volk bevogt op franc en brit victorie."; L 4 verso koorddansers; M 1 verso, beleg van Groningen door Barend van Galen; enz. Alle houtgravures z. n. v. gr.

1702. MULLER (No. 3031).

**3070.** „Theatrum bellicum, incipiens a Carolo II Hispaniarum Rege ad Carolum III." enz.

Zie: Na Muller No. 3712.

1702. MULLER (No. 3274*b*).

**3071.** „Praelium in Belgio." enz.

Zie: No. 3089 hierna.

5 en 6 April 1702. MULLER (No. 3276).

**3072.** „Verbeelding van de . . . Hooge Waatervloed," enz.

Zie: No. 3061 hier voren.

11 Juni 1702. MULLER (S. No. 3284 A).

**3073.** „Aenslagh op Nijmegen mislukt op den 11 Juny 1702. Door het Leeger, van de voornaemste Hooft Troupes, vande Konink van Vrankryk: onder het beleyt van Buffler, Hertogh van Bourgonie, Duck de Meine etc: etc: soekende het Leeger vande Staet, ende des selfs Gealieerde, onder de Grave van Athelone, vande selve Stadt afte snyde, 'twelck nogh inde werke quam; so als hier boven verbeelt staet".

Op den voorgrond en tot ver over het midden der plaat ruiterij; daarachter Nimwegen in profiel; geheel op den achtergrond verscheiden dorpen. Gekleurde gravure in-plano, door „Matth. Berkenboom", met bovenstaand onderschrift. Door Muller naar *dit* exemplaar beschreven.

26 Juli 1702. MULLER (S. No. 3285 A).

**3074.** „Ter intrede Van den doorlugtigste en grootmagtigste Vorst Frederik de Eerste, koning van Pruyssen,

**keurvorst van Brandenburg, &c. &c. &c. Binnen Amsterdam, den 26 July 1702."**

Onderschrift en 14-regelig vers van A. Alewijn, in boekdruk, onder de afbeelding van de ontvangst van dien vorst. Links op den voorgrond Frederik, in 't oogloopend klein, met eenige heeren van zijn gevolg; rechts de burgemeesters de Roever, Witsen en van Teylingen hem begroetend. Achter hen 't jacht, waarmede de koning aankwam. Geheel op den achtergrond de Hoogesluis (brug), met een menigte toeschouwers. Gravure langw. in-fol., naar en door P. van den Berge. Muller beschrijft onder bovenstaand nommer het exemplaar van het archief der Genie te 's Gravenhage, terwijl hij de prent in Deel I onder No. 3016 reeds foutief vermeld had op 1700.

23 September 1702. NIET BIJ MULLER (No. 3286).

**3075. „*Venloo*".**

Dit inschrift staat in een plattegrond der stad met hare vestingwerken, terwijl bovenin, door een lijn van den plattegrond gescheiden, links een vijfregelig hollandsch-, rechts een even groot fransch relaas omtrent de lotgevallen van deze stad is gegraveerd. Gravure groot langw. in-4°., „Ex Formis Ca$^{rl}$. Allard Amstelo-Batavi Cum Privilegio ETC."

22 Oktober 1702. MULLER (No. 3290).

**3076. „Caarte vande Baij en Have(n) van Vigos, en vant veroveren en Ruineren der france Schepen en Spaanse Galioenen door de Geconbineerde Vloten."**

Gezicht op de baai en een deel van het omliggend, zeer bergachtig, terrein. De fransche en spaansche vloten ten anker in de door een „gekettingde Barriere" afgesloten haven. Op den voorgrond schepen van de gecombineerde vloot. Gravure in-plano, z. n. v. gr., met adres van Anna Beek in den rechterbenedenhoek, onder de draperie, die door twee engeltjes vastgehouden wordt en waarin bovenstaand inschrift en de verklaring der letters *A—Q* gegraveerd is. Hierbij ook een gekleurd exemplaar.

22 Oktober 1702. MULLER (No. 3291 en S. No. 3291).
DOZY (No. 3291*a*).

**3077. „Glorievse Expedition des Anglois et des Hollandois a Vigos."**

Opschrift boven een uitvoerige voorstelling van dit zeegevecht. Onderaan, in 't midden der plaat, een kaartje, waarboven: „Opdoening der kust van Vigos in Gallicien." Aan weerszijden van het kaartje eenige personen, kisten (met zilver?) dragende, enz. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr., volgens Muller zou „R. d'Aldana", in den linkerhoek van het kaartje, synoniem met R. de Hooghe zijn, Dozy verbetert dit echter, daar het de naam eener rivier is. Exemplaar zonder de uitlegging.

22 Oktober 1702. MULLER (S. No. 3292 *Ab*).

3078. „Die lang gehoffte aber in Wasser und Feur verkehrte Silber=Freude."

Opschrift, op een losse strook gedrukt en geplakt boven de afbeelding van het nemen der zilvervloot bij Vigos. Links de vloten en de baai; rechts de kust. Uit eenige in het rechterdeel aangebrachte figuren en personen is het, evenals uit het opschrift, duidelijk, dat het tevens een spotprent is op de Spanjaarden en hun verlies. Op den voorgrond ziet men aan de rechterzijde een steenblok, waarop een 8-regelig latijnsch vers is gegraveerd. Links daarvan vraagt een Franschman aan een Spanjaard „De l'Argent pour l'amour de Dieu.", deze antwoordt „Le Diab le delà l'a emporté". Achter den steen komt een man aandraven met een brief, die 't verlies melden zal, zeggende: „Des nouvelles voyez la source". Rechts vóór den steen twee lieden die op het hooren der tijding zeggen: „Point de la Bourse, point de la Dance." en „Point des sots pour la France." Hierboven drie engeltjes, die even zooveel medaillons vasthouden. No. 1 heeft tot randschrift: „Voor de Neus weg." en vertoont een man, met kroon op, die zwemmend een appel tracht te bereiken, welke aan een tak over 't water hangt. 2. „In portu carere." (zinspeling op Porto Carrero?), met twee schepen, waarvan het een in het ander wordt overgeladen. 3. „Naerd het heete Baad." (sic). Links bovenaan een lint, met inschrift: „De durlang (sic, voor eerlang) Gehoopte, maer in Water en Nacys (sic) veranderde Silver-Vreugde." Links onderin een lint, dat ver over het midden der plaat reikt, met een uitlegging, die een hollandsche wil zijn, der letters A—M en *a—e* in de plaat. Op een afzonderlijke strook dezelfde verklaring in 't hoogduitsch, maar vermeerderd met die van de cijfers 1—3 der medaillons en met een 8-regelig versje, in boekdruk, in drie kolommen, door lofwerk van elkaar gescheiden. Gravure in-plano, „Pieter van Ceulen sc."

Indien Mullers opgave onder *a* goed is en er dus bij hem in de prent staat: „De *ee*rlang *g*ehoopte... Silvervreugde", dan is de hier aanwezige een andere gravure (duitsche kopie? van zijn plaat).

22 Oktober 1702. MULLER (No. 3033*b*).

3079. „Weil die vereinigte Flotte der Engel// ū. Holländer A°. 1702. auf denē Küsten vō Cadix Kreuzete, muste die so lang ū. sehnlich erwartete West=Indianische Silber Flotte unter de' Franzōs. Admiral Hz. vō Chateauregnaut einē andern Lauff nehmē, ū. zu Vigos, einem Seehafen in Gallicien, an Land fahren:" enz.

Gedeelte van een negentienregelig inschrift in een cartouche, die deel uitmaakt van een sierlijk randwerk om de afbeelding van het nemen der vloot. Links van de cartouche een Spanjaard, treurend over 't verlies die

getroost wordt door Frankrijk, naast hem afgebeeld als een vrouw met de koningskroon op 't hoofd, den scepter in de hand en in een met leliën bezaaid kleed. Rechts staat Merkurius, aanziende hoe een matroos kisten (zilver?) aandraagt en een koopman bezig is ze te verzetten. Bovenin de plaat is in een tweede cartouche een kaartje van Vigos en omstreken gegraveerd, aan weerszijden daarvan een zinnebeeldige figuur. Op het schild van Bellona, die links zit, staat het borstbeeld-, op dat van Mars, rechts afgebeeld het naamcijfer van Karel III van Spanje. Gravure in-plano, waarin rechts van den Spanjaard staat: „P. Decker Iun: del:" terwijl er onder is gegraveerd „Paulus Decker Archit: Inv: et del: Ornament." „Iohann August Corvinus Sculpsit." met adres van „Ieremias Wolff", „Aug. Vind:" De prent is in den rechterbenedenhoek gemerkt „6" en maakt deel uit van de serie door Muller onder bovenstaand nommer beschreven, met den titel: „Der Spanische Successions Krieg" enz. Daar van deze serie alleen deze plaat hier aanwezig is, meende ik beter te doen haar hier op den datum der voorgestelde gebeurtenis te plaatsen.

22 Oktober 1702. NIET BIJ MULLER (S. No. 3292 A*b*).

3080. „*Wahre Abbild = und Vorstellung Des See = Havens bey Vigos / Woselbsten die Engel = und Holländische Schiff = Armada die Französisch = und Spannische angegriffen / selbige totaliter geschlagen und die allbereit eingelangte Silber = Flotte mehrentheils erobert haben. Geschehen den* 22. *Octobris* 1702."

Zes-regelig opschrift, in boekdruk, boven een gezicht in vogelvlucht op de haven, met de fransche en spaansche vloot, de stad, en „Gallicia Regni Pars", rechts; de zee „Oceanus" met de blokkeerende hollandsche en engelsche schepen, links. In den linkerbenedenhoek een afzonderlijk kaartje van „Gallicia Pars", van „S^t. Jago di Compostella" (bovenaan) tot „P. de lima" onderaan. Naast dit kaartje zit een treurend Spanjaard. Onder de prent drie kolommen tekst en „Erklärung des Kupffers.", letters A—G. Duitsche gravure, langw. in-4°., z. n. v. gr., met adres van „Joh. Jonathan Felszeckers sel. Erben", te Nürnberg.

22 Oktober 1702. MULLER (No. 3294*b*).

3081. „Matroos in Vreugd."

Inschrift in dezelfde plaat, welke door Muller onder No. 2866*b* beschreven wordt. Dit is echter geen andere staat van 2866*a*, maar een kopie van de origineele plaat, waarvan, naar ik vermoed, de hiervoren onder No. 2895 beschrevene (Muller No. 2866*c*), de eerste en Muller 2866*a* een latere staat is. Het vroegere inschrift „Canailje 't canaal uyt." is nog zeer goed te lezen, al heeft men getracht het onleesbaar te maken door er grasplanten en goudstukken overheen te graveeren. Links op den achtergrond heeft men er het woord „Vigo" bijgezet, om de plaat voor het tegenwoordig doel

paskfaar te maken. Onder de plaat een hollandsch verhaal in twee- en een fransch in drie kolommen, met opschriften: „Matroos in vreugd", enz. en „Relation de la Victoire .... a Vigo.", alles in boekdruk. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr.

22 Oktober 1702. MULLER (No. 3295 en S. No. 3295).

### 3082. „Vygos Cagados."

Opschrift op een kist (de schatkist?), waarop twee ratten zitten bij de openingen, waarboven staat: „voor de pagadoor", „voor de financier". Links van die kist zit een Spanjaard met afgestreken broek; rechts een bijna naakt Franschman, die door een „Grande Clisterio" en „Lavement trop fort." ieder een vloot ontlasten. Boven hen een ezel, die vijgen (zinspeling op Vigos) kwijtraakt. De ezel is beladen met een kist en een mand met geld en goud, waarvan de matroos, die bij den kop van den ezel staat, reeds een hoed vol en een tweede persoon, links van den ezel, zijn broekzakken gevuld heeft. Iets lager is een hollandsch matroos bezig een welgevulde kist, waarop men leest „N R. Por el Rey", open te hakken; achter dezen het strand, waarop een menigte kanonnen, en de zee met de afbeelding van den slag. Rechts zakken en kisten met geld. Daar boven een man op een haan (Frankrijk) en een ander op een haas (Spanje?); achter hen St. Jago. Onder de plaat een hollandsch vers, in boekdruk, in twee kolommen, met opschrift: „Matroosen victorie. Opgedraagen aan de Franse en Spaanse Admiraals." Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., maar door R. de Hooghe. (K). (Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1425).

22 Oktober 1702. MULLER (No. 3296).

### 3083. „De ban en arrier-ban in zee".

Inschrift in een lint boven in een spotprent op het nemen der zilvervloot bij Vigos. Achter den koning van Frankrijk, in vier rijen boven elkaar, verschillende personen, evenals hij, op een zeegedrocht gezeten. Links op den voorgrond, onder een rotsblok, de fransche en spaansche monarchie, door ééne vrouw verbeeld, die op een tabouret zit. Aan de rots hangen glazen, een flesch, een mand, een anker, enz. Links op den achtergrond de baai van Vigos; rechts o. a. een standbeeld van Lodewijk XIV. Gravure in-plano, z. n. v. gr. Onder de plaat een verklaring der cijfers 1—38, in zes kolommen, in boekdruk, met gefingeerd adres van Jan Vendu, tot Brussel. (Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1426).

22 Oktober 1702. NIET BIJ MULLER (No. 3296).
DOZY (No. 3296 B).

### 3084. „*Batavus ad Vigos Fulminans.*"

*„Dat u de bliksem treffe, ô Vigos, die Euroop,*
*Het Spaansche silver uit haar ermen meend te*
*(rukken.*

*Sie daar! de vloot in brand, uw houte muur*
*(aan stukken;*
*Het silver prys: sie daar in duigen Vrankryks*
*(hoop."*

Onderschrift onder een zinneprent op den zeeslag bij Vigos. Op het dek van een schip, op den voorgrond, staat een man met uitgetogen zwaard; achter hem ziet men de brandende vloot. In den rechterbovenhoek een kaartje van een gedeelte van Spanje; in den linker een inschrift: „Classis hæc argentea, vulcano tradita 22 Octob. 1702." Gravure in-fol., door P. Schenk. Deze plaat behoort bepaald tot een serie en is in vorm tamelijk gelijk aan de platen uit den *Koninklijken Almanach*.

13 December 1702. MULLER (No. 3297).

3085. „Afbeeldinge van de vúúr Wercken door haar Hoog Moogende Heeren Staten General der Vereenigde Neederlanden geordonneert ter occasie der Heerlicke successen van derselver Wapenen nevens die van hare Hooge Geallieerdens tegens Vranckrijck ende spanije inden Jare. 1702." — „Representation", etc.

Onderschrift, met uitlegging, in het hollandsch en fransch, der letters A—H, a—e en F, die echter in de plaat niet voorkomen, onder de afbeelding van dit grootsche vuurwerk, dat te oordeelen naar de grootte der daar omheen afgebeelde schepen, nergens dan in één der havensteden zou kunnen zijn afgestoken, maar waarvan No. 3092 (zie lager) een juister voorstelling der onderlinge verhoudingen geeft. Gravure in-plano, door D. Marot.

13 December 1702. MULLER (No. 3298).

3086. „Les huit grand Tableaux illuminée d' Artifice du feu Representent les Conquéstes: ramportée sur la France et L'Espagne par les Armes des Hauts Alliez en 1702."

Eerste onderschrift, tevens algemeene titel, van de acht, gegraveerd onder even zoovele voorstellingen, door Muller onder bovenstaand nommer vermeld, van overwinningen afgebeeld op den tempel van het vuurwerk, in het vorig nommer beschreven waarvan er hier slechts zeven aanwezig zijn, daar Vigos ontbreekt. Drie van deze zeven hebben de volle breedte en een latijnsch inschrift van vier regels, de andere vier zijn twee aan twee zoo breed als één dier drie en hebben zes regels latijn bovenin.

„Stephani. insula. vi. non. oc.tobr. CIↃIↃCCII" — „Sancti. Donati. castellum XIV. Jun. CIↃIↃCCII" — „Hulstum. prid. non. sept. CIↃIↃCCII" — „Caesaroverda. XVI. kal. JulCIↃIↃCCII" — „Venloa. IX. kal. octobr.

CIↃIↃCCII" — „Ruremunde. ipsis. non. octobr. CIↃIↃCCII" — „Leodium. x. kal. Novembr. CIↃIↃCCII." Gravures in-4°., door D. Marot, die eigenlijk als detail-platen behooren bij het voorgaand nommer en waarvan hier een gekleurd en een ongekleurd stel aanwezig is.

13 December 1702. MULLER (No. 3300).

3087. Vuurwerk op last der Staten van Holland en Westvriesland op den Vijverberg te 's Gravenhage afgestoken ter viering van de overwinning bij Vigos.

Zeer uitvoerige prent. Aan dit exemplaar ontbreekt onderschrift en uitlegging. Volgens Muller is de gravure naar J. Roman, door J. v. Vianen.

13 December 1702. MULLER (No. 3325).
moet zijn: *a.* NA MULLER (No. 3300).

3088. „Glorieuse representatie van den seer manhaften, en vroomen helt, den heere Constantyn van Sterrevelt, hoogh geroemt admiraal Voerende de Keyserlycke, Engelsche, en Hollantsche Vlagge, Ridder van d' Ordre van Vigos, Gouverneur van 't Eylandt Candia, vry Heer en Pluimgraaf van de Swanendrift, Heere van Donderenburgh, &c. &c. &c."

Onderschrift, met spotvers in vier kolommen en verklaring der letters A—G in de plaat, in boekdruk, onder een spotprent op Constantijn van Sterrevelt, admiraal van den Vijver. De plaat stelt den Vijver voor waarin verscheiden schepen liggen, die de vijandelijke en hollandsche vloot bij Vigos moeten verbeelden. Dat het vuurwerk door Muller onder No. 3297, (No. 3085 hier voren) zoowel als dat onder No. 3300 (No. 3087 hier voren) beschreven, wel degelijk te gelijker tijd in den Vijver is opgeslagen, waarin deze scheepsstrijd daarin voorgesteld werd, blijkt uit deze plaat. Achter in den Vijver ziet men de beide vuurwerken, wel zeer verkleind, maar toch duidelijk te onderscheiden. Rechts is Sterrevelt afgebeeld, die zeker door de een of andere daad, aanleiding gaf voor deze spotprent. Des admiraals „Jacht", „ordre en Medallien", „Stafpluym en strick aen zyn deegen", „Cannon", „honden" (waarvan er een zit te kakken), „Swaanen en Eenden", zijn alle door letters aangewezen. In deze prent vuurt het jacht (B) van den admiraal, niet, zooals Muller zegt, op één der schepen. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr. Zie voor Sterreveld ook No. 3092 en No. 3107 hierna.

1702. MULLER (No. 3274*b*).
moet zijn: *b.* NA MULLER (No. 3300).

3089. „Praelium in Belgio." — „Veldslag in de Nederlanden."

Onderschriften met 6-regelig latijnsch vers door D. Hoogstratanus en even groot hollandsch vers door F. Halma, gegraveerd, onder de afbeel-

ding van een hevig ruitergevecht in de nabijheid eener kerk, in 't midden op de linkerhelft der plaat afgebeeld. Oudtijds gekleurd exemplaar dezer gravure in-plano van Huchtenburg.

Hierbij een niet onverdienstelijk geteekende kopie dezer plaat in-plano. 1702. MULLER (No. 3017 en S. No. 3017).
moet zijn: *c*. NA MULLER (No. 3300).

## 3090. „Esopus in Europa. Gedrukt na de Romeinsche Copy, En worden verkoft t' Amsterdam, By Sebastiaan Petzold, op het Rokkin, in de drie Kroonen. 1701."

Titel, in rood en zwart gedrukt, waarop de eerste eener serie van 40 zinneprenten, ieder voor zich zelf, met de hieronder op de nommers vermelde boekdruktitels, weder als titel dienende van een vlugschrift, vier of acht bladzijden groot. Alle staan in verband met den staatkundigen toestand van Europa, de meesten met den spaanschen successie-oorlog. Daar Muller alleen de opschriften, zonder de beteekenis der voorstellingen, vermeldt, is het niet overbodig daaraan een kleine verklaring toe te voegen, al is de beteekenis soms hoogst moeilijk te geven, zoodat ik die van enkele achterwege laten moest.

De hoofdtitelplaat, met bovenstaand opschrift boven- en adres onder de prent, beide in boekdruk, heeft in een ornament nog eens „Æsopus in Europa."; rechts daarvan een eenhoorn (Engeland), leeuw (Holland) en kat (de zuidelijke Nederlanden); links een tijger (Frankrijk) met het wapen van Spanje tusschen de voorpooten, bij de lijkkist van Karel II, koning van Spanje. De overige dieren hooren aan wat de tijger te zeggen heeft, en dit geldt de regeling der spaansche zaken na Karels dood. Door vleierij beweegt hij ze tot toestemming in het eerste plan, n.l. de verdeeling van Spanje, terwijl hij ze daarna (volgens den tekst) hartelijk uitlacht.

2. „De Toverlantaaren."

Links van de plaat staat, in de slaapkamer van Karel II, een jezuïet met een tooverlantaarn, waarvan het beeld op den muur rechts afspiegelt. Dit beeld stelt een engel voor, die een kardinaalshoed in de hand heeft, terwijl kroon, scepter en keten van het gulden vlies (teekens van de koninklijke waardigheid in Spanje) op den grond liggen, met het omschrift „En esto tua esperan ca". Karel II ligt op den achtergrond stervende te bed. Een ander jezuïet (Porto Carrero) staat er voor, met het aangezicht naar den beschouwer gekeerd en de handen omhoog geheven. Deze voorstelling doelt op een hier medegedeeld verhaal dat Porto Carrero den koning verschillende beelden zou hebben vertoond, waarvan *dit* het laatste was, waardoor het testament omtrent de troonsopvolging naar den zin van den kardinaal opgesteld werd.

3. „De bezwoorene schim."

Midden in een toovercirkel staat de schim van Karel II, koning van Spanje, welke door een tweetal priesters (rechts) bezworen wordt. Op den achter-

grond Gibraltar?, links een lezende monnik en twee soldaten. Zinneprent op het lang verborgen houden van den dood des konings.

4. „Hansop op de koord."

Tusschen twee palen hangt een gebroken koord. Op den grond liggen een paar kermende apen. Een wilde heeft een vluchtend man bij de panden van zijn kleed, terwijl hij dreigt hem te slaan met een soort knods welke hij in de rechterhand heeft. Rechts staat een tweede kannibaal, die een geplukte haan (Frankrijk) bij de pooten omhoog houdt. De vluchtende man moet den koning van Frankrijk voorstellen, die door den kannibaal (Spanjaard) vervolgd wordt omdat hij hem een aangekleeden aap tot koning geven wilde, die de Spanjaarden dezelfde gewoonten (koord dansen) wou leeren.

5. „Hikhakken van den tel." „Gedrukt voor de Wagenaar, die de Tel verkoft hadde." 4 blz.

6. „Het geschil, Tusschen de Fransche Haan, en Lombaardsche Hennen, Beslegt door Jupiter." 4 blz.

De Haan (Frankrijk), in 't midden der plaat afgebeeld, roept Jupiter, links, boven in de plaat, op de wolken gezeten, om recht aan, dat voor hem bestaat in het bezit der „Lombaardsche Hennen" (Lombardije), als tot de spaansche bezittingen behoorende. In stede van aan dit verzoek te voldoen, verhoort Jupiter de bede der hennen om bescherming en zendt daartoe den arend (het keizerrijk), die dan ook op de plaat verwoed op den haan aanvalt.

7. „Twist tusschen de spaansche ginet en fransche mazet, door Æsopus in Europa."

De plaat vertoont links een steigerend paard: de spaansche genet; rechts een muilezel, daartusschen meer op den achtergrond een tweede paard en een veldslag. De paarden twisten, volgens den tekst, over de vraag of aan Spanje den voorrang onder de europeesche staten toekwam of aan Frankrijk.

8. „De italiaansche vos in het geallieerde tuighuis."

Een vos zet zijn poot op een degen, waarbij een schild met de letters „FERT", een helm, een landkaart, enz. liggen. De beteekenis is mij niet duidelijk.

9. „Rouwklagt van de fransche Apollo over de verdorde distelbloem."

Lodewijk XIV geknield bij een bezweken distelbloem (Jakobus II) en een bloeiende roos (Willem III, in den tekst een Oranjeboom genoemd). Zinneprent op den val van Jakobus II, het koningschap van Willem III van Oranje, den uitgeputten staat van Frankrijk en Lodewijks begeerte naar de spaansche kroon.

10. „Saamenspraak tusschen Marforio en Jacquet du Moulin."

Links Jacquet du Moulin (de zoon van Jakobus II, als molenaarszoon beschouwd en daarom du Moulin genoemd), rechts het beeld van Marforio,

zonder armen, te Rome staande, dat den ondergeschoven ? zoon van Jakobus II zijn geboorte verwijt en hem belacht over de ambten die hij vergeeft, als ware hij werkelijk koning. Op den achtergrond der plaat een molen.

11. „Grafschrift door Marforio over een der vaders van Jaquet Bandyt."

Spotprent op den zoon van Jakobus II na den dood zijns vaders. In 't midden een poort, waardoor men het Hotel „aux Invalides." ziet. Boven den boog een zuil, waarop „Pollutis sacr(æ) viola(t)is legibus tyrann(is) et infam (i)æ monumen tum." Links weder de zoon van Jakobus II, met verbroken kroon en scepter aan zijn voeten; onder den rechterarm een bodemlooze zak, waaruit nog een paar geldstukken vallen, met het opschrift: „Macht", en onder den linkerarm twee andere, waarop „Beloften" en „Titels". Rechts Marforio, die hem, volgens den tekst, eenige grafschriften voor zijn vader ter keuze geeft, als: „Un Sol Re Mi Fa Sol. Een Koning alleen maakte my, dat ik Koning alleen wierd, dat is, zonder Volk, of onderdaanen, en buyten myne Ryken."

12. „Byeenkomst der moogendheden In het Hof van den Leeuw."

Rondom den leeuw, die links zit, zijn eenhoorn (Engeland), olifant (Denemarken), beer (Zweden), twee arenden (het keizerrijk) en een kat (Hollanders, nazaten der Katten), verzameld. Zij bespreken (volgens den tekst) de trouweloosheid van den tijger (Frankrijk), die tegen recht één zijner nakomelingen op den spaanschen troon gezet heeft. De leeuw (Willem III) stelt voor den tijger, tegen Maandag over een week, voor 't gericht te dagen.

13. „De Tyger voor Themis vierschaar."

Rechts Themis; naast haar een leeuw (Willem III); vóór haar de Tijger (Frankrijk), een poot op haar knie leggende. Achter den tijger een arend (de keizer). Zinneprent op Frankrijks gewetenloos doordrijven in de spaansche erfopvolging.

14. „Saamenspraak tusschen de wichelstok, smeltkroes, en de monsterrol."

Links op den voorgrond een tafel. Op de eene zichtbare poot staat „List", op de andere „Dwangh". Onder de tafel een mand met „geprot: wissel(s)" en een andere met „leege sacken". Een ledige geldtasch waarin „ecli p sis" is gegraveerd; een wichelroede (waarmede men goud opsporen kon); een smeltkroes; een globe en een banderol liggen op de tafel; rechts staat een ledige geldkist, waarin men „uytgeput" leest. Op den achtergrond links de tempel van „St. Reyn uyt."; waarbij drie fransche raadsheeren staan, kenbaar aan de drie leliën op hun borst voor wie verscheiden personen op de knieën liggen. Spotprent op den berooiden staat der fransche schatkist en het smelten der kerksieraden en partikuliere serviezen.

15. „Saamenspraak tusschen het valies, de myter, en het bonnet."

Afbeelding van een bisschopsmijter en staf, op een trom liggende, verder een valies, gevuld met „caresses promesses", de bonnet van een geestelijke, enz. Rechts, als schilderij de fabel van den tijger, die den ezel opvreet. Daaronder een man te paard met het onderschrift „simpelen". Spotprent op de geldschaarschte in Frankrijk, en het nù bisschop dàn veldheer zijn van den bisschop en keurvorst van Keulen, Joseph Clemens de Baviere (1688—1723) broeder van den keurvorst van Beieren.

16. „Maatroozen Saamenspraak te Port a Port, benevens de fabel van de Kakatoe, Kuykedief, en den Haan."

Vier matrozen: een Portugees, een Franschman, een Engelschman en een Hollander (de laatste zit rechts op den voorgrond), redeneeren over den voorrang ter zee. Tegen een steen de fabel, hierboven genoemd in beeld. Spotprent op den voorrang, dien de Franschen zich wilden aanmatigen op zee, vooral tegenover Portugal.

17. „De napelsche hengst, visscher en pikeur."

Rechts een paard aan een paal gebonden, daarbij een visscher (Mas-Aniello); links een spaansch pikeur. Op den achtergrond een steen met een fabel in beeld, die schijnt te duiden op den lust van Frankrijk om ook Napels in te palmen.

18. „De ongerse pallasch, de boere caraffa, en hoerensmeerdoos."

Op een tafel ligt een hongaarsche sabel en staat een karaf en een toiletdoos. Rechts hongaarsche troepen. De sabel, waarvan het bloed afdruipt, klaagt over zijn te spoedige rust, door der Franschen vlucht. De smeerdoos, die hier de fransche lichtzinnigheid schijnt te vertegenwoordigen, pocht er op dat zij veel meer personen heeft doen sneven dan eenige sabel.

19. „De fransche degen, de sleutel, en het bonnet tot Luyk."

Links op een tafel een degen, een sleutel en een bonnet. De degen bestaat geheel uit Louis d'or, zinnebeeldige voorstelling van de zucht van Frankrijk om door omkoopen zijn doel te bereiken. Rechts op den voorgrond een muizenval, op den tweeden grond een vos aan een galg; een bisschop met bandelier en rozenkrans, zich wanhopig het hoofd krabbend, en eenige roovers, die met stokken en messen gewapend, over een om heining stappen. Het binnentrekken der zoogenoemde auxiliaire bourgondische krijgstroepen in Luik schijnt de aanleiding tot het maken van deze plaat en tekst te zijn geweest.

20. „Ptolomeus, Copernicus en Merkuur op de Parnas over de zon en de waereld."

Spotprent op Lodewijk XIV, wiens hoofd met een aureool omringd is, le roi soleil, afgebeeld op krukken leunend, staande in den zonnewagen, waarvan het achterwiel gebroken en de zitting als die van een gemakkoffertje ingericht is, Maintenon, in wier kapsel de „Stella Vespertina" (de avondster), schittert, ment de paarden en rijdt op de aarde aan,

waarop een leeuw (Willem III) staat, die den poot in de leidsels van een der paarden slaat, terwijl een adelaar (de keizer), den tweeden teugel met den bek vast heeft, alles doelende op den tegenstand, dien Lodewijk XIV ondervond en zijn kennelijken teruggang in macht.

21. „De Leuterbol van Diest, de hond, en de pikbroek, by den laatste stuyver."

Zinneprent op Lodewijk XIV en de tirannie der Franschen. Links gaat een Diestenaar en een jankende hond op de vlucht, omdat, volgens den tekst, de Franschen hoofdgeld van de honden heffen en „de keur uit der Boeren Zoonen," eischen „om hen in hunne troepen te plakken." Beide schrikken bij 't hooren van een schot, gelost uit 't rechts op den achtergrond gelegen Sas van Gent; een hollandsch matroos, rechts op den voorgrond, lacht hen daarom hartelijk uit. Links op den achtergrond zijn de beesten afgebeeld over welke de Hollander spreekt in de fabel van den tijger, het murmeldier, het ijzervarken en den eekhoorn, aan 't eind van den tekst geplaatst, waarvan ik de beteekenis niet vatten kan.

22. „De italiaansche waarzegger. Esopus, Antonio Magino, en Dirk Rembrantz van Nierop."

Zinneprent op de tegenspoeden van Lodewijk XIV. In 't midden op den voorgrond Esopus, die glimlachend wijst op den val van Phaëton (Lodewijk XIV), rechts in de lucht, waarnaar verschillende sterrekundigen, met hun instrumenten gewapend, staan te kijken. Links, achter Esopus, de voorstelling van de fabel in den tekst opgenomen, waarin verschillende personen als vogels worden voorgesteld, n.l. Lodewijk XIV als een kapuin, Philips V van Spanje als kuikendief, Jacobus III als koekoek, de keizer als arend. De tekst geeft dan meer nauwkeurig de beteekenis aan, door te vertellen, dat de kapuin den kuikendief (den koning) zette in het nest der indische ravens (Spanje) en den koekoek opschrikte als ware hij een engelsche haan (koning van Engeland) wat echter door den arend (den keizer) en de watervogels (de Hollanders) verijdeld werd. Onder die voorstelling het chronogram: „Magno ApoLLIne DeIeCto." dat volgens den tekst doelt op den aanvang van 1702.

23. „Het heydinnetje, de miquelet, en mooyfraaykiek, In de Pirenëen."

Zinneprent op Savoye. In 't midden de drie genoemde personen, waarbij de „mooyfraaykiek" Savoye voorstellen moet. Rechts op den achtergrond de fabel in beeld gebracht, en in den tekst verhaald, v n den oorlog tusschen de vogels en de andere dieren.

24. „Opera van Andromache te Milaanen."

Op de verliezen der Franschen in Italië. Links de jonge pretendent, een tweede persoon naast- en een vrouw met fontange gekapt vóór zich, die in den tekst „Scarronie" genoemd wordt en zegt dat ze Mevrouw Scarron Maintenon tot peet heeft gehad, rechts een vierde persoon. Op den achtergrond is Jupiter (Lodewijk XIV) afgebeeld uit den

hemel vallende met Philips v van Spanje, den pretendent en den hertog van Milaan, allen personen die onder andere namen in de opera, waarvan de titel spreekt, voorkomen.

25. „De horlende kollendans, op Tilburn."

Links op den voorgrond, binnen een toovercirkel, Hecate op een bok en Nemesis op een bezemsteel rijdende; rechts Warkop en Tuimelgeest, samen uitwijdend over de goedgezindheid der Franschen voor beider bedoelingen en de eendracht van volk en vorst in Engeland, die hun daarentegen van allen invloed in dat land uitsloot. Op den achtergrond Tilburn, de gewone gerichtsplaats van Londen.

26. „De jonge koekkoek onder de kroonvogels."

Zinneprent op de verwachte verwerping van den pretendent na den dood zijns vaders (1701). Drie kroonvogels vertreden een koekkoek (den pretendent) en pikken hem dood; rechts een visschersvaartuig, waarvan de bemanning, gereed den pretendent aan wal te zetten, bij 't zien van 't geen de kroonvogels doen, den steven wel zou willen wenden, daar zij, met de geboorte van dezen molenaarszoon bekend, voor hem het ergste vreesden, bij de gezindheid, die zelfs de katholieke Engelsche hem toedroegen.

27. „Nebucadnezars beeld Tot Versailles ten toon gesteld, om tot Madrid opgerigt te worden."

Op het oprichten van een standbeeld voor Lodewijk xiv en het uitroepen van zijn kleinzoon den hertog van Anjou, tweeden zoon van den dauphin, tot koning van Spanje. Een vrouw en twee mannen: „Bendvogel" (naam der leden van de schildersbent in Rome) en „Akademist", zijn in gesprek over het beeld van Lodewijk xiv, dat onder een baldakijn, door vrouwenfiguren ondersteund, rechts op den achtergrond gezien wordt. In 't midden boven op den baldakijn een zon en in de zijde het inschrift: „Creator regum"; in den voet onder 't beeld, waarbij verscheiden personen geknield liggen:

„ad sonum tympani.
adorate reguli."

28. „De hobbel in de wacht, op de haasejagt."

Over den voortgang der keizerlijke wapenen in Italie, 't gevangennemen van Villeroy, enz. Op het plaatje zijn twee weenende vrouwen Périne en Thérèse, „Queekelingen van Maintenon", afgebeeld; tusschen beiden zit een man, in den tekst „Monsignorin" genoemd. De fabel van de haas onder de katten is in twee afdeelingen afgebeeld tegen den muur van den „refter" ('t eetvertrek in een klooster), waarin bovengenoemde personen zitten. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1372, heeft blijkbaar niet begrepen dat Monsignor hier spottend Monsignorin genoemd wordt.

29. „Europe nooit voor een."

Zinneprent op Frankrijks zucht tot alleenheersching in Europa, door

Willem III en den keizer verijdeld. Op den voorgrond der plaat, links, knipt een leeuw (Willem III) den tijger (Frankrijk) de nagels der voorpooten af, terwijl een vos dit aan de achterpooten doet en van rechts nog twee leeuwen ter hulp aankomen. Op den tweeden grond werpt de tijger, door den arend (den keizer) bedreigd, de koppen van twee panters (van Philips V en den Pretendent? zijn medestanders), buiten de omheining, waarachter hij staat. Rechts daarvan een zuil, waarop: „Sic pax cum tigribus esto". Geheel op den achtergrond allerlei dieren (de verschillende rijken), vrolijk dansend om een paal, waaraan vredepalmen bevestigd zijn, zich verheugende over de vernedering van Frankrijk.

30. „Gedwonge Mars, gaat altyd dwars."

Zinneprent op den gedwongen en niet betaalden krijgsdienst in Frankrijk. Op den titel is de fabel van den tijger en de wolven in beeld gebracht, die honden opvingen om ze te dwingen voor hen te rooven, maar die daarop door die honden zelf verscheurd werden, zooals aan 't eind van den tekst verhaald wordt.

31. „Het cremoneesche vreugdevuur."

Zinneprent op de blaaskakerij van Frankrijk, dat ondanks de verliezen in Italië nog hoog opgaf van zijn overwinningen. De fabel van den ezel, de bokken en de hazen, die zich allen met leeuwen-, buffels- en kattenhuiden onkenbaar maakten (de Franschen), maar, door den vos verraden, door den echten leeuw, buffel, enz. (de Geallieerden) overvallen en verscheurd werden, zooals dit in den tekst verteld wordt, is op den titel in beeld gebracht.

32. „De spaansche carravaan."

De prent op den titel stelt, volgens den tekst voor, hoe een pochend muilezeldrijver, door een spaansch edelman aangenomen om diens bagage te vervoeren, op 't enkele gezicht van een kurassier van Z. Heil. lijfwacht alles in den steek liet en op de vlucht ging. In welk verband dit echter staat met het overige gedeelte van den tekst, waarin gehandeld wordt over 't wegzenden van den franschen hofstoet, die de gemalin van Philips V naar Spanje vergezelde, (Zie: Europische Mercurius. XIII. 1 bl. 89). over de wijze, waarop zij als 't ware gekeurd en gekleed werd, enz. heb ik niet begrepen.

33. „De geschooren hoop."

De prent stelt een turksche havenplaats voor. In een boot, links op den voorgrond, twee Franschen, smeekend de handen uitstrekkend naar een turksch opperhoofd die aan den wal staat. De inhoud van den tekst is onbestemd en schijnt te doelen op den achteruitgang van den zedelijken invloed van Frankrijk op Turkije en de uitwijking van enkele hervormden naar dat land.

34. „Europa in rouw."

Zinneprent op den dood van Willem III. Onder een rouwkleed ligt een

vrouw (Europa) weenend en met den rechterelboog leunend op een urn, waarop een W, met drie I's er tusschen. Een gedrocht uit den afgrond rechts, dreigt haar met boeien en oorlogsfakkel. nu haar steun is gestorven. Links Jupiter, op haar geroep toesnellend tot hare hulp. De tekst is één verheerlijking van dien grooten en goeden koning en een verzekering dat koningin Anna zijn voetspoor volgen zal. Van Willem III heet het aan 't slot: hij is geweest „de beukelaar voor de vryheid, het schermschild van de Godsdienst, en een spiegel voor alle Vorsten, en Helden."

35. „De waarheid boven al."

Zinneprent op Willem III. De Waarheid heeft, als een schild, aan den arm een stralende zon met het dooreengevlochten naamcijfer „WIII"; links daarvan een zuil met inschrift: „Profanis. stuporem. piis. desiderium. sui. reliquit. coelo. redditus."; geheel links een urn en de Parnas.

36. „De gefopte bedrieger."

Zinneprent op de poging van Frankrijk om Brunswijk om te koopen. Rechts op den achtergrond is de fabel afgebeeld, in den tekst verhaald, van den leeuw en de paarden, die dit mislukt omkoopen in beeld brengen moet. Drie personen, in den tekst genoemd: „De Makrol, de Smousin, en de Schreur à la Mode.", zitten links over deze zaak te spreken, die, als altijd, ook hier uit den tekst moeilijk te verklaren is.

37. „De ontdekte eenhoorn."

Zinneprent op de gedragslijn die de koningin van Engeland tegenover Frankrijk zou volgen. Op de plaat is de eenhoorn (Engeland) voorgesteld als met de leeuwen (de overige geallieerden), den tijger (Frankrijk) en allerlei andere dieren: krokodil, nijlpaard, neushoorn, op de vlucht drijvende.

38. „De groote Christoffel."

Zinneprent op Lodewijk XIV, op den jongen engelschen pretendent (Jacobus III), door Lodewijk als koning erkend en op den hertog van Anjou, als Philips V koning van Spanje. De prent stelt den droom van Lodewijk XIV voor, welke hij aan 't eind van den tekst aldus verhaalt:

Ik was (droomde ik) zoo groot, en grooter geworden als de heilige Christoffel in Nôtre Dame te Parys:... in myn rechter hand had ik een zwaare yzere staf,... ik had den Prins van Wallis onder myn arm hangen, met een opgesneede stokbeurs, daar gestadig myn geld uitviel, dat dadelyk van alderlei vremde Vogels wierd opgepikt, waar by ik hoorde piepen, sans retour. Ik droeg kikhalzende en zwoegende Duc d'Anjou met alle zyne kroonen op myn nek, . . . achter my zag ik al het Fransche volk, in perssen toe getrokken van Ministers, en soldaaten: het bloed, en merg zag men met het laaste geld hen uit de nagels druypen, . . . Dagmis, die St. Christoffel zoo plaagde, liet een Arend van zyn hand afvliegen, die klaauwde, en pikte de juweelen uit de kroonen van Anjou: de bekeerde 48000 Christenen door St. Christoffel waaren myn Gedragonneerde Hu-

genots, die nu Christenen geworden, na myne Religie, in poelen stonden,... zekere gekapte vos, met een dieve lantaarne in zyn hand, . . . had een purpere hoed met quasten op zyn zyde hangen: . . . en zeide: No flottas, ni Gallionas para vos."

39. „De misleide poesjes."

Zinneprent op Lodewijks voortdurend geldgebrek, en, naar ik zou opmaken uit de aan het eind van den tekst verhaalde fabel, die op de prent in beeld gebracht is, ook op zijn schijnvroomheid en minnarijen.

40. „De geplukte tapoeijer."

Zinneprent op de zucht naar alleenheersching van Lodewijk XIV en de vernedering als gevolg daarvan, vooral in verband met de amerikaansche staten. Een tapoeijer (de koning van Frankrijk) wil een parkiet (Portugal en zijn amerikaansche bezittingen ?) dooden om zich met diens vederbos te versieren. De vogel belooft hem drie goede raadgevingen, mits hij hem de vrijheid laat. De tapoeijer neemt het aan en ontvangt deze drie lessen, geloof 't onmogelijke niet; onderneem het ondoenlijke niet en denk dat ieder 't zijne terug begeert. De vogel wordt losgelaten, maar zegt, vrij zijnde: ge hadt me moeten houden, ik heb tien pond goud in mijn krop. De tapoeijer vliegt onbesuisd in de takken van den boom, waarin de vogel zit, de boom breekt echter en de begeerige valt dood. Dit laatste is op de prent afgebeeld, terwijl al de andere vogels, met wier veeren de tapoeijer zichzelf reeds verrijkt had, komen en hunne veeren terugnemen.

Dit is het laatste nommer dezer serie van gravures langw. in-8°., door of in de manier van R. de Hooghe van wien een groot deel van den tekst hoogst waarschijnlijk ook is. Alle hebben onder de plaat „Volgens de Romeinse Copy." behalve No. 5 waar: „Na de Copy van Romen." staat; bij de eerste twintig staat het jaartal „1701.", bij de laatste is dit veranderd in „1702."

Een andere druk van dit werk heeft tot titel: „Æsopus, in Europa. Tweeden druk. Volgens de Romeinse Copy. In 's Gravenhage, by Francois Moselagen, Boekverkoper in de Toorenstraat. 1738." Onder elk der afzonderlijke titels van de veertig stukjes staat hier dit zelfde adres, met het jaartal 1737 onder No. 1—38 en 1738 onder de beide laatsten. Behalve enkele kleine afwijkingen is de spelling der titels in deze tweede uitgaaf geheel gelijk aan de eerste, alleen zijn de titelprenten in dezen druk meerendeels genommerd. De tweede druk is ook nog hierin onderscheiden van den eersten, dat er op de laatste pagina van het laatste stukje boven 't „Register" slechts vijf regels tekst zijn tegen tien in den eersten en dat er hier „Eynde" staat voor „Einde" in de oorspronkelijke uitgave. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* vermeldt onder No. 1345—1377 de eerste drie-en-twintig stukjes; onder No. 1420—1422 de nommers 34, 35 en 37 van dezen bundel en onder No. 1378—1381 de hier onder No. 36 en 38—40 beschrevene.

Ondanks den bedachtzamen raad van een kundig historicus mij er niet aan te wagen, achtte ik een uitvoeriger vermelding noodig dan door Muller van deze serie prenten gegeven is. Terwijl ik aan hen, die mijn werk raadplegen, meende verplicht te zijn de voorstelling te omschrijven, heb ik den zin er ook van medegedeeld voor zoover dit mij duidelijk was; dat ik dit niet van alle deed, ligt aan de vaak in 't geheel niet te ontcijferen beeldspraak.

1703. MULLER (No. 3301).

## 3091. „Conquesten van hare Hooge Geallieerdens gewonnen tegens Vranckryck ende Spanije inden Iare. 1702. — Conquestes des hauts Alliez remporteé sur la France et l'Espagne en l'anneé 1702."

Opschrift boven een zinneprent op de veroveringen der geallieerden. Midden in de plaat de afbeelding van Jozef, roomsch koning, achter hem prins Lodewijk van Baden e. a., allen te paard; de vesting Landau rechts in 't verschiet; onder hen een afbeelding van Vigos, met een lint er boven, waarin een zeven-regelig hollandsch en een zes-regelig fransch inschrift; aan iedere zijde een dolfijn en naast elk van deze een schild, waarin links het plan van „Luyck", rechts dat van „Roermond", beide met linten er onder, waarin inschriften. Geheel onderaan een afbeelding van de vuurwerken ter eere der overwinning, den 13 December in den Haag afgestoken. Uit deze afbeelding blijkt dat op No. 3085 hier voren, slechts dat gedeelte van het vuurwerk is afgebeeld, dat door D. Marot ontworpen en op kosten van de Staten-Generaal opgericht was. Het andere, door de Staten van Holland bekostigd, was links van het vorige opgesteld en ontworpen door P. Roomans. Twijfelt Muller er aan of deze vuurwerken wel in den Haag afgestoken zijn, in 't midden van *deze* afbeelding scheidt het bekende eilandje in den Vijver de beide vuurwerken, zoodat deze wel degelijk het tooneel der vreugde blijkt geweest te zijn. De schepen echter, die bij No. 3085 veel te groot zijn, zijn hier veel kleiner afgebeeld en als bij het vuurwerk behoorende, waar zij brandende schepen uit de vloot bij Vigos moesten voorstellen. Aan iedere zijde een hollandsche en fransche verklaring der letters (A—F links en A—H rechts), welke nu wèl in de voorstelling voorkomen, waaruit mag opgemaakt worden dat de groote prent (No. 3085) later dan deze is vervaardigd. Links boven de hoofdvoorstelling eenige over elkaar geschoven schilden, waarop „Friedelingen" etc, „ . . . Milan", „Cremone Vileroij prisonier par le P. Eguneus" (sic), „Landau". Rechts „Weert", „Grevenbroek", „peert et breij(?)", „Stevenswe(ert)", „kijckuijt", „Venlo", „Stokem", „Keijsersweert". In 't midden de Faam met twee bazuinen, waaraan doeken met inschriften, de oorlogverklaring en het nemen van Middelburg (in Vlaanderen) meldende, rechts van haar een engeltje met helm op, het wapen van Engeland in de rechter- en den pijlbundel in de linkerhand

en zittende op den Hollandschen leeuw; links, twee engeltjes, met keizerskroon en standaard, op den keizerlijken adelaar. In den rechterbovenhoek nog twee engeltjes. Gravure in-plano, door D. Marot, met adres van P. Husson waar naast nog staat: „C. Starrevelt, Admiraal van de Vyver." Zie ook No. 3088 hier voren, waar, evenals bij No. 3085, verkeerd naar No. 3092 in plaats van naar dit nommer verwezen wordt, en No. 3107 hierna.

1703. MULLER (No. 3302*b*).
DOZY (No. 3302*c*).

3092. „DE CAMPAGNE DER BONDGENOOTEN VAN DEN IAARE 1702."

Gegraveerd onderschrift onder de hoofdvoorstelling dezer prent, waarin het veroveren der galjoenen bij Vigos is afgebeeld. Op den voorgrond de Hollandsche maagd, met pijlbundel, vrijheidshoed en speer, en de koningin van Engeland in een zegekar, door twee zeepaarden getrokken en door Neptunus bestuurd; bovenin, in één medaillon, de borstbeelden, naar rechts, van „Ludovicus. XIV. et Philippus. V." die in den vroegeren staat niet voorkwamen. Boven deze hoofdvoorstelling, in 't midden, in een medaillon, door twee Famen gekroond, het borstbeeld van „Anna regina magna Brittannia." Links van deze in medaillon, met een keizerskroon er boven, het borstbeeld van „Iosephus I. rom: et hung: rex."; rechts, met hertogskroon, het borstbeeld van „Eugenius princeps sabaudiæ." Onder Joseph, in drie medaillons: „Landauw Gew: 10 Sept:", „Keizersweert" en „Friedlingen"; onder Eugenius: „Luzzara", „Philip" (van Spanje) met bliksem in de hand, en „Cremona". Links van de hoofdvoorstelling, bovenaan, een medaillon met de borstbeelden, naar rechts, van „Marlebourg Athlone et Koehoorn." en daaronder: „Venlo Gew: 23. Sept:", „Stevensweert Gew: 2. Octob:", „Roermond Gew: 7. Octob:" en „Luyk Gew: 14 Octob:". Ter rechterzijde van de hoofdvoorstelling, in medaillon, tegen twee gekruiste ankers, de borstbeelden der zeehelden: „Ormond Rooke et Allemonde.", daaronder „Cadix", „Petite Guave", „Terre neuf." en „St. Domingo.", terwijl links van het onderschrift nog is afgebeeld „Hulst Verlaaten" en rechts „St. Donaas." Gravure in-plano, z. n. v. gr., maar naar F. Kaarsgieter door D. de la Feuille.

1703. MULLER (No. 3304).

3093. „De verbondzaal der hoogst vermo gende machten, tot recht en vree." — „t geseegend jaer van MDCCII."

Op- en onderschrift eener zinneprent op de gebeurtenissen van 1702. Achter een ronde tafel, in het midden eener zaal, staan Christendom en Vrede naast elkaar. Vóór hen „algemeene Vrijheid" met de weegschaal in de linkerhand en met de rechter omhoog wijzende naar een wereldbol,

die aan een zijden draad onder een soort hemel hangt. De vrijheid der natien dient echter bewaard, daarom herinnert het inschrift: „Wilhelmi avspiciis", aan de binnenzijde van dien hemel, aan het verbond in 1701 door toedoen van Willem III, in volkomen eensgezindheid gesloten, en is een zinnebeeld van die eensgezindheid aan de voorzijde daarvan aangebracht. Rondom de tafel zitten: de keizer, die uit den kardinaalshoed (van Porte Carrero) 't valsche spaansche testament haalt; de koningin van Engeland met passer en scepter in de hand, en één der leden van de Staten-Generaal met een staat van oorlog vóór zich en een horloge in de hand, daar de tijd geen uitstel lijdt. Lodewijk XIV heeft het oorlogszwaard en den geldbuidel vóór zich liggen en keert zich toornig van de overigen af, vast besloten om de spaansche en fransche kronen onder één hoed te brengen, gelijk dit afgebeeld is op een schild in den rechterbenedenhoek, met het opschrift „Male jvncta." en ook gezegd wordt in de uitlegging, in 't fransch en in 't hollandsch, in vier kolommen, in boekdruk, onder de plaat. Wordt dit schild door de Waarheid vastgehouden, in den linkerhoek is de Dapperheid afgebeeld met den pilaar der Standvastigheid, gereed om de Loosheid tegen te gaan. In een schild bij deze geplaatst, zijn een keizers- en koningskroon afgebeeld, waarboven de pauselijke tiaar en het inschrift „Qvorsvm nescio". Rechts op den achtergrond de Bondsgodin, te voorschijn tredende van achter een gordijn, waarop de slag bij Vigos is afgebeeld. Langs den linkerwand vier stoelen, waarop de wapens van Savoye, Mantua, Keulen en Beieren, Frankrijk's bondgenooten; rechts een gelijk getal met de wapens van Venetië, Florence, Modena en Portugal, de zijde der Geallieerden toegedaan. Op den rechtermuur, zinnebeeldig, de verheffing van aartshertog Karel; aan de linkerzijde de stroomgoden van Rijn en Maas, twee piramides met afbeeldingen van veldslagen en belegeringen, en de portretten van „Rex Iosephus" en „Rex Frederi(cus)". Naast Lodewijk ratten, knagende aan twee boeken: „Carga de Mexico" en „Carga de Peru", en aan een kist met papieren. Op de voorzijde van het tafelkleed is „een wysen Heldin" afgebeeld tusschen de zinnebeelden van schijnvrede en oorlog gezeten. De eerste wijst zij af. Boven haar het inschrift „Pace ficta bellvm potivs". Lager, in een afzonderlijk lijstwerk: „Luyk en zyne twee sterkste casteelen veroverd." Links in de lucht, de Gerechtigheid en de Overvloed; rechts drie furiën op de vlucht gedreven. Gravure in-plano, z. n. v. gr., maar door R. de Hooghe. De uitlegging op een afzonderlijk vel.

1703. MULLER (No. 3305).

### 3094. „Facit coniunctio tutos."

Inschrift in een gebeeldhouwd cartouche, midden in een zinneprent op de gebeurtenissen van 1702. Boven de cartouche een adelaar met zwaard en rijksappel in de klauwen, links van dezen een eenhoorn (Engeland),

rechts een leeuw (Holland). Daarboven het borstbeeld van Willem III, naar links, in een medaillon tusschen zware draperiën geplaatst, waaromheen een lint met inschrift: „Etiam Post Funera". Koningin Anna staat links van het cartouche, dat op een soort voetstuk rust, waar vóór de Dapperheid geknield ligt, die het monogram van den overleden vorst grift in een medaillon, omgeven door een slang, als het beeld der eeuwigheid. Geheel links verslaat Herkules Nijd, Bedrog en Vooroordeel. Rechts van het altaar staat de Vrijheid met vrijheidshoed en speer, waaraan de pijlbundel, door een lauwerkrans omgeven, is bevestigd. Terzijde van haar een doek waarop de „Helden Daaden van den Jaare 1702" zijn afgebeeld. Bovenaan de plattegronden van „Keisersweert.", „Landau." en „Venlo." naast elkaar. Daar onder, in een ovaal, het nemen der vloot bij „Vigos." en nog lager plattegronden van „Roermond.", „Stevenswaert." en „Luyk." Onder dit doek de Hollandsche leeuw met zwaard in den rechtervoorklauw en den linker op een papier, waarop: „Vi gilanter Deo Confidentes". Boven het doek een engeltje (de Faam), dat de bazuin blaast en met de omlauwerde zeis van den Tijd op Venlo wijst. Gravure langw. in-fol., naar en door C. Huyberts. Onder de plaat, in boekdruk, een 40-regelig vers van W. van der Hoeven; links daarvan een „Kort Begryp der voornaamste Daaden van zyne Allerdoorluchtigste Majesteit William den III[den]; Koning van Groot Britanje. enz. tot aan zyn dood."; rechts „Roemruchtige Overwinningen, door de Geallieerden geduurende het Jaar 1702. op de Franschen en Spanjaarden behaald; eindigende met d'Expeditie by Vigos." Boven deze drie kolommen het algemeen opschrift: „Ter eeuwige gedachtenisse van het zeeghaftig Jaar 1702." Onder dezen tekst een in rood en zwart gedrukte „Princelycke almanach, Voor 't Jaar 1703.", geplakt in de daarvoor zeker opengelaten ruimte, waardoor nu plaat, tekst en almanak op één plano vel konden komen. Onder het vers het adres: „t'Amsterdam, by Adriaan Braakman, Boekverkoper in de Beurs-straat, by den Dam. Anno 1703."

1703. NIET BIJ MULLER (No. 3305).

### 3095. *„Het Húwelijk Van Mars met de Vrede Door I, de Both Nicō=Z=."*

Inschrift in de titelplaat van een „staat-spel." in 1703 te 's Gravenhage bij E. Boucquet uitgekomen. Rechts staat Mars, met de linkerhand rustend op het wapen van Frankrijk, en, over een offerschaal heen, de rechterhand reikende aan een vrouw met palmtak in de linkerhand (de Vrede). Achter de offerschaal een geestelijke. Gravure in-8°., door „V Hoek".

2 Januari 1703. MULLER (No. 3306*a* en *b*).

### 3096. „Geweldige opschudding te Nijmegen."

Onderschrift onder de afbeelding van een gevecht voor het stadhuis aldaar, naar aanleiding van de magistraatsverandering, welke op dien

dag plaats moest hebben, waarbij de Gemeenslieden wenschten, dat hun de vrije bestelling der eigen regeering zou worden afgestaan. Gravure langw. in-4°., naar en door R. Vinkeles, met adres van F. Bohn.

Hierbij *b* dezelfde plaat in proefdruk vóór het onderschrift en met den naam van den graveur gepointilleerd.

1703. MULLER (No. 3307).

3097. „Gelder Soo als het tegens=woordig, in syn Werken legt," enz.

Zie: No. 3103 hierna.

30 Juni 1703. MULLER (No. 3317*a*).

3098. „Plan van de Batailje der Holland en Franse Armeé Voorgevallen tussen Muijsebroeck Wilmerdonck en Orderen op den 30. Iunij. onder Commande van de Heer Generaal Obdam. 1703".

Inschrift in een steen onder in een situatiekaart dier plaatsen en omstreken. Onder de plaat, in vier kolommen, met het algemeen opschrift: „Battailie van Wil merdonck, by Eckeren," enz., „Annotatie voor de Plan van de Bataillie van Wilmerdonck" enz., — „Remarques pour le Plan de la Bataille de Wilmerdonck," enz. welke in 't fransch en in 't hollandsch, de verklaring geeft der letters A—BB in de plaat, alles in boekdruk. Gravure langw. in-fol., naar d'Yvoy, dien Muller Mr. kaartenmaker noemt. Hier staat echter „Mons$^{r}$ Yvoij Ca$^{r}$tier Maist.(re) Generael et.(c) et.(c)". wat toch zeker kwartiermeester-generaal beteekenen zal daar d'Yvoy deze waardigheid toen bekleedde. Met adres van P. Husson te 's Gravenhage.

30 Juni 1703. MULLER (No. 3318).

3099. „Plaan (sic) van de Battalje der Hollandtse en Franse Armeé voorgevallen tussen Muijsebroeck. Wilmerdonck en Outere (sic) op den 30. Iunij 1703, onder Commando van de Heer Generaal Obdam".

Inschrift in een label boven in een situatiekaart, bijna als de vorige. Onder de plaat, op een afzonderlijke strook, in boekdruk: „Explicatie van de recontre", enz. in het hollandsch en „Explication de la rencontre" enz. in het fransch, elk in twee kolommen, verklaring gevende van de letters *A—L* in de plaat. Gravure in-plano, z. n. v. gr. Onder de explicatie het adres van N. Wildt te 's Gravenhage.

1703. NIET BIJ MULLER (No. 3318).

3100. „*Le duc de Baviere Batu.*" „*Ba's Jesus Mari!*"

Inschriften ter zijde en onder een afbeelding in cartouche, die den Keurvorst als boeteling geknield voorstellen moet, maar zeker vroeger

voor iets anders diende. Kroon en staf liggen naast hem. Hij heeft een geesel in de hand en zegt: „Miserere Mei". In den rechterbovenhoek een gedeelte eener stralenkrans waarin: „Avr", daaronder een Christusbeeld. Onder de plaat een vers van 38 regels in vlaamsch dialect, o. a. zinspelende op den slag bij Wilmerdonk, enz. Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr., met adres van H. Aertssens te Antwerpen.

19 September 1703. MULLER (No. 3321).

3101. „Veritable representation de l'Ordre du depart de S. M. C. Charles III. Roy d'Espagne &c. parti de Vienne le 19. Septembre 1703."

Opschrift (met fransche verklaring der cijfers 1—11) boven de afbeelding van den reisstoet in zes rijen boven elkander. Onder de plaat, in twee kolommen, hetzelfde opschrift en de verklaring der cijfers, in 't hollandsch en in 't duitsch en twee 8-regelige verzen in dezelfde talen, alles in boekdruk. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., met adres van A. Braakman en D. La Feuille te Amsterdam, naar de Copie tot Weenen.

27 September 1703. MULLER (No. 3322).

3102. „Situatie van Limburgh".

Onderschrift, met verklaring der nummers 1—6, in den rechterbenedenhoek eener plaat, waarop een gezicht in vogelvlucht der stad en van hare omstreken. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met adres van Anna Beeck te 's Hage.

20 April—7 Oktober 1703. • MULLER (No. 3307).
moet zijn: NA MULLER (No. 3322).

3103. „Gelder Soo als het tegens = woordig, in syn Werken legt, en in gesloten is, met de Attaques, door de Troepen, Van syn Koningl = Maiest = Van Pruissen, gecommandert door syn Hoog = Graafl = Exell = de Heer generael, Lieut = Lotthum. A°. 1703. 20 April."

„De Bombardering is uytgevoerd op den 7. Octob volgens Ordre van Hoog = gem̃. Heer Generaal, door den Heer Schlundt," enz.

Inschriften in twee labellen, links en rechts in de bovenhoeken eener situatiekaart van Gelder en de omliggende landen met de belegeringswerken. In den rechterbenedenhoek een voetstuk, waarop de „Verklaaring der Getalen en Teikens" (1—10). Op een afzonderlijke strook bovenaan twee afbeeldingen: „Attaque de Hartenfeldt." en „Attaque de Verth.", met verklaring der letters *A—T* en *A—X* onder iedere voorstelling. Onder de groote plaat, eveneens op een afzonderlijke strook, de verklaring in het fransch, der letters *a—o* *A—H* en A—H, in de hoofdvoorstelling.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. In den linkerbenedenhoek der groote plaat het adres van D. van Bueghem in de Brugstraat te Wesel.

.1703. MULLER (No. 3325).

**3104.** „Glorieuse representatie van . . . Constantyn van Sterrevelt," enz.

Zie: No. 3088 hiervoren.

7 Maart 1704. MULLER (No. 3328).

**3105.** „Glorieuse Landing en Inhaling van zyn Maiesteyt Carel de III. Koning van Spagnie en Indien. Geariveert op den 7 Maart 1704. tot Lisabon in Portugal."

Inschrift in een doek in den rechterbovenhoek eener plaat, de vloot op den voorgrond en Lissabon op den achtergrond vertoonend. Gravure langw. in-4°.. door P. Sluyter. Rechts bovenaan gemerkt „Fol. 291." Uit: *Europeesche Mercurius*. Zie voor een anderen staat dezer plaat Muller No. 3750*b*.

7 Maart 1704. MULLER (No. 3329).

**3106.** „Op de Verbeelding der Overkomst van den grooten koning Karel de III. Monarch van alle de Hispanien en de Indien." — „Sur la representation du Passage de Charles III. roi des Espagnes & des Indes."

Opschrift, in twee kolommen, boven een 8-regelig hollandsch vers van F. de Kaarsgieter, een even groot fransch en daaronder de „Verklaring der Cyffertallen", „Explication des chiffres." (1—14) ieder in twee kolommen, alles in boekdruk. Deze tekst is geplakt onder- en geeft de verklaring van een zinneprent op Karel III van Spanje. Hij is in de rechterhelft der plaat voorgesteld in romeinsch krijgsgewaad, met het zwaard in de opgeheven rechterhand en een schild in de linker. Minerva geleidt hem naar een gebouw, dat achter hem verrijst en versierd is met de afbeeldingen van een veld-, een zeeslag en twee portretten. In de wolken zitten Jupiter, zijn bliksems gereed houdende om zijn vijanden te treffen, en Karel V als Herkules. Links twee zinnebeeldige vrouwenfiguren, bij een wereldbol, waarvan het gedeelte, waarin Amerika ligt, zichtbaar is; de ééne die 's konings wereldlijke onderdanen voorstelt, heeft de stedekroon op het hoofd en biedt den vorst een scepter aan, welke bovenaan een hand heeft waarin een oog afgebeeld is; de tweede vrouw, zijn geestelijke onderdanen vertegenwoordigende, ontsteekt een reukoffer. Een engeltje komt met de keten der orde van het Gulden vlies naar hem toe. Tusschen deze beide deelen der hoofdvoorstelling ziet men op den achtergrond den stroomgod van de Taag en een paar amerikaansche onderdanen van den vorst, te halver lijve, terwijl links op den voorgrond een paar afrikaansche en amerikaansche onderdanen, zooals de uitlegging ze noemt, door het water

wadende, een grooten hoorn des overvloeds aan Neptunus brengen. Rechts op den voorgrond twee leeuwen, de Leonsche en de Vlaamsche leeuw „die hun Vorst beschermen". Tusschen deze beide groepen van den voorgrond de afbeelding van Alcides den driehoofdigen Cacus verslaande.

Door de uitlegging is deze niet oorspronkelijke prent op Karel III toepasselijk gemaakt. Muller zegt dat ze eerst als zinneprent voor Willem III gediend heeft, maar zelf beschrijft hij de prent in dien staat onder de zinneprenten op dien vorst niet en de geheele voorstelling maakt het reeds onwaarschijnlijk dat ze daarvoor ooit zou hebben kunnen dienen. Een vroegere staat, hier ook aanwezig, heeft met den boven beschrevene de volgende verschillen:

1o. De romeinsche veldheer heeft niet den kop van Karel III, maar een ander, met sluik nederhangend haar, doch dat is de kop van Willem III niet, maar zeker die van Karel II van Spanje.

2o. Achter de zinnebeeldige vrouw, die het reukoffer ontsteekt, ziet men een standaard. In beide staten der plaat is boven aan dien standaard het naamcijfer aangebracht van een Carolus, n.l. twee C's door elkander gegraveerd; in den hierboven beschreven lateren staat is het romeinsche cijfer II, dat oorspronkelijk achter die C's stond, in een zeer zwarte III veranderd.

3o. Beide staten hebben rechts onderaan den naam van Rom. de Hooghe als graveur, maar de hierboven beschrevene heeft het adres van „Nicolaus Visser" te Amsterdam, *onder* de voorstelling van Alcides en Cacus, terwijl in dezen vroegeren staat het adres: „Bruxellæ apud Johannem Leonardi Bibliopolam." boven die voorstelling gegraveerd is; ondanks de arceering is het slecht weggeslepen adres van Leonardi op de eerstbeschreven plaat nog zeer goed zichtbaar.

4o. Er komen in dezen staat geen cijfers in de plaat voor.

5o. Bij de twee mannen met den hoorn des overvloeds leest men in beide staten „Asia" en „Africa" terwijl ze daarentegen in de verklaring van den lateren staat (zie boven), een Afrikaan en Amerikaan genoemd worden.

Dat de laatst vermelde een vroegere staat is dan de eerst beschrevene, blijkt uit een derde exemplaar in deze kollektie. Daarin is de kop van Karel II weggeslepen en nog niet door dien van Karel III vervangen. Het adres van Leonardi is reeds weggekrabt, maar achter de gekruiste C's staat de romeinsche II nog en er zijn nog geen cijfers in de plaat gegraveerd.

Onder dezen staat, leest men deze H. S. mededeeling van de Wed. Leonardi aan Romeyn de Hooghe(?) „Mijn Heer dese plaat heeft V.E.d voor mijn man Saaliger gëetst, en heb het Tronetje door Pieter van Gunst laaten Snijden. Ik Twijfele niet of V.E.d sal wel kunnen sien dat het V.E.d Werck is". De kop van Karel III is zeker dat door P. van Gunst gesneden „Tronetje."

24 April 1704. MULLER (No. 3330).

3107. „Representatie, of lof basuyn op de wel uytgevoerde daad van verschyde Schevelingers Geassisteerd door een detachement Hantgranadiers gecommandeert door de Heer Luyt. Muyserd, door de Loffelyke en nooyt volprese directie van de manhaften heer Ctyn. van Sterrevelt, Admiraal van de Vyver, &c. &c. &c. Op den 24. April 1704."

Opschrift boven een spotvers, in drie kolommen, in boekdruk, op Constantyn van Sterreveld, Admiraal van den Vijver te 's Gravenhage, behoorende bij een plaat met het dorp Scheveningen op den voorgrond, daarachter de zee; in het midden der plaat op den achtergrond, eenige schepen; dicht bij het strand een man, met een zwaard in de hand, die door het water heen naar een schip toeloopt, dat nabij den wal is. Onder de prent, in boekdruk, de verklaring der letters A—G. Deze zeer zeldzame plaat doelt op een minder bekende gebeurtenis, die hierop neerkomt: een fransch kaper had vier scheveningsche visschers op rantsoen gesteld. Toen men hem het geld wilde geven tot lossing der gevangenen, eischte de Franschman dat men hem in goud zou betalen. De Scheveningers, hierover verbitterd, gaven er de 's gravenhaagsche overheid kennis van en deze kwam hun met krijgsvolk te hulp, dat mede scheep ging, achter den kaper omvoer en onder 't voorwendsel van hem geld te brengen, hem overrompelde. Sterreveld, admiraal(=opzichter?) over den Vijver, schijnt een druktemaker te zijn geweest die zich eenige personen tegen gemaakt had; deze, door zijn betrekking verhinderd om mede scheep te gaan, trakteerde, volgens het vers, de uittrekkenden op een borrel. Nauwelijks gereed met zijn werk, spoedde hij zich 's avonds naar 't strand en bood „tien pont-groot" aan den persoon die hem met schuit of boot de anderen achterop wilde voeren. Er was echter niemand te vinden en nu liep hij (zooals op de plaat is afgebeeld) in heiligen ijver zee in, met uitgetrokken zwaard. Dat deze daad den spotlust wakker maakte, is te begrijpen. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., met adres van Nossuh (Husson) te 's Gravenhage. (Zie ook No. 3088 en 3091).

Omtrent den z. g. admiraal van den Vijver heb ik van geen der personen, tot wie ik mij om inlichtingen wendde, iets naders kunnen vernemen. Ofschoon ik het er voor houd dat de betrekking van opzichter misschien spottend in admiraal veranderd is door de spraakmakende gemeente, kan ik dus, ondanks alle aangewende moeite, niets zekers mededeelen. Alleen dank ik aan Mr. S. van Gijn te Dordrecht de volgende bizonderheid: In een achttiende-eeuwsch boekje, getiteld: *Lyste van rariteiten, Die verkocht zullen werden op den 32 van Bokkem-maand, in den Jaren dat tweemaal drie zoo veel doet als driemaal twee. Ten Huyze van Anna Folie . . . Twede deel. Gedrukt in Arabien, midden op de ZandZee, in 't vervalle Kasteel van den Razenden Roeland.* komt op bl.

119 onder No. 209 voor: „Een Copye Authentijcq van een seer curieuse Missive, geschreven door den onder Veldheer van het Moordsche Veen, Juste Venenski, aan sijn Papa Gio Potteminde Holsky, Groot Schatbewaarder van Katendrecht". In dit dwaze stuk, dat ongeveer elf bladzijden beslaat, wordt op bl. 125 met den slapenden boer van Stolkwijk, o. a ook genoemd „Admiraal Sterrevelt seer diep in den rouw, zittende op een gebakke Pekelharing". De geheugenis aan hem was dus te dier tijd (ik vermoed dat het boekje tusschen 1720 en 1730 gedrukt is), nog niet verdwenen. Ook andere plaatsen in dit werkje schijnen op hem te doelen.

1 Augustus 1704. *a.* Niet bij Muller (No. 3340).

3108. *„De Baay En Stadt. van Gibralter".*

Inschrift in een kaart, waarop, bovenaan in het midden, de stad is afgebeeld, in vogelvlucht met de vloot, enz.; links bovenaan „2. Scheepen Leggen(d) Op Brand Wagt". Rechts omlijst: „Gedrukt Tot Amsterdam Bij Gerard van Keulen Boek Zeekaard Verkooper en Graadboog Maker aan Oost Zijde Van De Nieuwen Brug Inde Gekroonde Lootsman Met Privilegie Voor 15 Iaeren. door I Stevinkhof." Een „Pertinente Verklaring van de Stad en Bay van Gibralter: mitsgaaders de situatie van dien, d'Attaque van de Gekombineerde Vloot, de Landing, desselfs Militie, en alle voordere Dieptens en Droogtens, in de zelve Baay bekend. Zo als bevonden, is in 't attaqueeren der Stad *Gibralter*, den 1 Augustus 1704, en de volgende Daagen, tot des zelfs Overgaaf aan den Prins van Hessen Darmstad, voor den Aarts Hertog Karel den III[den]., als Koning van Spangien, *etc. etc. etc.* Opgegeeven door Joannes Stevinkhof." geeft, op één blad, gr. in-fol. en met hetzelfde adres van de kaart, een verklaring der letters A—Z en a—t. Deze kaart is een kopie van de door Muller onder No. 3340, naar het exemplaar van Mr. S. van Gijn, beschrevene. De hier aanwezige is eenigzins gewijzigd voor zoover het de daarop afgebeelde vloot betreft en heeft in den rechterbovenhoek 't adres van van Keulen waar bij die van Mr. van Gijn vierderlei voetmaat gegraveerd is, terwijl omgekeerd hier in den rechterbenedenhoek de voetmaat voorkomt, waar daar het adres staat: „Tot Amsterdam by Ioannes Loots Boek Zeekaard Verkooper en Graadboog Maker inde Nieuwebrugsteeg inde Ionge Lootsman."

1 Augustus 1704. *b.* Niet bij Muller (No. 3340).

3109. *„Niew en seer Naw keurig Corecte Plan van Gibraltar met alle zyne Fortificatiens en Verbeteringe en de Nuttigheeden van dien Plaats. Opgedragen aen den Ed Lord Portmore. Plan tres Exact de Gibraltar et de ses Fortifications" enz.*

Inschrift in een steen in den rechterbenedenhoek van de bovenste helft eener plaat, waarop een plattegrond van Gibraltar, omgeven door

een gezicht in vogelvlucht van het omliggende land, is afgebeeld. De onderste helft is in driën verdeeld en vertoont de „Bay de Porto Bello", „Destroit de Gibraltar." en „Lac de Cartagene." Onder de plaat, op een afzonderlijke strook, in vier kolommen, in boekdruk: „Explication Des Lettres & Nombres (A—Z en 1—7) de la Ville de Gibraltar." „Uitlegging . . . Der Letters," enz. Daaronder, eveneens in vier kolommen: „Nauwkeurige beschryvinge Van de Situatie van de Stad Gibraltar, Leggende in de iddela nd sche (sic) Zee, aan het Koninkryk Spanjen." Deze uitlegging, enz. heeft het adres van Andries en H. de Let te Amsterdam. Gravure in-plano, z. n. v. gr.

13 Augustus 1704. MULLER (No. 3342).

### 3110. „Accvrata. delineatio. praelii. Hochstetensis." enz. — „Representation Exacte de la fameuse Bataille de Hochstet," etc.

Onderschriften (met latijnsche verklaring der letters *A—E* en der cijfers 1—12, in de plaat voorkomende) gegraveerd in den breeden plaatrand onder een vogelperspectief van het geheele slagveld. Links op den voorgrond Marlborough en prins Eugenius met hun staf, en graaf de Tallard gevangen zittende in de koets van Marlborough, enz. Gravure in-plano, door Huchtenburgh met adres van G. Valk. Bij dit exemplaar is een losse strook, waarop het latijnsche onderschrift en de uitlegging der letters en cijfers, in het hollandsch vertaald en in boekdruk, afgedrukt is.

13 Augustus 1704. MULLER (No. 3343*a*).

### 3111. „Zegen by Hoogstad, op de Fransen en Beyersen door S. H. Marlbourg en pr. Eugenius van Savoyen verkreegen. 13. Aug. 1704."

Inschrift in een lint boven een drukke voorstelling van den slag. Het opschrift is in het midden afgebroken door de borstbeelden van Marlborough en Eugenius van Savoye, door vier zinnebeeldige figuren gehouden. Onder deze gravure in-plano de verklaring der cijfers en letters in de plaat voorkomende (1—24 en *A—Z*, *a—z*) en in het midden een opdracht aan Anna koningin van Engeland, door den graveur der plaat R. de Hooghe. Daaronder het tijdvers:

„GaLLos et Boäros MarLborg TIbI DeLet In Istro."

13 Augustus 1704. MULLER (No. 3344*a*).

### 3112. „Bloedige Batalie".

Opschrift op een label boven de afbeelding van een hevig ruitergevecht op een zeer heuvelachtig terrein. Rechts op den voorgrond liggen, zeer in het oog vallend, een trompet en een hoefijzer, iets meer naar achteren ander krijgstuig. Onder de plaat, in drie kolommen, in boekdruk, „Afbeelding van de bloedige Bataille, en naauwkeurig relaas

Wegens de overgroote en uitmuntende victorie, Door het Leger der Geallieerde Mogendheden aan den Donau, by Hochsted, op dat van Vrankryk en Beyeren bevogten den 13 Augusti 1704." en „Verklaaring van de Cyfergetallen," (1—32). Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Volgens den heer J. Ph. van der Kellen geheel gevolgd naar een groote prent van S. van der Meulen.

13 Augustus 1704. MULLER (No. 3345).

**3113.** „Bloedige Batalie by Hoghsted. Voorgevallen op den 13 Augustus 1704."

Opschrift in een lint boven in de plaat. Op den voorgrond een gevecht; daarachter de legerkorpsen en rechts Hochstett, dan de rivier en geheel op den achtergrond heuvelachtig terrein. In den rechterbovenhoek verklaring der cijfers 1—10. Onder de plaat drie kolommen tekst, waarvan de laatste een uitvoerige lijst der gevangenen bevat, terwijl boven de eerste staat: „Afbeelding Van de bloedige bataille, en naauwkeurig relaas Wegens de overgroote en uitmuntende victorie, Door het Leger der Geallieerde Mogentheden aan den Donau, by Hochsted, op dat van Vrankryk en Beyeren bevogten den 13 Augusti 1704.", alles in boekdruk Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.

13 Augustus 1704. NIET BIJ MULLER (No. 3349)

**3114.** *„A most Exact and Accurate Plan of the Several Attacks at the Famous Battle of Bleinheim And of the Incampments of both Armies Before & after the Battle. The whole Survey'd, upon the Spot, by the Quarter-Master General, Assisted by the Best English Ingeneers and Corrected and Approved by all the Generals."*

Opschrift op een monumentalen steen (waarop, tusschen krijgsattributen, een zinnebeeldige figuur met vredepalm en speer) in den linkerbenedenhoek eener plaat, uit twee bladen bestaande en met vier verschillende tafereelen. De slagorde der beide legers is uitvoerig afgebeeld op het linkerblad der plaat, op één zesde na, in den rechterbovenhoek, dat, met het geheele bovenste derde deel van het rechterblad „A Prospect of the Battle & Victory at Bleinheim" vormt, volkomen gelijk aan het onderste gedeelte van de hierboven onder No. 3110 beschreven plaat van Huchtenburg, waarvan het een verkleinde kopie is. Het overige van dit blad wordt ingenomen door de plans van „Dona(u)wert" en „Landau" met hunne omstreken. In iedere afdeeling staat een uitvoerige verklaring der daarin voorkomende cijfers en letters. Onder deze plaat op twee vellen, in zes kolommen, in boekdruk: „An Exact and Brief Relation of the glorious campaign Of His grace the duke of Marlborough", enz. Uitvoerige, gedeeltelijk gekleurde gravure in-plano, z. n. v. gr.,

met adres van David Mortier, at the Sign of the Erasmus's Head, near the Savoy in the Strand 1705." te Londen.

13 Augustus 1704. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3351).

3115. „„*Übergrosse u: Herrl. Victoria welche die Kaijserl. u: Hohen Alliirte ohnweit Höchstätt wieder (sic) Franckreich und Chur = Baijern mit Gottes Hülffe und Beijstand rühmlichst erhalten. wobey unten bemercket, was das denckwürdigste so damit vorgangen. den 13. Aug: Aº 1704.*"

Inschrift, met adres: „Nürnberg Zu finden bey Iohann Christoph Lochner Buchhandlern", in een met wapens, trofeën, enz. versierd cartouche, boven de afbeelding van den slag. Links op den voorgrond prins Eugenius te paard; rechts een jammerende gewonde; in 't midden een geweer, degen, trom en vaandel. Onder de plaat de verklaring der letters *A—Q*. Gravure br. in-fol., door Montalègre.

13 Augustus 1704. *b.* NIET BIJ MULLER (No. 3351).

3116. „*Umständlich-accurate Vorstellung derjenigen Preisz = würdigen Victori/, Welche . . . bey Höchstätt die Hohen Alliirten/, . . befochten.*"

„*Ein Sieg dem andern folgt/ GOtt vor die Seinen streitet/*" *enz.*

Vijf-regelig opschrift en 4-regelig vers in twee rijen boven een voorstelling van dezen slag, geheel anders van ordonnantie dan de vorige. Links de Donau, waarheen al de opgejaagde Franschen vluchten. Op den voorgrond links een ruitergroep, waarbij de erfprins van Cassel. Onder de plaat het verhaal van den slag, in drie kolommen, in boekdruk. Onderaan de derde kolom de verklaring der cijfers 1—10. Gravure langw. in-4º., z. n. v. gr., met gefingeerd adres: „Gedruckt zu Trostburg bey Gottlieb Helffer. An. 1704."

13 Augustus 1704. *c.* NIET BIJ MULLER (No. 3351).

3117. „*A. Schlacht Ordnung und anmarschirung in etlichen Colonnen.*" *enz.*

Afbeelding van den slag bij Hochstett op geheel andere wijze dan de beide voorgaande platen. Links onderaan „Donauwerth", bovenaan „Hochstætt". Op den voorgrond, tot ongeveer in het midden der plaat, waar een hevig gevecht is afgebeeld, de slagorden der Geallieerden; bovenaan de fransche. In den rechterbovenhoek een versierd ovaal, waarin de uitlegging der letters A—L in de plaat. Ik heb de eerste letter met haar verklaring als titel genomen, omdat er geen ander inschrift in de plaat staat, hoewel de ruimte voor een opschrift er wel in vrijgelaten is. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr.

13 Augustus 1704. NIET BIJ MULLER (No. 3352).

3118. „*la Battaille de Hoechstedt Remporte par le hauté Alliez sur les Francois et Bavarois le* 13 *Aout* 1704."

Inschrift in een rotsblok in den linkerbovenhoek eener situatiekaart van dezen veldslag, waarop de legerorden door gekleurde lijnen zijn aangegeven. Op en boven het rotsblok eenige zinnebeeldige figuren, als b. v. boven in de wolken een schuilgaande zon (Frankrijk); een eenhoorn (Engeland), die een keurvorstelijke muts (Beieren) vertreedt; een stijgende adelaar (de keizer); een leeuw (Holland), welke een haan (Tallard) verscheurt, enz. Gravure gr. in-fol., z. n. v. gr., met adres van Pierre Husson in den Haag, van wien Mr. Ch. M. Dozy te Leiden, nog een andere, dergelijke, situatiekaart beschrijft onder No. 3352 A.

13 Augustus 1704. MULLER (No. 3354).

**3119. „M. le Marechal de Tallard . . . Il a été fait Marêchal de France le 14. de Janvier 1703, & fait prisonnier de guerre avec plus de 12000 des siens. . . le 13 d'Août 1704." etc.**

Onderschrift met twee 4-regelige fransche versjes, onder de afbeelding van de Tallard, met den rechterarm leunende op een tafel, de maarschalkstaf in de hand. Achter hem afbeelding van een veldslag. Rechts, op den achtergrond „Hoctette" (sic). Gravure kl. in-fol., z. n. v. gr., zeker reeds vroeger te zijner eere gebruikt.

13 Augustus 1704. MULLER (S. No. 3356 A).

**3120. „La gloire des armees confederees, illustree par une description blazonnee De CXXVIII Drappeaux, & de XXXV Etendarts, deployés; pris des Francois & des Bavarois . . . Portès en Triomphe de la Tour par la ville de Londres. Et placès dans la Salle de Westminster. On y a ajoute L'Inscription d'une Colomne de Marbre Laquelle doit etre erigee a Hochstad . . . Ecrit en Latin par M^r Stepney", etc.**

Inschrift in het midden eener plaat, in eene omlijsting met zinnebeeldig lofwerk; daarboven het portret in medaillon van koningin Anna van Engeland; onderin de slag bij Hochstett verkleind en meest gelijkend op No. 3110 hier voren.

Aan weerszijden van dit middenstuk zijn dertien verschillende standaarden en vaandels (étendarts et drapeaux) afgebeeld, terwijl twee pilaren, waarop de beelden van Waarheid en Gedachtenis staan en waaraan wapens en wapentrofeen hangen, aan beide zijden de plaat besluiten. Onder de plaat, in acht kolommen, de namen der officieren die zich met hunne regimenten overgaven, aanwijzing der vlaggen en uitlegging van de afbeelding van den veldslag. Geheel onderaan: „Ce Dessein Enluminé, Est

Tres Humblement Dedié A Son Altesse Royale Le Prince George de Denemark, Grand Amiral D'Angleterre. . . &c.",,Robt Spofforth Sculp". Blijkens deze opdracht is deze plaat dus gemaakt met het bepaalde doel om gekleurd te worden uitgegeven. Gravure in-plano.

13 Augustus 1704. NIET BIJ MULLER (No. 3357).

3121. ,,+ *Socivm comitantibvs armis tevtoniœ tantis se tollit gloria rebvs + Ad Hoghstat* 13 *Avg.* 1704".

Omschrift van de keerzijde eener medaille ter eere van de overwinning bij Hochstett door de prinsen Eugenius van Savoye en Marlborough. Op de voorzijde zijn de beide veldheeren zinnebeeldig voorgesteld met omschrift: ,,Vt sese tertivs addat dvx Devs". Gravure in-12°., z. n. v. gr.; rechts bovenaan: ,,2e Deel, Pag. 390." en op ééne plaat gegraveerd met drie andere medaillons. waarvan twee doelen op dezen zelfden veldslag en de derde op de krijgsgebeurtenissen in 1706 in Italie, voor onze geschiedenis van geen belang is. Alle hebben rechts bovenaan de vermelding van deel en bladzijde, maken samen ééne gravure kl. in-fol. uit en behooren in een mij onbekend boekje over 't leven van Eugenius van Savoye.

24 Augustus 1704. MULLER (No. 3358).

3122. ,,De franse vloot verdelgt door de vereenigde engelse en staatse- vlooten onder de Admiralen Rooke en Callenburg. Voorgevallen by Mallaga, op den 24 Augus: 1704, tussen de Engelse, Hollandse en france Vlooten."

Opschrift alleen door het veranderen van namen en data voor deze gebeurtenis bruikbaar gemaakt, maar overigens, even als de plaat, geheel gelijk aan de hierboven onder No. 2882 beschrevene. Onder de plaat een verhaal van den slag en uitlegging der letters A—V, in vier kolommen. in boekdruk. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr.

24 Augustus 1704. NIET BIJ MULLER (No. 3358).

3123. ,,*Siet hier de Fransse Vloot, schoon sterker, aan-*
*(gegrepen*
*Van Rooke en Callenburg: soo schrickelyk ge-*
*(nepen,*
*Door 't Blixemend Canon van Brit en Batavier;*
*Dat sy Toulon kiest, en ons laet het Zee-bestier.*"

Inschrift in label naast een kaartje van de plaats, waar de slag geleverd werd, op een doek boven een afbeelding van dien slag. Onder de plaat een hollandsch en een latijnsch onderschrift en de verklaring der cijfers 1—5, in beide talen, in boekdruk. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.

1705. MULLER (No. 3365).

3124. **„Praelteeken, van hondert en vyftig steeden aen den Donau, Ryn en Moezel verlost, door de Onverwinlyke Helden, die voor t groote verbond haer moed, en beleyd alom geseegent sagen. A. 1704."**

Inschrift in een lint, links boven in een zinneprent op de veroveringen in 1704; aan de rechterzijde hetzelfde inschrift in het latijn. In het midden der plaat, bovenaan, het borstbeeld van „Anna Regina", omgeven door medaillons met de namen van veroverde steden en plaatsen. Daaronder de portretten van den keizer, de koningin van Spanje en Portugal, van Josef roomsch koning en van Lodewijk van Baden, wiens hand rust op een plan der vesting Landau. Lager de overwinning bij Schellenberg en geheel onderaan de slag bij Malaga, met 2-regelig vers de verklaring der cijfers 1—19 en het adres van P. Schenk er onder. Links van deze beide laatste voorstellingen de Voorzichtigheid of de Engelsche maagd, met een afbeelding in medaillon van „Gibraltar gewonnen" op den schoot en een leeuw naast zich; rechts een andere geharnaste maagd (zinnebeeld der Geallieerden) met kleiner medaillon, waarop „Gibraltar ontset", naast haar Tallard met zijn vinger wijzende op een keteltrom, waarop het voor tweeërlei uitlegging vatbare inschrift: „ons lot is geslagen te werden." Boven beide maagden verschillende vorsten, zoo te paard als te voet. Gravure in-plano, door P. Schenk.

1705. NIET BIJ MULLER (No. 3365).

3125. „*La signalée Victoire remportée par l'armée navale de Sa Majesté, sous le commandement de M. le comte de Toulouse, amiral de France, sur les flottes anglaise et hollandaise*, 1704.

Almanak met bovenstaand inschrift en adres van J. Valeyre te Parijs. De helft der plaat wordt ingenomen door een groot schip, waarvan men al de onderdeelen ziet; de graaf de Toulouse staat er op met de kommandostaf in de hand. Aldus vermeld bij V. Champier, *Les anciens almanachs illustrés*. Paris 1884.

18 Juli 1705. NIET BIJ MULLER (No. 3371).

3126. „*Eigentliche und wahrhaffte Delineation und Beschreibung der durch Göttliche Direction von dem Duc de Marlborough, Ihro Durchl. Herrn Erb=Prinzens von Hessen=Cassel / sambt andern tapffern Helden ueberstiegenen / und fast vor unüberwündlich geschätzten Französ. und Chur=Bayris. Lienien in Braband / wie dieselbe Heldenmüthig angegriffen / erobert / auch die Französ. und Bayris. Armeen zerstreuet / theils gefangen / und zum Theil*

*jämmerlich massacrirt worden. So geschehen den 18. Julii dieses 1705ten Jahrs.*"

Gezicht in vogelvlucht van het terrein des gevechts en de opstelling der legerkorpsen. Rechts onderaan de Maas; bovenaan, bijna in 't midden, Tillemont. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., met bovenstaand opschrift in vijf regels en de verklaring der letters A—I, in twee kolommen, in boekdruk, onder de plaat. Daaronder, op een afzonderlijk, doch aansluitend vel, eveneens in twee kolommen, een verhaal van dit gevecht en een „Lista der jenigen Officiers, welche man in dieser Action von denen Feinden gefangen bekommen." Plaat en tekst met een fileet omgeven. Aan de zijden der gravure nog een breederen rand. De keerzijde van het tekstblad heeft in 't midden een open ruimte, ter weerszijden en van onder door tekst omgeven en met een opschrift, waaruit blijkt dat in de ledige ruimte een afbeelding van de inneming van Ulm, in September 1704, moest geplaatst worden.

1706. *a.* Niet bij Muller (No. 3379).

3127. „*La Levée du siège de devant Badajos assiégée par l'armée portugaise, anglaise et hollandaise, forcée par les troupes de France et d'Espagne par le Maréchal de Tessé.*

Almanak voor het jaar 1706, met adres van F. en G. Landry, rue. St. Jacques à St. Landry. Vermeld bij V. Champier, *Les anciens almanachs illustrés.* Paris 1886, waar nog een tweede over deze gebeurtenis voorkomt.

1706. *b.* 'Niet bij Muller (No. 3379).

3128. „*L'abondance de la France triomphante de ses ennemis.*"

Inschrift van een almanak met adres van G. Jollain te Parijs, waarop Frankrijk is voorgesteld als een man een wagen vervoerende, waarop vaten geladen zijn. Hollanders, Spanjaarden en Savoiers komen met de hoed in de hand naar hem toe en de Franschman zegt:

Ondanks zooveel belagers van mijn glorie, Overwin ik toch en heb een volkomen victorie.

De beschrijving overgenomen uit V. Champier, a. w.

1706. *c.* Niet bij Muller (No. 3379)

3129. „*Le Temps passé ou le siècle de Crésus désiré des nations.*"

Inschrift van een almanak, met adres van G. Jollain te Parijs, waarop Cresus is afgebeeld te midden zijner schatten, in een soort paleis door een ijzeren hek omgeven, dat de volken belet deze schatten te naderen. Herkules komt echter en verbreekt de afsluiting, opdat allen hun deel er van kunnen bekomen. De natien, door Frankrijk geleid, be-

geven zich naar 't paleis; Cresus zegt: Ik hoor uw droeve kreten,o Hollander, Duitscher, Engelschman, Savoier, Spanjaard en Vlaming. Ik zie met medelijden hoe ongelukkig gij er uitziet. Maar laat aan den Franschman de eer en benijd nooit zijn zegevierend voorkomen, zoo gij van mijn gelukkige eeuw uw deel hebben wilt. De beschrijving is uit V. Champier, a. w.

12 Mei 1706. MULLER (No. 3380).

**3130. „Naauwkeurige afbeelding en beschryving van de vermaarde stadt Barcelona, Benevens een kort verhaal van het laatste Beleg dezer Vesting door de samengevoegde Fransche en Spaansche Krygsmagten."**

Opschrift boven een plattegrond en profielgezicht van Barcelona; boven elkander. Aan weerszijden van den plattegrond, die kleiner is dan het profiel, een kleinere voorstelling, links Karel III vertoonende, wien door de Gerechtigheid het zwaard wordt toegereikt, terwijl hij den voet zet op den Hollandschen leeuw, om zóó den eenhoorn te bestijgen, zinnebeeld van de hulp door Holland en Engeland hem verleend, in zake de troonsopvolging in Spanje. Rechts Philippus V en de fransche haan, vluchtende voor een haas, die van den schoot eener vrouw springt, welke onder een troonhemel een gordijn oplicht, waarop een kardinaalshoed is afgebeeld, waaronder „Fravde" staat. Zoowel met dezen hoed, als met de schilderij rechts daarvan, waarop Prometeus is afgebeeld, wordt Porto Carrero bedoeld terwijl boven in de lijst staat „not pvbl.", zinspeling op zijn bemoeiingen in zake het testament van Karel II. Aan weerszijden dezer plaat een gedicht, met opschrift: „Verklaaring der twee zy tafereelen." Onder de plaat de beschrijving der stad en van hare belegering, in twee kolommen, alles in boekdruk. Gravure langw. in-4°., door P. Sluyter, met adres van A. van Damme, te Amsterdam.

12 Mei 1706. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3380).

**3131. *„Naauwkeurige afbeelding . . . . . van Barcelona," enz.***

Dezelfde plaat, maar nu zonder verzen, op- of onderschrift. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., bovenaan rechts gemerkt: „Pag. 230". Uit: *Europeesche Mercurius*? Deze plaat komt ook voor, doch zonder adres van A. van Damme, in *Kleyne en beknopte atlas*, enz. (Muller No. 3750*b* plaat 68 hierna).

12 Mei 1706. *b.* NIET BIJ MULLER (No. 3380).

**3132. *„Het verlaten en opbreeken der Franse Vlooten en Leeger voor Barcelona, op den* 12 *May* 1706."**

Inschrift, met de verklaring der letters *a—e*, en de woorden: „Ioden F. Monny St." (namen van teekenaar en graveur?), gegraveerd in een

lint. boven de afbeelding der vloot op den achtergrond. van de stad in t midden en het leger op den voorgrond. In den linkerbovenhoek: „Son Eclips op den 12 May 1706." die tijdens het vluchten gezien werd. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Onder de plaat, in boekdruk, in drie kolommen: „Verhaal van opbreeken der Fransen voor Barcelona."

12 Mei 1706. MULLER (No. 3381).

**3133. „Plan de la Ville de Barcelone et Chateau de Mont Iuy avec les approches de l'Armee de France sous les ordres de Monsieur le Mareschall Comte de Tessë depuis le commencement d'Avril jusqu'au douxieme (sic) de May qu'ils ont leve le siege a minuit," etc.**

Inschrift in een doek, omgeven door een wapentrofee, afgebeeld in den linkerbovenhoek eener kaart, waarop rechts onderaan de plattegrond van Barcelona; links het fort, met omliggende werken. Op de afbeelding van het fort is een tweede, beweegbaar, blaadje geplakt. Rechts boven den plattegrond, in een soort van monumentalen steen, de „Explication." (van de letters *A—Z*). Gekleurde kaart in-plano; rechts onderin: „Alex. Forbes."; onder de „Explication": „P V Cal Fecit" en onder het opschrift het adres van „Anna Beek à la Haye."

1706. NIET BIJ MULLER (No. 3382).

**3134. „*France post-tydinge. Versailles den 56. April.*"**

Spotschrift op de verliezen der Franschen: „Heden arriveerde hier de Post-ryder Victoria, een Expresse afgezonden door Zijn Keurvorstelijke Mizerabelheyt van Beyeren," enz. Boven het opschrift van dit satirieke legerbericht. de afbeelding van St. Maarten, een stuk van zijn mantel voor een arme afsnijdende. Houtgravure in 12°.. z. n. v. gr., met den tekst te zamen 2 blz. in-fol.. met adres: „Gedrukt te Brussel, na de Copie van Parys. in de drie gekloofde Lelien. 1706."

23 Mei 1706. MULLER (No. 3384*b*).

**3135. „Glorieuse Battalje bij Ramelies,".**

Dit opschrift behoort, volgens Muller, onder dezen proefdruk vóór de letter eener afbeelding van een hevig ruitergevecht, waarboven. op een afhangende draperie. een plan van den geleverden veldslag is gegraveerd. Gravure in-plano, z. n. v. gr., maar door P. Schenk. Muller beschrijft dezen staat naar dit exemplaar.

Hierbij: ***Missive van den Heere prince en hertogh van Marlborough, aen haer hoogh mog. Uyt Leuven den** 25. **Mey**,* 1706. 's Gravenhage 1706. — ***Missive geschreven aen haer hoogh mog. door den Heer van Auverquercq, in het Leger by Leuven den** 25. **Mey*** 1706. 's Gravenhage 1706. en ***Relaes Van het geene den** 22., 23. **en** 24. **deser, tusschen het Geallieerde Leger, en dat van de Vyanden in Brabant is gepasseert, volgens de rapporten van***

*den Heer van Wassenaer. . . . en van Mr. Willem Fleertman, uyt het Leger by Leuven . . . aen haer Hoogh Mog. overgebraght.* 's Gravenhage 1706, te zamen drie bladen in boekdruk, br. in-fol.

23 Mei 1706. MULLER (No. 3391*a*).

3136. „Plan Van de Glorieuse Victorie bevogten door het Geallieerde Leeger, . . . by Ramillé", enz.

„Ordre der Battaille van het Geallieerde Leeger den 23en Mey 1706."

Opschriften in een situatiekaart en in een voorstelling der slagorde van het leger bij Ramillies. In den rechterbenedenhoek van de kaart de „Explicatie." der letters A—S: de fransche vertaling dezer uitlegging is gegraveerd onder in de plant. Onder de plaat, op een afzonderlijk vel, het „Relaas Van de glorieuse Victorie," enz. „Relation De la glorieuse Victoire," etc., in vier kolommen, in boekdruk. Gekleurd exemplaar eener gravure br. in-fol., z. n. v. gr., evenals het relaas met adres van P. Rotterdam te Amsterdam.

8 Juli 1706. MULLER (No. 3394).

3137. „Plan Vande Gelegentheydt der Stadt Oostende, door de Geallieerde Troupes, onder Commando van syn Exellentie den Veltmarschalck Heer van Ouwerkerk, Belegert, den 20n Iuny 1706. En na acht dagen geopende Tranché; en een Canonnering en Bombardering van drie dagen, gedwongen sig over te geeven. Den 6e Iuly daar aan volgende."

Plattegrond van Ostende met omliggend land, waarop de ordre de bataille aangegeven is en afbeelding der engelsche vloot, met bovenstaand opschrift in 't midden en hollandsche en fransche uitlegging der letters (A—S) en cijfers (1—18) in de beide hoeken boven in de plaat. Aan weerszijden der plaat een strook, waarop in 't hollandsch en fransch een verhaal van het beleg. Gravure in-plano, z. n. v. gr., en evenals het verhaal met het adres van P. Rotterdam te Amsterdam.

8 Juli 1706. NIET BIJ MULLER (No. 3396.)

3138. „*Belegering en 't Veroveren van de Stercke Stadt en vermaarde Zeehaven, Oostende. den* 8 *Iuly* 1706."

Inschrift in een lint boven in een plaat, blijkbaar vroeger reeds gebruikt en voor dit doel pasklaar gemaakt. Rechts bovenin verklaring der cijfers 1—10. Onder de gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., drie kolommen tekst, in boekdruk, met opschrift boven de eerste kolom: „'t Gelukkig veroveren van de starke Vesting en vermaarde Zeehave Oostende. Op den 8. July 1706."

10 September 1706. NIET BIJ MULLER (No. 3403).

### 3139. „*Turin.*"

Gezicht in vogelvlucht op de stad en omstreken met bovenstaand inschrift boven in de plaat en rechts onderin, in vier rijen, verklaring der cijfers 1—26. Onder deze gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.. een „Pertinent relaas Van de schrikkelyke en langduurige beleegering en bombardeering Der oversterke stad Turin, En 't gelukkig ontzetten van dien, Op den 10. September 1706.", in twee kolommen en daaronder, op een afzonderlijke strook, een „Naader relaas", in drie kolommen, alles in boekdruk

1706. MULLER (No. 3407*c*).
moet zijn: MULLER (No. 3407*a*).

### 3140. „Voor erf-regt. en vryheit."

Origineel der door Muller onder *a* beschreven prent, o. a. kenbaar aan het onderschrift onder het beeld van de Hollandsche maagd met vrijheidshoed, in de rechterkolom der eerepoort. In de door Muller als *a* beschrevene plaat staat: „Holl. Zeel. & VII.", in deze: „Holla: Seel: & VII", terwijl rondom het portret van Marlborough dáár „Marlborough." staat en hier „Marlbouroug". Gravure langw. in-fol., door C. Huyberts en met zijn naamcijfer in den linkerbenedenhoek gegraveerd. Een vers van 44 regels, tusschen twee kolommen tekst, van H. Graauwhart, heeft hetzelfde opschrift als in den anderen staat, alleen leest men hier „bondgenooten" daar „bondgenoote". Met adres van J. Ratelband te Amsterdam.

1706. MULLER (No. 3407*a*).
moet zijn: MULLER (No. 3407*c*).

### 3141. „'t Geseegend Jaar van MDCCVI."

Opschrift boven in een eerepoort. In het midden boven op de poort staat de buste van Jozef I; op de beide pilaren die van Anna, koningin van Engeland links, het beeld van de Hollandsche maagd met vrijheids hoed rechts. Onder Jozef I het keizerlijke wapen, daaronder, in medaillons de portretten van Marlborough, prins Eugenius en Ouwerkerk, met het onderschrift: „Veni. ' Vidi. Vici." en tusschen twee guirlandes, links de belegering van „Barceloona", rechts van „Turin." Onderaan de slag bij „Ramillis" en op een soort steenen voetstuk: „Stand, der leegers. voor de slag". Op den grond, vóór de eerepoort, liggen een drietal vlaggen en standaarden. In de zuilen van den boog staan de namen der landen waar de strijd gevoerd werd. In den voet der zuilen den val van Phaëton en Cakus door Herkules getroffen. Links van de poort de Faam, den roem uitbazuinende van den arend (den keizer), den leeuw (Holland), die op „Bar ier e." (in den volgenden staat „B ar je re") rust, en van den eenhoorn (Engeland), terwijl de Dapperheid zinnebeeldig is voorgesteld door een man met een Herkulesknods gewapend. Rechts verdedigt Gerechtig-

heid de zaak van Carolus III, wiens borstbeeld bij haar staat. Boven haar de verduisterde (fransche) zon; onder haar de Fortuin, vluchtende voor Frankrijk, Keur-Keulen en Beieren, die haar om hulp smeeken. Onder de plaat een vers van 24 regels, in zes koepletten, tusschen twee kolommen tekst van H. Graauwhart, met opschrift: „Ter eeuwiger gedagtenis der heerlyke overwinningen Door de bondgenoote op de wapenen van Vrankryk. Onder den Zeegen des Almagtigen behaald: In het Jaar 1706." Gravure langw. in-fol., met adres van P. Schenk te Amsterdam.

1706. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3408).

3142. „*Op de Heldendichten.*"

„Hier rust Minerva op de nek der wangedrochten,
Als op een zeegekoets, verciert met schild en speer.
Zy draagt d'afbeeldingen der Helden, die om de eer,
En 't heil van 't vaderland haar vyanden bevochten,
Die voor hun daaden met Laurieren zyn gekroont.
Dus zie, o Lelivorst! hoe 't kwaad zyn meester loont."

Opschrift en vers onder een zinneprent op de overwinningen der bondgenooten in 1706. Minerva zit op een schild, dat rust op den nek van gevangen Franschen. Aan haar speer verscheiden kronen en kransen. In drie medaillons rechts van haar de borstbeelden van Marlborough? en twee anderen. Gravure in-8°., z. n. v. gr., door of naar J. Goeree. Uit: L. Schermer, *Poezy* bl. 75.

In ditzelfde werk komt op bl. 143 nog een historische zinneprent voor, met het volgende onderschrift:

„*Op de Cikloop Herderszang.*"

„De Fransse Polifeem, door hovaardy verblind,
Zit aan een rots geboeit door staatzuchts gulde keeten,
Zyn Haan word van de Leeuw en de Adelaar verbeeten,
Die strooijen met vermaak zyn veeren in de wind.
O Landreus! dit 's uw straf voor 't eerloos trouw misbruiken,
Uw zon duikt reeds in 't west, is 't noch geen tyd van duiken?"

Zinneprent op de nederlagen door Lodewijk XIV in 1706 geleden. Als Poliphemus zit Lodewijk aan een rots geklonken, terwijl links de leeuw (Holland), de eenhoorn (Engeland) en de arend (Oostenrijk) een haan (Frankrijk) verscheuren. Gravure in-8°., z. n. v. gr., (door J. Goeree?).

In ditzelfde werk komt op bl. 206 nog een plaatje voor, waaronder een gedicht getiteld:

„*Op Zanger, Herderszang.*"

„De droeve Vreeryk speelt een klaaglied op zyn fluit,
Om Zangers dood, die elk verheugde door zyn kweelen,
Een Landman steekt het hooft ter ruime stulpdeure uit,
In 't barre winterweer om in den rouw te deelen,

Een rouw, die Amstelland gevoelig drukt en krenkt,
Zo dikwils als het om zyn braven Zanger denkt."

Dit is een zinneprent op „Zanger" d. i. J. van Broekhuizen, „Kapitein En Fenix der Nederlantsche dichteren." Het vers beschrijft reeds een gedeelte der plaat. Rechts bovenin ziet men den dichter die op den Olymp aankomende, gekroond wordt. Gravure in-8°., z. n. v. gr., (door J. Goeree?).

1707. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3419).

**3144.** ***„En tandem pretiosa navis navalibus exit,***
***Ingenio domini jure Superba sui,***
***Clara micante auro, qualem non prisca tulerunt***
***Tempora non doctæ composuere manus:"***

Eerste vier regels van een 16-regelig vers van „David Hoogstratanus.", in vier kolommen gegraveerd onder de afbeelding, rechts op den voorgrond der plaat, van het jacht, dat de koning van Pruisen te Amsterdam voor zich liet bouwen. Het is voorgesteld als liggende in 't IJ, zoodat over de geheele breedte der plaat, op den achtergrond, Amsterdam in profiel gezien wordt. De linkerhelft van den voorgrond wordt ingenomen door een zeer groot cartouche, waarin een 10-regelige latijnsche opdracht: „Frederico Quarto Regi Borussiæ" van „Ioan Luder a Wolfgang", den graveur dezer plaat, zeer br. in-fol.

1707. *b.* NIET BIJ MULLER (No. 3419).

**3145.** ***„Liburnica, . . . quam Fridericus, Augustissimus Borussiae Rex, . . . ad exemplar à se probatum in Belgio aedificari," enz.***

Afbeelding van hetzelfde jacht in het vorig nommer beschreven, nu liggende in de Spree te Berlijn, voor het koninklijk paleis dat op den achtergrond gezien wordt. Het vijfregelig latijnsch onderschrift vermeldt dat dit jacht 82 voet lang en 23 voet breed was, met 22 koperen kanonnen bewapend en van alle zeevaartinstrumenten voorzien, gebouwd voor den koning, om er zich tot zijn vermaak van te bedienen en onder den liefelijken brandenburgschen hemel zich te verlustigen in 't genot eener nagebootste zeetocht. Het rijke beeldhouwwerk, dat dit jacht versiert, komt op deze grootere afbeelding nog meer uit, dan in de vorige prent, terwijl zoowel het geheel gepavoiseerde tuig als de groote menigte aanzienlijke personen, welke zich aan boord bevinden, aan 't geheel een feestelijk aanzien geeft. Van verschillende zijden brengen bootjes nog nieuwe bezoekers aan. Gravure in-plano. „Aedificavit et Pinxit Madersteg Archit. et Pict. Reg.", „Aeri incidit Iohann Georg Wolffgang Sculpt. Reg." Ofschoon in den titel van een auktie-katalogus, vastgehecht aan deze plaat, gezegd wordt, dat de Staten-Generaal dit jacht aan den koning van Pruisen ten geschenke gaven, heb ik daarvan niets kunnen ontdekken;

daar ook de datum van den bouw mij onbekend is gebleven heb ik deze prent en de vorige *hier* geplaatst zonder ander motief, dan dat het jaar 1707 het middenjaar zijner koninklijke regeering is (1701—1713), mij voorbehoudende te eenigertijd een juiste plaatsing te kunnen aangeven.

11 Juli 1708. MULLER (S. No. 3428 A en 3709 B).

### 3145. „Het dorp Heine."

Inschrift in een plaat, waarop links een ruitergevecht is afgebeeld; meer op den achtergrond een stad door krijgsvolk en krijgstuig omringd. Oude prent van R. de Hooghe, hier voor den slag bij Oudenaarde gebruikt. Rechts op den achtergrond duinen. die nu, blijkens het inschrift, „de Schelden" moeten verbeelden. Onder de plaat een verhaal van den slag, in twee kolommen, in boekdruk, met opschrift: „Afbeeldinge Weegens de Bloedige Battalje, op den 11 July 1708, tusschen de hooge Geallieerde, en het Vyandlyke Leger der Fransen, by het Dorp Heine, omtrent Audenaarde." Gravure langw. kl. in-4°. van R. de Hooghe. wiens naam in de plaat veranderd is in „R. de Heigher" en met het adres in boekdruk: „Rotterdam, by Laurens Gunter, Boekdrukker, Boek-en-Kaart-verkoper op de Nieuwe-Markt, by de Prince-kerk."

22 Augustus—8 December 1708. MULLER (No. 3436).

### 3146. „Plan de la Ville et Citadelle de Lille Assiegée par les Alliez, le 22e. d'Aoust 1708."

Omlijst inschrift in den linkerbovenhoek eener plattegrond-afbeelding der stad met de omstreken. In den rechterbovenhoek een kaartje van de „Chatelnie de Lille". Gravure langw. in-4°. z. n. v. gr. met adres van P (niet D zooals Muller heeft) de la Feuille.

28 September 1708. MULLER (No. 3438).

### 3147. „Ryssel."

Inschrift boven in een plaat, waarop men op den achtergrond een profielgezicht ziet van deze stad. Links een klein plan der citadel; daaronder eenige tenten en een boom, waaraan twee melkboeren, met de jukken om den hals, worden opgehangen. (Eenige lieden hadden, als melkboeren verkleed, kruit binnen Rijssel willen brengen). Rechts op den voorgrond een ruiter, die een ander doorschiet, zoodat hij geheel uit elkaar springt. Onder de plaat een gegraveerd vers in vier kolommen de eerste twee van 12, de laatste twee van 14 regels. Muller beschrijft het exemplaar van Mr S. van Gijn. Zie ook No. 3167.

1708. MULLER (No. 3442)

### 3148. „Afbeelding van alle wat onder den Zeegen des Allerhoogsten, en door de Wapen der Hooge Geallieerde overwonnen hebben tegen de Wapen van Vrankryk

onder het Commando van de Hertog van Bourgogne in 't Iaar 1708."

Gegraveerd onderschrift in den plaatrand eener prent, met de portretten van Eugenius, Marlborough en Friso in het midden, in medaillons, omgeven door acht ovalen. Bovenaan, van links naar rechts, zijn daarin afgebeeld: 't verslaan der fransche vloot op de kusten van Schotland, 13 Juni 1708; Slag bij Wijnendaal, 12 Okt. 1708; 't overgaan van Gent, 28 Dec. 1708. Daaronder, links van de portretten: Slag bij Oudenaarde, 11 Juli 1708; rechts: Het veroveren van het eiland „Sardinge" 19 Aug. 1708. Onderaan: Belegering van Rijssel, overgegaan 23 Okt. 1708, de citadel 9 Dec. 1708; Ontzet van Brussel, 25 Dec. 1708; De Franschen verlaten Brugge 30 Dec. 1708. Onder de plaat een verhaal en vers, in drie kolommen, in boekdruk. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr. Muller beschrijft het exemplaar van Mr. S. van Gijn.

1708. NIET BIJ MULLER (No. 3442).

3149. „*De Nieuwe Nassouwse Princelykè schenck-kan; Uitgeschonken op de gesondheyd van Jan VVilhelm Friso, Prince van Orange, en de verdere Veldheeren Overwinnaren Francois Eugenius de Soissons, Prince van Savoyen Jan Churchil, Prins en Hertog van Marlbouroug en de Graaf Hendrik van Nassouw, Heer van Ouwerkerk.*"

Opschrift boven een schenkkan en glas in omtrekteekening, waarin verscheiden verzen, geheel in boekdruk. Uit één dier verzen blijkt o. a. dat de prent gemaakt werd na de inneming van Gent in December 1708. In den voet van het glas het adres van „C. van Hoogenhuyzen" te Amsterdam.

1709. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3443).

3150. „*Pertinent verhaal, van al de ongelukken dier'* (*sic*) *er in dese sterke Vorst zyn voorgevallen, Als mede een Lyst van de Dood-Gevroore Menschen biunen* (*sic*) *onse Zee-Havens.*"

1 blad in-fol. in boekdruk. „Gedrukt na de Copy."

Maart 1709. *b.* NIET BIJ MULLER (No. 3443).

3151. „*Palm- en mirtekrans, gestrengelt op 't Vorstelyk Huwelyk van zyne doorluchtigste hoogheit Johan Willem Friso, . . . met de doorluchtigste hooggebore prinsesse Maria Louïsa, gebore prinsesse van Hessenkassel, enz. enz. enz. Voltrokken te Kassel den van Lentemaandt* 1709. *door François Halma. En de bygevoegde Muzyk door Elias Bronnenmüller.*"

Titel in boekdruk, met adres van F. Halma te Amsterdam, van een

muziekstuk op drie bladen gegraveerd. Aan de keerzijde van de muziekbladen is een gedicht afgedrukt ter eere van dit huwelijk. Daar er geen prent aanwezig is, die op deze gebeurtenis doelt of haar afbeelt, is deze uiting van deelneming in de vreugd der vorstelijke personen, hier als historieprent opgenomen, te meer daar op den titel een zinnebeeldig vignet, op de plaats van 't drukkersmerk, op dit huwlijk doelt. In een schild leest men „accipe daqve fidem", daaronder de wapens der vorstelijke personen.

7 Juli 1709. MULLER (No. 3444).

**3152. „Plan de la Ville, et Citadelle, de Tournay, Assiegée par les Allies, avec les Lignes de Circumvalation," etc.**

Opschrift in cartouche, in den rechterbovenhoek van de plaat, waarop 't bovenstaande is afgebeeld. Onderaan rechts in een steen „Explication. des Lettres" (1—8) etc. Gravure in-plano, z. n. v. gr., met adres van Nicolaas Visscher te Amsterdam.

29 Juni—2 September 1709. MULLER (S. No. 3445 B).

**3153. „Triomphe des Alliez".**

Opschrift boven in een plaat, waarop volgens het fransch en hollandsch onderschrift „de Belegering van Doornik Door de Hoog. Geallieerden." is afgebeeld en wel speciaal den „Uytval der Vianden den 27 Julij", en den „Tweede(n) Uytval den 28 Julij. 1709." Links op den voorgrond Marlborough en prins Eugenius; rechts de met veel volks bezette loopgraven. Gravure langw. gr. in-fol., door I. Lamsvelt, met adres van P. Mortier te Amsterdam, door Muller naar dit exemplaar vermeld. Zie ook Na Muller No. 3485 hierna.

11 September 1709. MULLER (No. 3446).

**3154. „Het Land van Bergen in't Graafschap Henegouwe waar in men kan naa zien de Victorieuse Bataillie der Geallieerden tegens de Franse Bevogten voorgevallen den 11. September 1709. met Privilegie."**

Opschrift (ook in 't fransch) boven een kaart van het land van Bergen. Gekleurde gravure in-plano, z. n. v. gr. Onderin, bijna in 't midden, verklaring der letters A—F, betrekking hebbende op den slag van Malplaquet.

11 September 1709. NIET BIJ MULLER (No. 3446).

**3155. „*De Victorieuse Bataillie der Geallieerden tegens de Franse bevogten, by de Stercke Stad Bergen, voorgevallen. den* 11 *Sept:* 1709."**

Opschrift boven een situatiekaart van Bergen en omstreken met aanduiding van den veldslag. Uiterste plaatsen: links boven- „Condé", onder-

aan: „Le Quenoi". Rechts boven- „Havre", onderaan: „Asveng". Onder de kaart een verhaal van den slag, in drie kolommen, in boekdruk. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr.

11 September 1709. MULLER (No. 3449).

**3156.** „Complête victorie, door de geallieerde op de franse by Bergen $\frac{\text{11 Sept:"}}{\text{1709}}$.

Opschrift (en verklaring der nommers 1—25 in vijf kolommen) boven de afbeelding van een veldslag, vroeger reeds gebruikt (zie No. 2597 en 2912 hier voren) en nu door dit bovenschrift hierop toepasselijk gemaakt. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. (maar van R. de Hooghe), met adres van A. Allard onder in de plaat. Onder de plaat, in drie kolommen, „Dag-register van al wat in de Batalje by Bergen 1709. is voorgevallen" en „Lyst der dooden en gequesten" (van de geallieerden). Daaronder in twee kolommen: „Lyst der voornaamste franse officieren zoo dood als gequetst." Geheel onderaan in drie kolommen: „Nader lyst der dooden en gequetsten aan de zyde der geallieerden", alles in boekdruk. Dit laatste komt niet voor op het exemplaar in 's Rijks Prentenkabinet. (H. d. G.)

11 September 1709. MULLER (No. 3450).

**3157.** „Complête Victorie, door de Geallieerde opde Franse by Bergen den 11 Sept. 1709."

Zeer verkleinde en omgekeerde kopie der vorige plaat, genomen naar den reeds gewijzigden staat onder No. 2597 beschreven en reeds vroeger, waarschijnlijk voor den slag bij Pultawa (zie 't volgend nommer) gebruikt. Leesbaar is nog van een vorig inschrift: „Afbeelding van de Victory door (?) de Koning van Zweeden bevogten bij"?. Muller noemt dit een „andere oude plaat." Ik geloof dit niet. Zij is zoo volkomen in de manier der 18e-eeuwsche prenten gegraveerd, dat men ze niet voor een *oude* behoeft te houden. Onder de plaat een „Relaas aangaande de bataille." en een „Ander relaas.", beiden in vier kolommen, in boekdruk. Daaronder de uitlegging der cijfers 1—13 in de plaat. Gravure langw. kl. in-fol., z. n. v. gr., door Muller naar dit exemplaar vermeld.

8 Oktober 1709. NIET BIJ MULLER (No. 3456).

**3158.** „*Vüe du Feu d'Artifice Que Son Excellence Monsieur André de Matveof, Ministre d'Etât, Gouverneur du Duché de Iaroslavie, et Ambassadeur Plenipotentiaire de Sa Majesté Csarienne Empereur de la Grande Russie, Près Leurs Hautes Puissances Les Seigneurs Etâts Generaux des Provinces Unïes a fait representer par ordre de Son Mâitre, à la Haye le* 8.*me* *Octobre* 1709, *le premier des*

*trois jours de la fête, celebrèe en rejouissance de la fameuse Victoire, remportée sur Le Roy de Suede Charles XII, aux environs de Poltawa en Ucraine le $\frac{27}{-8}$ Juin Juillet. et de la Prise du reste de Son Armée battue, au nombre de* 16287. *hommes aupres de Perewoloczna le* $\frac{1}{1}\frac{?}{?}$ *du même mois et an.*"

Onderschrift in 8 regels gegraveerd midden onder de afbeelding van het vuurwerk, bij bovengenoemde gelegenheid afgestoken. In den linkerbovenhoek een afzonderlijke voorstelling van een huis, waar vóór een decoratie, twee stroomgoden voorstellend, uit wier waterkruiken wijn vloeit, die door de omstanders opgevangen wordt, terwijl uit de ramen van het huis daarachter brooden en beschrijvingen van het gevecht worden geworpen. Aan iedere zijde van 't onderschrift twee kolommen verklaring van de letters A—L in de plaat. Gravure in-plano, z. n. v. gr.

1709. MULLER (No. 3457).

3159. „**Neerlands zegen wagen, pralende met de krygslauren van 't iaar 1709 tot 1710 Chariot de triomphe des Païs Bas, garni des trophées des alliez de 1709, qui servent de ioye en 1710**".

Opschrift boven de voor dit doel veranderde plaat, hierboven onder No. 2558 beschreven en nog vroeger (zie Muller No. 1647) voor Frederik Hendrik reeds gebruikt. Op het lint, door de beide engeltjes boven in de plaat vastgehouden, leest men het volgende hollandsche tijdvers:

„zIet hIer heLD frIso op een zege koets gesteLD,
hII heeft het frans gestoet nog Laatst terneer geVeLD."

terwijl daarboven in de plaat het latijnsche tijdvers staat:

„seDe trIVMphaLI frIsonIs gLorIa Constat".

In den wagen zit nu Johan Willem Friso; de vier voorstellingen op de zuil rechts vertoonen nu Doornik veroverd, S. Guilain ingenomen, Victorie bij Bergen en Bergen veroverd. In de cartouche, in 't midden, onder in de plaat, is in plaats der portretten van No. 2558, een zestal mannen rondom een tafel afgebeeld, waar boven: „Valse Vrede handel 1709" en boven de cartouche: „Faux Traité de Paix en 1709". Verder zijn er nu cijfers (1—18) in de plaat en is bij alle figuren, onder of boven het oorspronkelijk bijschrift in romeinsche letter, nog een ander in cursief toegevoegd; b. v. „SPES" „*Mercaturæ liberæ*"; „IVSTITIA" „*Dominans.*" enz. Gravure in-plano, z. n. v. gr., met adres van A. Allard te Amsterdam.

# „LUSTHOF VAN MOMUS".

Sints Muller in 1876/77 de seriën prenten beschreef, welke den „Lusthof van Momus" vormen, is er ten opzichte van de wording van dit eigenaardig werk, voor zoover mij bekend, niets nieuws aan 't licht gekomen. Zal waarschijnlijk te eenigertijd nog wel een grooter gedeelte van den sluier opgelicht worden, die nu dit maakwerk bedekt, ik kan, het aanvankelijk onderzoek voortzettend van Muller, den baanbreker op 't gebied der nederlandsche historieprenten, reeds nu enkele bizonderheden mededeelen welke aan hem onbekend bleven, door de onderlinge vergelijking der in deze kollektie aanwezige prenten met die van Mr. S. van Gijn te Dordrecht, van den Heer A. J. Nijland te Utrecht, en met twee verschillende verzamelingen van de Firma Frederik Muller & Co. (F. S. Adama van Scheltema en A. Mensing) te Amsterdam, die mij alle welwillend ten gebruike werden afgestaan en van het exemplaar van 's Rijks Prentenkabinet, waar Dr. C. P. Hofstede de Groot mij alle faciliteit tot vergelijking verschafte. Een opgave van 't getal der platen in ieder der genoemde verzamelingen, is deels overbodig, deels minder geraden, daar de kollektiën der HH. van Gijn en Nijland nog steeds uitgebreid kunnen en zullen worden, zooals dit 't geval was met de verzameling van Stolk, die sints Mullers opgave nog beduidend is toegenomen.

Daar Muller deze serie zeer terloops behandelt, terwijl Stephens in den *Catalogue of prints and drawings in the British Museum. Division I. Political and personal satires.*, een gedeelte dezer prenten bizonder uitvoerig beschreef, heb ik, overtuigd dat dit door ons dan toch wel in de eerste plaats behoorde te geschieden, de afwijkingen in de verschillende staten dezer platen zóó uitvoerig vermeld, dat elke variant, die nu nog mocht gevonden worden, naar ik hoop, goed te onderscheiden is.

Dat uit deze spot- en zinneprenten de volksgeest van dien tijd spreekt, zooals de heer Muller schrijft, ben ik met hem niet eens en ik geloof dat de betrekkelijke zeldzaamheid eer toe te schrijven is aan te gering, dan aan zeer groot debiet. Kunstwaarde hadden de platen niet; zelfs voor een tijdgenoot moeten de deels meer dan slechte, deels gewrongen verzen onverstaanbaar of onaantrekkelijk zijn geweest en in de kollektieve uitgave van sommige onderdeelen eerst, daarna van den Lusthof in zijn geheel, is, dunkt mij, eer een poging te zien om de onverkochte exemplaren op te ruimen, dan een bewijs dat zij in den volkssmaak vielen. Dat misschien enkele prenten, die ik, bij de beschrijving van iedere plaat afzonderlijk, meende te mogen beschouwen als de oorspronkelijke en die dus niet tot Allards werk behooren, in Frankrijk afnemers hebben gevonden, wil ik niet betwisten, maar dat als spekulatie-artikel 't meerendeel der platen van den Lusthof fiasko moet gemaakt hebben in 't zelfs

toen nog kunstkeurig Frankrijk (men zie o. a. de almanakken uit dien tijd, door Champier, in zijn werk: *Les anciens almanachs illustrés*. Paris 1886 gereproduceerd) is wel zeker; te meer daar geen enkele plaat (ik zonder er de oude, op dezen tijd toepasselijk gemaakte van uit) ook maar één gedachte geestig in beeld brengt.

Hoe de „Lusthof van Momus" ontstaan is kan ik niet verklaren; heeft Abraham Allard onder den drang der omstandigheden behoefte gehad aan zijn persoonlijk gevoelen uiting te geven tegenover de personen, die naar zijn meening een hoofdrol speelden bij de gebeurtenissen in de zuidelijke Nederlanden en in den spaanschen successie-oorlog in 1701—1706, zoowel als in den strijd tusschen roomsch- en oud-katholieken, wie zal 't zeggen? Dit aesthetisch op zulk een wijze te doen, dat hij niet alleen den kunstzin bevredigde, maar daaruit ook als handelsman winst trok, was voor hem een moeilijke, ik zou bijna durven zeggen een onmogelijke zaak en de „. . . Almanach beginnende van 't jaar 1705" geeft daar, dunkt mij, het eerst bewijs van. Alles (en dit geldt voor alle onderdeelen van de verzameling, die wij als den „Lusthof van Momus" kennen) is, uit het oogpunt van kunst, knoeiwerk, en 't zou geen verwondering behoeven te wekken, indien een konkurrent, door de onbeholpenheid der uitvoering, het plan voor een dergelijken „Almanach" ontwierp in 1706, en door wijdscher titel (hij begint immers reeds bij „1701") trachtte de aandacht op eigen uitgaaf te vestigen, want, men vergete dit niet, de door Muller, zeer ten onrechte, „Almanach van 1701" genoemde verzameling van achttien platen, behoort bepaald niet in den Lusthof. Is dit vermoeden juist, dan heeft die meer kunstlievende konkurrent er echter geen pleizier van gehad; Allard liet diens prenten namaken, voegde er een paar oude voorstellingen bij, waarvan hij de koperplaten bezat; maakte die door verzen van eigen vinding pasklaar op dezen tijd, liet die dichtregels afdrukken op afzonderlijke blaadjes, en zoo ontstond het „Byvoegsel" op zijn eigen almanak. . . . De konkurrent verdwijnt, zijn manier van uitvoering was artistieker, zijn verzen waren meerendeels beter, toch moest hij 't afleggen tegen zijn mededinger en Abraham Allard gaat voort, geholpen door zijn broeder Carel, wat er daarna belangrijks voorvalt in prent te brengen. Zoo krijgen wij achtereenvolgens van hem, na 't „Byvoegsel":

„ROMA PERTURBATA," (den strijd tusschen Cock en Codde, roomsch- en oud-katholieken, door Muller ten onrechte vermeld als niet bij den „Lusthof" behoorende, maar er toevallig bijgekomen),

„De STANDVASTIGE MONARCHYE Des DOODS, En de ZIELTOOGENDE MARS IN EUROPA.",

„HET PALMHOF DER BONDGENOOTEN" en de

„VORSTELYKE STAAT-BALANS".

Misschien ook nog de zeven prenten over 1707 en de vier prenten over „De zieltogende Anjousche Monarchy", ofschoon ik deze er nog liever buiten houden zou, daar zij niet opgenomen zijn in één der exemplaren van de firma Frederik Muller & Co., dat niet ingebonden, maar in den tijd der uitgave ingenaaid is.

Of de overige platen, voorkomende in het door Muller beschreven. gebonden exemplaar, nu in 's Rijks Prentenkabinet, ook deel van den Lusthof uitmaken of er slechts bijgebonden werden omdat zij van denzelfden uitgever zijn, laat ik in 't midden, daar hier de leiddraad ontbreekt, welke Muller bij zijne beschrijving der bovengenoemde afdeelingen m. i. niet genoeg vooropstelde, de verzen namelijk, die, op een afzonderlijk blad achter de titels of tegen de keerzijde daarvan afgedrukt, bewijzen dat dit bepaalde reeksen zijn en er niet meer dan de daar aangewezen platen tot die seriën behooren.

Ofschoon nu alleen *die* prenten, waarbij een * vóór 't volgnommer geplaatst is, in deze kollektie aanwezig zijn, meen ik in 't belang der verzamelaars niet verkeerd te doen, ook de niet aanwezige meer uitvoerig te beschrijven, en van de verzen, door Muller te zeer verwaarloosd, de opschriften, en, zoo noodig, een of meer regels van 't gedicht zelf, achter die beschrijving te doen volgen.

De zoogenoemde „Almanach van 1701", welke nooit vóór dien van 1705 had mogen geplaatst worden, al moet ook deze op zijn vroegst in 1706 verschenen zijn, wijl de daarin voorkomende platen alle betrekking hebben op dat jaar en wel meer bepaald op den val van Barcelona (12 Mei 1706), zal ik, als in tijdsorde dáár behoorende, tusschen den Almanak van 1705 en het „Byvoegsel" van Allard invoegen, omdat, al ware mijn vermoeden omtrent de wording van den „Lusthof van Momus" ook onjuist, de zoogenoemde „Almanach van 1701" moet heeten: Almanach van 1706.

De algemeene titel volgt hier letterlijk:

3160. „'t Lust-hof van Momus, | Beplant met de voornaamste Gewassen van | Mars in Europa', | En opgepronkt met Staat-kundige | zinnebeelden | Des Tegenwoordigen Oorlogs, | Verrykt met cierlyke Historiaale Steek-dichten, ten getale van (...) | Door R. I. | *Te zamen-gesteld en in 't licht uitgegeeven*, | Tot Parys, by Louis de Lis-defleuri, in de Vallende Monarch. | *Met Privilegie des Konings en des Hertogs van Anjou.*

---

La cour de Momus, | et le | jardin de Mars en Europe; | Orné des emblemes politiques, de l'Etat present | De la guerre, | *Expliqué par des Vers Historiques & Satyriques, au nombre de* (...) | Par R. I. | *Recueilli & donné au public*, | A Paris, chez Louis de Lis-defleuri,

au Monarque Tombant. | *Avec Privilege du Roi & du Duc d'Anjou.*" (Muller No. 3037).

Deze algemeene of verzameltitel heeft de dubbele breedte van al de volgende, welke slechts gewoon in-folio zijn. Hierop volgt in één der door mij vergeleken exemplaren onmiddellijk Nommer 1 der hieronder vermelde prenten, als titelplaat vóór den volgenden geboekdrukten titel:

3161. „Koninglyke almanach, | Beginnende van 't jaar 1705, .... &c. | Waar in zeer duidelyk vertoond word | de loop der zon | des ongerechtigheids; Ofte | tooneel des oorlogs | in | Europa, | Behelzende de Zinnebeelden der | VII.. helde-deugden, | &c. &c. &c. | Gedrukt tot *Brussel*, ten koste van de Compagnie van L. v. S. L. L. T. F. G. M. D. | F. d. L. C. l. C. en L. d. D. B. &c. *Met Privilegie des Konings.*

---

Almanac royal, | Commençant par annee 1705..... &c. | Où est parfaitement observé | le cours du soleil | d'injustice; Ou | theatre de la guerre | en | Europe, | Qui comprend des Emblemes des | VII. vertus heroiques, | &c. &c. &c. | Imprimé a *Brussellles*, au depens de la Compagnie de L. v. S. L. L. T. F. G. M. D. | F. d. L. C. l. C. & L. d. D. C. &c. *Avec Privilege du Roy.*" (Muller No. 3072).

De keerzijde van dezen titel is niet bedrukt. De beide andere blz. van hetzelfde vel gewoon in-fol. laten in den daarop voorkomenden tekst geen twijfel over omtrent het aantal platen, dat in dezen almanak behoort, en helpen, meer dan iets anders, den beschrijver in hare beteekenis. De tekst dezer bladzijden is in twee kolommen gedrukt, bevat links hollandsche, rechts fransche verzen met het algemeene opschrift: „De VII. helde-deugden." „Les VII. vertus heroiques." en een afzonderlijk opschrift boven elk der zeven gedichten, dat door het daarvoor geplaatste cijfer korrespondeert met de inschriften, die in den eersten staat dezer zeven platen niet voorkomen, maar met een volgnommer achter of iets lager dan elk fransch inschrift, bij den lateren staat, die voor deze kollektieve uitgave gebruikt is, in de beide benedenhoeken zijn gegraveerd en die telkens als tekst boven de eerste beschrijving van iedere prent zijn geplaatst, terwijl de opschriften der verzen achter iedere verklaring volgen.

Evenals bij Muller hebben de verschillende staten van de tot dezen almanak of tot het „byvoegsel" behoorende platen een afzonderlijk nommer.

---

*3162. — [„De LIEFDE"] „La CHARITÉ"] [„1"]. (Muller No. 3073).
„KALENDARIUM REGIUM SOLIS CURSUM PERFECTÈ INDICANS"

„*de* KONINGLYKE ALMANACH, *den* LOOP *der* ZON DUIDELYK VERTÔNENDe".

Den eersten staat, door Muller beschreven onder No. 3074, zonder de woorden tusschen [ ] en zonder het cijfer onder in de plaat, zag ik niet.

Hier is aanwezig de latere staat (Muller No. 3073) met de onderschriften in de beide benedenhoeken van den breeden plaatrand onder de voorstelling, die, bepaald een kopie is der eerste prent van den zoogenoemden almanak van 1701 (zie No. 3183) welke ik, als de oorspronkelijke, dáár meer uitvoerig beschreven heb, niet vermoedende dat, bij nadere beschouwing, het aantal afwijkingen in spelling, enz. bij beide nog zoo groot zou zijn. Ik verwijs voor de beschrijving en de verschillen naar dàt nommer; de inschriften, die dáár als tekst zijn aangegeven, heb ik hier, om 't verband dat er tusschen deze beide platen bestaat, toegevoegd aan de onderschriften van *deze* prent.

Het opschrift van het vers achter den titel is:

„1. DE LIEFDE, 1. De ZON, 't Zinnebeeld van LOUIS XIV."

---

*3163. — [„'t GELOOF"] [„LA FOY"] [„2"]. (Muller No. 3077).

2¹. Eerste staat van deze spotprent op Louis van Baden, nog zonder bovenstaande inschriften onder in de plaat. Zij stelt den hertog voor, als „de Niewe ridder van de goude louisen", slapend bij een tafel zittend, waarop zakken met Louis d'or staan, doelende op zijn omkoopen door Lodewijk XIV. Op zijn zetel staat: „Hy zit bedrukt van angst en kakt Terwijl hem 't gout door zwaarte ontzakt"; daaronder staat nog: „Louis spreekt 'k heb veel gewonnē mtmn strijd zwaard scherp v snee Dog meer door Frans v̄raad, dies hou ik't in de schee". Op zijn linkerbeen leest men: „Niet om het Been maar om de Beurs"; alleen in den linkermouw van zijn jas drie nauwelijks zichtbare lischbloemen, geheel anders geplaatst dan in den volgenden staat; om zijn hals hangt een „Louis d'or"; zijn rechterelboog, waarmede hij slapend 't hoofd ondersteunt, rust op een zak, die op een tafel ligt, waarvan een groote haan (Frankrijk) den voet vormt; van deze tafel hangt een kleed met lischbloemen versierd, waarop men leest: „Louis dort pres de ses Louis d Or". Op de beide zakken die er verder op tafel staan, is gegraveerd: „Nieuwe Louisen 1705 Nouveaux Louis d'Or de 15 liv." (de oude zijn van 20 francs) en „Valse Louise Faux Louis d'Or". Vóór den slapende ligt een papier, waarop: „Monsr et Cousin Voicy pr̄ recompense de votre servi ce 10000 pi stoles qui va lent present chaqz 15 liv. par ma nouvell' or donnance etc Louis". In den linkerbovenhoek een schilderij met „Louis dort" onder de afbeelding van twee tenten. In den rechterbovenhoek een venster, waarin een haan, die Frankrijk moet voorstellen, zit te kraaien. Door het venster ziet men een groot gebouw, waarboven

staat „Hy krabd zyn gat, by t Emser bad." Onder in de voorstelling het „Anagr: ONVVIS BELAADEN". Onder de prent, in dezelfde koperplaat gegraveerd, een 12-regelig hollandsch vers in twee kolommen: „Dees Niewe Ridder der strijdhaftige Louisen" enz. boven in den plaatrand het chronogram: „proDere Consortes stVDet ah! et foeDere paCtos." (achter het bankje, waarop Louis zit: „Dili gentius Pasquinus fecit") en met het volledig inschrift: „*Gededicеerd* aan de Keurv: v̄ Beyerē & Keule: tot Brussel by Louis le Traitre m̄ Privilegie v̄ de *Keurv*: v̄ *Beyeren*". De cursief gezette woorden ontbreken in den volgenden staat.

Onder No. 3076 vermeldt Muller een staat, dien ik niet zag, geheel gelijk aan deze, doch zonder de fransche verzen in den ondersten plaatrand.

Het opschrift van het vers achter den titel is:

„2. 't GELOOF van LOUIS de KLEINE, zyn Doop te *Zwalbach* voltrekkende." (Louis de Kleine is de hertog van Baden).

---

*3164 — 2[a]. Dezelfde prent. Latere voorstelling. (Muller No. 3075). Nu met de gegraveerde inschriften „'t GELOOF", enz. onder in de plaat en met de volgende veranderingen en bijvoegingen: Over het inschrift in den zetel van Louis is nu een kruis met een duif er in gegraveerd, spottend het geld als de Heilige geest voor hem aanwijzende. Op den linkermouw van 's hertogs jas: drie zeer duidelijk zichtbare fransche lischbloemen, en het inschrift: „Louis le Petit porte ici, sur son habit, des fleurs de Lis et dans son coeur point d'autres fleurs".

Op den zak, waarop zijn rechterelboog rust, staat nu: „Gesnoeyde Louisen". Onder het hollandsche vers een evengroot fransch: „Le Grand Turc autrefois a senti mes bravades", met het opschrift: „Louis le Petit dit". Het inschrift onderin onvolledig omdat de woorden „'t Geloof" en „la foy" het noodzakelijk maakten dat er eerst een gedeelte van dat onderschrift weggekrabt werd.

---

3165. — 2[3]. Dezelfde *voorstelling*, doch andersom. (Niet bij Muller). Origineel der beide voorgaande. Bijna geheel zonder inschriften, alleen op één der zakken op tafel staat: „Niewe Lowie sen. Nove= aux Louis d'Or."; op de munt om Louis' hals: „Louis dor" en op het koffertje, waarop hij zit: „Fortitudinis et Virtutis Bellica proemium." „Belooninge van Dapperheyd en Oorlogs daden." In den breeden plaatrand onder de prent niets dan „LOUIS D'OR." „Opgedraagen aan alle Oorlogs helden en Beminnaars van t' Vaderland door temporarius maturus." Boven het gebouw, dat men links door 't venster ziet, enkel „Emser Bad." en onder de schilderij rechts niets. (Exemplaar van den heer A. J. Nijland).

---

*3166. — 2[4]. Dezelfde koperplaat van 't vorig nommer. (Muller No. 3078). Latere staat met veel bijvoegingen. Nu op den tweeden zak op tafel:

„Valse Lowi sen Faux Louis d'Or". Op den zak onder 's hertogs linkerarm „ge=snoeide Louisen." Op het papier vóór den slapende: „Mon Cousin Voicy pr re compense de Vre ser vice 10000 Louis d'Or qui valent presentemt 15 Liv. la Piece pa mor (sic) Or=donnanc. Louis." Naast dit papier geldstukken. 's Hertogs geheele jas is bezaaid met lischbloemen, wier getal op het kleed dat van de tafel hangt, ook vermeerderd is. In het inschrift op den zetel van Louis staat nu „Bellicæ" voor „Bellica".

Onder de schilderij staat nu „Louis Dort." Op Louis' zetel is tusschen de latijnsche en hollandsche inschriften een kruis met duif gegraveerd en onder „Louis d'Or." in den breeden ondersten plaatrand, staat nu:

„Amice ad quid venisti.
Louis sit hier gerust en stil,
Om dat hy niet weer vegten wil
Veinst hy sig Siek, gebruykt de Baden
Wyl hy met Goud is overladen.
proDere Consortes stVDet ah! et fœDere paCtos".

---

3167. — „LOUIS D'OR AU SOLEIL". (Muller No. 3079).

Muller noemt deze prent een navolging van de hierboven beschreven voorstelling. Ik geloof dit echter niet. De plaat is bepaald gemaakt door denzelfden graveur van het vorig nommer, kan nooit als een navolging, wel als een pendant daarvan beschouwd en mag dus niet plaat 2 *e* genoemd worden, maar staat geheel op zich zelf. De hertog van Baden, met het linkerbeen, waarop de linkerelboog rust, over 't rechter geslagen, is hier in slaap gevallen onder den invloed van de zon (Lodewijk XIV), die hem van uit den rechterbovenhoek beschijnt. Hier ziet men den hertog van voren, een weinig naar rechts gewend, zijn rechterhand rust tegen twee der vier zakken, welke staan op de tafel, links in de plaat, op welks afhangend kleed een gevecht met de Turken is afgebeeld. Op de vier zakken, waarboven tegen den muur het wapen van Baden prijkt, staat van links naar rechts „Ducat d'Allemagne", „Guine d Angle terre", „Double d'Espagne", „Louis d'Or". In den linkerbovenhoek hangen zeven zakken, met de volgende inschriften: „Etape point Fournie.", „Droit Romain.", „Contribution.", „Reuenant bon du fourage.", „Vante (sic) de Charge.", „Dom (sic) gratuite.", „Pention (sic) de France." Onder de plaat, behalve het onderschrift, links een 8-regelig fransch vers: „Tout le Crime qu'on m'inpose" enz. met het adres: „se Vend à Vienne, Chez Pierre Bonet." er onder en een 10-regelig hollandsch vers: „k'Heb tegens d'Ottomans,... Geblixemt," enz. er naast. Rechts op de plaat staat naast den hertog een koffer, terwijl men door het venster daarboven een kasteel of stad op een berg ziet en in de rivier daar vóór iemand aan 't zwemmen of baden is.

De prent behoort in geen der bekende reeksen en werd door mij beschreven naar het exemplaar van den heer A. J. Nijland. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* vermeldt onder No. 1459 een verkleinde kopie dezer plaat, behoorende in *Poems on Affairs of State.* Vol. IV. Suppl. part. Plate IV, welke reeks in haar geheel achter dezen „Lusthof" beschreven wordt.

---

3168. — „Zamenspraak over de | NIEUWE RIDDER van de GOUDE LOUISEN, | *Tussen* GAARNEWYS *en* WEET-VEEL." (Muller No. 3080).

Het blad, met bovenstaand opschrift boven een 54-regelig vers, waaronder nog een „TOEGIFT", enz. van vier regels en het adres: „Tot Brussel, by Louis le Traitre, en te Swalbach, by Fredrik Goldsmit in Compagnie.", alles in boekdruk, vond ik geplaatst tegenover plaat 2 van den Almanak van 1705, in een der exemplaren van den „Lusthof" van de firma Frederik Muller & Co. Dit vers, dat aanvangt „Wat is het voor een Held die hier dus slaapt en ronkt?", is beter dan die, welke in de platen zelf voorkomen, geeft een zeer uitvoerige verklaring van- en behoort bij de prent onder 't vorig nommer beschreven.

---

*3169. — [„de MAATIGHEID"] [„la TEMPERANCE"] [„3"]. (Muller S. No. 3082).

3¹. Op de prent is „Louis Le Petit" (Lodewijk van Baden) afgebeeld, zittend aan een tafel, in de linkerhand heeft hij een goudschaaltje, waarop hij de Louis d'Or weegt, welke hij van Lodewijk XIV als verradersloon ontfing en waarbij staat „Wat leit er op de Schaal Is 't fyn goud of Metaal". Op de tafel liggen verscheiden geldstukken en staat een doosje met goudgewicht, in welks deksel men leest „Is t Goud te licht Haal Frans gewigt". De poot van deze tafel heeft den vorm van een arend onder wien staat: „Als d'Adelaar de Lelien drukt Mijn aanslag met de haan mislukt In Brabant valt reeds d'Haan te licht De Leli voor de Roos daar zwicht". Op den rand van den steek, die Louis onder den rechterarm heeft, staat: „t Frans goud my van de kryg behoed Ik groeij in Duitse tegenspoed"; zijn kleeding is bezaaid met fransche lischbloemen, achter zijn stoel staat een kruikje met „Born Water", naast zijn zetel een ridderkruis, waarbij „Dapperheids Ridder Orden", een zak met „Beste Louisen van Louis XIII", waaronder „Verraaders Ridder. Orden" en een bakje met „Uitschot 25 p$^{r}$ cent te licht". Links van 's hertogs hoofd staat: „Mij dekt een Frans gewaad 'k zit op een Spaanse stoel; 'k Beoog met Vrankrijk en m$^{et}$ Spanje 't selve doel", en er boven: „Vraagd men, wat doet gy by de Baden? Mijn naam moet lyken na mijn daaden". Achter zijn stoel: „Fijne en valse juweele-kas Complot Brieven". Rechts van de tafel staat Harlekijn als „Essayeur" voor een tent met fransche lischbloemen bezaaid en met inschrift: „Zend dese Tent na Maximiliaan Dat is een vent dat's 't katje van de baan"; terwijl daaronder, als uit den mond van Harlekijn

komende, nog staat: „Hy zal de Linien in Brabant ras hermåke Dan weer na Beyren gaan om andre zeven zaaken". Deze essayeur heeft een triangel in de hand, waaraan allerlei (fransche) munten hangen. Het versje boven zijn hoofd geeft daarvan verklaring: „Een nieuwe kluchtige practijk 't Frans Goud verstrekt mij voor Musijk 'T klinkt middelmaatig, fyn en grof 'T is Mengelmoes van alle stof Ik hou van geen verraadery 'T en waar 'k een Koning was als hy". Aan zijn voeten staat een bakje met „Biljon" (afgekeurde munten) en een zak met „Glase Louisen wel verguld Present van Madame de Maintenon", terwijl bij zijn voet staat „zo je wild wil ik mêe". Naast de tent ziet men op den achtergrond de badplaats „Schwalbach" aan de „Aar fl:" Onderin deze geheele voorstelling leest men „De RIDDER der LOUISEN, doende *de* REVU *over zijne* Troupen" (scherpe hekeling van den man, die liever Louisen dan soldaten de revue liet passeeren), met het „Anagramma":

„VALSER SPION NU IN DE BAEDE".

Daaronder, door een lijn afgescheiden, in twee kolommen, een 12-regelig hollandsch vers zonder opschrift en nog lager een even groot fransch, met opschrift: „1 Louis, Prince de B . . . 2 Celuy qui Epreuve l'Or". Rechts onder dit vers staat: „Schwalbach by Friderich Goldsmit in de gekroonde Balans." Geheel bovenin de volgende twee tijdverzen:

„NVMos eCCe probos negat, et nego proDere porro".

„totos penDe, probos Cape nVMos, etLege faLsos".

Opschrift van het vers achter den titel:

„3. MAATIGHEID, te zoeken" (zoek geraakt) „in de boven-genoemde Louis, 't Goud met zyn makker weegende."

---

*3170. — 3ᵃ. Dezelfde plaat. (Muller No. 3082). Latere staat met de volgende bijvoegingen: Boven, in 't midden der plaat, is onder het eerste tijdvers een stralende halve zon gegraveerd, waarin men leest: „De Zon by 't Leewe Teken Is van ons afgeweeken". Boven Harlekijn zijn de volgende tweelingrijmen gekomen: „Als een Klein Koninkje achtte ik mijn geluk verheven Wou my de Fransman 's maands 1000 Louisen geeven" — „Hebt gij wat goud om weg te draagen Mijn bochel kan 't wel onderschraagen" — „Geef my 't beloofde halve deel Want beide komt ons even veel". Achter zijn rug is nu een 4-regelig versje gegraveerd: „Een POTS wou ik Louis wel speelen 't Hek is in Brabant van den DAM Dat ik het zou mij weinig scheele Voor schijnverraad Louisë nam".

Boven Louis van Baden staan links, onmiddellijk onder het tijdvers, vier tweelingrijmen: „Een straal des Fransen Zons verwarmd mij al de Baden O! Goude Lodewijk ik leef op uw genade" — „Mijn Ridder Orden legt hier onder mijn verschooven De Goude Ridderschap gaat se alle

ver te boven" — „'k Bemin de Vorst wiens naam de Waereld door moet klinkē Mijn Naamgenoot wiens Beeld mij waar hij wil kan winke" — „Alschoon 'k verraaden heb; 'k bedek 't met zulke streeken Dat mij hier d'Officiers van Krijgs belang nog spreekē". Tusschen de beide distichen „Vraagt men" enz. en „Mij dekt" enz. is nog gegraveerd: „'k Trek hier ook loon voor mijn verraaden", terwijl daarnaast, boven „Schwalbach" staat: „Had zich de Beyervorst uit Franse krijg gehouwe Als ik; hij zou zijn kop nu om geen Linien klouwen". Op zijn rechterbeen is een tweelingrijm gegraveerd: „Dit valse Goud krenkt Beurs en eer Nu doet my t Been regtsinnig zeer". Onder de meest zichtbare achterpoot van zijn stoel staat hier: „Freq$^{S}$ Emblematicus fec", terwijl links van het bij den eersten staat genoemde anagram een tweede gegraveerd is: „Anagr: PIS. NAR. IN. UV. LOSE. BADEN".

---

3171. — 3$^{a}$. Dezelfde plaat. Andere, nog latere staat. (Muller No. 3081). Nu mèt de woorden die bij den eersten staat tusschen haakjes geplaatst zijn in de beide benedenhoeken, bij het fransche het cijfer 3, doch zoo gegraveerd dat in deze plaat niet, als in No. 3164, een deel van het verzonnen adres behoefde weggeslepen te worden. Boven het woord „Essayeur" is hier nog gegraveerd „Arlequin.", overigens geheel gelijk aan 't vorig nommer. Deze staat komt voor in 't exemplaar van Muller, nu op 't Prentenkabinet. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1444.

---

*3172. — 3$^{b}$. Dezelfde voorstelling. Geheel andere, veel betere gravure. (Muller No. 3083). Met evenveel inschriften als in No. 3$^{1}$ (No. 3169 hier voren); alleen in sommige woorden is de spelling verschillend, zoo staat hier op de tafel „Is fijn Goud of Metaal"; dáár „Is 't fijn goud" enz.

'tAdres is hier: „Schwalbach by Fredrich Goldsmit in de gekroonde Balans". Boven de E van „Valser" in 't anagram, hier geen cijfer.

Muller vermeldt (S. No. 3083 A), nog een staat waarin het inschrift: „De ridder der Louisen," enz. niet binnen maar onder de voorstelling geplaatst is, ik zag dezen echter niet.

---

3173. — „Zamenspraak over de | RIDDER der LOUISEN, | Daar hy de REVEU doet over zyne TROUPEN. | *Tussen* GAARNEWYS *en* WEET-VEEL." (Muller No. 3084).

Opschrift boven een dergelijk, nu 60-regelig vers, als het onder No. 3168 beschrevene, in één der exemplaren van Frederik Muller & Co. geplaatst tegenover plaat 3.

Omtrent den „Essayeur", door Muller als Lodewijk XIV beschouwd, staat in het vers:

„*Gaarnewys.* Wat is 't voor een, die aan het *Goud* dus staat te *klinken*?
'tLykt wel een halve gek? (*Weetv*:) Roer hem niet, of
('t zou stinken;
Een Jan Potagie is 't, die speeld voor *Essayeur*
Om 't *Goud* te *toetsen*; 't is by-loo geen lompe leur:
D' Hartog van Luxemburg was maar een prul by deze,
Hy wou graag, had hy KEUR. een VORST ja KONING wezen.
Dat hy een bochchel heeft, wil hy niet weeten; maar
Die 't hem verweet zou hy doen geess'len openbaar:
Hy's 's Konings beste vrind. (*Gaarnew*:) Kund gy zyn
(naam niet noemen?

*Weet-veel.* Die staat my nu niet voor; maar door al dit verbloemen
Bedenk het zelf. . . . . .
(*Gaarnew*:) Van d'Essayeur wild my nog iets vertellen.

*Weet-veel.* Zyn spreekwoord is ELK 'T ZYN. (*Gaarnew*:) Ja, als hy
(Rechter waar,
Men wierd den aard van een *getekende* gewaar.

*Weet-veel.* Hij wil zich in de gunst eens grooten KONINGS BERGEN,
Wou gaarne een kleine zyn. (*Gaarnew*:) Wel ja, die dwerg
(der dwergen!" enz.

---

*3174. — [„de HOOP"] [„l'ESPERANCE"] [„4"]. (Muller No. 3086).

4¹. De hertogin van Beieren, wier kleed geheel met lischbloemen bezaaid is, zit weeklagend op een balustrade, de rechterarm geleund op een console, waarop het gelauwerd borstbeeld van „Louis le Grand" staat; met de linkerhand wijst ze op een vluchtenden haan, waarbij: „de Haan die lustig tijd (sic) aan 't kakken laat vlu chtende zijn veerē zakken." Aan de voeten der vorstin ligt een brief: „Madame Les Alliés ont force les Lign.^es en Brabant 18 Iuillet 1705 perte plus grand q la Bataille de Hogstet de 1704 Voicy pour vous consoler 80000 Ducats courant MAXIMILIEN." In den rechterbovenhoek een afzonderlijke voorstelling: „Hospital de S. A. E. de Baviere", zooals er onder, „Gasthuis v̄ Keur Beyeren", zooals er links boven in de afbeelding staat, waarop men drie ziekbedden ziet, met het bovenschrift: „de ziekte spr^u^itende uit het quijnen Is een Schandaal der Medicijnen", rechts daarvan het „Bed van Parade" op een verhevenheid, in welker treden gegraveerd is: „Zo wel de Groote als de kleine Verkortē 't leven zo ze quijnen Geen Medicijn geneest haar quaad Als door herstelling in haar staat". Tusschen deze voorstelling en het hoofd der vorstin een zespuntige ster met bijschrift: „Kom Ster uit 't Oosten Wild my vertroosten"; boven en naast dat hoofd en onder het tijdvers:

„ALTERA PARS NOSTRVM AH! TE, ET GNATOS DESERO LAPSOS."
dat foutief 1605 voor 1705 geeft, staan de volgende verzen, waarvan het eerste, blijkens het bijschrift: „Kon: Lodewijk spreekt", den franschen koning in den mond gelegd wordt, terwijl de andere door de vorstin gezegd worden: „De Britse Iacobs Weew en zoon zal 'k in haar Landen Als u herstellen; schoon ik moest mijn kroon verpanden". „De Bader Prins bewaard als nog zijn korf met y'ren Maar gy, o Man (als ik) doold verre buiten By'ren". „Ach' mogt ik trouwen de Venetiaanse Zee 'k Ging voort dat huwlijk aan, en wurp mij van de ree; was maar mijn man te vreê". „'k Weet nergens plaats, om in te schuilen Of 'k moest gaan in een Klooster pruilen Maar dat belet m' helaas mijn Man. 't Een pord m'er toe, 't aar houd m'er van". „Eens Konigns (sic) Dochter ach! van 't thans verwarde Polen Moet verre van haar hof en Vaderland gaan doolen". „Mijn paerlen in mijn row zijn traanen aan mijn oogē Die d'Oostenrijkse Ster eer als de Zon zal droogē". „St Marcus Leew, leen mij uw vleuglen, na de Zon Wil 'k vliegen of ik nog een weinig op hem won". Elk tweelingvers is door een streep van het voorgaande gescheiden. Tusschen den haan en het „Hospital" de volgende verzen: „In zakken wil 'k my kleên en zitten in der asse Wijl zakken d'Eedlen van Venetien wel passen". „'k Heb onlangs op een nacht zwaarmoedig leggen droomen, Voor Vlaandrens Linien doet me dit geweldig schroomen". „Wat hoor ik Brabant ach! uw Linien doorgebroken Die smaat o Man, diend door uw zwaard te zijn gewroke". „De Haan maakt 't zijn volk zo slecht dat zijn stink-ey'ren Mijn Zwager quijnen doen, mij en mijn Man Keur-Bey'ren". „De Haan de veelheid zijner Hennē Door ouderdom niet kan bekennen". Aan weerszijden van den poot van den haan leest men als letterkeer van: „Keurvorst van Beyeren" het „Anag.
15 18 4 6 5 12 3 13 14   8 9 10 11 1 2 17 18 7 19 20 21
B E R O V V   V A N   S T I N K E Y E R R E N." In den zoom van het kleed der vorstin: „Torn af de kant 'k moet rouwen gaan Dit doet my 't vals gekraay van d' Haan", terwijl er om dien zoom nog staat: „Ik sleep mijn kleeren, De Haan zijn veeren". Daaronder: „Anagr:
8 9 13 7 1
S T A R K
6 14 12 5 2 20 4 12 3 10 11 15 16 17 19 18"
O N V V E E R   N U   I N   B E Y R E ; rechts daarvan, in verband met den brief aan de voeten der vorstin: „Zend Gy m'o Lief tot troost 80000 Ducaten Mijn spijt weegt meer, dat gij uw Linien moest verlâten".

Onder de voorstelling in den zeer breeden plaatrand, in twee kolommen, een 12-regelig hollandsch vers: „Mijn Hofstad 'k heb helaas, mijn Man heeft my verlaten", enz. waarvan het opschrift: „De BEYRIN *in haar* HOL *of de* KLAAGENDE KEURVORSTIN *van B . . . te* VENETIEN", nog onderin de voorstelling staat. Onder 't hollandsche, eveneens in twee kolommen, een even groot fransch vers: „I'ai delaissé ma Cour! mon Epoux m'a quitté", enz. met opschrift: „COMPLAINTES *de l'* ELECTRICE *de B . . . . Refugiée a* VENISE". Onder de linkerkolom, met eenige tusschenruimte, het

verzonnen adres: „A Venise chez Maximilien Douleur a la Cour solitaire"; onder de balustrade rechts: „Eminentius Ideis fec". 't Is goed dat de maker met zich zelf zoo tevreden was, daar hij dezen titel wel van geen ander zou gekregen hebben.

Opschrift van het vers achter den titel:

„4. HOOP, noch overig in de KEURVORSTIN | van BEYEREN te *Venetien*."

---

*3175. — 4[2]. Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3085). Nu *met* de tusschen haakjes geplaatste inschriften, die in den vorigen staat nog niet voorkomen; het eerste in den linkerbenedenhoek tusschen het fransche vers en het adres; het andere in den rechterbenedenhoek met het volgnommer „4" er onder. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* II. blz. 226/227 vermeldt de beschrijving dezer plaat voorkomende in de *Poems on Affairs of State.* Vol. IV. Suppl. part.

---

3176. — 4[3]. Dezelfde voorstelling. (Muller No. 3087). Andere gravure, met o. a. de volgende verschillen: geen ster met bijschrift tusschen het hoofd der vorstin en het „Hospital"; boven haar hoofd slechts vijf tweelingrijmen in plaats van zeven; het laatste is hier: „Eens Konings Dogter" enz. zonder de fout in het tweede woord en met een „g" in plaats van een „ch" in 't derde. Boven den haan (Frankrijk) slechts twee distichen: „Wat hoor ik Braband", enz. en „De Haan maakt 't syn volk" enz. Op 't voetstuk van 't borstbeeld van Lodewijk, is hier een lischbloem gegraveerd en onder den linkervoet der vorstin, in plaats van: „Zend Gy m'o Lief" enz. hier een 4-regelig fransch versje: „Rien ne peut égaler mes maux, Mes infortunes, mes travaux: Il suffit d'estre Miserable, De tout côté on vous acable."; de brief aan hare voeten liggende luidt hier: „Madame je vous notifie que les Alliez ont forcé les Lignes en Brabant le 18 Iuillet 1705. Ce qui nous fait plus de tort que la Bataille de Hochstet de lannee passé. Maximilien". Beschreven naar het exemplaar van den heer A. J. Nijland. Muller vermeldt (No. 3088) nog een anderen staat van deze prent, waarin de 10 versregels boven 't hoofd der vorstin en 't onderschrift: „De Beyrin" enz. zijn weggekrabt; dezen zag ik niet.

---

*3177. [„de DAPPERHEID"] [„la FORCE"] [„5"]. (Muller No. 3090).

5[1]. De hertog van Beieren is hier afgebeeld met een degen in de rechterhand met bijschrift: „Ik heb noch Franse moed mijn vochtel geen Spaans BLOED", en onder 't gevest: „Zijt gij genegen 'k Waag 't met de Degen", in de linkerhand een pistool, waarbij „Of met 't Pistool Een kapriool". Op den rand van zijn hoed: „De Haan nog Adelaar mij Hoed Ik vegt alleen met Leewe moed"; bij de veeren: „De veeren van de Haan Komen my duur te staan". Op de kleppen van de jaszakken

staat, voor den toeschouwer links: „Had ik vol goud mijn Ta sse n", rechts: „K Wou op geen krijg Me er p as se n"; op elk zijner kousebanden: „M"(aximiliaan) „E"(manuel) „H"(ertog) & „K"(eurvorst) „V"(an) „B"(eieren); op iedere schouderbedekking: „M"(aximiliaan) „E"(manuel) „K"(eurvorst) „V"(an) „B"(eieren). Links op de prent de „Brabandse Linien" „Geforceerd door de Geallieer dē 18 Julii 1705", onder deze inschriften stroomt de „Geete fl:", onder dat fragment der rivier staat „Moeras", nog lager de verschansingen „Linie", weer lager links het plaatsje: „Opper Heilesem", terwijl rechts daarvan „Mr̄ d'Alegre" en de „Graaf van Hornes" tusschen een „Hollander" en een „Engels man" als „Gevange Generaals" worden weggevoerd.

Rechts op de prent, aan de andere zijde van den Keurvorst de „4 Aug: 1705 door de Baron SPAR geforceerde Vlaamse Linien", als op een doek geteekend, met „Gent" bovenaan rechts en „Brugge" onderaan links, tusschen beiden „S Philippe Fort" gelegen aan de „Vaart", die beide steden verbindt en waarlangs de „Linie" loopt; de „Lieve fl." is bovenin nog aangewezen en de „Leye fl:", waaraan „Dynse" ligt, loopt van Gent omlaag.

Links boven in de plaat het tijdvers: „CONSTRATOS MVRO S, CONFERTAS DESERO FOSSA S"; daaronder een zeer karakteristiek 4-regelig versje: „Verdiend d'Heer Caraman groot loon voor weg te trekken. Tot wat pro fijt LOUIS zal 't vegtē my verstrekkē? 1000 Duc atē s jaars en d'Orden van Louys Shenkt (sic) g'hem voor 't vlugtē: loond mijn dapperheid naar eys". Daaronder, door een streep gescheiden, in twee regels: „Een Engels Deserteur heeft m 'onlangs komen wekken Waar door 'k haar heb belet over den Dyl te trekken". Nog lager, eveneens in twee regels: „Het sukk'len aan de D yl verschafte my veel hoop Dog Vlaand'rens Linie B reuk mijn kop helpt op de loop".

Rechts, bovenin de plaat, een 4-regelig vers: „t Zij dat ik door verraad of dapperheid wil strijd^e Tegen d^e Bondgenoots, 't mislukt m' aan alle zydē 't Verraad in Beyeren voorlêde jaar gesmeed Mislukte; als laatst, wañeer ik voor de Linien streed". Door een lijn gescheiden volgt daaronder een distichon: „Het woord Augustus is vermeerderend gesijd Die Maand vermeerd alree mijn smart mijn smaad mijn spijt". Eindelijk, met eenige tusschenruimte, daar nog onder: „Dees tweede Linie breuk zal mijn Wijfs hart doen brêkē Venetien! help haar; want wij konnen ons niet wreekē".

In den breeden plaatrand onder deze voorstelling, in twee kolommen, een 12-regelig, hollandsch vers: „Ha! Britse Generaal 'k wil m' in Duël gaan wreeken", enz. met het opschrift, dat nog, in de voorstelling, bij de voeten van den Keurvorst staat: „Den DOLLEN HARTOG VAN B... OF de DAPPERE LINIE VERWEERDER in BRABANT". en daaronder een bijna even groote regel met „Aangr: A M Y! A! A! M A N N E

23 9 30 31 1 8 4 3 17 5 6 19 24 22 27 7 8 37 6 28 20 30 18 21 32 24 25 26
VAN BLIXEMS KORT LINI VERVVEERE".
Onder 't hollandsch vers een even groot fransch: „Ha General Anglois! en Düel je vous cite" met opschrift: „LE DUC *de* B . . . tout FURIEUX se veut venger de l'Echec reçu en BRABANT, aux Lignes forcées", en, met eenige tusschenruimte, onder de eerste kolom het verdichte adres „A Tilmont chez Francois de Lignes a l Enseigne d' Heylesem".

---

*3178. — 5². Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3089). Met „de DAPPERHEID" links in den benedenhoek der plaatrand, boven het adres en „la FORCE", met het cijfer 5 iets lager, in den rechterbenedenhoek.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan is er alleen verschil in het laatste woord van den eersten regel rechts boven in de plaat, waar hier „strijde" in den vorigen „strijd^e" staat.

Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1434 beschrijft de verkleinde kopie dezer prent voorkomende in *Poems on Affairs of State*. Vol. IV. Suppl. part. Plate III.

Opschrift van het vers achter den titel:

„5. DAPPERHEID, getoond door KEUR- BEYE REN, verweerder der BRABANTSE LINIEN."

---

*3179. [„de VOORZICHTIGHEID"] [„la PRUDENCE"]. [„6"]. (Muller No. 3092).

6¹. De kolonel Sar in zijn hemd, te paard, vlucht naar rechts; tusschen de pooten van het paard ziet men op den achtergrond de „Vluchtende GRAAF LA MOTHE" eveneens te paard, onder welks pooten het „Anagr: OG! LAF-AART, HEM!" (9 1 6 7 5 4 3 2 10 11 12 8) Bij den kop van het groote paard staat „Beest loop niet loom Ik vier uw toom"; bij zijn linkervoorpoot: „Breng ik dit Paard behouden by Louys t Is hem meer waard als 100 maal mijn rijs". Tusschen de beide achterpooten een 4-regelig versje: „Wie m' achterhaalend zoekt te krijgen Vangt eerst de lucht van Franse vijgen Contrarie van de Spaansen aard Ruik s' aan mijn poort en aan mijn paard"; onder den staart een even groot: „Dat 'k angstig in mijn broek sal schijten Met regt mij niemand sal verwijten Met geele Lelien mogt ik mijn hemd besaayen van reuk als eijerē van vog'len die 's morgens kraayen". In de rechterhand heeft Sar een kommandostaf met „de" onderin; daarbij staat „Te vluchten in zijn hemd Des zomers is niet vremd" en iets lager: „Wat helpt het vrinden dat gy eens lost uw geweer 'k Mij liever al 't gevaar of strij meer voor mijn eer". Rechtstandig voor zijn gezicht leest men: „Mijn Stok van Commande Is waar van Contrabande"; vóór zijn gelaat: „SAR durft geen daıper vijand sarren Maar vlucht als al de Franse

narren"; daaronder een streep en dan: „Keer om mijn Naam zo heet ik RAS Die naam komt by mijn vlucht te pas". Bij den steek, die hem van 't hoofd is gevallen, achter hem: „Daar valt mijn hoed met zijn[2] bogten 'k Mis al mijn goed; och had 'k gevochten"; bij de veeren op den hoed: „Geen Haane veeren passen mij Ik val niet aan; 'k vlugt eer ik strij". Iets lager onder den hoed: „Ik ruiter zonder zaal K heb kruid nog lood nog staal Nog spoor nog zweep; 'k ben in de neep" — „'T is beter dat ik heb Pistool nog schiet lood Als 't in mijn billen; nu ben ik nog niet dood". Gelijk met het bovenste van Sar's pruik staat links in de plaat: „De stoutheid der Hollandse Granadiers 't Hart my tot strijd niet wekt, maar 't gat tot vlucht vol viers"; rechts: „Spars Contributien sal 'k niet konnen betaalen Voor Ostagier wou ik, dat hij my maar liet haalen". Geheel boven in de plaat twee tijdverzen, links: „NE LÆDAR CVRRERE MALO"; rechts: „NE CÆDAR CVRRERE MENS EST"; onder het eerste tijdvers: „LAMOTHE" vlucht; zijn volk hem volgd dat ider 't ziet 'k vlucht eer men 't weet 't is best, dus schaam ik my ook niet"; onder het tweede: „LOUIS de vluchters loond als laatst d'Heer Caraman Uit Brabants Linien: 'k vlucht half naakt so ras ik kan". Midden onder deze beide, boven het hoofd van Sar: „Vermits 3 Bataillons mij weinig kondē baaten Heb ik de Linie by Lovendegem verlaaten". In den ondersten plaatrand, als bij de vorige, een 12-regelig hollandsch vers: „Ruim baan! k vlucht in mijn hemd 'k heb broek nog schoenen aan", enz. met opschrift: „DE COLLONEL SAR of de VOORZICHTIGSTE FRANSE LINIE ontwijker in VLAAND'RĒ", dat nog in de voorstelling staat, met het verzonnen adres er boven: „a Gand chez C. le Courier a la Fuite de Flandre", dat bij de andere in den linkerbenedenhoek stond. Onder het hollandsch een even groot fransch vers: „Amis, n'empeche pas, qu'en chemise je fuie!" met tweeregelig opschrift: „Le Colonel SAR faisant prudemment la Retraite hors des LIGNES de FLANDRE, lors que le Baron SPAR les força le 4 d'Auoust (sic) 1705".

De oorzaak en de bedoeling dezer voorstelling is geheel weergegeven, in dezen franschen zin, die een vertaling is van het hieronder volgend opschrift van het vers achter den titel:

„6. VOORZICHTIGHEID van de Coljonel SAR in 't ontwyken der VLAAMSE LINIEN."

---

*3180 — 6[a]. Dezelfde plaat. (Muller No. 3091). Andere staat in niets van den vorigen verschillende dan dat de tusschen haakjes geplaatste woorden bij 't vorig nommer, die daar in de plaat nog niet voorkomen, hier in den linker- en rechterbenedenhoek gegraveerd zijn; rechts met het volgnommer „6" er naast.

---

3181. [„DE GERECHTIGHEID"] [„La IUSTICE"]. [„7"]. (Muller No. 3093).

7. De hertog van Baden is, in 't midden der plaat, staande afgebeeld, met een degen in de rechterhand, met één regel inschrift aan weerszijden van het lemmet: „Kom ik wat laat in 't veld, mijn zwaard nu wel gewet Is als de nikker op der Fransen bloed gezet", terwijl bij hand en arm staat: „Dees Maand de wijndruif schaft; maar voor de Rhynse Bleker Stort ik van 's Fransmans bloed Wijn-tint, in 's Keisers Beker". In de linkerhand houdt hij een balans, in welker ééne schaal een degen ligt met een kroon er aan, waarbij „Verdien ik de Laurier Ik moet ze koopen deir (sic)". Op de andere en lichtste schaal staat een zak met „Louisen". Tusschen de schalen door leest men: „Mits dit St aa l z waarder weegt als 't goud Als Opper Gene raal sta 'k stout". Achter hem is de „LINIE" aangegeven van „NIDER E LS AS", met de „RHYN FL", waaraan rechts „Drusenheim" en „Stoll hofen" liggen, en links Pfaffenhofen, terwijl ook „Neuenburg" en „Hagenaw" nog aangegeven zijn. In de kousenbanden van den hertog staat links: „P"(rins) „L"(ouis) „V"(an) „B"(aden) en in spiegelschrift „L v B"; in den rechter „L P V B" en hetzelfde nog eens in spiegelschrift; terwijl in den rand van zijn steek gegraveerd is: „In Duis Land vindmē Lauwerkransē Maar eerLoos goud by 't hoofd der Fransen". Links boven in de plaat het gegraveerde tijdvers: „ENSE MEO GALLOS DETRVSOS CERNERE FAS EST".

Daaronder vijf tweelingrijmen: „In Catalonien zo 'k mogt dit zwaard gebruik en, 'k Hulp Karel op zijn Troon; 'k verjoeg het Hāne ku ikē" — „Het laster zieke volk zeid, dat ik heb verr aaden, Maar 't zij hoe 't wil; k ben noch de zelfde P RINS van B ADEN". — „Zo 'k in Hongarien bestree de Malco ntenten 'k Versloeg z', of dwong ze tot goede Accommodementē" — „De Franse Linie reeds by Hagenaw gewonnen 8 Regimenten op de vlucht: dat's wel begonnen" — „Dit maakt mijn shā (sic) van 't Frans verlaagde Goud weer goed Dit is uw rechte loon, o valse Franse stoet".

Rechts bovenin de plaat staat ook een gegraveerd chronosticon: „PRODERE NON FAS, SED DETRVSOS CERNERE GALLOS"; daaronder, om den andere, twee disticha en twee 4-regelige versjes door lijnen van elkaar gescheiden: „Waar 'k by de Legers van de Russen en de Sweeden, 'k Versloeg ze beide, en bracht de Poolse Augustus Vreede" — „Quam 'k d'Hartog van Savoye, en ook Eugeen' te hulp; De Franse Haan kroop voor ons drien in zijn schup. (sic) Die nu in 't Milanees om scha TE DEUM zingt. En ik schiet salvo over 't zelfde, dat het klinkt" — „'k Heb op zijn Spaans gevierd mijn Zomer-rust-quartieren, 'k Zoek nu voor Iosef, en voor Karel krijgs-Laurieren." — „Zoek ik rechtvaardig Goud, 't komt uit Niew Spanje meest En Lauren vind men by de Duitsers, zo gevreesd; 'k Strij dan voor Karel, den gerechten Spaansen Koning, 'k Bescherm het Duitse Rijk, als mijn roemruchte wooning".

Daaronder met het opschrift: „Aan de Antwerpse Courantier, over 't gevegt in Italien" een 6-regelig vers in vijf regels: „Gietleugen, zegt gij, dat de Hartog van Vendome, Lang vechtende te voet, veel Duitsers heeft gedood Zijn eige Ruiterij zou hem dus overstroomen; Waar van een Generaal omringd is voor de nood. En zo hij was geweest verlêgē, Straks had hij weer een paard gekrêgē". In den breeden plaatrand onderaan, evenals bij de vorige, een 12-regelig hollandsch vers in twee kolommen: „Dat elementse Bad heeft lang my opgehouwen;" enz. met het bovenschrift, onder in de voorstelling: „De Grôte BALANS MâKER des KEISER RYKS of de Wiskunstige GOUD ZOEKER uit de *BADEN*." Onder het hollandsche een even groot fransch: „Ce Diable de Bain m'a trop long temps arrête;" enz. met opschrift: „Le GRAND BALANCEUR de L'EMPIRE ou Le sûr ALCHIMISTE de SWALBACH", daaronder, in den linkerbenedenhoek, het eerste, in den rechter het tweede der bovenstaande inschriften met het cijfer „7", en daartusschen het adres: „a Stolhoffe chez L. Double coeur".

Van deze plaat heb ik in geen der exemplarên, die mij ter vergelijking ten dienste stonden, een anderen staat gezien dan de hier beschrevene.

Opschrift van het vers achter den titel:

„7. GERECHTIGHEID, bevonden in de PRINS LOUIS van BADEN, weegende een zwaard en een Goud-beurs." .

Achter dit vers nog een 14-regelig, dat geen betrekking heeft op eenige prent en tot opschrift heeft: „Tot BESLUIT. Aan Koning LODEWIJK de GROOTE."

Nu moet naar mijne overtuiging, volgen, de niet tot den „Lusthof" behoorende:

3182. „Koninglyke Almanach: | Beginnende, met den aanvang der Oorlog, van Anno 1701 . . . . | Waer in Duydelyk | De loop der zon der ongeregtigheid, | met Zyn | Eclipsen, | of de | Regtvaardige straf des Heemels, | door | X(VIII) Zinne beelden in koopere plaaten vertoond word; | nevens d'uytlegging daar by. | door de voornaamste meesters onzer Eeuw. | Gedrukt | tot Parys inde Koninglyke druckery van den klyne Louis. |

---

Almanach Royal. | Commencant avec la Guere de l'an 1701 Iusques . . . . | ou est Exactement observé | le Cours du soleil d'Iniustice; | avec ses | Eclips; | ou | la Iuste Punition du Ciel. | Demonstré dans X(VIII) Emblemes. | Gravez en taille doux; ou l'on â Ajoutté | l'Eclaircissement de Chaque figure en Poéesie: Par | les plus fameux

**maistres de nötre temp. | â Paris. Imprimé â l'Imprimerie Royal du petit Louis."**

Gegraveerde titel, waarvan in het exemplaar uit de kollektie Frederik Muller, (No. 3038*a*), nu op 's Rijks prentenkabinet niet het *geheele* getal maar alleen de cijfers VIII van XVIII geschreven, de X gegraveerd is; in het exemplaar van den heer A. J. Nijland (door Muller beschreven onder No. 3038*b*), is dit getal XVIII *geheel* gegraveerd.

Ofschoon hij niet tot den „Lusthof van Momus" behoort, is de plaatsing van dezen almanak hier gemotiveerd, ja m. i. noodzakelijk, omdat vele dezer prenten door Allard in het Bijvoegsel zijn nagevolgd.

*3183. — 1. „KALENDARIUM REGIUM, SOLIS CURSUM *PERFECTÈ INDICANS*".

„*de* KONINGLYKE ALMANACH, *den* LOOP *der* ZON DUIDELYK VERTONENDE". (Muller No. 3039).

Inschriften boven en onder de afbeelding eener zon met vierentwintig stralen. In 't midden zit een man (Lodewijk XIV) met een kaars in de rechterhand op een „Wissel bank", met een groote schelp als rugleuning In een halven cirkel staat om hem heen: „Geregtigheyd dwingt my te kruypen in myn Schulp. Marcel, denys en Genoveef komt my te hulp." en in een tweeden regel, daaronder „waer dat ik gae, of waar ik vlie 'k zie tog de slag van Ramilie." (23 Mei 1706). Onder de wisselbank staat rechts van Lodewijk: „M yn Wisselbank daar ik op zit is heel ontbloot vant geldig pit."; onder 's konings voet: „De zon is nu aent ondergaan Nu komt de Maen en Sterren aen." De stralen der zon zijn om den anderen recht of gebogen; bij de rechte staan de namen der hemelteekens, bij de gebogene die der maanden, in 't latijn en in 't hollandsch, terwijl alle een volgnommer hebben. In iederen straal een één- of tweeregelig inschrift, die ik hier afschrijf, omdat ze allerlei daden van den koning vermelden, die zijne schande moeten doen uitkomen.

1 „Koningen maken Gewaande P^r. v̄. Walles tot Kon. van Engell. opgewurpē 1701."

2 „Koningen logeren in haar ballingschap Kon. Iacob 'd II van Eng. 7 Ian. 1689."

3 „Officien verkopen met Valsche beloften van successie op Erfgenaamen."

4 „Rooven van Vijandlijke Schepe met Fransen passen versien 1705."

5 „Wissel Bank van Wan-credeit. (sic) 1702 &c."

6 „Profaneere of Afgods beelt opregten 1699 zyn Beeld te Parys, waar voor de onderdanen haer moetë buygen."

7 „1680 Bloedschand bedrijven met de Dolfins Vrouw, Zuster v̄. K. Byren."

8 „Vals Wapen voeren 3 Lelien voor 3 Padden van A^o. 495 af onder Clovus 1^ste. Cristen Koning."

9 „Bond-breken Spaanse monarchie-verdeling 1700."
10 „Verraaden Out Brisak gewonnen 1703."
11 „Belooven 1702 aan 'd K. v̄ Portugaal. 40 schepen 4 gegeeven."
12 „Omkoopen der Generaals 1705."
13 „Vergeeven Zoon v̄. K. Byren Erfgenaam van Spanje."
14 „Vrouwe-raad plegen maintenon."
15 „Hoereeren 1667 Lavalliere. &c. &c."
16 „Branden Pfaltz. 1689 1690 &c."
17 „Bastaard den Echten 1673 Pr. v̄. maine zoon van Montespan Gen. der Zwitzers."
18 „Schyn-hylighyt Sevennes verdrukt en Hongar=malcontenten gestyfd."
19 „Kerk-schenden in Duitsland, Italie, &c."
20 „Religie dwingen Sevennes 1702 &c."
21 „Overspel doen. Montespan 1670."
22 „moorden, Bodegraven & Swammerdam 1673."
23 „Geld verhogen en verlagen ook stempelen en niet weergevē".
24 „Christen Turk 1688 met 'd Gr. Turk aangespannen."

Behalve deze inschriften staat aan iedere zijde van elken straal een regel van een distichon in verband met elk inschrift. Geheel boven in de plaat een tijdvers: „non stare pLVs CoMpos, properans, arDente Leone", daarnaast: „Hesperus occasum prædicit luce fugatâ" en er onder: „Consumsit vires in VIRGINE sæpius ardens", onder het daarop volgend opschrift, in twee regels: „Kalendarium" enz., links: „Vermete dwingeland ontbloot van leer en reeden Gij gaf ons, zegt gij, maar nu bid gij zelfs om vreede.", rechts: „Hoe sneed gij eertijts op dat gij ons gaf de vrede, maer nu krijgt gij haer niet met smeken en gebede." Boven het onderschrift op dezelfde wijze links: „D'Eenhoorn, 'dAarend ende onverschrokke Leeuw, Vernielen Hoevardij, en agten geen geschreeuw." rechts: „O Zon! die ons wel eer zoo sterk scheen in 't gezigt: Gij zijt verduijsterd door 'd Eclips; weg is uw ligt."

In den breeden plaatrand, door een lijn van de voorstelling afgescheiden, is, in twee rijen, dezelfde lijst der fouten van Lodewijk XIV in 't fransch gegeven, welke ik hier boven heb meêgedeeld, met het opschrift: „ALMANACH ROYAL ou est remarqué parfaitement Le Cours du SOLEIL.", onderaan de tweede rij staat het verzonnen adres „tot Parijs Inde Koninglijke drukkerij van den klijne Louis."

Een vertaling der inschriften van deze plaat komt voor bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.* II, blz. 225/226, overgenomen uit *Poems on Affairs of State* Vol. IV. Suppl. part.

Deze zelfde voorstelling komt ook voor in den „Koninglyke almanach, Beginnende van 't jaar 1705 . . . . &c.", zie hier voren No. 3164; welke van beide kopie is, is moeilijk te zeggen: al houd ik er deze laatste

voor. Behalve de verschillen in lettergrootte van de beide inschriften, die als tekst hierboven staan en die ik ook dáár als tekst gegeven heb, zijn er een menigte verschillen die ik niet noodig acht alle te vermelden, de voornaamste volgen echter hier onder:

De man die midden in de zon op de „Wisselkist" zit heeft geen kaars maar een scepter in de rechterhand. Om zijn hoofd staat nu: „De Weew van Over Zee Bracht deze Schulp mij mee Waar in ik kruip Met stuip op stuip". Voor den toeschouwer links van hem: „In Spanje Flip vreesd voor de Vloot Ik stel mij als een Kaalis bloot Vals geld mij helpt niet uit de nood"; rechts: „Ik zogt door Zwitzerland de Vree Men wil m' eerst mâkē meer gedwee"; aan dezelfde zijde, naast de wisselkist: „Een Avondstér heeft zijn Habijt Die hem zijn Ondergang voorzeid." Terzijde van Lodewijks voet: „Mijn onv ertroude Wisselbank zich zelf vernietigd maakt mij krank" — „Wanneer de ZON in 't Westen nederdaald Elk een in rust ten besten adem HAALd". Boven het eerste der hierboven als tekst vermelde inschriften is hier wel hetzelfde tijdvers, maar geheel anders gegraveerd, het staat er hier op de volgende wijze: „NON STARE PLVs CoMPOS, PROPE RANS, ARDENTE LEONE"; rechts daarvan „HESPERUS occasum prædicit luce fvgatâ". Links onder dit inschrift leest men „By Barceloon de Zon Eclips Mijn val voorspeldt met Philips", — „Marcel, Denijs en Genoveve Ach! kunt gij mij geen Vrêde gêvē" en daaronder een verduisterde zon: „Eclips: 12 Maij 1706"; rechts: „De slag helaas! bij Ramillies Mij baarde een doodelijk verlies". „Ik ben van Volk, van geld, ja raad Ontbloot; uit dwang ik Oorlog haat." Onder „September Libra Augustus Maagd", straal 18—15, staat hier „Mijn Strâlē glans word nu geschondē Door vele Sterrē saam-verbondē". Iets lager, ook in cirkelvorm, links „EST DATUS ILLE DEO,"; rechts „NON NOVIT AT (sic) IPSE DATOREM". Links staat daarbij nog een distichon en één lossen regel: „Ach! Ménen Vrankrijks Sleutel quijt Vendome! Carraman! o! spijt" — „'k Heb uit dat Land mijns Lui^s^ters helft gehaald"; rechts op dezelfde wijze: „O! doodsteek door 't verlost Turij^n^ Van Flips val zult gij d' oorzaak zijn", — „t Welk nu als d' avond-ster mijn val bepaald", zoodat, gelijk uit het rijm blijkt, de beide losse regels weder een distichon vormen. Tusschen het onderschrift: „de Koninglyke Almanach," enz. en de lijn die den ondersten plaatrand van de voorstelling scheidt, staat nog: „Den Adelaar de Zon durft onder d' oogen kijken Gelijk de Leew, waar voor hij moet gestadig wijken".

*3184. — 2. „PROPHEETISE DROOM van de ZON-ECLIPS" — „PROGNOSTICATION de l' ECLIPSE du SOLEIL". (Muller No. 3040).

Inschrift rechts bovenin de plaat, waarop Lodewijk XIV afgebeeld is, zittend op een gebeeldhouwden stoel, naar links gekeerd, de rechterhand uitgestrekt naar de Maintenon, boven wier hoofd staat: „Nous Maintenons Par Conseils bons" en die links voor hem geknield, hem een papier

aanbiedt, waarop alleen zijn naam staat en dat, volgens inschriften en verzen, bestemd is om er het vredesbesluit op te schrijven. Meer op den voorgrond links ligt „Philippe le Petit phi." (Filips v) eveneens geknield en biedt hem een scepter aan, terwijl zijn kroon naast hem op den grond ligt en hij met de linkerhand een papier omhoog houdt, waarop gegraveerd is: „Request M. t. C. Grand pere Permetez moi de retourner en France, car les Grand, d'Espagne me haient comme la peste et ont deja proclamé Charles pour leur Roi. v. t. h. s. epf. Philip pe." In den linkerbovenhoek is een verduisterde zon afgebeeld met bijschrift: „Eclips 12 May 1706". Boven den steek van Lodewijk staat: „NUNC PLURIBUS IMPAR"; er vóór: „Louis le Grand-Pere Plein de misere". Uit zijn mond komen de woorden: „Paix' Paix' Paix' Pour Jamais", terwijl onder den uitgestrekten arm het tijdvers gegraveerd is: „o soL DefeCtVs MaLa dat præsagIa Regno". Rechts op den voorgrond ligt het „Testament van PORTO CARERO 1700" op 't vuur; daarop doelt wat boven Lodewijks knie staat „Le Testament[ie] jête au feu Qui me sert d'un funeste jeu", wat onder 't vuur vertaald is in: „Ik doem ten vier het Testament Dat my veroorzaakt al 't elent". Tusschen dit laatste en den poot van den stoel, in tien regels: „28000 Man Reeds gehakt is in de pan Myn geheele Konings huis Legt in 't zand, ik ben confuis Dolle Hartog Beyervorst Gy hebt na die slag gedorst Die ons meer als Hoogstet drukt Wyl 't nu over al misluckt Volk, bagasie, alles quyt Spanje. Brabant welk een spyt".

Onder deze voorstelling een gegraveerd, 24-regelig hollandsch vers: „Mijn lieve Maintenon wat raad in deze nood." enz. in twee kolommen, met opschrift: „SAMENSPRAAK tussen LOUIS. Madame de MAINTENON en PHILIPPUS" en daar onder een even groot fransch vers: „Ha! Maintenon, que faire en cet etat mauvais." enz. met opschrift „CONFERENCE entre LOUIS. Madame de MAINTENON et PHILIPPE". De kopie dezer plaat komt als No. 8 voor in 't Bijvoegsel van den Koninklijken almanak, enz. (zie Muller No 3107 hierna). De inschriften zijn, met eenig verschil in spelling, dezelfde. Lodewijk zit daar en face en werpt het testament op 't vuur. Boven het hoofd van Philips staat dáár „Philippe le Petit phi!", terwijl het bij 't origineel naast zijn voet gegraveerd is. Dáár heeft het tijdvers „Dat" voor „dat", zoodat het jaartal 2206 wordt, in plaats van 1706 en rechts, onder het fransche vers, is het adres gegraveerd: „à Paris chez Mortain avec Privilege du Roy".

Een engelsche kopie uit: *Poems on Affairs of State.* Vol. IV. Suppl. part. Pl. V. is beschreven bij Stephens. *Cat. Brit. Mus.* No. 1450.

*3185. — 3. „T FRANSE HOFF IN ALLARM." — „*Toute la Cour de France en Allarme.*" (Muller No. 3041).

Inschriften in de bovenhoeken eener prent, die in voorstelling geheel gelijk is aan de onder nommer 8 hierna vermelde gravure. Tusschen de

beide inschriften een verduisterde zon met onderschrift: „1706 den 12 Meij Son-Eclips. kreeg op desen dag. Vranckrijk voor Barcelona een groote Slag." Lodewijk XIV ligt ten gevolge van deze nederlaag bij Barcelona in zwijm; scepter en papier, waarop enkel de naam „Louis", liggen naast hem; achter zijn rechterelboog een gescheurde wereldbol, waarop „Gallia", bij een vuur, waarin het „Testament van Porto carero 1700". Hij rust tegen de borst van een in de verklaring niet genoemde vrouw, achter welke de „Villeroy" (2) en de „Maintenon inde Rouw." (1) wanhopig staan. „Pater la chaise" (7) ligt, met uitgestrekte handen, geknield vóór hem. Meer op den achtergrond de keurvorst van Beieren (5), Toulouse (3) en anderen, allen aangewezen door cijfers (1—9), waarvan de verklaring gegraveerd is onder de beide inschriften boven vermeld. Geen andere komen er verder in voor. In den breeden plaatrand een 12-regelig vers, in twee kolommen: „Hier Swijmd den Franschen Dwingeland", enz. en hetzelfde chronosticon van het vorig nummer, nu evenwel foutief, evenals in de kopie der vorige prent, No. 8 van het „Byvoegsel":

„o soL DefeCtVs MaLa Dat præsagIa regno." (=2206).

Beschreven bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1449.

*3186. — 4. „Beklaaglyke Franse Audientie | Audience Pitoyable de Louis L G". (Muller No. 3042).

Inschrift in één regel boven in een prent, waarop Lodewijk XIV, rechts, zittend is afgebeeld, terwijl Villeroy en Maximiliaan van Beieren, links, met de kous op den kop, geknield vóór hem liggen. Het aantal inschriften is in deze plaat zoo overweldigend groot, terwijl ze zeer weinig zeggen, dat ik er slechts enkele hier vermelden wil en voor 't overige alleen aangeef waar ze geplaatst zijn. Boven den hoed en in den rand ervan, in de omslagen zijner mouwen, in den linkermouw zelf, in de jaspanden en in de beide beenen van Lodewijk XIV staan 1- of 2-regelige inschriften zoowel als bij zijn gebroken scepter, naast zijn rechterarm en naast het papier, dat hij met de rechterhand omhoog houdt en waarin gegraveerd is: „Pardon Royal A tout qui osent hasarder une seconde Bataille", enz. Keurbeieren, links het meest op den voorgrond, heeft een tweeregelig inschrift in de kous op zijn hoofd en twee bijschriften met het tijdvers: „reDIMo peCCatagVe (sic) nostra" er bij. In zijn linkerhand heeft hij een papier, waarop een brief met opschrift: „Sire" en onderteekend „M. E. d. B." In de rechterhand heeft hij een gebroken zwaard, waarbij links vier regels; rechts: „Epée cassee Main blessee Coeur perce"; daar boven nog drie regels, op de voeten van Lodewijk. In den rechtermouw in spiegelschrift „BYHTVMHEM." In den rug van zijn jas zeven regels inschrift; in zijn linkerbeen twee-; onder en ter zijde van den linkervoet telkens vier-; bij zijn rechtervoet twee regels bijschrift. Er staan twee regels inschrift in de kous op 't hoofd van de Villeroy, die, met gevouwen handen geknield ligt, en bij wiens neus ook twee regels gegraveerd zijn; in

rechtermouw en rechterjaspand, evenals onder en boven het rechterbeen tweeregelige inschriften. In den rechterbenedenhoek nog acht versregels: „T is nu de mode, geen loopgravē meer te make" enz. terwijl bovenaan, aan deze zelfde zijde, tusschen opschrift en hoed nog een 4-regelig vers staat en bij de gebroken „Hane veere", van den hoed, nog twee- en achter den stoel vijf regels staan. In rechte lijn boven het hoofd van de Villeroy, vlak onder het bovenvermelde inschrift, een 30-regelig hollandsch vers, waar boven „Louis Klaagd". In den linkerbovenhoek: „DE ZON in de Kreeft" bij de afbeelding van een kreeft, welks staart den vorm van een lischbloem heeft en daar onder, een weinig rechts, de afbeelding van dit hemelteeken. Iets lager aan diezelfde zijde het borstbeeld van „l'Electr d'Collogne banni" (qui) „pleure pour judogne aussi", zooals er staat in deze afzonderlijke afbeelding, waarboven twee- en waaronder nog zeven regels zijn gegraveerd. Daaronder weder, dwars in de plaat, vier regels. In den breeden plaatrand onder de voorstelling een gegraveerd 28-regelig hollandsch vers in twee kolommen: „Ha daipre Generaals was dat het zegen-praalen" enz. met opschrift: „KABINET-RAAD TUSSEN LOUIS, KEUR-BEYEREN EN DE M[K] VAN VILLEROY" en daaronder een even groot fransch: „Ha braves Generaux, plûtôt lâches poltrons." enz. met opschrift: „CONSEIL DE CABINET ENTRE LOUIS, LE DUC DE BAVIERE, ET LE M[L] DE VILLEROY".

Plaat 9 in het „Byvoegsel" is een omgekeerde kopie dezer prent (zie Muller No. 3109 hierna). Behalve het verschil, dat Lodewijk dáár links, op de boven beschreven plaat rechts zit, zoodat vergissing onmogelijk is, zijn er nog de volgende afwijkingen: het tijdvers heeft hier niet, foutief, zooals in den hierboven beschreven staat, een G maar een Q in het woord „PECCATAQVE"; het opschrift boven het hollandsche vers onder de plaat staat dáár boven de lijn, die voorstelling en verzen scheidt; in 't midden, naar rechts, onder 't fransche vers het verzonnen adres: „by L·de Lis Te Bitburg In de smêkende Generâl."

*3187. —5. „DE FRANSCHE EN SPAANSCHE HUYLEBALKEN." (Muller No. 3043).

Gegraveerd inschrift boven in een spotprent op Lodewijk XIV na de opheffing van 't beleg van Barcelona en het verjagen der Franschen uit de brabantsche liniën. Een trompetter met een houten been en lischbloemen op het doek, dat van de trompet afhangt, welke hij in zijn rechterhand heeft, toont met de linkerhand een lijst waarop: „Leuven. Brussel. Lier. Antwerpen. Gent. Mechelen. Brugge. Vilvorden. en al de forte in Vlaendere.". Naast hem, rechts op de plaat, staat een trommelslager met een vreemdsoortig hoofddeksel, uitloopend in een lischbloem en van voren prijkend met een hanekop. Op zijn borst heeft hij een papier, waarop staat: „Barcelona. Cantara. Valentia. Placentia. Coria Almaras. Ciudad Rodrigo. Alicanten. Zaragozza. Salamanca." Van rechts komt

een hond grimmig op hen aan. Links op den achtergrond schepen. In den zeer breeden plaatrand acht en twintig versregels in twee kolommen, waarin „Tromp:"(etter) en „Tamb:"(oer) om beurten de verliezen opsommen en dat aanvangt: „Hoord vrienden Hoordt," enz.

Dezelfde koperplaat heeft gediend als spotprent na het nemen der Zilvervloot bij Vigos. (Zie Muller No. 3242). De namen der genomen schepen, die toen op het papier stonden, dat de trompetter in de hand heeft, zijn gedeeltelijk nog zeer duidelijk zichtbaar.

Een verkleinde kopie komt voor in *Poems on Affairs of State*. Vol. IV. Suppl. part. Pl. VI. en is beschreven bij Stephens *Cat. Brit. Mus.* No. 1451.

De prent is nagevolgd in No. 12 van het „Byvoegsel", (zie Muller No. 3115 hierna). De voorstelling is dezelfde, maar de geheele plaat is dáár vol inschriften. Het hollandsche opschrift is nu „De SPAANSE en FRANSE HUYLEBALKEN Krijgen se wat 't zijn witte valkē." Daar onder is hier het volgende fransche gegraveerd „Les 2 PLEUREURS POUR l' ESPAGNE ET LA FRANCE entretenont un même chant et danse". Tusschen de hoofden der twee personen staat het volgend tijdvers: „LENTOS O! GALLOS NOS ET DEFLEMVS IBEROS". Op 't papier, dat de trompetter, wiens kleed geheel met lischbloemen bezaaid is, in de hand heeft, staat nu de volgende lijst van verliezen: „Filips Kroon Scepter v̄ Louis Collan v̄ Maintenon Bastert Ordens van Pr. Wales en H. v̄ Berwijk Thoulouses Vloot Thessees Schepe Flips Vrow Beyrens en Keulens Keur vorstendom̄en 't Konings huis Heel Brabant Heel Vlaand're̅ &c". Aan zijn gordel hangen, evenals op de oorspronkelijke plaat, drie zakken; op twee daarvan staan dáár inschriften: „Valse Louisen boven op zijn fijne" en „Munt brief jes". Op het papier, voor de borst van den tamboer, wiens trommelvel dáár gescheurd en ééne trommelstok gebroken is, staat in hoofdzaak 't zelfde als in het origineel; bovenaan staat „BARCELONA" op *deze* wijze, en onderaan is nog bijgevoegd: „2 dagē Barcelona eer ontzet was Als 't van de Franse gewed was: Dat bijzonEclipsis net was". Bij 't goede been van den trompetter staat: „De manke Trompetter Zweet stankbloed en etter Of str... na de letter". Overdwars, naast zijn houten been, een 10-regelig vers: „De Fransman is gewend te blaasen" enz. Onder den tamboer: „Dees dappere Tamboer Bekakt van angst de vloer". Vóór den hond het tweelingrijm: „De hondē sullen aan ons pissē Komt onse neerlaag niet te slissē". Rechts van's tamboers hoofd en muts een 16-regelig vers met opschrift: „De Tamboer spreekt tegen zijn maat" en beginnende: „Marsepin (zacht) Marsin Mars in geen vrindschap houd" enz.; bij zijn been, onder den hond, een 14-regelig: „'t Is nu al arm ik haat die snoode Trommelslag" enz. In den zeer breeden plaatrand, onder de voorstelling, een 30-regelig vers in twee kolommen, waarin, evenals in het oorspronkelijke, de trompetter en tamboer om beurten aan 't woord zijn; het begint: „Hoort mannen! jongens hoord ik blaas myn bast aan stukken"

enz. Onder het hollandsche hetzelfde vers in 't fransch: „Holá bourgeois, hola, au son de ma Trompéte" enz. Onder in de voorstelling 't verzonnen adres „Tot Klaudenstein by S. Camank".

1388. —6[1]. „Triumfen inde Vlucht.
Kastelen inde Lucht." (Muller No. 3044).

Een der inschriften in een spotprent op 't verlies van Meenen en op den hertog de Vendôme uit Italië naar Brabant gezonden. Rechts op den achtergrond den toren van het kasteel Meenen, op welks trans „Carreman", de bevelhebber van de plaats, staat, die zijn pruik verliest, waarbij men leest: „Ik ben met Vendome Kaal daar af gekome.", hij heeft een gebroken standaard „Etandart de Mr. Broully" in de linker- en een papier in de rechterhand, waarop: „Capitulation de Menin 22 Auoust (sic) 1706." Hij toont dit papier aan den hertog van „Vendome", gezeten in een kar met twee wielen, waarvan de spaken uit twee lischbloemen gevormd zijn, getrokken door twee hanen, die al loopende, hun veeren verliezen. Op 't slikbord der kar staat „Naer 't Gasthuys" „â l'Hospital". Vendôme heeft een standaard in de linkerhand waarop „Etandart de Phantome"; links van hem (rechts voor den beschouwer) staat een brandende kaars met 8-regelig vers, bovenaan er naast: „Sta by Paryse Genoveef" enz., terwijl onderaan, langs den rand van den wagen „Celle (sic) Chande lle est pour nos bons Saints admirable Mais 's ils nous n'aident jela donnera (sic) au diable."; rechts van denzelfden een standaard waarop men leest: „'l Etandart d'Crape aux (sic = crapeaux) se retablira tot". „Veni, vidi, vinci menenum". „Triumfes sans perils Bravent 'l Ennemis". Boven op den stok van dezen standaard drie padden, ('t oude wapen der fransche koningen) geregen aan een pin, waarop een lischbloem prijkt. Op den voorgrond rechts een tweewielige kar, met gebroken rad en boomen, waarbij als woordspeling op den gouverneur van Meenen staat: „Uw Car o Carreman ontranponeert 't is billik dat Louis 't recompenseert." Links daarvan een man met één houten been, op krukken loopende. een jobsbode, zooals die gewoonlijk afgebeeld wordt als hinkende bode, met een papier in de rechterhand, waarop: „Courier au roy." Overdwars staat bij de boomen, terwijl van de rechterboom een ridderkruis afhangt, „myn Or dre van Louis Verselle 't Gulde Vlies"; „Voor myn zo braaf verweeren mag Flip het my vereeren." In den breeden plaatrand is onder de voorstelling, in twee kolommen, een 32-regelig vers gegraveerd: „Pots hondert duysend slapperment," enz.

In dezen staat (exemplaar Nijland) zijn er geen arceeringen in de „Etandart de Phantome".

1389. — 6[2]. Dezelfde voorstelling.

Andere staat, met arceeringen in den „Etandart de Phantome", in 's Rijks prentenkabinet. Aan weerszijden van diens taat verzen in boekdruk; links een

hollandsch in 12 regels: „*Vend.(ôme)* Foei my Louis. moest ik Italien verlaten?" enz. met opschrift: „De eerste Triomf van Mr. de VENDOME na zyn wederkomst uit ITALIEN, om MEENEN te ontzetten, en des zelfs Gouverneur, de CARREMANS Baas te redden."; rechts een even groot fransch: „Vend.(ome) Pourquoi Grand Louis. m'avoit fait quitter l'Italie" enz. met opschrift: „Le Premier Triomphe de Mr. de VENDOME retourné d'ITALIE pour faire lever le siege de MENIN, & secourir le Gouverneur Mr. CARREMAN."

Deze beide staten beschrijft Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1456.

Een omgekeerde, zeer verkleinde en eenigszins gewijzigde kopie dezer plaat komt voor in 't „Byvoegsel" plaat 19. (Zie Muller No. 3031 hierna). Dáár luidt het inschrift: „TRIOMFEN in de VLUCHT KASTEELEN in de LUCHT." Het hollandsche vers, dat, in 112 regels, in boekdruk, naast de oorspronkelijke prent staat, is in drie kolommen boven de voorstelling gegraveerd, en het fransche op dezelfde wijze er onder. De inschriften zijn, met onbeduidende wijzigingen, dezelfde als in de hier boven beschrevene; hier staat tusschen den standaard van Vendôme en het kasteel nog: „MENE TEKEL Gij lompe rekel Liet m' in de pekel De Droes u hekel", en achter den „Courier au *ROY*", die hier geen houten been heeft, maar een hardlooper is en een wind laat, staat de niet onaardige dubbele woordspeling: „C'est un Vent d'homme" (Vendôme). Zie voor een andere navolging dezer prent plaat 46 van het *Tafereel der dwaasheid* hierna.

1390. — 7[1]. „CASTILIEN HERVORMD. CASTILLE REFORMÉE."

De prent, waarvan *die* met bovenstaand inschrift, zoowel als de in het „Byvoegsel" onder No. 16 vermelde slechts kopiën zijn, behoort in geen der almanakken. Die prent heeft geen enkel inschrift. alleen is in den breeden plaatrand onder de voorstelling, in twee kolommen, een 36-regelig hollandsch vers gegraveerd.

De prent stelt den toren voor van een kasteel, zinspeling op Castilien; bovenop geven twee personen, Frankrijk en Beieren, elkaar de hand, terwijl hooger in 't midden, tusschen hen, de Opperheerschappij (de keizer) zetelt, met een scepter in iedere hand (Keizerrijk en Spanje). Van links komt de Fortuin aanvliegen met twee scepters in de rechterhand, en een koningskroon en lauwerkrans in de linker. Daar het vers een zeer volledige beschrijving geeft van dezen staat der plaat, kan ik door dit af te schrijven verdere verklaring achterwege laten. Dat gedicht luidt:

„Hier ziet gy d'Opperheerschappy
Met Vrankryk, aan wiens linker zy
Zich Beyeren komt vertoonen.
Zy sluyten handen in malkaar,

De Dolphyn, vreedsaam van natuur,
Vervloekt den tyd. en dag en uur,
Dat Lodewyk, vol listen,
Om Spanjens trotse Monarchy

En trotsen 't allergroost gevaar
Om 's wereldts hoogste kroonen.
Maar dit geluk volgt niet zo haast;
Anjou die staat geheel verbaast,
Nu hoog genoeg gesteegen, [1])
Dat Duitscher, Hollander, en Brit,
En Portugees hem uit 't bezit
Van Spanjen weg gaan veegen.
Het kleine Leertje 't geen gy ziet,
Dat helpt den Prins van Walles niet,
Hy mag 'er wat nae kyken.
Treet maar weer af, o Mulders Zoon,
Gy raakt doch nimmer op den Troon
Van uw gewaande Ryken,
Een Koningryk verarmt, daar hy
De schatten van gaat Kwisten.
Het Schip van Staat is reedts te land:
De Fransche glorie moet aan kant,
Zoo zal de Vree herleeven.
Bourbon gevoelt wel, dat zyn magt,
Van dag tot dag byna verkragt,
In 't kort hem zal begeeven.
Zo gaat het: die het al begeert,
By wisseling van kans wel keert,
Dat men zich moet vernoegen
Met 't geen ons door 't rechtvaerdig (lot
Vergund is, of dat men ten spot
Zich na de nood moet voegen."

1391. — 7[a]. Dezelfde voorstelling. Andere plaat.

Deze kopie, voorkomende in den Almanak van 1701, heeft verscheiden inschriften en eenige verschillen met het vorig nommer. Op den toren zit „Karel III." op den troon. In een lint, dat achter dien troon heenloopt, staat links: „CASTILIEN Oostenryks gezind. Hield eerst door dwang Bourbon te vrind,", rechts: „CASTILLE REFORMée Par Charles Roy aumé". De Fortuin is in de Faam veranderd en de beide scepters in haar rechterhand zijn hier vervangen door een trompet, waaraan een doek, met inschrift: „Fama Austriaca". In de kanteeling van den toren staat „CASTILIEN verlost, Den Fra^n sman tranen kost." Boven het venster in 't midden van den toren het tijdvers: „CasteLLas aMbas Dant aVstrIae"; in den onderdorpel van dat venster: „Por tocarero". Onder den persoon in den ingang: „Dauphin". Bij den prins van Wales, die links de kleine ladder opgaat en hier vier molenwieken in den rug van zijn jas heeft, is een tweede persoon afgebeeld, volgens 't vers onder de voorstelling „Keur Keulen", die zich 't hoofd krabt en wien de bisschopsmuts ontvalt; bij zijn staf. die naast hem ligt: „Wild gy syn vry van straf Breng by de Paus u staf." Achter Anjou (Philips v), die rechts den ladder afgetrokken wordt, met het opschrift: „De vlugtende het volgend versje Anjou." „Grootvaders aard hy reeds komt 't erven Met al te roven of bederven, Vlucht met de Kroon en kostelykhyt, Voorts wat hy kan aan stukken smyt." Dit laatste woord zal waarschijnlijk „snijdt" moeten gelezen worden; zie No. 17 van dezen almanak hierna. Aan den voet van dezen ladder vier personen in plaats van drie op de vorige. Bij den degen van den een (11) staat „Het Barceloons rapier Geeft hem

[1]) Op de ladder rechts.

de doot steek hier." Bij 't geweer van den tweeden (14) „Die dese Vogel schiet 10 miljoen geniet." Tusschen No. 13 en 14 leest men: „Bourbon zogt spanje Frans 't leeren Dog 't leerd hem 't spaanse miserere. 't moest dus verkeren.", onder beider voeten: „Met Alcantaars geweer Schiet hem van boven neer." Onder de onderste trede van den ladder: „Dits Phlip een goede leer Om nooit te komen weer."

In het breede wit onder de voorstelling. hier niet door een lijn er van afgescheiden, met bovenstaande opschriften, links een 32-regelig hollandsch vers: „₁ Monarch uit Oostenryk verheven op ₂ Castielje" enz.; rechts een even groot fransch: '[1]Monarque 'd Orient eleve sur [2]Castille" enz.

No. 16 in 't „Byvoegsel" is een kopie van de hier beschrevene, doch omgekeerd en reeds daaraan genoeg herkenbaar. De inschriften, soms eenigzins verschillend in spelling, zijn aan die van de almanakprent gelijk, en vermeerderd met een 4-regelig versje onder den „DAUPHIN": „Nu t Franse Menen Is ras verdwenen Valt Dendermonde Door donder-monden", en een tweede onder de poot van de ladder links: „'t Frans Babels Hof bestormd". In de schouderbedekking van den man op deze leêr: „PHILIP V", achter hem „Anjou" en het versje: „De Vluchtende Anjou", enz. overdwars. In den onderdrempel van 't venster in de poort: „P orto carrero". Naast het fransche vers, ook overdwars, hier het verzonnen adres: „te Leipzig by P. Schonk".

*3192. — 8[1]. „*Vacarme au Trianon* Van SONNEMAN. de Koningschepper, met sijn Queekelingen, Werk-luy, en Knie-springsters." — „*Alarm in 't Spinhuys.*" (Muller No. 3049).

Deze prent (ook bij den heer Nijland en bij Mr. S. van Gijn), is bepaald de oorspronkelijke plant, en ten onrechte door Muller als *c* beschreven. Op den voorgrond ligt Lodewijk XIV in zwijm, bij zijn rechterhand een wereldbol. Achter hem de Maintenon (4), La Vallière (2), Montespan (3), Philips V (5), Toulouse (6), Tessé (7); rechts: op den voorgrond Père La Chaise (9), op den achtergrond een boomstam en de kruin van een boom; links: een muur en zuilen. 't Eerste opschrift staat links, 't tweede rechts boven een geheel ander vers dan dat van den volgenden staat. Ik acht 't volstrekt niet onwaarschijnlijk dat dit een gravure van „Ph."(ilip) „B."(outtats) is, zooals de initialen links onderin de plant kunnen doen vermoeden en dat door Muller betwijfeld wordt. 't Is een vroegere staat dan de door Muller onder No. 3048 als *b* beschrevene, want van de boomen en zuilen, welke men hier op den achtergrond ziet, zijn dáár nog slechts de sporen over, terwijl er links de koppen van Berwick en den z. g. prins van Wallis, rechts een hoofd van Toulouse veel grooter dan het nauwelijks zichtbare, in den hier beschreven staat, voor in de plaats zijn gekomen.

In den „Almanak 1701" behoort niet deze prent maar de gewijzigde, die in het volgend nommer beschreven wordt.

3193. — 8². „**AL-ARM te VERSAILLES,** Of Spinhuis Consistorie, tot vertroosting van LOUIS de ZON-daar, de Koningen maaker. met zyn Troetel kinderen en Voeten-warmsters." (Muller No. 3048).

Opschrift boven het hollandsche vers, links van de plaat; rechts staat boven een even groot fransch vers: „Vacarme au Trianon// Ou le Nouvel Hôtel des filles & fils// naturels de Louis le soleiller.// pour le consoler à l'égard de son Mars// infortuné en Europe."

In dezen staat zijn op verschillende plaatsen inschriften gegraveerd in de prent; zoo b. v. bovenin de plaat op één regel: „3 VALSE, zacht! 3 FRANSE KONINGEN ^ in 't West; (2 zonder Troon) te zaam nu krui- ^ 1. 5. 7. pen in één nest." De tweede regel daaronder: „3 ROYS en FRANCE en DECADENSE". Daaronder volgt, in twee regels: „HET NIEWE FRANSE HOF. van VROUWE en BASTAARD STOF zingt miserere in plaats van Lof."

Nog lager 't tijdvers: „OHE POST FATA HEC REPRENDERE non CVPIo ARMA." (1706). Boven 't hoofd van „Thoulouse" (10): „Leeg volle kroese Dolle Thoulouse." Boven 't hoofd van Philips V: (5): „Van West tot Oost Weer tuis om troost. 'K heb Spaanse knevels aangedaen En echter wilt met my niet gaen." Boven No. „8", volgens 't vers een „SPINHUYS *Afgezante met volmacht.*", staat „Ik draag helaas! de brieven Die 's Konings hert doorgrieven" en in 't papier, dat zij in de linkerhand heeft. leest men hier: „malhe(ur) par tout en Espagne Pais Bas &c." Boven den jongen pretendent (7): „Voor my Prins van Wallis Nergens vaste stal is."; boven Berwick (6): „Een Barre wyk Is 't Franse Ryk."

Naar deze plaat is de kopie gemaakt voor No. 10 van 't „Byvoegsel". De inschriften verschillen in spelling. Ter onderscheiding geef ik de volgende aan: „DECADENSE" is hier „DECADENCE"; de Bijvoegsel-prent heeft „Malheur" voor „Malhe(ur)" enz. Er zijn ook inschriften bijgekomen; niet alleen staat in de wereldbol bij Lodewijks rechterhand: „Des Waerelds kruis Komt mij regtvaardig tuis", nu is er onder bijgegraveerd: „De Waereld mij verlaat Waarom ik haar ook haat". Bij de knieën van Lodewijk, wiens jas hier met verduisterde zonnen bezaaid is, staat: „De Alder Iesuitiste Koning" en bij de linkerhand van 's konings biechtvader, daaronder, „La Chaise point aise". Bij de kruk van Tessé (11) „Thessé blessé". Op een lambriseering onder de hand van Lavallière (2) staat „Alteratie Bed".

*3194. — 8². Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3047).

Deze staat heeft dezelfde opschriften van den vorigen, 't verschil is alleen in den tekst; zoo staan b. v. dáár de eerste twee letters van het woord „infortuné" nog op den voorlaatsten regel van 't fransche boven schrift terwijl ze hier in den laatsten regel staan.

*3195. — 9. „*Grand Le partageur du monde.*" (Muller No. 3050).

Gegraveerd inschrift boven de afbeelding van een wereldbol, welke

„Louis" XIV. (rechts) en „Philippe", wien de kroon van 't hoofd valt, (links), met een defekte zaag trachten door te zagen; „Maintenon" zit boven op den bol en bevochtigt de zaag met haar water. Zij heeft een papier in de linkerhand, waarop men leest: „Barcelone Turin Ramelies Milan et menin. Nous font du Chagrin." Rechts komt een vleermuis als „Expresse" aanvliegen met een papier in den bek, waarop „au Roy de pire en pire. Hoe langer hoe slegter tyding." In 't midden op den voorgrond een gedrocht met kardinaalshoed op, aangewezen als „Ambassadeur van Portocarero.", terwijl aan weerszijden van hem als tijdvers staat: „frVstra tentastIs, ast non DeCet esse MonarChæ." Onder de plaat een vers, in drie kolommen, in boekdruk, met opschrift: „DE GROOTEN WAERELD VERDEELDER."; aan iedere zijde van de prent de helft van een fransch vers, zonder opschrift: „Loüis, ne pouvant seul régner au monde entier," enz. (Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1340.)

Plaat 7 van het „Byvoegsel" is een omgekeerde slechte kopie dezer prent, waarin, boven de voorstelling, een vertaling is gegraveerd van het fransche vers, dat aan weerszijden in boekdruk staat.

3196. — 10¹. „LUDOFRICUS". (Muller No. 3052).

Inschrift boven in een prent, een boer op klompen vertoonend, die met een dorschvlegel over den rechterschouder en een wan in de linkerhand, naar een huis gaat, waar, aan een hooivork, een vlag uithangt met een haan er in en het inschrift: „pour le gran cocq". Achter hem een jongen met een zeis over den linkerschouder, die op een koehoorn blaast. Onder de voorstelling is, in twee kolommen, een 8-regelig vers gegraveerd, met het opschrift: „LOTERY VAN KINKELS." en beginnende: „Sta vast, of k sjeer ou voor ou bakhuys", (Muller schrijft „scheer" voor „sjeer", ik vond dit echter in geen der staten). Aan iedere zijde van de plaat, in boekdruk, de helft van een hollandsch vers, met opschrift: „Wapen kreet van Ludofricus, voor Philippijn Angevijn en Madam Harkin." Stephens, *Cat. Brit. Mus.* beschrijft onder No. 1460 dezen staat der prent als plaat 51 in het daar aanwezige exemplaar van het *Tafereel der dwaasheid* waarin de oorspronkelijke als plaat 50 voorkomt. Die eerste staat heeft een 6-regelig fransch versje, in plaats van het 8 regelig hollandsche, met opschrift: „Recrvites de Scaramovche"; dat versje luidt:

„Au lieu de labourer, je remue la terre
Gardez vous Princes et Cæsars
Pour cent battaillons des Couars
Notre vieux Cure, veut la guerre.
Trambles pour l' Equipage, ecoutes le toxin,
Mais servir sans argent, promet un povre fin."

Uit de, nog overgebleven, duidelijk zichtbare sporen van dit fransche versje, in het hierboven beschreven exemplaar van den heer Nijland, blijkt

dat dit een latere staat van deze prent is. Evenals nummer 8. (Vacarme au Trianon), is ook deze plaat zeker eerst afzonderlijk uitgegeven en later met veranderingen in den zoogenoemden „almanach van 1701" gebruikt.

3197. — 10². „LUDOFRICUS". (Muller No. 3051).

In dezen staat, die in den almanak behoort, is de voorstelling wel dezelfde als in de vorige, maar de tekst, in boekdrukker omheen, is geheel veranderd. In boekdruk staat nu *onder* de prent, met opschrift: „De hopman spreekt.", een 24-regelig hollandsch vers: „'K Zie meerendeels verslenst der Franssen Lauwer kranssen,"; *er boven*: „De HOPMAN van de BOERE-BAN, of de WANkelende WANdelaar WANnende de WANschape PLUIMEN en LAURIEREN der WANhopende FRANSE HOFFECIEREN." Dáár onder zijn de voornaamste deviesen medegedeeld, der 9 (niet 93 zooals Muller heeft) standaarden, enz., door de Hollanders in Brabant veroverd. Links staat nu een hollandsch vers, met opschrift: „BOERE-BAN en ARRIER-BAN, Wannende de Franse Pluimen en Laurieren."; rechts een fransch: „Le RUSTIQUE-BAN & ARRIER-BAN, où est le Vanneur des Plumes & Lauriers des Nouveaux Heros en France." Het adres onder dit laatste is: „*A Bourdeaux*, *chez Lile Vannier*." De prent komt met dezen tekst voor in het exemplaar van den heer Nijland.

*3198. — 10³. Dezelfde plaat. Variant. (N. b. M.)

Het hier aanwezige exemplaar heeft een menigte varianten met het vorige; ter onderscheiding geef ik aan de eerste regel van het vers in boekdruk onder de plaat: „'K zie merendeels" enz. en 't opschrift van het hollandsche vers links „BOERE-BAN EN ARRIER-BAN, Wannende de Franse Pluime" enz. Stephens beschrijft *Cat. Brit. Mus.* dezen staat onder No. 1460 als plaat 52 van 't *Tafereel der dwaasheid* aldaar.

De prent is nagevolgd in 't „Byvoegsel" onder No. 13 en van de andere gemakkelijkst te onderscheiden aan de veel grootere afmetingen der plaat, en aan de op den voorgrond liggende „Verdorde Laurier van VILLEROY", „Berooide Pluim van de Ionge Tallard", „Doodlijke Laurier van 't KONINGS HUIS", „Beijerse verdobbelde praalpluim", „Beyerse verslenste Laurier" en „'t Overschot van Berwyks zwaard voor Alcantara geschaard"; terwijl de verzen onder- en de tekst, boven den vorigen staat in boekdruk, hier *in* de plaat zijn gegraveerd.

Het inschrift in het vaandel, dat uit de herberg steekt, is hier: „Pour le grand Coc, qui Deviendra tot petit", om de afbeelding van een haan. Verder zijn er de volgende inschriften bij gegraveerd; tusschen de wan en het rechterbeen van den boer: „Alarm bij de Boerē Men sal se niet loerē"; rechts van de wan: „'k Doe door mijn wan Veele in de ban". Achter den jongen met den hoorn, staat overdwars: „Ik breng quaad niews ik hoef niet luid te blâsen Verslagen zijn al 's Konings noble bâse", daarnaast, kleiner en eveneens overdwars: „So wij de

brandklok niet en luidden Ons d'Adel als de duvel bruide". Langs gezicht en schouder van den boer: „Ik draag de Pluim van VILLEROOY Vry lichter in de wan als hooy". Deze plaat komt in twee staten voor; *zonder* en *met* het No. 13 in den rechterbovenhoek. Het adres is hier: „*A Bourdeaux chez L. le Vannier.*"

*3199. — 11[1]. „APARITIONS DE IUPITER". (Muller No. 3053).

Inschrift in een lint gegraveerd boven de voorstelling van Jupiter, die, met aartshertog Karel en Philips v (van Anjou), als pretendenten voor de spaansche kroon, op de wolken verschijnt aan de verbaasde Spanjaarden. Hij stelt het volk voor de vraag wien zij als koning begeeren en dit antwoordt, volgens den tekst, tot driemaal toe, met het dubbel chronosticon: „non DVCeM gaLLIæ" (1706) „ast arChIDVCeM." (1706). Onder de plaat, in boekdruk, links een kolom hollandschen-, rechts franschen tekst, met het opschrift boven beide „De VERSCHYNINGE van JUPITER aan de SPANJAARDEN." Onder den franschen tekst het adres: „*Sur la Copie de Jacques Bartolomi à Barcelone. Il se vend six sols la piece.*"

3200. — 11[2]. Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3054).

Deze en de vorige staat zijn te onderkennen aan zeer kleine verschillen in den boekdruktekst onder de voorstelling; ik geef daarvan alleen aan dat in het woord „Copie" van het adres, de C die in den boven beschrevenen een romeinsche was, in dezen een cursieve is.

De prent is zeer vrij nagevolgd in het „Byvoegsel" plaat 23. Is de hierboven beschrevene langw. in-fol., de voorstelling is daar langw. in-4°. Dáár ligt „Louis" voor „Iupiter" op de wolken geknield. Links van deze groep staat boven in de plaat: „LOUIS bid IUPITER om Vrede in nood Die hem (tot dat hij SPANIE aanbied) verstoot"; daaronder een poort van „Ma drid". In het kleed van één der toeschouwers staat: „La Chaise"; boven het hoofd van den meest rechts staanden persoon: „Berwijk"; links, onder een man met een kardinaalsstaf: „Portocarrero". Boven de plaat, in drie kolommen, een vers van 120 regels: „(1) Ach! Vader Iupiter! ik moet mijn nood u klāgē", enz. met opschrift: „Orakel spraak van IUPITER *tot* LOUIS *over* *'t niewe* OPROER te MADRID; *om de Vloot der Bondgenote*"; onder de voorstelling een fransch gedicht van 118 regels: „1 Helas! Pere Iupin! ôtez mes grands malheurs", enz. met opschrift: „RÉPONSE *d'*ORACLE *de* IUPITER *à* LOUIS; *concernant la nouvelle* REVOLUTION *de* MADRID *pour la* FLOTTE ALLIEE *&c*", en het volgend tijdvers aan het einde: „PaCeM NONNE PETAS A IoVe; GaLLe, DEO?" (1706). alles gegraveerd.

3201. — 12[1]. „LE RENVERSEMENT DE LA MONARCHIE UNIVERSELLE Ou l'Hommages des Peuples d'Espagne a Charles III a Madrid le 21 Iuin 1706". (Muller No. 3055).

Inschrift gegraveerd in een lint, aan de uiteinden door twee engeltjes en in 't midden door een Faam gehouden, boven de afbeelding van de hulde der Spanjaarden aan Karel III, die links, ongeveer in 't midden der plaat, afgebeeld is, den degen ontvangende van een vóór hem geknield Spanjaard. Aan weerszijden van 't lint een medaille; links boven „La Victoire de Ramilli du 23 May 1706." met omschrift: „Ludovicus magn us. Anna maior."; rechts boven „La levée du Siege de Barcelone le 12 May 1706", met omschrift: „Percvte me ne dicatur qvod a femina interfectvs sim. Ivdic c. 9." Buiten den rand van dezen laatsten penning staat nog: „Dominus Tradidit eum in manus Foeminæ. Jud. 16".

Onder de plaat, in twee kolommen, in boekdruk, met het opschrift: „De OMKERINGE van de ALGEMENE MONARCHIE.", links een hollandsche, rechts een fransche verklaring der plaat, waarvan de eerste eindigt met „Zyn Majesteit Karel de III heeft by Procuratie 21. Juny, van de Spanjaarden de Huldinge ontfangen.", terwijl hieronder als adres staat „A Londres chez Henricus Moors. & se vend six sols." De fransche tekst eindigt wel met denzelfden zin, doch tusschen de latijnsche spreuk uit Judith XVI en dezen laatsten zin, is in dezen staat een opsomming geplaatst van de gemaakte veroveringen; dit begint: „Ce qui donne le dernier coup de Pinceau à cette representation," enz.; daar onder geen adres.

Deze staat komt, in zeer scherpe afdrukken, voor in 't exemplaar van den „Almanach 1701" van 's Rijks Prentenkabinet en in dat van den heer A. J. Nijland.

*3202. — 12². Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3055 noot).

Deze staat is gelijk aan het exemplaar, dat door Stephens, *Cat. Brit. Mus.* onder No. 1453 beschreven wordt. Achter den aangehaalden tekst uit Judith, volgt hier: „Cronique sur le temps present.", waarachter dan, in twee kolommen, achttien tijdverzen zijn afgedrukt. De veel matter en slechter afdruk bewijst duidelijk dat dit een latere staat der prent is. Het door Muller geopperde vermoeden, dat onder den hollandschen tekst eveneens de latijnsche tijdverzen zouden afgedrukt zijn, blijkt onjuist.

De plaat komt zeer verkleind voor in „Byvoegsel" plaat 25. Zij is daar op de volgende wijs ingedeeld: tusschen een hollandsch vers van 118 regels, in drie kolommen, met opschrift: „Tweede ONDERWERPING der Afgevalle SPANIAARDE aan KAREL III, op't aannaderë der Vloot", aanvangende „Ruim op (1) Ian hagel zwicht voor (2) Bondgenootse kiele" en een fransch van 114 regels, dat begint met „¹Fuiez! poltrons fuiez! Des Alliez ²la Flotte" enz., en tot opschrift heeft: „Second HOMMAGE des ESPAGNOLS retournez à CHARLES III, et Retraite des PHILIPPINS", dat door een lijn afgescheiden is van het vers en dus onderin bij de afbeelding zelve staat, is de voorstelling geplaatst, die in beeld brengt wat in de opschriften aangegeven is. Links staat „CAROLUS III" met zijn gevolg; rechts de buigende Spanjaarden. In 't midden boven deze groep het tijdvers: „NON LENTÈ

EN MAGNOS CAROLO SE SVBDERE IBEROS". Links daarvan, door lijnen afgezet, de voorzijde eener medaille, met randschrift: „Louis om Vrêe bid's Vijands Pallas Die haar voor eerst houd of ze mal was". daar onder „Berwijk vlucht op't gerucht van de Vloot". Rechts de keerzijde der medaille, waarop een kasteel met omschrift: „Philip valt van Castieljen af Tot Spanjes Zege, Vrankrijks straf". daar onder: „Geallieerde Vloot, voor Spanje 1706". Tusschen deze twee afbeeldingen staan nog 14 regels onder de scheidingslijn van 't hollandsch vers en de voorstelling.

Van deze prent zijn twee staten, een *zonder* en een *met* het volgnommer 25 rechts bovenin.

3203. — 13[1]. „DE GROOTE ECLIPSIS IN DE ZON." (N. b. M.) Opschrift boven een hollandsche en een fransche verklaring, alles in boekdruk, van een zinneprent op 't verlies van Barcelona. In 't midden der plaat zit koningin Anna onder een troonhemel, waartegen het wapen van Engeland is aangebracht. Zij plukt een haan (Frankrijk), dien zij op haar schoot heeft. Boven den troonhemel staat de door de maan verduisterde zon, een eklips die plaats had op den dag waarop 't beleg van Barcelona opgebroken werd en waarin een zinnebeeld van den val van Lodewijk XIV. *le roi soleil*, gezien werd. Aan weerszijden van den troon verscheiden aanzienlijke personen. Aan den voet van den troon ligt een distel, doelende op Anna's afkomst uit 't huis Stuart. In den rechterbovenhoek (de tekst zegt linker) is afzonderlijk de slag bij Ramillies afgebeeld, terwijl men in den linker Lodewijk XIV ziet, op een troon gezeten, naast Madame de Maintenon. In den linkerbenedenhoek het verdrijven der fransche vloot voor Barcelona. Deze staat beschreef ik naar een zeer scherpe en zeker een eerste druk dezer plaat, in den almanak van den heer A. J. Nijland.

3204. — 13[2]. Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3056).

Deze staat is een latere, veel zwakker van afdruk. De tekst is van beiden gelijk, maar aan 't opschrift is in een tweeden regel toegevoegd: „Die zig den 12. May 1706, aan den Hemel heeft vertoond". en onder den tekst het adres „*Sur la copie de Lond'es par Jean Mosse.*" Ofschoon dit reeds voldoende tot onderscheiding is, zijn er in den overigens zeer nauwkeurig gekopieerden tekst enkele zeer kleine verschillen, zoo staan bijv. in den 13en en 14en regel v. b. van den hollandschen tekst in 't vorig exemplaar de rijmwoorden „overkrayen" en „ontdrayen"; dit laatste woord is bij Mullers exemplaar „ontdragen" geworden; en in den vijfden regel v. b. van den franschen tekst däär Loüis", hier „Louis", enz.

Deze plaat is verkleind nagevolgd in 't „Byvoegsel" plaat 24 en heeft daar de volgende inschriften: onder de vrouw op den troon: „ANNA REGINA"; rechts van het wapen van Engeland zit hier een „*Astronome*

*Francois*", met een kijker turend naar de, hier veel meer dan in de oorspronkelijke plaat, verduisterde zon, waaromheen, van boven af en van links naar rechts, de volgende planeetteekens en namen staan: „Saturnus ♄"; „Iupiter ♃"; „Mars ♂"; „♀ Venús"; „☿ Mercurius"; terwijl rondom de stralen der zon het tijdvers staat „soLIs PER LVNAM AH! HORRENDA EN SPECTRA TENEBRÆ". In lijstwerk, links boven in deze voorstelling „Maintenon" en „Louis" op den troon, rechts van hen de „Franse Krijgsraad", vóór hen geknielde lieden een papier aanbiedende, waarop „Au Roy"; links onderaan, omlijst, een zeeslag, waar boven „Geallieerde Vloot En Espanje". Boven de personen aan weerszijden van den troon: „Gevange Franse Officieren", zooals links-, „Officiers François emprisonnez" zooals rechts boven de hoofden staat; in den rechterbovenhoek is nu echter de afzonderlijke voorstelling als het „ONTZET VAN Turin" aangeduid; de tekst bij de oorspronkelijke plaat noemt het Ramillies. Boven de voorstelling en door een lijn er van afgescheiden een hollandsch vers van 118 regels: „De Franse Zon wel eer deed grote wonder dadē", enz. met opschrift: „Naweene van d' ECLIPS der FRANSE ZON verduisterd door de BRITSE MAAN en de VERBONDE PLANETEN"; onder de voorstelling een 114-regelig fransch vers: „Soleil François qui fit des actes magnifiques", enz. waarvan boven de scheidingslijn het opschrift staat: „Mauvaises consequences de l' ECLIPSE du SOLEIL FRANÇOIS obscurci par la LUNE d' ANGLETERRE et les PLANETES ALLIEZ".

Ook van deze plaat zijn twee staten: *zonder* en *met* nommer in den rechterbovenhoek. Al het vermelde is gegraveerd.

Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1431 beschrijft een nog meer verkleinde kopie, die voorkomt in de *Poems on Affairs of State*. Vol. IV. Suppl. part. en onder No. 1432 een duitsche kopie?. De plaatsing is daar absoluut foutief.

*3205. — 14¹. „ARRIERE BAN." (Muller No. 3059).

De oorspronkelijke plaat, door Muller onder No. 3060 foutief als plaat 14*d* beschreven, zag ik niet. De hier aanwezige (14*c*), (ook bij den heer Nijland), is er, volgens de beschrijving bij Muller echter een slechts weinig gewijzigde volgende staat van. Zij heeft bovenstaand inschrift in het vaandeltje van den keurvorst; in het voetstuk, waarop hij staat om den balkenden ezel te bestijgen, zijn nog duidelijk de sporen zichtbaar van het fransche 4-regelige versje dat in de oorspronkelijke prent te lezen was. Het slotwoord „Burlesque" van den eersten versregel is b. v. nog *zeer* goed te zien. Nu staat er een 6-regelig hollandsch vers voor in de plaats, beginnende: „Te paard, allons, vive le Roy!" enz. In 't geheel zijn er, behalve het boven medegedeelde, slechts drie inschriften in dezen staat der plaat, n. l. rechts bij drie mannen die tegen een berg op gaan: „Chevaux legers", bij drie anderen, daaronder: „Ca-

rabinie rs." en links, aan weerszijden van den rechtervoorpoot van den ezel: „Fuse liers". Op het schild van den keurvorst, die met één houten been afgebeeld is, drie kikkers met bijschrift: „Pour la Gloire des vieux Gaulois". Aan iedere zijde der prent de helft van een hollandsch vers in boekdruk: „Met Vasten-avonds Rommel-pot." enz. dat tot opschrift heeft: „Het HOF van MAGNUS ANGUSTUS *Op Stelten.*" en tot onderschrift: „*Sic transit Gloria Mundi.*" In dezen staat is de prent zeker afzonderlijk uitgekomen.

3206. — 14². Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3058).

Deze staat komt voor in den almanak van 1701, met de volgende veranderingen: In den rechterbovenhoek is een afbeelding van de zon-eklips van 12 Mei 1706 gegraveerd; de zon staat daar rechts en 't drie-regelig inschrift is: „BAN EN ARIER BAN// *te Water en te Land.*// *by Son Eclips*". De inschriften zijn hier met drie vermeerderd. n.l. rechts onder „Chevaux legers" met twee regels: „Lichte Paarden// Zwaar van Waarden."; links met twee (4) regels boven den kop van den ezel: „'k Zal stryen als een// Alexander// met dese schoorsteen-//vegers stander." en twee boven 't hoofd van den keurvorst: „Ik kyck eens naade Zeeban// Of die haast van de ree kan". Links naast de prent een hollandsch vers, in boekdruk, met opschrift: „DE VERVELDE BANDER-HEER// Van BEYEREN, op stelten, reidende// als CAPITEIN van de BAN en// ARRIER-BAN, van LUIDE-//WYK de benaaude ANGUSTUS."; rechts een fransch vers, waar boven staat: „L'ELECTEUR BANni // Ou le CAPITAINE GENERAL du// BAN & ARRIER -BAN, pour se ven-//ger des Victoires emportées par les Al-// liez en *Espagne* & aux *Païs-Bas.*" De verzen aan weerszijden zijn langer dan de plaat, de opene ruimte onder de gravure is aangevuld met het volgend onderschrift in boekdruk: „VRAAG *en* ANTWOORD *van* PASQUIN *en* MARFORIO, *onlangs te* ROMEN *aangeplakt*".

„*Marforio.* Quem vultis pro Rege vestro CAROLUM aut PHILIPPUM?

Dat is; *Wien wild gylieden tot uwen Koning hebben.* KAREL *of* PHILIP?

| *Pasquin.* | + NON DVCEM GALLIÆ; 1706.<br>* AST ARCHIDVCEM. 1706. | NB. *Elke van deze regels in 't bezonder. maaken het Jaar tal* 1706. *uit.* |
|---|---|---|

+ *Niet de Franse Hertog*; * *maar den Aartshertog.*"

Onder het hollandsche vers in boekdruk, links van de plaat, staat het verdichte adres: „*Tot Duinkerken by Emanuel Bannus.*"

3207. — 14². Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3057).

Deze variant verschilt alleen in 't zetsel van de verzen aan weerszijden; ik geef, als 't meest in 't oogvallend, de opschriften zooals ze hier verdeeld zijn:

„DE VERVELDE BANDER-HEER// van BEYEREN, op stelten, reidende als// CAPITEIN van de BAN en AR-//RIER-BAN van LUIDEWYK de//

benaauwde ANGUSTUS." „L'ELECTEUR BAN ni.// Ou le CAPITIANE (sic) GENERAL du// BAN & ARRIER-BAN, pour se ven-// ger des Victoires remportées par les// Alliez en *Espagne* & aux *Païs Bas*." Onder de plaat staat hier „Vraag en antwood (sic) van Pasquin en Marforio." enz. bij den vorigen „Vraag en antwoord" enz. Ik beschreef dezen staat naar het exemplaar uit 's Rijks Prentenkabinet. Stephens. *Cat. Brit. Mus.* No. 1471 vermeldt dien met „antwoord" in 't onderschrift. Onder No. 3061 vermeldt Muller nog een variant in de bibliotheek te Gent, welke ik niet zag.

*3208. — 14[a]. Dezelfde voorstelling. Andere plaat. (Muller No. 3062).
Tamelijk nauwkeurige en niet slecht uitgevoerde kopie. Boven de hoofden der drie personen rechts, onder wie „Chevaux legers" staat, leest men hier „Staa vast te bruij// dat gaa ter naa toe." Aan weerszijden van het houten been staat: „Saa spr iň op 'tis// tijt nae Tuirin." Het vers: „Te paard, allons, vive le Roij;" vult hier het geheele voetstuk, terwijl bij 't vorige aan weerszijden ruimte open is. Het versje boven den ezel is hier op de volgende wijze in regels verdeeld: „'k Zal strijen als// een Alexander// Met dese schoorsteeⁿ// vagers Stander". De afzonderlijke voorstelling in den rechterbovenhoek is ongeveer dezelfde als van de staten 14[1] en [2]; alle toonen duidelijk dat de maker de hiervoren onder No. 3083 beschreven plaat (Muller No. 3296) heeft gekend; op den voorgrond toch zijn in dit klein bestek dolfijnen en zeemonsters afgebeeld, waarop Lodewijk XIV en anderen zitten. Zoowel deze als die beide zijn gravures gr. in-4°. uit de school van R. de Hooghe. In dezen staat zijn, aan weerszijden der plaat en er onder, geen verzen of onderschrift in boekdruk.

Plaat 11 van het „Byvoegsel" is een grootere en zeer grove kopie dezer voorstelling, met de volgende gegraveerde inschriften. Links bovenin „De groote FRANSE BANd-REKEL met de BANnier van BANgheid, in geen gevaar lang **ban**kende"; daarnaast, in den rechterbovenhoek, ook hier een voorstelling, alleen een zevental schepen, doch breeder; de zoneklips links; midden bovenin het 2-regelig inschrift: „BAN *en* ARRIER BAN *in* ZEE *by* ZON ECLIPS" en met onderschrift: „*Yz're Schepen houte mannen Zullen 's Vyands Vloot verBANnen*". Bij de punt van den degen van den keurvorst van Beieren, die op de vroeger beschrevene tot in de afzonderlijke voorstelling in den rechterbovenhoek reikte, maar daar deze plaat grooter is hier er onder blijft, staat: „Myn Philippy nse zwaard Is duzend duitē waard 't Is nimm er nog geschaard Zo heeft Anjou 't bewaard En my op 't laatst gegeeven Om te stryen voor zijn leven"; dáár onder zijn een struisvogel en een haan afgebeeld met onderschrift: „Dees Haan en Struis gepaard, der Fransen aard afmálen Die minder kampen, als met Struis-gepluimte prálen". Op het schild van den keurvorst leest men hier: „Pour les 3 faux Rois en France"; in zijn vaan-

del: „BAN & ARRIER BAN Par TERRE et par MER"; boven zijn hoofd: „Ik kyk eens na de Zee Ban Of die haast van de ree kan"; langs den vaandelstok: „'k Zal stryen als een Alexander Met dese schoorsteen vêgers Stander"; bij de bovenste veer van zijn muts: „Dit is" de „beste veer van de Haan zyn staart Die word door mij in tyd van nood bewaart"; bij de onderste: „De snurkers passen pâwe veeren Helaás! nu doet men 't ons verlêren". Onder het hoofdinschrift een 4-regelig versje, in drie regels gegraveerd: „Ik BANge Hepman moet nog soljers gaan vergadre Op die conditie. dat z' in 't veld niet digt en nad'ren Ik draag zo lang het vaan, Dat wijst de BANgheid aan". Bij den rechtervoorpoot van den ezel: „Fuse liers"; bij de onderste mannen rechts: „Carabiniers"; bij de bovenste „Cheveaux legers Lichte Paarden Zwaar van waardē". In het voetstuk hier een 8-regelig vers: „Ter ezel; niet te paard: wij komen tyds genoeg" enz. Onder de voorstelling is hier de „VRAAG *en* ANTWOORD *van* PASQUIN *en* MARFORIO," in de plaat gegraveerd, die bij de vorige in boekdruk er onder waren geplaatst. Rechts bovenin het volgnommer „11". Van deze bijvoegselprent is een andere staat, hier mede aanwezig, met dezelfde verzen, in boekdruk, aan weerszijden der plaat, welke bij den staat 14[1] hier voren is geplaatst.

3209. — 15[1]. „CAROLUS III. D. G. HISPANIARUM ET INDIARUM REX." (Muller No. 3064).

Opschrift in boekdruk boven een vers van dertig regels, in twee kolommen, onder een afbeelding van Karel III ten voeten uit, naar rechts gekeerd, de kommandostaf rustend op de linkerheup; vóór hem een tafel, waarop kroon en scepter; achter hem, over den geheelen achtergrond, een prospekt van „MADRID" met de „Mancanares R." er vóór; boven zijn hoofd, in boekdruk: „RITE TENES Ô SCEPTRA POTES GALLOSQVE DOMARE.", met zijn linkervoet staat hij op het „Testa=m (en) t (v)an (Po)rto (C)arero". Links van de plaat een hollandsch vers met opschrift: „OOSTENRYK *Zegen-praalende aan 't Hof van* SPANJE, *Of* INTREDE *van* K[G]. KAREL III. *tot* MADRID, *den* 27 *Junii* 1706."; rechts een fransch waar boven staat „l'Entrée triomphante du ROY CHARLES III. *à la Cour* D'ESPAGNE, *Le* 27. *Juin* 1706." Onder het 30-regelig vers onder de prent, nog een 4-regelig, in twee regels gedrukt, met het opschrift: „Tot de beschimpers van ons Klagend Vrankryk, Discipels van J. Nescio.". Beschreven naar het exemplaar van den heer Nijland.

*3210. — 15[2]. Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3063).

In dezen staat zijn de volgende verschillen: Iets hooger dan de plaats, waar bij den vorigen het tijdvers staat, is het nu gegraveerd, terwijl men het er in boekdruk, zeer slordig, nog eens onder heeft gezet; evenzoo is het met het opschrift van het vers onder de plaat, waar men in den ondersten plaatrand nog eens gegraveerd heeft:

„CAROLUS III. D. G HISPANIARUM ET INDIARUM REX." Ook de opschriften boven de verzen aan weerszijden der plaat zijn eenigszins verschillend van de eerste, waarom ik ze hier ook afschrijf: „OOSTENRYK *Zegenpraalende aan 't Hof van* SPANJE. Of INTREDE van KONING KAREL III. tot MADRID, den 27 Juny 1706."; „l'Entrée triomphante du ROY CHARLES III. *à la Cour* D'ESPAGNE, Le 27. Juin 1706."

Bijvoegsel No. 18 is een kopie dezer prent. De verzen. die in het oorspronkelijke in boekdruk onder de gravure staan, zijn hier onder in de plaat gegraveerd, met het opschrift: „CAROLUS III, D G . HISPANIARUM et INDIARUM REX" en het 4-regelig versje: „Tot de Beschimpers", enz. onder de tweede kolom. De ruimte tusschen „D G" en „HISPANIARUM" wordt ingenomen door het „Testament van PORTO CARERO", waarop de koning hier zijn rechter-, in het oorspronkelijke zijn linkervoet zet. De tafel met kroon en scepter er op, staat achter den koning, die met den kommandostaf. welke hij in de rechterhand heeft, op de tafel steunt; rechts van hem, op den achtergrond: „MADRID" en de „Mancanares R". Daaronder twee 4-regelige verzen, met opschriften: „Tot de Valse Spaanse Notaris" en „Tot de Hartog van Barwijk". Boven in de plaat is een 30-regelig vers. in twee kolommen: „Dit Hoofd Europaas * Hoofd zacht zinnig zal regeeren" enz. dat van de voorstelling afgescheiden is door het tijdvers:

„RITE TENES O! SCEPTRA POTES GALLOSQVE DOMARE". Boven de tafel, achter den koning, is de geheele ruimte met versregels gevuld en boven Madrid zijn er eveneens nog achtentwintig gegraveerd, zoodat er letterlijk bijna geen wit plekje in de prent is. Links onderin de plaat het adres: „t' Amsterdam bij C. Allard op den Dam m̄. Priv:". Aan weerszijden der plaat dezelfde verzen in boekdruk, die bij de oorspronkelijke staan.

Ook van deze plaat zijn twee staten n.l. *zonder* en *met* het volgnommer 18 in den rechterbovenbovenhoek, waarvan die *met* het nommer hier aanwezig is. Stephens *Cat. Brit. Mus.* beschrijft haar onder No. 1454.

*3211. — 16¹. „HET KLAAGEND VRANKRYK." (Muller No. 3065).

Opschrift boven een hollandsch vers: „Helaas! waar wil 't noch heen?" enz. in boekdruk, links van een plaat, waarop Madame de Maintenon is afgebeeld, ten voeten uit, van voren en naar rechts, in rouwkleeding, met het tijdvers boven haar hoofd: „NOS FERA BELLA PREMVNT GALLOS DEFENSIO RARA" en een 30-regelig vers, in twee kolommen, onder de afbeelding gegraveerd, aanvangende: „Dat niemand hier beschoud het uit end myner voeten// Beduid, dat niemand weet op welk een voet ons Ryk// Staat in dees wankel kryg", enz. Rechts van de prent een fransch vers met opschrift: „LA FRANCE LAMENTANT." Vergeleken met een paar andere exemplaren van dezen zelfden staat,

munt dat van den heer Nijland uit in scherpte van druk; toen ik. daardoor oplettend geworden, als ter loops de teksten eens vergeleek, bleken deze onderling nog verschillend; zoo staat er in het exemplaar hier aanwezig b. v. in regel 8 van boven van het hollandsche vers: „Philippus zwerft, en neemt. nu hier dan daar zyn woning," terwijl men in dàt van den heer Nijland leest: „Philip nu zwerft," enz.; in 't fransche vers. regel 5 van boven. staat in het exemplaar van Stolk: „Tachant par ce *devoir*". bij dat van den heer Nijland: „par ce *pouvoir*"; een proeve te meer, hoe moeilijk 't is het al of niet bestaan van een variant te constateeren. Deze staat (ik laat in 't midden met welken tekst). behoort zeker in deze serie.

Plaat 15 in het „Byvoegsel" is een omgekeerde kopie van de hier beschrevene plaat; zij heeft aan weerszijden dezelfde hollandsche en fransche verzen in boekdruk; onder in de plaat dezelfde gegraveerde, en bovenin het tijdvers. De geheele ruimte rondom de figuur van mevrouw de Maintenon is met verzen gevuld, waarvan ik alleen de acht onderste regels afschrijf: .....men heeft vol schrik// Mons opgepropt zeer dik// Met zestienduizend krijgers// Die alle haast als rijgers// wel licht sch.... van angst// En vreezen voor de vangst// Ter vangst ook Dendermonde// 600 zijn gezondē". omdat daarin eenige tijdsaanwijzing is. Midden onderin de plaat 't adres: „t'Amsterdam by C. Allard; op den Dam m. P".

Van deze plaat bestaan twee staten, één *zonder* en één *met* volgnommer 15 in den rechterbovenhoek. De staat *met* cijfer heeft ook wel links een hollandsch en rechts een fransch vers, beide in boekdruk, maar geheel verschillend van de vorige en met andere opschriften. Het hollandsche vangt aan: „O! Wee! wat gaat ons aan? ach! Spanje, Brabant ach!" enz.: het fransche: „Helas! nouvaux (*sic*) malheurs! Espagne! Brabant! Flandre!" enz. Aan de voeten van de Maintenon liggen nu vier papieren: „Tractaat, van Partage". „Testam^t. 1 700", „Vrede Request 1706", „Munt Briefjes". Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1455.

3212. — 16^a. Dezelfde voorstelling. Andere plaat. (Muller No. 3066).
Omgekeerde kopie der vorige plaat. waarin aan weerszijden van Mad. de Maintenon en onder de afbeelding het hollandsche vers is gegraveerd, met de lezing: „Philip nu zwerft." enz. dat dáár in boekdruk er naast staat. Onder het tijdvers. met de fout „paeMVnt" voor „preMVnt". staat hier het opschrift van 't hollandsche vers gegraveerd: „HET KLAAGEND FRANKRYK".

3213. — 17. „De PAPIRE KONING of de vluchtende Hertog van Anjou." (Muller No. 3067).

Opschrift boven 't hollandsche vers in boekdruk links van de afbeelding van Philips v. die op 't punt van het koninklijk paleis te verlaten, met

zijn degen een schilderij of gobelin aan flarden rijt; in de linkerhand heeft hij de kroon en verschillende papieren, waarop men leest: „Testament.", „Archiven.", „manifest.". Onder de plaat, in boekdruk, een 32-regelig vers met het tijdvers: „CAPTO, FRANGO LABANS PRETIOSA AH! DESERO ET AVLAM." tot opschrift en een 6-regelig latijnsch versje, in twee rijen, waarboven: „In PHILIPPUM HISPANIÆ REGEM IMMERITUM & EMERITUM." Rechts van de prent een fransch vers: „Le ROY de PAPIER, *Quittant la Cour* D'ESPAGNE."

De kopie, No. 17 van het „Byvoegsel", is veel kleiner. De hollandsche verzen bij de origineele prent links van- en onder de plaat in boekdruk, zijn hier, met het opschrift „De PAPIERE KONING *Of de* VLUCHTENDE H^G *van* ANJOU", in drie kolommen, onder in de plaat gegraveerd evenals rechts van de voorstelling het fransche vers met opschrift: „Le ROY de PAPIER, *Quittant la Cour* D'ESPAGNE.". Boven het opschrift van het hollandsche- staat het tijdvers: „CAPTO, FRANGO LABANS PRETIOSA; AH! DESERO ET AVLAM". Het 6-regelig latijnsche vers is hier in drie maal twee regels met hetzelfde opschrift, dat dit versje in de oorspronkelijke prent heeft, onder de kolommen van 't hollandsche vers geplaatst.

Evenals van de andere is ook van deze een staat *zonder* en een *met* volgnommer 17 in den rechterbovenhoek.

*3214. — 18¹. „CAMBIO DE MILAN." (Muller No. 3068).

De oorspronkelijke prent zag ik niet; van deze is het opschrift, volgens Muller (S. No. 3068 A): „Arlequin serrurier et Harpagon banquier.", terwijl het vers begint: „Je fays dancer" enz. De staat, die in dezen almanak als plaat 18 behoort en die aan weerszijden de helft van een hollandsch vers heeft, met opschrift: „HARPAGON den Ouden Schrok en HARLEKYN Smit.", is blijkbaar de veranderde origineele, waarop een wisselaar is afgebeeld rechts bij een tafel zittend. Op de tafel staat een kastje met drie laadjes, waarop de volgende inschriften: „Testament."; „Codicill.", „Administr"(atie). De wisselaar Harpagon (Lodewijk XIV) leunt met den rechterelboog op dit kastje, terwijl hij in dezelfde hand een goudschaaltje heeft, waarop hij de, vóór hem op tafel liggende geldstukken weegt; boven zijn hoofd „CAMBIO· DE MILAN." Tegen de voorzijde van het tafelkleed zijn vijf medailles, boven drie, onder twee, afgebeeld; bovenaan, van links naar rechts, met den Leeuw (het Generaliteitswapen), den dubbelen Arend (het Keizerrijk) en het Bourgondisch kruis (de zuidelijke Nederlanden); onderin met het borstbeeld van Lodewijk XIV en dat van Philips V; onder de medailles in het kleed „CAMBIO". Links van de tafel staat Harlekijn die een grooten sleutel beziet, terwijl aan zijn gordel een sleutelring met allerlei loopers hangt. De sporen der vroegere opschriften boven de fransche gegraveerde verzen

onder de plaat zijn nog duidelijk genoeg zichtbaar om vast te stellen dat dit niet hetzelfde opschrift „Harlequin Serurier" enz. kan zijn van de prent in 't volgend nommer beschreven, daar die woorden hier oorspronkelijk niet met een grooter hoofdletter aanvingen maar, zooals nog goed waar te nemen is, met een aanvangsletter van volkomen dezelfde grootte als de verdere gegraveerd waren. De hollandsche verzen, onder de plaat gegraveerd, hebben tot opschrift: „Harlequin gevist" (links) en „Pagadoor cortifots." (rechts) en vangen aan: „De Koffers quyt, de Pezos hor . . ." enz., „Och! Of de munt ryst Hoog of laeg;" enz.

Muller, die blijkbaar de beschrijving van Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1427 als leiddraad nam, is in de verklaring dezer prent (No. 3068 en S. No. 3068 A) onjuist; zoowel uit den haan, die boven op de luns der weegschaal zit, als uit het hollandsch vers, aan weerszijden der prent, blijkt dat Harpagon Lodewijk XIV en niet de hertog van Savoye is. Hij zegt o. a.: „Hoe! is mijn trotsen Arm verkort," en Harlekijn (door Muller als Lodewijk XIV aangewezen) antwoordt hem o. a. „Dat gy geblixemt valt, en ploft als Phaëton. . . . Philippus Daalders, en Louisen, Zijn nu Biljoen;", nadat hij al vroeger gezegd heeft: „Roep Phlipje t'huys, ey laat het Mantje niet vermoorden," enz. Bewijs genoeg dunkt mij. Dat het een der laatste platen uit 1706 is, blijkt uit de zinspeling in den tweeden regel van het vers, waar men leest „Wie zou niet MEENEN," enz. (Meenen werd 22 Aug. 1706 ingenomen).

*3215. — 18². Dezelfde voorstelling. Andere plaat. (Muller No. 3069).
In deze plaat zijn de volgende verschillen met de voorgaande: Onder de voorstelling staan, in twee rijen, twee fransche 6-regelige verzen met de opschriften: „Harlequin Serurier.", „Harpagon Banquier.", het eerste beginnende: „La fourberie est mon grand fonts," enz.; het tweede: „Gardez vous des reformateurs," enz. met het adres: „a Londres Chez Piere Moxse." onder de verzen. De inschriften in de laadjes van het kastje op de tafel zijn nu: „Testament", „Codicill", „Admit††l".

*3216. — 18³. Dezelfde voorstelling. Andere plaat. (Muller No. 3070).
In deze prent, die bepaald niet in den almanak behoort, zijn de verschillen de volgende: De voorstelling zelf is veel kleiner en al de verzen daar rondomheen zijn gegraveerd; onder de plaat het hollandsch vers, dat bij No. 3214 aan weerszijden in boekdruk stond; overdwars langs de voorstelling links, in twee rijen, het 6-regelig versje: „HARLEQUIN GEVIST"; rechts het andere: „PAGADOOR CORTIFOTS". Op het kastje, op tafel, staat: „Testament", „Codille.", „Adminis." In de medaille, waarin bij de vorige plaat 't portret van Lodewijk XIV stond, is hier dat van „Leopo(l)d Imp" gegraveerd, zooals het randschrift in spiegelschrift aanwijst, terwijl rechts niet Philips V maar „LUDOVS XIV. FNCO" is afgebeeld.

De prent is nagevolgd in plaat 22 van 't „Byvoegsel". De voorstelling is daar dezelfde, maar op de laadjes van 't kistje staat nu: „Fijn en vals

goud", „Fijne en valse Iuweelen", „Muntbriefjes". Onder de bovenste drie medailles staat, van links naar rechts: „Geallieerde", „Keizer", „Spanje": onder de onderste twee: „Marlboroug", „Eugenius". Het woord „Cambio", onderin, is vervangen door een zon, die ondergaat achter „VRANKRIJK", zooals op den steen staat, waarop de linkervoet van Lodewijk rust, in wiens stoelrug een lischbloem, met het naamcijfer „L" aan iedere zijde. Achter 't hoofd van Harlekijn staat „Milano". Boven de voorstelling is een hollandsch vers van 123 regels, in drie kolommen, gegraveerd, waarvan de laatste vierentwintig boven de rugleuning van Lodewijks stoel, in de voorstelling staan. Dit vers heeft als opschrift: „De MONARCHALE SLEUTEL DRAGER of Post-scriptum Bô v̄ TURIN en MILANE Met zijn wanhôpige FINANCIER, te samen overlôpende tot de Gerechte MONARCHY v̄ OOSTENRYK". Onder de voorstelling een fransch vers van 116 regels, eveneens in drie kolommen, met opschrift: „Le Porteur de CLEFS MONARCHALES ou le Courier du Post scriptum de TURIN et MILAN avec son Financier" en onderaan het tijdvers: „LEPROSOS GALLOS, LoMBARDE, FVGASTI".

*3217. — 19[1]. „METAMORPHOSE NOUVELLE." (Muller No. 3071*a*).

Inschrift in een lint, boven in een plaat, waarop een triomfboog is afgebeeld, in 't midden van welks opening een kroon (de spaansche) hangt; de balustrade, welke toegang geeft tot dezen boog, wordt door de Staten-Generaal, de koningin van Engeland en den koning van Portugal bewaakt en gesloten gehouden voor den hertog van Anjou, die, links op den voorgrond, met Lodewijk XIV in een zegekar daarheen getrokken wordt door de keurvorsten van Beieren en Keulen, de hertogen van Parma en Mantua, prins Ragotsky, enz., terwijl Portocarrero en drie andere kardinaals aan weerszijden van den wagen gaan. Rechts spelen de prinsen van Conty en van Wallis kaart, onder een verdordenden laurierboom, teeken van voorbijgegane grootheid; zij noodigen den hertog van Anjou het spel met hen te deelen. Boven den triomfboog vijf leeuwerikken, „die geene welke in 't Keizerlyke Waapen staan,", van welke er één een lint in den bek heeft met „Bonis Avibus." Aan weerszijden daarvan een ovaal cartouche, waarop de keizer en eenige jezuïeten zijn afgebeeld. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Onder de plaat een hollandsche en een fransche verklaring, met de opschriften: „De nieuwe herschepping Door den Schilder aan een Liefhebber verklaard." — „Metamorphose nouvelle Expliquée à un Curieux par un Peintre." Onder de fransche verklaring, rechts: „A Londres, chez Edouard Mosse, derriére la Bourse, à 20 sols la piece; il se trouve aussi en Anglois & en Allemand.". Aan 't eind van den franschen, zoowel als van den hollandschen tekst, staat hier het volgend chronostichon:

„CharLes à MaDrIt.
PhILIpes à ParIs." (1704).

3218. — 19². „METAMORPHOSE NOUVELLE." „1706". (Muller No. 3071).

Dezelfde plaat. latere staat dan de in het vorig nommer beschrevene, met toevoeging van het jaartal 1706 aan het opschrift. In de beide bovenhoeken zijn nu twee mansbusten, Demokriet en Herakliet (portretten?) gegraveerd, terwijl boven den leeuwerik met het lint in den bek, waarop „Bonis Avibus", nu de val van Phaëton is afgebeeld.

*3219. — 19³. „ALMANACH POUR L'AN DE GRACE 1706". (N. b. M.)

Bovenstaand opschrift staat met roode letters in boekdruk boven dezelfde plaat als de vorige.

Het adres onder den tekst luidt: „Sur la Copie de Londres chez. Moxe." betrekkelijk zeer zeldzame staat, door Dozy No. 3071 B beschreven. Onder deze plaat is, in plaats van den verklarenden tekst, hier een kaart afgedrukt van het „Principauté de Catalogne et Partie du Roussillon", aan beide zijden en van onderen omgeven door de afbeeldingen van 13 vestingen, waarvan links „Perp ignan" de eerste, rechts „Palamos" de laatste is. Twee gravures langw. in-4o., z. n. v. gr.

In 't „Byvoegsel", plaat 21, komt de veel verkleinde navolging dezer plaat voor, waar boven een hollandsch vers van 104 regels, in drie kolommen, met opschrift: „De grootse (t) IUWEELEN VERKÔPER van EUROPA tussen SPANIE en VRANKRYK of GOUDMEINEZoeker. Om Rijs geld te vinden en Carolijnse Paspoorten te koopen voor Philip ter veiliger Weeromrijs in Vrankrijk". Onderaan 't zelfde vers in 't fransch, in 100 regels, in drie kolommen, met opschrift: „Le plus grand VENDEUR de IOYAUX de l' EUROPE ou le CHERCHEUR de MINES d'OR, en FRANCE afin de trouver d' ARGENT pour le RETOUR de SON PETIT FILS en FRANCE et pour acheter des PASSEPORTS CAROLINS POUR RETOURNER SEUREMENT". Midden boven in de plaat staat in 't lint, dat de duif in den bek heeft: „Avibus Pacificis", daar boven de val van Phaëton, onder wiens wagenrad een vallende duif, met bijschrift „Pacem quesumus". In de voorstelling links bovenaan, waarin nu, volgens 't vers, niet de Keizer maar Lodewijk XIV voorgesteld is, staat op de, aan den muur hangende zakken: „p^r dompter les Camisards", „Pour Le Milanois", „Pour Turin", „Pour Barcelone", „Pour Flandre", „Pour Brabant". In de rechtervoorstelling bovenin waarin, eveneens volgens 't vers, nu Karel III van Spanje is afgebeeld, geen inschrift. Links, boven de bergen, naast den tempel: „Pyreneese Bergen"; rechts: „Niewlijks Gedroomde FRANSE GOUD MEINEN". Rechts, op den voorgrond, „Berwijk" en „Orleans" bij de speeltafel, links de wagen, getrokken door „10 Vendome", „8 K^t v Keulen", „9 Catinat", „7 K. v. Beyeren", „6 Ragozzi" en „5" een ongenoemden; onder deze trekkende personen staat het tijdvers: „ArgentO sIne LargO In patrIaM

non reDIre LICebIt" (1706). In den wagen zitten „1 Louis" en „2 Philip". Naast den wagen loopen „11 Portocarrero", en drie ongenoemde kardinalen, door No. „12" aangewezen.

Ook van deze plaat bestaan twee staten, n.l. *zonder* en *met* het cijfer 21 rechts bovenin, onder den tweeden regel van het hollandsche vers.

Omtrent de beide hiervoren beschreven almanakken vindt men in Brunet, *Manuel du libraire*. Paris 1860—65. I. blz. 194—195 alleen 't volgende vermeld:

„Almanach royal commençant avec la guerre de 1701. Paris, de l'imprimerie royale de Petit-Louis, in-fol.

Ce recueil publié en Hollande se compose d'un frontispice satirique et de 17 caricatures contre Louis XIV et Philippe V, son petit-fils. Ces gravures sont accompagnées de vers hollandais, et quelquefois de vers français: peut-être ont-elles été publiées séparément, et en plus grand nombre que n'en contient l exemplaire ici décrit d'après le *Bulletin du bibliophile*, 4e série, page 469: exemplaire mal conservé et qui s'est vend. 11 fr. salle Silvestre, en 1841.

Un autre Almanach du même genre que celui-ci est annoncé sous le titre suivant, dans un catalogue publié à Paris par Tross, en décembre 1856:

Almanach royal, commençant par année 1705 ... où est parfaitement observé le cours du soleil d'injustice, ou théâtre de la guerre en Europe, qui comprend les emblèmes des VII vertus heroiques, etc. *Imprimé à Bruxelles* (sans date), pet. in-fol. fig."

Zie ook: V. Champier. *Les anciens almanachs illustrés*. Paris 1886.

**3220.** „Byvoegsel tot de koninglyke almanach,// genaamd het// gulde-jaar// der bondgenooten, 1706.// Of waare voorspooks uitkomst van de// franse verduisterde// En ondergaande zon,// Voor de// triomf-zaal,// Nieuwlyks geboud ter eere van// 't Huis van Oostenryk;// En gestoffeerd met XXV. deftige// krygs zinnebeelden,// Wegens de Overwinningen, behaald door de gemelde// Bondgenoten op het Huis van Bourbon.// Zynde dit Werk te samen gesteld en in 't licht gebracht door L. d. L. D. tot Parys, en// G. d. B. tot Brussel, in Compagnie."

---

„Appendice de l' almanac roial,// Ou // l' annee victorieuse// des alliez, de 1706.// Contre le// soleil eclipse' & couchant// de France;// ou la// salle de triomfes,// Nouvellement bâtie pour la// maison d' Autriche;// & Ornée// De XXV. emblemes de Mars,// Favorable aux dits Alliez // Ouvrage recueilli & mis en lumiere par L. d. L. D. à Paris & G. d. B. à Brusselles,// en Compagnie." (Muller No. 3094).

De keerzijde van den titel en de beide andere bladzijden van dit vel in-fol. zijn geheel bedrukt met verzen, evenals bij den vorigen almanak in 't hollandsch en in-'t fransch, in twee kolommen, naast elkaar en genommerd van 1 tot 25. Ook hier geeft deze tekst beter dan iets anders de beteekenis der platen weer, die in drie seriën te verdeelen zijn, naar de hoofdopschriften, geplaatst boven de Nos. 1, 14 en 21. Daar de eerste drie platen dezer serie de dubbele breedte der andere hebben en de geheele hoogte der pagina's mede innemen, zoodat er noch ter zijde, noch van onderen verzen bij te plaatsen waren, zijn deze afzonderlijk erbij gevoegd in boekdruk en heeft ieder van deze drie platen in den tekst achter den titel een dubbel nommer gekregen n.l. de eerste 1 en 2, de tweede 3 en 4, de derde 5 en 6. Op deze wijze hebben de verzen op „De V. ZINNEN, en VERKEERDE V. ZINNEN." „Les V. SENS de NATURE, & les V SENS OPPOSEZ.", die eigenlijk slechts No. 1—10 moesten hebben, nu No. 1—13.

Om een verklaring van de *zinnebeeldige* beteekenis der platen, die anders uiterst moeilijk zijn zou, te besparen, schrijf ik de opschriften der hollandsche verzen alle af en voeg er, waar dit tot toelichting dienen kan, een enkele regel van het vers bij.

*3221. — 1-2[1]. „Mundus vult decipi". (Muller No. 3097).

Inschrift in een lint, gegraveerd boven in een plaat, die Diogenes voorstellen moet, staande midden tusschen een zevental gekken, drie links, vier rechts, welke hem uitlachen. Zijn lantaren is door één der gekken in bezit genomen. Uit zijn baret met veeren kijkt een hondenkop (den hondschen Diogenes?) De gravure br. in-fol., naar P. Q.(uast) door C. L., later nog met veranderd opschrift, en met het adres „Carolus Allard excudit cum Privil: Ord: Holl: et West fr:" opgenomen in het „Tafereel der dwaasheid" (1720), zie Muller No. 3602 hierna, is natuurlijk voor een gansch ander doel ontworpen. Veel betere en vroegere staat, dan de in het volgend nommer vermelde, vóór het dáár in de prent gegraveerde fransche versje.

Onder de prent, op 't zelfde vel, geheel in boekdruk, een vers van 112 regels „De *Wysheid* dikwils heeft haar aangenaame streeken," enz. door „A: Allard." met opschrift: „Het lot des Oorlogs." en tijdvers „DE MVLTA PARTE, AH! PRO LEGE EN BELLA GERENTES." boven het geheele vers, en onder de derde kolom: „Tot Amsterdam, by Carel Allard, op den Dam *met Privilegie, &c.*"

Het vers in boekdruk achter den titel, heeft tot opschrift:

„1. 2. 't GESICHT, of 't LOT des OORLOGS."

en vangt aan:

„De Laffe Franschman. . .

Hoopt, dat door zyn *Gezicht* (bij 't zien van zijn persoon) een ider sta verstomd." enz.

3222. — 1-2². Dezelfde plaat, andere staat. (Muller No. 3095 en 3096).
Midden onder in de plaat, nu, evenals 't vers op een afzonderlijk vel gedrukt, het volgende fransche versje: „Voici le Guerrier, objet de raillerie/ De la sagesse et non pas moins de la folie./ Courage feminin anime les heros./ Et en temps de danger ne se tient en repos./ L'Urinal, que voilà, indique les miseres./ Qui même aux innocens arrivent à la guerre." In den ondersten plaatrand, waar vroeger bepaald iets anders stond, zes versregels in drie rijen: „Diogenes ontstak bij dag-licht zijn Lantaren," enz.

3223. — 3-4¹. „Door Kryg vermoeyde Europâs Vorsten
Wild na geruste Vreede dorsten". (N. b. M.).
Inschrift in dezelfde plaat, hier voren onder No. 2767 als „Labouratoire dece Temps" beschreven en oorspronkelijk verschenen als „Den franschen Algemist." (No. 2578 hier voren), nu voor dezen tijd pasklaar gemaakt door het tijdvers, gegraveerd in de hoofdvoorstelling:
„Pro beLLo paCeM Defessæ qVærIte Gentes".
en door de verzen in boekdruk met de opschriften: „'T forneys des oorlogs Ofte 't krygs belang van Europa." — „la fournaise de la guerre, ou l' interest militaire de l'europe", welke in dezen staat met de prent op één vel zijn gedrukt en waarin, tamelijk duidelijk voor A. Allard, die van beide de auteur is, de verklaring gegeven wordt der letters A—C en der cijfers 1—16 in de plaat. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr., maar door R. de Hooghe. Onder het fransche vers staat links het hollandsche, rechts het fransche adres van C. Allard, op den Dam te Amsterdam. Van deze plaat met het vers, eigenares de firma Frederik Muller en Co. ken ik geen ander exemplaar dan dit. Dat alles bij Allard maakwerk was blijkt hier vooral zeer duidelijk, daar in dit vers de beteekenis der prent hemelsbreed verschilt van die, welke gegeven wordt in het vers achter den algemeenen titel, waar alles op Lodewijk XIV wordt toegepast.
Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:
„3. 4. De BLINDHEID of 't FORNEYS des OORLOGS."
en vangt aan:
„Louis zyn Staatzucht is alom als ziende blind;" enz.

*3224. — 3-4². Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3099 en 3100).
Plaat en verzen elk op een afzonderlijk vel. Alleen de plaat is hier.

3225. — 5-6¹. „hespere, IVre oMnes potes o! DepeLLere GaLLos". (Muller No. 3102 en 3103).
Tijdvers onder in dezelfde plaat welke onder No. 2802 hier voren als „La belle Constance" beschreven is, doch door dit en eenige andere inschriften op dezen tijd toegepast, niet, zooals Muller zegt, op 't tweede huwelijk van Philips van Anjou met Maria Louise van Savoye maar, zooals zeer duidelijk uit de verklarende verzen blijkt, op de aanvankelijke

komst van Philips v tot den troon van Spanje en de daar op volgende van Karel III, dus na de inneming van Barcelona 12 Mei 1706.

Onder de voorstelling op het zelfde vel een hollandsch en een fransch vers, boven elkaar, elk in drie kolommen, in boekdruk, getiteld: „'t gedwonge huwelyk van don Quichot de la France En Spagnoletta infante. Me-Juffer Spanjolet veel dwangs leid (sic) en veel spots Na 't Vryen, door den Trouw eens Fransen Don-Quichots.", en „Le mariage par contrainte de don-Quichot de la France & Spagnolette infante." Onder de derde kolom van ieder vers het verdichte adres van „George de Bakker" te Brussel.

Wordt in deze verzen de verklaring gegeven der cijfers 1—14 in de plaat, door de volgende inschriften in de prent worden nog enkele wijzigingen verklaard, welke in de oorspronkelijke prent zijn aangebracht. Tusschen de beenen van den met No. 4 aangewezen Don Quichot=Lodewijk XIV staat: „Van zeven Pylen is gewond Die brêker van 't groot Erf verbond" en deze pijlen (de zeven provincien?) steken hem dan ook in de linkerborst. Op de tasch welke op zijn linkerdij hangt, leest men „Valse Correspondentie" en boven zijn rechter-enkel is een lischbloem gegraveerd. Madame de Maintenon (5), achter hem, heeft een papier in de hand, waarop staat „Vals testa ment van Portocarero A° 1700". Onder het medaillon (9), boven het hoofd van Don Quichot, leest men „Reeds Barcelone Wil Karel kroonē", terwijl boven de voorstelling, welke men door het kozijn op den achtergrond ziet, gegraveerd is: „De valse Zegenbodē hinkē Philip doet al zijn volk verminken". Boven den hond, daaronder: „Gebeeten van haar eige honden// Wil Spanjolette zijn ontbonden". In het boek, op den stoel geheel links, staat „Oude Spaanse Wetten Vernietigd", „Spaanse Verfranste Wetten 1700", terwijl in het onderste gedeelte van het rechterblad de overblijfsels van vroeger inschrift nog duidelijk zichtbaar zijn. In de leuning van den stoel zijn drie padden boven elkaar gegraveerd en op de strook papier, die van den zetel afhangt, leest men nu: „Complot tussen de Kleine Flip en de Groote Louis". In het vaandel, in den linkerbovenhoek, staat „Eclips in pat" boven een verduisterde zon.

*3226. — 5·6². Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3101).

De plaat, nu evenals het vers, op een afzonderlijk vel gedrukt, heeft in dezen staat alleen aan iedere zijde een dikke zwarte streep en is van boven en van onderen ingekort, zoodat het medaillon boven in den plaatrand te niet loopt en van onderen links de voorpoot van den stoel slechts gedeeltelijk gezien wordt. Door de inkorting der plaat staat in dezen staat 't tijdvers dichter bij Spanje's voeten (1) dan hier. In deze verzameling is alleen de prent.

Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„5. 6. 't GEHOOR, of 't Gedwonge SPAANS HUWELYK."

3227. — 7¹. „De FRANSE en SPAANSE WAERELD-ZAAGERS." (Muller No. 3105).

Omgekeerde kopie van No. 3195 hier voren. plaat 9 uit den zoogenoemden almanak van 1701. Zie voor de beschrijving aldaar. Boven het fransche vers. aan weerszijden der plaat. in boekdruk, als opschrift: „PHILIPPES & LOUIS SCIENT le MONDE ici." In één der mij ter vergelijking afgestane exemplaren van de firma Frederik Muller en Co. komt deze 1e staat der plaat voor, zonder het volgnommer „7".

*3228. — 7². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3104).

Nu *met* volgnommer. De staat door Muller onder No. 3106 beschreven zag ik niet. De naam „Maintenon", waarvan hij zegt dat ze er in die kopie bijgegraveerd was, komt ook in deze en de voorgaande voor.

Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„7. DOOFHEID of de Twee WAERELDZAAGERS."

*3229. — 8¹. „PROPHEETISE DROOM van de ZON-ECLIPS". — „PROGNOSTICATION de l'ECLIPSE du SOLEIL." (Muller No. 3108).

Slechte kopie van No. 3184 hier voren, plaat 2 uit den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat zonder het volgnommer „8" in den rechterbovenhoek.

*3230. — 8². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3107).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„8. De REUK van LOUIS, kort na de ZON-ECLIPS."

3231. — 9¹. „BEKLAAGLYKE FRANSE AUDIENTIE".

„AUDIENCE PITOYABLE DE LOUIS L. G." (Muller No. 3110).

Deze plaat, die hier de inschriften in twee regels boven elkaar heeft, een niet veel slechtere gravure. dan het origineel, dat juist omgekeerd is en waar beide inschriften naast elkaar staan, is een kopie van No. 3186 hier voren, plaat 4 uit den zoogenoemden almanak van 1701. Zie voor de beschrijving aldaar. 1e staat. Zonder het volgnommer „9" in den rechterbovenhoek.

*3232. — 9². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3109).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„9. De REUKELOOSHEID van KEUR-BEYEREN, neffens VILLEROOI by Louis ter Gehoor."

3233. — 10¹. „3 VALSE, zacht! 3 FRANSE KONINGEN ^ in 't West.
^ 1.5.7
(2 zonder Troon) te zaam nu kruipen in één nest" — „3 ROYS en FRANCE En DECADENCE". (Muller No. 3112).

Kopie van No. 3192 hier voren, plaat 8 in den z. g. almanak van 1701. 1e staat zonder het volgnommer „10" in den rechterbovenhoek. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1448.

*3234. — 10². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3111).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„10 De **SMAAK**, of AL-ARM te VERSAILLES."

„De strenge na-*Smaak* van het bitter Krygs banket.

Voor Barcelona. . . . .

. . . . . . . proefd Louis hier aan de brieven

Van confirmatie," enz.

*3235. — 11¹. „De groote FRANSE BANd-REKEL met de BANnier van BANgheid, in geen gevaar lang **ban**kende". (Muller No. 3114).

Navolging van No. 3205 hier voren, plaat 14 in den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat zonder het volgnommer „11" in den rechterbovenhoek en de verzen in boekdruk aan weerszijden der plaat.

*3236. — 11². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3113).

Nu *met* volgnommer en *zonder* vers. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„11 De SMAAKELOOSHEID van de BEYERSE BANDER-HEER."

3237. — 12¹. „DE SPAANSE en FRANSE HUYLEBALKEN Krijgen se wat 't zijn witte valkē". (Muller No. 3116)

Kopie van No. 3187 hier voren, plaat 5 in den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat, zonder het volgnommer „12" in den rechterbovenhoek.

*3238. — 12². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3115).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„12 't GEVOEL van de HUILEBALKEN."

3239. — 13¹. „De HOPMAN VAN DE BOERE BAN, OF DE **Wan**kelende **Wan**delaar **wan**nende de **wan**schape PLUIMEN en LAURIEREN der **wan**hoopende FRANSE HOFFECIEREN". (Muller No. 3118).

Kopie van No. 3196 hier voren, plaat 10 in den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat. Zonder het volgnommer „13" in den rechterbovenhoek.

*3240. — 13². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3117).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„13 't ONGEVOEL of de BOERE-BAN."

De tweede afdeeling, die met plaat 14 aanvangt, heeft tot algemeen opschrift:

„De VII. ONDEUGDEN." „Les VII. VICES Militaires."

*3241. — 14[1]. „*Aan* JOSEF *de* Oprechte" — „*Aan* LOUIS *de* ZON-*dige zijn Beminnaars*". (Muller No 3121).

Van deze plaat ken ik geen origineel. Links is keizer Jozef, rechts Lodewijk XIV afgebeeld. Beide figuren zijn omgeven door een menigte, in de plaat gegraveerde verzen. De beteekenis van de prent is samen te vatten in de beide tijdverzen. Bij den rechterarm van Lodewijk staat „CÆSAR DIVE ROGO PACEM", bij den linkerarm van Jozef het antwoord daarop: „PACEM QVÆRENTI GALLO DABO". De bevelhebbersstaf valt Lodewijk uit de linkerhand waarbij: „De Stok van Commande Mij valt uit de handë In de Nederlandë". Bij zijn zwaard, dat gebroken onder de linkerzijde van zijn jas uitkomt, staat „Mijn Nëerlands⁄⁄ ⁄⁄ zwaard en dat van Beijerë Breekt of het was gemengd met eijere". Het eerste opschrift staat boven een 30-regelig vers ter eere des keizers; het tweede boven een even groot tegen Lodewijk XIV. Tusschen de beide personen staat bij hunne voeten een 18-regelig vers met opschrift: „De Geallieerde spreeken". Rechts van het rechterbeen van Lodewijk een 19-regelig vers met opschrift „LOUIS spreekt". Links boven het hoofd van Jozef staat „SCHERSSENDE DROEFHEID", onder het rechterpand van Lodewijks jas: „GEVYNSDE COURAGE", terwijl verder, op alle ledige plaatsen, verzen gegraveerd zijn. Rechts van 't hollandsche vers staat overdwars 't verzonnen adres: „Te Maastricht by L. Knollius". 1e staat dezer plaat zonder volgnommer „14" in den rechterbovenhoek. Aan de linkerzijde der plaat een hollandsch vers, in boekdruk, met opschrift: „Mond-gesprek tussen JOSEF de Oprechte en LOUIS de ZONdige." Rechts een fransch vers, eveneens in boekdruk, waarboven: „Nouvel Entretien de JOSEPH le Juste & LOUIS le Faux."

*3242. — 14[2]. Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3119).

Nu *met* volgnommer.

Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift: „14 De HOVAARDY, of SAMENSPRAAK tussen JOSEF en LOUIS." en vangt aan:

„Hier spot de Keizer met Louis zyn *Hovaardy*." enz.

De staat door Muller vermeld onder No. 3120 zag ik niet.

3243. — 15[1]. „UITERSTE KLAGTEN VAN VRANKRYK IN ROUW." — „COMPLAINTES EXTRÉMES DE LA FRANCE EN DEUIL." (Muller No. 3124).

Verkleinde en omgekeerde voorstelling van No. 3211 hier voren, plaat 16 van den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat zonder het volgnom-

mer „15" in den rechterbovenhoek en zonder papieren aan de voeten van de Maintenon.

*3244. — 15². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3122).

Nu *met* volgnommer „15" en de papieren aan de voeten van de Maintenon.

Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„15 De GIERIGHEID, of 't KLAAGEND VRANKRYK."

en vangt aan:

„'t Gewaad der Franse Maagd toond row, en in haar hart
Bevind zich ongeveinsd nog tienmaal grooter smart." enz.

Muller No. 3123 zag ik niet.

*3245. — 16¹. „CASTILIEN HERVORMD" — „CASTILLE REFORMÉE". (Muller No. 3126).

Omgekeerde kopie van No. 3190 hier voren. plaat 7 van den zoogenoemden almanak van 1701. Zonder volgnommer „16" in den rechterbovenhoek.

*3246. — 16². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3125).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„16 De GULSIGHEID, of CASTILIEN HERVORMD."

en vangt aan:

„. . . . ziet hier Vorst Karel op Castieljens Burg verheven." enz.

*3247. — 17¹. „De PAPIERE KONING *of de* VLUCHTENDE H^G *van* ANJOU" — „Le ROY de PAPIER, *Quittant la Cour* D'ESPAGNE." (Muller No. 3128).

Kopie van No. 3213 hier voren, plaat 17 van den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat, zonder het volgnommer „17" in den rechterbovenhoek.

*3248. — 17². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3127).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„17 NYD van de PAPIERE KONING van SPANJE."

en begint:

„Ziet hier Anjou, door *Nyd* op levenloose zaaken
Ter vlucht uit Spanjes Hof zyn giftig gal uitbraaken." enz.

3249. 18¹. „CAROLUS III, D G · HISPANIARUM et INDIARUM REX". (Muller No. 3130).

Verkleinde en omgekeerde kopie van No. 3209 hier voren, plaat 15 van den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat zonder volgnommer „18" in den rechterbovenhoek.

*3250. — 18². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3129).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„18 De GRAMSCHAP, of 't Zegenpraalend OOSTENRYK."

*3251. — 19[1]. „De EERSTE TRIOMF van M[r] de VENDOME *na zijn wederkomst uit* ITALIEN, *om* MEENEN *te ontzetten en des zelfs Gouverneur de* CARREMANS *Baas te redden*".

„*Le Premier* TRIOMPHE *de* M[r] *de* VENDOME *retourné d*'ITALIE *pour faire lever le Siége de* MENIN *et secourir le Gouverneur* M[r] CARREMAN". (Muller No. 3132).

Verkleinde en omgekeerde kopie van No. 3188 hier voren, plaat 6 uit den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat. Zonder volgnommer „19" in den rechterbovenhoek.

*3252. — 19[2]. Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3131).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„19 Het VENUS-SPEL, dicht by MEENEN."

3253. — 20[1]. „*Niew* STIERE GEVECHT *van de* HG *van* ORLEANS *voor* TURIN, *of* Scherp-Rechter *Der Vreede-Lievende Franse Officieren*".

„LE NOUVEAU COMBAT *de* TAUREAUX *du* D[C] d'ORLEANS *devant* TURIN *ou le* JUGE CRUEL *de ses* OFFICIERS PACIFIQUES." (Muller No. 3134).

Het hollandsche opschrift staat, met een vers van 122 regels, in drie kolommen, gegraveerd, boven de voorstelling dezer plaat, terwijl het fransche boven een vers van 117 regels, eveneens in drie kolommen, gegraveerd is onder deze spotprent op 't verlies van Turin door de Franschen. Links in de voorstelling staat op den voorgrond een graf-monument met de inschriften: „Tombe de la Monarchie tombante", „Grafstedë der Franse Officieren gesneuveld voor Turin". „Tombes des Officiers François tués devant Turin"; boven deze tombe een stierekop, damp uit zijne neusgaten blazende, waarboven „Taurino". Rechts, eveneens op den voorgrond, een pot met deksel en met de inschriften: „De Dood is in de Pot". „La Mort est dans le Pot" welke spreuk in het voetstuk, waarop de pot staat, nog eens in 't latijn herhaald is: „Mors est in olla". De hertog van Orleans, die zijn hoed verliest, loopt met uitgetrokken zwaard, achter een wagenrad, op den stierekop aan, welke, als voorkomende in het wapen van Turin, die stad moet voorstellen. Voór hem staat het tijdvers: „AH DebeLLare hIC TaVros hos spes MagC non est". Boven het hoofd van den hertog de afbeelding van een onthoofding, met onderschrift: „Lache Franse Officierë voor Turin", een weinig rechts daarvan een galg met opschrift: „Praal Graft van de Gouv[r]: v. Goito", terwijl onder den gehangene staat: „Tombe du Com[t]: de Goito". Boven de pot met deksel een weegschaal; in de linkerschaal ligt, met bijschrift: „Duitse Laurier voor Turin", het zwaard van Eugenius met een grooten lauwerkrans, deze schaal slaat erg door; in de rechter-

schaal ligt een fransch zwaard met een kleine. magere lauwerkrans er aan. waarbij „Franse Laurier by Castiglione". Deze prent is een niet nagevolgde. Zonder volgnommer „20" in den rechterbovenhoek.

Een verkleinde kopie dezer plaat komt voor in *Poems on Affairs of State*. Vol. IV. Suppl. part. Plate VI en wordt beschreven door Stephens. *Cat. Brit. Mus.* No. 1458.

*3254. — 20². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3133.)
Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„20 De TRAAGHEID voor 't belegerde TURIN."

Boven de derde of laatste onderafdeeling dezer serie, die met plaat 21 aanvangt, staat als opschrift:

## „DE IV. ELEMENTEN." „Les IV. ELEMENS."

3255. — 21¹. „*De grootse* IUWEELEN VERKÔPER *van* EUROPA tussen SPANIE en VRANKRYK *of* GOUD MEINEzoeker" enz.

„*Le plus grand* VENDEUR *de* IOYAUX *de l'* EUROPE *ou le* CHERCHEUR *de* MINES d'OR. *en* FRANCE" enz. (Muller No. 3136).

Verkleinde kopie van No. 3217 hiervoren, plaat 19 uit den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat zonder volgnommer „21" in den rechterbovenhoek.

*3256. — 21². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3135).
Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„21 De AARDE. of de Groote JUWEELEN VERKOOPER. en GOUD-MEINEN zoeker in de Pyreneese Bergen."

3257. — 22¹. „De MONARCHALE SLEUTEL DRAGER *of Post-scriptum* BÔ ĉ TURIN *en* MILANE" enz.

„*Le Porteur de* CLEFS MONARCHALES *ou le Courier du Postscriptum de* TURIN *et* MILAN *avec son Financier*". (Muller No. 3138).

Verkleinde kopie van No. 3214 hier voren. plaat 18 uit den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat zonder het volgnommer „22" in den rechterbovenhoek.

*3258. — 22². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3137).
Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„22 't WATER, of de MONARCHALE SLEUTELDRAGER."

3259. — 23¹. „*orakel spraak van* IUPITER tot LOUIS *over 't nieuwe* OPROER *te* MADRID, *om de Vloot der Bondgenote*".

„REPONSE *d'* ORACLE *de* IUPITER *à* LOUIS, *concernant la nouvelle* REVOLUTION *de* MADRID *pour la* FLOTTE ALLIEE &c". (Muller No. 3140).

Verkleinde en gewijzigde kopie van No. 3199 hier voren, plaat 11 uit den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat, zonder volgnommer „23" in den rechterbovenhoek.

*3260. — 23². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3139).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„23 De LUCHT, of LOUIS biddende JUPITER."

3261. — 24¹. „*Nawerene van d'* ECLIPS *der* FRANSE ZON *verduisterd door de* BRITSE MAAN *en de* VERBONDE PLANETEN".

„*Mauvaises consequences de l'* ECLIPSE *du* SOLEIL FRANÇOIS *obscurci par la* LUNE *d'* ANGLETERRE *et les* PLANETES ALLIEZ". (Muller No. 3142).

Verkleinde kopie van No. 3203 hier voren, plaat 13 uit den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat vóór het volgnommer „24" in den rechterbovenhoek.

*3262. — 24². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3141).

Nu *met* volgnommer. Het vers in boekdruk achter den titel heeft het volgende opschrift:

„24 't VUUR, of NAWEENEN van de ZON ECLIPS."

3263. — 25¹. „*Tweede* ONDERWERPING *der Afgevalle* SPANIAARDĒ *aan* KAREL III. *op 't aannaderē der Vloot*".

„*Second* HOMMAGE *des* ESPAGNOLS *retournez à* CHARLES III, *et Retraite des* PHILIPPINS". (Muller No. 3144).

Verkleinde kopie van No. 3201 hier voren, plaat 12 uit den zoogenoemden almanak van 1701. 1e staat vóór het volgnommer „25" in den rechterbovenhoek.

*3264. — 25². Dezelfde plaat. Latere staat. (Muller No. 3143).

Nu *met* volgnommer. Boven het vers in boekdruk achter den titel staat:

„TOT BESLUIT." — „CONCLUSION de cet OUVRAGE."

„25 De tweede ONDERWERPING der AFGEVALLE SPANJAARDEN aan KAREL III."

3265. „Roma perturbata,// Ofte// 't beroerde Romen,// Vertoond door XIII Zinnebeelden,// Toegepast op de// x geboden, enz.// Door die van 't Pausdom, doch voornaamelijk door de// munniken// Doorgaans meest overtreeden,// Ook klaarlyk te zien in deze bygevoegde Historien van// P. Codde, en T. de Kok; // Waar in de Hoogmoedigheid van de Paus, wegens zyn aangemaatigd Recht, op 't Staats// Nederland, en zyn onmacht om 't gewaande recht uit te voeren, beneffens der weder-// spanniger Munniken vlucht, cierlijk voor oogen gesteld worden. //[Als mede 't gevaar

van Clemens, in het afkeuren van de Bisschop van Paderborn, als gekoren// bisschop van Munster, trachtende in des zelfs plaats te stellen de Bisschop van Osnabruk. // En tot besluit // 't gastmaal der gebanne munniken, getracteerd door haar opperste kok,//] *Zynde dit werk te zamen gesteld door* (een) *L.*(iefhebber) *V.*(an) *J.*(ansenius)// *En zijn medehelpers, als Liefhebbers der stellingen van Janssenius.* // (Fleuron) // Gedrukt tot Loven, ten koste van de Groote Campagnie (*sic*),// met Privilegie. MDCCVII." (Muller No. 3410).

De in bovenstaanden titel tusschen [ ] geplaatste woorden komen, volgens Muller, in den door mij niet gezienen eersten druk niet voor.

In den tweeden druk staan aan de keerzijde van dezen titel in-fol. dertien 4-regelige gedichtjes, ter gedeeltelijke verklaring van even zooveel platen, waaruit dit derde onderdeel van den „Lusthof van Momus" bestaat. De opschriften en zoo noodig de versjes zelf, vindt men bij elke plaat vermeld: gezamenlijk hebben zij 't volgend algemeene opschrift: „Nader Verklaaring der XIII. zinnebeelden, over de Historie van PETRUS CODDE en THEODORUS *de* KOK. Toegepast op de X GEBODEN, (enz.) *Door die van het* PAUSDOM, *en wel voornamelijk door de* MUNNIKEN *overtreeden.*"

Deze reeks heeft, zooals begrijpelijk is, op bizondere wijze de aandacht getrokken van een gedeelte van het hollandsche volk en eenige der platen zijn dan ook, in tegenstelling met de andere series, door vriend en tegenstander der Oud-Roomschen vermeld, beschreven en beoordeeld. Onder de laatsten is Louis Mozzi een der voornaamsten. In zijn *Histoire des révolutions de l'Eglise d'Utrecht*, II, 44, zegt hij o. a. het volgende:

„Il en est peu, parmi les hérétiques, si l'on excepte Luther et ses disciples, qui aient eu recours aux almanachs et aux estampes pour répandre leurs erreurs, et séduire les simples. Il faut convenir cependant que jamais Luther ni aucun de ses disciples n'ont fait quelque chose de comparable à ce que les disciples de Jansénius et de Quesnel imaginèrent en Hollande. Médailles, inscriptions, rimes, gravures, tout fut mis en usage pour aigrir et pour soulever les esprits contre Rome; la Hollande fut inondée de libelles et d'écrits séditieux, pour répandre les nouvelles doctrines, et pour exciter la haine des constitutions émanées du saint Siège, et de la personne même du vicaire de Jésus-Christ."

Wat hij omtrent enkele dezer prenten mededeelt valt voor een groot deel samen met mijne beschrijving, maar wat er karakteristieks in is, zal ik bij ieder nommer afzonderlijk opgeven.

***3266. „EST BATAVO ROMÆ SEDES AC CÆSARE PRESSA". (1705).** (Muller No 3410[1]).

Tijdvers boven de middelste van drie medaillons ter eere van P. Codde

en ter beschimping van den paus (Clemens XI) en van T. Cock, den pauselijken nuntius. Onder het tijdvers staat de volgende „*Explicatio* NUMMI, *in honorem* D[ni] P. CODDE *signati*

*Fulgure* Pontificis *sine culpâ offenditur* AGNUS
*Verum* CÆLESTI *Fulmine discutitur*
*Iustitiæ gladio, et Divino præditus igne*
*Protegit* INNOCUUM BELGICUS. *ecce*, LEO".

Boven om de medaille heen staat: „MEDALIE GEMAAKT TER EERE VAN DE HEER PETRUS CODDE"; onder er omheen: „NON SUMIT AUT PONIT HONORES ARBITRIO POPULARIS AURÆ". Binnen de medaille staat bovenin „INSONTEM FRUSTRA FERIRE PARAT."; in de afsnede „MDCCV". De zinnebeeldige voorstelling vertoont links op den voorgrond een lam (de kerk) liggend op een kruis, terwijl zijn rechtervoorpoot rust op een boek, waarop men leest: „Resp", doelend op 't werk van Codde, *Responsiones* . . . *ad scriptum var. accus. cap. cont.* Rome 1701; rechts de hollandsche leeuw met den pijlbundel in den linker- het zwaard in den rechterklauw: en op den achtergrond „*S*[t] *Angelo*"; uit de wolken komen van rechts bliksemstralen omlaag, die de veel zwakkere en kleinere vernietigen, welke voortkomen uit „'t vaticaan", dat men links op den achtergrond ziet. Onder de medaille staan de volgende versregels, die evenals bovenstaande latijnsche, eene verklaring van de voorstelling geven:

„*Het Roomse* Vaticaan *sijn blixem schiet naar 't* Lam
*Doch word vernietigd door des* Hemels *blixem-vlam*
*En* Neêrlands Leew *gesterkt door 's Hemels hylig vier*
*Beshermd d'* Onnozelheid *door 't Zwaard des Rechts alhier*

*Le* VATICAN ROMAIN *foudroyant sur l'* AGNEAU
*Vainement il combat contre le* FEU CELESTE
*Le* BELGIQUE LION *de son bon Droit proteste*
*Et defend l'*Innocent *par un Arrêt nouveau*".

Links van deze medaille staat het spotbeeld van Clemens XI, dat uit twee verschillende hoofden is samengesteld. In de richting waarin de eerepenning op Codde bezien worden moet, ziet men het pauselijk hoofd met de tiaar. In het zichtbare gedeelte van het kapje dat onder de tiaar uitsteekt staat „Germanos metuo" en de letters „C.XI PM CAN"(?). In den buitensten rand van de medaille staat bovenaan: „**PERVERSUS PETRUS CUM CACODÆMONE IDEM**", onderaan: „**DE KERK DOOR LIST VERKEERD, ALS DUIVEL TRIOMPHEERD**". Meer naar binnen bovenaan: „*Du faux Pierre avec le Diable Cette Alliance est admirable*", onderaan „ALBANUS. NIGRO MISTUS CACODÆMONE, CANUS". In nog kleiner cirkel, die bijna den geheelen kop insluit: „**UNDECIMUS CLEMENS BATAVOS VULT COGERE DEMENS**". Vlak voor 's pausen gezicht staat:

„Gallus excitavit Petrum MDCC". Van deze zijde gezien staan de volgende versregels onder de medaille gegraveerd:

*„De* **Iesuiten** *die 't gans* **Christenrijk** *ontroeren;*
*Met recht gelijk dit Hoofd ook 's* **Duivels** *wapen voeren:*
*Doch 't* **Antichristendom** *zal onzen* **Staat** *niet loeren:*
*Die eer haar Kerken sluit, bij burgers en by boeren*

*Men doemd* IANSSENIUS *bezwaard zijn leer met zaken.*
*Waar van zijn Boek niet meld, om hem recht swart te maken"*

*„Le chant d'un* COC *plumeux à* (sic) *fait pleurer Saint* **Pierre**
*Ce* **Faux Pierre** *est faché qu'un gros* COC *doit se taire*

*Les* IESUITES *par tout troublent la Chrétienté*
*Et ont avec ce Chef la marque du* **Diable**
*Mais nôtre* **E^tat,** *jamais par l'***Antechrist** *forcé.*
*Plûtôt de fermen leurs* **Eglises** *est capable".*

Van deze zelfde zijde de derde medaille beziende, vertoont deze een manshoofd met kardinaalshoed, waaromheen men in den buitensten cirkel leest: „CONVERSUS HYPOCRITA STULTUS." „DIE RECHT SCHYNHYLIGHEID BEZIET EEN ZOTSHOOFD VIND EN ANDERS NIET." In een tweeden, engeren cirkel, staat: „TOURNEZ CE CHAPEAU D'HYPOCRISIE: CE SERA UNE CAPPE DE FOLIE. *Il n'aime point de Mode, Que celle d'* **Anti-Codde;** *Et fait le saint par fraude"*, terwijl in twee regels vóór 't gezicht van dezen man staat:

*„Geschoore Kruinen, gij zult ons niet scheeren*
*Vert rekt wij houwen 't met de Waerelds' Heeren".*

De versregels hier onder zijn:

*„Dit Hoofd de* CODDE*ge Religie helpt verdoemen*
*Zijn eige* **Coddigheid** *niet kunnende verbloemen*
*'t Land dat dit Hoofd ontziet, kan op geen* **Vrijheid** *roemen*

OP de MUNNIKEN

*Kaal-koppen zoekt gij naar uw Kloosters 't geld te voeren*
*Uit* HOLLAND? *Volg de* PAUS, *en haal het van de hoere*

*La Pourpre veut bannir* CODDE; *car sa Doctrine*
*De* ROME *est condannée, et c'est avec raison*
*Car pour tromper le Peuple il hait les ruses fines*
*Mais il prêche* IESUS *d'un juste et saint sermon*
*N'adore point de Saints éteint le Purgatoire*
*Et aime plus de* CHRIST, *que d'* ANTECHRIST *la gloire".*

Midden onderin de prent staat, van deze zijde gezien, het verzonnen adres: *„I. Antipapa exc. Viennæ"*.

Keert men de plaat nu geheel om, dan verandert Cock's hoofd in een narrenkop, waaronder de volgende verzen:

„*Wech! Zotskap, wijl gij twist in 't vreedsaam* Neerland *stookt*
*Men band u uit: voor u geen schoorsteen hier meer rookt*
*Geen Pausselijke* KOK *gôe spijs voor* Holland *kookt*
*Zijn saussen walgen door 't uitwendig lokkend zoet*
*Verwekken gal en zijn van nasmaak puur als roet*".

„*Va-t-en d'ici Badin, Amateur des querelles*
*l'Hollande te bannit, sors avec tous tes gens*
*Tu tache d'emporter de ce Païs l'argent*
*Pour remplir les cloîtres, ou bien pour tes pucelles*".

Onder 's pausen hoofd, nu veranderd in een manskop met bokshorens en ezelsooren, staat

„ROMA *betekend* Kracht *in 't Grieks, doch onse Staat*
*Geen Griekse of Roomse spraak, of wetten kracht wil gêvē*
*Spreekt Nederlands dat is oprecht om 't vreedig leven*
*Voor d'Onderdaan; en om* Religie *niemand haat*
*En wijl de* KEISER *legt met* ROMEN *over hoop*
*Ia drijgd Sint Peters Stoel zo binden wij een knoop*

---

*Le mot* ROME *en vieux Grec la* Force *signifie*
*Mais ni Grec, ni Romain nôtre Etat peut forcer*
*Ne parlant qu' Holland[ois] auxquels on se confie*
*Laissant en paix chacun à sa foy s'attacher*
*Et puis que l'*Empereur *au* Pape *aussi resiste*
*On pourroit avec lui, sans Pape, être papiste*".

Het opschrift van het versje achter den titel, bij deze prent behoorende, is: „I ZINNEBEELD, of de Medalie-stukken van **P. CODDE**, de **PAUS**, En des zelfs **NUNCIUS**.

Het **EERSTE GEBOD** overtreeden."

Deze gravure is zeer uitvoerig beschreven door Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1436, terwijl ik nog het volgende mededeelen kan, door anderen daaromtrent in handschrift of druk gegeven.

Vooreerst dank ik aan den eerw. heer J. A. van Beek, kanunnik en pastoor der O. R. parochie van St. Laurens, in den Oppert alhier, een mededeeling van den utrechtschen pastoor W. Kemp. Het H. S., waaraan het volgende ontleend is, is een uitbreiding van diens *Kerkelyke historie van Utrecht* en bevestigt — wat trouwens reeds gedeeltelijk af te leiden was uit de omstandigheid, dat A. Allard, die niet O. R. K. maar gereformeerd was, deze platen uitgaf, — dat ook de niet Oud-Roomschen medewerkten om den strijd levendig te houden en daartoe niet altijd de meest uitgezochte middelen gebruikten. Pastoor

Kemp schrijft, in verband met de middelste der drie voorstellingen van deze plaat:

„De oncatholyken scheenen ook deel te neemen aen de blijtschap welke de vrinden van Sebastenus betuygden; hoe wel eenige te verre gingen en verscheide vuyle pasquillen met verfoeielijke toepassingen op Romen, de Paus, de Jesuiten enz. uytgaven, die d' onverstandigen ook al ten deelen aen de vrinden van Sebastenus toeschreven.

Een oncatholyk man heeft zelfs Medalien doen slaen van Goud en zilver op de grootte van een Ducaton waerbij deze uitlegging gevoegd werd

Uytlegging van deze Medallie:

Petrus Codde

Aertsbisschop van Sebasten.

Op den voorgrond vertoont sig een Lam leggende op twee knotsen, welke knotsen in het out Hollants beteekent Codde: Sin spelende op de naem van den Aerts-Bisschop: aen de eene zeide siet men in 't verschiet de groote Sint Pieters Kerk van Romen, en daer nevens het Vaticaen of Pauselyk Palys, uyt welk Palys voort komen blixemstralen op het Lam: maer de Heemel die de regtvaerdigheid bemind, en over 't menschelijk geslagt, jaa over Pausen regeert aengezien de Paus zoowel fylbaer is als andere Menschen, weerhoud den blixem of ban van den Paus, door het nedersenden van zijnen blixem en beschermt alzoo de onnozele, die op hem betrouwen: voor het Lam ziet men een Leeuw gewapent met zwaard en pylen, welke Holland betekend, die in 't herroepen van den Aertsbisschop zyn Eerwaerde uyt de wrede klauwen van de quaet nemende Geestlykheid geret heeft met dit omschrift

Insontem frustra ferire parat, Dat is:

Hy tragt te vergeefs den onschuldigen te treffen."

L. Mozzi, *Histoire des révolutions de l'église d'Utrecht*. II. pag. 7 seq. schrijft over de medaille, waarvan de keerzijde alleen, zeer vergroot, in 't midden is afgebeeld, het volgende:

„Une médaille, que le parti fit paroître dans le même temps, ne contribua pas moins à relever le courage de Codde; il voyoit par-là que ses amis étoient fermement décidés à s'opposer à toute nouvelle nomination, persuadés, comme ils le publièrent partout, que personne ne pouvoit lui être préféré pour le gouvernement des catholiques de ces provinces, et que sa déposition n'étoit autorisée par aucune sentence canonique. (Racine, histoire ecclés. l. c. page 116, 117, etc. Cette médaille, frappée en bronze et en argent, offroit d'un côté le portrait de l'archevêque de Sébaste, avec cette inscription latine: *vicario apostolico* (enz.); et cette légende prise d'Horace: *Non sumit aut ponit honores, arbitrio popularis auræ:* il ne prend ni ne quitte les honneurs au gré du caprice de la populace. L'application de ces vers étoit des plus injurieuses au saint Siége; mais toute l'indignité de ce monument se montroit au revers de la médaille.

Là, sur les armes du vicaire apostolique, étoit représenté un agneau tenant le pied appuyé sur le livre des *Réponses*, indiqué par les initiales *Resp.* Ce livre avoit été condamné à Rome; et c'étoit sans doute pour contrebalancer cette sentence. qu'on avoit représenté à côté le lion belgique dans l'attitude de le défendre avec son glaive et ses dards, emblême des sept provinces confédérées.... Tout à l'entour se lisoit une légende latine. exprimant l'inutilité des efforts de la cour de Rome pour frapper l'innocence. C'étoit là l'idée que la secte travailloit principalement à répandre. Elle vouloit faire considérer son chef comme une victime. immolée à la vengeance des Romains; elle réproduisoit cette idée sous toutes les formes, pour la faire prendre dans le peuple, et une foule de libelles et de vers répandus dans le public, n'avoit pas d'autre but."

Wat op bladzijde 20 van 't zelfde werk voorkomt. omtrent de beide buitenste voorstellingen, verdient nog mededeeling:

„Une autre gravure, faite en forme d'une médaille de grande dimension, et que Hoynck dit avoir vue (Hist. eccl. Ultr. art. XVII.). surpassoit en impiété grossière tout ce que des luthériens ou des calvinistes avoient imaginé dans ce genre de plus outrageant pour le saint Siége. Le côté droit représentoit le buste du pape portant la tiare. La tête étoit dessinée de telle sorte, qu'en renversant la médaille, on voyait une tête de démon, à oreilles d'âne. Le revers montroit de la même manière une tête couverte du chapeau de cardinal ou affublée d'un capuchon auquel pendoient des sonnettes. Ces allusions burlesques étoient expliquées par des légendes qui le disputoient en grossièreté aux figures même."

***3267.** „DE NIEWE ROOMSE KERK TROPHEE." (Muller No. 3410[a]).

Opschrift boven de berijmde „*Verklaaring van de nevenstaande Figuur*", die ik hier in haar geheel volgen laat, omdat ze alle deelen noemt, waaruit het karikatuurportret van Clemens XI is samengesteld, dat ernaast is afgebeeld in een ovaal, gevormd door een gefigureerd cartouche, zóó geteekend dat bovenaan en onderin deze lijst. door daarin aangebrachte openingen, vier beestefiguren zich als spotbeelden vertoonen. Boven 's pausen spotbeeld staat:

„*Dit Kruis is 't beste Teken* *Om 's Duivels magt te brêken*
*Door Hopman Belsebul* *Geschied dit aape spul*",

lager:

„De Waereld hooger staat als dees' geweide Klok
't Is om de CODDigheid in spijt van 's Paussen KOK",

en daar onder het tijdvers:

„TE VERROR, CÆSAR; PACABO ET FOEDERA SEPTEM",

dwars voor het beeld een tweede tijdvers:

„CLeMENS ESTO, ALBANE PATER, BONA FOEDERA SERVA".

Door de ronde opening, links boven in het lijstwerk, steekt de kop van een wolf met bisschopsmijter op en een schaap in den bek. Dit is een klanknabootsende spot op de bisschoppen, reeds in 't begin der zeventiende eeuw gebruikt: *bijt-schaap* voor *bisschop*, wellicht uit 't hoogduitsch naar ons over gekomen. Bij den kop staat dit versje:

„Dees Bisschop is een kok, en herder van zijn schâpen
Braad haar als KOK, vreet z' op als wolf, als al zijn Papen".

Aan diezelfde zijde komt de kop van het daar afgebeelde zwijn, met een baret op, door de benedenopening; in het ornament er achter leest men:

„Der Papen soberheid mag met de varkens pralen
Dog Hollands Coddig volk Haar WEELDE SAL Bepalen".

Voor zijn snuit, in den onderrand van het groote medaillon om 't spotbeeld en boven een omgevallen lantaarn waarin een rookende hoop st.... in plaats van een brandend kaarsje geplaatst is, staat nog:

„Men sal se met Nagtslonsjes zoeken
Die Clemens bullē willē vloeken".

Men heeft dit inschrift eerst willen plaatsen in het krulornament daaronder, zooals blijkt uit de woorden „Men sa"(l), die daar nog zichtbaar zijn. Onder het geheele varken staat nog in één regel:

„*D^e^ Paap van Kersnagts Mis wijn sat Treft door dit slonsje* ('t hierboven vermelde lantarentje) *'t rechte pad*".

Rechts bovenaan kijkt een ezel door de opening, hij heeft een bril op en een boek vóór zich, terwijl in het ornament dit 2-regelig versje staat:

„Een Ezel door een Bul voor geld geleerd gemaakt
Leest zijn getyē; dat KOKS krauwel daar van braakt".

Door de opening, aan dezelfde zijde onderaan, steken hals en kop van een gans, met een rozenkrans in den bek en met omschrift in het ornament:

„*D^e^ geus van Holland wil aan 't Roose kransje tellen
Hoe lange jaren 't nog de Paus sal konnē stellen*".

Ook hier is een oude klanknabootsing oorzaak van 't beeld; de gans werd reeds in 't eind der zestiende eeuw, met blijkbare zinspeling op 't engelsche *goose*, als beeld voor den *geus* gebruikt.

Het vers dat 's pausen spotbeeld verklaart, luidt:

„*Wanneer men* CLEMENS *ziet dus Coddig opgesmukt
Denk met wat reden hij 't Coddig Geloof verdrukt*
1 *Zijn Hollands' haring neus begint het vet 't ontdruipen
(Zijn haring braad hier niet; zijn* KOK *vast heen moet sluipen.
Die hier bij 't Vagevuur zijn pot niet kooken kan;
't Word Coddig uitgepist van 't volk in 's Paussen Ban)*
2 *Zijn mond de Mis-kan maakt dien Afgods dienaar dronke
Hy zwelgd het alles in; voor 't volk word niets geschonkē*

3 *Zijn oog de Meel-god ziet een Lighaam, daar 't niet is*
*Hij maakt het door* [sijn] *stem: wat dunkt u, is dat* MIS?
4 *De Mis-kelk komt daar by;* 5 ... *de Zegels aan* (6) *de Bulle*
7 *Het Mislyk Boek gelykt na Ioodse Talmuts prullen*
*Met* (8) *Peters Sleutels, en* (9) *Driedubb'le goude Kroon*
10 *'t* Ciborie *voor zijn borst* 11 *'t* Patêne *voor zijn koon*
12 *Het toomtuig aan zijn hals voor d'ezels om te reiden;*
13 *De vissen, om zich in de Vasten te beleiden*
(*Alschoon zijn dis ook is van lekker vlees voorzien*)
*Al heiligheid, die hy, voor klein geld, aan komt bien*
14
*Maar boven al : zyn klok kan ons ten hemel luyen*
*Uitluyen 't Coddig volk; doch 't kan haar weinig bruyē*
*Een* PATRIARCH *voor Paus de* KEISER *licht steld aan*
*Daar Hollands* ROOMSE KERK *met regt kan onder staan*
14 *Zijn klok muts draagt ook nog* (15) *weijquastē* (16) *wasseligtē*
17 *De* Pater noster, *om 't onnosel volk te stichten*
18 Ave Maria *en* — (19) *Sint* Peter *bid voor ons*
(20) (*Licht lampen geeft men u: zo niet gij krijgt de bons*
21 *Sint Iacobs schulpen, en* 22 *zijn staven voor het leste*
*Duid 's Munniks Pelgrimschap uit d' Hollandse gewestē.*"

In den klokmuts (de tiaar) onder No. 14 vermeld, staat, op de wijze zooals de naam van den maker in de klokken gegoten wordt, als randschrift: „GA LLUS ME FE CIT MDCC." Gallus staat hier natuurlijk voor Theod. Cock: Gallus = coq = Cock.

Op den onder de tiaar uitstekenden band met kwast leest men:

„*'k Zweer by mijn sool, en dese Stool Mijn hulp te bien den Saxer Pool*
*Om's Kijsers hart wat te versachten, Als d'Hollandse Vereende Machten*".

Onder deze berijmde verklaring staat, door een lijn afgescheiden, een 15-regelig vers met opschrift: „Op de VII PAUSLYKE SACRAMENTEN"; en dáár onder nog een 4-regelig: „Op Vader CLEMENS XI", die ik hier niet afschrijf, omdat ze te weinig met de prent zelf te maken hebben. Geheel onderaan echter nog een 4-regelig versje, dat ik om de woordspeling wèl in zijn geheel opneem:

„**Antwoord** op **'t bovenstaande.**
Wat legt gy Clemens met uw BULLEN hier te knoejē
Wyl Hollands voordeel meest gelegen is in KOEYEN
Die ziet gy liever met twee voeten als met vier
Van d' eerste úw buidel groeijd behalven uw plaisier".

Geheel onder aan deze kolom verzen, die de linkerzijde der plaat vult, is het verzonnen adres gegraveerd: *Pius Secularis excudit Francofurti.*"

Het vers in boekdruk achter den algemeenen titel heeft tot opschrift: „2 ZINNEBEELD, of de ROOMSE KERK-TROPHEE, vertoond in het PAUSLYK BEELD, Omhangen met al het Rooms Kerkelyk Huisraad.

Het TWEEDE GEBOD overtreeden."

Het vers vangt aan:

„De Roomse *Beelden-dienst* men in dit Beeld bevind," enz.

Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1437 beschrijft deze prent óók zeer uitvoerig. Onder No. 2300 vermeldt Muller een dergelijken kop met het opschrift: „Gorgoneum caput." De voorstelling zelve is zeer oud en waarschijnlijk genomen naar een duitsche prent, reeds in 1577 uitgekomen met hetzelfde opschrift en verzen van J. Fischart. Zie Goedeke, *Grundrisz* I. bl. 391. No. 23 en 24 en Muller No. 439, die daar de vertaling vermeldt van het vers: „Ein seltsames Meereswunder."

***3268.** „*Door* MUNNIKE-JAGT, *Word* BABEL VERKRACHT." (Muller No. 3410ᵃ).

Opschrift boven het volgend 24-regelig vers, in drie kolommen, gegraveerd midden boven in deze spotprent op Theod. Cock.

„1 Zie! Neerlands Leew, ter jagt op (2) Babels Beest
(Gesterkt van (3) 's Hemels Wraak-bôde) onbevreesd,
Verdreift alhier (4 . 4) al de Geschoore Kruinen
Ter vlucht op ezels, bokken, zwijnen, ruinen
Gelijk een luye, geile, gulzige hoop
Met (5) haare hoere kind'ren op de loop
Waar meê z' haar schutsheer (6) KOK, vermomd, belâden
Die na de vlucht haar rey vee gaar zal brâden
Zo hy niet eer gerêgen word aan 't spit
Van 7 Hollands Ridder dien hy strekt een wit
En drukt (8) de Pâpen die hem 7laster-schende
Van omgekoft te zijn door Codde's bende
Zie (8 B) CODDE zelf van Rome weêrgekeerd
Word van (9) den Staat verwelkomd en geëerd
Zie voorts 10 haar schielijk vluchten uit d^e stêdē
Te water wijl z' als heeren haar verklêden
Om niet als Munniken bekend te zijn
11 Hoe z' ook de dorpen ruimen by 't dozyn
Als grôte banjer heeren in karossen
Zo moet men die rebellen 't Land uitbossen.

---

P.S. Zo 't CODDig volk gaat trouwen
Zal 't wis ons KOKje rouwen
Dat hij haar feesten niet
Bediend terwyl hy vlied".

Behalve dit vers staat er onder in de plaat alleen het volgende tijdvers:

„HOS HEROS MONACHOS APPRENDE BATAVE REBELLES"

en het verzonnen adres: „*Benedictus Antisolitarius excudit Rom*".

Links op den voorgrond der plaat ziet men Cock vluchtende op het zevenhoofdig monster (de R. K. kerk) waarvan drie koppen afgeslagen zijn en dat vân angst k . . t. Voor hem uit en achter hem verscheiden roomsche geestelijken, op bokken rijdend en te voet, allen vluchtend voor Mars?, die op den Hollandschen leeuw gezeten, hen najaagt; de pijlbundel op het schild, dat hij aan den linkerarm heeft, wordt saamgehouden door een lint, waarin de spreuk: „Concordia res parve cres"(cunt); in de rechterhand houdt hij een gevelde lans. Eenige mannen te paard, die een vaandel medevoeren, waarop „pro secularibus", volgen hem, terwijl ook de Wraak, met bliksemschichten in de rechterhand, uit den hemel komt aangevlogen om Cock te verjagen. In 't midden, op den achtergrond, ziet men een zaal waarin verscheiden personen staan, van welke twee elkaar omhelzen. Dit moet voorstellen, hoe Codde door de Staten-Generaal ontvangen werd, na zijn terugkeer uit Rome. Rechts zijn op den achtergrond personen afgebeeld, die per rijtuig heengaan; links anderen, die in een schuit vertrekken.

Boven het versje in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, staat:

„3 ZINNEBEELD, of, door MUNNIKE-JAGT Word BABEL verkracht.
Het DERDE GEBOD overtreeden."

Het versje vangt aan:

„De Munn'ken zweeren by de Heiligen haar naamen,
*Onteeren 's Heeren Naam* aldus;" enz.

Stephens. *Cat. Brit. Mus.* No. 1438 beschrijft de prent uitvoerig.

De vòorstelling is volkomen dezelfde als die van de spotprent op Pater Peters, hier voren in Dl. III onder No. 2797 beschreven; waar toen Peters op 't zevenhoofdig monster zat met het z. g. ondergeschoven kind van Jakobus II. Dat niet dit kind, (zooals Muller meent), maar de volwassen man Theod. Cock moet voorstellen, blijkt uit het vers. Zou men op 't eerste gezicht geneigd zijn met Muller aan te nemen dat het dezelfde, nu ingekorte, koperplaat is van dat nommer, de menigvuldige verschillen, die bij een nauwkeuriger vergelijking op te merken zijn, maken het zeker dat dit, ten minste bij de hier aanwezige, niet het geval is. Daar de plaat in Roma Perturbata blijkbaar een ingekorte is, blijft de mogelijkheid bestaan, dat men in den tijd van Pater Peters nog een kopie van de toen gebruikte prent gemaakt heeft en deze in 't bezit gekomen is van den uitgever van den Lusthof van Momus. Ik heb deze kopie echter nooit gezien.

***3269.** „ZINNEBEELDIG POURTRET *van de* E. W. H[R] THEODORUS de COC". (Muller No. 3410.).

Opschrift boven een spotprent op Theod. Cock, met zinspeling op de beteekenis van zijn naam in 't fransch, afgebeeld als een kraaienden haan, uit welks bek dan ook de woorden „COC COC COQUO" komen. De figuur van den haan is slechts in omtrek aangegeven en de geheele ruimte gevuld met een vers, niet, zooals Muller zegt, tegen de aanhangers van Codde, maar tegen Cock. Links van den haan staan, in de hier gevolgde orde, de volgende inschriften onder 't opschrift:

„Wijl elk de Franse zwier bemind En dat de PAUS is Frans gezind
De COC met Frans-een naam ook praald Die word in 't Duits een HAAN vertaald
Een FRANSMAN haan heet in 't Latijn Dees' Haanen trekken — dus een lyn
Waarom 't ook wel komt, dat dees vlucht Uit Holland met veel reên beducht
Dus blyft dit niewe Drie-gespan Noch lang in Stâten Neerlands Ban".

Dan 't tijdvers:

„DENOTAT EN NOMEN FRANCO ORE AH! GALLVS ABERRANS".

Lager nog:

De GEKAPUINDE HAAN
ofte
Der MUNNIKEN *en* NONNEN MORGEN-WEKKER".

Eindelijk:

„Aan de PAUS
Paus, houd gij 't met de COCceânen? Wel dat zijn ketterse onderdâneu".

De haan verliest verscheiden veêren uit zijn staart, als „Roomse Ban", „Aanroeping der Heilioen", „Misdoen", „Absolutie", „De Vasten", „Biegt", „H: Olisel" enz. terwijl hij „Philosophia", „Poesis", „Retorica", „Litteratura", „Aritmetica" en „Grammatica" k.kt, waarop de vraag en 't antwoord doelt onder zijn pooten:

„Kakt hij van angst? neen maar op ketters 'T zijn altegaar gegeete Letters".

Het vers waarmede het lichaam van den haan is gevuld, bevat een waarschuwing om zich Cock niet op den hals te halen, daar zijn leer dezelfde is als die van den paus. Een Coddig Peter (Petrus Codde) tracht hij te overwinnen; hij is bizonder vlug en geleerd; hij heeft lang te Leiden zijn gemeente gediend maar moet nu ter wille van Codde zijn Vicariaat laten varen. Nu dit zoo is, raadt men hem aan zich te gewennen bij vele geestelijke hennen en te maken dat zij geestelijke eieren uitbroeien. Kwam paus Jut (pausin Johanna) nog eens voor den dag, dan zou deze hem daarom zeker prijzen. De dichter besluit met een groet en den wensch: „Maak noch menig Pauslijk cocceaan En speel den gebraaden HAAN".

In den rechterbenedenhoek der plaat staat het volgende verzonnen adres: „Tot Emmerik bij Dirk de Haan in de Roomse Kok".

De bij Muller S. No. 3418 B beschreven plaat is precies dezelfde als deze.

Boven het versje in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, staat:

„4 ZINNEBEELD, de **HAAN,** of 't Zinnebeeldig Pourtret van T. de KOK.
Het **VIERDE GEBOD,** ten opzichte van de Zondag. versmaad".

Het versje begint:

„Veel bonte veeren heeft de Haan, veel Heil'ge Dagen
Het Pausdom:" enz.

De plaat wordt bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.* beschreven onder No. 1439.

*3270. „ZEEF *Voor de* IANSENISTEN EN IEZUITEN," (Muller No. 3415).

Opschrift boven een vers in twee kolommen, gegraveerd onder de voorstelling, die ik als de oorspronkelijke beschouw, van de prent No. „5" in „Roma Perturbata".

Dat vers luidt:

„De [1] Aartsbisschop, wiens getrouwheid waakt
Voor 't heil der Zielen, tyt aan 't [2] Ziften
Van deugd en ondeugd, spijt die 't wraakt
En weet het goed vant kwaad te schiften,
Door 't [3] Hemelsch hulp en 't [4] Staats bestier
Dat alle tweedracht steets helpt weeren,
Daar [1] CODDE, [5] COK, hoe trots en fier
Met al zijn Bende, kan verneêren,
Geen Valsche [6] Bul noch Ban noch brif,
Geen Kap, noch muts noch mijter, baaten.
Het zij aan [7] Rome leet of lief,
Men leere dan dien [8] Weerhaan haaten.
Die (naar den wind van heerschzucht waait
In 't Vatikaan) Zich steeds wil wenden,
En naar 't Iezuitisch rot zich draait;
Maar nu de [9] Tyd het toomt in 't schenden
Van deugd en tucht, houd hij met een
In toom hun [10] Bijgelovigheên."

Ofschoon dit reeds een verklaring is der plaat, beschrijf ik haar nog iets nader om de verschillen met de kopie straks te beter te kunnen aangeven.

In den linkerbovenhoek der prent komt een hand uit de wolken „'t Hemelsch Hulp", die aan drie koorden „De Zeef" „Hooch Nodich" houdt. welke geschud wordt door „Codde Aartsbisschop van Sebaste".

die aan de linkerzijde op een toren staat en door „'t Staats bestier", afgebeeld als een hand, waaruit bij den pols zeven pijlen (de zeven provinciën) steken. omwonden met een lint. waarop „Eendrag(t) Mackt maght". „Cok met sijn Benden" vallen door de gaten der zeef heen. de „Jansen isten" blijven er in. Cock heeft een papier in de hand. waarop: „D e Bul", doelend op de „Bulla Unigenitus". Een ander der vallenden, (links boven Cock), heeft een papier waarop staat „Eenige Cekr: eten" (sekreten). Midden boven in de plaat is „De Tyd" afgebeeld, die drie monsters: „Bygelovigheên of Twist gewelt en bedrog", met ketenen gebonden, voor zich uitdrijft. Ter rechterzijde. op den voorgrond, een toren, op welks spits „De Weerhaan van Rome" (Cock) staat. Op den achtergrond „Rome" te midden van heuvelen.

***3271.** „IANSSENISTEN en MUNNIKEN-ZEEF". (Muller No. 3410[5]).

Kopie der vorige plaat met een geheel ander 20-regelig vers. in twee kolommen en met bovenstaand opschrift, gegraveerd onder de voorstelling. Deze heeft de volgende verschillen met de oorspronkelijke plaat: in den rechterbovenhoek is het vierde gedeelte eener zon afgebeeld, met twee St. Pieters-sleutels er in en het omschrift:

„De Paus S$^{t}$ Pieter bid, wild tog den hemel sluiten
Voor 't CODDig volk en houd de Ianssenisten buiten".

Bij de hand. die uit de wolken komt. staat hier „'s Hemels kracht"; de zeef hangt hier niet aan drie maar aan zeven koorden; bij de beide buitenste staat: „Alzulke Zêven moet men houwen Door zeven sterke Staatse touwen". Boven de hand met den pijlbundel: „Voor zulke Zêven De Munn'kē bêven"; er onder: „In 's valsen Peters schip gevaarlijk is te zeilen 't Word in de g^r^ond geboord door dese 7 peilen"; bij de punten der pijlen: „Dit Zeven bond De Munn'ken wond". In 't lint. dat de pijlen bijeenhoudt: „Eendragt Maakt macht Concordia res parva crescunt". In den rand van de zeef leest men nu: „Dit ziften op een niewe trant Behaagd der Stâten Nederland". Boven Codde leest men: „D'Aarts bisschop CODDE staat op Eng'lenburg verheven En schud de Munniken. en COC door 's hemels zêve".

Bij Codde's gelaat:

„d' Aarts Bisschop van Seba$^{s}$te
Beproefd de Klooster gastē."

Boven in den toren, waarop Codde staat, leest men: „Dus zal het de Artsbisschop Codde meer nog met de Paus verbrodde". Bij Cock. die door de zeef valt: „Alle gekken op een stokje Boven op ons Roomse cocje" en ter zijde van al de vallenden: „De Iesuiten (hoe z' haar strêken kunnen dekken) Wanneer men haar dus zift haast komen uit te lekkē", „De naam van Iesuït zo goed is als van Christen Dog nu verdrijft men haar en stijft de Ianssenisten". Op het papier dat Cock in de hand heeft,

staat nu: „Pauslijke Bul"; op dàt van den vallende links: „Roomse Ban", terwijl de vallende ter rechterzijde nu ook een papier in de hand heeft, waarop „Coddig Mirakel".

Boven de in de zeef overgebleven „Iaussenisten": „De Ianssenisten houden sta nd De Munn'ke vallen door de mand". Iets hooger staat in één regel het tijdvers:

„EN IstE IRRItAT CRIBRO MONACHOS DIspErgEns" (1705).

Boven „de Tijd", hier iets lager gegraveerd dan in het origineel, een lint, waarin het volgend distichon:

„De Tijd zift alles uit, als zijnde vol van lekken
Shoon (*sic*) self lek, stopt nu dicht der Iesuïten bekken".

Nu staat bij elk van de geketende furiën, die hij voor zich uitdrijft, een bijschrift, n.l. bij „16" „Schijnheiliheid (*sic*) en Bygeloof", bij „17" „Geweld en Twist", bij „18" „Bedrog" en „Iesuitẽ Beursen".

„ROMA", dat in den vorigen staat als een stad tusschen heuvels is afgebeeld, neemt hier de geheele breedte der plaat in; links ziet men „St. Angelo", rechts 't „Vaticano" en „S. Petro" (de St. Pieterskerk), waarop als windwijzer een haan, bij wiens bek staat „Coc Coc Coquo" en waarop het tweelingrijm doelt: „Staat dese Haan niet op St Pieters kerk te Romen? Men neem het of 't zo was, of voor de coc zijn drômen". Daar boven, doelende op de stad: „O! Rome trots op zeven heuvels Verstoor het zêven van de keuvels". Op den toren, rechts op den voorgrond, (hier een ronde met drie transen, op de vorige plaat een vierkante zonder omgangen), staat ook hier de „Roomse We erhaan", nu komt uit zijn bek: „Coc Coc Coquo", terwijl er onder staat: „Dees Haan quam op een nagt te droo men Dat hij van Em'rik vloog na R omen".

Vergelijkt men met deze beschrijving wat in deel I No. 1347 noot blz. 87 reg. 8 v. b. seq. omtrent „t'Arminiaens Testament." gezegd wordt, dan lijdt 't geen twijfel of de maker van de in 't vorig nommer beschreven plaat heeft genoemde spotprent als model gebruikt, terwijl de maker van de hier opvolgende kopie, naar 't schijnt voor den toren met den Haan er op niet het model genomen heeft van den links naast den grooten toren staanden kleineren, maar van den in „t' Arminiaens Testament" aan de rechterzijde staanden.

Onder de tweede kolom van het vers staat het verzonnen adres: „Tot Demmerik by Pieter de Zifter".

Boven het versje in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, staat:

„5 ZINNEBEELD, of de JANSSENISTEN en MUNNIKEN ZEEF.
Het VYFDE GEBOD overtreeden."

Het versje vangt aan:

„KOK wordt hier uitgezift met zyn weêrspannelingen,

Die door de *Vad'ren* van het Staatse *Vaderland*,
Als *ongehoorzaam*, zyn gemaakt tot bannelingen." enz.

Zeer uitvoerig beschreven bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1440.

***3272.** „CODDige DROOM van de SMALLE en BRÊDE WEG". (Muller No. 3410*).

Inschrift boven in een plaat, die aanschouwelijk maken moet hoe de leer van Codde ten hemel, de roomsche kerkleer ter helle voert. Links loopt van beneden naar boven „De SMALLE WEG", uitkomende in den „HEMEL", hier afgebeeld als 't vierdedeel eener zon met stralen en met het omschrift:

de
„Paus S$^t$ Peter heeft met slegt geloof gebeden
Dewijl hij 't CODDig volk ten Hemel in laat treden".

Aan 't begin van dezen weg leest men:

„Wie goed is, en goed schijnt mag binne treeden
Dog al wie niet volhard, valt na benede".

Boven den boom, die hier staat, is gegraveerd:

„Een Boom word na syn vrugt geagt
Zo ook het menschelijk, geslagt".

Een engel met olijftak en palm in de hand, waarbij „Vreede" en „Overwinning", geleidt een der wandelaars op dit smalle pad naar de poort die naar de „Eewigheid" voert. Het tweeregelig inschrift boven deze poort: „Aan d'Ingang van 't leven Is zeer veel bedrêven", wijst er zeker op dat hier de weg van den geloovige aanvangt. Naast den geleidengel staat een tweede met een bazuin aan den mond en een papier in de hand, waarop „*Salus Æterna*".

Midden in de ruimte, ter linkerzijde van dezen weg, het volgende tijdvers:

„NON FACILIS, NON LARGA IN SIDERA SE MITA TERRÆ". (1705);

er onder:

„De Weg is smal Men schow den val
Men wacht zijn bênen Voor aanstoot stênen".

er boven:

„De Smalle Weg betreên de Ianssenisten
En voorts elk vroom en deugdsaam Christen".

ter zijde van het tijdvers valt een met „8" aangewezen jezuiet van 't smalle pad; onder hem staat:

„Voor Minderbroêr en Iesuwyt
Dit Pad is al te smal bereid
Hebt gij geen wij quast,
die het wyd",

en boven hem:

„Wie zig op t Vagevuur verlaat
De smalle Weg ten Hemel haat".

Iets hooger valt een ander, met den rozenkrans in de hand; boven hem leest men:

„Draag 't Pater noster in uw hert
Op dat gij niet verstôten werd";

vlak naast dezen vallende een 4-regelig versje:

„De Ianssenisten meend d' onnoos'le Roomse stoet
Te gaan op 't Brêde Pad om dat zij meerder vryheid
Toelaaten daar de leek de Bybel leest met blijheid
Zij zijn oprecht: de Paus vijnsd in zijn trots gemoed".

Dit versje doelt echter niet bepaald op den paus. Nog twee versjes, met den smallen weg in verband, staan rechts van den kerkvorst, daarin heet het:

„Wie zoekt de smalle weg met doornen
Kan 't aller eert (*sic*) de Paus vertoornen
Dus is hem 't Vagevier
Van waarde niet een zier".

en hooger:

„Dewijl IANSSENIUS en ook de IANSSENISTEN
Genoemd zijn na S$^{t}$ IAN die was de beste Christen
Het zou wel wonder zijn; zo zij den Hemel misten
Dies wil S$^{t}$ Peter haar den doorgang niet betwisten
Mitsdien z' ook dikwils met zijn net de menschen visten".

Aan 't einde van den weg is de hemelpoort, met „Petrus Codde" er voor. „S Petrus", met de sleutels in de linkerhand, bij wien men leest: „S. Petrus verwelkomt Petrus Codde", staat op een wolk bij hem, terwijl links van Petrus Codde staat:

„S$^{t}$ Peter spreekt
Zijt welkom Peter mijn genand
Die dus de Poort des hemels vand
Uw wandel was van goed verstand
'k Erken de Paus voor valse Peter
Gij, Codde zijt opregt en beter".

Op de rechterzijde der plaat loopt „DE BREEDE WEG" van boven naar beneden en deelt zich daar in tweeën naar „de Hel", die rechts ligt en naar „het Vagevuur", dat de geheele ruimte tusschen het smalle en breede pad vult en tusschen twee muren begrensd is, waarop aan de een en de andere zijde de volgende regels staan:

„Wie aanstonds na de Dood niet zalig zijn
Verlost geen Vagevuur van Helse pijn".

Zij die in 't vagevuur zijn bidden:

„Albane Clemens Ora pro nobis".

Vlak boven het vagevuur zijn de zeven heuvels, waarop Rome gebouwd is, afgebeeld; op die welke het meest links ligt staat een man, wiens doen blijkt uit het bij hem gegraveerd versje:

„Die hier het Vagevuur uitpist
Dat is een rechte Ianssenist",

daaronder staat, in verband met het Vagevuur:

„Dat KOK
in t Vagevuur als wildbraad leg te brâdē
Denk op Ianssenius hoop Codde zijn genade".

Op de vijfde heuvel van links af staat de „Paus" met bijschrift achter hem:

„Dien trotsen man op 7 bergen
Geen Duivel uit de hel kan tergen".

en bij zijn tiaar:

„De Paus spreekt
Die êren mijn driedubble Kroon
Zielmissē worden aangeboôn".

Uit verschillende inschriften blijkt dat er onderling verband tusschen de platen dezer serie bestaat, zóó b. v. uit het tweeregelige, dat links langs het bovengedeelte van dezen breeden weg staat:

„Die door de zeef van codde onlangs gevallē zijn
Gaan hier na 't Vagevuur of na de Helse pijn".

De geheele weg is aan weerszijden met bloemen beplant en een menigte menschen, allen geestelijken, betreden dien weg, aan welks eene einde, aan de helzijde, een duivel en een klein duiveltje, elk met een haak gewapend, staan om de monniken naar de hel te trekken, aan welks ingang een poort is met een haan er op, die roept „Coc Coc Coquo" terwijl er boven te lezen is:

„De Munn'ken met haar ruime klêren
Kunnen dees wyde poort passêren".

Langs het dwarspad naar die poort:

„Het blosen der rosen
verleid hier de bosen",

bij den dwerg die bij den duivel staat:

„Kon ik KOK binne krijgē
'k Zou aan een spit hem rygē",

onder den duivel zelf:

„KOK noem ik KAK; KAKodemon in 't Grieks ik heet
Kom halve naamgenoot, tot ons tog binne treed"

en daaronder nog dit versje, dat op duivel en dwerg samen slaat:

„Ik sta hier met mijn dwerg
Elk op een Roomse berg".

Achter 's duivels rug leest men:

„Wie herwaart neem^t^ zijn wijk
Zakt in moeras en slijk".

In de ruimte rechts van den breeden weg het volgend tijdvers:

„PERNICIEM SI APPRENDIS HABES CERNE OSTIA APERTA".

Daarboven de beide volgende versjes:

„Dit Pad lijd na de Hel gewis,
Of 't Vagevuur, indien 't er is".

„Denkt imand, 't Kloostervolk betreed het smalle Pad
Omdat zij uiterlyk haar Ordens naaw bepâlē
Haar listig hart is ruim om 't volkje ^te^doen dwâlē
(Tot vulling van haar kist) schijnhijlig nimmer sat".

Onder 't tijdvers staan de volgende nog:

„De Paus zijn Bul smeit uit uw handen
Die zou in 't Vagevuur of Hel verbranden".

„Al wat spruit uit den bôsen
Betreed de brêde Weg met rosen".

„Al wie hier zoetē rôsen plukt
Zijn ziel met helse doornē drukt".

Vlak boven 't inschrift: „de Hel" staat nog:

„Alwie een Kruis heeft in de hand
Door 'sPaussen gunst in 't Vagevúúr beland".

Bijna op gelijke hoogte met den paus staat op 't breede pad de „Kok", wien de bisschopsstaf ontvalt, terwijl hem met den driedubbelen scepter van den paus de mijter afgestooten wordt. Bij de voeten van den „Kok" staat nog:

„De Duivel is quansuis
Bang voor de KOK zijn kruis",

terwijl boven 't hoofd van den paus nog dit 4-regelig versje staat, in verband met Cock en zijn afvallenden mijter:

„Paus 't is uw schúld dat KOK
de Mijter valt van 't hoofd
Te trots hebt g'hem beschermd
Zijns Bisdoms glans glans (*sic*) verdoofd":

nog twee anderen staan daar boven:

„Wat helpt nu 't lêzen der getijen
Wild u tot branden maar berijen"

en

„Uw wijquast blust niet 't helse vúúr
Die droogd daar uit in 't eerste uur".

Onder 't opschrift: „CODDige DROOM" enz., boven in de plaat, staat nog vergoêlijkend:

„Aan den Aanschouwer --- Zo gij hier ergernis in vind Zo denk, wie droomd die is ontzind".

Onder de geheele voorstelling links een 12-regelig hollandsch vers met opschrift: „De SMALLE WEG", rechts een even groot met opschrift: „De BREEDE WEG", waarvan de inhoud een résumé is van al de hier boven vermelde afzonderlijke inschriften.

Boven het versje in boekdruk. achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt. staat

„6 ZINNEBEELD. of DROOM van de SMALLE en BREEDE WEG.
Het ZESDE GEBOD overtreeden."

Het versje vangt aan:

„*Sla dood* de Ketters, zeid het snoode Munn'ken-rot.
Gy zult, ô Leeken. daar den hemel door gewinnen." enz.

De prent is beschreven bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1441 en ook Mozzi. a. w. II. 43 seq. laat deze plaat niet onbesproken.

Nadat hij heeft medegedeeld, dat de nuntius van Keulen Codde onwaardig verklaard had om in gewijden grond te rusten, iets waar men geen acht op geslagen heeft, daar hij te Warmond wel degelijk op kerkelijk terrein begraven werd, zegt Mozzi dat de volgelingen zich wreekten over deze beleediging. den aartsbisschop in woorden aangedaan, door zijn uitvaart te vieren met de uitgave dezer prent, die dan in al zijn bizonderheden beschreven wordt.

*3273. „*Een* IANSSENIST *smeed met zijn knâpen* '*s* PAUS, KOKs Hoofd, *en der* KLOOSTER-PÂPEN." (Muller No. 3410[7]).

Opschrift boven een 20-regelig vers: „Hier is wat niews te doen; hier smeed men Munn'ke-hoofden", enz. in twee kolommen, in den linkerbovenhoek van een lateren staat der plaat onder No. 2747 hier voren beschreven, doch voor het tegenwoordig doel gewijzigd. Uit 't hoofd, dat op het aanbeeld ligt en nu dàt van Theod. „KOK" moet voorstellen, komt een haan te voorschijn. die schijnt te roepen „Coc Coc Coquo", terwijl naast 't hoofd staat: „*Dees Haan zal de Klooster Hennen Hylig en vylig bekennen*". Op 't blok. waarop het aanbeeld geplaatst is, leest men bij een bisschopsmyter: „KOKs Mijter die lijt er". Boven 't hoofd van den smid, achter het aanbeeld: „CODDige Smid". De beide kronen, die met drie menschenhoofden in den vorigen staat rechts op den voorgrond lagen. zijn hier vervangen door de tiaar van den „Paus" en een jezuietenmuts, welke geheel in den hoek ligt, met het bijschrift: „Hol-

lander wacht u dat geen Loyolist u meer in de zak en pist"; boven 't hoofd links naast die muts „Iesuiet", terwijl rechts van de tiaar, in één regel, gegraveerd is: „Clemens zachtzinnig is gezeid Smid maak hem zagt in korten tijd". Van den linkerbenedenhoek tot den rechtervoet van den man, die links aan het aanbeeld staat, leest men het volgend tijdvers:

„HEI! FERRO MONACHOS CAPITOSOS TRADITO ET IGNI" (1705).

Dit tijdvers staat boven negen versregels in twee rijen, waarvan de eerste zeven „Aan T. de KOK" gericht zijn; de laatste twee „Op de PAUS" doelen. Om 't vers in den linkerbovenhoek zijn de hoofden van de beide personen, die in de oorspronkelijke prent meest op den achtergrond staan, weggeslepen. Boven de jezuïetenmuts rechts staat het verdichte adres: „*Tot Coppenhaven by Fabritius Capitalis*". Voor deze prent is dezelfde koperplaat gebruikt, waarop de spotprent op pater Peters getrokken is, onder No. 2747 hiervoren beschreven; ze is van onderen ingekort zoodat de plaatrand met het gegraveerd inschrift: „Ce forgeron myn goede vrind Fait sortir de la Teste een Kind." er hier afgevallen is.

Deze voorstelling, volgens den heer J. Ph. v. d. Kellen, gevolgd naar een oude prent van K. Vermander, is o. a. gekopieerd in een werkje van Joan. Theod. de Brij: *Proscenium vitæ humanæ, siue emblematvm secvlarivm, ivcvndissima, & artificiosissima varietate Vitæ Hvmanae & seculi huius deprauatim res, ac studia peruersissima, versibvs latinis, germanicis, Gallicis & Belgicis ita adumbrantium, Vt instar albi amicorvm Studiosae inprimis iuuentuti inseruire possint: decades septem. Weltliche lustige newe Kunststück/ der jetzigen Welt Lauf fürbildende/* enz. Frankfurt In Verlegung Wilhelmi Fitzers. Im Iahr 1627. kl. in-4°. Dit werkje, te laat eigendom geworden van den heer van Stolk, om te worden opgenomen bij de zinne- en zedeprenten van 1600—1650, hoop ik in 't Supplement nader te beschrijven.

Boven het versje in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, staat:

„7 ZINNEBEELD, of de HOOFDE-SMID der MUNNIKEN enz.
Het ZEVENDE GEBOD overtreeden."

Het versje vangt aan:

„ . . . . .
Die d' *Echtbreuk* minnen, en nooit hoerery vergeeten.
Dier Paapen Hoofden, Baas, versmeed tot haar profyt."

Stephens, *Cat. Brit. Mus.* beschrijft deze plaat onder No. 1442.

***3274.** „'t ROOMS HOLLANDS RECHT." (Muller No. 3410[a]).

Opschrift boven een 28-regelig vers in twee kolommen:

„*De Munn'ken zijn te licht als 't op een Wegen gaat*
*Wijl Hollands Rechts Balans nooit tot haar overslaat*" enz.

onder de voorstelling van een balans met schalen, hangend aan een wolk,

waaruit een hand komt, die in den linkerbovenhoek der plaat schrijft:

„*Ite—Hypocritæ Seditiosi*"

„MENE TEKEL UPHARSIN
Dan:5 · · · 25".

„*Gij zijt gewogen en gij zijt te licht bevonden*
*Paus, Kok en Klooster volk biegt Neerland uwe zonden*".

---

Op de linkerschaal staat een jezuïet; bij hem een tiaar, een „MI S BO EK", (waarop een haan is afgebeeld, die veêren uit zijn staart verliest en „*Coc Coc Coquo*" kraait), de sleutels en een wijkwast, terwijl aan de touwen der schaal een „*Afl aad*" en een „*Pauslijke Bul*" hangen. Bij den jezuïet, die een monstrans in de rechterhand heeft, leest men:

„*De Iesuijten*
*De Mart beschijten*".

Langs zijn kleed is overdwars gegraveerd:

„*Eige Gerechtigheid boud gij daar op uw hijl?*
*Acht gij den hemel voor de Pauslijke Aflaad vijl?*
*Ziet hier uw hoop gans ijl*".

Boven zijn hoofd staat nog:

„*Lojola help, help S^t Franciscus om de Schaal*
*Te drukken neêrwaards help gy heilige altemaal*".

Bij den haan:

„De Haane veeren
De Schaal stofferen".

Ofschoon er zooveel op de schaal staat en een monnik, boven wiens hoofd men leest:

„TOLLUNTUR in altum
UT LAPSU GRAVIORE RUANT".

en bij wiens voeten:

„*Dees Minderbroer danst op zijn klompen*
*Men mag hier op zijn vlijt niet stompen*",

gegraveerd is, medehelpt deze schaal omlaag te trekken, blijft zij te licht tegenover de andere, waarbij „P. Codde" staat en waarop een „b ybel van Kijser Karel v" en een boek van „Iansenius" geplaatst zijn, met den Hollandschen leeuw, die pijlbundel en zwaard in de klauwen heeft.

Ter zijde van Codde leest men:

„*Was Codde een ketter als de Paus wil doen gelôven*
*Hij quam het koekjen als Aarts Bisschop niet te boven*".

Boven Codde staan nog twee inschriften, op de weegschaal doelende:

„*Een ons Gerechtigheid weegt meer als 10 pond gunst*
*Op Neerlands Recht-schaal helpt geweld, noch geld, noch kunst*".

en

„IANSSENIUS (*het gâ hoe 't wil*) *zal 't zwaarste wêgen*
*De Paus staag zwichten: want dē Staat heeft langer degē*
*Van rechts wegen*".

Binnen langs de balans leest men:

„*De Munn'ken zijn te licht Voor Holland Babel zwicht*".

Onder de linkerschaal is nog gegraveerd:

„*Aan* T. *de* COC
*Ontmenste Haan, als al uw vêren zyn gevallen*
*Kund gy een Plato's mensch gehêten zijn by allē*".
„*Hier word der Munn'ken stoet na d' hoogte wel verheven*
*Dog zal als kaf voor wind zijn wyd en zijd verdrêven*".

In de open ruimte links onder in de plaat:

„NON NE COHORS PAPÆ ES MINOR ISTIS PONDERE SCRIP TIS?" (1705).

In den rechterbovenhoek, op een afzonderlijk doek, zeven bergen (doelende op de heuvels, waarop Rome gebouwd is) in elk van welke een pijl steekt; met het opschrift:

„*Dees 7 Bergen zwichten*
*Voor 7 Staatse Schichten*".

Daaronder een 4-regelig versje:

„Op PAUS CLEMENS XI
Een sterke Milo heeft zyn kracht wel eer beproefd
Hy spleet een boomschors op die weer is toegeschôten
Zijn hand geklemd, in 't bos gevangen bleef bedroefd
Zo bleift nu CLEMENS in de CLEM der Bondgenôten".

In den rechterbenedenhoek staat 't verdichte adres: „tot Waghausen by P. Aufrigtig".

Boven het versje in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, leest men:

„8 ZINNEBEELD, of 't ROOMS HOLLANDS RECHT, door een SCHAAL verbeeld.

Het ACHTSTE GEBOD overtreeden."

Het versje luidt:

„De Munn'ken trachten 't geld uit Holland weg te *steelen*
Van haare Leeken, door Zielmis en snoode Biegt;
Op Hollands Schaal die stoet, te licht, na d' hoogte vliegt;
Zy zwichten met haar Kok, en danssen zonder speelen."

Deze prent vermeldt Stephens, *Cat. Brit. Mus.* niet en wordt door Mozzi a. w. (II. 19) op de volgende wijze beschreven:

„. . . en même temps ils firent circuler dans le public différentes gravures,

dont le dessein ne pouvoit être avoué que par des ennemis déclarés de l'Eglise; . . Il ne sera pas inutile d'en donner ici une légère esquisse, afin de faire voir à quels excès l'esprit d'une orgueilleuse présomption entraîne ceux qui s'en laissent dominer: L'une de ces gravures représentoit une balance, qu'une main tenoit suspendue. Dans l'un des bassins étoient confusément jetés ensemble le missel romain, un aspersoir, la tiare, des bulles et des brefs. Un dominicain et un jésuite se tenoient suspendus aux cordes du bassin, en faisant des efforts pour le faire descendre de leur côté. Dans l'autre bassin la bible, dite de Charles V, et le livre de Jansénius, marqué aux armes de la Belgique, entraînoient la balance par leur poids. Au bas étoit représenté Codde en habits pontificaux, observant tranquillement les efforts des deux religieux, et paroissant prononcer ce vers gravé au dessous:

Nonne cohors papæ minor est his pondere scriptis!"

***3275.** „DE ROOMS HOLLANDSE TONGE-SLYPER." (Muller No. 3410?).

„*Slyp* KOK*s Lerf en der Munn'ken Tongen Al die niet hebben fijn gezongen*".

Opschrift boven een 20-regelig vers: „*Het is geen kleine kunst quâe Tongen wel te wetten*" enz., in twee kolommen, rechts bovenin de plaat gegraveerd, die ik hier voren onder No. 2814 als spotprent op Jakobus II, Pater Peters, enz. beschreef. De tong op 't aanbeeld moet nu natuurlijk de tong van Theod. Cock verbeelden; in die tong steken, in dezen staat, zeven pijlen; dit is, volgens 't vers, „Om dat hy heeft den STAAT gelasterd met zijn lerf"; werd zij eerst goed geslepen, dan zou de paus daar gaarne duizend scudi, ja meer voor geven, omdat Cock dan zijn berouw toonen kon en „Na POTCAMPS dood weer als VICARIS zijn gëeerd", zoo spot de dichter verder. Bij de tong staat:

„*Daar is geen quaa der qua ad*
*Als dat een* Pâpe tong *durft lasterē de* Staat".

Onder in 't aanbeeld leest men nog:

„Hy heeft tot lastrē zich gezet
Hy diend versmeed eer gy hem wet".

Bij de beenen van den man die den slijpsteen draait, is het tijdvers gegraveerd:

„*Cote* D*atâ reparato* M*a*L*è hos faber apte*, L*oq*V*entes*", (1705).

Bij de twee kijvende vrouwen, welke men door de deuropening, midden in de prent, op den tweeden grond, ziet, heeft men hier gezet:

„Dees hoeren hebben t drok
Met keiven om de KOK".

Bij den voet van 't aanbeeld staat 't verdichte adres: „*tot Tongeren by I: la Langue*".

Ook deze plaat is de navolging van een oudere van K. Vermander (K.); zij komt verkleind en omgekeerd voor als plaat V in 't werkje van Theod. de Bray, bij plaat 7 (No. 3273 hiervoren) vermeld.

Boven het versje in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, staat:

„9 ZINNEBEELD of de ROOMS-HOLLANDSE TONGE-SLYPER.
Het NEGENDE GEBOD overtreeden."

Het versje begint:

„Die *Vals Getuigd* heeft van der Staaten President," enz.

Stephens beschrijft deze prent in *Cat. Brit. Mus.* onder No. 1443.

***3276.** „'t ROOMSE RAD van AVONTUUR". (Muller No. 3410 [1°]).

Opschrift boven een 32-regelig vers:

„1 Heer CODDE heeft altijd in Vree gewijd zijn schâpē", enz. in twee kolommen gegraveerd onder de afbeelding van dat rad.

De maker heeft zijn model voor deze plaat ontleend aan „t'Radt van Avontveren.", hiervoren in Deel III onder No. 2272 beschreven. Alle figuren om dat rad hebben hier dezelfde attributen als in 't origineel; de personen, die hier afgebeeld zijn en natuurlijk ook hun kostuum, zijn geheel anders.

Op 't eerste uitsteeksel, links onderaan, zit „Codde" (1), in bisschopsgewaad, een olijftak in de rechterhand, een lam onder den linkerarm. Overdwars naast hem staat:

„Men kies' weer Codde wijl geen zegen is bij andrē
Verdraag' in Vrêe malkandrē".

Boven hem een „Coddist" (2), met een hoorn des overvloeds, gevuld met geld, in den rechterarm en een slang links. Boven den hoorn:

„Gij leek van Codde troud geen Iesuwijt,
Indien gij wild dat Rykdom u gedyd".

No. „3" is een „Iesuiet" met een pauw op den schoot en een schilderij (afbeelding van een paus?) in de rechterhand. Bij hem staat:

„Der Iesuiten hovaardij
Dingt als de Paus na heerschappij".

Bovenaan de „Paus" (4), niet op een leeuw maar op het zevenhoofdig monster gezeten, met een scepter in de rechterhand, waarvan de helft afgebroken wordt door den „HOLLANDSE(N) MERCURIUS", die van links komt aanvliegen, met een papier waarop: „VREE voor uw halve staf of anders Hollands straf", met bijschrift:

„Is Clemens nu niet zacht wijl hy aan Neerlands Staat
De helft zijns Scepters hoe onfijlbaar glijen laat?
Of vreesd hij ook haar haat?"

Rechts van Mercurius staat nog geheel boven in de plaat:

„Den STAAT aan CLEMENS door MERCUUR
Zend VREEDE op 't RAD van AVONTUUR".

De man met de spoor in de hand, rechts van den paus, die bovenop 't rad zit, is hier een „Ianssenist" (5), met bijschrift:

„De schand're Ianssenisten
Om's Paussen Zosdienst twisten".

De Twist (6). één zitplaats lager afgebeeld, is hier in jezuïetenkleeding, met blaasbalg in de rechter- en komfoor met vuur in de linkerhand; uit de baret steken nu Medusa-slangen, waar boven men leest:

„De Twist blaast 's Paussen ooren vol
Dog Hollands macht maakt hem half dol".

er naast staat nog:

„Zij lagen op haar luimen
Met slange pluimen".

Nog lager aan deze zijde een geharnast krijgsman (7) met een schild, waarop het „Wapen van Clemens XI" aan den rechterarm; een omlaag gehouden brandende fakkel in de linkerhand, en een gebroken zwaard op zijde, waarbij:

„Het Pauslijk zwaard aan twee
Den Staat hem dwingt tot vree o! wee".

Onder den krijgsman leest men:

„Gij Pausselijke Ridder
Voor Holland beef en sidder".

Op den top van een heuvel, die onder dit rad afgebeeld is, en dus schijnbaar als onder het rad, ligt „KOK" (8); rechts van hem (voor den toeschouwer) een haan (coq), waarbij: „'t Is gedaan Met de Haan"; links een boomtronk met een paar dorre takken en 't bijschrift:

„Uw Levens Boom is dor
Uw Ampt is hor".

Een inschrift iets lager links, in den heuvel, bepaalt eenigszins den tijd waarin de prent vervaardigd werd:

„Hr Potcamps dood vol spijt beschrij
Dat Ampt gaat weer uw neus verbij". (16 December 1705).

Geheel onderin is, eveneens zinspelende op Cock, nog gegraveerd:

„Wild gij zijn op dit Rad verhéven
Den Staat stel' u een Galg daar neven".

In den rand van 't rad leest men:

„Op 't Roomse Rad van Avon tuur Word uitgeblust het Pauslijk vuur; 't Valt VADER CLEMENS zuur . * ."

Tusschen de speken van 't rad, die in 't midden in een kleiner cirkel uitloopen, staat het volgende tijdvers:

„L ETH I FE RO R OMÆ FOR TVN A OB TEC TA DO LOR E ES T".

In den rand van den kleinen cirkel:

„Op 't Rad van Avontuur van Romen Geen Munnik zal 't te boven komen: Ook word de Kok zijn smout ontnomē ✱ ".

Binnen dezen tweeden cirkel ziet men de Fortuin, staande op een bal in de „Tibris fl:"(umen), met „ROMA" achter zich en 't bijschrift:

„Zie hier 't Fortuin van Rome blind
Zij hangt $\overset{e}{\text{d}}$ huik na Hollands wind".

Geheel onder in den benedensten plaatrand staat in twee rijen, door een lijn van het groote vers afgescheiden, nog 't volgend 4 regelig versje: „Op 't Overleiden van de Hr Vicaris GERARDUS POTCAMP 16 Decemb: 1705 tot Leyden gesturven":

„Daar is geen zegen by een andere Vicaris
Als Codde, wech met Kok doch Potcamp waard geëerd
Was tot 't Vicaris-ampt niet gepredestineerd
Het leid geen weerspraak dat door d'uitkomst openbaar is".

Rechts, ter zijde van den heuvel, 't verdichte adres: „Tot Radenburg bij Clement Fortuin".

Boven het versje, in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, leest men:

„10 ZINNEBEELD, of 't ROOMSE RAD van AVONTUUR.
Het TIENDE GEBOD overtreeden."

Het versje vangt aan:

„De Paus heeft laatst B*egeerd* 't gebied der Heeren Staaten
Zich aan te maatigen," enz.

Stephens, *Cat. Brit. Mus.* beschrijft de prent onder No. 1466.

***3277. „Coddig Nacht Gezicht".** (Muller No. 3416).

Eenig inschrift in de plaat onder No. 2713 hier voren beschreven als „De fransche Python". Alleen ontvalt hier een kruis aan de pooten van den haan, die, met zinspeling op het fransche coq, Cock moet voorstellen, terwijl Apollo (nu Codde) het monster reeds zes pijlen in het lichaam geschoten heeft en de zevende juist van den boog vliegt. Onder de plaat, in vier kolommen, in boekdruk, een 38-regelig vers: „Hier word het Beest van Babel fel doorschooten," enz. met opschrift: „BYVOEGSEL tot het BEROERDE ROMEN, ofte STRAF wegens 't OVERTREEDEN van de X GEBODEN Door de MUNNIKEN en 't overige PAUSDOM; zynde de wreeker DE NEDERLANDSE PHENIX. VOORBERICHT. Dees HAAN en BABELS BEEST, Hier schoejen op één leest." Onder de laatste kolom van het vers het

verzonnen adres: „t' Arensburg, by Clement de Draak." Het volgnummer 11 staat hier overdwars in den rechterhoek van den ondersten plaatrand.

3278. Dezelfde plaat. Andere staat. (N. b. M.).

De prent is dezelfde gebleven. Het vers is echter met zes regels verlengd, waarvan er vier ingeschoven zijn tusschen den vierden en vijfden regel van 't oude vers en twee aan het eind zijn bijgevoegd. Was het slot onder den vorigen staat:

„O! tweede *Babilon*, hovaardig *Romen*.
Gy zult u val nooit weer te boven komen."

nu leest men:

„O! waare Babels beest, trots hoofd van *Romen*,
Gy zult u val niet licht te boven komen;
Ten zy gy staag den zin van Neerland doet
Keur Paterborn voor Munsters Bisschop goed."

Het adres is door deze bijvoegingen moeten vervallen. Het laatste gedeelte van het opschrift boven 't vers is gewijzigd, zoodat er nu achter: „Byvoegsel . . . . de nederlanse (*sic*) phenix." volgt: „Mede te recht zich wreekende over de PAUS, wegens zyn afkeuren van de Bisschop van PADERBORN, tot BISSCHOP van MUNSTER verkoren; en willende in zyn plaats stellen de BISSCHOP van OSNABRUK." Deze staat is bij Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.

*3279. Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3410 [11]).

Veel flauwer afdruk. Een vijftal bijgevoegde inschriften wijst aan op welke manier deze plaat toegepast is op de roomsche kerktwisten. De arend, met de bliksems in de eene en den haan (coq=Cock) in de andere klauw, is „Neerlands Fenix". De afgrond, waarin de haan geworpen wordt, is 't „Vagevuur", het monster is „Babels Beest" en de schutter „Codde".

Ook hier, evenals bij beide voorgaande, het cijfer 11 overdwars in den rechterhoek van den ondersten plaatrand. Het opschrift boven 't vers is gelijk aan dat van het vorig nommer.

Ondanks alle aangewende pogingen is 't mij niet gelukt te weten te komen waarom er zelfs van deze prent nog een staat *zonder* en een *met* de hier vermelde inschriften is verschenen. Is de wijziging van het opschrift boven het vers uit de tijdsomstandigheden te verklaren, wat de oorzaak is dat in dit exemplaar, boven hetzelfde zetsel van het vers, zooals duidelijk uit gebroken letters, onnauwkeurige toestelling enz. blijkt, een plaat mèt inschriften, en in het vorig nommer zonder deze, is afgedrukt, begrijp ik niet. De eenige oplossing zou dunkt mij kunnen zijn: Na het verschijnen van den eersten druk van „Roma Perturbata" is de plaat in zijn eersten staat afzonderlijk uitgegeven om bij dien eersten druk gevoegd te worden; de veranderde toestanden maakten

de wijziging van het vers noodzakelijk, maar ook in dezen staat verscheen ze nog afzonderlijk en eerst bij 't verschijnen van den tweeden druk van „Roma Perturbata", met dertien platen, werden de inschriften er bijgevoegd.

Boven het versje in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, leest men:

„11 ZINNEBEELD, of NEDERLANDSE PHENIX straffende KOK, en de MUNNIKEN enz."

***3280.** „De ROOMSE KERKEN-VISITEERDER, of DE RIDDER des NIEWEN ORDENS van St. JURGENS MUNNIKEN-RUG". (Muller No. 3410 [11]).

Inschrift onder de voorstelling van paus Clemens, rijdende op den rug van een op handen en voeten loopenden jezuiet met ezelsooren; lid, naar 't schijnt, eener geestelijke orde van St. George, die zich aan vele verkeerdheden had schuldig gemaakt, o. a. aan 't verduisteren van gelden, waarom de paus, (dit wordt ten minste door de prent verondersteld), daartegen maatregelen nam. Op 't kleed van den jezuiet ziet men een monogram „SG", op dàt van den paus diens wapen en naamcijfer, een wijwaterbak en kwast, de St. Petrus-sleutels, een monstrans, kaarsen, een bel en een beker. Met de linkerhand houdt de paus de teugels, in de rechter een koord met knoopen. Achter hem ziet men op den achtergrond de St. Pieter te Rome en onder meer gebouwen één, waarboven „St George"; daarboven zweeft een haan met basiliskenstaart „coc", waaronder dit 8-regelig vers:

„Een Haan deed eertijds Petrus schrijen
Maar deze zal de Paus verblijen
Van Keulen hij na Romen vliegd
Wijl 't Munn'kendom de Kerk bedriegt
Zal hij ze mede visiteeren
En Kerke-diefstal haar verleeren
Of aan zijn Basiliscus staart
Haar haakē na de Hel, van d' Aard".

Boven den haan twee tijdverzen:

„ÆDIbVs o! MonaChos raptantes peLLere fas est".

en

„A CatheDrâ MonaChos rapIentes papa fVgato".

In den rechterbovenhoek boven de tijdverzen is op een doek een afzonderlijke voorstelling van een met zes paarden bespannen rijtuig, dat door een viertal mannen aangehouden wordt. Er boven staat:

„A l'Abbé de St George
Ne coupe point la gorge",

er onder:

„St Iurgens Ordens Abt word hier gearresteerd.
Hy deed de Kerk te kort, en heeft zijn beurs vermeerd".

Boven en ter zijde van de tiaar op 's pausen hoofd leest men:

„De Groote BEROERDER van ROMEN, doch Niewe STRAFFER der MUNNIKEN, wegens 't overtreeden der x gebodē[s], als eertelijk over 't Achtste Gebod".

Voor 't gezicht van den paus:

„De Paus spreekt

Ik sta de Munn'ken met haar gordels, vol van knópen
Haar Kerke-diefstal zij nu moeten dier bekoopen
Ik zal voortaan haar voor Muil-ezels laate lópen".

Voor 't gelaat van den jezuiet:

„Clemes[n]
spreekt

D' Ezel van Biliam die zei
Met reden „Waarom slaat gij my?
Gij twee-beende Ezel, vraagt gij 't ook
Het Vagevuur in vlam en rook.
Te lang de vroome zieltjes brand.
Waar voor gij bad met onverstand
En hebt het geld verhoerd, verteerd.
De Kerk bestolen en onteerd."

Door een lijn van de voorstelling gescheiden is er onder in de plaat een 32-regelig vers gegraveerd, in twee kolommen, aanvangende:

„De grootste Hoere-voogd van 't Roomse Vaticaan" enz.

In den rechterbenedenhoek het verdicht adres: „Tot Keulen by Dirk Vlieg-over".

Het vers in boekdruk, achter den algemeenen titel, heeft tot opschrift:

„12 ZINNEBEELD, of de KERKEN-VISITEERENDE PAUS."

en luidt:

„Gy straft de *Munniken* om *diefstal* van de Kerk;
Maar had g' er voordeel van, gelijk als van de hoeren,
Gy zoud geen str. . . (gelyk het spreekwoord zeid) beroeren;
Want Staat, en Baat-zucht is alleen uw Heilig werk.
Uw macht nu *visiteer*, der Staaten haat wild schouwen;
In *Munster Paderborn* zyn Myter laat behouwen.
Wyl ook de *Keizer*, zeer geneigt tot *Osnabruk*,
Den Staat ontziet, en vind in haar al zyn geluk."

De prent wordt door Stephens, *Cat. Brit. Mus.* beschreven onder No. 1468.

***3281.** „SIC ITUR AD ASTRA, SCILICET." (Muller No. 3410 [13]).

Deze plaat, die, als de laatste prent in den tweeden druk van „Roma perturbata", dit inschrift onder in de voorstelling heeft, is dezelfde, welke

Muller onder No. 2765 vermeldt, als „Het Lusthuys van Pater Peters", nu door een 38-regelig vers met het opschrift: „Rooms COCceaans MUNNIKE Maal Of HOOGTYD v 't BEROERDE ROMEN", in den rechterbovenhoek, toepasselijk gemaakt op de zaak van Codde contra Rome. Dat vers vangt aan:

„Ziet hier (1) de KOK zijn Leer en Leven net verbeeld" enz.

De oorspronkelijke plaat, hier ook aanwezig en die juist omgekeerd is, heeft in den linkerbenedenhoek het inschrift: „William Loggan f: & Oxoniæ. Anno 1681." Naar aanleiding van welke gebeurtenis deze plaat vervaardigd is, kan ik niet zeggen, wellicht is 't slechts een spotprent op de Roomsche kerk in haar geheel, waarin de zeven hoofdzonden zijn voorgesteld, als alle door de priesters dezer kerk bedreven. Daar de eerste staat der kopie in de verzameling van Stolk niet aanwezig is en ik dus geen aanleiding had de prent als „Het Lusthuys" enz. te beschrijven, volgt die nadere omschrijving hier. In een zaal, waarvan de achterwand met allerlei voorstellingen tegen de Roomschen bedekt is, zitten rondom een tafel een vijftal geestelijken in verschillend gewaad. Links een man, in jezuïetenkleedij, die zich het masker van het gelaat geligt heeft (*geveinsdheid*), in gesprek met een vrouw (*hoovaardij*), wier hoofd met pauwenvederen getooid is, die een zweep (geen hengel zooals Stephens, *Cat. Brit. Mus.* zegt) in de linkerhand heeft en met de rechter wijst op een pastei, welke midden op tafel staat met de St. Petrus-sleutels en het jezuïetenteeken: „I H S", en den kop en staart van een pauw versierd. De rechtervoet van den jezuïet rust op „Biblia", zijn linkerarm op een zak geld. Rechts van dezen zit achter de tafel een welgedane dominikaner monnik, wien de *gulzigheid*, in de gedaante van een zeer dikke vrouw, een schotel brengt met een speenvarken er op. Rechts van dezen, eveneens achter de tafel, een bedelmonnik, met kap over 't hoofd, wiens geheele aandacht gevestigd is op het hoen, dat hij met citroen bedruipt. In 't midden, op den voorgrond, zit vóór de tafel, op een gebeeldhouwde tabocret, waar omheen verscheiden ledige flesschen liggen en met het inschrift: „sic curios simulant", een franciskaner monnik, die met een groot glas in de linker- en een wijnkruik in de rechterhand, zeker de *onmatigheid* in drankgebruik moet voorstellen, terwijl rechts van de tafel een vijfde persoon zit, die de bete, welke hij in de rechterhand aan zijn vork heeft, vergeet voor de *wellust*, die in de gedaante eener naakte vrouw zich achter hem op een ledikant vertoont. Rechts op den voorgrond *gierigheid*, voorgesteld als een oude vrouw met een doek over 't hoofd, waarop men leest: „omnis odor lucri bonus.", met de linkerarm leunend op een geldkist en de rechterhand uitstrekkend naar de geldstukken die op den grond zijn gevallen uit twee zakken, met de inschriften „purgatorium" en „missæ". Op een papierstrook, die, geheel rechts, over de pauselijke tiaar ligt, leest men „fondati ons", „questis", „obits", „anniversai res", „autels", „privil:",

„indulgen", „confrer.", „troncs", „congre gations", „canonisa tions", „images", „mirac:". Achter de geldkist een slapende vrouw (*luiheid*). Links staat de *nijd*, bij een geopende deur, die, met het venster er boven, de linkerwand uitmaakt en waardoor men een processie (*beeldendienst*) ziet. Rechts *razernij*, die een knuppel in de rechterhand heeft en met de linker de deur dichtduwt, waardoor een protestantsch geestelijke wil binnen komen. De rechterwand wordt verder ingenomen door een schoorsteen; twee helsche gedrochten zijn bezig het vuur aan te blazen, waardoor de wereld verteerd wordt. Boven den schoorsteen is voorgesteld hoe de jezuieten (hier alle met duivelsklauwen afgebeeld), in China, onder den schijn van het christendom te bevorderen, op eigen voordeel bedacht waren. De achterwand geeft vier tafereelen te zien, twee aan twee boven elkaar, in de hoogte gescheiden door het inschrift: „Ipsi toti in peccatis co medunt peccata populi sui." en in de breedte door een breed lijstwerk van bloemen, met een medaillon in 't midden, waarin men leest „Omnia kappa tegit". Links bovenaan staan een kat en een aap, in monnikenkleeding een stervende bij; de kat, die hem met de linkerhand het kruisbeeld voorhoudt om dit te kussen, neemt met de rechter de geldbeurs weg, die achter zijn hoofdkussen staat; onderaan is St. Franciskus afgebeeld, predikend voor de visschen. Rechts bovenaan hoort een vos de biecht eener vrouw, terwijl links van den biechtstoel een monnik een non streelt; onderaan een vos, met een gans op den rug, in den preekstoel, illustratie van het spreekwoord: als de vos de passie preekt, boer pas op je ganzen.

Gravure br. in-fol., door of uit de school van R. de Hooghe. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* beschreef dezen staat der plaat onder No. 1118 en noemt het een omgekeerde kopie der prent door hem, onder No. 1117, als „Het Lusthuys van Pater Peters" beschreven.

Als de prent, welke in „Roma perturbata" voorkomt, getrokken is van de alleen iets ingekorte koperplaat, die voor „Het Lusthuys van Pater Peters" gediend heeft, en dit moet wel zoo zijn, (zie lager) dan is er geen twijfel aan dat die en niet de door mij hier boven uitvoerig beschrevene een kopie is. Dit blijkt vooral uit het onderschrift onder de twee bovenste voorstellingen tegen den achterwand der kamer. De graveur heeft gemeend dat onder elke voorstelling dezelfde woorden behoorden als in de oorspronkelijke plaat, zoodat dit onderschrift hier het achterste voren staat en men nu leest: „co medunt peccata populi sui ipsi. toti. in.' peccatis". Eerst was hij echter goed begonnen, zooals uit het later weggekrabde „ipsi" nog duidelijk te zien is.

Het adres, dat in de hier boven uitvoerig beschrevene, oorspronkelijke, plaat, in twee regels links onder in de gravure voorkomt, is in de kopie rechts onderin gegraveerd; door de inkorting welke de plaat, die in „Roma perturbata" voorkomt, aan weerszijden heeft ondergaan, bleef daar alleen: „William Loggan fec. et Ox" staan, daar dit nu geen beteekenis

meer had, heeft men daarvan de O veranderd in een groote niet kapitale e, alsof er „excudit" bedoeld was.

Boven het versje, in boekdruk, achter den algemeenen titel, dat op deze plaat doelt, leest men:

„13 ZINNEBEELD, of de GEBANNEMUNNIKEN uit Holland getracteerd door haar OPPERSTE KOK."

Het versje vangt aan:

„'t Gebanne Klooster-volk word van haar KOK onthaald,
Als Opper-Generaal der Smullers, Beed'laars, Boeven." enz.

Stephens. *Cat. Brit. Mus.* beschrijft de plaat onder No. 1469.

***3282. „*Rym regelen, Op de bovenstaande Print, of afbeeldzel.*"** (N. b. M.)

Opschrift boven een hoogst onbeduidend vers van 48 regels, in twee kolommen, onder het afbeeldsel van de beide zijden eener medaille ter eere van Codde, waarvan de eene zijde ook voorkomt als middelste van de drie, hierboven onder No. 3266 beschreven. In de afsnede is hier echter geen jaartal, in den rand geen inschrift en geen woord op het boek onder den poot van het lam. De keerzijde vertoont het portret van P. Codde, eveneens zonder eenig inschrift. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. of adres.

Muller vermeldt onder No. 3413 een exemplaar dezer plaat met inschriften in de afsneden.

***3283. „*Ecclesia. Perversa. Tenet. Faciem. Diaboli.*" — „*Sapientes. Stvlti. Aliqvando.*"** (N. b. M.)

Deze latijnsche randschriften vullen de helft van de cirkels, die de spot-afbeeldingen van den paus (Clemens XI) en van Theod. Cock omgeven. 't Zijn vergroote afbeeldingen van de spotpenningen op dezelfde personen, in No. 3266 hiervoren beschreven. Zóó gezien staat onder den paus het tweelingrijm:

„Loyola's Vynzery houd hy zoo hevig staan
dat Hollandt wel ontrust, maer haest zal tegengaan."

Onder Cock:

„Dat deez' vry raas-d en woed op Coddens regte Leer,
W'erkennen hier den Staat maer geen gemyterd heer."

De prent omkeerend staat er in randschrift boven 't hoofd met bokshorens: „De Valsche Kerck, Draagt 's Duyvels Merk." en onder 's pausen beeld:

„Den Nederlandschen Staat zoekt geen geweetens dwang
maer Vrede ondert volk, dus bloeidt zy Eeuwen lang,
En schoon het Helsch gedrogt haer zogt geheel t' ontrusten
Zy lagt met Romens dwang en doeld op Vredens lusten."

In den rand van Cock's tegenbeeld staat: „In Wysen Schyn, veel Gecken syn." Onder de plaat:

„Deez' Sotskap stookt de twist in't Vrye Nederlandt,
Dog werd door d' Overheidt verjaagd met hoon en schand."

Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Eenigzins gelijkend op de beschrijving door Muller gegeven onder No. 3413.

***3284.** Dezelfde voorstelling als nommer 3266 hier voren. Andere gravure. (N. b. M.)

Onder het medaillon, dat op Codde doelt en waarvan de voorstelling omgekeerd is, staat 't volgend 4-regelig onderschrift:

„De Suyv're Onnoselheidt, gedrukt, gescheurd, geschonden,
Word, doorden Vryen Staat, beschermd en stark bewaakt,
Die in 's paus blixem nooit iets kragtigs heeft gevonden,
Als die van hoogerhand gestuyt word of geraakt."

Onder 't hoofd van den paus, hier rechts, leest men:

„Zoekt ghy O Vader: aan den Staat een kock tegeeven,
Die onervaren is by 't spit of by de pot.
neen, roept hem aen u Hof, daar d' onderdaanen leven
Verblind, en sonder smaak, hier houdmen hem voor Sot."

Links staat onder 't hoofd van Cock:

„Wat zoekt 't uytsteekend hoofd al twist en loose vonden
Om Codde, met zyn gift, te stooten vande stoel,
Wiens leer onwrickbaar staat op zuyv're Deugdens gronden,
En 't volk in rust te houden is zyn grootste doel."

Onder 't omgekeerde pausenhoofd is 't volgend 4-regelig versje gegraveerd:

„Laat dan den satan vry het hoofd hier tusschen steeken,
De vliezen zijn van 't oog, 't Gezigt is opgeklaard,
Wy zien nu naakt en klaar Loyolaas fyne streeken,
En zyn 'er, doorde tyd, gelukkig voor bewaard."

Onder Cock's hoofd, dat nu door 't omdraaien der prent rechts staat, is gegraveerd:

„Schoon dat den Sotskop met zyn guychlerij wil vroeten
Op Coddens waere leer, men is voor hem hier doof.
Hy mag door 's Waerelds rond nae 'tregt gevoele zoeken,
Maer hier in Hollandt, triumpheerd het waar' geloof."

Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.

***3285. „Tot groot' verwondering van veel hier ter lande,**
**Staan deese Weesens hier. Wat meent gy tot**
**(wiens schande,**

Van die dees' heeft gemaakt, of daar de zaak op (duyt?
Zoo gy het weten wilt, zoo leest dit Rympjen (uit." enz. (Muller S. No. 3428 A).

Eerste vier regels van een hollandsch vers van 40 regels, in vier kolommen, in boekdruk, boven en onder een plaat gedrukt, die een mans- en vrouwenhoofd vertoont: keert men de plaat om, dan wordt de mannenkop een vrouwenhoofd en het vrouwenhoofd een mansgezicht. In de plaat staat onder iederen kop een tweeregelig fransch versje en ook twee regels hollandsch die echter niet rijmen en blijkbaar in de oorspronkelijke plaat in een andere taal voorkwamen (zie lager). Het geboekdrukte vers wil deze plaat toepasselijk maken op den bisschop van Sebasten en de Oud-Roomschen, maar die toepassing is zeer gewrongen en even ongelukkig als het rijm. Het vers is geheel anti-jansenistisch en niet, zooals Muller meldt, voor de helft pro- en voor de andere helft contra. Gravure in-4°., met den naam Pierre Bonnet in de plaat. Muller beschreef *dit* exemplaar, maar vermeldt in het Suppl. onder No. 3709 B een ander, geheel met deze beschrijving overeenkomend, exemplaar van den heer A. J. Nijland.

Hierbij de, naar ik vermoed origineele, duitsche prent, met geheel dezelfde koppen. Onder ieder der vier beelden een tweeregelig fransch en evengroot duitsch versje, tamelijk dubbelzinnig, maar blijkbaar gediend hebbende voor de hollandsche inschriften in bovengenoemde plaat. Gravure z. n. v. gr., met adres van Jos. Frid. Leopold, die, te oordeelen naar een drietal platen met dergelijke dubbele koppen, een serie van dit soort van gravures schijnt te hebben uitgegeven. — Ook is hier nog bijgevoegd:

*Elenchus Historicus, of Geschichtkundig Kortbegrip der Molynisten en Jansenisten . . . Ten dienst der Weetgierige tzaamgestelt, door R. L.* t' Amsterdam, By Jacob van Royen, . . . 1704.

Tusschen titel en adres een vignet, waarop de zon is afgebeeld, twee huizen beschijnende, het een met „Vrede", het ander met „Twist" als inschrift. Gravure in-24°., z. n. v. gr. Daar 't boekje zoowel als 't vignet op de toen heerschende verschillen doelt, is het hier opgenomen.

***3286. „De standvastige/ monarchye/ Des/ doods,/ En de/ zieltoogende/ Mars in Europa;/ Tot vernietiging der betrachte/ vyfde monarchye in 't Christenryk:/ Verbeeld door/ VIII. zinnebeeldige konst-printen,/ Vertoonende de/ oorzaak des oorlogs en des doods,/ (waar by kortelyk beschreeven worden de Opkomst en de Ondergang der/ vier hoofd-monarchyen)/ De ontydige minnery en dood,/ Vyf der beroemste Waerelds Deugden, als/ schoonheid, krygs-dapperheid, wysheid,/ sterkheid en rykdom,/ Ten Grave gedaald;/ En eindelyk/ De monarchaale en algemeene/**

stryd tegens de dood./ Alle door Nederduitse Versen, en *Latynse Epigrammata* verklaard, en op deze/ tyd, als ook geestelyk toegepast,/ door/ Abraham Allard.... Gedrukt tot Amsterdam, by Carel Allard, op den Dam,/ *Met Privilegie van de E: G: M: H: Staaten van Holland en Westvriesland.*" (Muller No. 3155).

De keerzijde van dezen titel is wit, op de derde bladzijde is een 32-regelig vers afgedrukt, getiteld: „Voor-bericht, tegens 't Vooroordeel Der dichteren.", en met de lijst der drukfouten er onder. Aan de keerzijde daarvan vindt men den „Korte(n) inhoud Voor de Leezers." in een gedicht van 128 regels, in twee kolommen, in boekdruk.

Aan den tekst van het hier aanwezig exemplaar ontbreekt bladz. 5—8.

De hoofdgedachte van al deze voorstellingen is, dat Lodewijk XIV door den oorlog verhinderd werd in de stichting van een vijfde wereldheerschappij, waarvan men hem het opzet toedichtte. Deze serie is de minstbeduidende van alle uit den „Lusthof"; zeer gewrongen toegepast op al wat de spaansche sukzessie-oorlog aangaat en met Lodewijk XIV als middelpunt. Ik kan daarom in de beschrijving van dit achttal minder uitvoerig zijn. Zij volge hier:

*3287. „OORZAAK des OORLOGS en des DOODS". (Muller No. 3156).

Inschrift onder in een prent, Adam en Eva bij den boom met den slang voorstellende. Tusschen beide, onderaan, een doodshoofd en twee gekruiste beenderen. In den bovenrand der plaat is gegraveerd „ECCE ARTIS MARTIS, EN SORTIS MORTIS ORIGO"; in den onderrand links:

| Qu | os | an | guis | di | rus | tris | ti de | fu | nere | str | avit" |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| „H | | san | | mi | | Chris | | vul | | l | |

rechts:

„Anguis peccatum. et Mortem generavit in horto;
Sanguis justitiam et Vitam reparavit in arâ."

Tegenover deze prent een gedicht van twee blz. in-folio, in boekdruk, met opschrift: „DE DOOD en den OORLOG, Veroorzaakt door de ZONDE van ADAM en EVA; Tot altyd-duurend verlies van de AARDSE MONARCHYE.", met adres: „Allard exc: c: Privil:" onder het rechter inschrift in den ondersten plaatrand en het volgnommer „1" er boven. In den rechterbovenhoek der plaat: „Pag: 5".

*3288. „De ONTYDIGE MINNERY en de JEUGDIGE STAATZUCHTS DOOD. Vertoond door het Zinnebeeld van de twee toevallige Slaap genooten CUPIDO en de DOOD." (Muller No. 3157).

De prent is dezelfde als de hier voren onder No. 1030 beschrevene en is een der vele door Allard pasklaar gemaakte oudere prenten. Bovenstaand onderschrift staat midden onder de voorstelling van dezen ouden

man (Lodewijk XIV), die een jonge maagd (Spanje, niet de Maintenon zooals Muller zegt, deze toch was toen reeds oud) omhelst. Links van bovenstaand onderschrift een 4-regelig hollandsch, rechts een even groot latijnsch vers van A. Allard, met het cijfer „2" achter den tweeden regel. Boven het vermelde onderschrift, in de plaat: „Sumptibus C. Allard cum Priv."; in den rechterbovenhoek: „Pag. 7".

Tegenover deze gravure br. in-fol. een vers van twee blz. in-fol., in boekdruk, met opschrift: „De ONTYDIGE MINNERYE En de JEUGDIGE STAATZUCHTS DOOD."

3289. „Dood-praal van VENUS, Des Waerelds SCHOONHEID". (Muller No. 3158).

Inschrift in een doek tegen de voorzijde eener graftombe, waarin een geraamte (van Venus). In den bovensten plaatrand: „THERSITIS AC VENERIS FORMAS MORS ÆSTIMAT ÆQUAS."; in den ondersten een distichon: „Forma animæ", enz. onderteekend: „A. Allard" en het cijfer „3"; in den rechterbovenhoek der gravure „Pag: 9": in den linkerbenedenhoek der gravure 't adres van Allard.

Tegenover deze prent een vers van twee bladzijden in-fol., in boekdruk, dat ook, alweder zeer gedwongen, op Lodewijk XIV toegepast wordt, met het opschrift: „Zie VENUS praalende in het GRAF: Zij bracht wel eer Krygs-Zege en straf."

*3290. „Hier legt MARS, 's Waerelds Krijgs Dapperheid". (Muller No. 3159).

Inschrift in de zijde eener graftombe, waarin een geraamte (van Mars) ligt. In den bovensten plaatrand is gegraveerd: „ALPHA EST NOSTRORUM MARS, MORS OMEGA MALORUM". In den rechterbovenhoek der gravure „Pag. 11"; in den rechterbenedenhoek een drieregelig latijnsch inschrift van A. Allard: „Post Mortem, o Martes," enz.; daar onder het adres van Allard; onder in den rechterplaatrand „4".

Tegenover de gravure een gedicht van twee blz. in-folio, in boekdruk, met het opschrift: „MARS, Doodelyk voor de Aardgenoten, Legt Grafwaart door de DOOD verstooten."

*3291. „PRAALGRAF van PALLAS, 's Waerelds Wijsheid". (Muller No. 3160).

Inschrift in de voorzijde van een graftombe, waarin een geraamte (van Pallas). In den bovensten plaatrand is gegraveerd: „PALLADIS INGENIUM VANUM, POST FUNERA CONSTAT."; in den rechterbovenhoek der gravure: „Pag: 13" en in den benedenhoek aan dezelfde zijde, het adres van Allard, terwijl in den ondersten plaatrand een latijnsch distichon staat van A. Allard: „Ultro (*sic*) velle mori Sapientia;" enz., rechts daarvan het volgnommer „5".

Tegenover deze gravure een gedicht van twee blz. in-fol., in boekdruk, met opschrift: „Hier legt de WYSHEID tot haar straf, De trotse PALLAS in het GRAF."

***3292.** „Hier legt HERCULES 's Waerelds Sterkheid". (Muller No. 3161).

Inschrift in de zijde van een graftombe, waarin een geraamte (van Herkules). In den bovensten plaatrand is gegraveerd: „HERCULIS EN SORTEM STRAVIT MORS HUNC QUOQ$_Z$ FORTEM."; in den rechterbovenhoek der plaat: „Pag: 15"; in den rechterbenedenhoek het adres van Allard en in den ondersten plaatrand een latijnsch distichon van „A. A."(llard): „Mors immortalem Fortem facit;" enz. en rechts daarvan 't cijfer „6".

Tegenover deze gravure een gedicht van twee blz. in-fol. in boekdruk, met opschrift: „Ziet HERCULES zyn deugd en kracht, Tot iders les, in 't GRAF gebracht."

***3293.** „HIER LEGT CRESUS 's Waerelds Rykdom". (Muller No. 3162).

Inschrift in de zijde van het monumentaal gedeelte eener graftombe waarin een geraamte (van Cresus). In den bovensten plaatrand is gegraveerd: „MORS, PRO DIVITIIS, REDDIT MELIORA BEATIS." Rechts boven in de plaat staat „Pag: 17", terwijl in den rechterbenedenhoek het adres van Allard is gegraveerd en in den ondersten plaatrand een latijnsch distichon van A. Allard: „Post Mortem stabilem Fortunam," enz. met het volgnommer „7" rechts daar van.

Tegenover de prent een gedicht van twee blz. in-fol., in boekdruk, met opschrift: „Vorst CRESUS dubbeld leed de DOOD Die hem door Staat en Lighaam schoot."

***3294.** „DE MONARCHAALE en ALGEMEENE DOODE-STREID." (Muller No. 3163).

Inschrift midden in den ondersten plaatrand van deze oude prent, als zoovele andere, door Allard voor zijn doel pasklaar gemaakt. Door een poort trekken van rechts op den voorgrond menschen van allerlei stand, op den achtergrond allerlei beesten tegen den dood op, die, alleen, ze allen verslaat, terwijl de Tijd alle onderscheidingsteekenen wegmaait, al steekt de Faam ook de bazuin over de uitnemendheid der menschen. In den rechterbovenhoek der plaat staat „Pag: 19", terwijl de verklaring der cijfers 1—19, die verder in deze gravure, br. in-fol., voorkomen, gegeven wordt in het vers, in twee blz. in-fol., in boekdruk, tegenover de plaat, met het opschrift: „DE MONARCHAALE EN ALGEMEENE STRYD tegens de DOOD." Links van bovenstaand onderschrift is een 4-regelig hollandsch-, rechts een 4-regelig latijnsch vers van A. Allard gegraveerd, terwijl het volgnommer „8" in den rechterbovenhoek van den ondersten

plaatrand en het adres van Allard, ook rechts, in den benedenhoek der gravure staat.

Dat in de uitlegging Lodewijk XIV weder de hoofdpersoon is en de lieden die hem omringen allen met hem in verband gebracht worden en personen uit zijn omgeving voorstellen, is natuurlijk.

Zooals ik reeds bij 't begin dezer serie zeide, zijn deze de gewrongenste en meest onbeduidende van alle, die tot den Lusthof behooren en heb ik daarom eenvoudig door het vermelden der inschriften getracht de bezitters in staat te stellen verschillen, indien zij bestaan, te constateeren.

Op geen der gravures, die met uitzondering van de tweede en de laatste, alle gewoon in-folio zijn, komt de naam van een graveur voor.

3295. „Het/ palm-hof/ der/ bondgenooten,/ Besproeid door de verloste en/ juichende Schelde,/ In 't Jaar 1708;/ Versnellende den loop des/ Donaws, en beroerende den trotsen Tiber;/ Eindigende in een/ dierlyke stryd om de beste parel van 't christenryk,/ Ofte de waare/ brug tot een gewenste vrede./ Vertoond door IX. Historise Zinnebeelden, gepast op de/ Roemruchte Veldtogt des Jaars 1708./ *Te samen gesteld en in t licht gegeeven, door R. J. Z. en Compagnie;/ tot* Ryssel, *met Privilegie enz.*

---

Histoire emblematique/ de la/ campagne glorieuse/ des/ hauts alliez,/ Ou Description Heroique des/ victoires, remportées dans les Pais-bas &c. Par les dits Alliez, sur les François, en 1708./ Representée par IX Emblemes en Taille douce./ *Recueilli & mis en lumiere/* Par R. J. Z. & Compagnie à Lille, avec Privilege &c." (Muller No. 3164).

Aan de keerzijde van den titel en evenals deze in boekdruk, vindt men de volgende aanwijzing der negen platen, waaruit dit gedeelte bestaat en die het volgende algemeene opschrift hebben:

„IX Uitgeleese KRYGS-BRAVADEN des Jaars 1708."

*3296. — 1[1]. „*De* X *Zwaarste Plaagen Aan 't Hedendaags* EGIPTEN *voorspeld*, 1708". (Muller No. 3165).

Inschrift in den kern eener staartster met negen stralen en een staart, die reikt tot in den rechterbenedenhoek. In elk der stralen is een gebeurtenis voorspeld, die in het jaar 1708 zou moeten voorvallen, maar waarvan er zoowat geen enkele uitgekomen is. Wat *in* iedere straal in 't hollandsch medegedeeld wordt, is in 't fransch tusschen twee stralen er naast geplaatst, terwijl langs de beide zijden van iederen straal een regel van een tweelingrijm staat.

Alle inschriften en verzen weer te geven, die op dit blad voorkomen,

zou onevenredig zijn aan de geringe geschiedkundige waarde der prent, die hoofdzakelijk in verband schijnt te staan met den Engelschman „Bikkerstaf", over wien o. a. gesproken wordt in Swift's *Works* en met wien in verband staan de prenten door Stephens, *Cat. Brit. Mus.* vermeld onder Nos. 1382 en 1479, die echter deze plaat noch de serie, waartoe zij behoort, schijnt te hebben gekend. Ik vermeld hier alleen wat in de stralen der ster aangegeven is als te zullen geschieden.

„1" „De Card: de Noailles Aartsbiss: v̄ Parijs zal sterven den 4 April 1708".

„2" „Een Opstand in 't Dauphiné 7 April".

„3" „Louis Philippe Prins v̄ Asturien zoon van de Hg van Anjou zal sterven 11 April, oud 16 maande en 3 dage".

„4" „Een Storm op de Z. O. kust van Vrankrijk vernielende veele van hare Schepen zelf in de havens den 15 April".

„5" „Louis de Dolfyn zal sterven den 7 Maji van de opstopping des waters schielijk en pijnlijk, oud 46 jaar 6m en 16d".

„6" „De Kard: Portocarrero zal sterven van een bloedgang den 20 Junii".

„7" is de staart van den komeet; hierin staat de volgende voorspelling:

„De Koning Lodewyk de XIV zal sterven tot Marly na een week ziekte van het Podagra in de maag den 29 Julii, des avonds ontrent zes uuren in zijn 70ste jaar".

Hoe ernstig deze voorspellingen waren, kan men 't best zien aan uitdrukkingen als „Podagra in de maag"! (voeteuvel in de maag!!)

In dezen breeden staart staat boven de voorspelling:

„'s Iaars een en negentig is 't laatst zijn val gespeld
Indien het nu word waar Euroop word licht hersteld".

Er onder:

„De maand van Iuni vals verbrijden (*sic*) zal zijn sterven
De pot te water gaat, tot dat hij valt aan scherven".

„8" „Mr de Chamillard eerste Financier des Konings, zal sterven aan een apoplexie 1 Augusti".

„9" „De paus Clemens XII zal sterven aan een beengezwel den 11 Septembr na 3 weeken gesuccedeerd van een Keizersgezind Toskaans Kardin:".

„10" „Louis, Hg v bourgonie zend in 't laatst v̄ Sept: als Kg v̄ Vrankrijk voorstellingen v Vrede door de Hg v Mantua d'uitkomst werd verzwege".

Door dicht op elkaar volgende lijnen tusschen de stralen der ster gelijkt 't geheel op een cirkel; in de hoeken, die deze boven in de plaat openlaat, leest men: „COMETE EMBLEMA // TIQz POLITIQz qui explique Plusieurs Sorts et les Morts des PRINCES et des GRANDS de FRANCE,

et Mervei les de consequence ou **Prognostication** des **Grands Cas**, dans **l'Europe**, sur les[ur] dates selon le vieu[x] Style en 1708, par M[r] Bickerstaf Astronome Anglois".

Langs het linkerbenedenvierdepart van dezen cirkel staat:

„Dees zinnebeeldige COMEET van vijf paar straalen
Voorspeld aan Vrankrijk zo veel doodelijke quâlen".

Daarnaast, links, een „Mole van d jonge Pel⫽grim Iacob Frans"; in welks wieken men leest: „Al die heule Met dees Meule Met K[r] Keule Mogen speulē". Bovenop prijkt een haan: „Gallia, quid cum Walliâ?", terwijl er onder staat: „Door de Scottē Zal 't niet hotten". Rechts van den molen: „Dees Profecij liet Bikkerstaf Door Staatkunde of uit onkunde af". De ruimte door de ster en haar stralen ingenomen, wordt aan deze zijde als 't ware afgesloten door een zwaard, waarbij:

„Dit pronkstaal zy van bloed bespaard
'T is 50 duizend guldē waard; na de nieuwe zwier
half geld half papier".

Onder dit zwaard de afbeelding in omtrek van een man (Bickerstaff), die naar de komeet ziet langs een hoekmeter, waarin men leest:

„Mislukt het Ik zal Schaam rood staan
Ik waag myn kunsts respect hier aan".

De geheele figuur is met verzen gevuld, waarin Patridge's Almanakken genoemd worden, waarover ook gesproken wordt door Stephens, zie boven. Rechts van Bickerstaff wordt de geheele ruimte verder ingenomen door een 26-regelig fransch vers, met het opschrift:

„Des **Meditations** sur l'**Oracle** du **Mage**
Qui predit de **Grands Cas** par son art et courage".

Achter de omtrekfiguur staan overdwars nog twee 4-regelige hollandsche versjes, met opschrift:

„Verkeerd schots COMPLIMENT".

Het versje, in boekdruk, aan de keerzijde van den titel, dat op deze prent doelt, heeft tot opschrift:

„1. De ENGELSCHE PROGNOSTICATIE, of WELGEMEEND VOORSPEL." en begint: „Dit *Voorspel*, schoon mislukt, quam voort uit 's herten grond." enz.

3297. — 1ª. Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3166).

Aan weerszijden van de plaat is nu, in boekdruk, een gedicht van 168 regels, met het opschrift: „ZINNEBEELDIGE KOMEET, Wegens de Nieuwe ENGELSE PROGNOSTICATIE, Voor het Jaar 1708; nader verklaard, in een Samenspraak tussen STARNAR en WARNAR." aanvangende:

„Warn: Mevrind, wat is dat voor een schildery hier neven?
Starn: Zie toe en lees, het zal u zelf verklaaring geven
Der nieuwe Poplecy (hola) der Profecy" enz.

Onder de rechtsche kolom het verzonnen adres: „Vertaald, na de Copy van Londen, tot Dort by Balthaser Goris." De hier niet aanwezige prent is beschreven naar het exemplaar van Mr. S. van Gijn.

Met deze staat in nauw verband een andere, die niet tot den „Palmhof" behoort; zij heeft tot opschrift:

***3298.** „Predictions de Mr. Is. Bickerstaf, Astrol. Angl. pour l'An 1708." (Muller S. No. 3165 A).

Daar zij ook in dezen atlas aanwezig is en zij door voorstelling en tekst het meest met de hierboven beschrevene overeenkomt, neem ik haar, in navolging van Muller, maar hier op.

De gravure langw. kl. in 4°., z. n. v. gr., vertoont in 't midden een astroloog met tulband op 't hoofd, die, evenals zijn kleed, met sterren bezaaid is, terwijl op zijn borst een zon is afgebeeld; zijn rechterhand rust op een hemelglobe, terwijl hij in zijn linkerhand een scepter? heeft op welks punt een lischbloem staat, terwijl er een banier of wimpel aan wappert; rechts van hem een arend. Achter deze voorstelling de zee met schepen. Een groot deel der voorzeggingen hierboven vermeld, wordt met vele andere in den tekst gevonden, die in boekdruk, in twee talen (links in 't hollandsch, rechts in 't fransch), in twee kolommen onder deze voorstelling staat. Muller vermeldt een exemplaar met den tekst in twee kolommen, alleen in 't fransch; dit zal echter wel een vergissing zijn.

***3299.** — 2. „LEVENDIG MODEL *van de* NIEWE MODESE KRUIDIGE FRANSE LUCHT-SPRONG BY RYSSEL". (Muller No. 3167).

Inschrift boven in een plaat, in drie deelen verdeeld, doelende op het beleg en de inname van Rijssel door de Geallieerden, 22 Augustus tot 22 Oktober 1708, waarin la Mothe zijdelings ook betrokken was, die op plaat 6 van den almanak van 1705 is afgebeeld in zijn hemd te paard vluchtend. Met terugslag hierop stelt deze prent een Franschman te paard voor, die in stukken omhoog vliegt, door 't schot van een Geallieerde in 't hemd die hem, eveneens te paard, vervolgt. Bij den hoed van den Franschman, evenals die van den Geallieerde, aan weerszijden met een takje versierd, staat: „Nagebotst Veldteken", bij 't hoofddeksel van den laatsten: „Opregt Veldtêkē." Tusschen de paarden van deze twee personen staat 't volgend 4-regelig versje:

„Dri jaar geleen of ruim so lang  
De Fransman vlood int hemd  
Word nú hier tegens ruim so bang  
Vervolgd in't hemd, heel vremd".

Onder het paard van den Geallieerde het adres: „te Antwerpen bij Erven van I. Peters".

Door een lijn hiervan afgescheiden en door een andere in tweeën gedeeld is hieronder een 56-regelig hollandsch vers gegraveerd, in twee kolommen, aanvangende:

„Ziet hier wat niews Messieurs. De helde moed der Fransē
Doet haar als gôchelaars een vreemder luchtsprong dansē
De beste Harlequin of Opperspringbaas, slap
Van ledē volgd haar nooit langs deze hemel trap" enz.

Onder dit vers, weder door een streep afgescheiden, zijn in het onderste gedeelte der plaat, door een vertikale lijn gescheiden, twee voorstellingen gegraveerd, links met het opschrift: „Melkboerē komende in 't Geallieerde Leger, trachtten ter sluik Buskruid in RYSSEL te brengē". Op den voorgrond ziet men hier negen personen op den rug, elk met een juk met emmers, zich begevende naar een 16-tal zeer primitief geteekende tenten op den achtergrond.

Rechts leest men boven in de voorstelling: „Eenige der voorn: Boeren gehangē". Op den voorgrond is hier een boom afgebeeld, waaraan twee boeren zijn opgehangen die het juk met emmers nog om de schouders hebben, de beul op de dubbele ladder bij den boom, rechts een vijftal mannen; op den achtergrond dertien tenten.

Onder deze voorstellingen is, in drie kolommen, een 30-regelig vers gegraveerd, beginnende: „Het buskruid aangevoerd bij nagt op snelle rossē" enz. Uit de laatste regels blijkt: dat de overgave van het kasteel nog niet had plaats gehad, maar spoedig verwacht werd: dat de platen onmiddellijk na iedere gebeurtenis gemaakt werden en deze prent tusschen 22 Oktober en 8 December gegraveerd is.

De drie voorstellingen van deze prent zijn bepaald ontleend aan de hiervoren onder No. 3147 beschreven plaat, die echter vrij wat artistieker uitgevoerd is dan deze. Het vers onder die voorstelling gegraveerd is niet, zooals ik daar opgaf, 52 maar slechts 50 regels groot, daar in de beide laatste kolommen niet 14 maar 13 versregels staan, is geheel anders dan het hier vermelde en vangt aan:

„Ziet hier een tafereel der franse oorlogs listen,
Die staande het beleg van Ryssel zyn gesmeed:" enz.

Het versje in boekdruk, dat op deze plaat doelt, aan de keerzijde van den titel, heeft tot opschrift:

„2 RYSSELSE KRUIDIGE LUCHTSPRONG, of COURAGE MISLUKT."

en begint:

„Verwoede dapperheid werpt tegen twalef oogen,
En toond dolkoppig 't spoor van stryders voor haar Vorst;" enz.

***3300.** — 3[1]. „De RYSSELSE TUIMELAAR". (Muller No. 3168).

In den linkerbovenhoek eener plaat, waarop bovenaan een duif, rechts

onderin een schutter is afgebeeld, staat bovenstaand inschrift. Beide figuren, slechts in omtrek gegraveerd, zijn geheel gevuld met verzen.

Aan den poot van de duif die, door den schutter getroffen, omlaag tuimelt, een brief, waarvan in het versje, rechts van den kop der duif, 't volgende wordt gezegd:

> „De Schilder wenst te zijn verschoond
> Dat hij de duif zo groot vertoond
> Men ziet hem door een perspectief
> Op dat men leezen zou de brief
> Gebonden aan zijn eene poot
> En onderschept door een sla-dood".

In dien brief staat het volgende te lezen:

„Het is mij leet, dat de tijding onwaar is bevondē De Hertog van Berwijk is bij de Hert[g] v̄ Vendome tusse Leuse en Gram̄ont M[r] de Marlbourg betrekt 't Campement v̄ Pont a Tressin. Morgē passêre wij de Schelde willende u voorzeker ontzettē De grote bômē zijn nog niet omver gehouwe en de waerd is niet t'huis".

In den linkerbenedenhoek der plaat, door een streep van het bovenbeschrevene afgescheiden, een kleine voorstelling; met 16-regelig vers, in twee kolommen er boven, dat tot opschrift heeft: „OP HET VERGIFS VERRAAD TEGĒ PR: EUGEN[S] gesmeed" en begint:

> „'t Gif quam, meent me, uit een fonten · · · ·
> Een[s] ouden baas van 't Franse spel
> Of van een vrou van grôte staat
> Die ik om reên te noemē laat" enz.

Onder de afbeelding eveneens een 16-regelig vers, met opschrift: „Hier word verraad-vergift Van dapperheid geschift", beginnende: „Wat krijgs gebruik is dit? Veldheeren te vergeeven" enz. Op 't plaatje is „Eugenius" afgebeeld met het vergiftigd papier in de hand; links van hem „Dopf"; rechts een brakend persoon, wien het „Vergif Papier" uit de hand is gevallen, achter deze drie personen drie andere, terwijl links, op den achtergrond, „Vergif Spion" vlucht; op den voorgrond een hond stuiptrekkend ligt met „Gif papier" in den bek.

Het versje, in boekdruk, aan de keerzijde van den titel, dat op deze plaat doelt, heeft tot opschrift:

„3 DE RYSSELSE TUIMELAAR, enz.
of TWEEDERHANDE KRYGS-LIST."

en begint:

> „Onnoosle *Krygslist*, met een *Tuimelgeest* vermengd,
> Mislukt, haar meesters in verdriet en schande brengt.
> 't Is onvergeevelijk dus Vorsten te vergeeven," enz.

***3301.** — 3ᵃ. Dezelfde plaat. Andere staat. (Muller No. 3169).

Aan weerszijden van dezen staat der plaat, die zeker voor afzonderlijke uitgave bestemd is geweest en door Muller onder No. 3169 beschreven wordt, een 126-regelig vers, in boekdruk, met het opschrift: „DE RYSSELSE TUIMELAAR, Of VOORSPEL van 't OVERGAAN van die Stad aan de Geallieerden, *Den* 23. *October*, 1708. Eenige *Aanmerkingen* op de *Belegering*, enz. enz." Onder de tweede kolom van het vers het adres „*Tot Brussel by* GEORGE DE BAKKER."

Dit vers, dat gunstig afsteekt bij 't meerendeel dezer maakdichten, geeft niet alleen een verklaring van de letters A tot C, die in de prent voorkomen, maar stelt de verschillende voorvallen, die bij dit beleg plaats hadden, duidelijk voor oogen. Alleen zij opgemerkt dat in tijdsorde deze prent gaan moest vóór de vorige.

***3302.** — 4¹. *„'t Verschiel".* (Muller No. 3171).

Inschrift midden bovenin een prent over 't verschil tusschen Jozef II en Clemens XI om het bezit van Napels(?) Oorspronkelijke? plaat, waarnaar de volgende vervaardigd is, dòch met veel minder figuren dan de kopie. De keizer met hermelijnen mantel, scepter in de linkerhand en zittend op een vorstelijken stoel, terwijl de keizerlijke arend met den rijksappel aan zijn voeten ligt, ontvangt uit de hand van een engel, die hem de kroon op 't hoofd zet, een zwaard; links van dien engel staat:

„Vat Zeesar 't Wraak swaard aan,<br>
En vald op 't Fatikaan".

Rechts op den voorgrond zit de paus met tiaar op en in vol ornaat, de sleutels van St. Petrus in de linker- en den pauselijken scepter in de rechterhand, achter zijn stoel staat Lodewijk XIV met kroon en met lischbloemen bezaaiden mantel, op eenige zakken Louisen, waarvan een gedeelte over den grond ligt uitgestort. Boven zijn hoofd leest men:

„Hier blaasd Louis de Paus in 't Oor,<br>
De Vreede breuk, en kryg gehoor.",

voorgesteld door een blaasbalg met lischbloemen bezaaid, welke Lodewijk aan 's pausen oor zet.

Op den achtergrond ziet men „ROMA" met bijschrift:

„Wat zal ô Roomen;<br>
U overkoomen."

In twee rijen staan, in den ondersten plaatrand, de volgende disticha gegraveerd, links:

„Zie Keyzer Iozeph, hoe hem dEngel 't wraak swaard zent,<br>
Dat hy zig wreeken aan zyn Vyand, Paus Kleement."

rechts leest men:

„Klements door 't France Goud bekoord, laat zig vervoeren,<br>
't beroerde Europa, met een nieuwen kryg te ontroeren."

Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr. (door P. v. d. Berge?) Midden in den ondersten plaatrand: „Gedrukt tot Augsbourg, P. T."

***3303. — 4°. „De PAPAGALLISE BLAASBALG, *verijdeld door* JOSEFS *gerechtigheid*". (Muller No. 3170).**

Spotprent op Clemens XI en Maximiliaan van Beieren, die door den paus wederrechtelijk, op raad van Frankrijk, tot onderkoning van Napels was benoemd. Deze plaat is in vier afdeelingen verdeeld. De bovenste, met het medegedeelde inschrift, vertoont rechts op den voorgrond den keizer (A), die met den hermelijnen mantel om, den scepter in de rechterhand en de kroon op 't hoofd, op een vorstelijken zetel zit en de linkerhand uitstrekt naar een lint, waarop men leest „COMACHIO is 't uwe" en dat ligt in een der schalen die de Gerechtigheid (C), als een engel uit den hemel dalende, hem voorhoudt; onder de Gerechtigheid staat:

„Schoon Vader Clemens vr   ede zoekt te mākē
Wild echter, Iosef, met dit wraak zwaard wakē",

doelend op het zwaard, dat zij in den rechterarm houdt en dat met een palmtak omwonden is. Hier geen arend aan Jozefs voeten, maar achter zijn stoel een man (B), die den wijsvinger der linkerhand waarschuwend opheft en zegt: „Wacht u Clemens voor de Ketters".

Aan de linkerzijde zit de paus (2), met banbliksem, pauselijke drieledige scepter en gebroken degen, op welks punt een fransche lischbloem staat, in de linkerhand, terwijl aan deze zelfde zijde een vaandel geplaatst is, waarin men leest „DEVOTISSIMIS EXERCITIBUS *Met Religieuse Heirkrachten*". Met de rechterhand reikt hij een degen toe aan een vóór hem geknield liggend man, die in de linkerhand een papier heeft, met het volgend inschrift: „INVESTITURE van NAPELS voor Maximili liaan (*sic*) van Beyere, gegeve door CLEMENS XI"; tusschen beide personen staat:

„1 2 3 4
ROMA
4 1 3 2
ARMO".

Onder de knie van Maximiliaan:

„Beloofd gij aan de Paus o Maximiliaan
Veel wondren als gij toond aan Loodwijk; 't zal wel gaan".

Tusschen den rug van denzelfden en de knieën van den keizer is een 16-regelig vers gegraveerd:

„BEYERĒ spreekt
Ik keer, mijnHeer de rug
Door 't Franse goud heel vlug
'k Begaf me tot verrādē
Met dobbel zugt beladē
Waar toe 'k had veel van doen
Om glorie en om poen

Kniel ik voor Clemens neder
Wiens liefde wonder teder
Mij 't Onder koningschap
Van Napels bied. Ik stap
Dus hoger als te vorē
Die alles had verlorē
De Investiture-bul
nul
Schoon Karel ze acht voor
Mijn dapperheid doet stijgē
Om 't Rijk door 't zwaard te krijgē".

Onder de voeten van den paus staat:

„Steek uw zwaard weer in de schede
Petrus eertijds paste vrede".

Boven den rechterarm van Lodewijk XIV, die achter den paus staat, leest men „Hôc LUDOVICI scilicet"; met de rechterhand houdt hij een blaasbalg vast waarop lischbloemen gegraveerd zijn en het inschrift:

„De Droes heeft mij de blaasbalg toegeschikt Dog Josef voor ons blasē niet en schrikt". 's Konings rechtervoet rust op geldzakken; evenals op de vorige prent een rat bezig is een poot te doorknagen van den stoel waarop de paus zit, knaagt hij hier aan 's pausen mantel. Onder de rat en de (over den vloer uitgestorte) geldstukken: „Louisen" en „Scudi", leest men:

„De hoer van Babel Iosef wil verkrachtē
hij blijft oprecht en zuiver van gedachte".

Rechts daalt boven den paus een duivel neder met basiliskenstaart, in de linkerhand een geldbeurs, die „50000 Scudi aan goud" bevat en waaruit er enkele vallen, in de rechter een papier, met inschrift: „MANIFEST De schat van Sixtus komt Vorst Pluto toe Wiens mildheid jegens Rome is nimmer moe PLUTO SIXTUS V".

In de afdeeling onder deze voorstelling zijn in twee rijen verzen gegraveerd; links vier 6-regelige en één 4-regelig, elk door een lijn afgescheiden, met het algemeen opschrift: „Verkläring der Cijfer-getalen" (1—5); rechts met den algemeenen titel: „Verkläring der Letters" (A—C), twee 6-regelige en één 16-regelig vers.

De derde afdeeling vertoont in 't midden: „Pauslijke Soldaten ter Geestelijker Strijd gedrild". Aan weerszijden van de voorstelling, met bovenstaand inschrift, zestien versregels, waarvan de eerste luidt: „Hier drild men 't krijgsvolk in 't geloof" enz. De voorstelling zelf vertoont links een pater, met kruis in de hand, in een preekstoel, die veel van een groote wijwaterbak heeft, predikend voor een negental vóór hem staande soldaten. Onder aan weerszijden der voorstelling het adres: „tot Loven bij N. Medtman".

In de onderste afdeeling, in drie rijen: „Nader AANMERKINGEN, over het bovenstaande PAPAGALLISE ZINNEBEELD", een 50-regelig vers aanvangende:

„Dit Zinnebeeld; goê liens wild ernstig eens beschouwē", enz.

Het vers in boekdruk, aan de keerzijde van den titel, heeft tot opschrift: „4 De PAPAGALLISE BLAASBALG, of de HEILIGE WIND KRYG."

***3304. — 5. „PRALENDE BEYERSE en FRANSE AFTOGT, van Brussel en de Schelde."** (Muller No. 3172).

De prent, bij Muller voorkomende onder No. 2755*b*, is het origineel van die uit den „Palmhof", welke bovenstaand opschrift heeft. Daar dit origineel niet in de verzameling van Stolk is, beschreef ik het te dier plaatse, als spotprent op Jakobus II, niet; om echter de verschillen tusschen beide stukken te kunnen aangeven, volge hier nu eerst de beschrijving der oorspronkelijke prent naar een exemplaar mij welwillend daartoe afgestaan.

„Arlequin Furieux et Pantagion Triumphant".

In 't midden op den voorgrond Lodewijk XIV met houten rechterbeen, waartegen een papier hangt met „Pro defunc to Loiolismo" er op. Woedend wil hij zijn zwaard gebruiken, maar wordt daarin verhinderd door den hertog van Saksen? Achter dezen de keizer en de paus, die hem tot kalmte manen, daar hij hun macht te gering schat terwijl Luxemburg, kardinaal van Straatsburg, hem bezweert zijn bijstand hem niet te onthouden. Links zit de dauphin op een kar door twee padden getrokken; op zijn hoed zit een haan en geheel is hij de karikatuur van een krijgsman, terwijl het verklarend vers, in drie kolommen, in boekdruk, onder de plaat, hem snoevend in den mond legt: „Ik ben Hardy: win Stad by Stad." Links van den dauphin vlucht pater Peters, die het molenaarskind onder zijn mantel en de vrouw van Jakobus II achter zich heeft, op een ezel, op welks kop een monstrans staat, bij de nadering van Willem III, wiens aankomst rechts op den achtergrond gezien wordt; terwijl de „Jezuitze Ridder." (Jakobus II) achter den dauphin gezien wordt, aan 't volk de charters en rechten wedergevende, die hij hun ontnam, volgens 't vers, dat er op volgen laat: „Hoe zit hij op?" terwijl in de plaat een hondje naast hem opzit. De gelijkheid van gedachte in No. 2806. — 2. „Het hondje zit op", Stephens. *Cat. Brit. Mus.* No. 1225, en in deze prent, doen met grond vermoeden dat een van beide een kopie is. Gravure br. in fol., met het vers 1 bl. in-plano, z. n. v. gr., met gefingeerd adres in den rechterhoek onder 't onderschrift: „a Anvers chez C. C. Boedats." Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1216.

De kopie welke in den „Palmhof" behoort, biedt met bovenstaande beschrijving de volgende verschillen aan: de vluchtende pater Peters enz., links van den dauphin, zijn hier niet meer te zien maar vervangen door een verklarend 68-regelig vers met bovenstaand opschrift. De dauphin

is hier de keurvorst van „Byeren"; onder den wagen, naast de padden staat: „Beyeren spreekt

„De Fransma n gaf me wonder mild
Twee Padden van zijn Wapē-schild
De derde houd hij, al zijn levē
Om's vya nds heldē te vergêvē".

Op het doek aan den standaard, welke hij in de hand heeft, staat: „ELECTOR canto exulio, ob tanta BAVARUS Agmina quæ servo GALLICA; ritè abeo Bruxellâ, Scaldim dum, Galle, repente relinquis". Lodewijk XIV, midden in de plaat op den voorgrond, is hier veranderd in „Vendome"; op 't papier tegen 't houten been leest men „Herroepe Paspoortē 1708". De persoon die hem tegenhoudt om zijn zwaard te gebruiken, is de hertog van „Bourgonje". Willem III op den achtergrond is hier „Marlburg". In de pilaar achter Vendome leest men „Evoë evan Pantagion triumphan(t).

Het opschrift van 't vers, aan de keerzijde van den algemeenen titel, is: „5 Praalende BEYERSE en FRANSE AFTOGT van BRUSSEL en de SCHELDE; of De VERBRUSTE TRIOMF der Franse HAANEN."

Daar ik de plaat door Muller onder No. 3173 beschreven niet zag, moet ik het bij de eenvoudige vermelding daarvan hier laten.

*3305. — 6[1]. „t VERKEER SPEL van BRABANT en VLAANDRĒ Le Nouveau IEU de VERQUER en BRABANT et FLANDRE". (Muller No. 3174).

Opschrift boven de voorstelling van twee personen tegenover elkaar aan een tafel gezeten en bezig met het verkeerspel (triktrak), wat door vijf personen aangezien wordt. Vóór de tafel zit de keurvorst van Beieren, op wiens rug is gegraveerd: „1 Bavarois" en bij wiens rechtervoet staat „Beijer", tegenover hem zit als tegenspeler „Brusselaar 2"; rechts van de tafel een Engelschman met „3" onder-, „Engelsman" boven zijn hoed, en „Anglois" achter zijn linkerarm. Links van de tafel staat „4" de „Fransman" zooals hem boven 't hoofd staat, dat hij krabt, terwijl bij de rechterpand van zijn jas: „François" is gegraveerd. Tusschen hem en den Brusselaar staat de „Hollander 6"; tusschen den Brusselaar en den Engelschman de „H:(omme) de Gand Gente=naar 7" en de „Savojer" „5".

Aan weerszijden van deze groep staat 't volgend fransche inschrift in rijm gegraveerd, dat ik hier niet in versregels afschrijf, omdat dit in de prent zelf ook niet is geschied.

„* Le Verquer par varier en Hollandois s'explique Ce jeu nous peut montrer la Guerre emblematique Sans pareille tous deux en variation Ce que peut temoigner (7) Flamend et Brabançon Les exemples derniers sont l'Escaut et (2) Brusselle Dont (1) Bavarois, (4) Francois et (3, 5, 6) les Alliez se mêlent Aux premiers (1, 4) le Faux dé fait perdre tôt le jeu Leurs ennemis (2, 3, 5, 6) remplis et de zéle et de feu Sont vain-

queurs courageux, o François temeraires Ne risquez trop ces jeux, ni par dés ni par guerres Ces deux sortes de jeux naturels au Teuton Sont tous jours hazardeux aux armes de Bourbon".

In den rechterbenedenhoek van deze voorstelling, die twee-vijfden van de geheele plaat inneemt, staat 't verdichte adres: „Te Breda by D. Tessers".

Onder de voorstelling, daarvan door een lijn afgescheiden en in twee kolommen, waartusschen ook een lijn, is een 68-regelig vers: „Dees print vertoond u hier een zevental Landshêrē" enz. gegraveerd; weder lager, eveneens door lijnen afgescheiden, de afbeelding van een door zes paarden in snellen draf voortgetrokken reiskoets, terwijl naast de paarden drie loopers draven, met het opschrift: „Vertrek der Franse Prinsē, na Versailles" en het onderschrift: „Departem[t] d[s] Princes de France pour Versailles". Aan weerszijden van deze kleine voorstelling twaalf (dus 24) versregels: „Prinsen van het Franse Hof" enz., terwijl geheel onderaan, ook weder door een lijn gescheiden, in twee rijen, zes fransche dichtregels zijn gegraveerd: „Adieu Princes adieu depart[ant] de la guerre" enz.

In dezen staat behoort de prent in den „Palmhof", en is blijkens het bovengenoemde 68-regelig vers, verschenen na de overgave van het kasteel van Rijssel en de vruchtelooze belegering van Brussel in November, terwijl er op Gent, dat in December door de Geallieerden werd ingenomen, reeds gedoeld wordt.

Het opschrift van 't vers, aan de keerzijde van den algemeenen titel, is:

„6 VERKEERSPEL van BRABANT en VLAANDEREN, of VERKEERDE FRANSE KRYGS ZEGEN."

Ook uit de laatste twee regels van dit vers is de tijd der verschijning van deze prent op te maken.

Zij luiden:

„De schelde en Brussel doen, dat Ryssels sterk Kasteel
Moet buigen; en daar by 't Frans Vlaandren haast geheel."

***3306. — 6². „'t VERKEER SPEL van BRABANT en VLAANDEREN."** (Muller S. No. 3174).

Dezelfde voorstelling der vorige plaat; andere gravure. Bij de personen rondom de tafel staan alleen hollandsche namen, terwijl de volgorde veranderd is: „1 Beyer.", „2 Brusselaar.", „3 Engelsman.", „4 Fransman.", „5 Hollander.", „6 Savojer.", „7 Gentenaar." Dat deze prent een kopie is der vorige zou ik o. a. opmaken uit de fouten, die er in 't fransche vers zijn en die een gevolg moeten zijn van de onbekendheid met de taal, zoodat de graveur slechts machinaal gekopieerd heeft. Zóó hier in den vierden regel „*ter*moigner" voor „*te*moigner"; in den zevenden „le Faux 'd" voor „le Faux dé"; in den negenden „vainquers" voor „vainqueurs". Ook in den eersten regel van 't 6-regelige fransche versje is

kopieerende een eigenaardige fout gekomen het „ant". dat dáár in de hoogte staat. is door een haakje. dat eenigszins den vorm van een „s" heeft, bijgehaald bij 't eerste gedeelte, de kopieerder heeft dat voor een „s" aangezien en hier staat nu „depart sant".

Boven de kleine voorstelling onder in de prent, staat hier „Departmt ds Princes 'd France pour Versailles." in plaats van het hollandsche dat geheel weggelaten is.

Deze staat der plaat. welke Muller vermeldt naar het exemplaar hier aanwezig, wordt door Stephens beschreven *Cat. Brit. Mus.* No. 1490.

***3307. — 7. „VELD-HEERE KLOKSPYS op 't KASTEEL v̄ RYSSEL".** (Muller No. 3175).

Spotprent op 't eten van paardevleesch en 't betalen der soldij met bronzen noodmunten in 't kasteel te Rijssel. met bovenstaand inschrift boven in de plaat, waarop een man is afgebeeld bezig met een bijl een paard aan stukken te slaan. dat, links op den voorgrond. tegen een vleeschblok ligt, waarop een achtervoet met bijschrift: „Tot Frikkedellē en Carbonnade"; rechts op den voorgrond een tobbe gevuld met verschillende stukken vleesch. In drie rijen staan de volgende dichtregels onder deze voorstelling:

„De paardē, kostlijk voor de Franssen,
Gesneuveld, kunnē zij noch schranssē
Alschoon de vijand neemt van de onse een goed deel ossē,
Wat schand het, wijl wij nu hier lēren etē rossē
Dier voedsel langer strekt als ēnig ander vlees
Dus hebbe zij met recht voor hongersnood meer vrees".

Op den achtergrond. rechts. zitten „Bouflers" en „Ridder Luxemburg" bij een tafel. waarop een schotel met „Paardē Pasty", terwijl een knecht een tweeden schotel komt aandragen.

In den linkerbovenhoek is de eene zijde van den noodmunt van „20" „sols" afgebeeld. met het inschrift: „pro defensione urbis. et patriæ 1708."

Rechts daarvan staat de volgende „Verklaring van 't Koper Geld tot soldij op 't Kasteel":

„Bouflers zijn soljers op 't kasteel geeft koper geld
Dat hij in Rijssel sloeg van oud kanon, gesteld
Op twintig stuivers. tien en vijf om 't geld te strekke
Van goud en zilver, en geen opstand te verwekkē
Bij wanbetaling is 't meer waard als Muntpapier
Of goud of zilver geld. vervalst naar 's Fransmans zwier
Dit's voor de vuist metaalen waardig te bewārē
Bij de nakoomlingschap zelf honderdē v̄ jāre
Mits de eerespreuk van dat het is tot TEGEWEER
Van STAD en VADERLAND geslagē: daar de Heer

Bouflers zijn Wapē staat aan de andre zij; tot blijke
Dat hij 't niet buitē nood zijn volk quam toe te reikē
Het is dan KANONijk geslagē van KANON
En overbodig naar de regel van Bourbon".

In den rechterbovenhoek is een steen afgebeeld, waaraan het volgende briefje hangt: „Stēnen uit Mortieren geschote in t Kasteel met gedrukte brieve der (*sic*) aan, wegens de actien bij Brussel en de Schelde". Links ervan: „Eugene jetta des Relations Hors de mortiers de dans la Citadelle Touchant les memorables actions Dont temoignent l'Escaut et la Brusselle".

Het tweede derde gedeelte der plaat, door lijnen van de andere afgescheiden; geeft in een 56-regelig vers een relaas van Bouflers handeling bij Rijssel. 't Is in twee kolommen gegraveerd en vangt aan: „(1) Val aan den brui (*sic*) al die van honger niet wil stervē" enz.

Het onderste en kleinste derdedeel der plaat is weder door horizontale lijnen in drieën gedeeld: in de bovenste daarvan zijn twee voorstellingen naast elkaar gegraveerd. Links zitten rondom een tafel de „Hertog v: Berwijk", „Beijerē", „Bourgogne", „Berri", „Chamillard", „Vendome", „Wales", „Marschalk v̄ Berwijk", de „Secretaris" en „Bergeijk". Links van de tafel leest men „Parturient Montes", rechts ervan staan een tamboer en een trompetter, boven wier hoofden: „Herroepē van Passen". Boven deze voorstelling: „Het Doorniks grōte Krijgsbesluit Word, door des Hemels raad gestuit"; er onder zes versregels in twee rijen: „Het Doorniks Krijgsraads wijs besluit" enz. In de smalle afdeeling onder deze afbeelding wordt het * verklaard, dat bij 't woord Secretaris staat:

„* Cecy est de Tournai le Conseil Militaire
Qui en Flandre et Brabant eut sorts mauvaix de guerre".

Boven in de voorstelling rechts staat „Het GARNIZOEN trekt uit 't KASTEEL van RYSSEL". Op het kasteel een vlag, waarin „Capitulatie". Onderin zes versregels in twee rijen: „Bouflers, aan zijn kant afgemat Vervaard voor onze Batterijē Liet eer mē schoot. het hachje glijē Op dat hij niet zou zijn gevat De Schelde en Brussel kon 't wat rekkē Nu ziet mē na Douay hem trekkē". In de smalle afdeeling hieronder is gegraveerd:

„Bouflers quitte de Lille et Ville et Citadelle
Brave heros, pour perdre des Forteresses belles".

Eindelijk staan onderin acht versregels in twee rijen: „Que la necessite aprend tres grand menage" enz., met het opschrift: „DELICES de VIANDE et Ménage de MONOYES dans la Citadelle de LILLE" en met het adres „a Anvers chez H. Aarssens" er onder.

Het opschrift van het vers aan de keerzijde van den titel is:

„7 VELDHEERE KLOKSPYS op het KASTEEL van RYSSEL, of ZUINIGHEID door NOOD."

***3308. — 8[1]. „'t Gentile Rommel-Musyk ende Franse Chamade van Vlaanderen."** (Muller No. 3177).

Ofschoon de plaat in dezen staat niet in den „Palmhof" behoort, en waarschijnlijk een kopie is, heb ik deze, als de best uitgevoerde, 't eerst beschreven. De bovenste voorstelling vertoont links een potsierlijk uitgedost rommelpotspeler, met een vuurtreeft en een gebarsten blaas, waaruit erten vallen, op zijde, terwijl op zijn jas twee brillen en een lelie; op zijn rechterbroekspijp bril, uil en lelie zijn afgebeeld; rechts staat een tamboer in profiel gezien. 't Vers, tusschen beiden in gegraveerd, geeft de beschrijving van den eersten persoon en laat ik daarom volgen:

„A. Dees Vent kan u van 't Volk van Gent een beeld'nis geven
Half Spaans, half Frans, half Wijs, half Sot, half Doot, half Leven,
Zijn kaletijt verbeelt de Fransman, dog de kraag
En degen, den Spanjool met zijn gevest om laag,
De rommel-pot 't Frans krijg musijk-spel zonder note,
Wijl 't alles loopt in 't wilt bij Lodewijk, de grote
Voorstander. van de vree, zo slegs de vijand niet,
mistrout nog wederstreeft zijn monarchal gebeit (*sic*),
Dees niewe Gentelman zo koddig inde veren
Wiens een oog schrijd terwijl het and're lagt, doet lerē
Dat Fransmans schaa hem deerd, (de) duijtse praal hem bolt
Zyn blaas met bone duijt, hoe 't alles hem ontrolt
Die 't met 'd Franje (*sic*) hout zijn rooster de victor · ie
Zal helpe viere (voor) de Bondgenotens glorie
't Zyn britse brille daar sijn kleet mee is bestroit
Welk kristalijn hem beter past nu als ooijt (*sic*),
't Vertoont hem of zijn pligt veraden is of streijen
Ten zij hij als een uijl het dagligt wil vermeijen
maar wank'lend Overhijt en voort (*sic*) goelien van Gent
Die nu (*sic*) voor Karel weer bekeert, 't is uw bekent
Dat Oostenrijk u niet zal qualijk doen tracteren,
't Slaagt u nu wel te sien de Franse 't retireren
maar wie verraat, verdient een keelbands-dans
Zegt wat 's nu best te wesen Duijts of Frans."

Tusschen de beenen van den man door en achter hem ziet men de tenten van „'t Leger voor Gent"; iets meer naar voren en rechts „marlbourgh.", wien een papier aangeboden wordt door eenige „Gedeputeerdens van Gent.", naast wie deze vier versregels staan:

„'t Scheen een voorspels versoek,
Gent niet door 't vier te schende,
Toen 't zig ten beste wende
Verkeerden in Zegen haar Vloek".

Achter 't hoofd van den tamboer leest men:

„Ik slaa de Chamade,
met wijnig bravade
Verlaten wij Gent,
Lang talmen in 't ent
Zou ons krijgs gevangen
Doen zijn, die verlangen
na goet garnizoen
met eer en fatzoen
Krijgstuijg en plunje
En alles, wat kunje
Eysen meer
Als zoo'n eer."

Bij de beenen:

„Alarm na de kunst
Zal 'k slaan, so de gunst
Van mars ons begeeft
De mars slag dan heeft
Goe eijgenschap mee
De mars komt ter snee
Voor die niet graag staan
Als 't gaat op een slaan
Dat tuijgt Gent en Brug
't marst alles te rug."

In de onderste afdeeling is een handschoen in omtrek afgebeeld, geheel gevuld met verzen, waarboven dit opschrift:

„GENTILE omgekeerde Mottige Handschoen."

Boven den duim staat „SPAANS.", naast de vingers in opvolgende orde: „FRANS.", „HOLLANDS.", „ENGELS." „DUYTS." Tusschen den duim en het eerste woord van 't opschrift leest men nog „NB. GAND. is in 't Duyts GENT of HANDSCHOEN." Rechts van dezen handschoen is in zes regels een fransch vers gegraveerd, dat ik, om deze gravure van de andere te onderscheiden, hier ten minste gedeeltelijk moet aanhalen om door de verschillen in spelling het onderscheid te kunnen doen uitkomen tusschen beide prenten. Het begint:

„CeGand de Flandre, Qui doit serendre, Aux Allies, Comme aussi Bruge, Helas deluge, Infortune, Anvers (*sic*) la France, mais 'l Alliance, Prend plusieurs fois, Ville traitresse, Et forteresse, Pour Charles trois", enz.

De verzen in den handschoen loonen voor de beteekenis der prent de moeite van het afschrijven niet, alleen zijn ze hier wijder uiteen, maar ook met meer fouten, gegraveerd, een tamelijk zeker bewijs dat de volgende plaat eerst gemaakt is.

***3310. -- 8[a]. „'t GENTile Rommel-Musyk en de Franse Ch amade van Vlaandrē".**

**„De GENTile Omgekeerde MOTTEge HAND-SCHOEN".** (Muller No. 3177).

Dezelfde voorstellingen der vorige prent, andere gravure. Behalve aan de opschriften is deze variant o. a. te herkennen aan de volgende verschillen:

De tamboer ziet men hier van voren; onder zijn voeten staat het verzonnen adres: „t' Anwerpē by Aarsseus".

De „Gedeputeerdens van Gent." heeten hier „Gentse Gedeputeerde"; „marlbourgh" hier „Marlburg".

Hier steekt slechts één vinger van den handschoen even boven de scheidingslijn der beide afbeeldingen uit, terwijl er in de vorige plaat drie vingers, en dan veel verder, boven uit komen.

Het fransche versje begint:

„Ce GAND de Flandre Qui doit serendre Aux Aliiés Comme aussi Bruge Helas deluge Infortuné Envers la France Mais l'Alliance Prend plusieurs fois Ville traitresse Et forteresse Pour Charles trois".

Het opschrift van het vers aan de keerzijde van den titel, op deze plaat doelende is:

„8 De GENTile omgekeerde MOTTEge HANDSCHOEN, en de VLAAMSE CHAMADE SCHRANDER GEKOFT en ZACHTJES WEERGEGEEVEN."

***3311. — 9[a].** „De hoon aan d'Adelaar gedaan,
Werd hier gewrooken op den haan." (Muller No. 3179).

Inschrift boven in de plaat, die zeker als origineel gediend heeft van plaat 9 uit den „Palmhof". De voorstelling is bijna gelijk aan die der beide volgende, alleen ontbreekt hier de pauw. Men zie voor de beschrijving 't volgend nommer; hier volgen alleen de tweemaal zes versregels, die behalve de boven vermelde, in de plaat voorkomen. Links boven den dog staat

„Ziet hier den fransen haan in noot,
Den Brit die vat hem by een poot,
Ontbloot hem van geroofde veeren,
'T rampzaalig dier is buyten staat,
En weet in noot geen and're raat,
Als, zig met schreewen te verweeren."

Rechts leest men bij het zwaard van den leeuw:

„De Leeuw slagveerdig om te slaan,
Die grypt den haan van vooren aan,
En doet hem misre cordi zingen,
Zoo maakt men woeste dieren tam,
En beeren mak, gelyk een lam,
Door vuur, en afgestroopte klingen."

In den breeden plaatrand onder de voorstelling is, in drie kolommen, een gedicht van 30 regels gegraveerd, geheel afwijkend van de volgende, het vangt aan:

„De fransen haan gewoon de weereld t' overkraayen," enz.

Zeer goede gravure, langw. in-fol., z. n. v. gr., in de manier van P. van den Berge en zeer waarschijnlijk door hem, daar het hierbij behoorende afzonderlijke vers: „Een nieuw lied" enz., door Muller vermeld, doch hier niet aanwezig, het adres heeft van P. van den Berge „op de Westermarkt."

***3312. — 9[a]. „DIERLYKE STRYD om d[e] best[e] PAREL van 't CHRISTĒRYK".** (Muller No. 3178).

In de hoogte is deze plaat in vieren gedeeld. In het bovenste deel, in 't midden, de haan (Frankrijk), die een parel (Spanje) in den bek heeft maar niet inslikken kan, links aangevallen door een dog (Engeland), rechts door een leeuw met zwaard in den klauw (Holland), van boven door een arend (Oostenrijk). In den linkerbovenhoek vliegt een pauw: de „Pau(s) van Romen". Onder den pauw acht regels dicht: „De Paaw di met de Haan het hield Zogt d' Aadlaar uit het nest te veuglē". Onder den dog zes regels: „Gelijk dit trouwe dier de haan Zo vat de Brit dē Fransman aan", enz. Onder den haan óók zes regels: „Gelijk een Parel diend een Haan Waar voor hij kiest een weinig graan Zoo diend aan Vrankrijk 't Rijk van Spanje Wijl hij het niet verzwelgē kan Die brok daar stikt daar zwijmd hij van Men geef ze een Aad'ler van Germanj e". Aan weerszijden van het zwaard van den leeuw eveneens zes regels: „Der dieren Koning niet meer acht De strijdbaarste aller vleugelingē Welks krâjen eer tijds schrik bijbragt Doet hem ont wapend fijnder zingē 't Kleinood, den Adelaar ontvreemd Hij hem hoe zeer hij schreewd beneemt". Rechts van den staart des arends: „Den Adelaar gehoond Om wien de Strijd eerst aanging Die 'teerst ook moedig aan-g vin, Zig dapper hier vertoond En helpt de Haan braaf plukkē Om hem 't Kleinood te ontrukkē". Onder de pooten van den leeuw staat het verzonnen adres: „Te Brussel by Frix".

In de afdeeling onder deze voorstelling is in twee rijen, een 72-regelig vers gegraveerd:

„Een Haan een parel uit een mishoop had gegrâvē
Waar voor hij kôpē wou Europâs Oppermagt" enz.

Onder dit vers een kleine voorstelling, die, met zinspeling op den naam Brugge, een gebroken brug vertoont, waarop links vijf vluchtende „Franse"; rechts vier hen achtervolgende „Geallieerde" en met het bovenschrift: „Brugge 2 Ianuarii 1709 's nachts verlatē als ook Plassendale Leffinge enz:" Aan weerszijden twaalf dichtregels, aanvangende „De Fransē hare wijn VERBRUGGĒ" enz.

In de twaalf fransche versregels, die onderaan, zes aan zes, in twee rijen naast elkaar zijn gegraveerd, worden beide voorstellingen kort en zaaklijk verklaard. Ik neem ze daarom hier over; de eerste zes luiden:

„L' Aigle et le Lion et ceux de leur Alliance,
Pour la Perle d' Europe en Combat tres sanglant
Contre le Coc oiseau de Mars tres inconstant
Bien tôt reprendront ce tresor pris par la France
Le Paon cepandant en peine, dans son nîs
Fuit, priant Paix a l' Aigle et ne se fie aux lis".

Bij de laatste zes wordt door een * aangewezen dat zij bij de onderste voorstelling behooren:

„Ce Pont donne un idée de Bruge que l' on quitte
autres
Et plusieurs ^ lieux, munis par les François
Qu'ils font sauter en l'air ainsi sauvant leur fuite
Et signifiant par la, de revenir jamais
Leurs frontieres couvrant par des Lignes nouvelles
d'Offenser ne tachant ils evitent querelles".

Het opschrift van het vers aan de keerzijde van den titel, dat op deze plaat doelt, is:

„9 DIERLYKE STRYD om de beste PAREL van 't CHRISTENRYK, of De BRUG tot een goede VREDE."

3313. — 9[a]. „DIERLYKE STRYD om de beste PAERELvan 't CHRISTENRYK." (Muller S. No. 3179 A).

Deze plaat is veel beter gegraveerd, dan de in den „Palmhof" behoorende, die in het vorig nommer beschreven is. Het opschrift staat in den bovensten plaatrand en is door een lijn van de voorstelling afgescheiden. De pauw vliegt hier naar rechts, van den dog is slechts de helft, ook de leeuw is niet geheel zichtbaar. Links op den achtergrond, die in de beide vorige platen zonder eenige voorstelling is, ziet men hier het bombardement eener stad, rechts schepen. In de veêren, die den haan ontvallen zijn en die op de plaat van den „Palmhof" niet zoo duidelijk te zien zijn als op No. 3311, staat hier „Lille", „Gand", „Plassendal", „Brugge" en „Leffingen". In de voorstelling geen enkel vers. In de afdeeling daar onder vijf 6-regelige verzen, waarvan er drie boven- en twee onderstaan. Deze versjes zijn dezelfde, welke bij de vorige prent in de plaat staan en hebben van links naar rechts en van boven naar onder de volgende opschriften: „'d Haan.", „Paaw.", „Arend.", „Hond." en „Leew." Op de gebroken brug in de kleine voorstelling staan links wèl vijf „Fransen" maar rechts slechts drie „Geallieerden."; het opschrift is hier: „Brugge, des nagts verlaaten als ook Plassendal, Leffingen, enz. d' 2 Ian. 1709". Het vers aan weerszijden daarvan vangt aan: „De

Franse haare wyn verbruggen" enz. De fouten in de fransche verzen deden er mij toe overgaan deze als kopie der vorige te beschouwen. Hier staat b. v. „Bien toit" voor „bien tot", „sonnis" voor 't reeds onjuiste „son nis". Ik beschreef deze prent naar het exemplaar van Mr. S. van Gijn.

3314. „Vorstelyke/ staat-balans,/ weegende den/ oorlog en vrede van Europa/ met gewigt en tegen-wigt van 't Jaar 1709./ Op niew door het/ groote bondgespan/ Geëykt in 't Jaar 1710./ Tot verhoeding van het/ franse valse staatgewigt./ Zynde een/ zinnebeeldig vertoog van de krygslauren/ der hooge bondgenooten, in de laatste veldtogt/ op de Fransen behaald./ Met eenige toepassing op den/ oorlog in 't Noorden./ *In 't licht gebracht door R. J. Z. tot Doornik met Octrooy.*

---

La majestueuse/ balance d'etat,/ Pésant/ La guerre & la paix d'Europe,/ Par poids & contre-poids de l'An 1709./ Nouvellement marqué par la/ grande alliance en 1710./ Pour se garder du/ faux poids de la police de France./ Ou/ representation emblematique des avantages heroiques/ remportés par les alliez sur les Francois dans la derniere Campagne./ Avec quelque rapport à la/ guerre du Nord./ *Ouvrage, mis en lumiere par R. J. Z. &c. à Tournay avec Privilege.*"

Tegen de keerzijde van den titel zijn links hollandsche, rechts fransche 4-regelige versjes gedrukt, met het algemeen opschrift boven de hollandsche: „ZEVENDERHANDE ZINNEBEELDIG STAAT-GEWIGT van 1709." en boven de fransche: „Poids POLITIQUE EMBLEMATIQUE de SEPT SORTES pour l'an, 1709.", waarvan het eerste met een A is gemerkt, de overige de cijfers 1—6 hebben en het laatste versje, waarbij geen nommer of letter staat, tot opschrift heeft „Besluyt."

De opschriften der versjes, bijna gelijk aan de inschriften van de bij ieder versje behoorende prent, volgen achter de beschrijving van elke gravure.

*3315. — *Ac.* „Balan s van oorlog en vrede, 1709". (Muller No. 3183).

Opschrift boven in een lateren afdruk der plaat, hier voren onder No. 2519 beschreven en door bovenstaand inschrift, en meer andere, voor dit doel pasklaar gemaakt. Zoo staan nu onder de rechter en lichtste schaal, waarvan de koorden gebroken zijn, de keurvorst van „Beijer", „Kok . en Consorte" en „Keulē". De borstbeelden links zijn veranderd in die van „Galloway", „Marlburg", „Friso", „Eug een". Door het chronosticon: „Lapso soLe qVIes MaIor, DoLor estne PhILIppo", boven

de schaal. wordt het jaartal 1709 gevormd. terwijl in een hollandsch en in een fransch uitleggend vers. in boekdruk. op hetzelfde blad met de prent gedrukt en boven elkaar onder de voorstelling geplaatst. de verklaring gegeven wordt der Nos. 1—52 in de plaat. Gravure br. in-fol., door R de Hooghe, wiens naam wel uitgeslepen, maar nog zeer goed leesbaar is in den grond naast den vijver. in den linkerbenedenhoek. Onder de zinnebeeldige groep: „Krijgs geweld" en „Hongers nood" op den voorgrond, in het midden onderaan, is nu het adres „Te Love by Melman", en in den rechterbenedenhoek een A gegraveerd.

Deze staat behoort in de „Vorstelyke staat-balans". Is het regel bij de prenten van den „Lusthof" dat de oorspronkelijke prent afzonderlijk eerst verscheen, om daarna, min of meer gewijzigd, deel uit te maken van dit werk; hier is dit blijkbaar juist andersom. Reeds de bijvoeging „t' Utrecht" in het opschrift van het volgend nommer, wijst duidelijk op later tijd dan 1709, daar eerst in 1712 van Utrecht in verband met den vrede gesproken worden kon. Bovendien is de naam „Friso" dáár uitgeslepen welke hier staat boven het borstbeeld links, dat met „40" aangewezen is; dit bewijst dat de prent eerst na Friso's dood (1711) in dezen staat 't licht zag.

Het opschrift aan de keerzijde van den titel, boven het versje, hierop betrekking hebbende, luidt:

„N°. A. De BALANS van OOLROG (*sic*) en VREDE."

***3316.** A*a*. „Wigs en Toris-Balan s van oorlog en vrede, t'Utrecht". (Muller No. 3181).

Veel meer afgesleten en latere staat van dezelfde plaat, in 't vorig nommer beschreven. Behalve door het onderling verschil in de inschriften van deze en de voorgaande prent is ook nog door de volgende veranderingen de eene staat van den anderen te onderkennen: „Kok en Consorte" is hier „Roma en Consorte". Onder den voet van den krijgsman, die de zwaarste schaal vasthoudt, ligt in den vorigen staat niets, hier een papier, waarop: „Prulliminaria", terwijl boven diens hoofd hier „Wighs" staat, wat dáár niet voorkomt. Bij de rechterschaal staat hier boven het hoofd van een persoon: „Torys", dáár: „Bouflers". Het hollandsche vers is dáár 56 in dezen staat 50 regels groot, en, evenals het fransche, dat dáár slechts 44, hier 50 regels telt, geheel verschillend van het vorige. Boven het fransche vers staat dáár als opschrift: „Remarques à la balance politique de guerre & de paix en 1709.", hier: „La balance de guerre & de paix des Wighs (avec leurs Alliez) & des Toris." Ook is het vers hier niet op één blad met de prent, maar op een afzonderlijke strook gedrukt en onder de plaat geplakt. Gravure br. in-fol., door R. de Hooghe (zie omtrent den naam hierboven) en met adres: „Te Love by Melman".

Muller maakt onder No. 3182, (staat A*b* van deze prent), melding

van een waarschijnlijke gissing door Stephens, in den *Cat. Brit. Mus.;* eene vergelijking van deze prent met de door hemzelf onder No. 2519 beschrèven „Balans van Affaires van Staet en Oorlogh in 't Christenrijck" had hem volkomen zekerheid kunnen geven omtrent de gelijkheid der platen en den maker.

3317. — 1¹. — „1 Ziet hier de oorlogs lust verwonnen door de reeden, De roomse kerkvoogd sluyt god Ianus Tempel poort," enz. (Muller No. 3185).

Begin van een 36-regelig vers, in drie kolommen, dat de verklaring geeft der verschillende personen in de prent afgebeeld. Zonder twijfel is deze zeer goede prent het origineel van de volgende in de „Vorstelyke Staatsbalans" behoorende.

De paus, met vredepalm in de rechter- en twee sleutels in de linkerhand, is, geheel links op de plaat, gereed de deur eener kerk te sluiten, waaruit een paar booze geesten (van oorlog) vluchten. Dit moet de tempel van Janus voorstellen, maar gelijkt meer op een roomsche kerk, daar boven de deur, in een nis, de moedermaagd met het kind is afgebeeld.

Achter den paus de Vrede in de gedaante eener vrouw, met een speer in de rechter- en een olijftak en vredepalm in de linkerhand, welke zij aan den tegenover haar staanden keizer van Duitschland aanbiedt. Aan de speer hangen negen schilden met de inschriften: „Kijser.", „Paus.", „Holland.", „Engeland.", „Portugaal", „Spanje.", „Savoje.", „Modena." en „Vrankrijk." Nog meer naar rechts ligt Lodewijk XIV. volgens 't vers treurend omdat de Vrede hem niet genegen is. Achter hem staat Bedrog als een engel, die een fakkel (vuur) in de eene hand draagt en in de andere een kan (water). Geheel rechts zit aartshertog Karel als koning van Spanje ten troon en wordt door eenige geestelijken begroet, welke buigend tegenover hem staan of geknield liggen. Op den achtergrond eenige krijgslieden. Naast den troonhemel een 6-regelig vers: „Hier werd vorst Karel nuw (*sic*) erkend, Voor spaans Monarg, door Paus Klement" enz.; onder de treden van den troon een even groot vers:

„Den adel en de geestlijkheijd
Zijn op des Pous bevel bereijd
Om Karel als Spaans vorst te eren,
Van buijten is het Oostenrijk,
Maar binnen 't hert nog Lodewijk,
Dog Breroos spreuk was, 't Kan verkeeren".

Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr. (door P. v. d. Berge?) Beschreven naar het exemplaar van den heer A. J. Nijland. De door Muller in het Suppl. onder No. 3187 A beschreven prent zag ik niet.

3318. — 1¹. „De VOORLOOPER tot de Algemêne VREDE of de Blyde JANUARIUS". (Muller No. 3184).

Onderschrift onder de afbeelding van „JANUS TEMPEL", waarvan de

deur gesloten wordt door den „Paus", die in de rechterhand de vredepalm heeft. Daarnaast de Vrede met een stok, waaraan een negental schilden hangen, terwijl zij de linkerhand aan den keizer reikt, die in *zijn* linkerhand de rijksstaf houdt. Daarnaast een vrouw (Frankrijk) treurend bij een rots, waarop een anker is afgebeeld. Achter haar een vrouw met engelwieken, een fakkel in de éene en een waterkruik in de andere hand, rondom wier hoofd men leest: „Cette Femme Angelique en aiant le coeur double Par un eau Pacifique ateint le feu et trouble". In de plaat een 8-regelig vers met opschrift: „PAIX conclüe entre le PAPE et l'EMPEREUR 1709".

Onder de plaat een groot vers in twee kolommen en daaronder een kleine afbeelding: „Kong KAREL voor Katolijke Kong erkend door 's Paus order". „Le Roi Charles reconnu pour Roi Catoliqz par le Pape". Aan weerszijden van deze voorstelling een vers. Plaat en tekst gegraveerd. Gravure in-fol., z. n. v. gr., rechts onderaan gemerkt „1" en met verdicht adres: „Te Brussel bij Foppens".

Het opschrift aan de keerzijde van den titel, boven het versje, hierop betrekking hebbende, luidt:

„N°. 1. De VOORLOOPER tot de VREDE."

3319. — 2. „De HARD-LÔPER tot de VREDE of 't **Monarchaal Nood-lot**". (Muller No. 3186).

Opschrift boven de grootste en bovenste van drie voorstellingen, waarop de „Vrede" ten troon zittende is afgebeeld voor wie een vrouw geknield ligt, terwijl een man hard naar haar toe komt loopen met een papier in de hand, waarop: „PAIX pour la Monarchie d'Espagne". Rechts een viertal andere personen, waarbij men o. a. leest: „Wissels en Muntbriefjes", op den slechten staat der fransche geldmiddelen doelende. De twee kleine afbeeldingen daar onder stellen voor: „'t Plunderē van Vleeshallē enz: in de Franse Stedē" en „Korenhuisen in Vrankrijk Opgebrokē en ledig gevondē". Onder deze voorstellingen een hollandsch en daaronder een fransch vers, elk in twee kolommen; het laatste met het opschrift: „Le grand FESTINATEUR POUR LA PAIX ou la NECESSITÉ MONARCHALE", waarin de verklaring gegeven wordt der cijfers 1—9, welke in de afbeeldingen voorkomen. Gravure in-fol., z. n. v. gr., met adres: „A Cologne chez M. Beauvais" en 't cijfer „2" in den rechterbenedenhoek.

Het opschrift aan de keerzijde van den titel, boven het versje, hierop betrekking hebbende, luidt:

„N°. 2. De HARDLOOPER tot de VREDE."

3320. — 3. „De verkeerde FRANSE HIPPOMANES of Vrugtelose KRYGSverträger alias VALSE VREDEzoeker". (Muller No. 3187).

De historie van Hippomanes en Atalante hier toegepast op Frankrijk,

dat de Geallieerden door beloften dacht te paaien. In een loopbaan, door hekken afgesloten, terwijl op den grond een drietal papieren ligt met de inschriften: „Ge eiste Preliminaria Preliminaires Proposés", „Brief in Cijfer Lettre en caracteres", „Præliminaria afgeslagen Preliminaires Refutés", loopt rechts een man met vrede-tak in de eene en papier waarop: „VREDE Articulen bij provisi getekend" in de andere hand; „Vleijerij", „Flaterie", buiten het hek staande, reikt hem een lauwerkrans toe. Links, meer op den achtergrond, Atalante (Anna van Engeland), die de gouden ballen (omkooping tot den vrede) opraapt. Aan diezelfde zijde staat buiten het hek een vrouw met den pijlbundel in de eene en een bolspiegel in de andere hand („Voorzigtigheid"). Boven haar een lint met tijdvers „HeI! DIro BeLLI referet PaCeM VnIo". Onder de plaat een hollandsch vers, lager een fransch, waarboven: „LE PERVERS HIPPOMENE FRANÇOIS vainement RETARDANT la CAMPAGNE"; nog lager twee kleine afbeeldingen, links gemerkt B, rechts A, waaronder de verklaring in acht hollandsche versregels in drie rijen en nog lager een even groote fransche. Gravure in-fol., z. n. v. gr., onderaan rechts gemerkt „3".

Het opschrift aan de keerzijde van den titel, boven het versje. hierop betrekking hebbende, luidt:

„N°. 3. De Verkeerde FRANSE HIPPOMANES".

3321. — 4. „De LELIke LELI verlost van DOORNEN, en de niewe Franse Cabinetraad". (Muller No. 3183).

Opschrift boven een lelie in omtrekteekening, evenals de twee doornen daarboven, geheel gevuld met verzen. Ter weerszijden overdwars een viertal fransche 6-regelige verzen met het opschrift boven de eerste, links geplaatste: „Le LIS delivré des EPINES a l'egard de TOURNAI". Links, onder in dit gedeelte der plaat, de afbeelding van een 20-stuiverstuk, slechts 14 stuivers waard, „in Doornik door de Franse gemunt", volgens 't 6-regelig fransche en het even groote hollandsche vers daar boven; geslagen van 't servies van de Surville en vierkant gemaakt, omdat ze door hun te geringe waarde aan zilver toch niet zouden willen rollen. Daaronder, met afzonderlijk fransch opschrift: „Le Nouveaux (*sic*) CONSEIL du CABINET de FRANCE touchant TOURNAI &". De voorstelling is een zeer verkleinde en omgekeerde kopie der hoofdgroep van No. 3304, echter met andere namen voor de afgebeelde personen. De man met de weegschaal in de hand is „Torcy" (op de genoemde plaat een vrouw). De dame, „de Baasin", is de Maintenon; de man met het horloge, de „Opper Baas", Lodewijk XIV; de persoon, die zich afkeert, met het uitgetrokken zwaard vóór zich op tafel, is de „Onderbaas" òf, zooals op zijde van zijn stoel staat, „Le Fils du Maitre", de dauphin; de daarnaast zittende heeft, in plaats van den kardinaalshoed, een papier vóór zich, waarop „Nouvelles Preliminaires"; boven zijn hoofd: „(Bourgogne)", langs

zijn rechterarm: „Slinkse bedrijvē Moet mē slinks schrijve". Links komen „Ravignan" en „Beauvilliers" aanloopen. Boven deze voorstelling een fransch vers; op het afhangend tafelkleed een hollandsch, met opschrift „Niewe FRANSE CABINETRAAD". Gravure in-fol., z. n. v. gr. Onderaan rechts: „à Tournay chez L Surpris"; „4."

Het opschrift aan de keerzijde van den titel, boven het versje, hierop betrekking hebbende, luidt:

„N°. 4. De LELI van DOOR Nen Verlost."

3322. — 5. „DE TWEEHOOFDIGE DUBBEL-ZINNIGE FRANSE ONTMYNDE MYNE MAKER of VREDIGE KRYGSMAN DOOR NIKke rs ONDER AARDS VUUR zig HELS verweerd hebbende". (Muller No. 3189).

Een tweehoofdig persoon, boven wiens eene hoofd „Oorlog Spaans hoofd" en naast het andere „Vrede Frans Hoofd" staat, wordt door een man (de Bondgenooten) die gereed is met een zwaard de beide hoofden (Spanje en Frankrijk) te scheiden, aan een koord vast gehouden. Rechts een persoon die een mijn doet ontploffen, waardoor twee lieden geheel in stukken in de lucht vliegen. Daaronder een hollandsch en een fransch vers, in twee kolommen; een chronosticon: „ARCE TORNACI SVPERATâ, CAPTÆ COPIÆ NON AMICÆ GALLICÆ Chron:" en „Het KOPERGELD (koper Zielmis) te DOORNIK": de afbeelding eener noodmunt, waarbij rechts een achtregelig fransch versje, aan de andere zijde een evengroot hollandsch. Gravure in-fol., z. n. v. gr. Rechts in de plaat: „te Doornik by M Mijnders", onderaan rechts gemerkt „5".

Het opschrift aan de keerzijde van den titel, boven het versje, hierop betrekking hebbende, luidt:

„N°. 5. De ONTMYNDE MYNEMAAKER, in 't KASTEEL van DOORNIK."

3323. — 6. „De Franse BERGEN HEBBĒ GEBAARD En een bespotlijk MUISje beschaard". (Muller No. 3190).

Opschrift boven een plaat, waarop een berg is afgebeeld, met inschrift: „Bergen Mons", waaruit een muis „Franse Macht" komt, die door een „Krijgs man der Geallieerde" met zijn zwaard doorstoken wordt. Links de „Vroedvrow" de Maintenon, en de „Vroedmeester" de Villars. Rechts de „Vroedmeesters Assistent" Bouflers. Onder de plaat een hollandsch en een fransch vers, elk in twee kolommen. Gravure in-fol., z. n. v. gr. Rechts onder in de plaat: „A S[t] Gilain chez L. Farçeur de Lignes". Onderaan rechts gemerkt „6".

Het opschrift aan de keerzijde van den titel, boven het versje, hierop betrekking hebbende, luidt:

„N°. 6. „De FRANSE BERGEN hebben GEBAARD."

3324. — 7. „De Quikzilvere VREDE, van GEERTRUIDEBERG GEVLUCHT na VERSAILLES". (Muller No. 3191).

Opschrift boven een zinneprent over het afspringen der vredes-onder-

handelingen tusschen Frankrijk ende Geallieerden, begonnen 9 Maart 1710 in een jacht en voortgezet te Geertruidenberg. (Zie tot het recht begrip van deze en de voorgaande zes platen, Arend IV. 2. blz 895—903). Links op de plaat ziet men een staatsiekoets, waaruit (H) „Uxelles", één der beide fransche afgevaardigden, het hoofd steekt, en waarop „de Vrede" staat, een berg afrijden naar „VERSAILLES"; links een kerktoren van „Geertruy denberg". Boven het paleis van Versailles een afzonderlijke voorstelling van de „Vrede Conferentie in 't lagt Geertruidenberg 1710". De vier gevolmachtigden zitten aan een tafel; „ARTIC: 37" ligt op den grond, rechts vlucht de Vrede. Onder de plaat een hollandsch en een fransch vers, elk in twee kolommen, boven elkaar. Gravure in-fol., z. n. v. gr. Midden onderin de plaat: „Te Geertruidenberg bij Lodewyk Flips". Deze plaat is onderaan niet gemerkt.

Op de titelplaat van den „Europische(n) Merkurius XX. stuk. Eerste deel 1709." is hetzelfde rijtuig afgebeeld, dat daar naar „Paris" rijdt, terwijl de Vrede naar den hemel vlucht.

MULLER (Deel II. bl. 26).

## 3325. „Poems on Affairs of State, From 1620 to this present Year 1707.... To which is added, A Collection of some Satyrical Prints against the French King, Elector of Bavaria, &c. Curiously ingraven on Copper-Plates. Vol. IV. London, Printed in the Year 1707."

In dit vierde deel eener belangrijke verzameling politieke gedichten, onder bovenstaanden titel verschenen, komen aan het slot de volgende prenten voor:

I. „De franse en spaanse waereld-zaagers." Verkleinde kopie zonder op- of onderschrift der hierboven onder No. 3227 vermelde plaat, die weder een omgekeerde kopie is van No. 3195 hier voren. Het tijdvers in dit laatste nommer komt ook hier voor op de volgende wijze: „FrUstra tentastIs, ast non DeCet esse Monar Che". Bij 't monster vóór de wereldbol een papier, waarop „Portocarero". Links bovenaan gemerkt „Pag. 434."

II. De groote eclipsis in de zon. Kopie van No. 3203 hier voren. Het plaatje geeft in verkleinden vorm alles weer wat daar te zien is en bovendien den man, welke met een kijker naar de eclips ziet en voorkomt op de verkleinde kopie, welke als plaat 24 behoort in het „Byvoegsel". (Zie No. 3261 hier voren). Rechts bovenaan: „page 436."

III. De dapperheid. Verkleinde kopie van No. 3178 hier voren. De hoofdfiguur, de hertog van Beieren, is hier dezelfde, nu echter zonder eenig bijschrift. Links ziet men wel evenals op de origineele prent, de brabantsche linien, maar nu met de bijschriften: „fr. Lines in Brabant forc 't by D. of Marlbro' Iuly. 1705." en „D'Alegre" en

„C. Horn" hier, evenals dáár, tusschen twee geleiders als gevangenen opgebracht. Rechts zijn ook de vlaamsche liniën afgebeeld, maar met bijschrift: „Lines forc 't by B. Spar." Verder zijn er geen inschriften in deze prent. Rechts bovenaan: „page 438."

IV. Louis d'or au soleil. Verkleinde kopie van No. 3167 hier voren. Links bovenin: „page 440."

V. Propheetise Droom van de Zon Eclips. Verkleinde kopie van No. 3184 hier voren. De prent is een vrij nauwkeurige kopie, doch met veel minder inschriften. Bij de verduisterde zon staat hier: „Eclips. 12 may. 1706." Bij 't gezicht van Lodewijk XIV: „Peace Peace Peace for ever." en op 't papier, dat Philips in de linkerhand heeft: „Request &c." Rechts bovenin: „Page 442."

VI. De Fransche en Spaansche huylebalken. Verkleinde kopie van No. 3187 hier voren. Op de lijst, die de man met het houten been in de hand heeft, staat hier: „Gaunt Brussel Antwer$_p$ Bruges". Op het papier, dat de trommelslager op de borst heeft, alleen: „Barcelo na". Van de verdere inschriften uit het origineel komt ook hier niets voor. Links bovenin: „Pag. 444."

VII. Niew Stieregevecht van de Hg van Orleans voor Turin. Verkleinde kopie van No. 3253 hier voren. Voor zoover de inschriften aangaat, geef ik de volgende verschillen aan: In het grafmonument links op den voorgrond staat nu: „The Tomb of the french Officers slain before Turine.", en, tusschen drie lischbloemen: „The Tomb of Universal Monarchy." In de pot, rechts op den voorgrond, staat nu „Death's in the Pott". Bijna in 't midden bovenin: „Pag. 446."

Ik heb bij iedere prent slechts eenige kenmerken aangegeven daar ik een verdere beschrijving onnoodig achtte, te meer omdat geen andere druk dan deze van dit zevental bekend is en de aangegeven bladzijden vergissing onmogelijk maken.

Stephens, *Cat. Brit. Mus.*, vermeldt dit zevental prenten, doch in eenigszins andere volgorde dan in de *Poems*, onder de volgende nommers en titels:

I. No. 1341. „A Satire on the Testament of Charles II, of Spain."
II. „ 1431. „Queen Anne eclipsing Louis XIV."
III. „ 1434. „The Duke of Bavaria in a terrible Passion."
IV. „ 1451. „Prince Louis of Baden asleep."
V. „ 1450. „Louis XIV. terrified by the Eclipse of May 12."
VI. „ 1459. „A Trumpeter and a Drummer."
VII. „ 1458. „The Tomb of Universal Monarchy."

De gravures zijn alle zonder naam en in-8°.; plaat II en VII langw. in-8°. Aan de keerzijde van iedere prent is de beschrijving der voorgaande gedrukt. Bl. 447 geeft de verklaring van plaat VII, en blz. 448—52 (slot) vermelden nog eenige andere spotprenten op dezen tijd.

Deze *niet* afgebeelde, kan men beschreven vinden onder de nommers 3183, 3241, 3174, 3185 en 3213 hier voren. (Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1440, 1458 noot).

## 3326. „De ZIELTOGENDE ANJOUSE MONARCHY".

Onder dezen algemeenen titel beschrijft Muller in No. 3192—3195 van zijn katalogus de vier volgende prenten, welke ik, ofschoon niet zeker, zooals ik reeds zeide, dat ze tot den „Lusthof" behooren, in deze serie toch maar opneem, om daarmede dit werk te besluiten.

't Vervolg van den titel dezer eerste plaat is:

### „Of De Spaanse Melk Eselin voedende[de] Doodstuipige Tegē-weer en Aftogt na Parys

LA MONARCHIE d'ANJOU AGONISANT ou l'ANESSE LAITÉE d'ESPAGNE".

Boven in deze eerste prent staat: „Premier Têatre Eerste Vertôning". Zij stelt op den achtergrond een landschap met buitenverblijf voor; in de verte ziet men over het water een dorp; links, op den tweeden grond, staat een vrouw, aangewezen als „3 de Zieltog ende Monarchy", handenvringend aan den post eener deur. Geheel op den voorgrond een ezelin („2") welke door een man met grooten vederhoed op en in spaansche kleedij, („Philippijn") („1") bij den bepluimden kop wordt vastgehouden, terwijl rechts een tamelijk elegant gekleede vrouw „Spaanse Weeuw Veuve Espagnolle" op een vat met „Melk voor de teering" zittende, de ezelin melkt. Het hollandsche 14-regelig vers, in twee rijen, onder de voorstelling gegraveerd, is tevens verklaring der cijfers in de plaat en in zijn woordspelingen karakteristiek genoeg om 't in zijn geheel over te nemen.

„(1) De NARREN GONNEN me in mijn druk niet dit geluk
Deze (2) Eselin waar van ik quijnings midd'len pluk
'k Hoef dus om honger niet NA VARREN te verlangē
Dit dier kan me ook met vracht beladen en behangē
De KATTE LOONIE die mij anders niet en gund
Als datje, Karolijn, mij niet ontdrâjē kund
Men zal 't er immers met Vendome niet bij latē
Verkoop, Mijn Lief de goude en zilvre Huis raads vatē
Zo zal men wijl men zich de onnutte pracht ontdoe
Veel sameschrâpen en gelijk een Mellik-koe
Of vruchtbâre Ezelin den dommē Spanjaard melken
Die me aanhangt: op dat mijn GRANAAT niet mag verwelkē
Nog wêrende mijn VAL eer 't ENTIE zij de dood
Van mijne (3) Monarchy, zieltogende in de nood".

Onder dit hollandsche een even groot fransch vers in drie rijen, beginnende:

„Ah! ma Bête! (2) qu'as tu beacoup (*sic*) d'utilité", enz.

Midden onderin de voorstelling dezer gravure in-fol., z. n. v. gr., 't verzonnen adres: „à Brusselles chez Friecx"; rechts onderin gemerkt „N° a".

3327. „Twêde Deel van de ZIELTOGENDE ANJOUSE MONARCHY".

Op deze plaat zit „Philippijn" „1" links; de „SPAANSE MUILESEL" „2" rechts, achter een welvoorziene ronde tafel. De eerste biedt, op de punt van een mes, den ezel, die de voorpooten op tafel heeft, een stuk brood aan. Links staat voor een open deur of venster de zieltogende monarchie „3", weder voorgesteld door een vrouw, nu aan een been kluivend.

't Vervolg van den titel dezer tweede plaat is:

„of de Philippijnse slaafsgezinde Muilesel gemest ter gewisse Aftogt na Parys".

„SECONDE PARTIE de l'AGONISANTE MONARCHIE d'ANJOU avec son MULET engraissé pour la Retraite vers Paris".

Onder de voorstelling een 16-regelig verklarend vers gegraveerd, in twee kolommen, aanvangende: „In mijn Castilien bouw ik nu geen Casteelen Als in de lucht" enz., en daaronder een 14-regelig fransch gedicht, in drie rijen: „Il faut quiter son nid pour n'etre emprisonné" enz.

Gravure als de vorige, zonder adres, rechts, onder de voorstelling, gemerkt: „N°. b".

3328. „EZELS OPERA vreugdē galmende over de Anjouse kreeftswijse Progressē of 't Derde Deel zijner Zieltogende Monarchy".

Opschrift van een 14-regelig vers, in twee kolommen, onder de derde voorstelling der zieltogende Monarchie, waarop men den ezel: „slaafsgezinde Philippyn" en den „Gedwonge Philippijn" („1") op den voorgrond tegenover elkander ziet, dansend op de toonen eener fluit en het geluid eener trom, bespeeld of geslagen door twee mannen op den tweeden grond links; rechts jaagt Oostenrijk („2"), zinnebeeldig door een vrouw voorgesteld, de zieltogende Monarchie („3") op de vlucht.

Het hollandsche vers vangt aan: „(1) Men zal een Opera van Ezels op gaan rechtē" enz.

Onder het hollandsche is een even groot fransch gegraveerd, met opschrift:

„L'OPERA des ANES servant de IOYeS pour les PRETENDUES VICTOIRES d'ANJOU ou 3me PARTie de sa Monarchie Agonisante"; dit begint: „Voici un beau Balet et Opera des Anes". Rechts onder de voorstelling: „N° c".

3329. „De WANSCHAPE MONARCHY of 't Vierde Deel van de Zieltôgende Anjouse Monarchy".

Opschrift van een 14-regelig verklarend vers, aanvangende: „(1) Wat

raad? helaas? wij zijn ten derdemaal geslagē" enz., onder de vierde prent der Anjou'sche Monarchie. De ezel ligt hier te bed en „Geeft alles over;" wat hij „al te ras slokte in". „Philippijn" („1") steunt hem het hoofd, terwijl „Doctor Financier" („2") zijn water beziet. Rechts op den achtergrond een duivel gereed een slapende vrouw beet te pakken, in 't vers aangeven als:

„(4) De bôse Geest 'in 't end zal krijgslust helwaart haalē
En met gedwonge Vree zal dwang 't gelag betalē".

De tiende regel van het vers was door den graveur overgeslagen en is nu in vijf korte regels naast de andere gegraveerd. Onder het hollandsche een even groot fransch vers, met opschrift: „La MONSTREUSE MONARCHIE d ANJOU. 4e Partie de sa MONAR<sup>C</sup>HIE AGONISANTE".

3330. „Niewe RIDDER ORDER der Vreedzâme LINIEN der FRANSEN of BLOEDELOOS DUËL bij 't VEROVEREN der zelve door de Geall:"

Opschrift van een 26-regelig vers, gegraveerd, zonder eenige afscheiding, onder de voorstelling, waarvan dit vers de verklaring moet geven. 't Is een spotprent op de Villars, wiens zinspreuk „Non plus ultra" (het „Plus Oultre" van Karel v) hier spottend wordt aangevuld met „scilicet Defendendæ Lineæ" en voorgesteld door de traditioneele twee pilaren van 's keizers wapen, hier nu gebroken. Links vlucht de Villars, wien een krans, in den vorm van een vesting, om 't hoofd ligt, terwijl het fransche wapen, met een dwarsbalk er over, hem aan een ketting, eveneens in vestingvorm, om den hals hangt. Het versje dat naast het hoofd van de Villars staat, doelt op dit wapen en luidt:

„Mits gemeenlijk die verliezen
Lodewijk tot Riddren slaat
Hij dees Order mag verkisen
Tot ons heldig Hals Cieraad".

Het hoofd omwendend biedt hij een olijf- en een palmtak zijn vervolger aan, die hem met een degen tegen de kin stoot.

Bij de uitgestrekte linkerhand staat:

„Quartier ou Paix
Pour mon relais".

In de rechterhand heeft hij een degen, welke hij echter als wandelstok gebruikt, blijkens het daarbij geplaatste: „Een wandeltok (*sic*) is mijn rapier ik zoek de Vrede of roep quartier!" Bij zijn tot vluchten opgeheven linkervoet, waarvan hij de schoen verliest, leest men:

„Men treed de schoen ons uit de voet
Gelijk men trouwens daaglijks doet".

Bij den rechtervoet: „MORS ULT<sup>I</sup>MA LINEA RERUM". Langs de kolom rechts staat:

„Held Hercules ach uwe Zuilē
Verrast doen al de Franse pruilē".

Rechts staat op den achtergrond een „Franse Blâser"; overdwars leest men:

„Sterk blasen gaat wel uit den treuren
Maar 't doet de Linien verscheuren".

Op 't doek, dat van zijn bazuin afhangt, zijn twee lischbloemen gegraveerd met het bijschrift: „Pour France nos Trompetes Chantent tristes requêtes".

De grond onder de voorstelling heeft den vorm van een vesting.

Onder het hollandsche vers, aanvangende: „Een streep of Linie loopt door 't krijgs beleid der Fransen", enz. staat, in twee kolommen, een 18-regelig fransch vers: „Les Lignes des François ne sont de resistance", enz. gegraveerd met het opschrift: „Le Nouvel ORDRE des CHEVALIERS des LIGNES Paisibles de FRANCE OU LE DUEL SANS SANG POUR LA POSSESSION des memes LIGNES". Rechts onder dit vers het verzonnen adres: „A Brusselles chez Frix". In het hollandsche vers was door den graveur de 22e regel vergeten; deze is er nu rechts overdwars naast gegraveerd.

---

Hiermede acht ik, wat tot den eigenlijken „Lusthof" behoort, beschreven. 't Zal, zoolang niet deze of gene door een aanwijzing van een tijdgenoot meer licht komt ontsteken, wel onuitgemaakt moeten blijven, hoe de werkelijke gang van zaken geweest is, want Allard heeft zoo van elke gelegenheid partij getrokken om prenten uit te geven, dat 't voor ons niet meer zonder die hulp voor goed vast te stellen is, wat bijeen behoort, wat niet, en tot den vrede van 1713 is er nog telkens en telkens weder een plaat, die ons voor de vraag plaatst behoort ze bij een serie of niet, maar meer titels van seriën, met verzen aan de achterzijde, die ons een zekeren weg wijzen, zijn mij in allen gevalle niet bekend. Toch volgen voor ik den bij No. 3159 afgebroken draad weder opvat nog eenige tientallen prenten, welke aan Allart's initiatief niet vreemd zijn òf (zooals b. v. de Stolkwijksche boer) door Muller op twee plaatsen behandeld en dus 't best hier samen gebracht kunnen worden.

Van harte meen ik 't, als ik zeg dat 't mij een genoegen zijn zal door dezen doolhof heen, weder den rechten weg te kunnen volgen; al geloof ik, zooals ik reeds vroeger zeide, dat zoowel Stephens als Mullers beschrijving deze nieuwe katalogizeering niet onnoodig deden zijn.

***3331.** — 1. „LOUIS GAAT GLEYEN, DE BADEN SCHREYEN". — „LOUIS BADIN MEURT de CHAGRIN". (Muller No. 3145).

Opschrift boven een 102-regelig hollandsch- en een 100-regelig fransch vers, elk in drie kolommen; het hollandsche gegraveerd boven-, het fransche onder de afbeelding, welke het volgende voorstelt: In den rechterbovenhoek ligt „Louis Badin" dood te bed; de „Famille" (6) staat er achter, vertegenwoordigd door drie personen en een geestelijke. Op de zichtbare zijde van het bed leest men: „Vervoerd gebalsemd dood na Baden zal hij voorzeker niet verraden". Voor 't bed buigt de „Biegtvaêr confesseur" (4) zich naar een man, die zakken geld aandraagt (5). Links van het schot, dat het ledikant afscheidt van het overige deel der prent, staat „Gen! Thongen" (1) bij wiens voeten men leest: „Thongē attend gain"; weder links van dezen badenschen generaal staat „arlequin medecin" (2) met narrenschoenen aan en met den rechtervoet op een open zak geld; bij zijn linkervoet ligt een gebroken urinaal; zijn pantalon, waaruit een haan te voorschijn komt, is met lischbloemen bezaaid; hij heeft een muts met haneveeren op 't hoofd, houdt in elke hand een geldstuk omhoog en heeft op den rug een vaandeltje, waarop als inschrift: „Medicinæ Doctor Doctorum cum Lapide Philosophorum". In den linkerbovenhoek der plaat hangt een lijst van de „Lyk statie". Op den achtergrond „Rastad" met het „Logement v. P. L v̄ Baden", liggende aan den „Rhyn Fl." Op den voorgrond links vlucht „Chamillard chagrin" (3). Onder de eerste twee kolommen van het fransche vers het hollandsche chronogram:

„o! spIon! eerst pronk Der heLDen, Loop, zoek eLIsęese VeLDen",

terwijl onder de laatste kolom, in twee regels, het volgende latijnsche staat:

„PRODItor annæ heros æterna pace reCVMbIt".

De achtentachtigste regel van dit fransche vers, in de kolom vergeten, is er ter zijde naast gegraveerd.

De oorspronkelijke plaat, door Muller beschreven onder No. 3146, zag ik niet.

***3332.** — 2. „TOONEEL van NAPELSE VERANDERINGEN". (Muller No. 3148).

Gegraveerd opschrift in den bovenrand eener prent met drie grootere voorstellingen boven elkaar en in den linkerbovenhoek der bovenste, zoowel als der onderste, een kleinere. In de bovenste afdeeling („A"), zijn links de verheugde „Napolitaanen afgebeeld, met palmtakken, bazuin, trom, vaandels, enz. de „Keizersen." tegemoetgaande, die van rechts aankomen. De voorman der Napolitanen draagt het borstbeeld van „Kon: Karel 111", in medaillon, op een staak. Binnen het medaillon staat nog: „Carol: III Rex Hisp". Boven de linkergroep een heuvel met een vlag er op, enz. waarboven „Aankomst van Napels".

In de tweede afdeeling („B") is men met allerlei gereedschap bezig het beeld van „Philippus v.", dat midden in de voorstelling op een voetstuk staat te vernietigen of omver te halen; een viertal ladders zijn tegen het voetstuk geplaatst. Aan weerszijden van het beeld de volgende dichtregels, met opschrift: „Tot Philip d'Aniou":

„Indien gij niet en sproot uitKoninglijke-stam
Men mogt u billik by een Visser vergelijken
Die te onrecht Napolis ras op zijn horens nam
Nu moet ge ook onverwacht schoon niet zo doodlijk wijken".

In de onderste afdeeling zijn in den linkerbovenhoek vier „Geillumineerde Huisen, te Napels" afgebeeld, zooals er onder staat, terwijl er naast, onder het opschrift: „Op 't Illumineeren der Napelse Huisen", de volgende vier versregels gegraveerd zijn:

„De blijdschap die me alom te Napolis bevind
Niet te verklåren is door honderd duizend lichten
Men wierd eer ketters als Anjous of Flips gezind
Men doet de duistre nacht en alle Fransen zwichtē."

De hoofdvoorstelling („C") vertoont hoe „De metâle Filip" wordt weggevoerd op een wagen, midden in de plaat afgebeeld en hoe, van links, een man komt aanloopen met een doek, waarop „Austria dat Regem justum" (Karel III), gevolgd door drie andere personen. Links onder in deze voorstelling het adres: „Te Dordrecht by B. Goris". Rechts, vlak boven de hoofdvoorstelling, onder letter „D", ziet men de „Vlucht na Gaëta" van den „Viceroy".

Links van de plaat een hollandsch 80-regelig vers, met opschrift: „NAPELS VERLOST, Neffens de BEELD-STORM Op de Statue van ANJOU door 't Volk tot Napels."; rechts een even groot fransch vers, waarboven men leest: „NAPLES EN LIBERTÉ, Et la Statue du Duc d'ANJOU brisée à Naples."

Deze staat der plaat beschrijft Muller als 2*b*, terwijl hij onder No. 3147 als 2*a* een exemplaar zonder deze verzen aan weerszijden vermeldt. Ik geloof niet dat er in werkelijkheid twee staten bestaan. In de hier beschrevene met het vers aan weerszijden in boekdruk, te zamen op één vel gedrukt, staat boven de voorstelling der bovenste afdeeling n. l. nog een „Vervolg van het Neven staande Vers" gegraveerd, in een kolom van vijf regels links en één van elf regels rechts, waarop onder 't hollandsche vers reeds wordt gewezen; men leest daar: „Ziet de rest van 't vers in de Plaat hier nevens." Dit „Vervolg" komt ook voor in den door Muller onder No. 3147 vermelden staat zonder verzen. 't Is dus niets anders dan een andere afdruk (misschien een latere!) der zelfde koperplaat, zonder de verzen aan weerszijden.

***3333.** — 3. „Ter gelukkiger AANKOMST van Hare Majesteit ELISA-

BETH CHRISTINA JULIANA, Door Gods genade KONINGIN VAN SPANJE, De Doorluchtige Gemaalin van KONING KAREL de III. Tot BARCELONA, den 28. July 1708. hebbende haar openbaare intreede gedaan den volgenden 4. Augusti." (Muller No. 3149).

Opschrift boven een vers in drie kolommen, in boekdruk, waarin koning Karel, zijn echtgenoote, het volk van Barcelona en de vier grandes van Spanje sprekende worden ingevoerd. Onder dit vers, eveneens in boekdruk, en in vijf rijen, de „Verklaaring der Cyfer-Getallen." (1—12) en het adres: „Te Amsterdam, by Abraham Allard, op den Dam, met Privilegie." Dit alles staat onder den afdruk eener koperplaat, oorspronkelijk verschenen met het onderschrift: „Ootmoedige Opdragt van de Memorien van de Engelsche Protestanten, aan haare Hoogheden, den Heere Prince en Mevrouwe de Princesse van Orangie." en vervaardigd tijdens het aanzoek der protestantsche Engelschen om de hulp van Willem III voor hunne geloofsgenooten in Engeland, wat met de troonsbestijging van den prins en zijn gemalin in nauw verband stond. Ik vermeld beide hier, daar deze oudere staat niet in de kollektie van Stolk aanwezig was bij de beschrijving der prenten betreffende de omwenteling in Engeland (zie Deel III blz. 205—246). De voorstelling is verdeeld in twee groepen: links en rechts op den voorgrond der plaat, terwijl op den achtergrond de zee met schepen en een daarachter gelegen kust gezien worden. In den oorspronkelijken staat staan links 1 „Sijn Kon. Hoogheijdt", 2 zijn gemalin, 3 de graaf van Solms, 4 Bentinck, 5 Ouwerkerk, 6 van Styrum, 8 Burnet. Een uit de groep rechts biedt hem knielend een boek (den Bijbel) aan, terwijl die rechterzijde, volgens de verklaring, verder wordt ingenomen door 7 Artus Herbert, 9 Engelsche Lords en Protestanten en 10 Hollandsche hulptroepen.

In den hier behoorenden staat zijn de genoemde personen veranderd in: 1 Koning Karel III, 2 Koningin Elizabeth, 3 Don Bernardo de Quiros, 4 de hertog van Thelesa, 5 de graaf van Stampa en 6 de markies de Moles (3—6 vier Grandes van Spanje), 8 Baron Kellers terwijl 9 en 10 't volk van Barcelona moeten voorstellen. In den rechterbenedenhoek is 't wapen van Willem III, dat in den oorspronkelijken staat gezien wordt, vervangen door dàt van Karel III. De persoon, knielend voor den vorst, biedt hem nu geen boek aan, maar, op een schotel, kroon en scepter. Deze prent is zoo afwijkend van de vorige, dat ze naar mijn oordeel, niet bepaald behoort tot 't zevental door Muller afzonderlijk vermeld.

## 3334. De slapende boer te Stolwijk bij Rotterdam (!)

Reeds op 1707, na No. 3145 hier voren, had ik de prenten moeten vermelden met deze gebeurtenis in verband en door Muller beschreven onder No. 3420—3424 van zijn katalogus. De vermelding van twee platen be

trekkelijk deze zelfde gebeurtenis, maar op Allard'sche wijze door verzen op den oorlog toegepast, door Muller bij 't zevental prenten, dat bij hem en ook hier onmiddellijk achter den „Lusthof" volgt, heeft mij van 't spoor gebracht en om de belangrijke serie prenten en pamfletten, welke over deze boerenbedriegerij verscheen, niet te veronachtzamen, heb ik ze nu allen hier opgenomen.

11 Januari 1707. (MULLER No. 3421).

„Non omnibus dormit; vigilanti stertens naso."

Onderschrift, met 22-regelig verklarend vers, onder de afbeelding van den slapenden boer van Stolwijk, die in 't midden eener kamer te bed ligt, terwijl drie doktoren uit Rotterdam met hem bezig zijn; volgens de verklaring in het vers voelt Walwijk hem den pols, staat van der Zee naast hem met het horloge in de hand, terwijl Snell, voor het bed gezeten, zijn hand op 't hart van den slaper gelegd heeft en nu schijnt te zeggen, wat in de zijplank van 't bed is gegraveerd: „de hart aar klopt 'k voel de Rúgh=graat". Links de schouw, waaronder een vuur brandt, terwijl men in den boezem het volgend versje leest:

„bij dag so schijn ick doot
maar als mijn susje sliep
so vrat ik kaas en broot
en O! Jeetje anders niet".

Bij de schouw is, volgens de verklaring, Dr. van der Voort met de zuster van den slaper in gesprek over den inhoud van den tusschen beiden staanden „kakstoel".

Rechts staat de broeder van den slaper met drie andere toeschouwers; tegen den muur verschillende inschriften in lijsten alsof 't schilderijen zijn, alle in verband met den persoon in 't bed. Van links naar rechts leest men „op de Hennip 5 stuy[s]. te kort" — „kaaútjes Broot en vlees" — „hij kan geen 6 Dagen Leeven.." — „Kaas=strúijf=gebrade Appele en peeren" — „Groen Warm⁄⁄moes" — „Boek=weijte koeken". 't Eerste doelt op een aanmerking welke hij zijn zuster maakte over een uitgeschreven rekening; 't andere op hetgeen hij gegeten had, tijdens een zoogenaamd kort ontwaken.

Zooals 't gewoonlijk met zulke voorvallen gaat, waren er geloovigen aan- en bestrijders van deze zaak. Het misschien wel wat te voorbarig in 't licht gegeven „Bericht" van de hierboven genoemde vier Rotterdammers bracht groote beweging in de gemoederen.

Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Ik plaats deze prent vooraan, omdat ik in de *Missive Geschreven aan zeker Vrund*, in de lijst van geschriften hier onder als No. 27 vermeld, het volgende vond:

„'t Quam soo ver dat de Berichters in Prent sijn afgemaalt met hare namen daar by, door de wyse en voo(r)sienige conduitie van de Heeren

Lufneu en Helvetius. De Heer Lufneu immers sal niet konnen lochenen sijn Ed. in absentie van de Heer Helvetius, de directie over de Plaat en Vers heeft gehad, . . Ik denk immers niet dat die partyen sulke slechthoofden sijn van te meenen, dat sy door die Prent en dat vermaerde Vers van R. ten versoeke van den Heer Lufneu opgestelt, de Berichters hebben ten toon gestelt, neen maar de geheele Facultas Medica staat daar ten spot."

Wel zijn ook onder het meerendeel der overige prenten de verzen gedrukt, waarin de vier rotterdamsche doktoren met name genoemd worden, maar gravure en boekdruk van de hier beschrevene zijn, vergeleken met de volgende, bepaald de oorspronkelijke.

Omtrent deze zaak berust in de Gemeentebibliotheek van Rotterdam een zeer belangrijke bundel spot- en schimpdichten, zoowel als oogenschijnlijk getrouwe verhalen. Ik meen den bezitters van dezen katalogus geen ondienst te doen met een nauwkeurige opgave der titels van al deze vlugschriften, met bijvoeging van enkele verklarende aanteekeningen, waar die noodig zijn.

1. *Bericht en opmerking Wegens de staat van een buiten-gewoone, zo genaamde, slaap-ziekte, te Stolwiik voorgevallen.* 28 blz. in-4°.

Het geschrift, dat het verhaal van den slapenden boer bevat, onderteekend door P. Walwijk, K. van der Zee, H. Snellen en A. S. van der Voort, is gedateerd uit Rotterdam 22 Februari 1707, heeft alleen een voorshandschen titel en op de laatste bladzijde het adres: „Gedrukt by Elias Yvans, en Pieter vander Veer, Boekverkoopers tot Rotterdam."

2. *Brief van den Chirurgijn tot Stolwijk, aan zekeren Vrind tot Gouda. Geschreven den* 18 *Maart* 1707. 1 blad in-fol. aan ééne zijde bedrukt. In duitsche letter en onderteekend „C. Geerensteyn."

3. *Copye Van een brief, door een rotterdamsch heer Geschreven aan zeker Professor in de Medicynen, Rakende de Swevende geschillen over den zoo-genaamden slapenden boer, Tot Stolwyk.* Z. pl. o. j. 18 blz. in-4°.

Vlugschrift met voorshandschen titel alleen. Op de laatste vier blz. is een gedicht afgedrukt, met opschrift: „Belaglyke pennestryd Aan de Maze. over den slapenden boer Te Stolwyk." en met onderschrift: „Absit a veritatis Simplicitate Malignus interpres."

4. *Antwoord op een brief, door een rotterdams heer aan zeker professor in de medicyne Geschreven. Rakende de Swevende geschillen over den zoo-genaamden slapenden boer Tot Stolwyk.* 10 blz. in-4°. Alleen met voorshandschen titel.

5. *Brief van een Middelburger aan Flip Helleveeg.* 8 blz. in-4°.

Behalve den brief, gedateerd uit den „Hage den 14 April 1707." bevatten blz. 5 tot 7: „Een nieuw lied, Behelsende de laatste woorden, Mitsgaders de dood en uitvaart van het slapende varken. Stemme: De Sog die kleedde haar in den Rouw." Op bl. 8 vindt men een 6-regelig

versje: „Op het geraamte van het slapende varken, Dat eerstdaags staat opgezet te worden op de Anatomy, door Flip Helleveeg." en onderteekend: „Discite justitiam moniti."

6. *De geest van den slapenden boer, Sprekende aen een van de vier slapende doctoren.* 1 blad in-fol. aan ééne zijde bedrukt.

18-regelig gedicht: „Schrik niet Ik ben de Geest van Dirk den Bakker," enz.

7. *De geest van het slapende varken, Sprekende tot den Excellenten Heer, Oenophilus Volkannius Schwetserus, Opper-Lictor en Varken-Vilder.* 1 blad in-fol. aan ééne zijde bedrukt.

18-regelig gedicht: „Schrik niet, ik ben de geest van het Slapende Varken, Heer Lictor Helleveeg!"

8. *Het ontwaakte varken Aan het Menniste tabak- en brandewyns -swyn. Stierman van het Menniste Bootje alias Berichterus Peto-Pypo -Polyphilos. secundus.* 1 blad in-fol. aan ééne zijde bedrukt.

18-regelig gedicht, met onderschrift: „Loop malle Kees haalt gekken."

9. *Aan Key Klap-oor, aliàs barbier zonder scheermes, politionel en sekretaris van het rotterdamse triumviraat der medicyne, Prototragus Morosophus, Pantagruel Leonides, Oenophilus Volkannius Schwetzerus, Gepriviligieerde Printemakers, Roskammers en Naamschenders van alle eerlyke en kunstlievende Doctoren.* 4 blz. in-4°. waarvan 2 en 3 bedrukt.

18-regelig gedicht in ongebonden rijm, onderteekend: „Ut sementem feceris, ita & metes."

10. *Aan Gelotopoio-Ronjattophilus; — Aan Ha! ha! he!* 1 blad kl. in-fol. aan ééne zijde bedrukt.

Twee gedichtjes. Het eerste van 14 regels met onderschrift: „Psoralèo-alectruono-polemicus.", het tweede van 8 regels met onderschrift: „Frange miser calamos!" De eindrijmen van het eerste komen in eenige der volgende met enkele wijzigingen terug.

11. *Fortem animum præstant rebus quas turbiter, audent.* 1 blad in-4°. aan ééne zijde bedrukt.

14-regelig vers: „Dat Rotterdammers staan als Apen," onderteekend: „Alethostomus. Chrysopolitanus. Poliatro-moro-mastix." Aleth. Chrys. beteekent Goudsche mond der waarheid.

12. *Spectatum admissi risum teneatis amici.* 1 blad in-4°. aan ééne zijde bedrukt.

14-regelig gedicht: „Dat Gouwenaars te Stolk staan gapen" onderteekend: „Herkeio Parachoros. = Walwijk
Thalasso Genetos. = van der Zee
Thoô Thachus. = Snellen
Pater-pleto Speudos." = van der Voort.

Ditzelfde vers volgt nog eens in H. S. van P. Burman, zooals er, in gelijktijdige hand, in den linkerbovenhoek bijgeschreven is, doch in

eenigzins gewijzigde spelling en zonder de vergriekschte namen der vier mannen, welke het eerste bericht onderteekenden (zie No. 1 hier boven). Regel 10 is zeer gewijzigd; in 't H. S. staat:

„Help God! Wat 's Rotterdam vol gekken,"

dit was den rotterdamschen drukker, naar 't schijnt, al te kras en in 't gedrukte vers staat nu:

„Help mijn! wat zijnder al veel Gekken,".

Op de andere helft, die tot dit vel papier behoort, is met dezelfde hand de aanleiding tot het versje en de namen der doktoren geschreven.

13. *Verantwoording Voor de vier Doctoren Tegen der selver Lasteraars.* 1 blad in-fol. aan ééne zijde bedrukt.

Gedicht van veertien 4-regelige koepletten, in twee kolommen, zonder onderschrift, aanvangende:

„Wat kan het Ongeloof niet al" enz.

Dit vers staat in geen verband met de eindrijmen der vorige drie, 't volgende echter wel.

14. *Aan Ha! ha! he! Aliàs, knecht, hoe zweet gy!* * — *Op de onderschryving; Alethostomus, Chrysopolitanus, Poliatro-moro-mastix.* 1 blad in-fol. aan ééne zijde bedrukt.

Het eerste, 14-regelige, vers is weder op de hiervoren, onder No. 10 vermelde eindrijmen en vangt aan:

„Dat Rotterdammers staan, als aapen," enz.

terwijl het tweede een beantwoording is van No. 11. Het laatste is onderteekend „Virtutis est, domare, quæ cuncti pavent." terwijl het sterretje achter 't opschrift van het eerste wijst op het daarnaast staande: „* Ziet Roemer Visschers, Zinnepoppen."

15. *Ter eere van Alethostomus Chrysopolitanus, Poliatro-moro-mastix; Verdeediger van den, zoogenaamden, zlaapenden* (sic) *boer.* 1 blad in-4°.

Gedicht van 22 regels, onderteekend: „Berichterus Peto-pypo-poliphilus, Secundus." beginnende: „Dus liet een Gouwe-nar zich hooren:" enz.

16. *Kakel- en penne-strijd Van verscheyde doktooren, Rakende den Slapenden Boer tot Stolwijk.* 1 blad smal in-fol.

Gedicht van acht 4-regelige koepletten, aanvangende: „Slapen, ronken, snorken, snuiven," enz., in H. S., onderteekend: „G. (v.) Spaan."

17. A. M. Paauw. *Overweeging Op de wonderlijke slaap-ziekte van Dirk Claesze Bakker, Drie-en-dertig Jarigen Jongeling, woonende tot Stolwyk Sijn beginzel genomen hebbende op den* 18 *Juny des Jaars* 1706. *En nog in deselve Rust volherdende tot heeden den* 10 *Maart* 1707. 1 blad br. in-fol., aan ééne zijde bedrukt.

Gedicht van negen 6-regelige koepletten, blijkens den inhoud van No. 4 hier voren door *Mejuffrouw* Paauw gedicht. Onderaan 't adres: „Tot Gouda, Gedrukt by Johannes Endenburgh, Stads- en Ordinaris Drukker van 't Kleyn-Zegel, op de Markt, in de Chronijk, Anno 1707."

18. *Overweeging Op de wonderlijke slaap-ziekte*, enz. 1 blad in-fol.

Het zelfde gedicht als 't voorgaande. Nu minder breed gedrukt. Met adres: „Tot Gouda, By Lucas Kloppenburg/ Boeckverkooper in 't Wijt' straet, in den Bybel, 1707."

19. *Aen den Don-Quichotischen monster-temmer, Philargyrus Anatomistaster, Tandeloozen voorspraak van Prototragus Morosophus.* 1 blad in-4°.

14-regelig gedicht op de eindrijmen van No. 10, beginnende: „Wat is 't een wonder slag van Aapen,", onderteekend Ronjattophilus.

20. · *Aan Nodo-teras, Ha! Ha! He! — Op de onderschryving Post multa virtus opera laxari solet.* 1 blad in-fol. aan één zijde bedrukt.

Het eerste vers (14 regels) vangt met de eenigzins gewijzigde eindrijmen van No. 10 aan: „'t Zy van der Z(ee), of 't slag van aapen," enz., terwijl ook het tweede met kennelijken terugslag op No. 10[II] gedicht is. Dat tweede vers is onderteekend: „Superi! rectam in melius flectite mentem tuque ô! domitor Somne malorum!"

21. *Op de onderschryving Superi! rectam in melius flectite mentem, &c.* 1 blad in-4°.

8-regelig vers op de eindrijmen van 't voorgaande, onderteekend: „Ridentem dicere verum Quid vetat? Ha! Ha! He!"

22. *Missive geschreven aan een Liefhebber der Waarheyt aan een sijner Vrienden tot Rotterdam, wegens den beruchten (of soo genaamde) slapenden Stolwijksen Boer.* Te Rotterdam... by Pieter de Vries,.. 1707. 4 blz. in-4°.

23. *Aan den weergaeloozen anatomischen Don Quichot, Prof. Satyric. &c. &c. &c. Temmer van het gruwzame Monster Ha! Ha! He! — Op de onderschryving, Virtutis est domare, quae cuncti pavent.* 1 blad in-fol. aan één zijde bedrukt.

Het eerste gedicht begint:

„Hoe! is dat wonder slag van aapen," enz. Beide hebben ongeveer dezelfde eindrijmen als No. 10 hier voren.

24. *Invallende gedagten over De Pasquillen tegen het Berigt van den slapenden boer. of praatjes vullen geen zak.* 4 blz. in-4°. onderteekend: „In Calumnias non Tacendum."

25. *Openhartige aanspraak aan den stolksen slaper. Over zijn Verval.* Te Rotterdam, Gedrukt by Pieter de Vries, Boekdrukker, 1707. 8 blz. in-4°. onderteekend „J. B. G."

26. Herman Lufneu. M. D. *Geneeskundige aanmerkingen By manier van Samenspraak over het Berigt, rakende den soo genaamden slapende Stolwijksen Boer, opgestelt Door vier Rotterdamse Doctoren, Waar in de ongegrondheid van het selve, en de ware aard van des Boers siekte aangetoont wordt door* †. Te Rotterdam, By Elias Yvans Boekverkooper 1707. II en 42 blz. in-4°.

27. *Missive Geschreven aan zeker Vrund, concernerende de swevende geschillen tusschen de Rotterdamsche Doctoren, over een soo-genaamden*

*Slapenden Boer tot Stolwijk.* 8 blz. in-4°. waarvan de laatste niet bedrukt. Zonder afzonderlijken titel.

28. *Samenspraak, Tusschen scheele Pou Walwyk, Alias maagde schaker, en Jan Recht uyt.* 4 blz. in-4°. zonder afzonderlijken titel.

Onderteekend: „Veritas odium parit."

29. *Een droevig Verhaal van een Persoon wonagtig tot Stolwijk hoe hy van Gods hand geslagen en besogt is, met een sware besoekinge; in 't Jaar* 1706, *en hoe dat hem God in eenen diepen slaap heeft laten inwikkelen van* 32 *weken en hoe hem God weder opgewekt heeft en sprekende gemaakt; wel* 24 *uure lang; en kort daar aan weder in eenen droevigen slaap heeft nedergeslagen; sonder eenige tekenen van kennis kragten of gevoelen te toonen, het 't welk breeder in dit Liet kan gelesen of gesongen werden op de Stemme een Schip dat sonder Roer gaat sweven.* 1 blad in-fol. aan éóne zijde bedrukt.

Opschrift boven een gedicht van zestien 8-regelige koepletten, in twee kolommen gedrukt. Onder 't laatste koeplet: „Dit liedje is niet alleen van woord tot woord, maar zelf van letter tot letter gecopieert uit het eigen handschrift van den Maker, die 't zelve aldus heeft ondertekent:

Gedaan door Jan van Brande Schoolmeester en Voorsanger tot Stolwijk in 't Jaar 1707 op den 7 van de Sprokkelmaant, Schripzit." (*sic*).

Onderaan 't adres: „Te Rotterdam, gedrukt by Pieter de Vries, Boekdrukker in de Valkesteeg."

30. *Apothekers muse-vreugd tot Rotterdam. Over de Keure en Ordonnantie ten reguarde van de Medicinae doctores, &c. Gepubliceerd den* 31 *December* 1707. 8 blz. in-4°. Zonder afzonderlijken titel.

11 Januari 1707. MULLER (No. 3422).

***3335. — 4. „Omnibus haud dormit; stertitque naso vigilanti."**

Opschrift boven het zelfde vers van No. 3334 maar nu met veel kleiner letter gedrukt. Tusschen het opschrift en de spreuk: „It nova, non tristis, per cunctas fabula mensas", staat hier nog: „Hy slaapt niet voor alle; Maar 't geld ten gevalle, Snurkt wakker vynsd den slaap; Houd in de mouw den Aap.", terwijl het onderteekend is: „Nil erit ulterius, quod nostris moribus addat Posteritas." Door een lijn er van afgescheiden zijn daaronder afgedrukt de onder No. 11 en 12 vermelde afzonderlijk gedrukte gedichtjes en tusschen beide een 14-regelig vers, onderteekend: „Arbiter Vigilans." en met opschrift: „Middel-weg, tussen de tegenstreevers en Beweerders der Slaap Ziekte." Onderaan 't adres: „Tot Dordrecht by Balthasar Goris."

De prent is een Allard'sche kopie van het vorig nommer, doch nu zijn de volgende bijschriften aan de opgegevene toegevoegd: Bij Dr. Walwyk staat „Non pro miseria Ejus arteria"; bij Dr. van der Zee: „M.

Doctor Horologicus" en bij zijn horloge: „Minutē". Tegen de zijde van het bed, bij Dr. Snell: „De hartaêr klopt o'k weet geen raad 'k Voel door de buik de rugge graat"; bij zijn voet staat nu een emmer „Koel drank", die in de vorige niet stond. Achter den rug van Dr. Van der Voort, links, leest men „M: Doctor Excrementarius"; bij zijn beenen: „Die in geen Pis glas zijkt Vergeefs zijn Pis Men kykt In t bed of in De str... nooit Ware Pis men vond". 't Versje in den schoorsteenboezem is veranderd en luidt nu:

„Bij dag zo schijnt Dirk dood
Maar als zijn Zuster slaapt
Queld hem geen hongers nood
Dog kaas en brood hij kaapt".

Daaronder op de schoorsteenval:

„Shaft (*sic*) Dirk wat veel gespook
Hij geef den Show (*sic*) de rook".

De inschriften tegen den achterwand zijn wel dezelfde maar eenigzins anders gespeld; hier staat korrekt: „Groen Warmoes". Bij den voorsten van het viertal personen rechts leest men: „Spiritu Cerebricaret"; uit het fleschje dat hij in de rechterhand heeft, komen, (blijkens de teekens op 't kussen: „ ♌ ⊖ ✳"), vlugzouten omhoog. Achter den rug van den broeder des slapers, door „3" aangewezen, is gegraveerd: „70 guldē van daag maar gekrege De toeloop slabbakt vast allerwege." Deze kopie der vorige prent is in de hoogte ingekort; het overig deel van de koperplaat is ingenomen door een vers van 103 regels, waarvan de eerste vier nog staan in den linkerbenedenhoek der voorstelling, en dat aanvangt:

„Wat duivel is het Dirk, hoe leg je dus te ronkē?
Zeg, slaap je of waak je of ben je kinds of ziek of dronkē?
Maar of je slaapt of waakt: je beeld den Fransman uit
Die schade uit onrust..maar uit rust haald grôte buit".

Waren alle inschriften in de plaat direkt met Dirk Bakker in verband, door deze uitdrukking en meer dergelijke in dit lange vers, moet ze ook in 't kader der prenten over den spaanschen sukzessie-oorlog van Allard passen en is zij, evenals No. 3337 hierna, doch beide zonder de verzen in boekdruk onderaan, opgenomen in het exemplaar van den Lusthof van Momus door Muller beschreven, bij wien zij onder de Nos. 3150 en 3151 voorkomen.

11 Januari 1707. MULLER (No. 3424).

***3336. „Zie hier een nette Prent, in Ordere geschakeld, Een Beeld waar over men in Nederland zoo kakelt. Beneffens eenige Aanmerkingen wegens de Krakeelen ontstaan om het onmatig en lankwylig slapen van Dirk de Bakker, Riet-dekker in het Dorp Stolwyk."**

Onderschrift, met een 72-regelig vers, in drie kolommen, in boekdruk,

aanvangende: „Hoe dat de Wereld ouder word," enz., onder- en op één vel gedrukt met een gravure, langw. in-4°., waarvan de middelste voorstelling den slapenden boer van Stolwijk vertoont op een geheel andere wijze afgebeeld dan op de vorige prenten. Hier ligt de slapende links, in een soort krib, op den voorgrond is een openstaande deur; de schouw is op den achtergrond; bij de schouw zit de zuster van Bakker; rechts een bedstede naast de tweede deur, die open staat, zoodat men eenige op straat staande lieden ziet; links naar 't midden op den voorgrond twee meisjes, verder zijn er in de rechterhelft nog vijf personen: een heer en dame, een burgervrouw en twee mannen. Onder in deze hoofdvoorstelling der plaat, ongeveer uit het midden beginnende, leest men: „B. Van kempen Inv: et Fecit Roterodami", er rondom zijn acht versierde cartouches aangebracht, waarin links: „Gouda.", „Stolk // Sluys." en „Stolk." zijn afgebeeld, en bovenaan „Rotter dam", terwijl in de overige vier, waarvan er rechts drie staan en onder de hoofdafbeelding één, zinnebeeldige voorstellingen gegraveerd zijn. Rechts bovenaan „1" moet volgens 't vers de Nijd beduiden, die als mist opkomt naar aanleiding van den twist over den stolkwijkschen boer; daaronder, „2", de „Duivel", „Die nooit geen beter tyd en vond,". Daar de hoofdvoorstelling met „3" genommerd is, volgt rechts onderaan. als „4", de afbeelding van een schildwacht, welke voor een open poort wacht houdt; in het vers wordt aan deze voorstelling een vermaning verbonden tot waakzaamheid om onzen „even-mens" niet uit haat te vermoorden, terwijl onderaan een brilleman, „5", moet dienen als middel tot aansporing om „'t Bedrog" te zien. Het moralizeerende vers is onderteekend „R. v. Z. A. Z."

11 Januari 1707. MULLER (No. 3423*b*).

***3337. „Nader Jok en Ernst over de slaapende boer te Stolwyk, (Genaamd Dirk de Bakker, Rietdekker) raakende de verwarde disputen der Medicyns."**

Opschrift boven het zelfde vers der vorige plaat, nu, met kleiner letter, in vier kolommen en in boekdruk, geplaatst onder- en gedrukt op 't zelfde vel met een kopie der vorige prent van den stolwijkschen boer. Onder dit vers een tweede van 56 regels, in drie kolommen, eveneens in boekdruk en met opschrift: „Zin-speelingen op de geneeskundige aanmerkingen enz: laatst tot Rotterdam gedrukt." Onderaan het verzonnen? adres: „Tot Dordrecht, by Balthasar Goris." De hoofdvoorstelling van den slapenden boer is eenigzins gewijzigd terwijl er eenige inschriften in de plaat zijn aangebracht. Zoo staat bij den stoel, links achter de geopende deur, hier „Kak stoel". Ongeveer op de plaats waar in de vorige plaat de twee kinderen stonden, zit nu een man „de Brôer" op een kussen, met een papier in de hand, waarop men leest: „Versierd Verhaal van Dirk Druiloor". Bij den heer en de dame rechts op den achtergrond is nu een tweede heer,

die den „Schout" moet voorstellen; onder de beide anderen staat: „Polskundige Secretaris en Vrow"; dit bepaald naar aanleiding van een verhaal in 't werkje van H. Lufneu (zie No. 26 in de lijst der vlugschriften,) waarin verhaald wordt dat de secretaris van Stolwijk, den patient den pols voelende, hem aansprak met de opmerking dat hij zich slechts slapend hield. Bij de drie andere personen, rechts, leest men: „Schepenen". Bij de vrouw, op den stoel voor 't vuur, staat: „de Zuster". Veel meer naar rechts beginnende staat hier, onder in de hoofdvoorstelling: „B: van Kempen inv: Roterodami." Ik vermoed dat Allard de prent, met naam van ontwerper en al, naar de voorgaande heeft doen kopieeren. De kleinere voorstellingen rondom de hoofdafbeelding zijn nu niet in versierde cartouches, maar in liggende ovalen gegraveerd. Ofschoon deze kleine afbeeldingen reeds verklaard zijn in het vers onder de plaat (zie vorig nommer), is door 6- of 8-regelige verzen, onder of ter zijde van deze voorstellingen, nog een tweede verklaring gegeven. Taal en stijl laten, dunkt mij, geen twijfel of 't geheel komt uit de fabriek van Allard en de prent is een prachtig bewijs hoe alles hem diende en hoe snel hij een oorspronkelijke prent tot een geheel ander doel pasklaar maakte, want terwijl de strijd over de stolwijksche zaak nog niet eens beëindigd was, past hij de zinneprentjes, met regels als de volgende, op den spaanschen sukzessie-oorlog toe. Onder het ovaal met „1" genommerd, rechts bovenaan, staat b. v.:

„De (1) Nijd de beste prijs laatst won
Toen zij benevelde Bourbon
Zijn Zon verduist'rende om zijn glorie
Zij rees door de aarde uit de afgrond op
En gaf de Monarchij den schop
Tot zijne schandlijke memorie".

De versjes, met het opschrift: „Stolk Rotterdam Haar luister nam" aan weerszijden van de afbeelding dier stad, zijn ook op den oorlog toepasselijk gemaakt en luiden:

„Wie hoorde ooit zulk profijt door 't slāpē
Nog lust ons niet Dirk na te aapē.
Ter Gou heeft goud' er uitgepuurd,
Toen hij zig heeft ter kijk verhuurd
Hier bijquam Nijd en Twist verschijnē
Dees Oorlog ook om 't goud geschied
Zo welals om het hoog gebied
Der Wester Indiaanse Mijnē"

„Mogt nu Erasmus eens verrijzē!
En Rotterdam haar Doctors wijzē
De weg ter Eendragt, Trow en Deugd
Zij merkten aan hoe vrije kunstē,

Zo wel als Koopmanschap door gunstē
Van Eendragt houdē Vrede en vreugd
Na Vrede Europâs Volk'ren haakē.
Wie kan die buiten Eendragt mâkē".

Tusschen den titel en het eerste vers staat hier nog: „Scribere quid prodest, si non curare valetis, O! Medici, hunc morbum? Vos quoque somnus habet." „Waar toe disputen, zo gy hem niet kond cureeren? Gy Doctors droomd ook zelf in uw verwaand verweeren."

Daar onder volgt 't gewijzigde opschrift van het vorige nommer: „Ziet hier een Tafereel, in Order net geschakeld," enz. Een exemplaar zonder de verzen in boekdruk vermeldt Muller als No. 3423*a*.

Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.

11 Januari 1707. MULLER (S. No. 3423 A).

## 3338. „Pertinente Afbeelding van den slapenden Boer tot Stolwijk, toe-ge-eygend en opgedragen aan alle Vredelievende Doktoren."

Opschrift boven een vers van tien 4-regelige koepletten door G. van Spaan en met het adres er onder: „Te Rotterdam, gedrukt by Pieter de Vries, Boekdrukker woonende in de Valkesteeg, by de nieuwe Kerk. Anno 1707.", alles in boekdruk, onder een zeer grove afbeelding van den stolwijkschen slaper. De prent komt in voorstelling het meest overeen met de origineele (zie No. 3334 hier voren), maar dan in omgekeerde orde. De schoorsteen is hier rechts; achter 't ledikant staan nu een man en een vrouw, op de oorspronkelijke twee mannen. Vóór 't bed zit één man; links er van staan er vier en ééne vrouw; geheel op den voorgrond drie zeer karikatuurachtig geteekende mannen (doktoren?) Zeer slechte gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Zie voor een ander vers van van Spaan No. 16 der vlugschriften bij No. 3334 hier voren.

11 Januari 1707. MULLER (No. 3420*a*).

## 3339. „de Slâpende Stolkse Boer."

Opschrift gegraveerd boven de afbeelding van een zeer armoedig ledikant, waarin een man ligt te slapen; 't hoofdeneinde is links. Deze eenvoudige voorstelling is omgeven door een monumentaal lijstwerk, aan iedere zijde bestaande uit een gecanneleerde pilaar, omwonden met een lint, waarop links: „Waakt en bidt want gij weet geen Uren"; rechts: „Salig zyn de Dooden die in de Heere sterve". Boven deze zuilen zijn rechts 't Geloof, links de Hoop als vrouwen afgebeeld, terwijl aan iedere zijde van een oningevuld wapenschild een treurend en een bazuinblazend engeltje gegraveerd zijn. In de lijst onder deze voorstelling staat: „t' Is de mens geset eenmaal te sterve daar na t' oordeel." Midden op den dorpel van dit monument ligt een bekkeneel met twee kruislings geplaatste beenderen, tegen den dorpel is onder den linkerpilaar gegraveerd: „by

Iacobus Robyn", onder 't doodshoofd: „t' Amsterdam", onder den rechterpilaar: „met Privelegi". De Tijd staat naast de linker-, de Dood naast de rechterkolom.

Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Op 't zelfde vel is onder de prent, in boekdruk, met groote letters en het zelfde opschrift, het vers gedrukt, als No. 12 onder de afzonderlijk gedrukte stukken bij No. 3334 hier voren vermeld. Beschreven naar het exemplaar in de Gemeenteverzameling.

11 Januari 1707. Muller (No. 3420*b*).

3340. „de Slâpende Stolkse Boer."

Latere staat der in 't vorig nommer beschreven prent, alleen met dit verschil dat er hier een verhaal, in boekdruk, in twee kolommen onder de plaat is gedrukt met opschrift: „Pertinente Afbeeldinge, en omstandig Verhaal van Dirk Klaasz Bakker, oud tusschen de 32 à 33 Jaren, geboren tot Stolwijk, dewelke met een noytgehoorde Slaap is bevangen.", waaronder 't adres: „Te Rotterdam, gerdukt (*sic*) by Pieter de Vries, Boekdrukker woonende in de Valkesteeg, by de nieuwe Kerk, Anno 1707." Ook deze staat vermeld ik naar het exemplaar in de Gemeenteverzameling van Rotterdam.

11 Januari 1707. Niet bij Muller (No. 3420*b*).

3341. „*Een Verwonderenswaardig Oprecht Verhaal, Van den Slapenden Boer, tot Stolck woonachtigh, leggende tusschen ter Gouw en Schoonhoven, Genaamt Dirck Claesz, zijnde een Rietdecker, oud tusschen de* 3 *en* 34 *Jaren, de welke van Pinxteren af, tot den* 21 *Februari* 1707. *heeft geslapen, en noch slaept, uytgesondert dat hy eens op Nieüwjaers dag heeft wacker geweest. Zijnde hier een Pertinent Verhaal van, hoe hy voor zyn Slapen, en in zijn Slapen is, en wat men in zijn Slaep aen hem gedaen heeft, 't Geen men hier alles lesen of singe kan*".

Onder een zeer gebrekkige houtsnede, die een ledikant moet voorstellen, waarin een kind ligt en waarachter een man staat, leest men bovenstaand opschrift van een vers, dat ook de geheele keerzijde van het kl. folio-vel inneemt, en onderaan het adres heeft: „Gedrukt na de Copye van Gouda, by Willem Jansz." De houtgravure langw. in-8°., z. n. v. gr., is omgeven door slordig daaromheen geplaatste stukken van een houtsneêrand. Waarschijnlijk als straatlied voor het volk gedrukt, is dit uiteraard zeker een der zeldzaamste stukken betrekkelijk den stolkschen boer.

Ik beschreef het naar het exemplaar in de Gemeenteverzameling van Rotterdam.

1707. Muller (No. 3152).

*3342. „Waare Afbeelding van de wonderbaare samen-

gegroejde tweeling van de Vrouwelijke kunne; gebôren in Hongarië (in 't dorp Szony aan de Donaw; bij 't Kasteel Comora dat op 't Eiland Schut legt) Ao 1701: en onlangs op de Haagse Kermis vertoond".

Hollandsch inschrift boven in een plaat, waarop deze, met de billen aaneengegroeide meisjes tweemaal zijn afgebeeld; links van voren; rechts van achteren. De plaat is een kopie van de hier voren onder No. 3044 beschrevene. Onder het hollandsche inschrift staat een fransch: „Vraye Image de deux Jumeaux femelles. nées en 1701 dans le village de Seony en Hongrie sur le Danube pres de l'Isle de Schut, où est le Chateâu de Comore, Ces Jumeaux ont etez exposez en public à la foire de la Haye en 1708". Bij de hoofden van de afbeelding links staat: „Iudiht" (*sic*) en „Helena". tusschen de voeten der beide paren: „Geboren A° 1701". Onder de voorstelling en op één koperen plaat daarmede zijn, in twee kolommen, hollandsche, latijnsche en fransche verzen gegraveerd, terwijl in een derde kolom het „Verhaal" staat „van eenige uitmuntende, van de volmaaktste soorten van Wanschepsels van vôrige eewen". Boven 't hollandsche vers, dat de eerste kolom geheel inneemt en dat begint:

„Ziet hier een wonder der natuur, een onvolkomē
Volmaaktheid;" enz.

staat als opschrift: „Nader verklaaring der Tweelingē; en *toepassing op den Oorlog*". Alleen door de hier cursief gezette woorden en de laatste twaalf regels van dit hollandsche vers is de prent in verband gebracht met den oorlog; het opschrift boven het 12-regelig latijnsche, in de tweede kolom, is „Descriptio Geminarum Puellarum A° 1701 in Hungariâ, prope Danub^m^ natarum"; boven het daaronder geplaatste fransche 24-regelige: „Explication des iumeaux femelles cidessus". Gravure br. in-fol., z. n. v. gr., met adres in den ondersten plaatrand: „Te Amsteldam bij Allard op den Dam m̄ Privil."

Deze plaat is door Muller onnauwkeurig op 1707 geplaatst, daar 't bezoek aan de kermis te 's Gravenhage, volgens de H. S aanteekening op No. 3044 eerst in 1708 plaats had, en, blijkens bovenstaand inschrift, deze prent eerst na dat bezoek is gemaakt.

## PLATEN OVER DEN UTRECHTSCHEN VREDE.

1713. MULLER (No. 3198).
DOZY (No. 3198*a*).

***3343. „SCHRIKKEL-jaarige oorlog en vreede-krans t'Utrecht".**

Opschrift boven een plaat, waarin, in 't midden, een eeuwigdurende almanak gegraveerd is. Rondom den almanak twaalf afbeeldingen, de

twaalf maanden des jaars voorstellende. Onder ieder dezer afbeeldingen, evenals onder het opschrift, een 6-regelig versje. Muller beschrijft het exemplaar uit deze kollektie. Dozy vermeldt een dergelijk exemplaar. Bij beiden is echter het woord Schrikkel anders gespeld dan het op deze plaat voorkomt. Gravure br. in-fol., naar J. Luiken.

1713. MULLER (No. 3198).

***3344. „Wissel-vallige oorlog en vreede-krans t'Utrecht".**

Overigens geheel dezelfde prent van 't vorig nommer, alleen is het opschrift in 't eerste woord gewijzigd.

1713. MULLER (No. 3199).

***3345. „De Overzeese Wetsteen der Vredelievende Hoofden t'Utregt aangeland." „La Pierre d'Outremer, Aiguisant les Cerveaux Pacifique (*sic*), arrivés à Utrecht."**

Opschriften boven een hollandsch en een fransch uitleggend vers en verklaring der cijfers (1—16) in een zinneprent op den vrede van Utrecht, waarin aan Anna van Engeland kuiperijen verweten worden. In 't midden wordt een slijpsteen, door de koningin van Engeland gedraaid, waartegen „Francina" (Frankrijk) het hoofd van een „Tory" aandrukt, zoodat de vonken er afspatten. Lodewijk XIV, in een kleed met lischbloemen bezaaid en links op een stoel gezeten, ziet het aan. Bij hem staan de Maintenon, zijn biechtvader (Père Lachaise) en „Plippina" (*sic*) (de vrouw van Philips V van Spanje) die rechts staat. Onder Lodewijk een menigte geldstukken (zinnebeeld van de omkooperij) enz. Links op den achtergrond de pretendent, met molentje in de hand. Gravure langw. gr. in-4o., z. n. v. gr., met (verzonnen) adres van Turner te Londen, in boekdruk, onder 't vers.

Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1577 beschrijft, behalve bovenstaanden staat dezer prent, nog een vroegeren, (duitschen?) met inschrift: „Den Hollantsen Schluyp steen.", door Muller wel vermeld maar niet nader beschreven. Daar ik de prent nergens elders vond, zij hier medegedeeld dat dáár de steen gedraaid wordt door „Porper", dat „Madam Van Marmel" de neus van „Mr. Plompenboerg" tegen den steen drukt. De sporen van deze en meer uitgeslepen namen zijn in den hier aanwezigen staat nog zichtbaar.

1713. MULLER (No. 3200).

***3346. „Het hof van vreede onder de roos, met de leli verzoend."**

Dezelfde plaat als No. 2746 hier voren: „l'Europe Allarmée pour le fils d'un Meunier." Alleen is de wieg, die op de tafel stond, uitgeslepen en zijn er enkele inschriften bijgebracht of veranderd. Ook is de plaat van boven en van onderen ingekort. Onder de plaat een hollandsch vers, in vier kolommen, met bovenstaand opschrift en een even groot fransch er onder, met op-

schrift: „La cour de paix solitaire, entre les roses piquantes & les lis,". alles in boekdruk en de verklaring gevende der cijfers 1—21 in de prent, die ook wordt beschreven door Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1580, terwijl hij onder No. 1584 een duitsche kopie dezer plaat vermeldt.

1713. NIET BIJ MULLER (No. 3200).

***3347.** *„De vrede geliefkoosd en Verkracht La paix caiollée et forcée".*

Opschrift boven de plaat hierboven (No. 2769) beschreven als „La Feste des Trois Rois, aux Invalides." Ook deze plaat is, evenals de vorige, van boven en van onderen ingekort, eenige inschriften zijn veranderd, en er is een fransch en een hollandsch vers, elk in twee kolommen, in de plaat onder het opschrift gegraveerd. In die verzen worden de cijfers 1—12 verklaard en alle afgebeelde personen nu met den vrede in verband gebracht.

1713. MULLER (No. 3201 en S. No. 3201).

***3348.** „De spot met d' oorlog, door ontydige vrede mâkers gedreeven". — „l' afront fait à la guerre par les pacificateurs mal a propos".

Deze prent is alleen door een 20-regelig hollandsch en een 16-regelig fransch vers, die, met bovenstaande opschriften, naast elkander, onder in de plaat zijn gegraveerd, zeer gewrongen door Allard op de gebeurtenissen des tijds toegepast. Men vraagt zich onwillekeurig af, waar haalde de man toch al die oude koperplaten van daan. Deze plaat stelt een bedelaarsfeest voor, waar 't lustig toegaat; links op den voorgrond een vijftal, dat een rondedans uitvoert; rechts is de tafel aangerecht vóór de herberg „DLaserv(s) clep"; op de lat, waar het uithangbord aan hangt, zijn een paar woorden doorgekrabt, waarvan nog leesbaar: „Bedelare". De gravure, langw. in-fol., z. n. v. gr., maar met adres van Allard in den rechterbenedenhoek boven het vers, is naar D. Vinckeboons door P. Serwouters. Volgens Muller, S. No. 3201, is de door hem (S. No. 1118 O) op 't jaar 1610 (moet zijn 1600) vermelde prent met onderschrift „Soo gewonnen, soo geronnen", een vroegere staat van de boven beschrevene.

1713. MULLER (No. 3202).

***3349.** „Hedendaags en Altydduurend dool-parket van oorlog en vrede." — „Le present et perpetuel labyrinthe De guerre et de paix."

Opschriften boven een hollandsch en een fransch uitleggend vers, gedrukt binnen een ovaal, waarin 16 zinnebeeldige figuren in medaillons zijn afgebeeld, terwijl in de vier hoeken der plaat nog vier dergelijke voorkomen. Deze laatste zijn genommerd 1—4, de andere, in het ovaal,

5—20. Boven en onder het ovaal is in viermaal vijf versregels een tweede, door Muller niet vermelde, uitlegging der zinnebeelden gegeven, terwijl onder de beide bovenste hoekmedaillons staat: „'s Waerelds- -handel in oorlog en vrede." In den plaatrand, doch onder den zwarten rand, die de gravure omgeeft, zijn onderaan nog tweemaal drie versregels naast elkaar gedrukt, door A. Allard onderteekend, die door Muller niet worden vermeld. 't Komt mij voor dat de plaat oorspronkelijk niets anders bedoeld heeft dan voor den koopman de regels aan te geven, die hij in „'s waerelds handel" te volgen heeft; de disticha die boven en onder iedere voorstelling staan, geven, achter elkaar gelezen, daartoe den leiddraad. Muller beschrijft dan ook een staat, (Muller No. 3203), waarin de woorden „in oorlog en vrede" niet voorkomen; ik zag deze echter niet. In den hier beschreven (lateren) staat zijn, bij de verschillende figuren, latijnsche en andere opschriften aan de hollandsche toegevoegd. Stellen de vier hoekmedaillons de windstreken voor, de minder zuivere vredesonderhandelingen leverden stof te over om de zestien andere figuren daarop toe te passen. In het boek van „Brit annia", onder No. 20 afgebeeld, is o. a. het jaartal „1712" verminderd met „40" en daardoor „1672" gevend, voor de strekking der plaat duidelijk genoeg. Gravure in-fol., z. n. v. gr., met adres van A. Allard te Amsterdam.

1713. MULLER (No. 3204 en S. 3204).

## *3350. „Leewen wraak tegen de aapen aan de Malie -baan t' Utrecht." — „Vengeance des lions contre Les singes pres le mail d' Utrecht".

Opschriften boven een 32-regelig hollandsch-, en een 30-regelig fransch vers, gegraveerd, onder een plaat, waarop links een zestal leeuwen, rechts een zevental apen zijn afgebeeld. Eén der leeuwen heeft een vaandel, waarin een leeuw en een aap. Eén der apen een ander vaandel, waarin een masker, lischbloemen enz. Op den achtergrond, in 't midden, de „Malie Baan", „le Mail", te Utrecht. Links een boom, waarin een leeuw zit, met een papier, waarop „Jus protego utrumq$_z$". De plaat doelt op den twist tusschen eenige hollandsche livereiknechts en die van den heer Menage, die door den laatste hoog opgenomen werd. Gravure in-fol., z. n. v. gr., onderaan rechts gemerkt „6". Zie Muller No. 2494, waar deze plaat te vroeg vermeld is.

1713. MULLER (No. 3205).

## 3351. „'t Verbeter-huis Der Torys, onder de Cure van de Whigse Doctor". — „l' hôpital des Torys insensés sous la Cure D'un Medecin des Whigs".

Deze onderschriften staan midden onder de plaat, waarvan de oorspronkelijke staat beschreven is onder No. 2763 van dezen katalogus.

Er is totaal niets aan de prent veranderd, alleen is de beteekenis der figuren, weder zeer gewrongen, op de vredesvooruitzichten toegepast, zoowel door 't hollandsche 28-regelige vers, dat links van bovenstaande inschriften gegraveerd is, als door het even groote fransche, dat rechts daarvan is geplaatst.

Onder 't hollandsche vers de „Tyd Spreuk"

„Laat VreDe eLk onser Leeren
Dat VrIIheID eens zaL keeren". (1713).

Onder 't fransche het „C$^{h}$ronicon"

„AVt togâ aVt beLLo
LIbertas aLMa reDIbIs". (1713).

Op 't exemplaar van Muller (nu in 's Rijks Prentenkabinet), dat ik hier beschrijf, zijn met inkt de jaartallen, in de medaillons boven den ingang op den achtergrond, onleesbaar gemaakt. Gravure in-plano, z. n. v. gr. (R. de Hooghe).

1713. MULLER (No. 3206).

***3352. „La spelonque du docteur Lacheverel (*sic*) en habit de iesuite pour Renchainer les Roiaumes De France et d' Epagne renuncies recipr$^{t}_{//}$ pour la paix". — „De spelonk van doctor Lacheverel In Iesuwyts gestel Hy smet hulp van d' hel, de schakelen Ter hereeniging van 't gerenuncieerde Vrankryk en Spanie".**

Bovenschrift met 40-regelig fransch vers, in vier kolommen en onderschrift met even groot hollandsch vers in zes rijen. in een zinneprent op H. Sacheverell, vroeger zonder verzen in de plaat, maar met een groot vers eronder, op pater Peters gebruikt. Zie Muller No. 2764. In 't midden der plaat Sacheverell, met een kabalistisch boek achter- en een ander, dat op den rug van een duivel ligt, vóór zich. Een andere duivel giet hem verstand in 't hoofd. Hij staat in een laboratorium en wijst met een stok op de verschillende hemelteekenen, links boven in de plaat afgebeeld, terwijl onderaan eenige jezuieten zitten te studeeren en rechts een drietal bezig is ketenen te smeden, wapens te wetten, enz. Boven een oven hangt een plakaat: „Verlof Placaat tot Bondverraad Licence pour trahir l' Alliance". Gravure langw. in fol., z. n. v. gr.

1713. MULLER (No. 3207).

***3353. „Dubbel hoof// dig omzien naar de vrede". — „L'aspect de la tête bi forme à la paix".**

Op- en onderschrift in een plaat, waarop een monument is afgebeeld, op welks voetstuk een mensch met mannen- en vrouwenkop hoofd zit. Aan de vrouwelijke zijde een jongske met een mand met vruchten op het hoofd, waarbij: „Vrouwe Vrede olyf Paix feminine". Boven het

mannelijk hoofd: „Paix heröique Helden Lauwer Vrede". In een 6-regelig hollandsch vers, rechts boven- en een 6-regelig fransch vers, rechts onder in de plaat, wordt de vrede door een vrouw (zinspeling op de omkooping van koningin Anna van Engeland) afgekeurd. Midden onder in de plaat trekkebekkende duifjes. Links maskers, druiven, een beeld, enz. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met adres van A. Allard te Amsterdam.

Het exemplaar in de kollektie Nijland heeft in gelijktijdig handschrift „1713½".

*a.* NIET BIJ MULLER (No. 3207).
1713. DOZY (No. 3207 A).

***3354.** ***„Overeenstemmige vreedsâme vyf zinnen." — „La symphonie des V. sens de nature, paisibles."***

Onder- en opschrift in een zinneprent op den vrede, naar de voorstelling niet langs eerlijken weg verkregen. Links zit een vrouw (Anna van Engeland) met een papier in de hand, waarop: „Vrede nooit so wonderlijk sag men u in t Christenrijk Nooit so hijmelijk". Op een bank, vóór haar, ligt geld en staat een glaasje, terwijl verderop een man (staartman = Engelschman?) zit met een civet-kat op den schoot, die van achteren „Civet-Reuk" ontlast, welke Anna juist in den neus komt. Geheel rechts twee kinderen, waarvan het achterste twee pijpen in de hand heeft, de een met een zeepbel, de ander met tabak en met het bijschrift: „'k Draag vuur en water in een hand Gelijk men doet in 't vrede land". Op den voorgrond links een ton, waarop een flesch en glas. Boven in de plaat een „Verklâring" in twee- en een „Explication" in één kolom. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met de letters A(braham) A(llard) midden onder in de plaat.

*b.* NIET BIJ MULLER (No. 3207).
1713. DOZY (No. 3207 B).

***3355.** ***„De loslyvige straat tyding digter". — „Le distributeur prodigieux des nouvelles vagabondes."***

Onder- en opschrift eener spotprent op de, naar het oordeel des teekenaars, partijdige courantiers. Een persoon, die met de linkerhand, dus verkeerd, schrijft, en wien door een duivel de berichten ingeblazen worden, zit met ontbloot achterste over een balk en ontlast de „Onopregte Antwerpse Courant" en de „Mercure Satiriq". Links een dwerg of kobold met den oorlogsfakkel, die door een sphinx (koningin Anna?) uitgep . . t wordt. Rechts een „Meyboom", waaromheen een lint geslingerd is met: „Vincendis lauris præfert jam Majus olivas". Links bovenin een fransch-, rechts onderaan een hollandsch vers tegen de courantiers en vóór den vrede. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. In den rechterbenedenhoek A: (braham) A: (llard).

1713. MULLER (No. 3208).

***3356. „De vrede Lievende waarheid in het hemd". — „La verité pacifiqz en chemise".**

Op- en onderschrift in een zinneprent op den vrede. Achter een muur: „la barriere pacifique", staan drie personen; een engeltje daalt neer om één van hen een krans op 't hoofd te zetten. Rechts een sater: „De schyn vrind (die) slaapkruid strooid in 't koren Zijn Vrede Roos steekt met haar doren". „Le mauvais Ange Veut Paix etrange". Op den voorgrond een tambourijn, een herdersfluit, een omgevallen vaas met guirlande van eikenloof, enz. Rechts bovenaan een 8-regelig hollandsch-, links onderin een even groot fransch vers, waarin de onzuivere beweegreden tot den vrede gegispt wordt. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met adres van A. Allard.

1713. MULLER (No. 3209).

***3357. „De vasten-avond-streid, Ter vrede bygeleit." — „La careme et le carneval s'en vont au pacifique Bal".**

Onder- en opschrift in een zinneprent op den vrede. Boven in de plaat een 6-regelige hollandsche en even groote fransche „Verklaaring". De Vastenavond (Engeland), voorgesteld als een vrouw omhangen met allerlei wild, een braadspit onder den linkerarm, een beker in de rechterhand, een braadpan op het hoofd en op een wijnvat gezeten, dat op wielen staat, wordt door twee personen voortgetrokken naar de Vasten („Francyntje" = Frankrijk), met visschen en mosselschelpen omhangen, zittend op een teenen vischben, die ook op wielen staat. Beider rechterarmen zijn door een bloemtak verbonden. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., doch met de letters „I. C." in den rechterbenedenhoek en het adres van A. Allard, boven het onderschrift in de plaat.

1713. MULLER (No. 3210).

***3358. „De vreed zaame kopster, Enz:" — „La scarificatrice pacifique".**

Onder- en inschrift boven in een kopie maar veel minder geestig geteekend, van de hier voren onder No. 2034 beschrevene prent van Dusart; door de in de plaat gegraveerde „Verklaaring" zeer gewrongen en in de „Explication" iets duidelijker toegepast op de geneigdheid van Anna van Engeland om op vreedzame wijze (door geld) den oorlog te beëindigen. De fransche verklaring is gegraveerd in een doek, bij wijze van vlag gebonden aan een bezemsteel, op het origineel niet voorkomende, welke naast de vrouw staat, die gekopt wordt en wier kleed met lischbloemen, rozen en distels bezaaid is. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met adres: „t' Amsterdam bij A: Allard bij den Dam" in den linkerbenedenhoek boven het onderschrift en het cijfer „9" rechts er onder.

1713. MULLER (No. 3211).

***3359. „De staat en baat-kundige wond-meester". — „Le politique chirurgien interessé".**

Pendant der voorgaande prent, en even weinig geestige kopie der onder No. 2035 hier voren beschrevene plaat, met bovenstaand onder- en inschrift; een 6-regelige „Verkl aaring" op rijm, in twee kolommen, rechts-, een even groote fransche links onder het inschrift boven in de plaat gegraveerd, en een hollandsch distichon met een fransch er onder in den rechterbenedenhoek. Ook deze prent doelt op den lust van koningin Anna om den vrede te bevorderen, blijkens de verzen, welke de handenwringende vrouw, in den mond gelegd worden, die afgebeeld is, met een roos, distel en lelie in haar mand. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met het adres: „t'Amsterd:$^{m}$ by A: Allard in de Beurs straat" in den linkerbenedenhoek boven het onderschrift, en het cijfer „10" rechts er onder. De overige prenten van de serie, waartoe deze en de vorige plaat, blijkens de volgnommers, behooren, zijn mij niet bekend. In gelijktijdig HS. staat op de prent „$17\frac{1}{10}13$.

1713. NIET BIJ MULLER (No. 3211).

***3360. „*Was Teuffel? Meister Hanns! heisst das die (Wund verbinden, Ihr seyd Ia mehr als Grob! lasst ab mich gar (zu Schinden.*"**

Duitsche kopie van de plaat van C. Dusart, hier voren onder No. 2035 beschreven. Muller vermeldt onder bovenstaand nommer de oorspronkelijke plaat, zoodat mijn titel: „Heelmeester" niet in cursief behoorde gezet te zijn. Ofschoon het origineel bij Muller bepaald verkeerd geplaatst is, vermeld ik deze kopie nu óók maar hier, daar ze mij te laat in handen kwam om ze als No. 2036 op te nemen. Gravure in-fol., met „Corn. Düsart, del" links, „Ioh: Georg Hertel, exc. A(ugusta) V:(indelicorum)" rechts, en „No. 337." midden onder de plaat. In den rechterbenedenhoek boven A V: nog een duitsche i, zeker als volgnommer eener afzonderlijke serie.

1713. MULLER (No. 3212).

***3361. „A la modese aapen hoofd-wacht &c." — „Le corps de garde des singes, à la nouvelle mode."**

Onderschrift, opschrift, 6 regelig „Raadsel" en 2 regelig „Antwoord" in 't hollandsch en fransch, bij een spotprent op den spaanschen sukzessie-oorlog. In een wachtlokaal voor militairen, waar apen de plaats van menschen vervullen, die kaartspelende en rookende of op de brits liggende hun tijd doorbrengen, wordt een kat tusschen twee apen binnen gebracht. Raadsel en antwoord beide zijn even onduidelijk, zoodat ik de rechte beteekenis niet weet aan te geven; alleen doelt het fransche antwoord: „Du Lion l'heroïque fierté S'oppose à l'infidelité." duidelijk op Holland's

afkeer van ontrouw hier de omkoopbaarheid van koningin Anna. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met adres van Allard.

1713. MULLER (No. 3213).

***3362. „Zwarte vrede min". — „l'Obscur amour pacifique".**

Danaë (Anna van Engeland) ligt bijna geheel naakt te slapen. Een sater (de fransche gezant), — vergezeld door „Plutô's rave" (de invloed van het geld), hier afgebeeld als een arend, — staat gereed het kleed, dat nog een gedeelte van haar lichaam dekt, weg te nemen, (haar door een vrede uit eigenbaat te onteeren). Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., met bovenstaande onderschriften, zes regels hollandsch dicht, in drie rijen en even zooveel fransche versregels onder de plaat. Oude gravure op den utrechtschen vrede toegepast.

1713. NIET BIJ MULLER (No. 3213).

***3363. *Zwarte vredemin.***

Dezelfde plaat van 't vorig nommer, zonder eenig in- of onderschrift. De sporen van enkele letters zijn nog zichtbaar.

1713. MULLER (No. 3214).

***3364. „Het vloeybaar vrede goud". — „L'or coulant pacifique".**

Op Danaë (Anna van Engeland), hier geheel naakt liggende, daalt een regen van geld en fransche lelies neêr. Pendant der vorige plaat, met bovenstaande onderschriften, zes hollandsche en evenveel fransche dichtregels, waarin op de omkooperij van Tallard wordt gezinspeeld. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., doch door P. Soutman naar Titiaan.

1713. NIET BIJ MULLER (No. 3214).

***3365. „*De Vreede Kol*".**

„De simple-waarheid Naakt durft zeggen wat hij wil
Dat Maintenon die Kol Vermomd doet Anna stil
Bij potten Vol Lowijs zijn Vreede Nectar smaaken
Wijl Holland in 't Verschiet haar Welstant wil bewaaken
Der Britten glori Vuur ontbrant nu in de nacht
Wier Maan de Franse zon in 't duijster bijzet kracht".

Verklarend versje in gelijktijdig (18e-eeuwsch) handschrift onder een lateren afdruk, met cache, van een zeer afgesleten plaat van H. Goudt, vroeger verschenen met latijnsch vers van Janus Rutgers en opdracht aan Scipio Burghesius. In dezen staat is zij, door de zes dichtregels, die de prent voldoende verklaren, toegepast op de koningin van Engeland, die, naar de toenmalige meening, zich door fransch goud tot den vrede had laten omkoopen. Gravure in-fol., z. n. v. gr. — Hierbij een exemplaar van den vroegeren staat met latijnsch vers en opdracht.

1713. MULLER (No. 3215*b*).

***3366. „Vliedende Hoofse getrowheid geharkebuseerd". „Fuite et massacre de la fidelité royale".**

Opschrift boven de eenigszins gewijzigde plaat, hierboven onder No. 2482 beschreven. De man op 't paard is geheel veranderd. Hij heeft een papier in de hand, waarop „Pacem violant". Bij zijn hoofd staat: „Een man 't cieraad van moesjes past In wien verwijfd trowloosheid wast." Uit het pistool, waarmede de dood vuurt, komen goudstukken, met bijschrift: „Vergulde Vrede". Het woord „Munster" boven de stad, op den achtergrond, is weggeslepen. Onder de hollandsche en fransche opschriften staan telkens in vier rijen acht versregels, waarin gezinspeeld wordt op den door goud gekochten vrede. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., met adres van Allard onder de voorpooten van het paard van den dood. In het hier aanwezig exemplaar komen de woorden „'t Is vergeefs gevlucht", die Muller vermeldt, niet voor.

1713. MULLER (No. 3216).

***3367. „Natuur spigel van vrede en oorlog ontleend van de vorst des vredes". — „Miroir naturel de paix et de guerre, selon le prince de la paix. par A: Allard".**

Op- en onderschrift in den plaatrand eener zinneprent op den vrede, met tien verschillende voorstellingen, in twee rijen boven elkaar. Muller noemt ze bijbelsche voorstellingen met hollandsche en fransche politieke bijschriften. In iedere voorstelling is echter zoowel een bijbelsche als een staatkundige gebeurtenis of figuur, afgebeeld. Daar zij niet ongelukkig gekozen zijn volge hier een uitvoeriger beschrijving dan Muller geeft:

I. (Links bovenaan). De verheerlijking op den berg, waarbij keizer Karel VI. Inschrift: „De Waare Vrede". „l' Essai de Paix".

II. Jezus ēen blinde ziende makende, daarbij „Snel ziende Vredemaker". Inschrift: „Blinde zyn 't met opene oogē Die de Vrēde niet ge' dôgen". Onder het hollandsche staat, evenals bij de eerste voorstelling hier en bij alle volgende, hetzelfde inschrift ook in 't fransch.

III. Petrus na de verloochening weenend weggaande; rechts van dezen de paus, eveneens weenend. Inschrift: „Waan onpartijdig Vermomd tegestrijdig".

IV. Saul zich in zijn zwaard stortende. Hierbij, links, een man leunende op een boomtronk, met onderschrift: „Dit's 't loon van die verlaat Zijn Heer door vuil verraad".

V. Job op den mesthoop. Hierbij rechts de bisschop van ...... met bijschrift: „Scha van tijdlijk goed Toetst een vroom gemoed."

VI. Ondergang van Pharao's leger in de Roode Zee. Rechts op den voorgrond Lodewijk XIV, „Geweldenaar", met bijschrift: „'t Moet in zig zelf vergaan Wat tege Vree loopt aan".

VII. Judas zich verworgende. Links een kardinaal-jezuïet Portocarrero? met onderschrift: „Die onse leer acht vals Het dikwils kost zyn hals" en „Inquisitie".

VIII. Judith het hoofd van Holofernes afslaand. Rechts: koningin Anna, met bijschrift: „De waare dapperheid Zoekt vrede door de streid".

IX. Jonas door de schepelingen uitgeworpen. Rechts op den voorgrond een man in een schelp op zee drijvende. Bijschrift: „Eigebaat nu vergaat".

X. Jezus de wolven van de schaapskooi werende. Onderschrift: „De goede Vrede Herder", en met opschrift op een label, door een engel vastgehouden: „Toen dese Herder wierd geborē Wierd overal de Vree verkoren".

Behalve de inschriften, is onder iedere voorstelling een 6-regelig hollandsch en een even groot fransch vers gegraveerd; een 2-regelig latijnsch naast het hollandsche en nog een 2-regelig fransch naast het 6-regelige. Gravure br. in-fol., door A. Allard.

1713. MULLER (No. 3217—3219).

## *3368. „De III. Vrede bevallighed^en^". — „Les trois Charmes de l^a^ Paix".

Algemeen opschrift in de eerste van drie prenten, Minerva, Juno en Venus voorstellende, afgebeeld in ovale medaillons. In het bovengedeelte van 't overigens gearceerde kader, dat elk medaillon omgeeft, wordt de voorstelling, links in 't hollandsch, rechts in 't fransch, telkens door een 6-regelig vers op den utrechtschen vrede toegepast. Boven in 't medaillon, eveneens inschriften in 't fransch en hollandsch, waarvan de laatste luiden:

„Eerste bevalligheid" „De wysheid".
„II^de^ vrede bevalligheid" „Rydom" (*sic*).
„III^de^ vrede bevalligheid" „Weelde".

Het fransche opschrift der laatste prent heeft niet „III^e^" in cijfers maar, foutief, „second" in plaats van „troisième". Deze drie gravures, alle gr. in-4°., hebben onderin 't monogram van H. Goltzius, ofschoon 't slechts kopiën zijn, de tweede is in den rechterbenedenhoek met een „2" gemerkt, terwijl op de derde prent het adres: „A: Allard excudit" gegraveerd is in den ondersten plaatrand, die bij alle waarschijnlijk tot het wegnemen van vroegere onderschriften, eenvoudig is ingekort.

De origineelen, door Muller onder Nos. 3220—3222 vermeld, zag ik niet.

1713. MULLER (No. 3223).

## *3369. „De niew gebore vrede te min besteld". — „La paix de nouveau née recommandée a une nourice".

Inschriften boven in een prent; het hollandsche als bovenschrift van een 6-regelig hollandsch vers in twee rijen gegraveerd, het fransche boven

een evengroot fransch, in drie rijen. Op de plaat is een man, vrouw en kind afgebeeld; de beide laatsten zitten bij een monumentalen steen, de man iets meer naar achteren, lezende. Hoe Allard alles er met de haren bijsleepte. kan blijken uit het versje, dat ik, om der curiositeits-wille, hier afschrijf:

„De gulde Vrede op niew geboren
Word tederlijk te min besteld
Om geen studeer brein te verstoren
Wanneer het kind de pijpen steld
't Welk vorstlijk is wel op te queeken
Niet te doen zuigen valse streeken".

Zeer opgegraveerde gravure. langw. in-4°., z. n. v. gr. Of 't de Heilige familie moet voorstellen, zooals Muller zegt, betwijfel ik.

1713. MULLER (No. 3224).

*3370. „Het Brandbaar vreede victoriehout". — „Le boutefeu pour Les joyes de la paix".

Opschriften (met twee 6-regelige verzen, een hollandsch en een fransch) boven een ovaal waarin de afbeelding van Elias bij de weduwe van Sarepta. Door de verzen toegepast op den vrede. Gravure in-fol., z. n. v. gr. In oud H. S. onder de plaat: „1713$\frac{4}{11}$".

1713. MULLER (S. No. 3224 A).

3371. „De Poppe Koning, bij London Verbrand."

Zie: No. 3438 hierna.

1713. MULLER (No. 3226).

3372. „De onthoofde oorlogs Goliat om vrede" — „Le Goliat de la guerre decollé pour la paix".

Oude prent van Lucas van Leiden, door bovenstaande inschriften en zes hollandsche en zes fransche versregels toegepast op de omstandigheden van dezen tijd. Rechts David met het hoofd van Goliath op een zwaard; links de israelietische maagden met muziekinstrumenten, bladen muziek, enz. in de handen en den lof van David zingende. Gravure in-fol. Beschreven naar het exemplaar in 's Rijks Prentenkabinet.

1713. MULLER (No. 3227).

3373. „De straf voor hoog verraad". — „Iuste punition du Crime de maiesté blessée".

Op- en onderschrift van een 6-regelig hollandsch- en een evengroot fransch vers. alles gegraveerd in den ondersten plaatrand van de afbeelding der onthoofding van Johannes den Dooper; afdruk eener veel oudere koperplaat in-fol., voor dezen tijd pasklaar gemaakt door de verzen. Naast het fransche onderschrift staat: „Allardt excudit". Beschreven naar het exemplaar van 's Rijks Prentenkabinet.

1713. MULLER (No. 3228).

***3374. „De dapperheid ont-ingewand Om vrede". — „La vaillance, desentraiſe Pour la paix".**

Opschriften (met twee 10-regelige verzen, een fransch en een hollandsch) boven de voorstelling van den marteldood van St. Erasmus, wien levend de ingewanden uit het lichaam gewonden worden op een windas. Italiaansche gravure, gr. in-4°., alleen door het vers op deze gebeurtenis toegepast. In den linkerbenedenhoek een dooreenvlochten P. en T. (P. Tempesta).

## SPOTPRENTEN OP LODEWIJK XIV.

MULLER (No. 3230).

***3375. „Le Pilleur d' Eglises".**

Opschrift boven een borstbeeld van Lodewijk XIV, in medaillon, met omschrift: „Ludovicus XIIII Dei flagellum tyrannus animarum". Links wordt het medaillon vastgehouden door een jezuïet met de schaal der gerechtigheid; rechts door een Turk met zwaard en de bijschriften „l'Eglisé (*sic*) dessaleé (*sic*) par son fils Aisné." „De Kerk geplondert door desselfs oudste Soon." Daaronder, het grootste gedeelte der prent innemend, een afbeelding van kerkroof. Rechts op den achtergrond een gebouw „Moneta Nova." met het fransche wapen boven de deur, waarheen de geroofde kleinoodiën vervoerd worden om er nieuwe munt van te slaan. Onder de plaat een 8-regelig fransch vers, in twee kolommen, en het hollandsche gegraveerde onderschrift: „De Kerk geplonderd door Louis de 14. om geld by een te krygen tot onderhoud van de verraders en Turken." Gravure in-fol., z. n. v. gr., in de manier van P. van den Berge.

MULLER (No. 3233).

***3376. „L' Habit Vsurpé".**

Opschrift boven de beeltenis van Lodewijk XIV, ten voeten uit, gezeten in een leuningstoel, rechts van hem een tafel, waarop zijn linkerarm rust. Daar boven een venster, waardoor een man naar binnen ziet, die de linkerhand waarschuwend omhoog heft, terwijl hij in de rechterhand een lantaarn heeft. Hij zegt: „Il commence a Rendre gorge." Het kleed van Lodewijk is geheel samengesteld uit veroverde steden, wier namen, met de cijfers 1—25, rechts, in drie kolommen, onder de plaat staan. Op het afhangend tafelkleed saters, om een vuurwerk dansende, in de verklaring, onder No. „25", aangegeven als „Son Conseille." Links onder de plaat twee 4-regelige fransche koepletten. Alles gegraveerd. Gravure in-fol., z. n. v. gr.

MULLER (No. 3234).

***3377. „La vision du marechal de Sellon en Provence." — „Nacht-vertoog van den smit van Sellon in Provence."**

Onderschriften, met hollandsche en fransche verzen, onder de voorstelling van een standbeeld van Lodewijk XIV, gereed een leeuw, arend en luipaard onder zijne voeten te vertreden. Boven het beeld, bij welks voetstuk twee zinnebeeldige figuren zitten, een engel met kroon in de hand; om het standbeeld een hek met vier lantaarns, die door een duivel uitgeblazen worden. Links nadert een veldheer (d'Aubusson ?), rechts gaat de smid van Sellon weg. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.

DOZY (No. 3235 A).

***3378. „La Retraite de Lovis XIV avec son Serrail." — „Het wederkeren van Lodewyck de XIV. met syn Hofgesin."**

Op- en onderschrift onder een afbeelding van Lodewijk XIV als trommelslager. Achter hem komen zijn maitressen, etc. Onder de plaat een 6-regelig hollandsch en een even groot fransch vers. Gravure in-fol., z. n. v. gr. Exemplaar uit de veiling Munnicks van Cleeff.

Andere staat van de door Muller onder No. 3235 beschreven prent.

MULLER (No. 3237).

**3379. „De son in 't hemelsteeken van den eevenaar."**

Daar Muller deze plaat onder het bijgestelde nommer opgenomen heeft, vermeld ik haar hier, er echter aan toevoegende dat dit volkomen dezelfde plaat is, hierboven onder No. 2897 (Muller No. 2876) uitvoerig beschreven. Zij behoort hier in 't geheel niet.

MULLER (No. 3239).

**3380. „Estampe trouuée Sur la porte du Palais du Cardinal Porto-Carrero".**

Inschrift in den bovensten plaatrand eener spotprent op Philips van Spanje, terwijl in den ondersten in vijf rijen, een 18-regelig fransch vers en de verklaring der cijfers 1—5, die in de plaat voorkomen, is gegraveerd. Spanje, rechts op de plaat voorgesteld als een koe, wordt door „le President de Castule." (*sic*) gemolken, terwijl „le Cardinal Postocarrero" (*sic*), haar bij de horens houdt. Links zit Lodewijk XIV ten troon in een tent, van binnen met lischbloemen bezaaid, en neemt, uit de handen van zijn kleinzoon Philips, een emmer melk aan, afkomstig van bedoelde koe (Spanje). Midden onder het vers, waarin Spanje „Beate Gvilelme" (Willem III) aanroept, leest men nog: „Regem habemus et volumus regem". Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Beschreven naar het exemplaar van den heer A. J. Nijland.

MULLER (No. 3240).

***3381. „L'allarme au quartier des charlatans Où sont representées diverses figures qui ont esté affichées au Palais du Cardinal Porto-Carrero à Madrid."**

Onderschrift (met een fransch en een hollandsch verklarend vers) in boekdruk onder een plaat een koe voorstellende, door den president van Castilië gemolken. Het denkbeeld, dat aan deze prent ten grondslag ligt is hetzelfde als dat van het vorig nommer, de voorstellingen verschillen echter onderling. De koe, door Portocarrero bij de horens gehouden, staat hier met den kop naar rechts-, op de vorige prent naar links gekeerd; Philips, koning van Spanje, brengt den vollen emmer aan Lodewijk XIV, die hier *niet* in een tent zit, maar, midden in de plaat, staande afgebeeld is. Links: Catinat, met zijn arm in een doek, de hertog van Savoye met zijn snuifdoos, Villeroy op den rug van Macdonald „Cremone" verlatende, zooals op de poort links staat. Op den achtergrond „Chiari" en „Carpi". Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Onder de verzen, in boekdruk, het verzonnen adres: „Sur l'imprimé à Madrid, chez Lazzaril."

MULLER (No. 3241).

***3382. „L' Amiral de France." — „De France Admiraal."**

Onderschriften boven een 8-regelig hollandsch en een even groot fransch vers, onder een zinneprent, die het in zee vallen van Phaëton voorstelt, met welken niet, zooals Muller zegt, Philips V, doch de fransche admiraal bedoeld wordt, die een kompas-roos in de hand houdt (Muller noemt dit een zon.). In de zee de bij Vigos verongelukte vloot.

De verzen voorspellen dat de fransche koning, evenals zijn admiraal, ten val zal komen. Gravure in-fol., z. n. v. gr.

MULLER (No. 3244).

***3383. „Den vlaamse vermakelycken brille kraamer, Verhaalende al het nieuws uyt alle Lande, Steede en Koninckrijcken."**

Aan de keerzijde van het blad tekst, in boekdruk, met dit opschrift, is een oude Jood afgebeeld, roepende: „Kyk uyt, Brille". Uit zijn mouwen kijken drie narren, als uit venstertjes, in de rechterhand heeft hij een mand; in de linker een soort stok, waarop een nar zit; op den rug een tasch, eveneens vol menschen met narrenkappen op 't hoofd. Erboven is een bril afgebeeld. Meer rechts een man achterover vallende, wiens narrenkap hem van 't hoofd glijdt; een hond die met een worst wegloopt en een vliegende vogel. Oude houtgravure in-fol., z. n. v. gr. Onder den tekst, die weinig tot verklaring der plaat bevat, staat: „Gedruckt voor de Lief-hebbers van veelderhande nieuwe Pottaseri. 1702." Door Muller naar *dit* exemplaar beschreven.

MULLER (No. 3246).

***3384. „La desolation espagnolle". — „De spaanse desolatie,".**

Opschrift boven het verhaal in boekdruk, in het fransch en hollandsch, van het ongenoegen en de samenzweringen in Spanje. Daar boven de afbeelding der gevangenneming van den markies de Leganez. In 't midden der plaat een rijtuig met verscheiden ruiters er om heen, terwijl twee mannen trachten den markies er in te duwen; daarachter een gebouw met het spaansche wapen er boven. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., met het, hier overplakte, adres: „Gedrukt tot Antwerpen in de Parnassus Berg."

MULLER (No. 3247).

**3385. „France post-tydinge, Geschreven uyt Versailles en Parys."**

Opschrift boven genoemde berichten, gedateerd uit „Versailles den 56 April." en uit „Parys den 69. Meert.", onder een spotprent. Het eerste bericht is vijftien doorloopende regels groot; het andere zesentwintig dubbele regels. In 't midden der plaat zit „de Koningh." (Lodewijk XIV) op een troon; van rechts brengt een bode hem een „Brief van Barzelone.", links, vóór hem, een tweede bode met een „Expresse uyt Brabant."; geheel links (niet rechts zooals Muller heeft) drie toeschouwers, bij één van welken staat: „P. la Schese", op den achtergrond de „H. v. Boergonje" en „de Dauphin"; rechts achter den troon twee weenende dames. Spottend zijn in den tekst de verliezen van Lodewijk in Brabant en dat van Barcelona vermeld. Gekleurde gravure langw. in-8°., z. n. v. gr. Onder den tekst: „Gedrukt te Brussel, na de Copye van Parys, in de drie gekloofde Lelien, 1706". Beschreven naar het exemplaar van den heer A. J. Nijland te Utrecht.

MULLER (No. 3248).

**3386. „France posttydinge, Geschreeven uit Versailles en Parys."**

Opschrift boven denzelfden tekst, nu geheel in doorloopende regels geplaatst, links van dezelfde gravure in 't vorig nommer beschreven. Rechts van de plaat een even groote kolom tekst met bovenschrift: „Italiaansche post-tyding". Onder de prent is nu afgedrukt het vers, waarvan het opschrift: „Pasquin de Postryder in de Wieg, en Marforio op den blinden Ezel;", reeds doet vermoeden, dat het niet behoort onder deze plaat, maar wel onder de in 't volgend nommer vermelde. De geheele tekst is in boekdruk. Beschreven naar het exemplaar van den heer A. J. Nijland te Utrecht.

DOZY (No. 3249).

***3387 „Pasquin de Post-ryder, in de Wieg, en Mar-**

**forio op den blinden Ezel, Brengende de Capitulatie van Dendermonde na Verzailles."**

Onderschrift (met hollandsch vers in twee kolommen), in boekdruk, onder een plaat waarop Pasquin is afgebeeld, liggende in een wieg op rollen, getrokken door een ezel, waarop Marforio ten achterste voren zit. Aan de wieg is een kruk bevestigd, waaraan een vlag met halve manen en lischbloemen. Gravure kl. langw. in-4°., z. n. v. gr. Onder het vers: „Gedrukt... in de Gekroonde Kruk.", waarachter in H. S. „1706$_{\frac{9}{11}}$". )Muller beschrijft onder No. 3249 een staat dezer prent met een gedrukt jaartal; Dozy een exemplaar als dit, maar zonder H. S. aanvulling).

MULLER (No. 3250).

***3388. „Plegtelyke uitvaart Der Fransche monarchy."**

Onderschrift onder een lijkstatie van de vijfde monarchie (het mislukte opzet van Lodewijk XIV om de wereldheerschappij te verkrijgen). In vijf rijen boven elkaar is de stoet afgebeeld, die zich naar een gebouw, rechts op den voorgrond begeeft. Onder de plaat een (verklarende) tekst, in drie kolommen, in boekdruk. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr.

MULLER (No. 3251).

***3389. „De Gequetste Fransche Beer".**

Inschrift in den ondersten plaatrand eener spotprent op Lodewijk XIV, die afgebeeld als een beer, belust op de „Honigkorven van Germanje", deze omwerpt, maar nu ook deerlijk gestoken wordt, zooals in het verklarend vers staat, dat, in drie kolommen en op een *afzonderlijk* plaatje gegraveerd, onder de spotprent, op hetzelfde vel papier afgedrukt is. Mullers beschrijving vereischt nadere toelichting. Hij vermeldt dat bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.*, onder No. 1188 een *zeer curieuse* plaat wordt beschreven. Volgens de verbetering, die Stephens echter *zelf* onder No. 1457 geeft en waarbij hij zich over de verkeerde plaatsing dezer prent verontschuldigt, zijn de nommers 1188 en 1457 *Brit. Mus. Cat.* precies dezelfde. In verband met de uitvoerige beschrijving van Stephens, zij hier vermeld, dat bij de omgeworpen bijenkorven links, een toren staat, voor welks ingang de Hollandsche leeuw als wachter ligt, terwijl op de tinne de Engelsche eenhoorn als verdediger staat, met een standaard bij zich, waarop men leest:

„Brit Batavier en Portugee$^{s}$
Vrankryks schrik en vrees
Zyn nu tot hier Gekoomen."

Boven in de rechterhelft der plaat een half verduisterde zon; zinspeling op Barcelona; daaronder de beer met jezuietenmuts op, en een ring door den neus, waaraan een koord vastgemaakt is, dat door een hand uit den hemel wordt vastgehouden, terwijl een tweede hand dreigend een stok

opheft om den beer te doen dansen. Op den achtergrond: „Meenen". Gravure langw. in-8°., z. n. v. gr.

MULLER (No. 3252).

***3390. „Den Oprechten Onvervalsten Italiaenschen waer-segger, ofte PrognNosticacie, op t Jaer ons Heere' 1702, 3, 4, en 5."**

Opschrift boven een zinneprent op de voortduring van den vrede van Rijswijk, enz. In 't midden der plaat staat „Doctor Pacificvs vniversalis". Tegen zijn buik hangt een papier waarop recepten tot continuatie van den vrede. In de linkerhand heeft hij een dergelijk papier en een tak, waardoor een lint loopt, met het opschrift: „De vreede geschonde". Op den achtergrond van het vertrek, waarin hij staat, is een kast met medicijnflesschen en boeken. Links is in dien achtergrond een soort venster, waardoor een jezuïet en een tweetal andere personen zichtbaar zijn. Boven hunne hoofden een gedeelte van den dierenriem. Rechts van den „Doctor" een tafel, waarop een opengeslagen boek met „Pax vobis" op het openliggende blad. Op den voorgrond rechts een zandlooper en „Sphera Mundi"; links een „Geographi(sche) globe". Onder in de plaat: „Ruym op Hier Komt Den Wysen en Hoog Geleerden DOCTOR. Doctor Professor Mathimaticus Pasificus Universalis Lunaticus Met Syn Resepten tot Continuatie Van de Rijswijckse vreeden,". Aan weerszijden van deze plaat vier medaillons, in de manier van graveeren geheel verschillend van de hoofdafbeelding en zeker later in de koperplaat aangebracht. Deze laatste zijn alle in den trant der staatkundige fabelen van Hoogstraten en hebben betrekking op de onderlinge verhouding der staten van Europa. De voorstellingen verdienen geen afzonderlijke beschrijving. Hare beteekenis is voldoende aangegeven in het vers onder de plaat, dat tot opschrift heeft: „Den Alleen Opregte en Onvervalste Italiaanse docter en waarzegger. Zoo wel over de Voorledene als Toekomende Jaren 1704. 5, 6, 7, en 8. &c." Gravure br. in-fol., z. n. v. gr.

MULLER (No. 3257).

***3391. „Caimakan Chevallier de l'Ordre de S. Louis."**

Opschrift boven de afbeelding van een Turk, gezeten op een hollenden ezel, welks harnachement met lischbloemen bezaaid is. Links op den voorgrond een afteekening der forten van Rijnfeld? Op den achtergrond Napels? Gravure in-fol., z. n. v. gr., met 12-regelig hollandsch- en even groot fransch vers onder de plaat gegraveerd.

MULLER (No. 3259 Deel II blz. 62**).

***3392. „Een frans tiktakje op een beyersch verkeer-borretje."**

Onderschrift, met verklaring der letters A—E, onder een plaatje, den

hertog van Marlborough en den maarschalk de Tallard voorstellende, bezig met triktrak spelen „om de geheele Pot van Europa's Oppergesag."; Louis van Baden zit er, een pijp rookende als toeschouwer bij, de keurvorst van Beieren staat rechts en is links op den achtergrond nog eens afgebeeld, met zijn vrouw voor een ledikant staande. Gravure langw. in-4°., door P. Nolpe en met zijn adres, afdruk eener oude koperplaat. Dit exemplaar is gelijk aan dat in de kollektie Hennin, door Muller onder bovenstaand nommer vermeld.

MULLER (No. 3259 Deel II bl. 61).

***3393. „'t Spel van aensienelijke Heeren,**
**Is veel Tiktakken en verkeeren."**

Onderschrift met 28-regelig vers onder dezelfde voorstelling als die van het vorig nommer en zeker gelijk aan Muller's beschrijving op bl. 61 van het 2e deel van zijn werk. De personen rondom de tafel zijn hier: Marlborough, de keurvorst van Beieren, Ouwerkerk en de Villeroy. Late afdruk der gravure langw. in-4°. van P. Nolpe.

MULLER (No. 3266).

***3394. „Venez et je vous feray voir la condamnation de la grande Prostituée," enz. — „Komt herwaarts, ik zal u toonen het oordeel der groote Hoere," enz.**

Madame de Maintenon zit, met den beker der ongerechtigheid in de hand, op het zevenhoofdig monster, dat in zee ligt en op welks lichaam „Blaspheme" staat. Boven haar, op den achtergrond, een engel, die een molensteen draagt om dien in de zee te werpen. Links twee schepen; rechts een stad (Babilon = Rome?) in brand. Met bovenstaand en andere toepasselijke inschriften boven in de plaat. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Door Muller beschreven naar het exemplaar in de kollektie van baron de Vinck, Brussel.

MULLER (No. 3267).

***3395. „Le triomphe de Luther".**

Om een tafel zitten, in de open lucht, een zestal personen, het verdrag van „Altranstad" teekenende, waarbij de lutherschen in hunne rechten hersteld werden door de hulp van den koning van Zweden, die, opgestaan van zijn stoel, met den degen in de vuist, bij de tafel staat. Rechts achter hem Luther, met het traktaat in de hand, uit een venster ziende, waarboven een zwaan prijkt. Links een monnik, die de alarmklok luidt en een tweede, die ontsteld uit een venster kijkt. Lager de paus met (ban)bliksems in de ééne en een hostiekelk in de andere hand. Op den achtergrond een tiental kerken, die aan de lutherschen terug moesten worden gegeven. Onder in de plaat twee medaillons: links biedt Luther den paus een bril aan om het verdrag te lezen;

rechts wordt een roomsch geestelijke uit de kerk gedreven, omdat hij na den middag de mis las. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Onder de plaat bovenstaand onderschrift, een hollandsche en een fransche ververklaring en het verzonnen adres: „A Breslauw, chez Pierre Banboche, à l'enseigne de Luther." Muller vermeldt *dit* exemplaar.

---

2 Januari 1710. MULLER (No. 3458).

### 3396. „Felix et laetus in Urbem Leovardiam Adventus . . . Ioannis Gulielmi Frisonis, . . . una cum . . . Conjuge Maria Ludovica, Hassiae-Cassel." etc.

Onderschrift. met een opdracht der plaat aan den landgraaf van Hessen-Cassel, gegraveerd onder een zinneprent op bovengenoemden intocht in Leeuwarden. Johan Willem Friso, (in romeinsche kleeding) en zijne gemalin, beiden door 't goddelijk oog bestraald, staan op een kaart, die op een verhevenheid ligt uitgespreid, en waarop „Douay", „Mons", „Malplaquet," „Ryssel" en „S. Venant" zijn aangeduid. Rechts van den prins ligt de leeuw, met oranjetak en zwaard, vóór een zuil, waarin de wapens van den prins en zijn gemalin en krijgstrofeën zijn afgebeeld. De Godsdienst, Wijsheid en Oprechtheid? staan links van de prinses, terwijl Herkules, met zijn knods, den Nijd, de Geveinsdheid en den Laster omlaag in den afgrond stoot. Links op den achtergrond ziet men door een poort den Helikon; rechts een paleis, waarboven een genius, die bloemen strooit op de maagd van Friesland, terwijl een tweede vrouw knielend de kaart verder ontvouwt. Boven den prins een zinnebeeldige persoon gereed hem te kronen. Links trekt een romeinsche zegekar, tusschen jubelend volk, onder de poort door. Gravure zeer groot in-plano, naar A. Houbraken, door M. Pool. De opdracht is onderteekend door „Franciscus Halma", die zeker tevens de uitgever was.

2 Januari 1710. NIET BIJ MULLER (No. 3458).

### 3397. *„Felix et laetus in Urbem Leovardiam Adventus" enz.*

Dezelfde plaat als de in het vorig nommer beschrevene, nu *zonder* de namen der vestingen, dáár voorkomende in de kaart, waarop de prins en prinses staan. Op den veel slechteren staat dezer plaat, zooals zij in 1734, met veranderde portretten, voor Willem IV gebruikt is, komen die namen ook niet voor, maar dáár is de kaart bovendien veel meer onkenbaar gemaakt. (Zie Muller No. 3747 hierna).

Mei 1710. MULLER (No. 3462).

3398. „Douay". — „Douay en 't fort d'escarpe in Wals Vlaandren op de grenzen van Henegouwen . . . . Belegerd, door de Geallieerde May 1710."

Opschriften boven in de twee afdeelingen ééner plaat. De bovenste stelt het beleg voor. Op den achtergrond de stad; op den voorgrond links twee bevelhebbers te paard. In 't midden loopgraven; rechts ruiterij. De onderste vertoont het plan der stad en omstreken. Links onder in deze afdeeling, in omlijsting, de verklaring der cijfers 1—9. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. (door P. v. d. Berge?) Muller beschreef *dit* exemplaar.

1710. MULLER (S. No. 3377*b*).
moet zijn: NA MULLER (No. 3466).

3399. „De ooster zon doorbreekende door de Bourbonse nevelen, bij de Praal-ryke intrede v̄ Kg Karel III, te Saragossa en Optogt na Madrid."

Tweeregelig opschrift boven een plaat, waarop rechts de koning is afgebeeld te paard zittende. Het paard wordt door Krijgsdeugd bij den teugel geleid. Gerechtigheid, Sterkte, Vrijheid en Eendracht volgen hem. Zegepraal met het gulden vlies en de spreuk „Ante ferit quam flamma micet" op een schild, gaat met Voorzichtigheid vóór hem uit. In de wolken: de Voorzienigheid; de Dankbaarheid bij een altaar; de Vrede met palmtakken; de Overvloed met haar hoorn gevuld met kronen en scepters, terwijl twee engeltjes gereed zijn, den vorst ieder een kroon op 't hoofd te zetten. Links een juichende en buigende menigte. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., doch door C. Luiken, welke naam in den vroegeren staat, door Muller onder No. 3377*a* beschreven, wèl voorkomt.

Onder de plaat, op een afzonderlijk vel, een hollandsch vers van A. Allard, in drie kolommen, met opschrift: „Praal-ryke intreede van Z. M. Kg. Karel III, te Saragossa, . . . Neffens een Tyd-verhaal der voornaamste krygs-gevallen van Spanje, van 1701 af tot nu toe."; daaronder het zelfde vers en opschrift, door denzelfden auteur, in het fransch en onderaan zijn adres.

Deze staat der plaat is foutief door Muller op 1705 geplaatst, dáár het vers van Allard niet slechts loopt over gebeurtenissen van 1701—5, maar van 1701—10. De vroegere staat (Muller No. 3377), behoort wèl op 1705 en is op dat jaar ook beschreven bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1470 (niet No. 1578, zooals Muller opgeeft).

September 1710. MULLER (No. 3468).

3400. „De Nette Gróte Van de Goude Sleutel Welke de Gevolmagtigden tot de Raat van Staten der Algemene Regering der Oostenrykse Nederlanden in den Naam van Syn Keyserlijke Majestyd Karel de 3de Koning Van Spanjen

**Vereerd Hebben aan de Regering en Burgers der Stad Loven tot teken harer trouwigheyd".**

Inschrift in een plaat, waarop de genoemde gouden sleutel in zijn ware grootte is afgebeeld. In den sleutel zelf het volgend chronogram, (hier herhaald omdat er bij Muller slechts 210 in plaats van 1710 is aangegeven in de kapitalen):

„A CaroLo tertIo S. P. Q. L.' In sIgnVM fIDeI." (1710). Gravure in-fol., „C: Van der Hem fecit,".

Bij de komst van den kroonprins (later koning Willem II) te Tervueren, in 1816, verscheen een werkje met de afbeelding van dezen sleutel er in (zie Na Muller No. 6092 hierna). Die plaat is bepaald een latere afdruk van de oorspronkelijke afbeelding, waarvan de hier vermelde een hollandsche (grovere) kopie is. Naast het onderste gedeelte van den sleutel, waarvan de baard hier links, bij de bovenbeschrevene rechts is aangebracht, staat het volgend inschrift: „La juste grandeur de la Clef d'Or.... dessiné, gravé et presenté a Messieurs du Magistrat et Bourgeois de ladite Ville. par Jean Baptiste Berterham le 6. Septembre 1710."

1711. NIET BIJ MULLER (No. 3472).

3401. *„Conferentie zaal te Frankfort over de verkiesing van de keiser neffens de trant van de s alving, krooning, enz; A° 1711".*

Inschrift gegraveerd bovenin een plaat, waarop zeven verschillende tafereelen zijn afgebeeld, n.l. bovenaan, van links naar rechts: „Salving des Keisers"; „De Keiser na zijn krooning, slaat ridders en maakt edelen l'Empereur" etc.; „Krooning van de Keiser". Onderaan, links: „Conferentie Zaal te Frankfort over 't Verkiezē van de Keiser 1711 Salle des Conferences", etc.; rechts: „Vergadering der Keizerlyke Vrij Steden College.des Villes Imperiales"; in het midden: „Vergadering der Keurvorsten en haar Rang". Boven deze laatste voorstelling zijn al de vorsten nog eens afgebeeld bij de „Porte de la Tribune Imperiale", „Poort tot de Keizerlijke Troon"; door de letters „*A—M*" wordt aangewezen naar welke volgorde zij tot de kroning kwamen. De verklaring dier letters staat in den lagen muur rechts van den ingang waarin, op den voorgrond van de „Vergadering der Keurvorsten", „Le Heraut d'Armes qui proclame l'Empereur", „de Heraut van wapenen die de Keiser uitroept" is afgebeeld. De ruimte tusschen de onderdeelen is met gegraveerde verklaringen enz. gevuld. Op een afzonderlijk blad onder de plaat, in boekdruk: bovenstaand inschrift in 't fransch: „La salle des conferences" enz. als algemeen opschrift, een „Explication des Caracteres marqués dans la salle des conferences". enz., enz. in vier kolommen en daaronder een „Verklaaring der Getal-letters", enz. in drie kolommen. Gravure br. in-fol. door(?) en met adres van Abraham Allard te Amsterdam.

14 Juli 1711. MULLER (No. 3473a).

3402. „Het verdrenken van Johan Willem Friso, Prins van Oranje en Nassau &c. in t' overvaaren vande Moerdyk den 14e July. 1711."

Onderschrift onder de voorstelling van bovengenoemd feit. Rechts de zinkende veerpont. Links een huis. Gravure langw. in-fol., door B. Picart 1729.

14 Juli 1711. MULLER (No. 3474a en b).

3403. „Prins Joan Willem Friso verdrinkt."

In 't midden, een weinig naar rechts, op den voorgrond, de kantelende veerpont, links op den achtergrond de oever. Gravure langw. in-4°., naar H. Kobell door R. Vinkeles. Van deze plaat zijn hier aanwezig:

*a.* De oorspronkelijke teekening van H. Kobell. (N. b. M.)

*b.* Een onafgewerkte etsdruk. (N. b. M.)

*c.* Een proefdruk vóór de letter. (Muller No. 3474b).

*d.* Een gewone letterdruk met bovenstaand onderschrift. (Muller No. 3474a).

Nog twee andere afbeeldingen uit later tijd zijn hier bijgevoegd, n.l. een prentje, langw. in-12°., door S. Fokke met onderschrift: „Prins Ian Willem Friso verdrinkt, in 't jaar 1711." en rechts bovenaan: „Bl. 138." en een ander in-8°., naar J. Steyn, door J. B. Tetar van Elven, met onderschrift: „Joan Willem Friso verdrinkt aan den Moerdijk."; rechts bovenaan: „Pl. 3."

14 Juli 1711. MULLER (S. No. 3474 A).

3404. Het verdrinken van Joan Willem Friso aan den Moerdijk.

Afbeelding van dit voorval. Links de zinkende pont. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Links bovenaan: „Twede Deel."; rechts: „Pag: 238." Uit: Brakel, Leven van J. W. Friso?

14 Juli 1711. NIET BIJ MULLER (S. No. 3474 A).

3405. *„Der Menschen Schicksal ist offt gar sehr unter-(schieden/*
*In einer kleinen See wird dieser jetzt versenckt;*
*Wenn jener auf dem Meer hat all gefahr ver-(mieden*
*Und glücklich wiederkommt/ da/ wo er hin (gedenckt."*

4-regelig vers onder de titelprent van de „Hundert Neun und Achtzigste entrevuë," der *Gespräche In Dem Reiche derer Todten,... Zwischen Dem Römischen Kayser, Friderico* III. *Und Johann Wilhelm Friso,..., der im Wasser umgekommen ist*, enz. Op de plaat is links, op den voorgrond, de keizer, rechts J. W. Friso afgebeeld, terwijl op

den achtergrond aan 's prinsen zijde een schip vergaat, doelende op zijn verdrinken aan den Moerdijk, en links daarvan een schip rustig de golven klieft, doelend op...? Gravure in-4°., z. n. v. gr. Het *Gespräch* verscheen te Leipzig 1734.

17 November 1711. NIET BIJ MULLER (No. 3479).

3406. „*The march of the Chevalier de St. George: Or, An Account of the Mock-Procession of Burning the pope and the pretender, intended to be Perform'd on the* 17*th of November*, 1711. *being the Anniversary of Queen Elizabeth of Glorious Memory.*"

Opschrift boven een gelijksoortige voorstelling als de hier voren onder No. 2684 beschrevene. Het was een spot-processie door de Whig-partij op touw gezet, waarin onder andere een paar beelden zouden voorkomen, die op St. John en Harley, (de toenmalige gunstelingen der koningin Anna en van de Torys) geleken. Den avond vóór de processie zou plaats hebben, werden de beelden in beslag genomen en de optocht ging niet door. (Zie: Arend IV. 2 bl. 933). In drie rijen boven elkaar is deze stoet hier afgebeeld. zooals zij zou zijn geweest. Onder de plaat is in vijf kolommen het plan van dezen optocht medegedeeld, in de laatste twee is de verklaring der letters (A—Y) in de plaat gegeven, onder het volgend opschrift: „The Owners of the Pope, the Chevalier de St. George, fourteen Cardinals, and as many Devils, which were taken out of an House in Drury-Lane . . . and expos'd to view at the Cockpit . . . think fit to acquaint the World, that their Intention in making them, was, with those and other Images (in case their Goods had not been forcibly taken away) to have form'd the following Procession." Gravure smal langw. in-fol.. z. n. v. gr. of adres.

29 Januari 1712. MULLER (No. 3480).

3407. „La Maison de Ville d'Utrecht, ou s'assemblent les Plenipotentiaires venus au Congres de la Paix generale." — „Stadhuis van Utrecht, alwaar het congres van een generale Vreden, door de Plenipotentiares werd gehouden."

Onderschrift onder de afbeelding der huizen Hazenberg en Lichtenberg (het toenmalig stadhuis), van een gedeelte der Vischmarkt en van de Domkerk en toren. Gravure in-plano, door I. Smit. Onder de plaat op een afzonderlijk blad, in zes kolommen, in boekdruk, de „Namen, Woonplaaatsen (*sic*), en Livryen, van haare Excellentien, de Heeren plenipotentiarissen, welke haar laten vinden op het congres van een Generale Vreede, t'Utrecht." Dit blad tekst wordt door Muller naar het hier aanwezig exemplaar vermeld.

1 Maart 1712. NIET BIJ MULLER (No. 3485).

**3408.** „*'t Hooy Magazyn te Arras in Brand geschôtẽ* 1712".

Inschrift in een lint boven in een plaat, die op den achtergrond de stad vertoont, waar men rechts 't hooimagazijn ziet, met het bijschrift: „'t Hooy Magazijn heel verteerd". Op den voorgrond rechts loopgraven, links de „Gr: v: Albemarle", „Gr: Hompes" (*sic*). „Cap: Gladbeek" en een deel van hun staf. Onder de plaat in boekdruk: „Afbeelding en nader verhaal Van het in brand Schieten van Het hooy magazyn van Arras, 1 Maart 1712." Daar onder, in twee kolommen, dit „nader verhaal" en de „Lyst der generaals der geallieerden die in deze togt gediend hebben." Onderaan als „Toegift": een 6-regelig versje in drie rijen. Deze plaat is blijkbaar een verkleinde kopie van No. 3153 hier voren, het beleg van Doornik voorstellende, waarvoor deze prent met ander inschrift misschien ook diende.

24 Juli 1712. MULLER (S. No. 3488 A).

**3409.** „Plan De L' Entreprise et de L'Attacque de L' Armée Francoise Commandée par le Marl. De Villars Sur le Camp Retranchée a Denain Commandée par Mylord Albemarle le 24e: Iuillet 1712. a La Haye Chez Pierre Husson."

Plan van de plaats van het gevecht. In het midden onderaan „Noyelles". Links bovenaan: „Moulin de Hornain"; rechts: „Fontenelle Abbaye". Bovenstaand opschrift op een steen in de plaat. Op een afzonderlijk vel, in drie kolommen, in boekdruk: „Relation exacte" enz. Gravure br. langw. in-fol., door B. v. Zijl(velt).

1713. MULLER (No. 3490).

**3410.** „Lust-park vande vreede," enz.

Zie: No. 3431 hierna.

1713. MULLER (No. 3492).

**3411.** „Zomer-vrede-jong-spel der dorpelingẽ".

Opschrift links boven in een zinneprent op den utrechtschen vrede. De slechte plaat stelt een soort dorpskermis voor. In 't midden staat een man met een doedelzak in de handen, maar met een pijp in den mond, op een ton. Links van dezen een man die een vaandel, waarin een 7-regelig fransch vers, aan een bezem gebonden, achter den straatmuzikant omhoog steekt. Rechts o. a. nog een man met een vlag. waarin het volgende hollandsche vers is gegraveerd; de bedoeling dezer, overigens zoutelooze, prent blijkt daaruit voldoende; het luidt:

„Low kreeg van Ande Olyvẽtak
En gloristander met gemak

Heeft hij daar voor zijn kuit geschote
Laat daar van gissen al de Grôtē
Van groot ge WIGT is vrede en rust
Het twist ge TORI welvaart brust".

Onder het opschrift leest men op een lint nog een 6-regelig hollandsch vers en links, onder in de plaat, een evengroot fransch, waar boven: „La Fête Rustique de la Paix". Gravure in-plano met adres van (en door?) Abr. Allard in de Beursstraat (te Amsterdam).

1713. MULLER (No. 3495).

3412. „Les Drapeaux Etendarts, Timbales etc, prises dans cette derniere Guerre par les Armes victorieuses de L. H. P. et qu'on voit Suspendus dans la Grande Sale (*sic*) de la Cour a la Haye. l' An MDCCXIII." .

Opschrift boven een zeer uitvoerige plaat in 4 bladen, waarop in 't midden alle vaandels, standaards en keteltrommen afgebeeld zijn, op den vijand veroverd. In de zuilen aan weerszijden, van boven en aan de zijden omgeven door een sierlijk breed lijstwerk met oorlogsattributen en wapens, zijn de hollandsche en fransche opdrachten aan de Staten-Generaal en aan de Staten van Holland van de uitgeefster „Anna Beek" gegraveerd ; in ieder voetstuk een veldslag. Gravure in-plano, naar (en door) H. Pola, wiens naam als teekenaar staat in het voetstuk van de rechterzuil. Dit is bepaald het origineel der beide volgende.

1713. MULLER (No. 3494).
moet zijn: NA MULLER No. 3495).

3413. „De sleutel-reeks des vreedes te same gevoegd van het zeer groot getal van de vaandels, standaarden en ketel-trommen, in de laatste Oorlog door de Hollanders veroverd, en in 't Hof van Holland, ten praal, opgehangē: in de Legers getekend".

Opschrift gegraveerd boven de linkerhelft eener plaat, waarop in dertien rijen boven elkaar, genoemde buitgemaakte voorwerpen zijn afgebeeld. Van alle vaandels, enz. zijn door de arceering de kleuren aangegeven, terwijl bij 't meerendeel vermeld wordt waar ze genomen werden en tot welk regiment ze behoorden. Boven de rechterhelft staat 't fransche opschrift: „Theatre des trophees pacifiques qui contient Le tres grand nombre des enseignes etendars et timbales que l~~s~~ Holland~~ois~~ ont pris dans la derniere Guerre et qu'on a suspendus dans la Cour d'Hollande: dessiné d~~s~~ l~~s~~ Arm~~ees~~". In den rechterbenedenhoek der plaat, binnen een smalle omlijsting, de „Verklâring der Zinspreuken op de Vaandels en Standers", „Opgesteld door de H~~r~~ Woudenbḡ D.C", zooals links onder die verklaring staat. Gravure in-plano, z. n. v. gr. „Te koop by Allard. t'Amsterdam 5 Juli 1713."

1713. NIET BIJ MULLER (No. 3495).

3414. *„De sleutel-reeks des vreedes" enz.*

Dezelfde plaat van 't vorig nommer, latere staat met adres van „G. v. Keulen" in de plaats van dat van Allard. Gekleurd exemplaar.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3497).

3415. „Afbeeldingh van het Theater met zyn Ornamenten en Constigh Vuurwerck, opgericht door ordere van haar Hoog Mog. de ... Staten Generaal ... in 's Gravenhage, in de Vyver voor de vergader plaats van haar Hoog Mog.. afgestooken op den 14 Iuny 1713. Ter occasie van de Vreede... tot Uytrecht geslooten op den 11 April 1713."

Onderschrift in het hollandsch (en fransch) met uitlegging der cijfers (1—19) onder de afbeelding van dit vuurwerk. Gravure naar H. Pola door D. Stoopendaal, met adres van „Anna Beeck" te 's Gravenhage.

14 Juni 1713. NIET BIJ MULLER (No. 3497).

3416. *„Afbeeldingh van het Theater" enz.*

Dezelfde plaat van het vorig nommer. Veel slechter afdruk, met adres van B. Mourik, in de Nes, te Amsterdam.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3502).
moet zijn: NA MULLER (No. 3497).

3417. „Afbeelding van het Theater en Vuurwerk opgerigt inde Vyver van S' Gravenhage," enz.

Opschrift, met uitlegging der cijfers 1—19, ter zijde van een afbeelding van dit vuurwerk. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Uit: *Europische Mercurius*. Bovenaan in 't midden gemerkt: „1713. II. Deel." In den rechterbovenhoek: „Pag: 159."

Verkleinde, van boven uitgeschulpte kopie van de voorgaande plaat en daarom onmiddellijk daar achter geplaatst.

Hierbij een gekleurd exemplaar van een anderen staat derzelfde plaat; waarin deel- en pagina-cijfer weggeslepen, doch nog ten deele zichtbaar zijn.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3498).

3418. „'t Staten generaals vrede vuurwerk, Afgestoken in den Haag 14 Iunii 1713 Van vêle fouten der vorige plātē verbeterd; door A: Allard t' Amst". — „Feu d'artifice" etc.

Opschrift (met uitlegging der cijfers 1—20) boven de afbeelding van het vuurwerk. Gravure br. in-fol., door (?) en met adres van A. Allard te Amsterdam.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3499).

3419. „Afbeelding van de Vuur wercken, in den Hage geordoneert, door haar Hoog-Moogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden ter aucasie (*sic*) van de Vre den met Vrankryk geslooten, den 11 April 1713 Waar van Een nette Explicatie in het boecktie van de Beschryvinge van deese vuur werken te leese is". — „Representation du feu d'artifice a la Haye par ordre de leurs Hautes Puissances nos Seigneurs les Estats Generaux des Provences (*sic*) Unies a locasion (*sic*) de la Paix avec la france le 11 d' Avril 1713, A Utreght Chez jacob van Poolsum,".

Onderschriften onder de afbeelding van dit vuurwerk. Hier is in het midden-gedeelte van den tempel Neptunus afgebeeld in zijn zeekoets rijdend en op den voorgrond een Triton, tusschen twee waterkasteelen; uit elk kasteel spuit een waterstraal omhoog. Rechts op den achtergrond een schuitje met twee personen erin, waarván er één den vaarstok hanteert. Gravure in-plano, z. n. v. gr.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3500*b*).

3420. „Afbeelding van de Vuur wercken, in den Hage geordoneert, door haar Hoog-Moogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, ter aucatie (*sic*) van de Vreden met Vrankryk geslooten, den 11 April 1713." — „Representation du feu d'artifice", etc.

Onderschriften, zonder uitlegging, onder de afbeelding van het vuurwerk. Onderaan: „ce feu est du dessein et direction de D. Marot Architec. avec Privil des Estats Generaux de Holland: et W. F." Gravure langw. gr. in-fol., z. n. v. gr., (door D. Marot?).

14 Juni 1713. MULLER (No. 3501*a*).

3421. „Op nieuw Gecorrigeert Vuur werck in s' Gravenhagen van Staaten Kamer in de Vyver te sien", enz. — „Representation du feu d'artifice", etc.

Onderschriften naast elkander gegraveerd onder de afbeelding van het vuurwerk. Daaronder, in vier doorloopende regels, een hollandsche verklaring der cijfers (1—12) en de vermelding: „Nota. W. Kouing versekert dat der geen beter en syn, daar minder fouten in is van al de Vuur werken die in den Haag te sien syn geweest," enz. Gravure langw. in-fol., door I. Keyser, met adres van W. Koning „woont in de Prinse straat naast de Koperslager, staat dagelyks in de Vrouwe steeg op het water," te Amsterdam.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3502).

3422. „Afbeelding van het Theater en Vuurwerk" enz.

Zie: No. 3417 hier voren.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3504b).

3423. „Afbeeldingh van het Theater met syn ornamenten en Constigh Vuurwerck, opgericht door ordere van haar Ed. Groot Mog: de Heeren Staten van Holland en West Vriesland", enz.

Pendant van No. 3415 hier voren, met bovenstaand hollandsch- en een fransch onderschrift en verklaring der cijfers 1—21, in twee kolommen. Gravure in-plano, naar H. Pola door D. Stoopendaal, met adres van „Anna Beeck" te 's Gravenhage en de namen van „P. v. Elinckhuysen en I. van den Beeke, Vuur-Werkers van haar Ed. Gr: Mog:" onderaan.

1 Juni 1713. MULLER (No. 3506 en S. No. 3506).
a. moet zijn: NA MULLER (No. 3504b).

3424. „Afbeelding van het Uytmuntende vuurwerk opgerecht voor haer Ed: Groot Mogende de Heeren Staeten van Hollant en West Vriesland, en aengestoken den 14 Iuni 1713. Uytrecht bij Jacob van Poolsum, Uyt gegeven den 20 Iuny 1713."

„Representation du Tres Excellent Feu de Joije erigé pour Leurs Grandes Puis Sances les Etats d' Hollande et West Frise et Allumé le 14.me de Juin 1713. A. Utrecht Chez jacob van Poolsum."

Hollandsch- en fransch opschrift boven de afbeelding van dit vuurwerk der Staten van Holland ter gelegenheid van den vrede van Utrecht, zeker gekopieerd naar de prent in 't vorig nommer beschreven. Aan de dooreengevlochten H en W. in 't midden op den voorgrond en den daarachter staanden, naar rechts gekeerden en links zienden leeuw met het zwaard in den rechter-, de speer met vrijheidshoed in den linkerklauw, is dit vuurwerk 't best te onderscheiden van dat der Staten-Generaal. Onder de voorstelling zes kolommen onderschrift; n.l.: twee links met de hollandsche en twee rechts met de fransche verklaring der cijfers 1—14 en der letters A—D in de plaat; in de middelste twee staan onderschriften, één in 't hollandsch en één in 't fransch, van gelijke strekking als bovenstaande opschriften, en daar onder „Na de Tekening, en onder het Bewind, van P. Roman, en P. Loofs". Dit zijn zeker de namen van den teekenaar van- en den opzichter over het vuurwerk. Gravure in-plano, z. n. v. gr. maar naar en door B. Picart, wiens naam voorkomt in een vroegeren staat bij Mr. S. van Gijn doch in dezen zichtbaar is weggekrabt.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3508).
*b.* moet zijn: NA MULLER (No. 3504*b*).

3425. „Afbeelding van het Vuurwerk in den Vyver Opgerecht door ordre van de Ed: Hoogmogende Heeren Staten van Holland," enz.

Pendant van No. 3417 – en verkleinde kopie van nommer 3423 hier voren. Ter linkerzijde der van boven afgeronde voorstelling bovenstaand inschrift en de verklaring der cijfers 1—10. Rechts verklaring der letters A—D en der cijfers 11—14. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Uit: *Europische Mercurius* 1713. In 't midden bovenaan gemerkt: „Pag: 302." Ook van deze plaat is een gekleurd exemplaar aanwezig van een lateren staat, zonder de aanwijzing der pag.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3509).

3426. „Afbeelding van het Theater met syn Ornemente en Constig Vúúr werk, op geregt door ordre van haar Ed: Mog: de Heeren Staaten van Vries landt, etc: etc: etc: in Leeúwaerden op 't Mark velt, af gestooken op den 14 Junij 1713. Ter occasie van de Vrede met Sijn Alderchristelijksten Majt. Loúis de XIIII Coning van Vranckryk etc: etc: etc: tot Utregt geslooten op den 11 April daer bevorens".

Onderschrift, met de verklaring der cijfers 1—11, gegraveerd onder de linkerhelft der afbeelding van dit vuurwerk; rechts hetzelfde in 't fransch. In 't midden der plaat een tempel met het naamcijfer der provincie (een gekruiste F), bovenin; daaronder het beeld des vredes; nog lager het wapen van Friesland met een vuurspuwenden leeuw aan iedere zijde en op een lint er onder: „Antiqua Virtute.et-Fide"; in het voetstuk is aan de zichtbare zijde een voorstelling van den vrijen koophandel gegraveerd, terwijl op de vier hoeken even zooveel zinnebeeldige vrouwenfiguren de deelen der provincie: Ooster- en Westergoo, Zevenwouden en de Steden zijn aangebracht. Op ieder der vier hoeken van het hek, dat dezen tempel omgeeft, een vuur uitwerpende piramide, links op den voorgrond met het inschrift: „Victrices. Lavri. Tardæ. Ivngvntvr. Olivæ.", rechts met: „Conde Tvas Bellona Faces Pax Avrea Coeio (*sic*) Fvlsit" in het voetstuk. Gravure in-plano, met „P: v: Call, Fecit," links, „D: Marot. inv:" rechts onder de voorstelling.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3511).

3427. „Afbeeldingh van de Illuminatien met zyn Ornamenten, opgericht door order vande Edele Achtbare Heere Regeerders van s' Gravenhage etc. etc. etc. Vertoont ter zyde van het Stadthuys, op den 14 Iuny 1713." enz.

Onderschrift met uitlegging der cijfers 1—8 (ook in 't fransch), gegra-

veerd onder een duidelijke afbeelding der versieringen vóór het stadhuis te 's Gravenhage. Boven de deur een chassinet met drie zinnebeeldige voorstellingen; in de beide benedenhoeken kleinere met één voorstelling. Boven het laagste gedeelte van het stadhuis, een lint, gedragen door een zestal engeltjes, met palmen, kransen en bazuinen, waarop: „Vreug de tekenne uyt ge blaese op den Victorie Dagh ter ockasie van de Vreede." Gravure in-plano, naar (en door?) H. Pola met adres van Anna Beeck te 's Gravenhage. Hierbij op één bladz. in-folio, in boekdruk: „Pertinente beschryvinge van alle de Vuur-Werken, Devisen en Inscriptien die op den 14. Iuny 1713. binnen 's Gravenhagen over de Vreede te sien sijn geweest, waerdig om te lesen." „Gedrukt na de Copy van 's Gravenhage."

14 Juni 1713. NIET BIJ MULLER (No. 3511).

## 3428. „*Afbeeldingh van de Illuminatien*" *enz.*

Dezelfde plaat van het vorig nommer. Nu met het adres van Bernardus Mourik, te Amsterdam. In dezen staat door Muller niet vermeld.

14 Juni 1713. MULLER (No. 3512).

## 3429. „Konstig Schoutoneel uyt breiden (*sic*) de Vreugde tekenen des Vredes vant Hollands vuur werk te sien van alle zyden met een goede Schieking (*sic*) nevens een nette verklaring van al de zinnebeelden, opgeregt door order van D, Edele Groot Mogende heere Staaten van Holland en West-Friesland" enz.

Verzamelplaat van het viertal vuurwerken te 's Gravenhage en te Leeuwarden afgestoken. De plaat is in de hoogte in drie afdeelingen verdeeld, waarvan de middelste de laagste is. In de bovenste ziet men, in het midden, den tempel van het vuurwerk der Staten van Holland, met bovenstaand opschrift. Verkleinde kopie van een gedeelte van No. 3423 hier voren. Links daarvan wordt de ruimte geheel ingenomen door de afbeelding van de wapens, die in dien tempel aangebracht waren en van onderdeelen van 't vuurwerk. Rechts van den tempel eveneens fragmenten van 't geheele vuurwerk, maar tevens twee kleinere kolommen met een „Korte uytlegging" enz. en twee grootere met „Verklaringe des geheelen opstels", enz. Boven deze afdeeling een fransch opschrift: „Decoration ou Representation du feu Dartifice d Hollande", etc.

In de middelste afdeeling der plaat staat in 't midden het hoofdgebouw van 't vuurwerk der Staten-Generaal. Links daarvan wapens, eenige details en een gedeelte van het hekwerk, met het 3-regelig bovenschrift: „Heerlyke Bespigeling verEEWIGENDE de Zinnebeelden en Wapens van de Arke triomphaal opgeregt in de Vyver Door Haar Ed: Ho: Mo: Heere Staaten Generaal der Verenigde Nederlanden", enz. Rechts een gedeelte van het hekwerk en de emblematische voorstellingen der drie, in de hoofdafbeelding niet zichtbare zijden van den tempel, met hetzelfde opschrift

van de linkerzijde, eveneens in drie regels, nu in 't fransch: „Honorable et Perpetuelle Representation .... invanté (*sic*) par Chauteur (*sic*) Guil. le Roy."; boven en rechts terzijde van de zinnebeelden verklarende tekst. Hoofdgebouw en beide deelen van het hekwerk zijn verkleinde kopiën van No. 3415 hier voren.

De onderste afdeeling vertoont links „Vrieslands Vreede Vuurwerk opgeregt door Order van haar Edele hoogmogende Heren Staaten van Vriesland tot Leeuwaarden op het Marktvelt afgestooken op den 14 Iuni", enz. Verkleinde kopie van No. 3426 hier voren. Boven het vuurwerk de verzamelwapens van „Oostergoo", „Westergoo", „Sevenwolden" en de „Steden", met een lint onder ieder schild, waarop de namen der gemeenten; onder de voorstelling de verklaring der latijnsche zinspreuken in 't hollandsch en fransch en rechts er naast één kolom tekst: „Verklaring van Vrieslands Vreede Zeege Boog" .... „Feu d'Artieice (*sic*) de Frise fai (*sic*) par Ordre des Estat (*sic*) des (*sic*) Province de Frise," etc.

Rechts van dezen tekst, de „Blyde Vreugde tekenen verbeelden (*sic*) de ware gestaltenis van de Prachtige Illuminatien ter zyde van het Stadt huys te sien geweest opgeregt door order van de Edele Magistraat, van s Gravenhagen." enz. Verkleinde kopie van No. 3427 hier voren. Ook aan de rechterzijde van deze afbeelding één kolom tekst: „Verklaring der Illuminatien .... Iojeux (*sic*) Contantement (*sic*) et Dessein Represssentant (*sic*) le Veritable theatre" enz. Gravure in-plano, „Getekent door Jan de Groot en uytgegen (*sic*) door den Auteur Wilhelmus Koning tot Amster."(dam). Tusschen de detailteekeningen, in de middelste afdeeling links, vindt men de volgende eigenaardige advertentie van den uitgever der plaat: „W. K.(oning) Presenteert onderdaniglyk syn aangeboden dienst aan alle Heere Kooplieden en Liefhebbers Beminnars en Voortplanteren der Kunsten en Speculative Wetenschappen, dat by (*sic*) zelf maakt en Verkoopt alle soorten van Verlakte en andere Lysten met Kaarten, Printen, Stede en Lust Huysen daar in afgeset by 't Stuk of dozyn, als van de beste Auteure by een gesogte Lant en Zee Kaarten afgeset om een goede Atlas te maken en Steede Boeken dito, en wat vorders van Print Kunst in Duytslant of elders in geheel Hollant by een Winkelier is, 't Welk men by hem ook kan Krygen voor een Civilen prys Nota Ordeneerd, Inventeert en Praktiseerd alle Zinryke werken als van Geslagt Registers Stam Bomen voor de fabrikeurs, Bruylof Tytels en Gedigten, Conterfytzels, wapens, Coopmans merken voors Hofsteden Tuynen na t' Leeven, vorders al wat in de teken of print Kunst bestaat alles na syn prys."

14 Juni 1713. MULLER (No. 3513).

3430. „Afbeelding van het Theater en Vuurwerck opgeregt in de Maese door ordre van de Ed. Mog. Heeren de Gecommitteerde Raeden ter Admiraliteyt resideerende

te Rotterdam, over de Vrede gesloten tot Uitregt in den Jaere 1713."

Onderschrift (ook in 't fransch) onder de voorstelling van dit vuurwerk. Ook hier een tempel in 't midden der plaat, aan weerszijden eindigende in een ronden kasteeltoren. In 't midden het wapen der admiraliteit, twee gekruiste ankers, waar vóór een leeuw met pijlbundel en zwaard en de letter A boven 't geheel. In dezen boog van den tempel leest men boven. aan: „Soli Deo gloria". Boven den boog een zuil met wereldbol er op, waarboven nog weder een vaandel wappert met inschrift: „Pax. optima rerum." Aan iedere zijde van dezen boog twee zinnebeeldige voorstellingen; de buitenste links met opschrift: „Pax", rechts met „Liberta"(s); de andere links met inschrift: „Imperium Pelagi"; rechts met „Audaces fortuna iuvat". Op den achtergrond, aan weerszijden, geïllumineerde schepen. Gravure in-plano, naar F. van Douwe door B. Picart. Zie *Roterodamum illustratum*. IV. No. 1304.

11 April—14 Juni 1713. MULLER (No. 3490 en S. No. 3490). moet zijn: NA MULLER (No 3513).

3431. „Lust-park vande vreede, tussen de hooge bond-genooten en de Fransen, geslooten te Utrecht den 11 April; en bevestigd den 12 Mey 1713." — „L'Idée de la paix conclue. entre Les hauts alliés et les François dans la Ville d'Utrecht le 11 Avril, et ratifiée le 12me Mai 1713".

Opschriften boven een profielgezicht op Utrecht, dat het bovenste derde deel eener prent op den vrede van Utrecht inneemt. In 't midden der plaat een zinneprent op den Vrede die, als een zinnebeeldige figuur afgebeeld, een Merkuriusstaf en vrijheidshoed toereikt aan een rechts van haar knielende vrouw (Anna van Engeland); achter deze de Godsdienst bij een altaar. Links Mars door Minerva gebonden; achter hen een eerezuil. Op het voetstuk, waarop deze zinnebeeldige voorstelling staat, is de „Verklaring van 't vreede-Zinne-beeld" gegraveerd in 16 hollandsche en evenveel fransche versregels, in twee kolommen en met een kleine emblematische figuur aan iedere zijde. Aan weerszijden van deze zinnebeeldige voorstelling twee-, eronder vier verschillende afbeeldingen van vergaderzalen, enz. n.l. links: „Vergader-Kamer van alle de Hooge Geallieerde"; daaronder „Particulier Engels Kabinet". Rechts: „Vergader-Kamer vande Fransche Afgezanten"; daaronder „Het tekenen vande vreede tusschen Engeland Portug: Pruis: Savoje Holland en Vrankr: 11 Apr: 1713". Onderaan, van links naar rechts: „Ratificatie ofte Uitwisseling van de Vreede Articulen den 12 Mey 1713"; „Het handelen vande Vreede tusschen Duitsland en Vrankryk den "; „'t Afkondigen van Vreede in 's Graaven Haage den 22 Mey 1713"; „Het Vreede

Vuur-werk voor 't Hof van Holland afgestoken den 14 Junii 1713". Gravure in-plano, z. n. v. gr., met adres van A. Allard te Amsterdam.

Dit is de gewijzigde en voor deze gebeurtenis pasklaar gemaakte prent, in 1697 bij den vrede van Rijswijk gegraveerd door L. Scherm, wiens naam in den linkerbenedenhoek der hoofdafbeelding is weggeslepen, maar waarvan de sporen nog zichtbaar zijn. Zie Muller No. 2974.

7 Juli 1713. *a.* Niet bij Muller (No. 3513).

3432. „*A Representation of the Royal Fire-Work perform'd by the directions of Coll. Hopkey and Coll. Borgard on the River of Thames before Whitehall, ye 7th of July* 1713. *being ye day appointed for a publick Thanksgiving for the General Peace.*"

Onderschrift onder de afbeelding van dit vuurwerk te Londen, bij de viering van den vrede van Utrecht, afgestoken. Tusschen tweemaal twee kolommen, door kroonlijsten verbonden, waarop links „Prudence" en „Temperance", rechts „Fortitude" en „Iustice" in zinnebeeldige figuren prijken, staat één rijksappel, met de spreuk: „Semper eadem" erboven in een lint. Hooger het naamcijfer „A(nna) R(egina)" in een krans van lauwertakken, gedekt door de koninklijke kroon, waarboven weder een kleiner lauwerkrans door twee engeltjes gedragen. In de voetstukken der drie hoofdafdeelingen van 't vuurwerk: „Iulii VII", „Londini", „MDCCXIII". Tusschen de beide kolommen links: „Victory"; erboven in de kroonlijst „Anno", tusschen die aan de rechterzijde: „Peace", erboven „Pacis". Links, op een voetstuk, een man met een Herkulesknods en 't opschrift: „Courage"; rechts één met een zwaard, waaromheen zich een slang kronkelt, met 't opschrift: „Conduct". 't Geheel omgeven door allerlei ontbrandende zwermers, enz. Zeer zeldzame engelsche zwartekunstprent in-plano, door B. Lens en met zijn adres.

1714. *b.* Niet bij Muller (No. 3513).

3433. „*La publication de la paix entre la France, l'Espagne, l'Angleterre, le Portugal, la Savoye, la Hollande et la Prusse, qui a été conclue à Utrecht, le* 11 *avril* 1713 *et publiée à Paris le lundy,* 22e *may de la même année et les réjouissances faites le jeudy,* 25e *du dit mois.*"

Inschrift in het bovenste gedeelte van een „Almanach pour l'année MDCCXIV", vermeld door V. Champier, *Les anciens almanachs illustrés.* Paris 1886, waar nog drie andere op dezen vrede voorkomen.

26 Juni 1714. Muller (No. 3514).

3434. „Vreede-galm tussē Spanje, en Holland || Ioyes de paix, entre L' Espagne et l' Holande."

Opschrift boven een zinneprent op den vrede tusschen Spanje en Holland.

Bij een altaar, waarop de wapens van Holland en Spanje en twee saamgevoegde handen zijn afgebeeld, zit een vrouw met Merkuriusstaf in de hand. Achter haar de Hollandsche maagd met bloemkrans om het hoofd en guirlande van bloemen over de schouders. In de rechterhand heeft zij de vrijheidsstandaard met opschrift: „Libertas Batava.", in de linker een vredepalm en den pijlbundel; achter haar de vlag der Vereenigde Nederlanden. In 't midden der plaat de Vrede en een duif met olijftak, beide uit den hemel dalende. De Vrede strooit geld, bloemen en vruchten. Naast haar leest men: „De milde Vree Deeld Schatten mee". Onder haar ziet men twee trekkebekkende duiven, dorschvlegel, zeis, schop, enz. met bijschrift „Vrede Wapenen". Onderaan in 't midden het chronogram:

„paCe reperta qVIes Magna HoLLan DIs, Vt IberIs".

Meer naar links een (olijf?)boom, om welks top een lint gestrengeld is met opschriften: „Crebro qu æsitas" en „Pax verns hæc dat olivas". Bij den boom drie personen; rechts is dit een vrouw die een gordel van wijnglazen om het lijf heeft, met het bijschrift „Sek en Mee Vierd de Vree"; zij heeft een kaas in de hand, waarbij: „Het krachtigste aas Is Texelse kaas" en „Eedle vrucht waar v an men leefd Twé maal daags u Holland geeft"; bij haar op den grond staan twee flesschen. De tweede persoon heeft een vischnet in de hand en danst op een verscheurd vaandel, waarop: „Oorlogs glori legt ter neder Vrede en voorspoed komē weder". De derde bluscht de oorlogsfakkel en heeft in de linkerhand een bazuin, met het bijschrift: „De Vree bazuin Past Hollands tuin". Achter dezen laatsten een schip, met de volgende regels er onder: „Elk blust Oorlog s vuur Vrede zit aan t stuur". Geheel op den achtergrond links een gebouw, waar boven: „Hispanicarum Mercedum Promptuarium."

Onder de plaat een hollandsch vers, in drie kolommen, in boekdruk, met opschrift: „Tydige olyven-oogst, gevoegd met de vreede-galm, Tussen Spanje en Holland; zynde dezelve vreede getroffen t'Utrecht den 26 Junii, 1714." Daaronder een dergelijk fransch vers en opschrift. Gravure langw. kl. in-fol., z. n. v. gr.; in den linkerbenedenhoek der plaat het adres van A. Allard, die ook de dichter is der beide verzen en zeker ook de graveur der plaat. Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1589.

1714. *a.* NIET BIJ MULLER (No. 3516).

### 3435. *„L' Europe Reunie par la Paix generale, Conclue Entre les Princes Chretiens, En* 1714, *et publiée à Paris le 8e Novembre de la même Année".*

Opschrift, door lauwertakken omgeven, boven in een zinneprent op den algemeenen vrede tusschen de verschillende rijken in 1713 en 1714 gesloten, doch die zeker vroeger voor een andere gebeurtenis diende. Aan iedere zijde van dit opschrift twee medaillons met zinnebeeldige voorstellingen. Links een zon boven de zee opgaande met omschrift

„Il nous eclaire tous"; daarnaast de duif met den olijftak boven de ark. waarboven: „Elle annonce le calme." Rechts de regenboog met omschrift: „Le ciel S'appaisera," en een omgekeerde helm, als bloempot dienende, waarbij: „Pour un plus doux usage." De plaat zelf stelt een rondedans voor van vier mannen (Franschman, Engelschman, Hollander en Italiaan) en van drie vrouwen (een Spaansche, een Duitsche en een bewoonster van Savoie). Als op een gespannen doek zijn onder de voorstelling zes 4-regelige fransche versjes, naast elkander, gegraveerd, alle meer of min op den vrede doelende. Gravure in-plano, z. n. v. gr., die echter wellicht heeft gestaan in het randwerk van het onderste gedeelte der plaat, dat hier ontbreekt. Bovenste helft van een almanak, vermeld bij V. Champier, *Les anciens almanachs illustrés.* Paris 1886. op 't jaar 1715. volgens wien onderaan is afgebeeld: „La joyeuse assemblée ou Baccanale au sujet de la Paix." en de plaat het adres heeft van H. Bonnart à Paris.

1714. *b.* NIET BIJ MULLER (No. 3516).

3436. *„Jan van Gyzens klaagend Neederland, Bezogt met Sterfte onder het rund-vee, En Swaare storm winden. Voorgevallen den* 26 *en* 27*ste. February, en den* 6. *en* 7*de. Maart, in 't Jaar* 1714."

Gedicht op een vel boekdruk in-plano, met adres van J. v. Egmont, te Amsterdam 1714. Zie ook Muller No. 3519.

1 Oktober 1714. MULLER (No. 3517 en S. No. 3517).

3437. „Vreede en Vreugdens Taffreel verthonende de genoegsame algemeene Vreeden en de Herstelling van Groot Brittane door de komste van zyn geheiligde Majesteyt George Lodewyk op des selfs Throon, den 1 Octob: 1714".

Onderschrift onder de nauwkeurige kopie, met eenige verandering, (geen latere druk zooals Muller in zijn *Supplement* zegt), der plaat hier voren onder No. 2382 beschreven. In de plaats der Faam, die op de genoemde plaat links naast Merkurius is afgebeeld, zijn hier vijf wapens aangebracht: Holland, Engeland, Oostenrijk, Frankrijk en Spanje, en daaronder, op een lint: „Devs nobis hæc otia fecit". Boven deze hoofdvoorstelling zijn hier zeven (niet zes zooals Muller heeft) kleinere afbeeldingen op één rij naast elkaar gegraveerd. Zij stellen voor: „1 Aankomst aan den Leydsendam", „2 Vertrek van Helvoet Sluys.", „3 Aankomst op de Teems", „4 s Koniugs mildadigheyd aan zyn overvoerders beweezen", „5 Aankomst tot Greenwig", „6 Greenwigs Vuurwerk", „7 Maaltyd tot Greenwig". Midden boven in de vierde van deze voorstellingen de portretten van George en zijn zoon, in medaillon van eikenloof. Daar de hoofdvoorstelling iets smaller is dan deze zeven kleinere, is in de opene

plaats rechts een berijmde uitlegging dier zeven tafereelen gegraveerd. Onder het onderschrift der groote plaat een 24-regelig vers van „Ian van Gysen". eveneens gegraveerd, dat door Muller niet wordt vermeld. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr.. met adres van W. Koning te Amsterdam.

Hierbij: *Jan van Gyzens s'Gravenhaagse zegepraal Over de blyde Inkomst van zyne majesteyt George*, enz. 1 vel boekdruk in-plano, met adres van J. van Egmont, Amsterdam, 1714.

31 Oktober 1714. NIET BIJ MULLER (No. 3517).

### 3438. *„Zin verbeeldend tafereel" — „op de krooning Van zyne Koningklyke Majesteit, George Lodewyk, Door Gods genade Koning van Groot Brittannie, Vrankryk, enz. Beschermer des Geloofs, enz. enz. enz. Gekroond den* 31*sten October des Jaars* 1714."

De eerste drie woorden als op-, het overige als onderschrift eener zinneprent op bovengenoemde kroning. In 't midden zit George ten troon, door Godlijk Recht gekroond, terwijl een straal van hemelsch licht op zijn kroon- en een tweede op „wysheid's aangezicht" nederdaalt. Hij vertreedt Omkooping, Verraad en Tweedracht. Links van hem staat Standvastigheid, die hem den scepter-, rechts Voorzichtigheid, die hem het roer van staat in de hand geeft. Op den voorgrond rechts de slapende Merkurius (de Koophandel) door Neptunus en twee tritons wakker gemaakt. Rechts, onder en vóór een boog, zeevaart en landbouw, daarachter de Maagd van Albion, de deur van Janus' tempel dicht houdende, enz. Op de pilasters, aan weerszijden dezer voorstelling, zes medaillons, waarin voorstellingen van George's vertrek uit Holland; zijn aankomst in Engeland, kroning, huldiging, enz. Gravure langw. gr. in-4°., door I. Wandelaar. Onder de plaat een vers van twaalf 4-regelige koepletten, in twee kolommen, door P. Langendijk en een latijnsche en engelsche verklaring dezer plaat, alles in boekdruk. Onderaan het adres van H. van de Gaete, te Amsterdam.

1714. MULLER (S. No. 3224 A).
moet zijn: NA MULLER (No. 3517).

### 3439. „De Poppe Koning; bij London Verbrand*." — „Statu^e^ bourlesq~z~ ^du^ pretendent brulée Pres de Londres, le jour de l'Entrée du R^oi^ George".

Opschriften boven een 14-regelig hollandsch vers en een even groot fransch, elk in twee kolommen, boven dezelfde prent als de in nommer 3370 hier voren beschrevene. doch nu opgegraveerd en met eenige figuren en inschriften vermeerderd. Rechts op den achtergrond een man op stelten, volgens het inschrift boven zijn hoofd: „Jac: d'Onge-achtste Kon^g^: v̄ Sotland", (de pretendent). Onder hem brandt een vuur en daar de driedubbele engelsche kroon hem niet geschonken werd, liggen er op den

grond een „Netelkroon Met rosē doornē", een „Sprot stro kroon" en een „Molen Kroon". de laatste zinspeelt op de bewering dat de pretendent een ondergeschoven molenaarskind was: door een streepje wordt bovendien nog verwezen naar hetgeen men er onder leest: „geproclameerd tussē licht en dronkē". Het sterretje. achter het hollandsche opschrift, doelt op de woorden „* ten tyde van 'sKonings Intree" in de prent; hieruit, evenals uit het fransche opschrift, blijkt dat deze staat verschenen is na den dood van koningin Anna en daar deze 30 Juli 1714 overleed, behoort de plaat Na Muller No. 3517. Beschreven naar het exemplaar van den heer A. J. Nijland te Utrecht.

1666—1715. NIET BIJ MULLER (No. 3518).
zie ook: MULLER (No. 2006).

3440. „*Lyste, Van de Capiteinen, Lieutenants, en Officieren over de* 60 *Vaendelen Burgers binnen de Stad Amsteldam, zodanig als op den* 28 *December* 1715. *de Vacant gevallene plaatsen gesuppleert zyn by de Ed. Manhafte Krygs-raad der zelver Stede.*"

Ofschoon geen historieprenten, geven deze lijsten, in vier kolommen gedrukt, een zoo eigenaardigen blik op de schutterijen van dien tijd, dat ik daardoor de opneming in dezen katalogus gerechtvaardigd achtte. Van de hier aanwezige heeft de jongste bovenstaand opschrift en met drie andere, van 1675, 1698, en 1714, het adres van Jan Rieuwertsz. te Amsterdam; de oudste van 1666, vermeldt slechts „Vier-en-vijftigh" vaandelen en heeft het adres van J. v. Ravesteyn te Amsterdam. Vijf bladen boekdruk, in plano.

1716. MULLER (No. 3012 en 3809).
moet zijn: NA MULLER (No. 3518).

3441. „Europâ s Molen-Dans van de 5 Zinnen."

Opschrift boven een plaatje dat Muller onder de voorstellingen uit het volksleven rangschikt en later (No. 3809) nog eens, met een vraagteeken, vermeldt als op den oostenrijkschen Sukzessie-oorlog doelende. Ik zou echter denken dat de plaat zoowel op den pretendent (zoon van Jakobus II) als op den spaanschen Sukzessie-oorlog betrekking heeft. De jongen, die, met een molentje. in een kinderstoel gezeten, afgebeeld is op het vaandel, dat Spanjolette (Spanje) omhoog houdt, wijst er mijns inziens wel op.

De plaat stelt vier personen (twee mannen en twee vrouwen) voor, die een molendans uitvoeren, zoodat zij kruiselings elkaar de hand geven. Bij ieder van hen staat een nommer. Rechts, als vijfde persoon, de Liefde, die met een molen op het hoofd en gezeten op een wereldbol, op een hart speelt als op een viool. Onder de plaat een 6-regelig vers, waarvan de eerste vier regels twee aan twee onder elkaar en de laatste twee naast elkaar zijn gegraveerd en dat in verband met de cijfers in de plaat, bij elken regel een nommer heeft. Het wijst, dunkt mij, duidelijk

aan dat Holland, Engeland, Frankrijk en Spanje hier bedoeld zijn en luidt:
„1. De Batavier houd oog in 't zyl: 3. Frans praat-vaar heeft wat lek- (kers vyl."
2. Hoor de Engelin fyn musiceeren: 4. Wiens neus zal Spanjolette (ontbeeren:
Cupido, onder al 't krioelen, Speeld op elks hart, en haar gevoelen."

No. 1 heeft aan een mast een zeil, met een oog en den pijlbundel erin, als een vaandel in de hand, No. 2 een gevleugeld oor, No. 3 een gevleugelde tong, No. 4 een gevleugelde neus, zoodat met Cupido, die 't hart (gevoel) bespeelt, ook de vijf zintuigen zinnebeeldig zijn voorgesteld. Gravure langw. in-12°., z. n. v. gr.

Juni 1716. MULLER (No. 3520).

3442. „Vreugden tempel ter eere van de Dierbaare en bleyde Geboorte van den Jongen Aertshertog en Prins van Asturien, op den 13 April by den Doop genaamd Leopoldus .... opgeregt door z. Excelle de Baron Heems, Envojé v z: kyserle Mait, reside in 's Gravenhage, Gevierd den 1e 2e en 3e Iun= 1716".

Opschrift boven de afbeelding van het huis van den gezant en van den daarvoor opgerichten tempel, terwijl links de zijwanden van dien tempel en zijn plattegrond afzonderlijk zijn afgebeeld. De verklaring der cijfers 1—21 en de fransche vertaling van het opschrift staan mede boven de plaat, evenals het adres van W. E. Koning. Gravure in-plano, door J. B. Luraghi.

Juni 1716. MULLER (No. 3520*).

3443. „Vreugde Tempel, door de Keiserlyke Ambassadeur in S' Gravenhage op geregt ter eeren de geboorte des Aarts Hertog van Oostenryk."

Kleinere voorstelling der woning van den ambassadeur en den daar vóór opgerichten tempel. De beide niet zichtbare chassinetten zijn hier afgebeeld als stonden zij tegen de koetspoort en een naast gelegen huis. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr. Uit: *Europische Mercurius* 1716. 1e dl. „Pag. 315.", waar een uitvoerige beschrijving te vinden is der zinnebeelden van den tempel, volgens de cijfers in de plaat.

20 Juli 1716. NIET BIJ MULLER (No. 3520*).

3444. „*Jan van Gyzens zeege- zang, Over de blyde Inkomst van den Overwinnende ryks-monarg George Lodwyk, ... Koning van Groot-Brittannien, ... Naar het ten onderbrengen van zyn Rebellen. Gelukkig gearriveerd in Holland, den* 20 *July, Ao.* 1716."

Gedicht in boekdruk, een vel in-plano, met adres van J. v. Egmont, te Amsterdam 1716.

**den dienst van D: M: L: zaliger ged: heeft gedaan, in 't Jaar 1517. den 31 October."**

Opschrift boven de verklaring gedrukt aan weerszijden van een zinneprent op den tweehonderdsten verjaardag der hervorming.

In een achthoekig randwerk is Luther rechts-, Melanchton links van een altaar afgebeeld. De linkerhand van Luther rust op een bijbel, opengeslagen bij Rom. III. Vóór hem een koffer met aflaatbrieven. Op den achtergrond links de „St Pieters Kerck"; daarboven de Gerechtigheid bliksems slingerende. Op twee consoles aan de zijden van deze hoofdafbeelding aangebracht, zit links „De Waerheijd", rechts: (de) „Stantvastigheyd". Lager staan, links: „Moses" en „Aaron" met de tafelen der wet: rechts: „S.t Jan de Dooper", met het boek met zeven zegelen, en het Lam. Bovenaan prijken de borstbeelden van „Johannes Hus." links, en „Martinus Luther." rechts, in medaillons tusschen de beelden van „'t Geloof", „De Hoop" en „De Liefde". Onderaan zijn, in drie geornamenteerde medaillons, Tetzel in zijn aflaatkraam (links), Luther zijn stellingen aanplakkende (in 't midden), Luther te Worms gedagvaard (rechts) afgebeeld. Oudtijds keurig gekleurd en met goud afgezet exemplaar dezer gravure, br. in-fol., naar A. (de) Lairesse, door A. v. d. Laan en met adres van de Wed. N. Visser te Amsterdam. De uitlegging is onderteekend „A: D.(e) L:(airesse?)".

25 December 1717. NIET BIJ MULLER (No. 3527).

3451. „*Kurtze Beschreibung Der mit Thränen zu beweinenden grossen Wasser = Fluth/ welche Sonnabends den 25. December 1717. hier und dar in dem Holländischen/ Bremischen und Hollsteinischen/ &c. unbeschreiblichen Schaden erwecket.*"

Onderschrift met twee kolommen tekst en onder iedere kolom veertien versregels, alles in boekdruk, onder de afbeelding van een overstroomd land, met twee breuken in den meer naar achter liggenden dijk. Rechts op den voorgrond, op een deur of luik, geeft een vrouw met een klein kind bij zich, een zuigeling aan één der mannen, die in een schuitje hulp brengen. Achter de schuit een gedeelte van een huis zonder dak. Links een dorre boom, waarin twee mannen, terwijl een derde er in tracht te klimmen. In den linkerbovenhoek een afzonderlijke voorstelling met inschrift: „A. Der grosse durchbruch an dem Damm. Die unter wasser gesetzte Gegend um die Stadt Bremen." Rechts een dergelijke, doch met het inschrift niet boven, maar midden in de voorstelling: „Wasserfluth in dem Oldenburgischen bey Elsfleth". Duitsche gravure, br. in-fol., z. n. v. gr. Onder den tekst met fileetrand omzet, het adres van Caspar Rad te Augsburg. Hierbij: „Relaas" enz. (Muller No. 3527).

## GROOT TAFEREEL DER DWAASHEID.
1720.

3452. „Het groote tafereel der dwaasheid, Vertoonende de opkomst, voortgang en ondergang der Actie, Bubbel en Windnegotie, in Vrankryk, Engeland, en de Nederlanden, gepleegt in den Jaare MDCCXX. . . . Gedrukt tot waarschouwinge voor de Nakomelingen, in 't noodlottige Jaar, voor veel Zotte en Wyze. 1720." (Muller No. 3535 en S. No. 3535)

De uitvoerige inleiding, welke Muller deed voorafgaan aan de beschrijving van „Het groote tafereel der dwaasheid" maakt 't noodzakelijk, dat hij, die 't na Muller nog eens beproeft, nieuwe gegevens moet hebben voor dien herhaalden arbeid. Ik geloof dat ik het met eenig goed gevolg kan ondernemen en dit zal mij des te beter gelukken, omdat ik het bezwaar hier even geldend vind, als toen ik het bij den Lusthof van Momus uitsprak, dat n.l. een engelsch werk van onze hollandsche prenten een uitvoeriger verklaring geven zou dan wij zelf. Ik heb mij de moeite getroost Mullers beschrijving te vergelijken met die van Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1612 tot 1693 en vond daarin aanleiding te over om aan te vullen, te verbeteren en mede te deelen wat Muller, die trouwens wel naar Stephens' werk verwijst, gedeeltelijk of in 't geheel niet vermeldt.

De volledige titel van den eersten druk van 't werk is:

„Het groote // tafereel // der dwaasheid,// Vertoonende de opkomst, voortgang en ondergang // der Actie, Bubbel en Windnegotie, in Vrankryk,// Engeland, en de Nederlanden, gepleegt in den// Jaare MDCCXX.// Zynde een Verzameling van alle de// conditien en projecten// Van de opgeregte Compagnien van Assurantie, Navigatie, Commer-// cie, &c. in Nederland, zo wel die in gebruik zyn gebragt, als// die door de H. Staten van eenige Provintien zyn verworpen:// Als meede// konst-plaaten.// comedien en gedigten.// Door verscheide Liefhebbers uytgegeeven, tot beschimpinge deezer verfoeijelyke en be // drieglyke Handel, waar door in dit Jaar, verscheide Familien en Persoonen van// Hooge en Lage stand zyn geruineerd, en in haar middelen verdorven, en de// opregte Negotie gestremt, zo in Vrankryk, Engeland als Nederland.//

Zo lang den Gier'ge Mensch
Is voorzien van geld en goed,
Krygt den Bedrieger tog zyn wensch,
Want hem de Gier'ge en Onnooz'le altyd voed.

Gedrukt tot waarschouwinge voor de Nakomelingen, in 't noodlottige Jaar.// voor veel Zotte en Wyze. 1720."

Van dit zeer bekende werk in-fol. dat, blijkens de exemplaren, die tot heden toe telkens en telkens weder aan de markt komen, in grooten getale gedrukt en herdrukt is, zijn mij, evenals Muller, vier verschillende staten van den titel bekend, alle hier aanwezig en te herkennen aan de volgende afwijkingen:

| | 1e uitgave | 2e uitgave | 3e uitgave | 4e uitgave |
|---|---|---|---|---|
| 4e reg. v.b. | ondergang | ondergang der | ondergang der Actie, | ondergang |
| 5e „ | Vrankryk, | Vrankryk, Enge- | Vrankryk, Engeland, en | Vrankryk, |
| 10e „ | Commer- | Commercie, | Commercie, &c. | Commer- |
| 11e „ | als | als die | als die door de | als |
| 13e „ | Als meede | als meede | als mede | Als meede |
| 15e „ | gedigten, | gedigten, | gedigten, | gedigten |
| 16e „ | uitgegeeven deezer | uitgegeeven deezer | uitgegeven dezer | uitgegeeven deezer |
| 18e „ | geruineerd, | geruineerd. | geruineerd, | geruineerd, |
| 22e „ | tog | tog | tot | tog |
| 23e „ | Onnooz'le | Onnooz'le | Onnoz'le | Onnooz'le |
| 24e „ | Jaar, | Jaar, | in 't | Jaar, |

De eerste en tweede uitgave hebben de vijf T-vormige figuurtjes naast elkander als fileet onder het 4-regelig versje; de derde heeft zes, vier en drie eikeltjes, in driehoekigen vorm, onder elkaar; de vierde, (eene, naar mijn meening zeer late, maar getrouwe kopie van den titel der eerste uitgave) een ornamentje uit één stuk en 2 cM. breed.

Daar ik voor de afzonderlijke stukken in boekdruk menigmaal te verwijzen zal hebben naar den tekst, komt 't mij wenschelijker voor dezen eerst bij die afdeeling te behandelen en dus op de beschrijving der platen en bijprenten van dit merkwaardige boek te doen volgen. Aan die plaatbeschrijving ga echter een en ander vooraf, wat door tijdgenoot en nakomeling over deze zaak is geschreven. Ofschoon 't mijn doel niet kan zijn en 't er de plaats niet voor is in dezen katalogus een bibliografie van dit onderwerp te geven, mogen, tot een rechte kennis van de omstandigheden, waaronder al deze spotprenten en paskwillen het licht zagen, wel eenige uittreksels medegedeeld worden uit de werken van enkele auteurs, en de eerste welke dan aan 't woord komt, is de

maandbladschrijver bij uitnemendheid van dien tijd, die in den *Europische(n) Mercurius XXXIe Stuk I Deel* (bl. 211) Amsterdam 1720, voor 't eerst spreekt over 't deel dat Holland aan de algemeene bubbelkoorts kreeg in de maand April van dat jaar. Hij doet dit met de volgende weinige, maar veelzeggende, woorden: „Men behoeve niet te denken, dat dezen Handel binnen *Engeland* alleen bepaald bleef; verre daar van daan, zy kwam ten eersten na *Holland* met een zoort van een Orcaan over vliegen, en speelde fraay den beest op de *Amsteldamsche* Beurs, en in 't *Fransche* koffy-Huys in de *Kalverstraat*, waar door men groote verandering bespeurde in de Menage van veel Perzonen, na dat zy met deeze Wind-negotie veel wonnen, of verloren."

In dit eerste deel vond de uitgever het oirbaar het portret van Law op te nemen; de schrijver voegt er (bl. 229) bij dat hij 't woord, dat Joseph Scaliger op de „prodigieuse geleerdheid van den jongen Heer *Hugo de Groot* beliefde toe te passen. . . . „*Monstrum sine vitio*", niet al te nauw voor Law zou durven doen gelden.

In 't *Een-en-Dertigste Stuk. Tweede deel.* (bl. 94) wordt 't den schrijver een beetje te erg met der Hollanderen dwaasheid. Hij schrijft: „Sta Lezer, en ziet hier te gelyk met schrik en verwondering, 't geen uwe Voorvaderen in deeze Landen nooit gezien hebben, en 't welk uwe nakomelingen veel ligt niet zullen zien, en naauwlyks konnen geloven!

Het was ons Land niet genoeg, dat het t'zedert eenige jaaren zo greetig en onverzadelyk de kwade Zedens en Gewoontens van *Vrankryk* en *Engeland* hadde ingeslokt, en daar zig zo smoorlyk tot haar uyterste bederf op verslingerd; o neen! te dezer tyd moest men nog verder gaan: men moest op 't voorbeeld van die twee genoemde Koninkryken in hoope van een ingebeelde winst, een ydele Windhandel in Papieren begonnen te doen: men hadde naauwlyks een stukje van de *Fransche Missisipische* Pastey geproeft, en zyn mond aan een *Hachet* van de *Engelsche Zuid-Zee* Compagnie Actien gezet, of men was die naburige Volken nydig, dat men hoorde dat daar zo veel geld mede gewonnen wierd, zonder eens te beseffen, dat daar aan de eene kant gewonnen, aan de andre ook verloren moest worden.

Men kwam dan eerst voor den dag in Amsterdam, die Koningin van *Nederland*, met een Project van een Compagnie van Assurantie, daar men publieke gedrukte opstellen over al van zag hangen: maar de Heeren van de Regeering, ziende dat zodanig een werk ten uiterste schadelyk, ja ten eenemaal ruineus voor de reele Negotie was, sloegen dit cordaat af, en stremden deszelfs voortgang.

Dog wat gebeurt er? konden deze Uitvinders hier niet te regt raken, zo dagten zy, dat zy wel iemand vinden zoude, welken deze kost zoude smaken: zy vervoegden zig na *Rotterdam*, daar zy ten eerste welkom waren, al zoude het maar geweest hebben uyt jalousye tegens de eerst-

gemelde Stad, om (waar het mogelyk) haar hier mede wat afbreuk te doen: en men reguleerde tyd en plaats, om het geld der Intekeningen te ontfangen: ten dien einde zag men.... (een) Project voor den dag komen."

Hoe Rotterdam tot op den huidigen dag nog geen spijt heeft van zijn opgerichte compagnie heb ik in het *Rotterdamsch Jaarboekje. Zesde jaargang.* Rotterdam 1899, trachten uiteen te zetten en voor 't geen de *Mercurius* nu verder daaromtrent bevat, verwijs ik naar dat opstel. Dit eerste door hem medegedeelde „project" werd gevolgd door die van alle steden, welke een compagnie oprichtten en een groot deel van dit „Stuk" van den *Mercurius* is er mede gevuld.

Op blz. 201 seq. geeft hij dan verder de volgende beschouwingen er over ten beste:

„Was nu dit fraye spelletje door de Nederlanden in Holland begonnen, het scheen te dezer tyd of het zelve aldaar ook moeste eindigen, en de vermaarde Stad en Vesting *Woerden*, gelegen aan de Rhyn, tusschen Leiden en Utregt, was de laatste van alle, die men een Compagnie zag uitschryven: dewelke genaamt wierd een Compagnie van Assurantie, Commercie, en Beleening: deze zoude bestaan uit een Capitaal van zes Millioenen Guldens, verdeelt in 6000. Actien, á 1000. Guldens ieder: Met deze penningen zoude men by provisie aanvangen, de Negotie van Hennip, Manufacturen van Zeildoek, 't slaan van Kabels en Touw-werk, als meede van Kaas, Pannen, Tichels &c. Alle te zamen zeer fyne waren!

Men moet hier egter aanmerken, als dat Amsterdam, Haarlem en Leiden, het opregten van eenige Compagnien, van wat naam die ook mogten zyn geweest, niet geduld hebben.

Zy considereerden aan de eene kant wel, dat dit zeer schadelyk was, voor 's Lands Welvaard en de Reele Negotie, dog aan de andre kant waren zy niet in staat, om den Handel daar in, onder zo veele vreemdelingen, als men voornamentlyk in de eerste Stad bevond, te konnen beletten of stuiten.

Men zag te dezer tyd al, dat het met deze Actien zeer slegt stond af te lopen, en met die der kleine Steden van Zuid- en Noord-Holland, zag het 'er reets zo jammerlyk uit, dat men ze genoegzaam niet kwyt konde worden, al hadden de Eigenaars zelfs Geld willen toegeven.

Het gemeene Volk, altyd tot wat nieuws genegen, had in het eerste in dezen Handel wat smaak, dewyl men zelf onder haar eenige vond, die met een klein zommetje van een twintig á vyf en twintig Guldens beginnende, daar een twee á drie duizent Guldens mede wonnen, maar wanneer zy eindelyk begonnen te zien, dat deze Negotie zo nadelig was voor alle handwerken, reele Koopmanschappen, Winkel-neringen, en alle eerlyke wezentlyke Kost-winningen, zo begon haar dit vry wat tegens de borst te wezen, en in de krop te steken: Opgeschote jongens en volwassche Mansperzonen, voegden zig publiek tusschen de Actionisten

in, kogten en verkogten met elkanderen, met veel gebaarmakingen, quanswijs ook Actien: aan Liedtzangers en Straatschreeuwers was mede geen gebrek, die daaglyks met nieuwe deunen en hekelschriften de Passanten de ooren vermoeyden, yder zogt door een nieuw uytgevonde Straatlibel of vreemdtbedagten Titel, mede een veeg uyt de Pan te krygen, hier schreeuwden 'er een dat het door de ooren gilde: *De Roskam der Actionisten;* op een andere plaats weêr een ander: *de Actionisten in de Rouw, de Bankeroetiers Wagen na Vianen, Loop an, Loop an*, en diergelyke staaltjes meer.

Veele boekwinkels zagen 'er door de menigvuldige uytgekome Gedigten en Spotprenten, die om en aan de deuren woeyen, uyt, als of ze een schets van de met wimpels en vlaggen gestoffeerde Haagse Hof-Zaal wilden vertoonen. Zelfs manqueerde de Schouwburg mede niet, haar deel van deezen Windthandel te trekken, want men vertoonde te dezer tydt op dezelve, met een ongelooflyke toeloop tot veertien agter een volgende reyzen, en zelfs op ongewoone dagen zekere klugt, met de naam van *Quincanpoix of de Windthandel*, werdende gevolgt van nog een andre frats uyt het Theater Italien ontleendt, onder den tytel van *Harlequyn Actionist*, die al mede met veel toejuyching ontfangen wierdt.

Vervolgens kwam het zo verre, dat te Amsterdam des avonds voor zeker Coffihuys in de Kalverstraat, daar dezen Handel sterk wierd gedreven, en om die reden gemeenlyk Quincanpoix genaamt, zeer veel gemeen volk vergaderden, aldaar alle de glazen uytgooyden, en de deur, die toegesloten was, om alle onheylen voor te komen, openramden, 't welk nog verder gegaan, en veel ligt kwader uytslag hadden konnen gehad hebben, by aldien de Justitie, van de Ratelwagts verzelt, daar by tyds niet hadden tusschen gekomen.

Ja de Ed. Gr. Agtb. Heeren van den Geregte der zelver Stadt, namen deze zaak en gepleegde hostiliteyt zodanig ter herten, dat ze des Zondags daar aan, extraordinair vergaderden, des namiddags om vier uuren, het volgende Placcaat publiceerden, en des avonds deeden affigeeren.

„Also myne Heeren van den Geregte" enz. hier volgt in extenso de onder de gedrukte stukken hierachter vermelde Publicatie, met een tweede, welke daarna afgekondigd werd, verkleind te zien op de platen Muller No. 3553 en 3562 als aangeplakt aan het koffiehuis Quincanpoix.

„Te dezer tyd" (zoo gaat de Mercurius voort) „deden de Heeren Burgermeesteren dezer Stad ook boven ontbieden de Overluiden en de voornaamstè geswoore Makelaars, aan dewelke, voor hun, en hunne mede Gilde-broeders zeer scherp en striktelyk geinjungeert wierd, zig in geenderhanden manieren direct of indirect met deze Wind-Negotie te bemoeyen, daar in eenigen handel te dryven, of de minste parthye niet te sluiten, op pœne, zo zulks aan den dag kwam, de zodanige van zyn Maaklaars plaats versteken zoude zijn. Men hernieuwde ook ten dien eynde een

Plakkaat tegens de Beunhazen; zynde van dezen inhoudt. Myne Heeren van den Geregte der Stad Amsterdam ondervindende", enz.

„Het is onmooglyk te beschryven, hoe veele Lieden van aanzien, en brave Koopliedens, die met hunne zekere winsten in de wezentlyke Negotie niet te vreede, zig in deeze Wind-kraam hebben gestoken, deerlyk zyn geruineert geworden, en daar veel ligt ons Land, en wel voornamentlyk de *Amsterdamze* Beurs, bedroefde gevolgen nog van zal gevoelen.

Het een en 't andre hielp het onbezuyst gewoel een weynig aan 't bedaren, en de Winden, die zulke verwoestingen gemaakt hadden, aan 't leggen: doch om deeze gedenkwaardige beweeging en ongehoorde schokking der Negotie, aan de Nakomeling te doen weten, en bekent te maken, door welke een wyze voorzorge de voortgang van dit quaat gestuyt is, heeft zeeker gezelschap van Liefhebbers onder den anderen ontworpen, en ter groote van een Ducaton doen slaan, eene Medallie, verbeeldende *Mercurius*, door een zoort van Harpeyen aangevallen, mishandelt, en gekluystert; welke gedrogten van *Bellerophon* op *Pegazus* gezeten, op 't vertoonen van zyn Schild, waar op men het Wapen van *Amsterdam* ziet, verjaagt werden: in de Lugt vertoond zig een benevelde Zon, en te gelyk de Zuyde en Weste Winden, door welke de Kogge dier Stad, op de baaren gezold werd; rondsom staat Hoc monstra repello. Hier mede verdryf ik gedrochten. En onder aan Anno memorando In 't Gedenkwaardige Jaar. Op d' andere zyde, heeft men dit Op-schrift, Posteritati. mercatvra ab ignoto monstrorvm genere provido consilio liberata. M.D.CC.XX. Dat is: „Aan den Nakomeling. Den Koophandel van onbekende Gedrochten door voorzigtigen Raadt bevrydt. M.D.CC.XX.

En vermits wy de uytvinding niet onaardig, aan de zaak voldoenendt, en beeter dan alle de voorgemelde Spot-printen, en een onnoemlyk getal Schimp- en Hekel-digten, agten, deelen wy dezelve aan de Lezers in de bygevoegde Print-verbeelding mede.

„En sluyten met dees Print
't Gewoel van al dien windt."

Ofschoon de geschiedschrijver in 1720 met het bovenstaande reeds afscheid genomen had van „'t Gewoel van al dien windt" worden in het eerste deel van den *Mercurius* van 1721, op blz. 13—14 nog enkele regels aan den Aktiehandel gewijd en bij 't herdenken van deze groote dwaasheid, waardoor „de Pilaren van de Amsterdamsche Beurs nog t' sidderen", deed het hem goed dat „men deeze Wind-handel wat aan 't bedaren komen" zag, „'t geene te wenschen waare, dat zo mag continueeren". In 't tweede deel van dat jaar deelt de schrijver op bl. 58 met groote ingenomenheid mede dat de Staten-Generaal tegen 11 Juni 1721 een Dank-, Vast- en Bededag uitgeschreven hadden, óók noodig om de „vermindering van neering en kostwinning, door die verfoeijelijke Actie-drift in het voorleden Jaar veroorzaakt," welke Biddagsbrief in zijn

geheel door hem wordt opgenomen en hiermede stapt de auteur van den *Mercurius*, nu voor goed, van den windhandel af.

Ook David van Hoogstraten en Jan Lodewyk Schuer hebben in het eerste deel van het *Groot algemeen historisch, geographisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek*. Amsterdam... 1733., gewoonlijk slechts naar den eersten genoemd, bijna vier folio-bladzijden aan deze windnegotie gewijd. In veel opzichten blijkbaar ontleend aan den *Mercurius*, is wat zij er over schreven, weder door J. Kok in zijn *Vaderlandsch woordenboek*, grootendeels letterlijk, overgenomen. Om niet in herhalingen te komen, meen ik met de vermelding van Hoogstraten's werk te kunnen volstaan, terwijl ik uit Kok, die (in Deel I. blz. 205 seq.) twintig bladzijden aan den windhandel wijdt, enkele regels overneem. De eerste vier bladzijden van dit artikel geven een overzicht van 't geen aktiehandel is en van de inheemschheid van deze wijze van koopmanschap. Daarop volgt een kort verhaal van de bubbelnegotie in Frankrijk, waarop de gang van zaken in Nederland wordt geschetst en uit dit deel van zijn plagiaat neem ik 't volgende over: (bl. 221) „... . Groot was het geschreeuw, van nieuwe uitrustingen van Scheepen; van nieuwe Kommercien; van 't ondekken van nieuwe landen; het graven van Graften en Kanaalen; oprichtinge van nieuwe Fabrieken, enz. even als of 'er een nieuwe waereld uit den grond zou te voorschijn komen, bezaaid met Inwooners, die alle die nieuwe Producten op 't greetigst zouden verslinden. Door dit alles was de beweeging te Rotterdam en Amsteldam ongemeen groot, bijzonder in laatstgenoemde stad. De beurs, hoewel alle andere negotie scheen verbannen te zijn, was te klein; de Actionisten begaven zig, met hoopen, naar den Dam, en verder in de Kalverstraat, die, in navolging van *Parijs*, den naam van *Quimquampoix* kreeg, en door 't gedrang, bij nacht en dag, ondoorgangelijk was; . . . Door de drift om geld te winnen, waren de Actionisten als dolle menschen geworden... Zommige Actionisten hielden Visscherspinken, die niets deeden dan van Holland naar Engeland heen en weder vaaren, om den Prijs der Actien over te brengen."

Zonder eenige vermelding van bron neemt Kok, tot slot voor zijn artikel bovendien letterlijk de beschrijving van den spotpenning over, waarmede ook de *Mercurius* een zijner artikelen over den windhandel besluit. (Zie vorige bladzijde).

Weer later geeft J. A. de Chalmot, op bladzijde 96—101 van het eerste deel van het *Vervolg op M. Noël Chomel. Algemeen huishoudelyk-, natuur-, zedekundig- en konstwoordenboek*. Kampen 1786. in-4°., een tamelijk uitvoerig overzicht van den windhandel, ook echter gedeeltelijk weder ontleend aan den *Europische(n) Mercurius*, enz. Daar de schrijver zelf zijne bronnen opgeeft en er ten opzichte der feiten niets nieuws in deze bladzijden voorkomt, moge de vermelding van den titel hier volstaan.

Omtrent de verdere lektuur over dit onderwerp kan ik, behalve het reeds door Muller terecht geprezen werk van Laspeyres: *Geschichte der volkswirthschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihrer Litteratur zur Zeit der Republik*, en het artikel van Prof. S. Vissering, „Het groot tafereel der dwaasheid 1720" in *De Gids* van 1856. I. 643, ook reeds door hem vermeld, nog verwijzen naar het degelijk Spectatoriaal geschrift: *De Koopman* III. 385 en V. 225, naar Sloet's *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek* XXI. 23, terwijl in het *Pantheon*: *Tijdschrift tot verspreiding van nuttige kennis* . . . jg. 1854. van de hand van Mr. M. A. M. 's Gravesande Guicherit, een goed geschreven artikel voorkomt over „De fransche windnegotie in het begin der achttiende eeuw.", waarin met een enkel woord over Holland gehandeld wordt en naar *De*(n) *Navorscher*, waaruit ik, wat van eenig belang was, hier trouwens overnam.

Ook in het buitenland is zeker veel verschenen over deze spekulatiekoorts, die het N. W. en Westelijk deel van Europa een tijd lang in haar macht had. Ik vermeld daarvan hier:

Ch. Mackay, *Memoirs of extraordinary popular delusions and the Madness of Crowds. Vol. I.* London 1852. in-8°.

In dit hoogst interessante werkje zijn de eerste twee hoofdstukken aan den windhandel gewijd. Ofschoon meer rechtstreeks doelende op dien handel in Frankrijk en Engeland, is ons land er niet in vergeten, terwijl er enkele prenten uit het *Tafereel der dwaasheid* in werden gereproduceerd. De opschriften der hoofdstukken zijn: „The Mississippi scheme." en „The South-sea bubble." terwijl er verkleinde kopiën in voorkomen van „Hotel de Soissons" enz. (N. b. M. No. 3610 hierna) als titelplaat; op den titel: „The bubblers' arms", een gedeelte van „The Bubbers Mirour" Stephens No. 1620. Als vignet boven het eerste opstel het portret van Law ten voeten uit (Muller No. 3537), bl. 25 „Law as Atlas." (Muller No. 3543); bl. 40 „Law in a car drawn by cocks." (Muller No. 3581).

Ofschoon Muller het „Register" onder de bijprenten opneemt (Muller No. 3610) geloof ik dat het beter op zijn plaats is aan 't begin der beschrijving van al de daarin genoemde prenten en laat ik het daaraan dan ook voorafgaan.

3453. „Register van alle de Printen die op de Actiehandel zyn uytgekomen in Jaar 1720."

Inschrift in een lint, vastgehouden door een uil met Neptunusvork links en een aap met spade rechts bovenin het randwerk, dat de gegraveerde lijst der platen omgeeft. Dat randwerk is geheel verschillend van de later voor het Dwergentooneel gebruikte (zie Muller No. 3695 hierna). De attributen hier aangebracht, doelen meerendeels op de artikelen, die de kompagnien als voorwerp hunner spekulatie opgaven. Zij hangen

allen aan een lint, het eerste links bovenaan, vertoont een pak, waarop een hen, met den utrechtschen Dom (niet een kippenhok zooals Stephens opgeeft) achter zich. In den rechterbovenhoek naast den Domtoren: „Utrecht" en daaronder nog eenige letters, waarvan „W B V S" duidelijk zichtbaar zijn. Steeds omlaag gaande volgen nu een blaasbalg, drie haringen, een kalfskop. een schild waarin „1720", een blaas met wind gevuld en een kool. Rechts, ziet men, van boven naar beneden, eerst, evenals links, een pak (aktiën?); dan een blaas met wind gevuld; een hoorn, een varkenskop, een kan, glas en flesch, een blaasbalg en een bos wortelen. In den ondersten rand is in 't midden een mannenkop afgebeeld, die twee pijpen rookt, waaruit een massa rook voortkomt; rechts gaat een rat in den val, links liggen een drietal kazen. Dat 't geheel een satire bedoelt op den windhandel, blijkt uit het meerendeel der attributen duidelijk.

Van dit register zijn hier zes staten aanwezig:

*a* Met vermelding van 47 platen.
*b* „ „ „ 56 „
*c* „ „ „ 65 „
*d* „ „ „ 67 „
*e* „ „ „ 74 „
*f* „ „ „ 74 „

Voor al deze staten is dezelfde koperplaat gebruikt. Ligt voor de eerste vijf 't verschil vooral in het getal der platen, er is ook nu en dan één der prenten van plaats verwisseld en een enkele komt slechts in één of twee staten voor. Het onderling verschil dat daardoor in de gegraveerde registers ontstond, is in het volgende staatje aangegeven:

| TITEL DER PLAAT. | *a* | *b* | *c* | *d* | *e* | *f* |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Inventeur der Windnegotie . . . . . | 29 | 29 | 20 | 29 | — | 46 |
| Bombario actionist... twede Tonneel | — | — | — | — | 29 | 29 |
| Harlekin en Bombario in den Rouw | 46 | 50 | 50 | 50 | 50 | 50 |
| De Stervende Bubbel Heere, enz. . | 47 | 46 | 46 | 46 | — | 72 |
| Bombario O dood... met Verandering. . . . . . . . . . . . . . . . . | — | — | — | — | 46 | — |
| De Wortel en Besse Posteljon . . . | — | 47 | 47 | 47 | 47 | 47 |
| Madame Lauw. . . . . . . . . . . . . . | — | — | — | — | 72 | — |

Omtrent den staat *f* der beide registers van 74 platen moet ik nog mededeelen, dat deze meest door mij gevonden is als laatste plaat in de uitgave van 't „Groot tafereel", met den vierden staat van den titel (zie bl. 234) er voor, een editie, die, in tegenstelling met de overige, bepaald in eens als boek uitgekomen is, zooals uit de volkomen gelijkheid van 't papier en de gelijke grootte der vellen duidelijk blijkt.

In het bezit van den heer van Dam van Noordeloos te Rotterdam was, volgens diens mededeeling (Navorscher XVII. 273) een register waarop

slechts 64 platen voorkwamen; Muller twijfelt bij de vermelding van deze variant echter aan 't bestaan daarvan; die met 65 prenten zag hij alleen in een exemplaar van den heer C. J. van Leeuwen te Woerden.

Door Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1636 (niet 1637 zooals Muller heeft), worden drie staten vermeld, met 47, 65 of 74 platen, de laatste is staat *f*, wijl daarop de „Stervende Bubbelheer" als No. 72 voorkomt.

3454. — 1. „Eere-titel, of Gordijn voor het schouburg der actie -Tafereelen, beschildert met de actie-winkel des Groenen en Dorren tyds, Of spiegel des papieren waerelds."

Opschrift boven vijf kolommen in boekdruk, waarvan de eerste helft wordt ingenomen door een 58-regelig vers, aanvangende: „De Jeugd juichte om de blyde Tyd," enz., en waarin met den windhandel gespot wordt en de laatste helft, onder het afzonderlijk hoofd: „Lyst der actien in deeze winkel te koop.", allerlei zotte titels voor die aktiën mededeelen.

Deze tekst staat onder- en geeft in het vers tevens de verklaring van een gravure kl. in-8°., door J. Folkema naar A. Houbraken, gevat in een bepaald voor dit prentje vervaardigd randwerk in-fol., evenals dat van No. 3453, niet voorkomend in 't Dwergentooneel een serie van prenten, hierachter nader beschreven, en bestaande uit lofwerk, waaraan verschillende voorwerpen zijn opgehangen of toegevoegd, allen met één of meer bijschriften. Midden bovenin is een ossekop afgebeeld, met het opschrift:

„Ik ben de Hopman van de dommen
Doch won d aardoor van Vossen groote sommen".

Daaronder een kinderhoofd met baret op, (Stephens noemt dit een monniks- of priesterkop), wind uitblazende, met het onderschrift:

„Al blaas ik nog zo sterk
Ik doe maar munniks werk."

Onder de twee ooievaarsbekken, die, als deelen van 't ornament, aan weerszijden uit 't lijstwerk voortkomen en waarvan de linksche een kikker, de rechtsche een adder pakt, staat links:

„Ik gryp vast aas, doch ik voorspel
Een onbeHaagelyk gequel."

rechts:

„De adder, die me is aanbevoolen
Maakt nog zo wat capriolen".

Deze beide ooievaars doelen, óók blijkens de onderschriften, op 's Gravenhage, in 't eerste door de groote H in „onbeHaagelyk"; in 't tweede door de adder, die zooals men weet, in den bek van den ooievaar in 't wapen van den Haag ook voorkomt.

Links hangt aan de eerste krul van 't ornamentale lijstwerk een kooi, waarin een vogel, die zegt:

„Bed riegelyk lok-aas br engt me in de yse vlucht".

Verder volgen aan deze zijde, van boven naar beneden, de voorwerpen en bijschriften zooals ik ze hier opgeef:

een bril: „De actien der Brillen
Zyn voor al de oude lien te nut om te bedillen".

een kaas, waarin een mes gestoken is:
„Men snyd de kaas te dik
Elk heeft er voor een schrik". (Stephens: shrik).

vijf haringen: „Panharing 50 om een stuiver".

een trom:
„'t Kalfsvel van de actie trom
Maakte meer als haar burgers dom".

een dwerg, met schepnet aan een langen stok, bij wiens hoofd:
„Het zy ik vis of niet
't Blyft alles in 't verdriet";

bij het net waarmede hij eenige geldstukken tracht op te visschen:
„'t Geld van de grond weer op te vissen
't Zonk te diep, het zal my missen".

Dit net bereikt de onderste lijn van 't randwerk, links daarvan liggen twee azen uit het kaartspel, waarboven drie varkensstaarten hangen; dwars daar langs staat: „Henne kaart, en zwyne staart, zyn eve verm aart". Rechts hangt aan 't bovenste ornament, evenals links, een kooi, nu ledig maar met sparregroen omkranst; 't bijschrift is:

„Wech is de vogel en maakt goede c ier met zyn Laur ier".

welk laatste woord, „Lauwrier", nog eens staat onder de bladeren ter zijde van de kooi aangebracht; daaronder volgt een hoorn, die met het bijschrift: „Je zelt 'er van", den zin: „Je zelt 'er van hooren" vormt. Dit is door Stephens of, wat waarschijnlijker is, door zijn helper, niet begrepen en ook niet vertaald. Dat 't tegelijk een woordspeling op Hoorns' „compagnie" was en een geëikte spreekwijze in onze taal ontging hem geheel. Verder volgen:

een rol varinas-tabak: „Oprecht amis foorts".

zes wortels: „Men moet de wortel van 't quaad uitroejen
Of men zou de heele kraam verknoejen".

drie goudsche pijpen: „Onse winst is Rook".

een dwergenfiguur met spade, bij wiens hoofd:
„Kabouter mannen moeten 't maaken
Of men zal nooit ten einde raaken";

(dit doelt niet op de aktiehandel in 't algemeen, zooals Stephens zegt, maar op Utrecht en zijn kanaal naar zee);

bij het blad der schop: „Ik schey uit graven
Aan vaart en haven".

Rechts van deze schop, die eveneens de onderste lijn van 't randwerk bereikt, hangt een druiventros, waaronder men leest:

„De druiven zyn zuur
By Fransje buur".

Tusschen schop en net is in het ornament het naam „Cyfer van Law": een dooreengevlochten J en L in recht- en spiegelschrift aangebracht. (Stephens geeft onvolledig. alleen „L. L."). Op dit naamcijfer rust een tobbe, gevuld met „Bubbel Kreeften" (een is er reeds uitgevallen); boven de tobbe staat: „De kreefte gang is al 't belang". Onder 't naamcijfer liggen drie „Engelse kaekjes met Cassia" (Stephens noemt dit vuile eieren met Cassia, 't zijn echter ‚Trochisci Cassiæ'; rechts daarvan een rat, die naar een aktie loopt, waarop: „Rotte kost" is gegraveerd, (zinspeling op Rotterdam). Links van de tobbe met kreeften zijn boven een gedeelte van 't lofwerk, door Stephens als biezen (rushes) verklaard, drie vliegende insekten afgebeeld, met opschrift: „Barre-biesjes"; ofschoon het als dubbele woordspeling niet geheel te verwerpen is, geloof ik toch dat „Barre-biesjes" hier eerder beteekent „kwade beestjes" dan „kwade biezen"; rechts ervan, boven 't ornament van wortellof staat: „Dorre Lof werk". In den linkerbovenhoek van den rand zijn drie vliegende zwaluwen afgebeeld, waarboven: „Met 't Lot te vreen zyn we in de vrye lucht"; in den rechterbovenhoek drie dergelijke met opschrift:

„Lichte voglen schraal van veeren,
Konden 't lichtst actioneeren."

Dit alles nu dient als omgeving van de eigenlijke voorstelling, die al heet ze als eerste plaat in 't voorgaand „Register" ook „Eere-titel" eigenlijk tot inschrift heeft: „Mors actionum ultrix Graf kelder der Verongelukte Actionisten." terwijl er in een lint boven staat:

„Een schoone Lofkrans deese onse Actie Winkel cierd
Met planten, meubilen en veelerly gediert."

De prent, die bepaald reeds vroeger zonder randwerk gebruikt werd, is door inschriften op den windhandel toepasselijk gemaakt. In een vertrek, waar tegen den muur „Actien in Blanco" hangen, laat de Tijd een jonge vrouw in een spiegel zien. Zij wijst hem op een inschrift in de „Geactioneerde Waereld" bol, die voor haar ligt. Dat inschrift luidt: „ik zie alles verkeerd". Over dezen bol ligt een slang, met den staart in den bek, waarbij:

„De Windverkooper imiteerd
Dit dier het geen zig zelf verteerd".

Bovenaan leest men in den wereldbol nog:

„De Zon ging vrolyk op
Maar drukt in 't Westen menigs kop",

terwijl er, alsof 't beelden van den dierenriem waren, twee menschenhoofden, één van terzijde en één van voren gezien worden.

In den linkerbovenhoek staat als in een tegeltableau: „Dese Winkel word uit verkoft. 't Huis te huur terstond in te vaaren."

Gravure gr. in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3536 en S. No. 3536, Stephens No. 1638). Van deze plaat ken ik drie staten:

*a* met den tekst in vijf kolommen, in boekdruk.

*b* „ „ „ „ vier „ „ „

Onderling verschillen deze beide o. a. in het vers:

Titel: laatste woord bij *a* „waerelds" bij *b* „warelds".

| | | |
|---|---|---|
| 1e regel | bij *a* „juichte" | bij *b* „juygt". |
| 11e „ | „ „ „kapriolen" | „ „ „kapirolen". |
| 16e „ | „ „ „windschat" | „ „ „windschap". |
| 20e „ | „ „ „bekneld" | „ „ „beknield". |
| 50e „ | „ „ „meenig" | „ „ „meening". |
| 55e „ | „ „ „bewyzen" | „ „ „bewzzen". |

in de „Lyst der actien" enz.

| | | |
|---|---|---|
| regel 9 | bij *a* „Waterzuchtige" | bij *b* „Waterzugtige". |
| „ 20 | „ „ „Moppige" | „ „ „Mopoige". |
| „ 32 | „ „ „Met-blik" | „ „ „Met blik". |
| „ 37 | „ „ „Schoone Hoofse" | „ „ „Schoone Hooftze". |

De slotzin van beide verschilt op de volgende wijs:

*a.* „En meer andere welke zyn// verschimmeld, en zo over-// vloedig dat het grimmeld,// die voetstoots by heele la-// sten in 't Pakhuis en in de// Hel zullen gevyld worden."

*b.* „En meer andere welke zijn ver-// schimmeld, en zoo overvloe// dig dat het grimmeld, die// voetstoots by heele lasten in 't// Pakhuys en in de Hel Sullen// gevuld worden."

*c* is op een zeer zwaar vel in-plano getrokken en kon niet dan dubbel geslagen in het Tafereel opgenomen worden, evenals *b*, in den vierden druk, die ook wel dubbel gevouwen, maar toch op kleiner papier gedrukt is. De tekst is in hoofdzaak aan *b* gelijk en ook in vier kolommen, maar heeft o. a. in regel 16, 20, 50 en 55 de lezing van *a*, terwijl in regel 1 hier, afwijkend van *a* en *b* beide, „juygte" staat. In de „Lyst der actien" heeft regel 37 hier „Schoone Hoofze", dus anders dan *a* en *b*; de afbreking der regels aan 't eind is gelijk aan *b*; alleen heeft *hier* de vijfde regel „zullen" in plaats van „Sullen".

3455. „*D Heer Johan Lauw Raadsheer des Koninks en Controlleur Generaal der Finantien* 1720."

Portret van J. Law ten voeten uit, naar links, staande in een tuin, met uitgestrekten rechterarm en in de rechterhand een papier waarop: „Finantie is me goutmijn"; onder den linkerarm den steekhoed; een handschoen los in de linkerhand. Bovenstaand onderschrift is, met 't volgend 4-regelig vers, gegraveerd in den ondersten plaatrand:

„Dit's Lauw wiens Mildehand heel Vrankrijk heeft vergult:
Door baatsucht Schent de Godt en Menschelijke Wetten:

Den Jongen-Vorst ontlast van Oud en nieuwe Schult
En d'Onderdanen van haar' laatste Pistoletten."

Onder het vers staat het grootendeels uitgeslepen adres: „Isack? Houwens" „E"(xc.)„Rott", het is dus een reeds vroeger gebruikte prent. Gravure in-fol., z. n. v. gr. (N. b. M. of S.).

Ik beschrijf dit portret uitvoerig, omdat het zoo niet *de* zeldzaamste, dan toch zeker een bijna nooit in het „Groot Tafereel" voorkomende prent is. In geen der talrijke exemplaren, welke mij ter vergelijking gegeven zijn, vond ik dit portret dan in een overigens lang niet kompleet exemplaar van den eersten druk, met een aanteekening in H. S. op het schutblad, waarvan ik den inhoud hier om der kuriositeits wil mededeel:

„Dit Boek Weegens de Dwaasheyd der Actie Handel in A°. 1720 is Toebehoorende Aan Jan Haagen Coopman In Wijnen Tot Amsterdam T geene wederom is gekoomen aen Jacob van Liesvelt, in Trokkade voor Een Stuk Schilderij door frans Hals verbeeldende Jantje van Scheveninge".

3456. — 2. „M^re^ Jean Law con^er^ du roy en tous ces (*sic*) con^ils^ controleur gnäl des finances en 1720."

Portret van Law ten voeten uit, naar links, staande in den tuin van Versailles? met waterwerken, berceaux enz. Hij heeft hier den steek onder den rechterarm en een stok in de rechterhand; op het papier, dat hij in de linkerhand heeft, leest men: „Dico Ego mea opera Regi." Gravure in-fol., door L. Schenk, met adres van P. Schenk, bovenstaand onderschrift en een 4-regelig fransch vers, in twee rijen: „Sous l'Auguste et Sage Regence" enz. gegraveerd in den ondersten plaatrand. (Muller No. 3537, Stephens No. 1645).

3457. — 3. „De Wind Koopers met Wind Betaald, of de laaste zal blyven hangen."

Inschrift in den bovensten plaatrand van een prent, die een gezicht op de Beurs te Amsterdam geeft en een open plaats voorstelt, aan weerszijden en van achteren omgeven door een zuilengang met een gesloten verdieping er boven. De klok van het torentje aan de achterzijde, waarin „Quinquenpoix" staat, wijst 9 uur aan, (niet kwartier over negen zooals Stephens zegt, daar er slechts één wijzer op is, gelijk dit oudtijds steeds 't geval was). Twee mannen houden, midden op 't plein, een „Lyst van de Wind Negotie," omhoog, waarin een-en-twintig verschillende aktien genoemd worden. De man rechts heeft een papier in de hand, waarop: „alle zoort van Wind negotie te koop". Vóór dezen een tweede persoon, in de linkerhand een langen stok, zooals de uitleggers van kermistableaux gebruikten en een papier op de borst, waarop: „Ach! Ach! Ach!"

Vóór deze drie staan twaalf personen, van welke er elf een papier in

de hand hebben met de volgende inschriften. gelezen van links naar rechts: „Verdoemd is die wint negotie", „Ik moet myn Winkel late vaeren", „ik kan niet Slaape", „Ik heb 0 voor myn Project gekreegen", „wie heeft 2 P^c. te leen.", „Ik ben geruine erd met die neg.", „wie wil bederflyk Projecten koopen". „ik Leef nog op Hoop", „twitte Wambus sal mȳ deel zyn", „Ik heb van daag 10000 gl. gew.", „in 't kort ryk". Onder de rechtergalerij hebben slechts twee personen een papier in de hand; vooraan één met inschrift: „wy blyve allemaal hange", achteraan één achter de vierde kolom, met „Bombarie". Links onder de galerij eveneens nog eenige personen met papieren, waarop, van voren naar achteren: „Stro|pe te Koop", „ach. wat ben ik ziek", „Za na Viane", „gae na t verb.(eter) H.(uis)", „4 P^t of gy kr. niet", „al door Lauw". In de bovenverdieping van de achterzijde der Beurs zijn twee nissen, waarin links de Fortuin, rechts, volgens het vers, „Eidle Hoop", staan; beiden strooien papieren uit, alle met inschriften voorzien. Op die aan de zijde der Fortuin leest men „Kragt", „Schoonhyt", „Kindre", „Rykdommen", „Ionkhyt", „Eer", „Lang Leeve", „Kroone", „Scepters", „Gesondheit", „Ieugd"; aan de andere zijde: „koets", „Schone myden", „Vrouwe", „goud", „Kooper", „Paarde", „Silver", „Goede Wyn.", „Hofsteeden", „Leckerny". „Zyl Iagten".

Onder deze gravure br. in-fol., z. n. v. gr., is een 34-regelig vers gegraveerd, in drie kolommen, aanvangende:

> „kom Heeren, Wevers, Boeren. Snyers;
> kom Mannen, Weewenaars en Vryers
> die van het Spoor der Reede dwaald," enz.

en onderteekend: „I: Bombario."

De beide laatste regels van dit vers zijn een lofspraak op de amsterdamsche regeering en luiden:

> „Lang leeven dan de Burger Heeren,
> die zulk bederf der Lande keeren."

Van deze prent zijn mij drie staten bekend:

*a.* een exemplaar in 't British Museum, (Stephens No. 1623) met de volgende „Lyst van de Wind Negotie" „1. Oostindische Comp. 2 Westindische Comp. 3. Zuyd Zee. 4. Banck. Vaarten Graaven 5. Commercie. 6. Navigatie. 7. Assurantie. 8. Disconteren. 9. Scheepsbouw. 10. Traficq. Bodemery 11. Hout Negotie 12. Lombaart. 13. Tollen. Zand Banken. 14. Pagten. 15. Zout Negotie. 16. Opregten der Koopmanschap. 17. Coffy. 18. Cacaü. 19. Brandewyn. 20. Groote Vissery. 21. Klyne Vissery en nog veel andere".

*b.* met dezelfde „Lyst", doch in plaats van de O. en W. I. Compagnien, welke woorden weggekrabt, doch gedeeltelijk nog zeer goed zichtbaar zijn, leest men nu: „1 Draf. 2 Spoeling."

De prent in dezen staat is dus enkel een variant van de vorige en niet een voor dit doel geschikt gemaakte, reeds vroeger gegraveerde plaat, zooals Muller vermoedde. (Muller No. 3538).

*c.* geheel als *b.*. doch onder het hollandsche een duitsch vers. Ik zag dezen staat, evenals den onder *a.* beschrevene, in geen der zeer talrijke exemplaren. welke ik ter vergelijking kreeg en vond ook dezen alleen vermeld door Stephens, *Cat. Brit. Mus.* in de noot van No. 1623.

In deze verzameling zijn drie exemplaren der plaat aanwezig, die alle van den onder *b.* beschreven staat zijn, en onderling alleen in scherpte van afdruk verschillen, terwijl een van deze de volle marges heeft en daardoor den geheelen plaatrand, die bij het meerendeel der ingebonden exemplaren teloorging en waarin zeker later het duitsche vers is gegraveerd.

Dat de onder *a.* beschreven staat op verzoek der kamers van de O. en W. I. Compagnien gekonfiskeerd is en dus 't spoedig verzenden naar Engeland wellicht oorzaak is, dat het vermelde exemplaar dáár de vernietiging ontkwam, ligt dunkt mij wel eenigzins voor de hand.

Stephens beschrijft onder No. 1625 en 1626 een omgekeerde kopie van deze plaat: „The Bubblers bubbl'd or the Devil take the Hindmost." ‚De bedriegers bedrogen of de duivel heeft 't laatste woord.' Deze gelijkt dus veel op plaat 5 (No. 3459), hierna. Zou 't misschien juist andersom en de hollandsche platen kopiën van deze engelsche zijn?

3458. — 4. „Kermis wind-kraamer en grossier" — „Le Monopole des Vents."

Opschriften boven een 30-regelig hollandsch vers, in drie kolommen en onderteekend „Q: Verwoude" en een 20-regelig fransch vers. in twee kolommen, door „S. Civilien", beide gegraveerd onder een prent, die met de verzen samen een gravure in-fol. vormt, z. n. v. gr. In den bovensten plaatrand staat: „Wie redeneeren wil is mis. Men vind de Lapis by de gis."

Op de wolken en een zak met aktien, waarin men leest „actiens by de Baal.", zit een man die papieren uitstrooit met de inschriften: „Papiere Blaasbalge te grabbel", „actien vol passien", „Quinquampoix" en die een windmolen op 't hoofd heeft, waarbij „Ik loop met" (molentjes); hij wordt door den wind omhoog geblazen, die links tegen een verdorden boom stuit. waarbij men leest: „'t Word alles dor. En 't geld raakt hor." Achter den man staat een tweede met een eindje kaars in de rechterhand; boven wiens hoofd:

„'k Dagt eerst ik was het ventje
Maar k Brand myn hand aan 't endje".

Hij wijst met de linkerhand op de „Uit vaart Cedul op voor-raad." die rechts in de plaat gegraveerd is en een navolging is der lijsten,

waarop de namen voorkwamen der personen, die ter begrafenis genoodigd werden. De volgende bij den windhandel voorkomende uitdrukkingen staan hier in de plaats van persoonsnamen, zooals blijkt uit de laatste woorden der „cedul".

„Schryf maar in", „Op tyd", „Loos rysen", „Loos daalen", „Loose Goudbeursen", „Eerste termein", „Raawe actie", „Transport", „Surplus", „Subscriptie", „Premie trekken", „Premie geeven", „Beleening", „Dubbelde interest", „Ryk of dol", „Leg af", „Spa", „Fred: Hendrik", „De andere vrinden gelieven in order te volgen". Onder deze lijst staat een open koffer, waarin ratten zitten; in de zijkant leest men „Poejers voor muisen en Rottē. Schieters en motten"; links van den koffer een eendvogel (end) met een pak (last) op den rug, als illustratie van het daaronder staande spreekwoord: „'t End. draagd de last". Naast den man op de wolken ziet men rechts een gedeelte van een derden persoon; in zijn handen heeft hij een blaasbalg, waaruit hij „Heet", „Lauw" en „Koud" blaast naar een kat, die aan iederen poot een met wind gevulde blaas heeft en boven welke staat:

„Word ik niet van de wind verstooten
Ik Val op 't Land nog op myn pooten".

Op een kalen tak van den dorren boom zit een aap: „Copy van menselyke handel Is onse wandel.", die door een verrekijker naar die kat ziet en zegt: „Wie ziet nog 't End". Geheel bovenaan een gevleugeld kopje, uit de wolken wind blazende tegen een vliegenden vogel midden boven in de plaat en tegen de kat vroeger vermeld. Onder den vogel nog 't inschrift:

„Misbruik van al wat gy begint
Veel erger is als rook en wind."

Op den tweeden grond, links naast de „Uit vaart Cedul", is de fabel van de koe en de pad in beeld gebracht, waaromtrent de laatste vijf regels van het hollandsche vers 't volgende zeggen:

. . . . o! 't was goet,
Quam hier de Esopise verdichting
Voor veele baselaars tot stichting;
De pad zich groot maakt by de koe;
Maar barst van wind, door blaasen moe."

Het hollandsche vers begint:

„Wind is 't begin; wind is het end;
Myn kussen en myn fondement." enz.

Het fransche dat veel beter, maar ook geen woordelijke vertaling van het hollandsche is:

„Le Vent est mon tresor, coussin, et fondement.
Suis je maitre du Vent, je le suis de la vie." enz.

Gravure in-fol. z. n. v. gr. (Muller No. 3539. Stephens No. 1646).

Van deze prent is hier slechts één staat aanwezig. Er zijn er echter drie:

*a.* een staat vóór het fransche vers. door Stephens vermeld, terwijl Muller No. 3539*b* zijn exemplaar „Eenig?" noemt;

*b.* de ook hier aanwezige staat, mèt het fransche vers;

*c.* slechte kopie, door Muller vermeld, waar de voorstelling vermeerderd is met een man op den voorgrond, bij wien: „Ik ben van een man geworden een kint." (Muller No. 3539*c*).

3459. — 5. „De Windverkopers of Windvangers, die door wind, verliezen Geld en Goed: bederven Vrouw en Kind."

Inschrift in den bovensten plaatrand eener grootendeels omgekeerde en zeer gewijzigde kopie der plaat onder No. 3*b* hiervoren beschreven. De „Lyst van de Wind Negotie" is uitgebreid tot 27 nommers, n.l. „22. Annunniteyten" (*sic*) zeker voor Annuiteiten, „23. Hesse-karren.", „24. Lootereyen.", „25. Oude Vodde.", „26. Ramskoolbroe^c^k", „27. Kool."

Hier heeft de man, die links van de „Lyst" staat, een papier in de hand, waarop: „Wie koopt myn 'd Acties". De persoon, die als verklaarder voór dezen staat heeft ook een papier op de borst, waarop: „De acties slaan myn op 't hart".

Op den voorgrond ziet men hier twaalf personen, waarvan er elf een papier in de hand hebben met de volgende inschriften, van links naar rechts: „Ryk door inbeelding", „Oostindien is myn voorland.", „Tuszen hoop en vrees, de hel of 't vagevuur", „100000 gl. winst ik ga 't myn wyf zeggen", „Wie geeft myn verlore geld weer.", „ô Acties! ô Acties", „Myn uitvinding is verworpen", „'k Heb myn vrouws juwelen verpand", „Ik zal nog dol worden", „De acties slaan my in 't hooft". „Myn winkel is hor", „De wind negotie doet myn hoofd zeer." Links staan onder de galerij slechts twee personen met een papier; op 't ééne leest men: „Hoe ko men wy van d'acties af", op het andere „na Viau(en)". Boven een deur achter in de galerij aan deze zijde en waarvoor eenige dames staan, is gegraveerd „Windnegotie". Rechts nog vijf personen die samen zes papieren in de hand houden, waarop, van voren naar achteren gelezen: „Wie koopt myn bederf", „Ik kryg de stuyp", „Ik ga vlug.", „Ik niet meer", „Wie geeft prem(ie)", „Ik kan niet slape". In de klok, die hier 3 uur aanwijst, staat „Quinquenpoix". De Fortuin, die hier, evenals op plaat 3. links staat, strooit ook hier papieren uit, waarop: „Inbeelding", „Eidelheid". „Klagten", „Droomen". „Bederf". „Zugten", „Hoop". „Berouw". „niet", „Waan", „Wind". Rechts strooit Overvloed (op plaat 3 IJdele Hoop) „Winst", „Geluk" (een woord dat eerst op één der papieren links gegraveerd, maar daarna weggekrabd was), „Landen", „Glorie", „Vermaak", „Schatten", „Heuwelyken", „Aanzien", „Intrest", „Scheepen".

Onder de plaat het volgend 54-regelig vers, in drie kolommen gegraveerd, onderteekend „Bambario!":

**„Gy die in bubbels, bank en zuid,**

Uw geld, verstand en tyd verbruit,
En uit het ryzen of het daalen
Van de Actiën een schat wilt haalen,
Waardoor gy u bedrogen vindt,
Of anderen bedriegt met wind,
Zie hier een Prent van de Actienarren
Die raazend ondereen verwarren.
Filip roept, wonder in zyn schik,
Wat geeft men nu voor Medenblik!
Dat heeft een treffelyke haven;
Het hoeft als Utrecht niet te graaven
Naar de Eems; hoe zyt gy zo verwart,
Dat gy niet meêr bied als een quart?
Ioost roept: wat geef je nu voor Muîen
Dat zal de haven leeg doen kruijen,
Dan heeft men een bekwaame vaart;
Elke Actie is een zoopje waard.
Smous Levi roept kom my je leeven,
Ik stel te nemen of te geeven.
Frans raast weg met de Zuid en West;
Want Wezep is het alderbest.
Het kan geldzuchtige Actie dwaazen
De uitdeeling doen in Varkens blaazen.
Wie bied' er, schreeuwt een andre vent.
Voor wortelacties acht percent?
Ik heb een reiszak roept een ander,
Vol bubbelacties door malkander.
Wie koopt een Regiment drie vier!
Betaal me maar vry met papier.
Hier Zwol, en Kampen, Harrelingen!
Gy kunt ze nu goedkoop bedingen,
Tergou, en Delft is ouwe kost.
Ian roept, och dit 's een slimme post!
Licht zal ik al myn veeren laaten
Te Purmerent, en op de plaaten
Te Enkhuizen, maar 'k zal in Edam
Licht winnen dat my Alkmaar nam.
Iob roept de Maas door duizend listen,
Brengt niet als rotten in myn kisten!
Zo dat ik ligt, o arme bloed,
In 't korte naar Vianen moet.
'k Word dol, en kan van spyt niet slaapen,
Omdat een party windrige apen

Gaan zitten met haar kaale gat.
In myn zo zuur gewonnen schat
Ach vrinden wil niet met my foppen.
Dewyl dat gy aan die Aktie stroppen
Van Meester La..... heel fraai verguld,
Met my in 't kort ligt hangen zult.
Wanneer de groote Bubbelheeren,
Voor geld ons kladpapier vereeren,
Komt roept eer dat men verder dwaal,
Dat Quincampoix de duvel haal!"

De prent wordt door Stephens beschreven. Over 't algemeen zeer juist in 't overzetten der bijschriften, is zijn mededeeling dat Vianen een „place for lunatics" was, zooals men weet, onjuist en zou „free-town" beter vertaling zijn. Van deze plaat ken ik niet meer dan één staat. (Muller No. 3540, Stephens No. 1624).

3460. — 6. „Nieuwe en Nette Aftekening van de Door Gravinge die er staat te Geschieden beginnende van de Stadt Utrecht tot aan Spakenborg in de Zuyder Zee met des Zelfs Afbakinge &c Gedrukt tot Amsterdam by de Wed^u Ioachim Ottens op de nieuwendyk in de Warelt kaart".

Gegraveerd inschrift in het bovenste van twee stukken eener kaart, die, in de lengte aan elkaar gezet, een voorstelling geven van de vaart, welke men van Utrecht naar zee wilde graven, om deze stad tot een haven- en handelstad te maken; een plan, dat niet nieuw was, daar de zonderling van Nimmerdor, jonkheer Everard Meyster 't reeds een halve eeuw vroeger wilde beproeven.

Tusschen de beide deelen der kaart is een profielteekening gegraveerd om de hoogte aan te geven, „die men te doorgraaven heeft (had) eer men met de Stadts Peyl gelyk is." Dat er nog menschen gevonden zijn, die dit plan uitvoerbaar achtten, terwijl over een lengte van meer dan 500 roeden een hoogte van 10 tot 15 voet was, die doorgraven moest worden eer men 't utrechtsch peil bereikt had, is bijna onbegrijpelijk. Ofschoon er echter nog met graven aangevangen is, heeft men dit spoedig laten steken, maar getracht door geldloterijen, de kompagnie nog op de been te houden, die zijn kantoor hield in 't „Ammonitiehuys" op de Kromme Nieuwe Gracht, dat zij voor *f* 12000 van het gemeentebestuur kocht. De kompagnie bezweek echter toch eenige jaren later.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken hiervan maar één staat. (Muller No. 3541, niet vermeld door Stephens).

3461. — 7. „Op en ondergang der Actieonisten".

Gegraveerd inschrift in de bovenste lijst van een monument, dat op den top prijkt met het portret van J. Law, te halver lijve, en van voren. Het is omgeven door een slang als lijst, en wordt vastgehouden door

een aap, die voor den toeschouwer rechts daarvan staat, met zijn poot op Law wijst en zegt „Lou-maand". Law heeft een papier in de hand, waarop: „missisipi"; links van het portret is de fabel van de wolf en 't lam in beeld gebracht.

Tusschen de eene de en andere helft van het opschrift is een paard afgebeeld, naar rechts gekeerd en in 't later te noemen vers: „paardje-schyt-geld" genoemd.

In het bovendeel van het monument, is, zooals er in de lijst daaronder staat, „Het Thuilleriece Hof" afgebeeld. Dat paleis ziet men in zijn geheel op den achtergrond; op 't plein, er vóór, een koets met zes paarden bespannen, waarin, volgens 't vers, Law zit, die het volk tracht te ontvluchten, dat wraakzuchtig tegen hem opkwam. Op den voorgrond is links een vrouw afgebeeld, weenend bij het lijk van haar man, die (weder volgens 't vers) omgekomen in 't gedrang, weggedragen wordt, terwijl nog een tweede dood op den grond ligt met het bijschrift: „Dit doen de missisipise acties." Tegen 't onderste en breedste gedeelte van 't monument hangt, alsof 't er met twee spijkers aan bevestigd is, een prent met onderschrift: „Quinquempoix". 't Is niet, zooals Stephens vraagt, een gezicht in Parijs, maar een topografisch juiste afbeelding van den Dam en de ingang van de Kalverstraat; rechts ziet men nog één raam van 't Stadhuis (nu Paleis). Men is op allerlei wijze druk aan 't handelen. Ongeveer in 't midden op den voorgrond staat een vrouw bij een kruiwagen, volgens het papier dat ze in de hand heeft roepende: „Goetkoop Hoorense Wortelen". Naar links, iets meer naar achteren, staat 't volk, dicht opeengepakt; bij de voorste groepen hebben sommigen papieren in de hand, met de volgende inschriften: „Dit is wat goets Utrecht", waarop een tweede antwoordt: „Het is bedrog", verder „Het bederft de negotie", „ik bender een Heer by geworden", „alkmaar Rotterdã", „Edamer Kaas.", „Zuid Zee". Rechts staan op den voorgrond een vrouw en een man, elk met een papier in de hand; volgens de inschriften zegt de vrouw: „dat had ik niet gedagt alle mael wint"; de man: „Ik verlaat myn negotie ook".

In de ruimten, die het schuins oploopend monument aan weerszijden boven in de plaat openlaat, zijn als 't ware twee schilderijen opgehangen; links is daarop afgebeeld de Zuidzee, met een stukje kust, waarop eenige personen, o. a. een jongske met een papier: „Zuid Goud of Wind"; rechts op den achtergrond der schilderij een prospekt van Utrecht, terwijl men op den voorgrond ijverig aan 't graven is van 't kanaal naar zee. Onder ieder schilderij een medaillon, links met een rad van avontuur en 't inschrift: „Dat gaat 'er op en onder." terwijl, als simbool, dat er toch niets aan de aktiehandelaars te veranderen valt, rechts het spreekwoord „het is den moriaan gewasschen" in beeld gebracht is, met bovenschrift „Verloore arbeid." Links zit Merkurius troosteloos aan den voet van 't monument bij een pak, waarop „Papier

en Wind te Koop". terwijl rechts, als van achter 't monument, twee mannen komen. de één met gaten in zijn jas en een papier in de hand: „Armoed op 't End", de ander, beter gekleed maar met een boek. waarop „Debet" in den rechterarm en een papier in de linkerhand, waarop: „Help Vianen of ik hou het met Fredrik Hendrik". In den ondersten plaatrand is een 128-regelig vers gegraveerd in zeven kolommen, dat, wel wat langdradig, de verklaring der prent geeft. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken geen anderen staat. (Muller No. 3542. Stephens. No. 1647).

3462. — 8. „Actieuse papiere Atlas naar de Mode met zyn Na-sleep; oft Kegelspel des klynen Tyds". — „L'Atlas Actieux de Papier à la Mode. avec ses complices et le Jeu de Quille du petit Tems."

Opschriften boven een 24-regelig hollandsch- en even groot fransch vers, onderteekend: „S. Civilien.", elk gegraveerd in twee kolommen, in een schutting met een ingang in 't midden, op den voorgrond eener prent, waarop negen personen van verschillenden leeftijd en uit allerlei stand zijn afgebeeld, die elk een wereldbol torschen. 't Zijn er negen omdat het een kegelspel verbeelden moet, waarnaar de „klyne Tyd", die als een engeltje met een gevleugelden zandlooper op 't hoofd. in den ingang op den voorgrond staat, gereed is den bal te werpen, die hij in de handen heeft. Op den tweeden grond links staat eerst een boer, die zijn spade in den grond heeft gestoken, waarbij een mol en het bijschrift:

„Wie graaft met de Mol
Is blind of dol";

bij zijn beenen staat: „De boer treed ook in t perk als doende t zwaarste werk"; dan volgt, naar rechts, een livereiknecht, op den rug gezien, bij wiens voeten men leest: „Ik koop myn Heer zyn koets en paarde En hy ryd nu te voet, op d'aarde" (niet „garde" zooals Stephens heeft). De derde persoon is Herkules, wiens knods aan zijne voeten ligt, waarover een graadmeter, met bijschrift: „wie wil mee over Zee", en die Law helpt den grootsten bol te dragen. Tusschen Law en Herkules staat nog een knaap, die een kleinen bol torscht en bij wien men leest: „Met de Jonge word mee bedonge". Law, die in 't midden der plaat in rijk geborduurde kleeding en met een lange pruik als een zeer deftig heer is afgebeeld, heeft als bijschrift: „Ons Papier Heelal Geraakt ten val", terwijl bij zijn rechtervoet staat: „L.V.V. is 60" (niet „1560" zooals bij Stephens). De lettercijfers zijn zeker aan zijn naam LaVV ontleend, welk verband echter 60 met den windhandel heeft kan ik niet verklaren. In de wereldbol van Law staat, met zinspeling op zijn naam en geboorteland: „LAUdo Britannos"; bij zijn linkervoet: „'k heb verband op het land." Achter Law ziet men een „Schrobster, of popster" naast hem een jood: „Ouwe Kleere te koop", bij wiens linkerbeen gegraveerd is: „Elk loofd nu met my De schachery". In de opengelaten plaats van

dit bijschrift staan de voeten van een harlekijntje „Bombario", die, evenals al de anderen, een papieren wereldbol torscht; achter hem: „Al door ons". Geheel rechts is nog een vrouwelijke Atlas onder wier voeten men leest:

„De klyne Waereld draag ik by me
Maar de Actieuse doet my zwyme".

Een gebroken vaandel „Vervalle Compag(nie)", waaronder nog „Deboursement" staat, een zwaard en een degen liggen op den grond. Bij Herkules' voeten loopt een hazewindhond, die een „Actie" in den bek heeft en tusschen wiens pooten staat: „De Wind wint wind", (dit is in 't engelsch niet „Wind wins wind", zooals Stephens zegt, maar „the grey-hound wins wind"), terwijl links van zijn kop en rechts van een wegloopenden haas gegraveerd is:

„Laat my de Haas ontsnappen
Zo ik mag Acties happen".

In den rechterbovenhoek is een afzonderlijke voorstelling, zooals er bovenin gegraveerd is uit „Ovid: Metam: Lib. 4": Herkules den draak verslagen hebbende vluchten de verleidsters. In den bovensten plaatrand, met het woord „Atlas" in 't midden, staat „Verklaaring van 't Klyne Tafereeltje..... 't Veelhoofdig schrikdier Eigenbaat Geveld zy voorts de aanloklykheeden verjaagd, waar door elks vrye staat Goude appelen plukke in 't Hof van vreede." In de pilaar rechts van den ingang het volgende inschrift: „Altyd Negen." en de volgende cijfers onder elkander: „9 18 27 36 45 54 63 72 81 90 99 108" waaronder, door een streep afgescheiden, dan nog „162" volgt. De som der cijfers van elk getal is, behalve bij 99, waar 't 18 is, steeds negen. In de pilaar links staat hiervan de tamelijk duistere uitlegging: „Negen nooit van negen verkeerd Hoe je addeerd of multipliceerd Zo volstrekt zyn ook de zotten die met 9 samen rotten". De achtergrond is met sterren bezaaid en links staat de halve maan, waarbij overdwars in den plaatrand gegraveerd is: „By de Maan kan 't bestaan". Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze plaat ken ik geen anderen staat. (Muller No. 3543, Stephens, No. 1648).

3463. — 9. „By veele zit de kei in 't hooft
Om dat men in de wind gelooft".

Inschrift in een draperie met franjes midden bovenin een gravure, die zeker vroeger diende tot een ander doel, maar nu door de bijschriften op den windhandel toegepast is. 't Geheel is een illustratie van het spreekwoord: „de kei in 't hoofd hebben", d. i. malende zijn. Geheel links staat een man met beide beenen in een bierkan, met inschrift: „Het is nu Even veel wat men doet.", een groote kei steekt uit zijn voorhoofd; op zijn hoofd staat een bierkan; hij heeft een wandelstok in de rechterhand, achter uit zijn broek steekt een pijp; hooger zijn nog twee andere aan-

gebracht; van de pijp, die hij in den mond heeft, hangt een papier af waarop men leest: „Het is zo Lau en heet wagt uw voor het branden". Boven zijn hoofd het volgende 8-regelig vers, dat in de laatste vier regels verklaart waarom hij overal met pijpen is bestoken.

„Ziet dog hoe rank zyn al myn leden,
Zo ben ik van de Kei gesneden,
'k Heb niet als alles maar gebrek,
En sta gelyk een malle gek;
Dat ik nu sta myn Pyp te smoken,
Van alle kanten uit gestoken,
Wil zeggen hoe van 't Zuider nest
Men niet als rook en wagt op 't lest."

Van links naar rechts volgt nu, op den voorgrond, een man, die met een band om 't hoofd, waarin „Desen acties doen myn de dood" en een tweede om 't lijf, met inschrift: „Wat zyn ik 'er vast in geraakt." in een operatiestoel vastgebonden is en in 't voorhoofd gesneden wordt door een man met de kous op den kop. In de kous, waarop een vaandeltje steekt: „Sy komme nog alle met de kous op 't hooft 'thuis". Onder den stoel een pot met faecalien en 't onderschrift:

„De dood angst is dat hem bekruipt,
Wyl d'Acties hem met stank afdruipt."

Een weinig schuins daarboven wordt op dezelfde wijze een man van de kei gesneden, die hier met een riem met gesp aan den stoel vast gebonden is en in de rechterhand een bierpot, in de linker een potlepel heeft, terwijl men in de muts van den operateur, waarop een mortier en stamper geplaatst zijn, leest: „Het komt van de wind". Ook onder dezen stoel staat een pot; links er naast het volgend 4-regelig versje:

„Al ben ik niet regt by myn zin nen,
Tis egter tyd om Geld te winnen,
Al wie dien handel maar begind,
Krygt 't Hooft vol rook en ydel wind."

Rechts van deze voorstelling zit, in een stoel, met een uil op de leuning, een derde patient, in wiens hoofddoek waaruit een varkenspoot steekt, staat: „het siet 'er slegt uit." Boven zijn hoofd leest men:

„Wat moet men nu al smerten lyden,
Dit (*sic*) zig zyn gekheit uit laat snyden,
Zo is 't niet vreemt dat jong en oud,
Meest al de Kei in 't hooft behoud."

Onder deze laatste en dus bijna in 't midden op den voorgrond, staat een nar van een stilletje op, zich de posteriores vegende met een papier, waarop: „Hier zyn de acties goet toe." Links van dezen:

„Die zo zyn acties Kei doet dalen,
Behoeft geen Dokter by te halen,

Terwyl een ander, die daar 't schort
Elendig om gehavent wordt".

Geheel rechts zit alweder een man in een operatiestoel; aan zijn linkerhand ontvalt den hoed, waarin een mes steekt; met de rechter- duwt hij een man van zich af, die een muts, met mes er in, op 't hoofd heeft; rechts terzijde is een oude vrouw bezig hem met een nijptang den kei uit het hoofd te trekken, waar naar een oud man, achter haar, belangstellend ziet. Bij den linkervoet van den patient staat:

„Ik gryp myn Kak'laar by zyn kaken,
Terwyl ik nu niet kwyt kan raken
Myn actie Kei, die 't gantsche hooft,
Van al haar Huisraat heeft berooft,
Kom plaast (*sic*) my nu by al de gekken,
Haalt meesters die dit kwaat uit trekken."

Onder den stoel en de oude vrouw staat in twee kolommen en in 14 regels het antwoord van het oudje, luidend:

„Krankhooft houdje toch wat stil,
Gy ziet dat ik jou helpen wil,
Maar al zag ik uit Hondert oogen,
Zo is 't nog niet in myn vermogen
Om dit generaal gebrek
Zo onbesonnen, Dol, en Gek,
Te heelen; 'k heb nogtans door wandelt
De werelt en altoos gehandelt
In zulk: waar meê men 't Geld verbruit,
Althans voor my ik scheid er uit.
En raade nu die soort van gekken,
Om naar vianen heen te trekken,
Daar menig bange ziel in woont,
En het verlies om niet verschoont."

Tusschen dezen patient en dien met den uil op den stoel, zit of liever ligt in een mand een man, die met een blaasbalg een vuur aanblaast in een pot, met het inschrift: „brandje niet", waarin eenige brandijzers ter gloeiing liggen, en waaronder men leest:

„Ik maak myn Eisers gloeyent heet,
Maar elk die wag te zich voor leet,
Maar slaat gy willens uwe handen
Hier aan, zo lag ik om je branden".

Op zijn hoofd heeft hij een tulpenpot, waarin: „sy sullen haar nog branden". Vlak achter den laatstgenoemden patient in den stoel, twee mannen waarvan de één op des anderen rug gezeten, een muts op 't hoofd heeft, waaruit de azen van het kaartspel steken met het inschrift: „ik speel mee", terwijl de ander met zijn muts naar den uil slaat, zeggende:

„Ha Ha al myn Acties verlangen
Is staag, om eens den Uil te vangen."

Links bovenin, gedeeltelijk onder het opschrift hier boven aangegeven, een man zijn aktiebrakende vrouw ondersteunende, terwijl een dwergdokter, links van beiden, haar urine beziet. In 's mans muts: „het stinkt als de Pest", terwijl rechts van zijn hoofd staat:

„Ei Heerschop ziet myn Wyff doch aan,
Zy kan door zwakheit naauwlyk staan,
En doet staag niet als Acties braken
Hoe zal ik nu aan 't Kosje raken?"

De dwergdokter, met „geen Raad" in zijn breedgeranden hoed, antwoordt:

„Hier in dit Land is veel te kyken,
Maar waar zal ik het by gelyken,
Als by een kwaal voor tagtig Jaar
Die in de Stadt van Haarlem waar,
En daar men voor een bloem dorst geven,
Wel Duisent Pond: wie heeft zyn leven
Gehoort? ook zulk een gek getier
Als elk nu doet met Wind papier?
Ik Dokter sta te speculeeren,
Wat best dient om dees kwaal te weeren."

Meer naar rechts, onder de andere helft van 't hoofd-inschrift der prent, ligt een man met haneveeren op de muts, een papier in de uitgestrekte rechterhand, waarop: „Ik schiet 'er het hagje nog by in" en met ontbloot achterste voorover op den grond. Boven hem:

„Hier trekt de Dokter onverstoort,
d'acties uit Ian gat zyn Poort."

Die dokter is een gebochelde dwerg in wiens rug „Bambario" staat; deze trekt hem met een tang een kei uit het achterste. Geheel rechts is een monnik afgebeeld, die ten achterste voren op een op elbogen en knieën liggende non gezeten, met een vossestaart aan een stok gebonden haar ontbloote posteriores kastijdt, waaruit een papier steekt met: „Och houd dog op". In de vossestaart: „Munnikse Acties"; in den hoofddoek der non: „'t Is nu te laat"; onder haar:

„Au my roept droogäart onder 't schryen,
Moet ik hier om zo bitter lyen,
Had ik dien handel nooit gedaan
't Zou beter met myn saken staan."

Boven deze voorstelling staat nog:

„Hier lykt'er een geheel t' onvreden,
Om al de schadens laast (*sic*) geleden,
Beveelt zyn Makker t' onder gaan
Om hem die parten uit te slaan."

Deze voorstelling doelt oorspronkelijk op Broer Cornelis Adriaensz., pater te Brugge en komt ook voor, doch in andere gravure, in *Papekost opgedist in geuzen-schotelen*, met het onderschrift: „In spijt van brieven en pasquillen Sla ik mijn devotarigen op de billen".

Oude kopergravure br. in-fol., z. n. v. gr., waarvan ik vermoed dat zij ook als spotprent op den tulpenhandel gediend heeft. De sporen van vroegere inschriften zijn hier en daar nog duidelijk zichtbaar. (Muller No. 3544, N. b. S.).

**3464.** — 10. „Quinqu anpoix."

Inschrift in een draperie met franjes onderaan, midden bovenin een plaat, waarvan de hoofdvoorstelling in gefigureerd randwerk geplaatst, een kijkje geeft in 't fransche koffiehuis in de Kalverstraat te Amsterdam, dat het centrum der aktiehandelaren was en daarom Quinquampoix genoemd werd naar de straat in Parijs, die denzelfden naam had en ook het brandpunt van Law's spekulaties was. De voorpui is gedeeltelijk weggenomen, zoodat men in de gelagkamer ziet, waarin een reverbère brandt met kaarsen er omheen. Midden boven de opening het hoofd van „Lauw", zooals er onder staat. Tusschen dit hoofd en 't opschrift is een harlekijn afgebeeld aan wiens narrenkap ezelsooren en vleugels zijn aangebracht, om zijn hals hangt een mandje met molentjes en in de rechterhand heeft hij een zotskolf; hij wordt geflankeerd door twee bellenblazende apen. Ook in de straat voor 't huis is 't, evenals daarbinnen, vol menschen. Midden onder deze voorstelling is een narrenwapen afgebeeld, waarin een papier (aktie) met een molen aan iedere zijde en één er onder; 't helmteeken is een narrenkop geflankeerd door twee molentjes; op de narrenkap zit een rat, terwijl er twee „Laseres Klappen" uitsteken, met een papier er tusschen, waarop de aangehaalde woorden gegraveerd zijn. Onder dit wapen en gedeeltelijk links daarvan, een lint met inschrift: „tous eux qui veine iseis sont ataques de la malades de perdre lesprei" d. i. tous ceux qui viennent ici sont attaqués de la maladie de perdre l'esprit. In de opengebleven ruimte aan weerszijden van de hoofdvoorstelling is links nog het volgende gegraveerd: Geheel bovenaan, naast bovenstaand inschrift, in een papier: „Condisie van Wesep negosie & compani van" (varkens, zooals zeker wel begrepen moet worden uit het daaronder afgebeelde varken). Iets lager, meer ter zijde, werpt zich een wanhopig aktionist van een rots in zee; volgens 't 40-regelig vers, dat in vier rijen onder de prent is gegraveerd: „Om zyn verloren schat en geld, Weêr uit de Zuidzé op te duiken". Tegen die rots ligt een papier, waarop men boven de afbeelding van eenige horens: „Condissie van Hore" leest; daaronder een kat door ratten besprongen met onderschrift: „De Ratten eten de Kat". Op een afzonderlijk papier ziet men, weer lager, een Uilebord met de cijfers 1—22. Dit spel bedekt gedeeltelijk de masten van een schip in zee, met bijschrift: „Waar naa toe" „ik syl

naa de Misisipe". Aan 't strand zit „Pallas geboeit" aan een zwaren steen, ineengedoken te kijken naar een globe. die met den stoel omhoog staat („De Wereld... het onders t' boven," zooals in het vers staat, dat foutief op de plaats der puntjes „niet" voor „ziet" heeft). Rechts is. op gelijke lijn met het inschrift, een papier, waarop bovenaan: „Condissie van Muyde" en onderaan: „Ik fabriquer sonder geldt en sonder spoul"; rechts daarnaast is op een kleiner papier een bakermat afgebeeld, waarin een vrouw, die een kind bakert; de zuigeling zegt: „Ik word in de Actie gebakert". Merkurius, die daar boven komt aanvliegen, heeft Utrecht tot doel; hierop wordt gewezen door een papier: „Condissie van Uytrecht", boven de afbeelding van een gravend man, bij wiens spade staat: „Ik graaf altyt sonder ent", terwijl achter hem een toren te zien is, die den Domtoren moet voorstellen doch er weinig op gelijkt. Deze toren zou vuurbaken worden voor de schepen, die uit de Zuiderzee naar Utrecht varen zouden door het te graven kanaal. Bakermat en graver worden in 't vers op *deze* wijze bijeengebracht:

„Merkuur vligt (*sic*) in het narre kleed
Vast naar de gravers en de krui jers,
Daar men der een leid in de luyers,".

Ter zijde van de bakermat valt Ikarus omlaag, wiens vlerken zijn losgesmolten door de zon, in den rechterbovenhoek; onder hem een aktie met „Harlinge Asseuransi op mosselen" en daaronder een mosselman met kruiwagen. Weer lager een ledige open kist, waarin ratten huishouden; in den deksel: „In plaas van geldt Rottekeutels" (woordspeling op Rotterdam). Onderaan rechts van het narrenwapen: „De Deugt getreet door de nyt"; rechts van deze voorstelling „Phajeton" (*sic*) met zijn wagen uit de lucht vallende.

Het vers vangt aan: „Dus ziet gy Quinquenpoix verbeeld,
Vol Actienarren" enz.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3545, Stephens No. 1649).

3465. — 11. „De Kermis-kraam, van de Actie-knaapen, Schaft vreugde, en droefheid, onder 't Kaapen."

Inschrift in den bovensten plaatrand van een spotprent op den windhandel waarvan de hoofdvoorstelling een groote wagen is, getrokken door twee padden en gemend door Bedrog, een vrouw met vijf borsten, wier kleed met vischhaken is bezaaid, wier hoofd niet begroeid is met haar, maar met slangen, waarop een muizenval staat en die een slang als zweep in de hand heeft. Op haar schoot heeft ze links een dubbelhoofdige sfinx. Achter haar zit „Bombario.", wiens naam boven een ratteval staat in het vaandel, dat hij aan een stok, met een molentje er aan, omhoog steekt. Onder de val, waarvoor een rat zit, „Ziet toe". Tegen de voorzijde van het kistje dat hij op den

schoot heeft en waaruit papieren hangen met „40000", „30000" en „2000" er in, is gegraveerd: „Rykdom by de last"; in het kistje staan pakjes papieren op één van welke men leest: „acties edam". Achter Bombario staat de duivel, die met een blaasbalg Harlekijn wind in het ontbloote achterste blaast, welke door dezen weder uitgebraakt wordt in een menigte akties, waarnaar de dicht opeengedrongen menigte, links op de plaat, begeerig de handen uitstrekt. De volgende namen komen op deze papieren voor: „Harlinge", „Zwol", „Wesep", „Schiedam", „Gouda", „Edam", „Campen", „Enkhuisen", „De West", „Commerci", „Munnikendam", „Rotterdam", „Utrecht", „Naarden", „Alkmaar", „Medenblik", „Delft", „muien", „De Zuid", „Missisippi". Eenige personen tusschen deze menigte links hebben papieren in blanko in de hand; geheel op den voorgrond is er een, die in vertwijfeling een papier toont, waarop „100000 al quit". Naast hem rijdt een jongen met een kruiwagen met stroppen, een vrouw biedt den wanhopigen man er een aan. Links op den tweeden grond een gebouw, (het Fransche Koffiehuis in de Kalverstraat te Amsterdam), waaruit ter zijde een vlag hangt, met de afbeelding van den duivel, binnen een omheining (den Hollandschen tuin) onkruid zaaiende tusschen de tarwe, met het bovenschrift: „Quincampoix." en het onderschrift: „In de onkruid Zaayer". Vóór op den stok hangen drie kransen met narrekappen er aan. In de zichtbare zijde van den wagen zijn de wapens van een elftal steden gegraveerd, n.l. (van links naar rechts en van boven naar onder gezien) van Edam, Purmerend, Hoorn, Enkhuizen, Utrecht, Monnikendam, Kampen, Weesp, Naarden, Muiden, Medemblik, terwijl daar boven de hoofden uitkomen van vier mannen, elk een papier in de hand houdend waarop, van links naar rechts: „Wy doen me", „De Comp is vol", „Luilekkerla:"(nd), „Sant kruyers", (dit laatste doelt op Utrecht en is niet, zooals Stephens heeft, de naam van hen die iemand zand in de oogen werpen); bij de voeten van Bombario zit nog een vijfde man die een ledige geldbeurs aan het volk laat zien. De wagen rijdt naar rechts op een poort aan, waaraan boven den doorgang de wapens van Haarlem, Amsterdam en Leiden hangen; er onder: „Sic Itur ad Astra". Een wachter, die in de poort staat, met bisschopsmijter op, waarin de drie kruisen van 't amsterdamsche wapen, wil den wagen, volgens 't vers, naar buiten drijven, met alle windhandelaars, die nu zich bevinden in de ruimte, begrensd door een muur tusschen het koffiehuis Quinquempoix en laatstgenoemde poort en die ook achter den wagen vol volk staat. In 't midden op den voorgrond staat een man, wiens paruik afvalt en met een papier in de hand, waarop: „Het is verkogt", die door een hollandsch zeeman, rechts van hem, wordt aangevallen; meer naar rechts een kwakzalver met een kistje dat hem om den hals hangt en waarin verscheiden fleschjes „Voor Siekheid" en „Voor Dolheid" staan. Naast dezen, weder rechts, een man tusschen de boomen van een draagstoel, waaruit aan de voorzijde een

hoofd steekt, zeggende: „na 't Lazarushuis". Naast den ingang, geheel rechts, staat een omroeper met een trom en in de linkerhand een label, waarop: „Hoort mijn Heere, hoort, die ryk wil worden van Luisen, koopt Acties." De woordspeling: „Luisen" voor „Louisen" is bij Stephens niet vermeld. Een weinig links van de poort, achter den muur, ziet men een kwakzalverstent met inschrift „acties te koop", waarop een menigte met stokken gewapend en met steenen werpend volk aanvalt; daar achter verscheiden rijtuigen in vliegende vaart; nog hooger een kring van dansende mannen en vrouwen. Op den achtergrond water met schepen en meer naar links de stad Utrecht met den Domtoren; op de zandvlakte daar vóór is men druk bezig met het graven van het kanaal naar zee. Een weinig achter den Harlekijn op den wagen ziet men het Waaggebouw te Amsterdam, midden tusschen het groen. Op de wolken zit Jupiter; Merkurius komt naar hem toe gevlogen, terwijl de oppergod zijn bliksems omlaag zendt en Phaeton uit den hemel valt. Onder de plaat is met het opschrift: „Verklaaring op de Print door Philadelphus.", een 74-regelig vers, in vier kolommen gegraveerd, aanvangende: „Bedrog dat zich aanminnig toond" enz. Philadelphus is de schuilnaam van G. Tysens; of hij echter dit vers maakte betwijfel ik, daar hij 't beter deed. Misschien heeft men op den goeden klank van zijn naam, zijn pseudoniem misbruikt. Gravure gr. in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3546, Stephens No. 1650).

Van deze prent bestaan, voor zoover mij bekend, drie staten:

*a* de boven beschrevene;

*b* een latere, slechte afdruk met de cijfers 1—14 in de plaat. Of er een afzonderlijke verklaring der cijfers bij dezen staat behoort, weet ik niet.

*c* dezelfde plaat, met duitsche verzen, vermeld door Stephens.

3466. — 12. „Arlequyn Actionist".

Spotprent op den windhandel met bovenstaand inschrift in een lint, vastgehouden door een vliegenden uil, van achteren uitblazende „de Compagnie is vol" en „de leste sal 't gelag betaalen". Dat lint is geplaatst tusschen allerlei voorwerpen, die op den windhandel doelen of op de plaatsen waar zij gedreven werd. Van links af beginnende is dit een varkenskop (Weesp), daar onder een bos wortelen (Hoorn), een paar flesschen, twee pakken, met het wapen van Utrecht op 't bovenste, drie haringen (Enkhuizen), een afhangende hoorn (wapen van Hoorn), vier goudsche pijpen aan weerszijden van een masker (Gouda); dan bovenstaand inschrift waarnaast rechts een ossekop, een zeis, een doedelzak, een kaas en eenige onduidelijk geteekende voorwerpen, twee ratten (Rotterdam), eenige blazen met wind gevuld en een masker. Deze vreemdsoortige guirlande hangt tegen een opengeschoven tooneelgordijn, dat links wordt opgehouden door „Scarmoes" zooals hij in 't vers, dat onder de latere staten voorkomt, genoemd wordt, achter

wiens rechterbeen men leest: „Een Zot maakt meer Zotten"; rechts staat Harlekijn erbij, die een houten zwaard in den gordel heeft, waarop „Bambario". Achter het gordijn ziet men een krioelende menigte. met den ingang van de Kalverstraat en een gedeelte van het tegenwoordig Zeemanshuis als achtergrond. Het koffiehuis, waar in hoofdzaak de windhandel gedreven werd, is aangewezen door „Quincampoix" boven de onderpui. In de luifel van 't hoekhuis links staat: „Acties in 't Gros" terwijl er een vlaggetje uitsteekt, naar de zijde der Kalverstraat, met „Kool te Koop". Alle personen houden akties in de hand en 't geheel geeft een levendig beeld van de koortsige gejaagdheid der bubbelhandelaars. Door letters worden de akties der verschillende steden aangeduid: „H"(oorn), „W"(eesp), „M"(uiden?), „E"(dam), „D"(elft?), „Z"(wol), „P"(urmerend), „U"(trecht), enz. Vlak achter 't rechtergordijn een stapel pakken papier, wier inschriften: „Engelse Narre kappen", „Fransche Narre kappen" en „Duitsche Narre kappen" doelen op 't bekende watermerk. Bovenop staan drie mannen, terwijl een vierde, gehurkt en met de ontbloote posteriores naar de menigte gekeerd, het geld, dat twee der drie mannen hem door een trechter in den mond gieten, als „Laauw" akties kwijtraakt. De derde der staande personen leest aan het volk een „Project" voor. Vóór 't gordijn, aan dezelfde zijde, staat een papegaaienkooi, waarin „Merkurius gevangen" zit, en met opgeheven handen smeekt: „Ach! Ver lost me". Onder in de kooi staat: „Bederf voor Vrouw en kinderen". Een man, die achter Bombario staat, blaast met een blaasbalg Merkurius wind in 't hoofd. Achter de kooi ligt een man op de knieën; hij wijst met de rechterhand, waarbij: „Wie wil winnen" gegraveerd is, op tooverbekers, kaarten, dobbelsteenen, enz., die vóór hem op den grond liggen; tegenover hem zit een aap bij eenige zakken geld van welke er een open gegaan is, op een anderen leest men: „ik heb de poen", en op de aktie, die de aap in de hand heeft: „Nul". Op den tweeden grond staan twee mannen, voorover gebukt om geld op te rapen, met de ontbloote posteriores naar elkander gekeerd, waaruit zij „Z:"(uid) „Z"(ee) en „Missisippi" akties ontlasten; vlak achter deze beide, rechts, een man met een papier, waarop: „al Wint"; links een tweede, eveneens met een papier, waarop: „Gelt toe"; bij dezen liggen nog twee papieren op den grond, waarop: „A"(ctie), „R"(otterdam?) en „Via ne". Ook staan er iets verderop nog twee met labellen, waarop: „Bedroch" en „Ach my". Gravure gr. in-4°., z. n. v. gr. (Muller No. 3547, Stephens No. 1651).

Van deze geestige, goed gedachte en goed geteekende plaat, zijn hier vijf verschillende staten aanwezig:

*a.* De hierboven beschrevene. Titelplaat der afzonderlijke uitgave van het blijspel van P. Langendijk, dat ook in den tekst van het „Groot Tafereel" is opgenomen. (Muller No. 3547*c*).

*b.* Dezelfde plaat. De voorwerpen aan weerszijden van den titel zijn

door arceering hier geheel gewijzigd: de varkenskop is blaasbalg geworden, de flesschen en de pakken met het utrechtsche wapen zijn in blazen veranderd, de haringen in wortels; de hoorn is gearceerd maar nog duidelijk zichtbaar; over het masker en de pijpen is wel heen gearceerd, maar 't is moeilijk uit te maken wat zij nu voorstellen moeten; de ossekop is in een kool veranderd; zeis en doedelzak hebben een onzekeren vorm gekregen; de ratten zijn rapen geworden en blazen en masker aan 't eind veel zwaarder gearceerd. (Muller, No. 3547*a*).

*c*. Dezelfde plaat. Voorwerpen naast den titel als *b*. Nu boven de plaat, in boekdruk, „Uitlegginge// der// tytelplaat.// voor// Arlequyn actionist." Er onder, eveneens in boekdruk, een vers van zes 5-regelige koepletten, in drie kolommen, beginnende: „Ziet hoe dat deeze Actiebaazen" enz. (Muller No. 3547*b*).

*d*. Dezelfde staat als *c*, veel latere afdruk. Opschrift en vers uit ander lettertype, herkenbaar aan „der" en „voor" in 't opschrift dat bij *c* zuiver onder elkaar: der" „voor, hier op deze wijze: der „ voor" onder elkander staat. In 't laatste koeplet. 1e regel, hier „gebouwen" voor „gebrouwen". (N. b. M.).

*e*. Alleen „Arlequyn actionist.", in boekdruk boven de plaat; in 't vijfde koeplet, regel 1, „sehatten" in plaats van „schatten" en in den laatsten regel van 't vers: „kou ten heet'." voor „kout en heet'." (N. b. M.).

Bovendien is hier nog een omgekeerde fransche kopie dezer prent. Gravure in omtrek uit deze eeuw, in-4°.. z. n. v. gr. Rechts bovenaan gemerkt „Pl 15 E". Alle inschriften zijn hier meer of minder juist overgezet in 't fransch. (N. b. M.).

Over 't algemeen is de verklaring der hollandsche inschriften, ook van deze prent, bij Stephens zeer goed; alleen is 't niet de Rue Quincampoix te Parijs, zooals hij meent, maar de Kalverstraat te Amsterdam die op den achtergrond afgebeeld is; Vianen wordt ook hier door hem weer een stad voor krankzinnigen genoemd, terwijl 't een vrijplaats was voor personen, die aan de vervolging voor schuld wilden ontkomen.

3467. — 13. „Uytslag der Wind Negotie."

Inschrift in een lint boven in een spotprent op den windhandel. Onder de voorstelling, samen in zes kolommen, een 72-regelig vers dat de verklaring geeft der cijfers 1—23 in de plaat en een 10-regelige „Toegift." Links zit de direkteur van één der bubbelkompagnien (1) op een leunstoel, welke op een wolk staat; met de linkerhand deelt hij „Acties op Voordeel" uit; met de rechter heeft hij een hoorn des overvloeds vast, waaruit „Overvloed van Kool" valt. Achter den direkteur staat een hollandsche boer (2), die een papier vertoont, waarop „Hoornse Wortelen". Op den voorgrond links „Bombario" (3); hij heeft een bakje voor 't lijf, met zijn naam in de voorzijde, de inktflesch, die hem aan een lint om den hals hangt, in de linkerhand en laat zijn bult als lessenaar gebruiken door

den achter hem staanden windhandelaar, die van een tweeden akties op „de West" schijnt te koopen. Tusschen en achter beide laatsten staat een nar (4), die op een lepel een geheele koets heeft, welke hij wil „inswelgen" volgens 't vers. Iets meer rechts zit een „mislukt Student" (5), die uit een pot huizen schept, maar 't zijn kaartenhuizen. Voor den direkteur staan tien personen, van welke een viertal in 't vers wordt aangeduid. Een „Heere knegt" (6) vroeger Heer, vertoont een papier, waarop „Op de Zuyd"; een niet in 't vers aangewezene heeft een papier in de hand, waarop „de Polis"; een „Smous" (7) ontvalt pruik en hoed door de haast, waarmede hij akties „Van de Bahama" aanbiedt; iets achter dezen een „Iuffrouw" (8), die „Liever Wortelen als Raapen" heeft; nog meer naar 't midden wordt een „Boer" (9) door een heer tot windhandel aangespoord, maar hij heeft, volgens 't vers, liever „beesten ... als papier." Vóór den boer een jongen met een marsje op den rug, waarop: „Overvloed van Brile." en een papier met „10000" in de hand. Rechts op den voorgrond een man (10), disparaat over zijn verliezen, uit wiens mond een rookwolk opstijgt, waarin een papier, met inschrift: „Ik ben afgeslooft, met de kous op 't hooft". Geheel rechts zit een heer (12) op een ledige kist, met opengevallen deksel, waarin men leest:

„'k dagt dees Kist vol geldt te krygen,
De uytkomst zyn maar Paarde vygen."

Voor de kist ligt nog een tweede papier, met:

„Wie troost my in myn droefheyt,
myn kist is leeg ô wee wat spyt."

De mistroostige man, wiens hoed vóór hem op den grond ligt, leunt met den linkerarm op een op tafel liggende plaat, waarop Phaëton uit de lucht vallend is afgebeeld. Op een andere kist zit een heer (11) met den rug naar den beschouwer, die door een verrekijker den arbeid gadeslaat der gravers aan 't utrechtsch kanaal (21), welke links op den achtergrond druk bezig zijn. Achter de tafel staat een dame, die volgens 't papier dat zij in de handen heeft, haar man (13) die weenend tegenover haar staat, troostend toespreekt: „myn Lief zyt wel gemoet, Denkt wat gy nog Erve moet." Rechts op den tweeden grond ziet men het „Dolhuys" (14), waarin reeds een „negotieerder in wind" is opgesloten, terwijl er twee naar den bewaarder komen met de vraag: „Wy soeke Logys". Iets hooger, aan deze zelfde zijde, trekken twee mannen (15) naar „Viaanen" dat op den achtergrond gezien wordt, terwijl „Het hinkend Paard" (16), volgens het vers, achteraankomt. Op het dak van 't Dolhuis zit een jongen (17) wiens vliegertouw breekt door al te grooten wind, terwijl een molen (18) door dezelfde oorzaak door de vang loopt. Tusschen den molen en de reeds genoemde utrechtsche gravers is een karos (19) afgebeeld, waarbij een „Gront brief" ligt, terwijl rechts daarvan een ruiter staat, afgestegen

van zijn paardje, dat „gelt scheyd". Onder dit paard ziet men een varkendrijver (20) „Van Weesp.": links naast het lint. „Staan" twee mannen (22) „'t samen in de lugt te schermen.", rechts van 't lint, in de lucht, een kasteel (23) als

„. . . . . . 't eynde van de klugt,
Men bouwt Kasteelen in de lugt."

De „Toegift" is een verheerlijking van Amsterdam en begint:

„ô Amsterdam beroemd door 't loffelyk regeeren,
Der wyse magistraat en agtbre Borger Heeren,
Gelukkig magtige en moeder Stad aan het Y.
Dat gy niet mee vervalt tot deese gekkerny." enz.

Gravure br. in-fol. z. n. v. gr. Van deze prent ken ik maar één staat. (Muller No. 3548, Stephens No. 1652.).

3468. — 14. „Quincampoix in Duigen."

Inschrift in den bovensten plaatrand van een spotprent op den windhandel. Het 14-regelig vers van „Philadelphus" (G. Tysens), aanvangende:

„Law die vry warm vry heet van kruin,
Het volk leid dapper om den tuin,
Moet Ambachtslien niet tergen" enz.,

dat in twee kolommen onder de plaat is gegraveerd, zou doen vermoeden dat het op parijsche toestanden doelt, te meer daar links op den achtergrond de Tuilerien gezien wordt. ik geloof echter dat de teekenaar een afbeelding heeft willen geven van het koffiehuis in de Kalverstraat, dat men te dier tijd „Quincampoix" had genoemd. De geheele voorstelling geeft een bijna onbeschrijfelijk tooneel van verwarring te zien. De tweede grond op de rechterhelft der plaat wordt ingenomen door het bedoelde huis, dat als een kermiskraam afgebeeld is, in de hoogte gebouwd en met een plankier er voor; aan de linkerzijde hangt een vaandel waarop: „Het Spul is uyt". De ruiten worden met steenen ingeworpen, de planken er aan de zichtbare zijde met haken uitgetrokken; alles vecht, zoowel binnen als buitenshuis. Links giet een vrouw uit het venster een pot water ledig; rechts schopt een zeeman een tafel om, waardoor ketel, kan, pijpen, enz. op 't omlaag staande volk vallen. „Bomba"(rio) ligt, door mannen en vrouwen geslagen en getrapt, voor op 't tooneel en werpt akties van „100", „1000" en „2000" onder 't volk, dat links daarvan Merkurius op een schild omhoog houdt. Deze heeft in de rechterhand een speer met vrijheidshoed waaraan een vaandeltje: „Voor 't gemeen", terwijl de wapens van Haarlem, Amsterdam en Leiden om zijn middel hangen. Rechts ligt een bijna ontkleed man (Knight) op den grond, omringd door „Zuyt"zee-akties; van welke kompagnie hij bestuurder was, het om hem heenstaande volk heft o. a. zijn met rozen bezaaide jas. „tot buyt" omhoog. Een weinig naar links, bijna in 't midden op den

voorgrond. wordt een persoon (volgens Stephens de regent van Frankrijk maar, naar ik geloof, Law, daar de schotsche harp op den broek wijzen kan op Law's geboorteland en de lelies op de fransche bescherming), op wiens borst men leest: „Ik salt niet weer doen", door een woedende menigte van zijn kleed beroofd, en, onder het omhoogsteken van een papier, waarop „Slaa doodt", met allerlei voorwerpen: hamer, stoel, stok, zaag, boor, wafelijzer, kolf, enz. gedreigd. Op den grond liggen aan zijn voeten „Missippe." (*sic*) en „Missippi" (*sic*) aandeelen. Geheel links rijdt een koets met vier paarden, waar de bedreigde persoon blijkbaar uitgestapt is, tegen de menigte in.

Links in de wolken een leeuw (de Hollandsche), die den rechterklauw op de wapens der drie niet-geaktioneerde steden houdt, onder wiens achterpoot een papier ligt met: „Hier van daan" en die met het zwaard, dat hij in den linkerklauw heeft, een dog (Engeland), met „de Zuyt" in zijn poot, een gekroonde haan (Frankrijk), die een „mississippi" (*sic*) aktie vast heeft, en verscheidene vogels verjaagt, die waardelooze akties, door een 0 aangewezen, in den bek hebben. Van deze plaat is mij slechts eén staat bekend. (Muller No. 3549, Stephens No. 1653).

3469. — 15. „De ROTTEge BLAAS-balg, en de Geest van ERASMUS zwervende uit zyn Geboorte-Stad naar de DRIE OngeACTIOneerde Vrysteden van H$^{d}$". (Holland).

Opschrift boven een gegraveerd 62-regelig vers, in vier kolommen, dat de verklaring geeft der cijfers 1—13, voorkomende in deze spotprent op den windhandel te Rotterdam. Voor een zuil, waartegen de wapens der zoogenoemd niet-geaktioneerde steden Amsterdam, Haarlem en Leiden hangen, welke door een engeltje (de Faam) gekroond worden, nemen Merkurius (4), die op die wapens wijst en Erasmus (3), in pelgrimskleed, afscheid van elkaar, daar de laatste, met reiszak, waarop: „Goe rys" in de rechter- en wandelstaf en kruik in de linkerhand, zijn geboortestad verlaat uit schaamte over haar dwaasheid. Terzijde van het engeltje: „Hoe quader naam de nyd verkrygt Hoe meer de Faam der wysen stygt." Een welgesteld Rotterdammer (2), die rechts op de plaat op een molleval zit, om daar blinde gravers (zinspeling op Utrecht) mede te vangen, vertreedt het recht, daar hij zijn voet op de schaal der gerechtigheid heeft en strooit, door de inblazingen van Bedrog (1) gedreven, allerlei akties uit, die de volgende inschriften hebben: „Rottege Actie", „Wy zyn met de Rotte Maas", „Verlaat ons niet Mercuur", „Narre schat", „Eerste Bedervers", „Veegerje P$^{t}$ mee", „Hopman der Windschutters". Vóór dezen man zit een aap, met bovenschrift: „'t Was ons Bedryf"; onder hem: „'k Wil de schande Van den Lande Slechs verbranden". De aap blaast een vuur aan en werpt daar twee strooken papier in, waarop men leest: „Wind blaast vuur aan En moet er door vergaan 't Lyt in de as". Links staan twee mannen (5 en 6) bij een kist gevuld met kool en blaasbalgen; de een heeft vier sleutels

in de rechterhand, de ander trekt zich in vertwijfeling de pruik af. Tegen de kist staat een spade, waarin gegraveerd is: „Een goude schop Voor die 't eerst vat op"; daar omheen ledige geldzakken, waar onder: „De drommel in specie". Rechts van die zakken:

„Daar is al veel gegeegen (*sic*)
Maar waar is 't geld gebleeven".

„De zakken moeten nog eens vol
Dan graaven wy als dol."

Van een hooge rots storten zich twee „Gentelmans" (7) omlaag, terwijl hun schip (8), dat door vleugels (en dus door wind) voortbewogen wordt, zonder lading „snel weerom" komt. In de (Zuid)zee ligt een man (9) op 't punt van verdrinken, hoog boven hem verduistert de (Zuider)zon (10). Rechts van de zuil, boven Erasmus, een tweede schip met vleugels (11), doch ook zonder lading, waaronder:

„'k Vlieg ras naar de Zuid
Eer 't heel is verbruid".

Iets lager en meer rechts een vleermuis (12), volgens 't vers de Westindische kompagnie. In den rechterbovenhoek een ooievaar (13) met een paling in den bek, en met het onderschrift:

„Ik heb by't H$^{f}$: (Hof) wel eer voorspelt
Een doodlyk oproer en geweld".

In den bovensten plaatrand is gegraveerd: „De Eklips der Zuider Zon doet veele in 't duister zitten Veroorzaakt door de onpolitike Maan der Br$^{n}$....." (Britten). Onder 't hollandsche vers een 39-regelig verklarend fransch vers, in drie kolommen, met het opschrift: „L'actieux souflet, et le genie d'Erasme, quitant la Ville, où il naquet (*sic*) pour aller voir les trois villes non-Actionées d' Hollande". Gravure in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3550, Stephens No. 1654). Van deze prent zijn mij twee staten bekend:

*a* de hierboven beschrevene.

*b* Geheel als de vorige; het laatste woord „op" in 't inschrift in de schop links, dat in den vorigen staat bijna onleesbaar achter aan den tweeden regel stond, is hier afzonderlijk op een derden regel gegraveerd; in het eerste tweelingvers rechts van de ledige zakken staat hier „gegeeven", in den vorigen: „gegeegen", en in 't opschrift van 't fransche vers hier: „naquit" in de vorige „naquet".

Zie voor de rotterdamsche kompagnie mijn opstel in het *Rotterdamsch Jaarboekje. Zesde jaargang*. Rotterdam 1899.

3470. — 16. „De Regte Afbeelding der Wind Negotie Gehouden in de straat van Quinquempoix tot Parys."

Opschrift boven een 52-regelig vers, in drie kolommen, gegraveerd onder een spotprent op den windhandel. Het opschrift wordt in tweeën gedeeld door een cartouche, waarin: „Rue Quin quempoix en

l'Année 1720". Boven in de cartouche een gekroond masker, aan iedere zijde een hoorn des overvloeds; uit beide vallen munten en papieren. Op de papieren links leest men: „action etc", „porte", „accep."

Uit de eerste verdieping van een huis, links op den achtergrond der plaat, ziet „Law" op de in de straat verzamelde menigte neer; bij hem hangt, aan een in den muur bevestigd ijzer, de „Actie klok." Aan een over de straat gespannen koord ziet men, ongeveer op 't midden, de „Missisippi Lantaarn." zonder licht; rechts aan 't einde drie stroppen; onder den eerste, van links af: „Hier syn Stroppe", onder den derde: „Wie Koopt Stroppen." Onder dezen laatste buigt zich een man uit een openslaand venster, grijpend naar een vallend papier, waarop „Dat ten gevallen." Tegen den muur onder den man: „Nuw moet ik voort Want d'Actie Ontvalt myn". In de luifel van het huis daar naast: „Wat Denkt gij van die Actie"; in 't venster daaronder, kennelijk doelend op den uithangenden sleutel, „ik Sluijt en Onsluijt". In den rechterbenedenhoek der prent staat een afzonderlijk groepje vechtende personen, waarbij een hellebardier, in wiens jas „Kom na de Cachot", wat hij blijkbaar tegen den man zegt op wiens rug men leest „Og wat vallen my die Accie Swaar etc." en die, aan een jongen achter den politieman, een pakje geeft, dat hij gerold heeft. In de jas van den man, die den zakkeroller met een stok dreigt: „Weg Akkeist". Achter den laatste, die door een hond in 't been gebeten wordt, valt er een voorover, in wiens mouw staat: „Wat doen ik hier". In het kleed van weder een ander, en die, achter den hellebardier, zich de haren uit het hoofd trekt, leest men: „ik weet geen Raad". Op de trom van den omroeper, tusschen deze groep en de menigte links: „Wie koop in de Bank"; links van dezen staat „Bombario", wiens bult als lessenaar dienst doet. Een zevental personen op den voorgrond in de linkerhelft der plaat, hebben papieren op mantel, jas of japon, waarin, van links naar rechts, de volgende inschriften: „Project van Missisippi", „Remedi Voor de Accion:", „Sy dring mijn dood", „Madam kan gij U Actie houw", „Dat Sweer ik U bij mijne Trouw.", „o Actie ik moet na de Galei", „Koop maar Acties", „ik bid om Uytkomst"; naast den persoon, die 't papier met het laatste inschrift en een rozekrans in de hand heeft, staat een man, die zijn schoenen laat poetsen; onder dezen:

„Die met syn Actie is verlegen
Laat met haast Sijn Schoene Veegen",

terwijl in den linkerbenedenhoek onder een zittend man, weinig in 't oog loopend staat: „Notaris int Donker". Gravure br. in-fol., naar en door A. Humblot, met adres van G. Duchange te Parijs, pasklaar gemaakt voor 't hollandsch publiek door de hollandsche inschriften en het vers onder de plaat, dat aanvangt: „Waar eertijds 't Grieks Atheen' vermaard" enz. (Muller No. 3551*a*, Stephens No. 1655). Van deze prent is mij maar een staat bekend; Muller vermeldt echter onder No. 3551*b* de oorspron-

kelijke fransche prent. zonder inschriften of verzen. Ook is hier nog aanwezig een uitnemende duitsche kopie. die ik als variant laat volgen onder afzonderlijk nommer.

3471. — 16a. „Abbildung des auf der Strase Qvincampoix in Paris entstandenen so berühmten Actien=Handels."

Onderschrift, met duitschen tekst in proza van 54 regels, gegraveerd in twee kolommen onder dezelfde voorstelling, maar in andere gravure, van de voorgaande plaat. In 't midden, tusschen de beide kolommen tekst, het borstbeeld van „I. Law." van voren, naar rechts, op voetstuk, in ovaal, waarachter Geveinsdheid staat met twee aangezichten, in de rechterhand een hoorn des overvloeds met geld en rozekransen en een masker vasthoudend, met de linker een dergelijken hoorn, waaruit aktien vallen. Links van het voetstuk een koopman met de linkerhand daaraan geketend, rechts een wanhopig berooid koopman die zich, op den grond liggend, doorsteekt; achter dezen een vrouw. Onder den naam van Law, in 't voetstuk: „Irus et est subito qui modo Croesus erat." Gravure br. in-fol., z. n. v. gr.. „Excudit C. Weigel nach den Parisischen Original."
(N. b. M.. Stephens No. 1656).

3472. — 17. „Bombario, o dood! Te schendig in de nood."

Opschrift in den bovensten plaatrand eener spotprent op den windhandel te Hoorn. De plaat vertoont twee voorstellingen naast elkaar; links een zaal, in 't 14-regelig vers, dat in twee kolommen midden onder de voorstelling is gegraveerd, „'t Hoorensche Paleis Royal." genoemd, waarin de boeren, die rustig bijeen „Een lekker weesops spekje, met Een Hoorens pimpeltje," gebruikten, door lieden met Midas-ooren en bokspooten aangegrepen worden. In 't midden, een weinig naar rechts, op den voorgrond, heeft de Dood Bombario (de verpersoonlijkte windhandel?) vast. De bak, met het inschrift: „Bombar io", is hem van den hals gevallen en al de papieren, die er in waren liggen op den grond Men leest er de volgende inschriften in: „00", „00", „00", „Wie topt nog", „00", „gelt sugt" (niet, zooals Stephens heeft: „money seeking" maar „covetousness"), „'t is tog miss", „naa Viane", „nog meer wint", „tisbedrog", „Voor Armoet", „Tot bederf", „00", „Voor rys gelt" (Stephens vertaalt: „for a rise in money" maar 't moet zijn: „for travelling-money" i. e. naar Vianen), „Wie wil nog wat"; blijkens een papier onder zijn voeten klaagt Bombario „Ag meedemakkers help noú ook".

Achter Bombario wordt een deftig gekleed heer, in 't vers als den „Directeur" aangewezen, gegrepen door twee saters met speeren in de hand; volgens het papier dat onder hem ligt, zegt hij: „Ik had het nooyt zoo gedagt", doch in 't vers heet het, dat hij roept: „loop, loop", wat in verband met de beide volgende regels, mij doet vermoeden dat er iets voorgevallen is met den direkteur dier hoornsche kompagnie.

Bij den eenen bokspoot ligt een papier, waarop: „Wy sellen uw wat aars leeren". Geheel naar links vlucht een boer, ook aangevat door één dier bokspooten; op een papier bij zijn voeten staat: „Ag myn"; daarbij ligt een vaatje, waarop: „GWG"; een tweede boer achter den eerstgenoemden zegt „O spyt". In den linkerhoek op den voorgrond staat een geheel met zakken gevulde kist: „Overvloet van Goud", waar naast nog meer zakken liggen. 't Is een algemeen gevecht in deze zaal. Op den achtergrond ziet men door een poort „Vianen", een wagen vol windhandelaars, naar die vrijstad trekkende, twee vechtende mannen, rechts een man, die zich opgehangen heeft voor een in aanbouw zijnd huis, als beeld der wanhoop omdat hij 't huis niet voltooien kon?, enz.

Op het rechtergedeelte der plaat, met een gevleugelden zandlooper onder den linkervoet, de Tijd, die een gordijn wegtrekt, waardoor een zaal zichtbaar wordt, waarin de Gerechtigheid ten troon zit onder een guirlande van bloemen, met de wapens der drie niet-geaktioneerde steden er tusschen: Amsterdam in 't midden; Leiden rechts en Haarlem links. Links van den troon staat de Hollandsche maagd met speer en vrijheidshoed bij het altaar met boek; rechts de Waarheid. Vóór den troon staat de handelsgod, die, volgens 't inschrift in de onderste treden „Merkurius klagten", komt inbrengen tegen het tenietgaan van den eerlijken handel door de windnegotie. Aan deze zijde, op den voorgrond, een dwerg met papier in de linkerhand, waarop: „Wie zal hy nouw vragen om raat"; in de rechterhand heeft hij een net, waaruit geldstukken vallen.

Links van het vers onder de hoofdafbeelding is, in achthoekige omlijsting, met narrenkap op, en een blaas met erten gevuld, aan een stok in de hand houdend, Demokriet afgebeeld bij een wereldbol, waarop men „Missisipi". „West" en „Zuyt" leest; bovenuit steekt 't hoofd van Law. Achter „Deraclite" zooals hier foutief voor „Democrite" onder in de omlijsting staat, ligt een wiel of hoepel met stok.

Rechts van het vers is een dergelijke voorstelling, die „Heraclite" vertoont, weenend bij een wereldbol, waarop zijn linkerarm rust. Hij staat met zijn linkervoet op een „Groot boek" en „K.(as) boek". Naast hem ligt een gebroken molentje, vóór hem een gebroken hoepel met stok (niet, zooals Stephens zegt, een gebroken ring). Het vers vangt aan: „De Boertjes knappen al temaal," enz.

Gravure in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3552, Stephens No. 1658). Van deze prent zijn mij drie staten bekend:

*a* de boven beschrevene; (Muller No. 3552*a*).

*b* geheel als de vorige, alleen is in de kleine voorstelling links van het vers „Deraclite" veranderd in „Democrite", (N. b. M.);

*c* dezelfde plaat, zeer veranderd:

Het inschrift luidt nu: „Bombario, o dood, Gy waart geen vrind van Law toen gy Paus Clemens schoot."

Reeds uit deze wijziging blijkt de geheel veranderde bestemming der prent. Ook 't vers onder de voorstelling is door een veel grooter vervangen. Dit heeft tot opschrift: „'t Cachot van Mr. Knigt, Zuidzee Actie Kassier, en de Roomse Schildery en Medali."

Het linkergedeelte der plaat is in het 43-regelig vers geheel op dezen beruchten kassier der South-sea company toegepast. Deze, in beschuldiging gesteld, vluchtte naar België, werd daar gevat doch terwijl men over zijn uitlevering onderhandelde, kocht hij zijn cipier om en vluchtte naar Parijs. In 1743 kreeg hij van de engelsche regeering toestemming naar zijn land terug te keeren.

Het vers begint:

„Is 't Meester Knigt of is hy 't niet?
Die gy hier arresteeren ziet;" enz.

De persoon in den vorigen staat als een „Directeur" aangegeven, moet nu Knight voorstellen, die, hoewel hij hier, volgens 't begin van 't vers, gearresteerd wordt, toch reeds, blijkens het vervolg daarvan, uit Antwerpen gevlucht was:

„. . . . . die fyn man looft braaf duiten,
En vuld ook zyn Cipier de kap,
Doet Braband gulde rekenschap,
En laat slechs de goede Englen fluiten:".

„Vianen", dat men door de poort links op den achtergrond zag, is veranderd in een „Vryplaats". Alle inschriften zijn aan deze zijde der plaat overigens, evenals de geheele voorstelling, bijna dezelfde gebleven, alleen staat nu onder den arrestant: „Mr. Knigt", terwijl er hier eenige geldstukken uit zijn zak vallen en onder hem liggen, die in den vorigen staat niet voorkomen. De rechterzijde der plaat is echter geheel veranderd. Met het onderschrift: „Roomse Schildery" is nu het praalbed afgebeeld van den op 8 Maart 1721 gestorven paus „Clemens XI". Vóór het bed staat „Law" bij wiens voeten men leest:

„Uit myne keel ik kak
Veneetse Theriak";

(dit is niet zooals Stephens zegt: „Venetian Trade" maar „Venetian Treacle" an universal medecine); er liggen ook nog eenige voorwerpen die òf aan windmolentjes òf aan troffel en schop doen denken. Bij Law staat de „Pretendent", wien pruik en hoed van 't hoofd vallen; elk heeft een touw in de hand, waarmede zij de „Mal-molen van Law en de Pretendent" in beweging brengen, die boven op den hemel van 't praalbed staat en zoowel zinspeling zijn zal op 't belang dat beiden bij den windhandel hadden, als op de molenaarslegenden omtrent den zoon van Jakobus II vroeger uitgestrooid. Achter 't ledikant staat „Alberoni", boven wiens hoofd men in een lint leest: „Constitutie in de rouw."; ook hem valt de (kardinaals)hoed van 't hoofd. Door een koord, dat over het

bed heenloopt, zijn deze drie personen aan elkander verbonden. Niet onduidelijk schijnt hieruit te blijken, dat er te dier tijd waren, die meenden, dat er verband bestond tusschen Clemens XI en bovengenoemden. Op den hemel van 't ledikant staat een van vreugde kraaiende haan (Frankrijk), een arend met een vaandeltje in den bek, waarop „SPQR" en de engelsche leeuw, wiens eene klauw op een wapenschild rust, terwijl hij in de andere een zak met geld heeft. Bij 't hoofdeinde van het praalbed ligt een „Conclavist", wien door een kardinaal, die met eenige kollega's links van 't bed staat, de sleutels van Petrus reeds gegeven zijn en de tiaar wordt aangeboden. Onder de voeten van den kardinaal: „Nominatie Cardinaalen". Boven de post van den deur-ingang, waaruit deze geestelijken komen, hangt het borstbeeld van kardinaal Conti, die den 8en Mei 1721 paus werd onder den naam „Innocentius XIII", welke naam onder in het medaillon staat, dat dit portret omgeeft. Achter het portret ziet men een engel, volgens 't vers „St. Michäel", die den duivel verjaagt. Boven 't medaillon een duif met een vredes-tak in den bek. Op het papier, dat de dwerg, rechts op den voorgrond, in de hand heeft, staat nu: „Wie zal knigt (Knight) nouw vragen om raat". Deze dwerg wordt in het vers „Frans zwartkap" genoemd.

De voorstellingen aan weerszijden van 't vers zijn veranderd; links alleen door 't wegkrabben van 't woord „Democrite" onder de voorstelling en 't daarvoor in de plaats bovenin gegraveerde „Pretendent Pretendents zoon" (James Francis Edward Stuart) boven in de lijst, die de voorstelling omgeeft; terwijl links boven den hoepel een graftombe bijgegraveerd is met de inschriften: „Hier is begraven de eenig gebooren met zyn vader." — „Hic sepultus est Unigenitus cum Patre suo.", zinspeling op den dood van Clemens en daarmede van zijn bul „Unigenitus", die hij in 1713 deed uitgaan. De voorstelling rechts is geheel veranderd; in een cirkel, die bovenaan tot in de achtkante lijst komt en onderaan daar ver overheen steekt en den plaatrand raakt, is een rad van avontuur afgebeeld. „Paus Innocentius" zit bovenop en slingert zijn bliksems naar de „Constitutie.", terwijl hij in de rechterhand een geesel heeft, waarmede hij links „Law" treft, die omlaag vallend, hoed, pruik, aktie en blazen, met wind gevuld, verliest. Rechts biedt de „Pretendent", met een molentje op 't hoofd en met molenwieken aan rug en linkervoet, den paus een „Req."(uest) aan. De linkervoet rust op den bisschopsstaf, welke Alberoni, die onder het rad ligt, in de hand heeft.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3552*b*, Stephens No. 1709).

**3473.** — 18. „Monument consacré a la posterité en memoire de la folie incroyable de la XX. année du XVIII. siecle. Ter eeuwiger gedagtenisse der dwaasheid van het XX. jaar der XVIII. eeuw."

Inschrift in den bovensten plaatrand eener uitnemend uitgevoerde spotprent op den windhandel. De hoofdvoorstelling der plaat, die van rechts

af ongeveer twee derden der plaat inneemt, is „Fortuna", wier gevleugelde linkervoet staat op het achterste rad van haren wagen, bestuurd door de „Zotheid", met een narrenkap op 't hoofd, waarop een halvemaan prijkt, in de linkerhand een zotskolf en in de rechter de teugels van het zestal zinnebeeldige personen, dat den wagen trekt. De Zotheid is zeer modieus gekleed en heeft „een brede baleine rok aan", „nieuwe zotheid vande heedendaagsche tyd," zooals gezegd wordt in de 16-regelige hollandsche verklaring in proza, rechts onder de plaat gegraveerd; daar deze rok opwipt, ziet men ook haar buitengewoon hooge hakken.

De „Mer du Sud", is afgebeeld als een jonge vrouw met één gezwachteld been en met een pleister op het andere, in de rechterhand een scheepsroer, waarover een lint hangt met genoemd inschrift, en over haar rechterschouder een net met een menigte visschen er aan. Zij maakt met een oud man, bijna naakt en met het linkerbeen in een houten stelt, die een vederkroon op 't hoofd heeft in welks rand „Missis-sip"(pi), staat, het eerste en voorste span uit, dat den wagen trekt. Een man met een veder door den wang gestoken en drie veeren op den hoofdband, waarin „West" staat, als aanwijzing der W. I. Compagnie, vormt het tweede span met een vrouw, in wier gordel „Banque" is gegraveerd en die een papier in de hand heeft, waarop: „Prime pour la banque a 300."; zij vertreedt een slang die haar in den voet bijt; het achterste span bestaat uit een jonge vrouw met een lint om 't hoofd, waarin „assuran"(ce), en een man met zeer lange knevels en een vreemdsoortigen hoed op, door Stephens foutief beschreven als een hoed met molentje er voor; 't is een hoofddeksel als waarmede de missionarissen der jezuieten gewoonlijk in dien tijd en vroeger zijn afgebeeld; in zijn gordel staat (Compagnie) „des Indes".

Achter de Zotheid zitten een haan en een leeuw (Frankrijk en Engeland) en meer naar achteren de leeuw met den pijlbundel (Holland). In de velling van het voorste rad van den wagen leest men: „Compagnie de commerce & d'as"(surance) terwijl in de speken de namen staan der „ge-actioneerde" steden: „Rotterdam.", „Gouda.", „Delft.", „Monikendam.", „Hoorn.", „La Haye.", (Alkm)„aar", (Enkhuiz)„en."?, „Edam.", „Dort.". Een man, tusschen wiens jaspanden een vossestaart uitsteekt (volgens de verklaring een der „opblaazers van deeze rook negotie"), helpt mede den wagen in beweging brengen door het omdraaien van het wiel, dat den „oprechten koophandel" overrijdt, welke kermend op den grond ligt, met „Iournal.", „Grand livre", „Memorial." en „Livre Brouilon" en een pak koopwaren, gemerkt „Q. M. nº 2.", bij zich.

De gracielijke figuur der Fortuin is als 't ware in een lichte wolk gehuld; zij strooit met beide handen akties voor de menigte uit allerlei stand en geslacht, die zich aan alle zijden om den wagen verdringt. Die akties hebben de volgende inschriften: „Comp̄. des Indes", „Le West",

„Prime sur le Sud". „Assur(an)ce", „le Sud", „la banque", „Contracts du Sud.", „Prime de cacau.", „3$^{me}$ Souscription.", „2e Sousc.", „Prime de cacau", „le Mississipi.", „Assur." en „Sud. 1e Souscription 2e Sousc." Verborgen in een donkere wolk, terzijde van de lichte, blaast een duivel zeepbellen daar tusschen; bovendien regent het zotskappen, slangen, vliegende draken enz. waarbij de volgende inschriften: „fievres", „Transports au cerveau", „dettes", „Ocasion manquée", „Proces jnsomnies", „jnnimities", „Desespoir Regrets", „Maladies", „Esperance", „Folies", „tristesse", „Banqueroutes", „joye immoderée", „Consience", „Meurtres". De wagen rijdt af van het koffiehuis „Quinquenpoix." in de Kalverstraat, waarin nog verscheiden handelaars staan, doch waar, tegen de deurposten, de beide plakaten reeds aangeplakt zijn, door de regeering van Amsterdam uitgevaardigd daags na de relletjes, die er op den 5den Oktober 1720 plaats hadden.

Geheel rechts, op den tweeden grond, ziet men o. a. twee mannen in gesprek; één van hen heeft een papier in de hand met „Bombario." er op. Meer op den voorgrond ligt een man op de knieën, die wanhopend een aktie verscheurt, waarin „Prime sur le cacau", terwijl een oude jood, die een steen met het inschrift „Trans port." als schrijftafel gebruikt, met een jongmensch in onderhandeling is en een derde persoon geld op den steen uittelt. Schuins boven deze groep ziet men een papier, waarop „Prime de la Banq". Rechts van dezen steen ligt een kleinere, er vóór eenige gebakken steenen, waarvan die, welke 't meest naar links ligt, gebroken is. Geheel in den rechterbenedenhoek twee ratten, van welke er een aan een „Assuranc"(ie)-aktie zit te knabbelen. Ongeveer in 't midden der prent, op den voorgrond, zijn twee mannen aan het vechten; bij hen op den grond: „Contracts sur la banq."

Voor den wagen der Fortuin uit vliegt de Faam naar een gebouw met drie ingangen; boven alle is het wapen van Amsterdam gegraveerd. Bij den middelsten, die toegang geeft tot „t'gekken-huis", staat er nog „anno." „1562" onder het wapen, en links, bij den ingang tot „t'ziekenhuis": „A°. MDCC"; boven den rechteringang: „arm-huis"; voor elken ingang staat reeds een menigte volks.

De linkerzijde der prent vertoont op den tweeden- en den voorgrond een afzonderlijke groep. Tusschen het volk, dat zich om hem verdringt, staat op een verhevenheid, een man, die het „eerste project om een Comp̄. binnen Amsterdam op te rechten" uitdeelt, zooals de verklaring onder de plaat zegt; hij heeft dan ook papieren met „pour Amsterdā" in de rechter- en „Projet van assuranti. voor Amst" in de linkerhand, terwijl een „Projet d'Ass. pour Amsterd" onder 't volk valt. Meest rechts in deze groep ziet men twee lieden elkaar iets influisterend, waarvan een jonge zakkenroller gebruik maakt om bij één van hen zijn slag te slaan.

In den linkerbenedenhoek staat een tafel waarvan slechts twee pooten

zichtbaar zijn; rechts daarvan zit een heer op een eenigzins schuins staanden matten stoel, terwijl zijn linkerbeen vadzig op een tweeden ligt en de linkerhand, die een wandelstok met linten vast heeft, op de leuning rust. Een heer achter de tafel spreekt hem aan; achter den laatste o. a. een jongen met een „toverlant"(aarn).

De lijnen, die de voorstelling van den tekst scheiden, worden in 't midden vervangen door twee linten aan weerszijden van een krans, links uit distels, rechts uit bloemen bestaande, waarin een „dubbeld Hoofd, het een" (rechts) „jong en schoon, met roozen vercierd, verbeeld de schoone schyn des windhandels, de andere" (links) „oud, en afgemat van droefheid, vertoond het einde of gevolg met het latyns devis, dat beteekent Schyn bedriegt." Het inschrift der linten, van links naar rechts gelezen, is: „B. Picart fecit 1720. Desinit in luctum species formosa supernè Hor. Art. Poët." Boven de hollandsche verklaring, rechts onder de plaat, staat in twee rijen:

„Wat volk wat eeuw zal dit bedryf geloven
Nu gierigheit de wysheit heeft verblindt,
Door zotte hoop, gebouwt op rook en windt,
Daar menig ziet zyn geldt en rust verstoven.
Wyk, bobbelspel: de wyze Raadt aan 't Y
Bedwingt den loop van deze razerny."

Links onder de voorstelling staat de fransche verklaring met het volgend 6-regelig versje, ook in twee rijen, er boven:

„Qui le croira? qui l'eût jamais pensé?
Qu'en un siécle si sage un Sistèmé insensé
Fît du Commerce un Ieu de la Fortune?
Et que ce Ieu pernicieux
Ensorcelant Ieunes & vieux
Remplît tous les Pays d'une yvresse commune?"

De ontwerp-teekening van Picart berust in 's Rijks Prentenkabinet en is omgekeerd en eenigszins afwijkend in ordonnantie. De man met de beenen op den stoel is hier rechts afgebeeld, de jood bij den steen echter niet links, maar naar 't midden, daarentegen de vechtende mannen aan de linkerzijde. In de teekening zijn geen inschriften, dan alleen bij de personen die den wagen der Fortuin voorttrekken. De teekening is 33 cM. breed en 21.5 cM. hoog; de oorspronkelijke gravure 37.4 cM. breed en met het onderschrift 27.8 cM. hoog; de kopie heeft 36.6 cM. breedte en 27.4 cM. hoogte. (Muller No. 3553, Stephens No. 1627).

Van de prent zijn mij zes staten bekend:

*a*, de hierboven beschrevene: ik zag dezen alleen in 's Rijks Prentenkabinet. De wanhopige man, die rechts terzijde van den steen geknield ligt, is dáár in 't geheel niet gearceerd, evenmin als het papier dat hij verscheurt en waarop dus „Prime sur le cacau" zéér duidelijk leesbaar is.

*b* geheel als *a*; alleen zijn de wanhopige man en het papier in zijn hand gearceerd.

Van dezen staat is in 's Rijks Prentenkabinet een exemplaar op chineesch papier, iets wat voor dien tijd buitengewoon mag genoemd worden; daar het gebruik, om exemplaren op dit papier te trekken, van veel later tijd dateert.

Er kan van deze plaat ook nog een zeer bizondere afdruk bestaan, dien ik niet ken, maar waarop ik toch hier de aandacht vestigen wil. In de levensbeschrijving achter de *Impostures innocentes* wordt n.l. verhaald dat Picart eens uit Indië een partijtje gekleurd zijdepapier kreeg, aan eene zijde bestreken met een zeer dunne pâte van verschillende kleur. Hierop drukte hij zijn koperplaten af en daar 't papier bizonder glad was, waren de prenten zoo prachtig als teekeningen. Vier stellen van zijn *geheele* werk (en dus ook zeker deze prent) zijn er, volgens genoemde beschrijving, op dit papier getrokken; één stel kwam in het bezit van een Engelschman, terwijl C. Kramm in zijn boek: *De levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders* i. v. Picart, mededeelt een plakboek te bezitten met verscheidene dezer platen op *papier soye*. Alle pogingen, die Picart aanwendde om van ditzelfde papier nog meer te krijgen, mislukten; zoodat het bij deze proeve is gebleven. [1]) Daar de *Impostures* tamelijk zeldzaam zijn, achtte ik deze mededeeling hier niet misplaatst. Een afdruk op dit papier van een bijbelprent en een bij vergissing? op de keerzijde van zulk een vel gedrukt portret van den hertog van Tarouca, eigendom van den heer C. van Ommeren, zijn de eenige exemplaren die ik zag.

*c—f* de hierna op blz. 296—298 als plaat 27 I—IV beschrevene.

Er bestaat van deze prent een zeer bedriegelijke kopie in vier staten, waarvan *b* en *d* onder No. 27 (bl. 299 hierna) vermeld worden. Het grootste verschil ligt in de afmetingen der plaat en alleen door een nauwkeurige vergelijking zijn eenigzins in 't oogvallende afwijkingen vast te stellen tusschen een bepaalden staat van de oorspronkelijke plaat en haar kopie, vooral omdat beide, voluit den naam van B. Picart als graveur hebben; bij elkaar gezien wint de oorspronkelijke het echter verre in geestige en fijne afwerking. Muller heeft 't later ontdekt en maakt er eerst in zijn Supplementdeel. en dan nog onnauwkeurig, melding van.

De kopie *a* verschilt in 't volgende met de oorspronkelijke prent:

Zij is, den plaatrand er onder begrepen, ongeveer 8 mM. smaller en 4 mM. lager.

In plaats van „Livre Brouïlon", zooals in het origineel op een der boeken staat heeft hier het woord „Brouilon" geen trema.

---

1) De heer J. Philip van der Kellen deelde mij mede dat hij in zijn jeugd verscheiden prenten van Picart zag op dit papier gedrukt. Dit neemt niet weg dat ze nu bijna niet te vinden zijn.

Op den brief, die onder het „memorial" ligt, is dáár duidelijk een E en een B te onderscheiden; in deze kopie staan geen leesbare letters.

De fransche verklaring onder de plaat heeft hier, in den vierden regel van boven af: „cèlle d' Assurance," in de oorspronkelijke prent „celle" zonder accent.

De wanhopige man rechts en het papier dat hij verscheurt, tamelijk zwaar gearceerd, als in *b* van het origineel.

Meerdere verschillen kan ik niet vinden. Wel is in de kopie de vorm der letters iets meer liggend, maar dit is alleen bij onderlinge vergelijking te zien.

Omtrent staat *c* der kopie moet ik iets uitvoeriger zijn, omdat de koperplaat daarvoor ten tweeden male male moest veranderd worden. Toen n.l. staat *c* [d. i. Plaat 27[1]] van de origineele gravure verscheen, werd ook de kopie (Plaat 27, kopie *b*, zie bl. 299 hierna) op dezelfde wijze veranderd [1]).

De uitgever van de kollektieve vierde editie bezat bepaald slechts deze veranderde koperplaat toen hij met het drukken van die uitgave begon en daar de prent „met de bekende tronien" [2]) de eerste was, die hij noodig had, liet hij (zoo stel ik 't mij voor) de dominés in de groep links op de plaat [3]) weder op hunne oude plaats terug brengen; dit is duidelijk te zien aan de zwarte plekken bij hunne figuren en aan de manier waarop de steek van één der predikanten gegraveerd is. In plaats van den steen links [3]) kwam, evenals op de origineele plaat *a* en *b* en op den eersten staat der kopie, een tafeltje, maar men vond het minder noodig de weenende dame op den voorgrond links [3]) weder te vervangen door den dandy.

*c* is dus de late. uitgave van de tweemaal veranderde koperplaat der kopie.

Plaat 27 „met de veranderingen", behoorde echter evenzeer in deze kollektieve uitgaaf, en. (ook dit is voldoende aan te wijzen), de dominés

1) Deze staat der prent komt ook voor tegenover bl. 90 in het Eerste (éénig) deel van de *Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, Sedert den aanvang des Jaars* 1714 *tot aan den Dood van zyne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prinse van Oranje en Nassau, Erfstadhouder der Unie, in den Jaare* 1751. . . . . *Om tot een vervolg te dienen op de geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden van den heere Jean le Clerc, beschreeven door Pieter le Clercq*. 't Amsteldam, By Dirk Onder de Linden, Bybel en Boekverkooper in de Kalverstraat. 1753. in-fol. Op blz. 80—90 van dit deel vindt men een uitvoerig verhaal van den aktiehandel.

2) Dit is de hier boven beschreven oorspronkelijke plaat. Zie voor de beteekenis der aangehaalde woorden blz. 297.

3) Zie plaat 27[1].

werden weder vervangen door den heer en de dame van den tweeden staat (No. 27 kopie *b*). In 't kleed der dame zijn b. v. de knoopen van de jas des predikants en zijn bef nog zichtbaar, waarvan in staat *b* der kopie niets te vinden is. De tafel is weder veranderd in een steen met verzen (zie bl. 298 hierna), die echter bij vergelijking, in de *manier* van graveeren weder verschillen.

Deze staat is dan ook, om zijn veranderingen, als kopie *d* vermeld achter plaat 27. De dáár aangegeven verandering van „Pays" in „esprits" is echter foutief.

Van het origineel bestaan nog de volgende omgekeerde kopieën:

I. Bij G. Hirth, *Kulturgeschichtliches Bilderbuch*. Leipzig en München. z. j., komt in Band VI onder No. 3029 een reproduktie dezer prent voor, die meest gelijkt op een omgekeerde kopie van *a*, doch met verscheiden verschillen.

Slechts een gedeelte van het bovenschrift en dat nog wel verminkt tot: „MONUMENI CONSACRE A LA PO" is op de reproduktie overgekomen, wat de reden daarvan is, begrijp ik niet; wellicht gebruikte men een beschadigd exemplaar, waaraan een gedeelte van den bovensten plaatrand ontbrak.

„B. Picart invenit" is hier links onder de voorstelling gegraveerd, in plaats van in het lint midden onder de plaat, dat hier geheel ledig is, daar ook de spreuk uit Horatius er niet in voorkomt.

Van de zes fransche versregels, links van het medaillon, staan er nu aan iedere zijde drie; 't hollandsche vers is weggelaten.

Onderaan alleen de fransche tekst over de geheele breedte der prent.

In de plaat zelf: geen „Quinquenpoix" boven de deur van 't koffiehuis. Bij hen die den wagen der Fortuin trekken: geen inschrift in 't lint van „mer du sud"; geen lischbloem als klaveren-aas in de kaart van „Mississi"(ppi); een wit papier in de rechterhand van „Banque"; geen „Pet(it)s patez" in het bakje van den man, die onder den rechtervoet der Faam bij een lantaarn staat; geen paddenstoelen en geen 4-regelig versje daaronder; enz.

Rechts onder de voorstelling is de onderste helft van een graveursnaam te zien; daaruit moet „D. Herrliberger" gelezen worden; achter dien naam volgt: „sculpsit 1731." [1])

II. Eveneens omgekeerde kopie, met het tweeregelig bovenschrift: „Missisipi ou // Monument consacré a la posterité en memoire de la folie incroyable de la XX. année du XVIII. siecle."

Dit is hoogst waarschijnlijk dezelfde koperplaat, welke voor het origineel

1) Den heer J. Philip van der Kellen dank ik de mededeeling dat D. Herrliberger (een Zwitser) een bekwaam leerling van B. Picart was en dus in staat een kopie te leveren, welke niet al te veel van de origineele prent verschilde.

der voorgaande reproduktie gebruikt werd. Het fransche versje staat hier weder in zijn geheel links onder de voorstelling; rechts, in twee rijen, het volgend 6-regelig duitsch versje:

„Selbs. was man siht ist kaum zu glauben,
Begierde macht die Klugheit blind,
Und baut auf Sand, ja rauch und wind,
Last sich des Gelts, der ruh, berauben,
Vergebne Hoffnung, eitels harren
macht alt und jung zu gleichen Narrē!"

Door een dikke streep gescheiden is de fransche verklaring der prent nu weder links-, en dezelfde tekst in 't duitsch rechts onder de voorstelling gegraveerd. Boven beide teksten, in één doorloopenden regel: „Missisipi oder im̄erwährendes gedächtnus, der unglaub= lichen narrheit vom XX. iahr des XVIII. iahrhunderts."

De namen van ontwerper en graveur, in de vorige plaat aan beide zijden onder de voorstelling, zijn hier verdwenen; in 't lint, aan weerszijden van het medaillon, staat nu, op de plaats waar in de oorspronkelijke hollandsche prent „B. Picart fecit" gegraveerd was: „D. Herrliberger fecit. 1742." en verder de spreuk uit Horatius.

De inschriften, die op de vorige plaat ontbraken, zijn hier alle ingevuld en onder de paddenstoelen staat de volgende 4-regelige slechte vertaling van het hollandsche versje uit de oorspronkelijke prent:

„Der Pöbel ist schnell gleich dem Schwam erschinen,
In kurtzer Zeit gekom̄en und verschwinen,
Bezähm dein Lust und drifft,
Sie steken voller gift."

Het pak koopwaren onder den wagen, in de oorspronkelijke prent gemerkt „Q. M. nº 2.", heeft in de vorige „S. O. nº 2."; van dit inschrift is in dezen staat de O zichtbaar veranderd in een Q.

Wat de reden kan geweest zijn dat deze prent, die op het jaar 1720 ook wordt vermeld in W. Drugulin's *Historischer Bilderatlas*. Lager-Katalog. Vierte Abtheilung. Lpz. 1867 (No. 3688), in 1742 nog eens op deze wijze het licht zag, kan ik niet verklaren.

Eindelijk komt er, volgens Stephens, een kopie voor in één der uitgaven van Madame de Sévigné, *Lettres*. Tome XII. 1e Partie.

Behalve *deze* beide omgekeerde kopiën bestaat er ook een engelsche, welke ik echter, als geheel op Engeland toepasselijk gemaakt, hier slechts vermeld. (Zie de beschrijving bij Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1629).

3474. — 19. „De Waereld is een speel Toneel,
Elk speeld zyn Rol en krygt zyn deel.
I. Vondel."

Spotprent op den windhandel met bovenstaand gegraveerd inschrift aan weerszijden van een soort troonhemel, gevormd door dat gedeelte van een aardglobe, waarin de „Missisip"(pi), „Zuyd" en „West" liggen. De zandlooper van den Tijd is er midden op geplaatst. Links daarnaast een engeltje met narrenkap, een volle geldzak in de rechter-, een molentje in de linkerhand; het werpt een menigte akties van allerlei waarde naar beneden, waar ze door den duivel in een net opgevangen worden. Rechts een engeltje weenend, omdat de zinnebeelden van geloof, hoop en liefde naar beneden vallen, waar ze echter door een engel in een doek worden verzameld. Beide laatste figuren zitten op het doek, dat van den troonhemel afhangt en eigenlijk een tooneelgordijn verbeelden moet. De Tijd, die 't gordijn opent, staat rechts op de trappen van 't tooneel, waarop het volgende voorgesteld wordt:

Links komt, voorafgegaan door den duivel en gevolgd door een aantal windhandelaars, de dauphin het tooneel op, met een mantel om, geheel bezaaid met slangen, waartusschen een rattenval is afgebeeld. Hij zit op den rug van Bombario, en wordt geleid naar den raad der goden, die op den achtergrond afgebeeld is in wolken, voor den ingang van een tempel, waarboven het wapen van Amsterdam staat, door de Faam met een lauwerkrans versierd, omdat deze stad, evenmin als Leiden en Haarlem, een kompagnie oprichtte. In dien godenraad treden rechts Merkurius en links Themis als beschuldigers op van de bubbelheeren, die door Jupiter gejaagd worden naar den „Tartarus" en „Cerbrus Vuursmoel", zooals 't 34-regelig vers van „Philadelphus" zegt, dat, met het opschrift: „Castigat ridendo mores.", in twee kolommen onder deze hoofdvoorstelling staat. Onder aan de trappen van 't tooneel geeft een zinnebeeldige groep nog het volgende te zien: In 't midden de Waarheid met een vlammend lemmet in de linkerhand, die „'t Bedrog in den handel" zijn grijns afneemt; uit den omgevallen bak, dien de laatste om de schouders heeft, komen allerlei papieren, waarop: „Ik niet meer", „Ik heb gedaan". Rechts van 't Bedrog ligt de Nijd „vertreen", zooals 't vers zegt; naast haar een wereldbol, waarvan Missisippi bovenop ligt en die rust op den rug van een eend: („De wereld op 't end"), Law die er in zit en tracht zich er uit te werken, heeft een papier in de hand waarop: „hoe kom ik hier uit." Achter de wereldbol twee kinderen, 't één bellen blazende, 't ander met een rattenval bij zich en alzoo zinspelende op wind en bedrog. Links zit Standvastigheid met het wapen van Leiden bij zich, terwijl de Rede achter haar staat, bij wie een engeltje dat het wapen van Haarlem omhoog houdt. Geheel links Minerva met de hand op een bijenkorf waarbij een baal goederen, een rol tabak, een tak en de staf

van Merkurius, als beeld dat de handel weder herleefde. Aan iedere zijde van deze hoofdvoorstelling is een breed plint, elk met drie voorstellingen er in en nog één er boven en één er onder.

De beide bovenste en de beide onderste voorstellingen zijn in gefigureerde liggende ovalen en maken één geheel uit. Het eerste links bovenaan vertoont 't vertrek van een schip naar de Missisippi, met het onderschrift:

„Na Missisippi Mannen braaf,
Het zy als vry gezel of Slaaf."

Rechts bovenaan is afgebeeld hoe men het beloofde land nadert; aan de kust twee inlanders, met een papier, waarop: „hier valt niet te vegen". Onder deze voorstelling:

„Elk pas, zo dra hy maar aan land
Geraakt, op 't plukken van de plant."

Links onderaan zijn de goudzoekers geland en gelasten nu aan de inlanders, die hun van alles brengen:

„Haal aan, jouw naakte dieven breng,
My voordeel of ik speel beheng."

Rechts onderaan bezien zij recht voldaan de schatten, die men hun bracht en zeggen:

„Cacau, en Suiker, en rood Goud
't Is alles goed, myn woord vertrout."

De berijmde onderschriften zijn alle, evenals bij de overige nog te vermelden voorstellingen, op een draperie onder de afbeelding gegraveerd.

De zes tegen de plinten geplaatste afbeeldingen, in ingebogen achthoekig lijstwerk, staan elk op zich zelf en stellen allen vergaderingen van aktionisten voor. Links bovenin heeft een der aanzittenden, die een globe als zetel heeft en wien de duivel met een blaasbalg in 't oor blaast, een papier in de hand, waarop: „missisippi 100000", terwijl bij hem op den grond twee papieren liggen; op 't één staat „missisipi 1000" op 't zichtbare gedeelte van 't andere „1000". Op de ruggen der stoelen fransche lischbloemen; dit doelt dus op den franschen windhandel. Het onderschrift is:

„Hier smeed men de Concepten vast
Om Goud te zoeken by de last."

Rechts bovenin hangen tegen den muur twee aktien: „Suyt 8000", „Suyt 1000", terwijl tegen den rug der bank waarop de aanwezigen zitten, rozen zijn afgebeeld; dit staat dus met de engelsche bubble-compagnien in verband. Er onder leest men:

„Om aardsche schat daar elk na tracht
Wort alles op 't Tapyt gebragt."

In de middelste voorstelling links ziet men in één der stoelen een W; tegen den muur papieren met „west 18000", terwijl een der personen aan

tafel een papier vertoont met „west 1000". Het twee-regelig versje luidt:

„In Heeren in America
Is 't altijd Winst en nimmer schaa".

De onderste links is de eerste voorstelling, die direkt met den hollandschen windhandel in verband staat. De teekening der kostumes is zeer karakteristiek hollandsch; bij alle is trouwens goed rekening gehouden met de landsgebruiken. Hier hangt tegen den muur een papier, waarop „enkHuisen"; een matroos staat met een haring in de hand voor de tafel. Onder de voorstelling:

„Hei sellement de Compeny,
Brengt ons die schoone kluiten bij".

De middelste voorstelling rechts doelt op Utrecht. Niet alleen ziet men door een raam op den achtergrond den utrechtschen Domtoren, en meer naar voren een drietal gravers, maar tegen den lessenaar, waarachter een der aanwezigen zit te schrijven, is 't utrechtsche wapen aangebracht; tegen den muur hangen papieren, op 't bovenste staat: „Uytreg 10000". Het mistroostig onderschrift luidt:

„'t is mis, en 't werk is niet zoo ligt
Te doen, zegt Jerfaas, voor het Sticht".

In de derde en laatste rechts hangen akties tegen den muur, waarin: „Swol 100 G". 't Schijnt deze kompagnie goed te gaan, want links staat een kist boordevol met zakken geld, terwijl er reeds een menigte naastliggen en op den achtergrond een groot aantal personen nog zakken komen aandragen. De vergaderde heeren maken er ondertusschen goede sier van, zooals ook 't versje zegt:

„Sleep aan den bruy, hol over bol
Zo leefd men lustig binnen Zwol."

De aanvang van het vers doet vermoeden dat van denzelfden maker reeds een viertal platen over den franschen windhandel verschenen waren, het begint:

„Heer Arlequin, op 't Fransch Toneel,
Vertoond ons, hoe het Vyfde deel
Van 't Actiespel, een treurstof teeld
Voor hem, die de eerste hoofdrol speeld." enz

Ook deze plaat is door Stephens zeer minutieus en over 't algemeen nauwkeurig uitgelegd; hij heeft echter de voorstellingen in ovale cartouches niet als een afzonderlijke serie beschouwd. Van deze prent is mij slechts één staat bekend. Gravure in-plano, z. n. v. gr. (Muller No. 3554, Stephens No. 1659).

3475. — 20. „De Verslagen actionist in de stoel met rinkels, overreeden geweest van 't geLAUWerd paard van Troje".

Gegraveerd opschrift boven een 44-regelig vers, in vier kolommen, de verklaring gevende der cijfers 1—12 in de plaat. In 't midden der prent zit

een aktienar in een kinderstoel (1) zeepbellen blazende; hij heeft een narrenkap op 't hoofd waarop een „grypvogel" (zucht naar winst), die hem in den schedel pikt. Achter hem een trofee van vlaggen; op één die uitwaait, leest men: „Compagnie van de geraakte van de Molen door Bobbels Capriolen". Hij wordt in 't vers sprekend ingevoerd en deelt mede dat 't „GeLAUWerd Paard van TROJEN", dat gouden bergen waard geacht werd, hem had overreden. Dit paard, met lauwerkrans om den kop (12), staat in den linkerbovenhoek op een berg. Links van den man in den kinderstoel staat zijn vrouw weenende; zij zegt:

„'k Verknies me ach my elendig wyf
De kleeren vallen my van 't lyf".

Iets lager en een weinig links 's mans kinderen; bij wie staat:

„Door vaders malle koop dat de aktien hoog reesen
En nu maar wind zyn, zyn wy droeviger als weesen".

Onder den stoel leest men:

„'k Was togtig als een Actie kater
Noch Bobbel ik met wind en water".

Onder dit onderschrift is een kat afgebeeld, die akties ontlast:

„Muskus Civet
papier kActie.
De zoete reuk heeft veel gekost
En meenigs beurs gelost
't Profyt vlied nu te post".

Een weinig rechts van de kat, is een kuiken zonder kop afgebeeld, waarnaast men leest:

„Dit actie kuiken zonder hoofd
Is wis van bryn beroofd".

In den rechterbenedenhoek vlucht een man „Capitano di Arcodia" (3) op een gevleugelden ezel, die van achteren wind ontlast, waarin:

„Zulke wind
Men 't meeste vind",

en bij welken ter rechterzijde gegraveerd is:

„De nood zet traagheid vleuglen by
Om niet te komen in de ly";

de man heeft een aap vast (zinspeling op 't gezegde den aap beet = het geld binnen hebben), wien door een ander man wind in den bek wordt geblazen, terwijl hij zegt:

„Vreet wind
Kak splint
of papier en int.";

de aap ontlast dien wind als geld en akties, op één van welke: „al winst".

Op den grond ligt een man met open mond, die dit geld opvangt; bij zijn hoofd is gegraveerd:

„Hier valt wat van de aap
Wie lust die gaap".

Rechts van den molen staat de Nijd (4), die, ziende hoe de anderen (3) met den aap gaan strijken, zich 't slangenhaar uittrekt en zegt:

„De nyd en malle koop
My werpen over hoop".

Links staan, onder den berg met het gelauwerd paard, twee mannen (5), in 't vers „Jan Crediet" en „Louw Debet" genoemd; de eerste dreigt den laatste met een mes en wil hem den hals afsnijden, de laatste ontdoet zich van das en pruik om hem daartoe de gelegenheid te geven, daar hij 't anders zelf doen zou. Dit is met de volgende regels in de plaat aangegeven:

„Ik sny u hals af of betaal myn poen
Brui toe dan hoef ik 't niet my zelf te doen".

Het versje is door Stephens verkeerd vertaald alsof de tweede nog geen zin had van kant te worden gemaakt. Schuin daar boven, naast den berg, is Arlekijn en Colombine (6) afgebeeld, de eerste heeft een vlag in de hand, waarin: „S. P. Q. R. Romynse onfylbaare Compagnie". Onder beide staat:

„Colombyntje zal de actiepot stooken
Daar arlequyn zyn worst in zal kooken".

Dit is een illustratie van 't geen het vers zegt:

„De nuttigste actie is de Min."

en dus geheel buiten den eigenlijken windhandel; iets dat in deze platen weinig vòorkomt.

Rechts van dit paar valt een aktiehandelaar (7) naar beneden, wien als een anderen Ikarus de vlerken afgesmolten zijn door de Zuiderzon. Hij verliest een vijftal veeren uit zijn vlerken, waarbij:

„Dees pennen zul len best be schryven
Wat Hoog-vlieg a ctie kan bedryven",

terwijl op twee papieren die hem uit de handen zijn geschoten te lezen is:

„Is 't ruineus, 't Is actieus" en
„Ik andre Icaar Val 'k weet niet waar".

Rechts van den molen laat een Hansworst (8) een vlieger op, die echter omlaag duikelt, daar hij zijn staart verliest. Onder den staart is gegraveerd:

„Myn vlieger valt de staart van 't gat
'k Verzuip me uit spyt in 't Zuider-nat".

Naast Hansworst zit, omringd door verscheiden kleine vogels die op hem aanvallen, een uil (9) op een kruk en zegt zeer wijsgeerig:

„Der acties uitkomst zal doen leeren
De vrucht van 't klappen zonder redeeren" (*sic*).

Iets lager komt haastig de „Verreesen Diogenes" (10) aanloopen met een brandende lantaren. Onder hem leest men:

„Myn Geest quam met een slons-licht by de Zuider Zon
Daar 'k geen goe actien van Menssen vinden kon."

In welk verband tot Diogenes de bij hem afgebeelde papegaai, kat en hond staan vat ik niet. Ook de bijschriften begrijp ik niet. Zij luiden:

Bij den papegaai:

„Buiten ons drien
Bestaan geen compagnien".

Bij den hond:

„Die nu fidel als ik kan wesen
Heeft duisendmaal meer glorie als voor desen".

Bij de kat:

„Zend gy de kat naar Engeland
Komt hy weerom hy zeid maaw, op zyn oude trant".

Links onderin een man, die een mortier (11) afschiet, waaruit de volgende papieren komen: „Middag actie", „avond Actie", „achter uit", „Loo pend vuur", „Hy springt", „Berg je gat", „Die bang is moet schilderen". Onder den man staat:

„De Bom barst uit
In 't W. en Zuid".

Iets ter zijde van den mortier staat een kompas (12), waarbij, om begrijpelijke redenen, slechts de twee windstreken „Zuid" en West" aangegeven zijn. Naast 't kompas ligt een man, wiens hoed afgevallen is, voorover ter aarde; op hem slaan de twee regels onder 't kompas:

„By 't Barsten van de bom
Twee streeken van 't Compas my maaken doof en stom".

Op twee papieren, die daarbij liggen, staat: „noch uit stel van Leeven" en „noord of Oost zyt onse troost".

Boven Ikarus vliegt, in de stralen van de zon, een vleêrmuis, met een papier in den bek, waarop „Wegwyser naar Vianen".

Boven en onder de vleêrmuis de volgende versregels:

„Alschoon het zonlicht my verblind
De weg ik echter blindling vind".

„Ook gaat het er zo grof
Dat ik t by donker niet kan of".

Op doeken die van den bovensten plaatrand afhangen, zijn nog drie afzonderlijke kleine voorstellingen gegraveerd.

De middelste stelt twee visschers voor hun net aan wal trekkend; op den voorgrond liggen eenige kabeljauwen en kreeften. Het inschrift noemt dit de „Ridderlijke kabbeljaawen en Kreefte bobbelvang Steelwys."

Ridder is hier de vertaling van het woord knight, terwijl „Steel"

hier dezelfde beteekenis heeft als dief, doelend op den naam en de handelingen van den Engelschman Knight als kassier der South-Sea Company.

Op het linkerdoek zijn twee schepen afgebeeld, die vergaan op een onstuimige zee; boven in de voorstelling „De VerZuip Zee".

Boven de schepen: „Nunquam justior unde fuit".

In de franje onderaan, op één regel, 't volgende tweeregelig versje:

„'t Onbekende zuid
Zend naar Pluto buit".

In het rechterdoek is een hollandsche papiermolen met waterrad afgebeeld; op den voorgrond een kleine en groote nar, elk met een zotskolf. Er boven leest men: „Speelkaarten-Papier fabryk van Schotse Walse en andere Narre kappen".

Het vers onder de prent vangt aan:

„1 Helaas! de Zuid! de Zuid! de Zuid
Myn bryn, myn schat, myn eer verbruid!" enz.

en geeft de verklaring der cijfers 1—12 in de plaat voorkomende.

De laatste twee regels luiden:

„Dit zinne-spel, zo, rouw als klucht
Verdwynt (gelyk 't staat), in de Lucht";

de geheele plaat is dan ook van boven tot onderen met wolken bezet, waarin de verschillende voorstellingen staan.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3555. Stephens No. 1660).

Ofschoon mij van deze hollandsche prent slechts één staat bekend is, acht ik de mededeeling van het volgende noodig:

Onder No. 1622 vermeldt Stephens een omgekeerde kopie dezer plaat, met het opschrift: „The Bubbler's-Kingdom in the Aireal-World." waarin ééne groep gewijzigd is, n. l. de hond, kat en papegaai vóór Diogenes, waarvoor, volgens Stephens, eenige teleurgestelde windhandelaren in de plaats zijn gekomen. In een noot vermeldt de beschrijver dat op de „scrolls" waarop de titel en onderstaande verzen staan ook zijn afgebeeld: schepen, die in de Zuidzee vergaan; kabeljauw en kreeftvisscherijen; een speelkaartenmolen (*sic*) en andere onderwerpen. De verzen zijn te karakteristiek en staan te veel met *onzen* windhandel in verband om ze hier niet op te nemen; volgens hunnen inhoud behoort deze kopie bepaald in een verzameling nederlandsche historieprenten:

„Here you may see the Dutch, like us,
Grow wondrous Rich in Nubibus,
By Bubbles, whims and Devil's-dreams,
That plung'd 'em into vile extreams,
Till they became as Mad as we,
That drown'd our Senses in South Sea;
Strange Emblems here are to be seen,
But who can tell what 'tis they mean,

Here first a Wind-mill, next a Woman,
A Hen-peckd Cuckold, these are common".

„But what the Sculptor hints thereby,
The Reader knows as well as I;
But, pray believe the Project good,
Tho, hardly to be understood,
For 'tis a maxim in this Land,
T'admire, what least we understand,
Or else, of late, the common cry
Had never rais'd South-Sea so high;
However, we are pleas'd to see
The Dutch ensnar'd, as well as we."

Van deze kopie is, volgens Stephens, nog weder een kopie in Pennant's *Some Account of London*, Part XII, No. 1322.

3476. – 21. „De Zuidzé Compagnie door wind in top gerezen
Beklaagt nu haar verlies met een bekommerd wezen".

Inschrift, boven de hoofdvoorstelling in liggend ovaal, eener spotprent op den windhandel. In 't midden is de Zuidzee-kompagnie voorgesteld door een vrouw, die mistroostig op een soort divan ligt, met den rechterelboog steunende op een tafel, waarvan een papier afhangt met inschrift: „Ik moet me na Vianen, neen, neen, ik bedekt my met het sch ilt van Fred: Hend". Op tafel ligt nog een tweede papier met: „'t Raakt al weg". Voor de tafel zit een kind met een papier in de hand, waarop men leest: „'t Is niet als verlies dat men hoort". Op den grond liggen een drietal boeken, waarvan er een, onder de voeten van het kind, tot inschrift heeft: „Osse, Koej Varkens Assuransie Huisen Scheepen tuinen". Op den omslag van het tweede, dat ongeopend rechts daarnaast ligt, staat „Comerce Boek"; in het „Debet Boek van W. en Zuid", geheel rechts, vindt men de volgende posten:

„Verlóren *f* 19000: Zuid Zee *f* 700:
Acties *f* 15000: . . . . . . *f* 500:
. . . . . *f* 10000: . . . . . . *f* 300:
. . . . . *f* 4050: . . . . . . *f* 240:".

(De laatste post *f* 4050 is bij Stephens *f* 1050).

De hoofdfiguur leunt tegen een half weggeschoven gordijn, waardoor de „Biblioteek van een bedroefde Actionist" gedeeltelijk zichtbaar geworden is. Rechts staat de Faam, die eerst den roem der Zuidzee uitblies, maar nu de winderige aktie „bázen" benauwd maakt, waar ze uitbazuint dat *f* 1000 slechts honderd waard is. Vleierij is afgebeeld als een kind dat een Eölusharp bespeelt om door „eid le hoop" hun gemoed tot bedaren te brengen. Een naakt jongske, zinnebeeld van den treurigen toestand der kompagnie zit, evenals het vorige rechts van de Faam, met

een papier in de hand: „Zuidzé". te turen naar de schepen op den achtergrond, die uit die Zuidzee ledig wederkomen.

Bovenstaande verklaring der hoofdafbeelding is gedeeltelijk ontleend aan het 66-regelig vers, dat in drie kolommen — gegraveerd op een afzonderlijke koperplaat, langw. in-fol. en ongeveer even groot als die der prent — onder deze is afgedrukt.

In de vier hoeken door 't ovaal opengelaten zijn een gelijk getal afzonderlijke voorstellingen gegraveerd. Links bovenaan zit een man, met ontbloote posteriores, gehurkt op een soort kwakzalverstheater, hij eet uit een vollen zak, die voor hem staat, geld, dat hij als „acties" weder ontlast. Op den grond, om de stellaadje, staat een vat haring en liggen wortelen, knollen, een kaas en een kool; artikelen waar de windhandel van verschillende steden op was gebaseerd. Rechts bovenaan een man met een kruiwagen met mosselen, waarmede, volgens 't vers, den windhandel van Harlingen bedoeld wordt, terwijl met de vrouw, die een mand met geplukte eendvogels aan den rechterarm heeft, de zwolsche bubbel wordt voorgesteld. In de lucht ziet men een vliegenden eendvogel met een pak tusschen de vlerken gebonden; aanschouwelijke voorstelling van het spreekwoord: 't end draagt den last. Links onderaan zijn de utrechtsche vaartgravers afgebeeld met een gedeelte der stad op den achtergrond. Rechts onderaan een jood met een zestal varkens (Weesp) in onderhandeling met een vrouw, die hem volgens 't vers, voor elk varken een snoek aanbiedt.

Het vers onder de plaat vangt aan:

„De bange Zuidzé Compagnie,
Met 't Vrouwebeeldyen aangewézen," enz.

Gravure langw. in fol., z. n. v. gr., voor zoover de hoofdafbeelding betreft zeker reeds vroeger gebruikt als voorstelling der Muziek, nu door de inschriften op den windhandel toegepast, terwijl de vier kleine afbeeldingen, in de hoeken, er voor dit doel zijn bijgegraveerd. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3556, Stephens No. 1630).

3477. — 22. „De grôte Vergader-plaats der Windverkópers van t Jaar A° 1720."

Inschrift, gegraveerd boven de hoofdvoorstelling eener spotprent op den windhandel, waarop het koffiehuis in de Kalverstraat? van binnen is afgebeeld. Rechts op den achtergrond is 't het levendigst. Sommigen der lieden, die daar staan, hebben papieren in de hand, waarop men leest: „Wie bied er", „niemant wil kopen.", „Uitreg voor", „Vian agter", „Purmerent 0", „'t is mis". Iets meer naar voren zitten eenige personen aan een tafel, waarop twee papieren, met „t' is kool", „Pover". Geheel vooraan rechts weder drie mannen bij een tafel gezeten, waarvan de een zegt: „Ik voel 't wel." en de links zittende, volgens 't papier dat bij hem ligt, antwoordt: „Ik zal 't ook wel voelen." Links op den voorgrond zit een vrouw op

een bank met een groote trommel op haar schoot, waarbij, op een papier, „moppen voor je Geld."; één van het drietal mannen, dat vóór haar staat, heeft een papier in de hand, waarop „Ik mop om de moppe". Naast dit drietal, naar rechts, is, volgens het 56-regelig vers, dat in vier kolommen onder in de plaat is gegraveerd, een Waal afgebeeld met een bak voor 't lijf en een mand aan den arm, gebakjes aanbiedend, maar die niemand wil, ofschoon ze „beter als Acties." zijn. Een kleine Savojaard met de tooverlantaarn op den rug en een papier, waarop „'t is Toveragtig.", in de hand staat bij den Waal. Nog meer rechts biedt een hollandsche boer „Engelse Bokken." (*sic*) aan. Links op den achtergrond is 't rustiger; dáár zitten, om een tafel, eenige bezadigde mannen kalm koffie te drinken, hun verstrekt door de hospita, die links bij de koffiekan staat.

Aan iedere zijde van deze groote voorstelling zijn twee kleinere boven elkaar, met een onderschrift en 6-regelig vers, gegraveerd onder elke afbeelding. Links bovenaan de „Bloei-tyd der Actionisten.": verscheiden personen met papieren in de hand, waarop: „Voordel" (*sic*); „Schatten.", „Geen verlie(s)", „al winst", „10000 Gul. Winst", „t' is deftig", „Wat geluk". „Puyk negoti". „Op krukke om Winst". Het vers vangt aan: „Ha loffelyke Koopmanschap!"

Onderaan links: „Verval der Actionisten." Tegen den muur van een huis staat een ladder, waarop een man, terwijl een ander er van boven afvalt, met een papier in de hand, waarop: „Ik ben omhals." Aan iedere zijde op den voorgrond staan vier bedrukt kijkende mannen; van elk viertal hebben er twee papieren in de hand, links met de inschriften: „had Ik niet mê gedaan." en „'t is alles" nul, (dit laatste woord wordt door 20 nullen, in vier rijen van vijf boven elkaar, in beeld gebracht), ook ligt hier nog een papier op den grond, waarop: „'t is gedaan." Op de papieren der twee mannen rechts staat: „Foei die negotie." en „Wat verlies." Het vers begint: „Wy léren hier by de Actie-leer," enz.

De voorstelling rechts bovenaan vertoont de „Uittogt der Actionisten." Links op den voorgrond de geruïneerde windhandelaars gereed om met een bootje naar een der schepen gebracht te worden, die men op den achtergrond ziet; rechts reikt een zeeman hun, als ten afscheid, een beker toe. Op den grond twee papieren, met: „Laaste uitvlugt." en „Geluk op Reis". Het versje, dat de beteekenis goed weergeeft, neem ik geheel over:

„Heeft ons de Zuid van geld ontbloot,
  Oost-injen zal 't ons weder geven.
Al zyn wy Arm, wy zyn niet dood,
  Wy hópen op een beter léven,
Schoon dat de hoop op winst en buit,
Ons naakt en kaal jaagt 't Zégat uit."

Onderaan rechts: „Herstelling der zuivere negotie." Pallas aan een weefgetouw; achter haar een man met een papier in de linkerhand,

waarop: „Herstelling"; op den achtergrond schepen; links, op den tweeden grond, een zuil, waartegen, zeer gebrekkig geteekend, de wapens der drie ongeaktioneerde steden, zooals Amsterdam, Leiden en Haarlem genoemd werden. Daar 't versje 't best de beteekenis weergeeft, schrijf ik ook dit in zijn geheel af:

„Als de Actie kraam eens weêr van kant
Geraakt is, zal de Handel bloejen,
En 't vry gevogte Nederland
In volle weelde en voorspoed groejen,
Wyl Pallas kunst en Weef getouw,
Een pylaar strekt van 't Staatsgebouw."

Goede gravure br. in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3557, Stephens No. 1661).

Van deze plaat zijn mij twee staten bekend, die beide hier aanwezig zijn:

*a* de hier boven beschrevene.

*b*. In den bovensten plaatrand staat de vertaling in 't duitsch van het inschrift in de hoofdafbeelding der plaat: „Der grosse Versammel-platz der Wind-verkäuffer. A. 1720."

Op een afzonderlijke koperplaat, onder de prent afgedrukt, zijn vier kolommen duitschen tekst gegraveerd. In de eerste kolom vindt men de vertaling van alle inschriften, zoowel der hoofdvoorstelling als der kleinere, die daarvoor hier genommerd zijn van 1—31; in de tweede die van de verzen onder de kleine voorstellingen, in de derde en vierde van het groote vers. Onder 't meerendeel der exemplaren met duitsch en hollandsch bovenschrift ontbreekt echter de afdruk van dezen duitschen tekst; alleen in één exemplaar van het „Groote Tafereel" op 's Rijks Prentenkabinet en in een ander van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht zag ik de kompleete prent; het hier aanwezig exemplaar mist ook deze vertaling.

3478. — 23. „De Inbeelding; Heersseres van't Rookverkopers-gild,
Maald Missisippi hier, 't geen Vrankryks schat verspild."

Deze prent is op dezelfde wijze ingedeeld als haar pendant: plaat 21 hier voren. In 't liggend ovaal zit de Schilderkunst (alias: Inbeelding), naar links gekeerd op een stoel, vóór den schildersezel, waarop zij, in een ovaal paneel, een schip heeft geschilderd met drie lischbloemen in 't zeil, dat naar een stad vaart, waarboven „Missisippi" staat. Naast 't paneel de spiegel van de Waarheid, die, als een naakt kind, met het „actie boek van Missisippi" op de knie, op een omgevallen open kist zit, waarin drie ratten en de inschriften: „Desu late Boel" en „Goet voor Rotte". 't Jongske, dat achter den schildersezel verf staat te vrijven, wordt als de vertegenwoordiger van Woerdens windhandel, die tichelsteenen tot voorwerp had, aangeduid in 't 66-regelig vers, dat ook hier, evenals bij het pendant, in drie kolommen, op een afzonderlijke koperplaat gegraveerd, onder de even groote prentverbeelding afgedrukt is. Uit

deze gewrongen verandering van een verfvrijver in een tichelvormer blijkt dunkt mij, al zeer sterk dat deze plaat oorspronkelijk een andere beteekenis had. Aan de voeten van dat knaapje ligt een stapel papieren, waarop „Tiggel Acties Rottege Acties Acties in pypen Suiker Acties". Rechts achter de Schilderkunst een kind zeepbellen blazend, waarnaar een tweede kijkt dat meer naar achter zit: een derde leunt op een pak „Acties by de Riem" waarop men nog leest: „Pakt de Acties weg want over honderd Járe zal ment niet Gelóven". Tegen den achtergrond hangt een schilderij, waarin rechts onderaan „Rubbens" (?) Van de voorstellingen in de vier hoeken vertoont de links bovenaan geplaatste twee mannen, die aan een tafel gezeten een pijp rooken, onder hen: „Wy leve gerust": bij hen op den voorgrond een mand met pijpen en meer op den achtergrond een man, die één van de op een vierkante tafel liggende pijpen stopt; het inschrift: „Gouwse pype" duidt op de stad wier windhandel hierin bespot wordt. Rechts bovenaan is 't Berbice waarop 't gemunt is. Op een stuk geheel dor land staat, op een schildpad, een Indiaan, met een veel te groote gevlochten kroon, waarin vijf vlaggetjes steken, op 't hoofd en een pijp in den mond, waarbij: „al Rook". Bij den achtergrond leest men „Klater goud mynen". Links onderaan moet Rotterdam 't ontgelden. Boven een hoog huis waarvan men slechts een klein gedeelte ziet, staat: „Gek huis der Rotte" en boven de afbeelding van een gedeelte der Beurs: „Actie Beurs". Op den voorgrond ligt een „Vlotschuit geláden met alderhande Acties" aan den wal. Op de grootere pakken staat: „Rotterd"(am), „ter Gouw", „muide Dort", „Middelg", „Utrecht", „Steen: (wijk) Zwol"; op de kleinere: „Enchu:", „alkmaar", „Hoorn", „Edam". Bij de schuit twee mannen, elk met een papier in de hand; op 't eene staat „goet koop", op 't andere: „Koop wat"; onder den arm heeft elk een pak akties. Rechts onderaan Law te paard, die 't oproerig volk tracht tevreden te stellen met akties, die hij met kwistige hand rondstrooit, terwijl hij zegt: „Dit is voor 't Gelt". Het paard raakt een massa „gemengeld" geld kwijt; volgens 't vers, dat aanvangt: „De inbeelding maald hier schoon van schyn Het Missisippi" enz., wordt hiermede geld van slechte alliage bedoeld. Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken slechts één staat van deze prent. (Muller No. 3558, Stephens No. 1657).

3479. — 24. „Law, als een tweede Don-Quichot, op Sanches Graauwtje zit ten spot."

In 't midden dezer plaat zit Law deftig gekleed en met een vlag aan een stok in de hand, op een ezel met eenige zakken geld om den hals, terwijl „Bom bari- oos Geld kist", welke met dit inschrift en 't jaartal „1720" vóór Law aan den ezel hangt, eveneens vol is. Op de vlaggestok prijkt een zotskolf en in het vaandel leest men „Ik koom ik koom Dulcinia". Eenige lieden, waaronder ook de kasteleines, trekken

den ezel met touwen, die door den ring van zijn halsband gestoken zijn, naar 't koffiehuis „Quinquenpoix", dat links op de plaat gedeeltelijk te zien is. Twee dezer lieden hebben papieren in de hand, waarop: „haal binnen" en „Gelt te winnen". Op den voorgrond, aan deze zelfde zijde, ligt alles wat op den werkelijken koophandel betrekking heeft, als vuilnis op de straat: de Merkuriusstaf, het „Grootboek", „Obligatie", pakken koopwaar, enz. Een duivel spuit den ezel geld in den bek, terwijl een tweede, achter Law gezeten, den staart omhoog houdt van het beest, dat het geld kwijt raakt, omgezet in akties, opgevangen door een menigte, welke zich verdringt om daarvoor zakjes geld in de plaats te geven, daartoe aangezet door een derden duivel boven hen, met narrenkap op en met een geesel in de eene hand en een papier in de andere, waarop: „braaf myn kinders". Op de ontlaste aktien leest men: „Enkh", „Hoor", „100", „1000", „Prim", „Med.", „West", „2000", enz. Bombario, wiens kleed geheel met vischhaken bezaaid is, rijdt op een padde, als een andere Sancho Panza en reikt een vollen buidel toe aan Law, zijn Don Quichot. Op den achtergrond de „Zuyd Zee", met eenige schepen; op één der vlaggen van het schip, dat het meest links ligt, leest men „misisippi". Onder de plaat een 12-regelig vers in drie rijen, aanvangende: „Dulcinea en 't Actie Roth," enz. Gravure gr. langw. in-4°., z. n. v. gr. Van deze plaat ken ik slechts één staat. (Muller No. 3539. Stephens No. 1662).

3480. — 25. „Stryd tuszen de Smullende Bubbel Heeren, en de aanstaande Armoede."

Oude koperplaat, door de inschriften op den aktiehandel toegepast. Oorspronkelijk verbeeldt het een strijd tusschen den vastenavond en de vasten. Links een vat op wielen, met een kraan aan de voorzijde en het inschrift: „Actie Soopjes te Ko op." Op dit vat zit een man met een „Vetpot" als hoofddeksel en een paar wafels als oorkleppen. Om den hals heeft hij aan een koord geregen wafels en pannekoeken, waarin: „al tyd Veniam"; om 't middel, eveneens aan een koord, eendvogels, een haas, waarin: „dit 's onze vangst", en een schenkkan. Met de linkerhand houdt hij een beker omhoog met inschrift: „Dit hebben Wy daar van". Onder den arm heeft hij een braadspit bij wijze van lans, waaraan een ham en een geplukte eendvogel steken, terwijl voor op de punt een wijnglas hangt. Deze hoofdfiguur, in de oorspronkelijke plaat de Vastenavond, rijdt in tegen de Vasten, de tweede hoofdfiguur, die, op een vischben op wielen gezeten, van rechts aankomt. Het vat wordt voortgetrokken door vier personen: twee kinderen op den achtergrond en een man en jongen op den voorgrond. De man heeft een keten van worsten over den schouder, waaraan van onderen maskers hangen, en dreigt te slaan met een kakebeen? dat hij in de rechterhand houdt. In 't gevolg van den „bolle(n) Smulle-broêr", zooals de man op 't vat genoemd wordt in het 80-regelig vers, dat, in vijf kolommen, op een afzonderlijke plaat gegraveerd

en onder de voorstelling afgedrukt is, ziet men links op den voorgrond een vrouw, wie vogels om 't lijf hangen en die met beide handen een „Wafel Eyzer voor de nieuw gebakke acties" omhoog houdt als om er mede te slaan. Aan den band van haar voorschoot zijn wafels geregen. waarin: „Assuransie" en „Verpanding"; ook hangt er een tang aan. Iets naar achteren en links ziet men een vrouw, die met de rechterhand een mand met eieren omhoog houdt en brakend. volgens het inschrift op haar borst, zegt: „Al de actie drank maakt my kwalyk". Nog meer naar links en naar achter heft een man een bezem in de hoogte. waaruit een kaars steekt en waaraan een bierkruik hangt. In den bezem leest men: „Ons kaarsje brand noch"; aan den bezemsteel is een schort gebonden, met het volgend inschrift: „Viva de Compagnie! die ons doet vrolyk leven, Schoon Armoede ons op 't end den doodsteek dreigt te geven." Vóór laatstgenoemden man gaan nog drie personen uit, van welke er één een dwarsfluit bespeelt, de tweede een viool in de hoogte steekt en de derde een speenvarken boven 't hoofd draagt in een schotel, waarin: „Weesper Venezoen". Bij de trekkende kinderen is nog een man afgebeeld met narrenkap op 't hoofd, een driepootstoel onder den rechterarm en een potlepel in de linkerhand. De Vasten, hier als „Armoede" aangeduid, zit op een vischmand op rollen; zij heeft een vergiettest op 't hoofd en twee snoeren: één van sponzen en één van schelpjes om den hals, terwijl allerlei visch, aan een touw geregen, langs haar kleed hangt. Met beide handen heft ze in stroo gepakte „Harde bokkens drie om een oortje" in de hoogte, blijkbaar om er haar tegenstander mede te treffen. Ook om haar armen heeft ze sponzen waarvan krakelingen afhangen. Achter haar, op den voorgrond, een man met een sjerp van aangeregen visch en een oude slof er aan als bergplaats voor 't visch-aas, om 't lijf; op 't hoofd een visschersmuts en in de beide handen een schepnet, waarmede hij dreigt te slaan; de vrouw, die achter dezen man aankomt, is omhangen met krakelingen, pannekoeken, schelpen, sponzen enz. terwijl een schuimspaan in haar gordel steekt, waaraan rechts een stroopkan? hangt. Zij heft een vuurtreeft als verweermiddel op en houdt een braadvork in de rechterhand. Op den achtergrond ziet men nog een viertal personen, allen met omhoog geheven voorwerpen. Die 't dichtst achter de Armoede staat heeft een stokvisch in de hand, waarop: „noch nooyt zo beleeft"; de tweede, met een ijzeren pot op 't hoofd, draagt een stok met haringen of gerookte bokkings; de derde een hengelroe met tuig; de vierde op een stok een kaars met inschrift: „Dese kaars zalze wel dóvē", terwijl men boven de vuurtreeft nog een hand en arm ziet met een geesel en een tweede hand, welke een stok vasthoudt, waaraan, volgens 't vers, een „Zegenet" bevestigd is, dat in de plaat de „Gróte Fuik der Bubbel Compagnies" genoemd wordt.

Latere door inschriften veranderde staat van Muller No. 3153, die daar het adres van A. Allard heeft.

Links onderin de plaat is nog duidelijk te lezen: „Le CARNAVAL"; ook in den ondersten plaatrand zijn, tusschen het tegenwoordig onderschrift door, nog eenige letters van een vroeger twee-regelig? inschrift te zien.

Het vers vangt aan: „Een bolle Smulle-broêr gezéten Op Bachus eertroon," enz. Gravure gr. langw. in-fol., z. n. v. gr. maar door S. à Bolswerd; met het vers samen één blad in-plano. Er komt slechts één staat van deze prent in het „Groote Tafereel" voor. (Muller No. 3560*a* en S. No. 3560. N. b. Stephens). (Zie ook No. 3357 hier voren).

3481. — 26[1]. „Bombario Actionist en de Geest van Esopus."

Inschrift onder in de eerste van vier platen, die òf op één vel gedrukt òf elk afzonderlijk, te zamen als No. 26 voorkomen in het hier beschreven werk.

De prent stelt „Pan" voor, met een schilderij in cartouche-vormige lijst voor 't lijf, zoodat alleen zijn kop en bokspooten zichtbaar zijn. Op 't gehoornde hoofd draagt hij een wan, waarin een zestal dwergfiguren zit dat, blijkens het vers, in de beide bovenhoeken gegraveerd,

„Alhier de wanstal zinryk duid
Der sno-gedrochelyke (*sic*) actionisten".

Tusschen de korte horens een windmolentje.

Aan weerszijden van zijn gezicht staat in de lijst „Oorblasers Baas", omgeven door een guirlande van blazen gedeeltelijk met ooren er in, terwijl links daarvan zijn fluit, rechts een posthoorn hangt. Pan blaast 't vuur aan, in 't vers een „Lawe vonk" genoemd, dat smeult in een pot, op den achtergrond der schilderij op een monumentaal voetstuk geplaatst; links er voor Esopus (2) met een papegaai op de rechterhand, een verrekijker? in de linker en met een vos naast zich; rechts Bombario (1) die zijn bult leent tot lessenaar aan den achter hem staanden koopman, in 't vers: „Wysneus" genoemd; hij houdt met de linkerhand het inktfleschje omhoog en roert met een spatel, die hij in de rechterhand heeft, in de potjes van zijn kwakzalversmarsje dat hem voor 't lijf hangt; aan zijn voeten zit een aap. In het monument op den achtergrond staat:

„Het Na-geslacht zal dit voor Fab'len houwen,
En tot Esopus eer, een Graf naald bouwen".

Het vers, dat aanvangt:

„1 Bombario treed in gesprek
Met broer 2 Esopus Geest zy kallē
Hoe Wysneus 't zeekre gaat vermallen
En maakt zig om gis-rydom (*sic*) gek" enz.,

verwijst in de laatste regels naar

„... 't zinnebeeld het tweede in rang
t Begint zyn spel met Kalverzang."

en doelt op de volgende prent.

Onder in de lijst der schilderij staat het jaartal „17 20" en rechts naast de lijst het volgnommer „1".

De plaat is later in randwerk gebruikt als titel van de tweede hollandsche uitgave van 't Dwergentooneel, aan 't eind van de beschrijving van „Het Groote Tafereel" afzonderlijk vermeld.

26². „Actieuse Nacht-wind-Zanger met zyn Tover Slons".

Opschrift boven de tweede plaat van het viertal, dat als No. 26 in dit werk bijeen behoort. 't Is de afbeelding van een dwerg, naar rechts gaande, met een haneveer op den ronden hoed, waarbij:

„Van de Haane
Quam 't van daane".

doelend op 't overwaaien van den windhandel uit Frankrijk naar ons land. In de linkerhand heeft hij een stok, waarop een molentje; met de rechter houdt hij een zeel vast, van de tooverlantaarn, die hem op den rug hangt. Zijn mond is zeer wijd geopend en daarbij staat als uitroep: „ô de Tover Lantaarn". Onder de afbeelding is een 24-regelig gedicht gegraveerd in twee rijen, beginnende:

„'t Wind-luchtig bulken, blaasen, gaapen,
Zyn tanden braaf te laaten zien,
niet licht toebeiten moet geschien
By al de schotse Windbuil-aapen." enz.

Rechts in 't midden gemerkt „2".

Deze, zoowel als de beide volgende afbeeldingen, en de vier waaruit plaat 29 bestaat, zijn latere staten van de prenten 2 tot 8, uit de eerste hollandsche uitgave van het „Dwergentooneel". 't Zijn niets zeggende plaatjes, op den windhandel toepasselijk gemaakt door onbeteekenende bijvoegsels, 't boven-inschrift en de zeer slechte en onbegrijpelijke verzen, die in de plaats gekomen zijn van de 4-regelige versjes in 't duitsch, in 't fransch en in 't hollandsch, onder den oorspronkelijken staat. Ik zal voor de overige dan ook enkel het opschrift, een eenvoudige beschrijving van de afbeelding en de eerste regels van 't vers opnemen, zonder nadere poging om de gedwongen beteekenis aan te geven.

26³. „Natuur Actie-doctor of klap-achtig Bobbel Meester".

Een dwerg met toga en baret, lange grijze haren, een bril op den neus en in de rechterhand een stok met haakknop, staat naar rechts gekeerd met een vogel op den wijsvinger van de linkerhand. Bij die hand een papier, waarop: „Geen negen mannetje crediet Voor al die doen in 't Windse-niet". Onder het papier door ziet men op den achtergrond een dwerg met ronden hoed op, die aan een bedelend man en vrouw een aalmoes geeft.

Het vers begint:

„'k Heb niet veel muts op dese bol:" enz.

Papier en vogel zijn de eenige zaken, die er in dezen staat der plaat en voor dit doel bijgegraveerd werden. Rechts bij 't papier gemerkt „3".

26ᵉ. „Directrice der Vervalle Actie-Regimenten; en byzonderlyk van Natuurlyke Lawe Actien".

Een oude vrouw, met een hondje onder den arm. staat naar links; haar rechterhand, waarin zij een papier heeft, rust op een tafel. Op het papier leest men:

„Wie zou mӯ actien schroomen
De Reekning maakt zich zelf voor al die by my komen".

Achter haar, op den achtergrond, hangt aan een driepoot een pot over 't vuur, met onderschrift:

„Daar is een pot te vuur
Die menig staan zal duur".

Rechts, bij den linker-elboog der vrouw, het volgnommer „4".

Het vers begint:

„Vrow Directrice, in 't los gewaad,
Daar ge in uw jeugd uw rol mee speelde,
En actieus de Liefjes streelde ,
Nu wint gy door uw bobbel praat;" enz.

In den oorspronkelijken staat heeft de vrouw een brandewijnskom in de rechterhand en ziet men achter haar, op den achtergrond, een andere vrouw geknield bij een nest jonge honden, terwijl een man met een kaars bijlicht.

Vier gravures in-8°. (Muller No. 3561. N. b. S.).

In den eersten druk van 't Dwergentooneel hebben de plaatjes de namen van de volgende graveurs: 1 van P. van Buysen, 2 en 3 van Joost van Sasse, terwijl van plaat 4 de graveur niet is aangegeven. In eén der randwerken van den tweeden druk van dat werk komt de eerste voorstelling nog eens zeer verkleind voor.

Van deze vier afbeeldingen zijn mij drie stellen bekend:

*a* het hier boven beschrevene, te zamen op één vel gedrukt;

*b* „ „ „ „ , elke voorstelling afzonderlijk op een blaadje in-4°. getrokken;

*c* het hier boven beschrevene, doch de vierde prent vervangen door „Le tourne dôs charmé et l'amie sans soubson (*sic*) Stro-jonkerus Aart-in-rang Breedmiddelia Ruggesprong", een man en een vrouw, (dwergen), die, met den rug naar elkander gekeerd, samen dansen, terwijl haar linkerhand zijn rechterhand vasthoudt. Onveranderde prent uit het „4e Deel" van 't Dwergentooneel, dat uit zes platen bestaat, waarvan deze No. „4" is. Hier zijn de 4-regelige versjes (een duitsch, een fransch en een hollandsch) met het opschrift: „Der Haasenhaft u: Schuss-erfahrne Lenz Sauzahn Iager als andrez (*sic*) Brautfuhrez." (*sic*), niet, als bij de andere, door één hollandsch vers vervangen. Om welke oorzaak deze

vierde prent in plaats van de vroegere gekomen is, heb ik niet kunnen ontdekken. Gravure in-8°. „I. C. F(olkema). d. et fec."

Er bestaat van de vier plaatjes, onder *a* beschreven, een kopie, waar de vier voorstellingen op één koperplaat gegraveerd zijn; ik geef hier enkele verschillen aan ter onderscheiding.

In plaat „1" heeft hier de „Oorblasers Baas" geen molentje op het hoofd, maar in plaats daarvan een lis over een spijker geslagen, die in de wan zit.

Bij plaat „2" zijn de bloemen, tegen den zijkant van de tooverlantaarn gegraveerd, hier kompleet en kleiner, terwijl men bij de vorige zien kan dat er van boven en van onderen gedeelten der bloemen zijn weggevallen door het kleiner maken van de lantaarn.

In plaat „3" kan ik geen ander verschil aangeven dan dat de ruimte tusschen de voorstelling en het vers hier volkomen wit is, terwijl in de vorige nog zeer duidelijk de sporen zichtbaar zijn van een uitgeslepen vers. Dit verschil geldt ook voor plaat 2 en 4, de laatste is ook nog te herkennen aan de pok op den neus der vrouw, die in deze kopie niet gevonden wordt; het onderschrift, onder den te vuur hangenden pot, blijft hier op eenigen afstand van de zwarte lijn, die de gravure omgeeft, terwijl het die in de oorspronkelijke prent raakt.

Indien men de plaat in zijn geheel gelaten heeft is deze kopie gemakkelijk te herkennen, daar men niet, als bij de origineele, de figuren in een richting boven elkaar geplaatst, maar ze twee aan twee met de hoofden naar elkaar toe gegraveerd heeft.

Deze kopie komt voor in de laatste uitgave van 't Tafereel, met de op uniform papier gedrukte platen.

3482. — 27. „Monument consacré à la posterité" enz.

Derde staat der hier voren als plaat 18*a* uitvoerig beschreven oorspronkelijke prent, met de volgende veranderingen:

Op het papier, dat de man in de hand heeft, die rechts voor „Bombario" geknield ligt, is: „Prime sur le cacau" wel duidelijk leesbaar maar het papier is geärceerd. De persoon, die bij den steen rechts op den voorgrond geknield ligt, is van een jood, met hoed op, veranderd in een heer met pruik en blootshoofds. Op dien steen staat nu: „Procuration pour Hoorn &c." In plaats van den gebroken gebakken steen, meest links van den grooten, nu een pak papieren, met „Procuration."; een tweede dat er bij ligt, heeft hetzelfde inschrift.

In de ruimte tusschen de groep links en hen, die Fortuna's wagen trekken en de beide vechtenden rechts, zijn een menigte paddestoelen uit den grond opgeschoten, waarbij de namen staan van de volgende steden, die een kompagnie opgericht hadden: „den Briel.", „Weesop.", „Emden.", „Middelburg.", „Campen.", „Zutphen.", „Zwol.", „ter Veer.", „Vlissingen.", „Enkhuisen.", „Harlingen.", „Vlaardingen."

Onder de paddenstoelen is 't volgende 4-regelig versje gegraveerd:

„De Bubbels ras als t'Duivels broodt verscheenen,
In korten tydt gekomen en verdweenen
Betoom uw lust en drift;
Zy steeken vol vergift."

In de groep links zijn de volgende veranderingen gekomen. Voor den man met hoed op en den naast hem staande zonder hoed, beide met beffen, rechts van den jongen met de tooverlantaarn, is een welgedaan heer met grooten paruik op en blootshoofds en een even welgedane dame met kapuchon, in de plaats gekomen. Hierbij dient de volgende toelichting:

In 't gegraveerd register wordt plaat 18 genoemd „Ter Eeuwiger gedagtenis der Dwaasheid van het XX. Jaar der XVIII. Eeuw,"; plaat 27 „Ter Eeuwiger gedagtenis &c, met verandering." In 't register in boekdruk, bl. 32, van het tweede gedeelte van den tekst, worden ze met eenig verschil in spelling, zonder eenige bijvoeging, op dezelfde wijze aangeduid. Op bl. 26 van het derde gedeelte, de verzen op den windhandel bevattende, wordt alleen plaat 18 (hier genommerd 19) genoemd. De titel luidt daar: „Ter eeuwige gedagtenis der dwaasheyt van het XX. Iaar der XVIII eeuw met bekende Tronien."

Er bestond dus een oorspronkelijke prent, die later gewijzigd werd en dit, naar zich vermoeden laat uit den laatsten boekdruktitel, hoogst waarschijnlijk om de „bekende Tronien" te doen verdwijnen.

Nu ontving ik van den heer R. W. P. de Vries, te Amsterdam, ter vergelijking, een band, waarin slechts een klein gedeelte der platen bijeengebonden is. Daarin heeft een tijdgenoot, met fraaie hand maar in treurig rijm, een versje voor iedere plaat gevoegd. De hier beschreven veranderde prent noemt onze dichter: „de Print van Picart, Sonder dominees", waaruit dus mag opgemaakt worden dat de mannen, die in tegenstelling met de anderen in plaat 18 beffen om hebben, predikanten moeten voorstellen en blijft er dunkt mij weinig twijfel over dat de „bekende Tronien" waarvan hier boven gesproken wordt, „dominees" „Tronien" zijn, al is 't mogelijk dat ook de jongeman links op den voorgrond op den stoel zittende, en de jood, die rechts bij den steen geknield ligt, bekende tronien hadden. De oorspronkelijke plaat geeft ondubbelzinnig blijk hoe in alle standen de aktie-koorts woedde, zoodat het zelfs mogelijk geacht werd dat predikanten er aan zouden lijden; heeft dit sommigen geërgerd en zijn zij daarom door bovengenoemde heer en dame vervangen? Als proeve van de kracht van bovenvermelde poezie, geef ik hier enkele regels van 't vers:

„De dominees die sijn hier niet te vinden
Of souwden sy wel Acties Binden.
Met een Bantie aan Malkander.
daar den Een Bedriegt den Ander.

Neen ik heb andere Gedaghten,
dat het Volck haar sal verwaghten.
Op Predikstoel of in de Kerck
En leeren haar van Heijlig werck." enz.

— In de plaats van het tafeltje, links op den voorgrond, is hier een steen gekomen met de volgende inschriften:

„Quand on est jeune & belle, & qu'on a la (*sic*) malheur
D'avoir perdu son bien dans un jeu si funeste,
Gare qu'un Billet au Porteur
Ne fasse encore perdre le reste!

Schrei, Fillis, niet om't geldt:
Uw schoonheit is behouwen.
Gy wort, wilt gy, herstelt.
Of baart die gunst mistrouwen?
't Is recht: verliest gy d' eer,
Zy komt, helaas! nooit weer."

Deze verzen slaan op de deftig gekleede jonge dame, die in plaats van den jongen man met wandelstok, mistroostig met den zakdoek aan de oogen, naast den steen in een leunstoel zit en met den rechterelboog op de leuning steunt. Een oud heer, met allonge-paruik, maakt haar het hof en legt haar, in de plaats van het waardelooze „Contract du Sud a *f* 1000." dat zij in de linkerhand heeft, een „Billet au porteur de *f* 50000." in den schoot. De man achter de tafel is nu in gesprek met een heer met steek op, die ruggelings van de jonge dame zit en een papier in de hand heeft, waarop: „Contract de 500 $^{lb}$ Sterl."

In den laatsten regel van 't fransche versje links onder de voorstelling, boven de fransche verklaring, is het woord „Pays" veranderd in „esprits". (Muller No. 3562, Stephens No. 1628?)

Van deze veranderde origineele plaat zijn mij vier varianten bekend:

I de hier boven beschrevene.

II dezelfde prent, zonder het versje onder de paddenstoelen, dat blijkens *zeer* moeilijk te vinden overblijfsels daarvan, weggekrabt is.

III geheel als II, alleen staat nu in den rechterbovenhoek „Tom. 2, Pag. 332." In dezen vorm behoort de plaat, zooals nu wijlen de heer J. P. J. W. Korndorffer indertijd aan den heer Muller mededeelde, in (Piossens.) *Mémoires de la Régence du Duc d'Orléans*. La Haye 1729, kl. in-8°.

IV geheel als III, nu is in den rechterbenedenhoek, onder de hollandsche verklaring, gegraveerd: „N° IX.", terwijl rechts bovenaan de aanwijzing van deelnommer en pagina weggekrabt is, doch zóó dat zij nog zeer goed is te onderscheiden. Voor welk werk deze variant gebruikt is, heb ik niet kunnen ontdekken. Bij den heer A. J. Nijland, te Utrecht.

Van de vier kopiën der origineele plaat, waarvan *a* en *c* onder No. 18 beschreven zijn (zie No. 18 hier voren) behooren de staten *b* en *d* hier.

*b* is geheel veranderd naar het origineel hier boven als 27[I] beschreven, alleen is het woord „Pays" in den laatsten regel van het fransche versje links onder de voorstelling, hier blijven staan.

*d* is oogenschijnlijk geheel aan *b* gelijk maar in werkelijkheid de weder in denzelfden toestand teruggebrachte koperplaat, nadat die eerst zóó veranderd was, als bij No. 18 is aangegeven; alleen is „Pays", in het fransche versje, nu veranderd in „esprits".

3483. — 28. „Schyn bedriegt."

Opschrift boven een 50-regelig vers, in twee kolommen, in boekdruk, onderteekend „Philadelphus.", het pseudoniem van G. Tijsens, en aanvangende:

„Princesse Quincampoix, gelyk
Een kermis-pop, zit hier te pryk". enz.

Boven dit vers is een gravure in-4°. afgedrukt, die oorspronkelijk diende als titelplaat voor het tweede deel van: *Quincampoix, Bombario, of Roskam Voor de dolle actionisten. Landgezang. Door Philadelphus. Sileni Alcibiadis. Twede deel.* Dat de prent in dit werkje behoort blijkt uit de cartouche, door twee roskammen geflankeerd, die deel uitmaakt van 't lofwerk boven de voorstelling; daarin staat: „Roskam Sub Rosa 2e. Deel". Ofschoon nu de drie deeltjes van dit werkje van G. Tijsens, als tekst behooren bij de gedrukte stukken en zij daar dan ook als zoodanig zullen worden vermeld, geloof ik toch hier een uitzondering op den regel te moeten maken en de beschrijving van die titelprent, al is die niet *als zoodanig* opgenomen in 't „Groote Tafereel", te moeten laten voorafgaan aan de vermelding van den vorm, waarin ze in dit werk wèl voorkomt.

Te meer word ik daar toe gebracht, omdat de auteur der drie Roskammen (hij stelt zich in het „voorbericht" van dit tweede deel nog voor hem vijfmaal te doen verschijnen, maar verder dan tot den derde is 't niet gekomen) in genoemd voorbericht zelf de verklaring geeft der prent en dit doet op een wijze, die ik hem niet verbeteren kan.

Nadat de dichter eerst verteld heeft, dat hij met vreugd den goeden ontvangst van zijn hekelverzen zag, maar dat het hem „aan de andere kant moeide dat hy zyne Gedichten zo havenloos, en met gerabraakte tytelnaamen, door de baatzuchtigheid van een rechtschaapen Liedjesdrukker, op den Dam, aan de Beurs en door de heele Stad moest hooren kraayen.", (zie omtrent één der nadrukken de beschrijving der gedrukte stukken hierna), geeft hij de uitlegging der prent op de volgende wijze:

„De Vrouw, die men in deeze Print, voor de tweede Roskam, in haaren rykelyken staatie Tabbaart, met blaauwbloempjes geborduurt, ten Throon ziet zitten, is de Princesse Quincampoix, of de Actiehandel, zy gebied haaren dienaar Bombario of het Bedrog, zo net, in zyn kleed met Vis-

hoeken bemaald, te voorschyn gebragt, den opgeblaazen Bubbelhandel sterk uit te blaazen, terwyl de Geldzucht op haar eene knie ter neder geboogen, reikhalzende met opene armen de niettige Bubbels aanbid, en na zich wil haalen, doch zy bemerkt niet dat Armoede in het gescheurde kleed haar reeds by de slippen van den met ducatonnen geborduurde Tabbert heeft, en het Actiejacht van weelde in het verschiet, reets is aan 't zinken.

De Tekenaar heeft aan wederzyde niet onaardig een Boer te voorschyn gebragt ieder met zyn zinnebeeld; aan de eene kant ziet men den Kinkel door de Fortuin der Assurantiebubbels van zyn boeregewaad ontdoen, daar hy al zuipende de Spaa met de voet schopt, en in het kleed van een wildweyigen Actionist word gestooken, terwijl de Actiekaars noch helder staat te branden. Aan de andere zyde word hem door zyne eigene dwaasheid het Heeren kleed weer van het plompe lichgaam afgescheurd, de boeremuts word hem opgezet, en hy vat, doch tegen zyn zin de Spa weer in de vuist, om zyn brood te zoeken. De Actiekaars gaat uit in de pyp, en laat op 't laast niet dan een stinkende, en doodelyke damp na."

Tot zoover de beschrijving. Daar de dichter in een gedeelte van zijn vers, omtrent verscheiden hier beschreven prenten aardige bizonderheden mededeelt, acht ik 't niet ongepast, die regels hier te doen volgen; blijkt er ook uit dat hij niet hoog wegliep met de vervaardigers der platen, hij keurt 't verschijnen goed, omdat ze alle medehelpen tot bespotting en verfoeiing van de aktiepest. Zie hier wat hij er over zingt:

„'t Canaille neusd het al, en zingt vast op de bruggen,
In 't schoon gezelschap van steenslypers, rolders, pluggen,
Met onbeschaamden toon de val van 't Actiegild,
Wat lepel likken ken is gulletjes, en mild,
In 't koopen, print by print indien men maar ten minste
Een beeldje, 't uwer spot, daar in bemerkt. Wat winste
De Boekwurm daar by heeft, dat weet de Boekwurm best.
Gy konstige etsers, knoey, al voort van de Actie pest:
't Zy niet genoeg een beurs, zo weergaloos te schetsen,
En op die schoone beurs, wat ratelwachten te etsen,
Of Vullisbeeren, na de grootse trekken, van
De Nieuwejaars print, van de Wacht of Karreman.
Neen Vrouw Justitia heeft u een geest geschonken,
Om ieder met een brief doen op de borst te pronken. [1])
Die wel gemaakte kat, met blaazen aan zyn pens,
Of pooten, is het werk niet van een enkel Mensch;
Daar Meester Law, zo trots op wolken, t'zaam geronnen
Tot kussens, zit ten toon; 't is ongemeen verzonnen,

1) Zie No. 3 en 5 van het „Groote Tafereel".

En 't werk blyve eeuwig goed, en van een grootsche naam,
Nadien 't ten spot verstrekt, der Kermis actiekraam. [1])
Maar boven al verheft myn Zangheldin de kassen
Van uw vernuft, ô geest vol vinding! die Atlassen,
Op kegelspelsche wys, voor 't nageslacht, zo raar
Ten toon steld, wyl het kind des tyds, zelf zonder gar
Te roepen, toebruid met een sneeuwbal op de beenen:
't Is drommels slim, en treft geen klyntje voor de scheenen
Van de Actienegotiant, dat zweer ik, ja gewis. [2])
Gy meent het wel ô Maats, die 't teek'nen eigen is,
Zo lang gy snaaks van geest, en overvlug van zinnen.
Ons 't Koffyhuis vertoond de Quincampoix van binnen: [3])
Ha! dat's na 't leeven, en ten eeuwig duurbre spyt
Van u ô Actiemaats, jâ spyt voor die 't benyt.
Een ander, meede graag, wat snaay te profiteeren,
Neemt oude plaaten, geeft de beeltjes nieuwe kleeren,
En plaatst elk Actie kwant de kei vlak in de bol. [4])
Het raakt dan, of 't is mis, of scheef. 't Loopt nu te hol
Met printjes maaken, ja het is zo veer gekoomen,
Dat al wat de Acties doemt, voor koek werd aangenomen.
Dus word Madame Quincampoix gevierd, bemind,
Om haare Koopmanschap, bestaande uit *laauwe* wind. [5])
Zo word *Bombario*, dien bochgel aangebeeden:
De field word op een kar als *Poesjenel*, gereeden
In 't mooy gezelschap van de droes, met al 't gesnor
Der bubbelmaatjes naar Sint Rocus. [6]) Zangnimf, por
De geesten, die de naald in 't etsen met een gracie
Zo groots regeeren, om geen verdere temtacie,
Voor de opgesmukte, doch verblufte Quincampoix.
Mevrouw Pecunia, maakt arme duivels zo
Vervoerd tot haare min, dat Tekenaars, Poëten,
En Liedjeszangers, staag weer andre kwakken weeten
Te brengen voor den dag; elk doet verbaast zyn best,
Deez heeft het op de Zuid, een ander op de West,
Een ander ken het in zyn harssens niet verdraagen,
Dat heel Noord Holland ons, met graauwe Boere slaagen,

1) Zie No. 4 a. w.
2) Zie No. 8 a. w.
3) Zie No. 10 a. w.
4) Zie No. 9 a. w.
5) De onder *dit* nommer beschreven prent.
6) Zie No. 11 a. w.

Zo fyntjes pierde, en veel van 't Amsterdamsche splint,
Wist in te slokken, voor verrotte Kool, en Wind.
Gy jonge Vryers, die myn Zang met opene ooren,
En toegenegentheid dus verre wel mogt hooren,
Terwyl het brandend vuur, nadien het reeds word koud,
En 't harde regenen, u noch wat binnen houd;
Wy willen u deez tyd niet langer lastig vallen,
Met van de niettigheid der Actien, en 't kallen,
Het schreeuwen huis aan huis, het bulken en rumoer,
Voor Heeren, Kooplien, voor den Burger en den Boer
Der Straatpoeten, en der Heiligjes verzinners
Te zingen, laat het school der etseren, verwinners,
En zyn, en blyven, zo van de Actievinders, als
Van de Actiekoopers, die braaf liegen door hun hals,
Wen held Bombario, deez' en die regte gekken,
Met Actieloopjes, en met blaazen ken betrekken.
Laat Booy en Meester in het etsen doen hun best,
't Is alles wel, zo lang zy de Acties als de pest
Verbannen, laat de konst op krukken gaan, of hinken:
Of laat *een Fransche geest, in teekenkunde, blinken* [1])
*By minder halzen, als de **Morgenstar** in glans,*
*By klynder Starren pronkt, aan 's **Hemels** hoogen trans.*
Noch roemd myn Zangeres en deez, en die: het knoeyen
Is rontom kant, en fris door 't Actien verfoeyen.

Nu zweeg vriend Damons fluit,
Zyn Actiezang was uit,
Dus verre, wyl hy aan de knaapen,
Belooven moest, eer elk ging slaapen,
By nader tyd, voor hen weer rustig aan te vangen,
Zyn Missisippi, ook zyn West, en Zuiderzangen."

Het plaatje is een gravure kl. in-4°., z. n. v. gr. en als *titelprent* bij Muller niet vermeld. De prent verscheen dus in twee vormen:

I als titelprent, hier boven beschreven.

II de plaat met het vers, zooals ze als plaat 28 in 't „Groote Tafereel" voorkomt. Van deze laatste ken ik vier verschillende staten van den letterdruk. Het volgende staatje geeft de verschillen aan in het vers van „Philadelphus."

*a.* De lijn die de beide deelen van 't vers scheidt staat in *a* onder de achteruitstekende punt der E van „be" in „bedriegt" en is boven de vierde regel, van onder af, gebroken.

1) Zie No. 18 en 27 a. w.

Bij *b* staat de lijn midden onder de E van „be".
Bij *c* staat de lijn midden onder de D van „bed".
Bij *d* staat de lijn tusschen de B en E van „be".

| | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| Reg. 2 v. b. links: | kermis-pop | kermis-pop | Kermis-pop | Kermis-pop |
| „ 9 „ | Actieknoeijers | Actieknoeijers | Actieknoeijers | Actie knoeijers |
| „ 12 „ | folio. | folio. | Folio. | Folio. |
| „ 15 „ | begryp. | begryp. | begryp. | Begryp. |
| „ 16 „ | bobbels ... schotzepyp. | bobbels ... schotze pyp. | bobbels ... schotze pyp. | bobels ... schotze pyp. |
| „ 19 „ | geldzucht | Geldzucht | Geldzucht | Geldzucht |
| „ 20 „ | in | in | in | iu (*sic*) |
| „ 23 „ | ducakons | ducatons | ducatons | ducatons |
| „ 2 v.b. rechts: | grypze | gryptze | gryptze | gryptze |
| „ 13 „ | gy. wat | gy. wat | gy wat | gy wat |
| „ 14 „ | geld-aanbid-den. | geld-aanbid-den. | geld-aanbid-den. | geld aanbid-den. |
| „ 18 „ | houd | houd | houd | hond (*sic*) |
| „ 20 „ | Plutus ... schoot. | Plutoos ... schoot. | Plutoos ... schoot. | Plutoos ... sehoot (*sic*) |

Schyn-bedriegt.

Even voor het afdrukken van dit vel vond ik nog twee varianten. De eerste, nu mede in deze verzameling aanwezig, heeft in de eerste kolom regel 12 v. b. „regtschapen". de andere alle „rechtschapen"; in de tweede kolom, regel 8 v. b. „U kinders" de andere „Uw kinders".

De tweede variant komt voor in het exemplaar van Prof. Moltzer, in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, dat in de eerste kolom, regel 16 v. b.: „Schotze pyp" en in regel 29 „geldzucht heeft."

3484. — 29. „2$^{de}$ Tooneel van de Geest van Esopus."

Onder dezen titel komt het tweede viertal dwergfiguren alleen voor op de beide registers met 74 platen (zie bl. 241 hier voren). 't Zijn de geheel onveranderde voorstellingen van plaat 4 tot 8 uit het „Dwergen-tooneel", maar met 10- of 8-regelige hollandsche verzen in plaats van de 4-regelige duitsche, fransche en hollandsche rijmpjes, in den eersten staat. De platen stellen 't volgende voor:

29¹. „Verhens Beker van Fi-âne of Vianen."

Opschrift boven een dwerg, blootshoofds, in kamerjapon, met een groote bokaal in de rechterhand. Links op den achtergrond een man aan den maaltijd, door een achter de tafel staand persoon bediend; rechts een mannetje met breedgeranden hoed en langen afhangenden mantel. Rechts onder bovenstaand opschrift is in drie regels de hier boven geplaatste algemeene titel gegraveerd en dááronder de niet in vervulling gekomen belofte:

„Aanschouwer, zal 't u, niet verveelen ?
Verwacht hier van nog meer tooneelen."

Het vers onder de voorstelling vangt aan:

„Geen beter middel, als dit hooglands Nectar-vogt", enz.

29². „Rector magnificus van de Ongeactioneerde Litteratuur."

Een deftig gekleede dwerg met kanten bef en groote paruik staat naar rechts gewend, met den hoed in de hand. Links op den achtergrond een dwerg en een hond.

Het vers onder de plaat vangt aan:

„Wat eew is 't nu; helpt ook bazuinen of oreeren?" enz.

29³. „Ontsprongen rondom bedekte Blaaskaak".

Een dwerg met vederhoed op 't hoofd, zeer lang haar, grooten degenstok in de rechter- en harten-aas-kaart in de linkerhand, heeft aan zijn gordel een groote tasch, in 't vers een „diefsak" genoemd. Rechts op den achtergrond een ruiter; links een drietal mannen bij een stadsmuur. Het vers vangt aan:

„Geen beter dek-tuig, als het geen natuur ons geeft;" enz.

29⁴. „Contrarolleur van de Gelukkige en rampzalige Lapis-zoekers."

Een dwerg met vreemd geranden hoed, mantel en bef, rol papier in den broekzak en papier in de rechterhand, dat hij aandachtig leest. Links op den achtergrond een kijvend paar bij een advokaat; rechts een dwerg op den rug gezien. Het vers begint:

„Men eyst miljoenen van elk schatryk actionist", enz.

De prenten zijn, alle aan de rechterzijde in de plaat, genommerd van 5 tot 8.

Vier gravures in-8°. No. 5 en 8 zijn van Joost van Sasse, 6 en 7 van J. van Buysen de Vader. (Muller No. 3564, N. b. 8.).

Men zie voor de verschillende staten, zoowel als voor de kopie, de opgave bij plaat 26. (No. 3481 hier voren).

3485. — 30. „De vervallen Actionisten, hersteld, door den Triompheerden (*sic*) Arlequin."

Inschrift in den bovensten plaatrand van een spotprent op den windhandel. Op den achtergrond links ziet men „Viaanen", waarheen een paar wagens met aktionisten rijden; meer naar 't midden een kasteel, in het overige gedeelte een heuvelachtig landschap. Dit alles wordt van het drukke tafereel op den voor- en tweeden grond gescheiden door de rivier „De Lek". Rechts op den tweeden grond een zegewagen met vier paarden naast elkander bespannen, die door Pallas gemend worden. Harlekijn zit op den wagen en strooit handen vol schijnbare akties uit, waarvan een gedeelte reeds in 't bezit van enkele personen is; een

menigte lieden, die elkander achter den wagen verdringen, trachten zich van de rest meester te maken. 't Zijn echter, volgens de inschriften en ook volgens 't 20-regelig vers, dat in vier rijen onder de plaat is gegraveerd, geen akties, maar „werk patenten". Allen, die er reeds een vermeesterd hebben, houden het, met een uitdrukking van teleurstelling op 't gelaat, omhoog; van links naar rechts leest men hierop: „Mosselen", „Tuyn man", „Sold(aat) op Inde", „Geuten schoon", „Kruyer", „Schoorsteen veeg(er)", „Mosselen". Op die, welke Harlekijn met de rechterhand uitstrooit, staat, van boven naar beneden: „Basschander", „Heye(n)", „Uy en en Kool", „Oud yser", „Kuyllen"(burg), „na Via."(nen), „Engelse sprot", „Kar man", „Turf drager", „Hitte gebra" (*sic* = Heete gebraaien). Uit zijn linkerhand vallen: „Op kar"(?) en „Liet sang"(er) terwijl hij nog in die hand heeft: „Schoen lapper". Op den voorgrond liggen rechts drie pakken koopmansgoederen en twee vaten, waarbij Merkurius staat, met zijn staf vooruitwijzend; in 't midden rijdt een man nog eenige pakken daarheen, op een kruiwagen, waaronder „Altyd winst" is gegraveerd. Achter den kruier volgen een paar lieden met stok of hooivork, waaraan een korenschoof, over den schouder; in hun nabijheid liggen op den grond een paar akties van „Zwol", „Wesep" en „medenbl"(ik); nog meer naar links, achter deze, een Savoiaard met „Toverlantere"; geheel links een drietal kooplieden bij een pak, waarop de hoed van een hunner en eenige rijen uitgeteld geld liggen, met bovenschrift: „Akkordeer". Het vers vangt aan: „Al den bruy is 't in 't rumoer," enz. Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken van deze prent maar eenen staat. (Muller No. 3565. N. b. S.)

3486. — 31. „De Verwarde Actionisten Torenbouw tot Babel."

Inschrift in den bovensten plaatrand van een spotprent op den windhandel. Onder de voorstelling is een 60-regelig vers, in vier rijen, gegraveerd, de verklaring gevende der cijfers 1—12 in de plaat. Links op den voorgrond zit Law (1) aan een tafel; naast hem staat een man een zak geld uittellende, een derde kijkt er naar. Iets meer naar achteren en rechts een koopman (3) met een mand vol akties; een vijftal personen komt naar hem toe om uit te zoeken, de voorste twee hebben er elk één in de hand, waarop: „hoop op de West" en „op hoop"; op de in de mand liggende staat nog: „Koop al", „Voordeel", „van 100 op 1000", „Puik", „Zuidzé"; onder des koopmans linkerarm hangt er een van de mand af, die de kooplustigen niet zien kunnen, met het inschrift: „van 1000 op 100". Zij droomen allen van de Fortuin (4), die dan ook geblinddoekt met een stokbeurs in de rechter- en een vaas in de linkerhand, boven hunne hoofden is afgebeeld in een wolk; achter haar een sperwer, die een duif opeet. Aan deze zelfde zijde, geheel links, stort zich een wanhopig aktionist (10) uit een venster. De voorgrond ter rechterzijde wordt ingenomen door een Engelschman, die op een tafeltje, dat

een fornuis moet verbeelden en waaronder dan ook een vuur brandt, allerlei cakes („Keakse" staat er in 't vers) bakt. Zes liggen er te bakken en in deze leest men „Rook", „Wind", „Malle acties", „Engelsse acties", „Beurs Zuivering", „Purgeer acties". Met zijn rechterhand reikt de Engelschman een gereed zijnde cake, waarop „Geef aan" aan een man, die er reeds een heeft met 't inschrift: „100000 gl: in myn maag"; de meest rechts staande krijgt die welke de bakkende man in zijn linkerhand heeft en waarop men leest: „Schok in". Achter den Engelschman staan nog vijf andere personen in deze groep, van welke er twee bezig zijn elk zulk een cake op te eten; op de eene staat: „Ik eet met lust" op de andere: „ze zullen my op bréken". Vlak voor de tafel liggen twee mannen (2) dood op den grond, volgens 't vers door 't dringen en trappen: bij deze zitten er links twee, rechts één, die allen achterlast hebben: bij de achterste links staat een derde persoon, die „Acties om een duit" verkoopt en er één aan een der achterlast hebbenden geeft, waarop men leest: „Nog ergens goed voor". Boven deze groep vallen de „eidle Hoop" (9) en een engeltje, dat zeepbellen blaast, samen uit de lucht.

Op den tweeden grond, in 't midden der plaat, tracht een „Projecteur van Wind" (11) „Hollands Maagd" (12) een narrenkap op te zetten. Dit zou ook gelukt zijn:

„. . . . , zo 't Spaar
De Ryn, en Y-stroom met elkaâr
Niet déze rázerny beletten."

't Grootste deel der windhandelaars was reeds even verbaasd als de bouwers van Babels toren, zegt 't vers verder, en op deze wijze wordt die toren, welke men rechts op den achtergrond ziet, bij de voorstelling te pas gebracht.

In 't midden, boven in de plaat, is nog een afzonderlijke groep afgebeeld. Bedrog (5) zit, sierlijk gekleed, op de wolken als op haar troon, met een mombakkes in de rechter-, een dubbel hart in de linkerhand; een drietal narren (6) met bel en zotskolf, liggen geknield vóór haar. Dapperheid (7), door Wijsheid (8) aangespoord, trekt van achteren haar kleed weg, waardoor haar „Drakestaart" en „Hydra's póten" zichtbaar worden. Boven deze groep staat, in een breed label, het volgend 6-regelig vers, in twee rijen:

„Bedrog bragt veele Gekken voort
Dog toen men onder 't uitgestrekte
En sierlyk kleed zyn aard ontdekte
Wierd ieder die door schyn bekoord
Zig vond misleid wel haast geneezen
Daar Schande en Armoê stond te vrezen".

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3566, Stephens No. 1672).

3487. — 32. „De Viaantsche Tol-Poort voor d' Actionisten komende uyt alle Steeden."

Inschrift in een label midden bovenin een spotprent op den windhandel. Een poort die slechts van terzijde gezien wordt, met het wapen van Vianen bovenaan en het volgend 6-regelig vers in 't voetstuk:

„Die binnentreed,
En niet vergeed,
Zyn beurs te veegen
Die is myn vrind,
Van myn bemind,
'k Laat niet verleegen",

verdeelt de prent in twee afdeelingen. In de linker- en grootste helft zit, links op den tweeden grond, Law „Souereine Derecteur" ten troon, onder een als tent uitgespannen doek en op een verhevenheid van drie treden; hij is omgeven door een viertal gedrochten, elk met een papier in de hand, waarop: „List der Derecteurs", „negotie by nagt", „Schyn be drigt", „bedorve acties", „kwade acties". Hij heeft een deftigen pruik op 't hoofd en een prachtige jas aan; in plaats van voeten heeft hij klauwen en zijn naakte beenen zijn slechts schonken; er kruipen slangen onder zijn klauwen, ook heeft hij er een in de rechterhand. Ook de handen met lange nagels, zooals die aan de uitgestrekte linkerhand goed te zien zijn, gelijken zeer op klauwen. Naast zijn zetel zit aan weerszijden een griffioen; zijn geheel is 't beeld van „Schyn bedriegt". Op den voorgrond aan dezelfde zijde zit koning Midas, achter een tafel, waarop zes zakken liggen met de inschriften: „1000", „10000", „100000", „200000", „20000" en „10000". Rechts van hem drie personen; een ligt er voorover; op zijn hoofd rust de hoed van den tweede die geknield daarin de „gemengde speesie" (= geld van slechte alliage) ontvangt, zooals in den rand van den hoed gegraveerd is; de derde, die achteraan staat, houdt de rechterhand uitgestrekt voor zijn aandeel van 't geld. Voor de trappen van den troon ligt een heer geknield; hooger op, ziet men, bij een groepje aktionisten, een tweede persoon met bokspooten in plaats van beenen en lange nagels aan de vingers; hij heeft een papier: „1000 acties" in de rechterhand en met de linker geeft hij een papier waarop: „m^r^ naar Vianen" aan een derde. Midden op den voorgrond, bij de poort, Wanhoop en Armoede, gevolgd door de dansende „suster Sotzkap" zooals deze figuur genoemd wordt en het 60-regelig vers dat in drie kolommen en op een afzonderlijke koperplaat gegraveerd, onder deze voorstelling afgedrukt is. Wanhoop heeft een papier in de hand, waarop: „Wan hoop spreekt door onwetentheit". In 't midden ziet men op den tweeden grond water, dat zich naar de rechterzijde van de poort tot bijna op den voorgrond uitstrekt. Een drietal schuitjes vaart naar rechts, waarbij: „Vaart na Vianen"; boven het grootste staat: „Vrolyk en lustig". Op den achtergrond

een koets met twee paarden gevolgd door een ruiter, achter wien men leest: „te Post", meer rechts een paar, dat naar Vianen wandelt, met bijschrift: „schoon plysier". Het gedeelte der plaat aan de rechterzijde der poort moet Vianen voorstellen en is daarvoor pasklaar gemaakt door de inschriften.

Aan de poort staat een schildwacht, die „Waar daa r" (voor werda) roept. Een man met mantel om, naast den schildwacht, wordt door een ander, die met een vrouw iets meer naar voren staat, begroet met de vraag: „Welkom, heb je geld"; de eerste antwoordt: „Ia onder mȳ mantel", links onder dien mantel hangt dan ook een papier, met „500 gl." er op. Rechts zitten en staan eenige lieden voor een tafel, één van hen heeft een beker „actie Wyn" in de hand. Onder deze groep leest men: „Op de gesontheyt van de aankomende broederschap". Op het uithangbord staat: „Vernagt Plaats of beijers der act ioniste". Langs de bocht die 't water hier vormt, staan huizen met een poort aan 't einde, waarin nu „Hof Poort" gegraveerd is; één der huizen is door het inschrift: tot „arm huis" verheven.

Het langdradige, niets beteekenende vers vangt aan:
„Hier zieje klaar voor d'Actionisten Vianens Tolpoort afgebeelt", enz.

Omtrent de gravure langw. in-fol., z. n. v. gr., maar gedeeltelijk van J. Luiken, moet ik 't volgende nog mededeelen:

In Edward Brown, *Naukeurige en Gedenkwaardige Reysen . . . Door Nederland* enz. Amst. 1682, vindt men tegenover bl. 58 een afdruk van de rechterhelft dezer koperplaat tot aan den muur bij den schildwacht, met het onderschrift: „de Kooperen Halsbandt tot S. Gewer." (Goar): deze voorstelling is onveranderd gebleven en alleen door de inschriften toegepast op den windhandel; het oorspronkelijke onderschrift is weggekrabt doch nog eenigzins leesbaar; op 't linkergedeelte der koperplaat, dat niet aan het vorige is vastgehecht, zooals Muller inkorrekt onder No. 3568 van het Suppl. zegt, maar daarmede een geheel maakt, was vroeger „de Strúdel Stroom jnden Donaúw" gegraveerd; de afdruk hiervan vindt men tegenover bl. 86 van Brown's werk; de figuren zijn van dit gedeelte echter zoo goed weggeslepen dat alleen door het onderschrift, waarvan nog iets zichtbaar bleef, te constateeren is, wat er vroeger op afgebeeld was. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3567, S. No. 3567 en S. No. 3568. N. b. S.)

3488. — 33. „Gedenk-boog, ter begraaf-plaats der uitgeteerde Actionisten." — „Arc memorial dressé au lieu de l'enterrement des Actionistes consumés."

Spotprent op den windhandel met bovenstaande inschriften in de kroonlijst van een monumentalen boog met één voorstelling aan iedere zijde van den doorgang en een drietal afbeeldingen boven de lijst. Tegen de

lambrizeering onder de middelste van deze laatste drie, in medaillon, het portret van Law, te halver lijve, van voren; in de rechterhand heeft hij een hengel, die buiten het medaillon uitsteekt, en waaraan een visch hangt, blijkbaar gevangen in den driepoot, die links naast de lambrizeering staat en waarin nog andere zwemmen. In de driepoot rechts liggen een blaasbalg en een met wind gevulde blaas terwijl er rook uit opstijgt: een beeld dat alles van dezen handel in rook vergaat. Onder 't portret 's mans wapen: een naar rechts gekeerd paardje sch . tgeld. Verschillende zinnebeeldige voorwerpen en personen omgeven de grootere voorstellingen. In de afbeelding links van dit portret ziet men drie heerenhuizen, waarvan twee met bordes; vóór elk huis staat een ezelin, van welke de voorste gemolken wordt. Boven in de poortvormige lijst, die dit tafereel omgeeft, leest men „Esels melk voor de sieke Actionisten."; onder de voorstelling: „du lait 'd Aneste (*sic*) bon pour les Actionistes malade." Links van dit tafereel blaast een kind met een blaasbalg een vuurtje van akties aan. Op de lijst van dit gedeelte der plaat staat een rijksappel; links daarvan (evenals rechts boven de rechtervoorstelling), een pot met tulpen, waaronder: „Tulpe Tyd." dat rechts, in 't fransch vertaald, luidt: „Tems des Tulipes", met terugslag op den windhandel in deze bloemen in 1637. In de middelste voorstelling boven het portret zit rechts Merkurius, wien Minerva de narrenkap der windnegotie van 't hoofd neemt; hij reikt een papier toe aan eenige kooplieden, die voor hem staan of geknield liggen en achter wie men de Rokin-zijde van de amsterdamsche Beurs ziet; op dit papier staat: „Gaat na de Beurs ik zal u bystant doen." als antwoord op de papieren die zij hem brengen, en waarop gegraveerd is: „Genade God merkuū"(r), „Elendig zyn wy verlyt." en „Door Gelt zugt". Aan Merkuurs voeten ligt nog een papier:

„De Kalver Straat
Dee u het quaat."

Aan weerszijden van een ledige lei of spiegel boven deze, van boven ronde, voorstelling, is een hoorn des overvloeds afgebeeld, waaruit links een vredes-tak en papieren vallen met de inschriften: „Ik wil myn boe ken zuyveren.", „Arbeit zal 't kosten.", „Ik zal de Tyd beter besteden.", „Bleyf in Vrede"; rechts komen er uit den hoorn kronen, een scepter, een huis en ook eenige papieren, waarop: „Blaas aan stukke" (doelend op 't jongske, dat naast den hoorn staat met een blaas, waaruit de wind wegstroomt), „De Over vloet is te veel.", „Dat doet Vallen", „Vervlogen". Naast den hoorn links staat ook een jongske met een vogelkooi waarin één vogel, dit is, volgens 't 60-regelig vers, dat met een „Grafschrift" van vier regels, in vier kolommen onder de linkerzijde der plaat is gegraveerd, 't beeld „Dat het eene Vogeltje in de kouw Meer is, dan zes die héne vliegen,".

Met de afbeelding rechts van 't portret is een bespotting van de Utrechtsche en de Westindische kompagnien bedoeld: twee schepen drijven op wolken „door het nieuw Kanaal, Waar by de Inbeelding reets aan 't bouwen, Stigt Huis by Huis, vol pragt en praal,"; vóór 't vóórste schip drijft een man op een bos biezen (Berbice). Boven de voorstelling leest men: „Het Nieuwe Kanaal.", er onder: „Le Canal nouveau.", in 't midden er boven staat een kool; rechts zit een engeltje zeepbellen blazende.

Links van den doorgang is in den „Gedenk-boog" een plein afgebeeld, (volgens 't vers te Parijs), waarop men verscheiden koetsen ziet, die alle door de geleden verliezen van de hand moeten worden gedaan. Hier boven: „Goet koop Koetsen en Paarden.", terwijl onderin is gegraveerd: „Des Carostes (*sic*) et des Chevaux á bon marche."; links op den voorgrond een zittend man, met een papier in de hand, waarop: „'t Zyn ook de myne".

Rechts van den doorgang is „De kranke Actionist.", „L'Actioniste malade." afgebeeld; hij zit bij den haard en wordt door een geneesheer aan den rechterarm gelaten; vrouw en kinderen staan treurend op den voorgrond, terwijl de knecht, op den achtergrond, aan twee heeren, die hem vragen: „Is u Heer tuis", antwoordt „neen".

Achter het geopend hek, ter linkerzijde, dat de ruimte tusschen den plaatrand en den „Gedenk-boog" inneemt, en op welks stijlen molentjes staan, een begrafenisstoet; het papier in de hand van den aanspreker wijst genoeg aan, wat de kwaal van den overledene was; er staat op: „na de Zuit Zee K."(erk), met kennelijken terugslag op den stereotiepen zin in de amsterdamsche begrafenisbriefjes: „om te volgen naar de.... kerk", waar dan hier Zuit Zee Kerk voor Zuiderkerk komt. Achter een dergelijk hek, rechts, ziet men Law's koets, kenbaar aan zijn naamcijfer, aangehouden; wanhopige aktionisten; een man, die zich uit 't raam werpt, enz. Onder den doorgang, met een ijzeren hek afgesloten, waar achter ook allerlei windhandelaars, een kwakzalvers-theater ter aanprijzing der akties, enz. gezien worden, is een graf gedolven, bestemd voor den doode wiens lijkstatie links achter 't hek is afgebeeld. Bij het graf staat een man die er een mand papieren in uitstort; dit wordt in het vers op de volgende wijze verteld:

„.... een Iongman, tot een blyk
Dat hy [= de overledene] sturf om zyne Actie záken,
Stort uit zyn mand al voor en naar
Toebak, en Pypen, Hennekaarten, [1])

1) Mr. S. Muller Fz., rijks- en gemeente-archivaris te Utrecht, schrijft mij omtrent deze „Hennekaarten" het volgende:

Het verheugt mij, dat ik u toevallig goed kan helpen. In ons museum

Een gróte Gáper, dog heel raar,
Een Kalfskop, Spek, en Varkenstaarten.
Met Wortels, Kool en Rotteval,
Die zo veel ouwe Rotte kraakte"; enz.

Al de genoemde voorwerpen zijn afgebeeld op de papieren, die uit de omgekeerde mand vallen, terwijl op twee andere nog staat „alles onder", „in t Graf". Een menigte lijkbedienaars bedelven deze papieren. Voor den ingang staat de baar, tegen den linkerpost de roef, terwijl een vrouw, links, 't lijkkleed medeneemt. Rechts van de baar twee aansprekers, één met kruk, met een zandlooper in de linkerhand evenals de tweede; deze heeft in de rechterhand een papier, waarop „Dat is net van pas gekomen." Achter hem een kind met rouwmantel om en weenend; de rij der personen, die als volgers van 't lijk te beschouwen zijn, strekt zich verder uit tot achter 't hek, waar één der laatsten een papier in de hand heeft, met inschrift: „Ik gaa me". Drie van de zes personen, 't meest op den voorgrond, van welke de eerste een kat in zijn zak heeft en „Bambario" de laatste is, hebben een papier in de hand, waarop men leest: „Hij is aan Wint gestorve", „Het wa(s) myn beste Vrient" en „Al myn bedrog is uyt." Bombario heeft een langen lamfer aan zijn muts en is omhangen met windblazen, ook heeft hij er een in de rechterhand. Achter hem volgt een man, die een dergelijke blaas aan een stok in de linkerhand houdt en in de rechter een papier, met „Hier is nog wind". Aan den rechterstijl van het hek staat een jood met een papier, waarop „Wat statie"; geheel rechts op den voorgrond een man met breedgeranden hoed op en zeer grooten bril op den neus; volgens een papier zegt hij „'k zie myn blind."; bij hem een vrouw in 't hemd, eveneens met een papier, waarop „Door alde Bubbels ben ik int hemt."

Links ziet men op den voorgrond ook nog eenige personen, van welke er twee ieder een papier in de hand hebben, met de volgende inschriften: „Al myn Gelt is wegh.", „Ik scheur myn Actie." Bijna geheel in den hoek een man met een kijkkast, een jongen staat er voor; hierbij: „ô Iong ze kyke maar rek uit, Dat's missisippi en dat is de Zuid"; terzijde van de kast een tweede jongen, die zegt: „Ik moet ook Kyken".

In den bovenhoek der prent is links de volgende „Lees Zeel der

---

berust een omslag van een kaartspel, door mij gered uit de papieren van een boedel van 1701. Het vertoont eene hen bij een hoogen toren met opschrift *Utrecht*; daarbij de wapens van de stad en provincie Utrecht en de naam *Wynant van Sonsbeeck*. Op de keerzijde leest men het volgende: „*Dese Fyne Caerten worden gemaekt by Wynandt van Sonsbeek in de Lynmarckt in de Swarte Hen tot Utrecht.*" Naar ik verneem, is de naam *hennekaarten* hier bij overlevering nog wel bekend. De oorsprong van den naam schijnt door het bovenstaande volkomen verklaard.

goede bekende." gegraveerd: „de Heer Zuid Zee.", „de Heer Missisippi", „d' Hr Wortel." (Hoorn), „d' Hr Kalvius." (Delft), „d' Hr Vet Os." „d' Hr Bambario.", „d' Hr Borstel." (Weesp), „d' Hr Rotteval." (Rotterdam), „d' Hr Brandewijn." (Schiedam), „d' Hr Windbuil.", „d' Hr Pyp en Soon." (Gouda), „d' Hr Zandplaat." (Enkhuizen), „d' Hr Panharing." (Medemblik?), „d' Hr Weghgraver." (Utrecht), „d' Hr Spinneweb.", „d' Hr Rook uit.", „d' Hr Koolstronk.", „d' Hr Fulppe" (Naarden), „de verdere Vrienden gelieven het Lyk in een goede Actie te volgen."; dezelfde lijst staat rechts bovenaan in het fransch. Het vers, in vier rijen, (in fransch proza overgezet, rechts onder de plaat gegraveerd), vangt aan:

„De Narrekap, die God Merkuur
Door Wind-negotie heeft gedrágen,
Rukt Pallas hier ter goeder uur
Hem weêr van 't hoofd," enz.

Het „Grafschrift." dat daar onder volgt, luidt:

„Hier leid Menheer de Bubbelaar,
Wiens hoop op Wind was wrak en mis,
Waar op hy uitgeteerd en naar,
Alleen door Wind gestorven is."

Ook dit grafschrift is in fransch kreupelrijm met de fout „Iu git" voor „Ci git", aan 't eind der vierde kolom franschen tekst gegraveerd.

Gravure in-plano. z. n. v. gr. Van deze prent ken ik slechts één staat. (Muller No. 3568, Stephens No. 1673).

3489. — 34. „Spiegel der Reden voor de Wanhópende Actionisten".

Inschrift in den ondersten plaatrand eener zinneprent op den geëindigden windhandel. Op den voorgrond een wanhopend aktionist gereed zich 't lemmet in de borst te stooten; tusschen zijn rechterarm en de wereld, waarop de elboog rust, ligt zijn eigen hart bekneld. De Reden, een man, die links met den spiegel in de rechterhand naast hem zit, heft waarschuwend de linkerwijsvinger tegen hem op; „'t Geweld en Wanhoop" liggen onder zijn voeten vertreden. „Hoogmoed", voorgesteld als een vorstin met kroon en scepter, vlucht met „Bygeloof" en „Dartelheid", twee geblinddoekte vrouwenfiguren, en met „Geldzugt", die een beurs in de linkerhand en de rechterhand voor 't gelaat heeft, om den glans te weren, die uitstraalt van het „Diamanten-schild vol glans." dat de Voorzichtigheid omhoog houdt. In dat schild staat een „Y" in een lichtkrans: „Wyl die vermaarde Koopstroom nooit Zig liet aan Bubbel-ketens binden". De wind, die over de hoofden der vluchtenden tegen dat schild verbeeldt te blazen, stuit er op af. Rechts op den achtergrond vluchten de „Windgenóten," (aktiehandelaars) voor de bliksems, die op hen nederschieten. Rechts bovenin zit de „Waarheid" op de wolken, gereed om „Heel vrolyk op het aardryk neêr" te dalen.

Het 88-regelig vers, in boekdruk, waaraan ik de geheele verklaring

der prent ontleende. is aan weerszijden (aan iederen kant 30 regels) en onder de voorstelling geplaatst en vangt aan:

„De Windnegotie raakt aan 't dálen,
De Bubbels kwynen om 't verlies," enz.

Gravure in-8°., door J. Schijnvoet, wiens naam weggekrabt, maar in den linkerbenedenhoek der plaat nog even leesbaar is. De prent diende oorspronkelijk als titelprent voor een werkje in-8°., dat ik vroeger wel zag, maar waarvan ik mij den titel niet meer herinner. (Muller No. 3569, Stephens No. 1674).

Van deze plaat zijn mij vijf verschillende letterdrukken bekend.

| 1e kol. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| 2e reg. v. b. | Bubbels | Bubbels | Bubbels | Bubels |
| 4e „ | ooit | ooit | ooyt | ooyt |
| 5e „ | eind'lyk uit gewaaid. | eind'lyk uit gewaaid. | eynd'lijk uyt gewaayd. | eynd'lijk uyt gewaayd. |
| 6e „ | Rook-negotie | Rook negotie | Rook negotie | Rook negotie |
| 8e „ | Dewyl...draaid, | Dewyl...draaid, | Dewijl...draayd, | Dewijl...draayd, |
| 9e „ | ontblóten, | ontblóten, | ontblóten, | ontbloten, |
| 10e „ | Wyl | Wyl | Wijl | Wijl |
| 12e „ | dreigt...stóten; | dreigt... stóten; | dreygt... stóten; | dreygt... stòten |
| 13e „ | uit zyn gezicht te lézen, | uit zyn gezicht te lézen, | uyt zijn gezigt te lezen, | uyt zijn gezigt te lezen, |
| 14e „ | eigen | eigen | eygen | eygen |
| 16e „ | zyn | zyn | zijn | zijn |
| 18e „ | moog'lyk | moog'lyk | moog'lijk | moog'lijk |
| 20e „ | Windbuil | Windbuil | Windbuyl | Windbuyl |
| 2e kol. | | | | |
| 1e reg. v. b. | uiteind | uiteind | uyteynd | uyteynd |
| 4e „ | schatkist | schatkist | Schatkist | Schatkist |
| 5e „ | brein | brein | breyn | breyn |
| 9e „ | heilloos | heilloos | heylloos | heylloos |
| 10e „ | eigen | eigen | eygen | eygen |
| 11e „ | aardryk...myn | aardryk...myn | aardrijk...mijn | aardrijk... mijn |
| 12e „ | Windnegotie | Windnegotie | Wind-negotie | Wind-negotie |
| 15e „ | Myn...eind | Myn...eind | Mijn...eynd | Mijn...eynd |
| 16e „ | Rookverkopers | Rookverkopers | Rookverkopers | Rookverkoopers |
| 17e „ | geld | geld | Geld | Geld |
| 20e „ | Dartelheid, | Dartelheid, | Dartelheyd, | Dartelheid, |
| 21e „ | beî geblinddoekt en verleid, | bei geblinddoekt en verleid, | beî geblinddoekt en verleyd, | beî geblindoekt en verleid, |
| 22e „ | doelden | doelden | doelden | doelde |
| 23e „ | Geldzugt | Geldzucht | Geldzugt | Geldzugt |
| 25e „ | háre | hare | hàre | háre |

| 2e kol. | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| 26e reg. v. b. | snóde | snóde | snóde | snòde |
| 27e „ | zegeprálen. | zegeprálen. | zegeprálen. | zegenprálen. |
| 28e „ | besluit. | besluit. | besluyt. | besluyt. |
| 29e „ | gestuit. | gestuit. | gestuyt. | gestuyt. |
| 30e „ | stralen. | strálen. | stralen. | stralen: |
| 3e kol. | | | | |
| 1e reg. v. b. | uit...Diamanten- | uit...Diamanten | uyt....Diamanten | uyt...Diamanten |
| 2e „ | háre | hare | háre | háre |
| 3e „ | gedógen. | gedogen, | gedógen. | gedógen. |
| 4e „ | krans | krans, | krans, | krans, |
| 5e „ | strálen. | stralen, | strálen. | strálen. |
| 6e „ | Diamanten- | Diamanten- | Diamanten- | Diamante- |
| 7e „ | zyn | zyn | zijn | zijn |
| 8e „ | eeuwiglyk | eeuwiglyk | eeuwiglijk | eeuwiglyk |
| 9e „ | Wyl die ... nooit | Wyl dien ... nooit | Wijl dien ... nooyt | Wijl dien ... nooyt |
| 12e „ | tyd ... zyn ver- strooid; | tyd ... zyn ver- strooid; | tijd ... zijn ver- strooyd; | tijd ... zijn ver- strooyd; |
| 13e „ | Zyn vryheid wierd | Zyn vryheid wierd | Zijn vryheyd wierd | Zijn vryheyd wier |
| 14e „ | ..zyn.... die die pest | ..zyn..., die de pest | ...zijn.... die de pest | ..zijn..., die de Pest |
| 15e „ | Gemene best. | Gemeene best. | Gemeene best. | Gemeene best. |
| 16e „ | kwam | quam | kwam | kwam |
| 19e „ | hemel | hemel | Hemel | Hemel |
| 20e „ | Waarheid | Waarheid | Waarheyd | Waarheyd |
| 23e „ | vrolyk ... aard- ryk | vrolyk ... aard- ryk | vrolijk ... Aard- rijk | vrolijk ... Aard- rijk |
| 24e „ | Bubbelwinden zwigten. | Bubbelwinden swigten. | Bubbel-winden zwigten. | Bubbel-winden zwigten. |
| 25e „ | Zuid! | Zuid! | Zuyd! | Zuyd! |
| 26e „ | Horen! | Horen! | Hóren! | Horen! |
| 27e „ | smóren. | smóren. | smóren. | smoren, |
| 28e „ | Actiekraam ... eind'lyk uit. | Actiekraam ... eind'lyk uit. | Actie-kraam ... eynd'lijk uyt. | Actie-kraam ... eynd'lijk uyt. |

Ik vond in het exemplaar van den heer Nijland nog een variant, zij gelijkt 't meest op *a* hierboven en is 't best te herkennen aan „gestujt" in regel 29 van de tweede- en aan „Bubbel-winden swigten" in regel 24 van de derde kolom.

In het exemplaar van het „Groote Tafereel" op de Universiteits-bibliotheek te Amsterdam, komt dit prentje bovendien voor zonder tekst, geplakt in het randwerk van plaat 8 van het eerste deel van

't Dwergentooneel. Muller vermeldt zulk een staat als aanwezig te Gent.

Ook is dezelfde prent, zonder verzen, soms geplakt in het randwerk van de maand Mei. Dwergentooneel. 3e deel.

3490. — 35. „De malle Actionisten naar Vianen of 't Peperland".

Inschrift in een lint boven in de omlijsting van een spotprent op den windhandel, met 30-regelig gedicht, in drie kolommen, er onder. Links op den achtergrond de Muiderpoort aan de buitenzijde. Uit die poort is een wagen gekomen, bestemd verschillende lieden naar „Kuilenburg" of „Vianen" te brengen, welke beide vrijplaatsen in 't midden en rechts op den achtergrond liggen. In den overhuifden wagen, die de hoofdfiguur dezer prent is, zitten vijf personen, een zesde klimt er ter zijde- en een zevende, die zeepbellen blaast, van achteren in. Boven op de huif zit achteraan een aap, met een geldzak in den rechter- en een doek aan een stok in den linkerpoot; in den doek staat:

„Zie zo, Zie zo,
Bombario
is Apery
in folio".

De wagen wordt getrokken door vier paarden, door Bombario gemend, welke met een narrenkap op 't hoofd, vóór in den wagen zit. Op 't vandehandsche paard van het voorste span zit een sater met een bazuin, in den vorm eener slang, aan den mond; een man te paard rent vóór het span uit, naar Vianen. Op den weg daarheen rijdt nog een man op een ezel en loopen enkele voetgangers; op dien naar Kuilenburg ziet men slechts een enkelen wandelaar en een paar anderen, die in 't water gevallen zijn. Naast de paarden, op den voorgrond, verscheidene kooplui; geheel rechts vooraan een oude-kleerkooper bezig een jas te taxeeren; een pruik en een zak geld liggen bij hem op den grond.

Op de hoogte van 't vandehandsche achterste paard, wordt een koopman voortgeduwd door den duivel, die zich, door jas en allonge-pruik, heeft trachten te vermommen; een bultenaar blaast met een blaasbalg wind onder 's koopmans jas. Bijna in 't midden op den voorgrond staan twee mannen en een jongske, dat een ledigen geldzak ophoudt; links van deze een jood op krukken met een papier in de linkerhand, waarop: „Zwol ƒ 10000 voor 't passagie geld." Geheel links, onder een tentje, waarin men leest: „Actioniste hautstarking te koop", zit een heer op een ton met een glaasje „brendy", zooals 't vers zegt, in de hand; „Colombine" staat met een zeeman, die zijn pijp aansteekt en een drietal pratende en drinkende mannen, naast hem, bij een tafeltje. Tusschen de Muiderpoort en den wagen nog eenige personen, die mede willen; o. a. een man wiens vrouw hem tracht tegen te houden; een weinig rechts van deze de „viaansche" omroeper. (Zie Muller No. 3641 hierna).

Het vers vangt aan: „Indien 't dan langer niet wil lukken," enz.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Mij is van deze plaat slechts één staat bekend. (Muller No. 3570, waar ook de zeer goede origineele teekening vermeld wordt. N. b. S.).

3491. — 36. „De opgehulde Actionisten in hun eer en aan zien gesteld".

Inschrift boven in een zinneprent op den windhandel. Op een tooneel ziet men de „Zuid zé-Compagnie" als een zinnebeeldige vrouwenfiguur, met de rechterhand rustend op een scheepsroer, gezeten onder een troonhemel met afhangende draperie, terwijl „Ligt geloof", voorgesteld als een kind, op haar linkerknie zit, met een vogeltje op de rechterhand, en den keten vasthoudende, waarmede „Geldzugt" geboeid is, die zich voedt met het geld dat vóór haar ligt en daarvoor in de plaats papieren uitgeeft waarnaar de drie mannen, welke men te halverlijve op den voorgrond ziet, gretig de handen uitstrekken. Op 't tooneel liggen papieren met de volgende inschriften, van links naar rechts: „Vlissingen", „Voor Dort en Delft", „Schieda", „Voor Utrecht", „Voor al wat wil", „Alkmaar"; „Geldzugt" heeft er nog drie in de hand, waarop: „Woerde", „Voor muiden", „Voor Wesep". De op den voorgrond meest links staande persoon, in boerenkleedij, tevens de eenige die men van voren ziet, houdt in de rechterhand een papier: „Voor Edam", in de linker-: „Voor Hooren"; naast hem staat een heer, met zak-pruik en steekhoed op, en in de rechterhand een papier: „Voor Rotterdam"; de zeeman rechts strekt de rechterhand naar de papieren uit en heeft in de linkerhand een kool, waarin: „Dit is kool".

Aan den linkerhoek van 't tooneel, op den voorgrond, zit „Verwarring", die, met een blaasbalg, „den wind vast aan" blaast „Met zyne gróve Zaters-póten,".

Links daalt de Fortuin in een wolk neder, gereed het hoofd der Zuidzeekompagnie, dat met een schip getooid is, met een doornenkrans te kronen; uit haar rechterhand vallen papieren omlaag met de volgende inschriften: „Voor Eigenbaat", „Voor Geld zugt", „Voor Hovaardy", „Voor zaamen zwering", „Voor Bedrog", „Voor Woekerars", „Voor groot en klein", „Voor Wind"; terwijl zij „de Zuid" nog in haar hand heeft.

Onder de Fortuin staat „Heer Hooghart", een door den windhandel rijk geworden man, die nu, in prachtige kleeding, verachtelijk neerziet op de armoedige plunje, welke links op den grond ligt. Rechts is een dergelijk persoon „Trotshart" afgebeeld, die met minachting zijn vroegere eenvoudige vrienden terugwijst. Links ziet men, door een poort op den achtergrond, een rijk geworden aktiehandelaar langs een huis rijden, dat hij bouwen laat, terwijl een man bezig is met graven, om een buitenplaats aan te leggen, waar de rijk gewordene:

„Om op den veen'gen amstel grond
In 't schaduwend groen der lustprieëlen,
By 't ryzen van den morgenstond,

Zyne ooren door't muzyk te strélen
Van 't pluimgediert'," enz.

Vóór deze poort ziet men twee minder gelukkigen wegvlieden; de voorste met een papier, waarop „Isel Stein", de achterste met één, waarop „Vianē". Stephens meent dat één van deze twee de heer Knight, kassier der Zuidzee-kompagnie is; bovenstaande verklaring, uit het vers genomen, wijst de onjuistheid van Stephens verklaring aan, zooals uit de genoemde plaatsen IJselstein en Vianen trouwens duidelijk blijkt.

Onder de voorstelling is, in vier kolommen, een 96-regelig geestig vers gegraveerd, waaraan ik de verklaring van het meerendeel der figuren ontleende en dat aanvangt:

„Daar ieder scherst en lagt en spot
En scheld op de Actie-handelåren
Meen ik uit deer nis van hun lot
Het tegendeel eens te verklåren;" enz.

Gravure in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3571, Stephens No. 1631).

3492. — 37. „Waare afbeelding van den vermaarden Heer Quinquenpoix."

Spotprent op John Law. Opschrift van een 40-regelig vers, gegraveerd in de linker- en rechterzijde eener koperplaat langw. in-fol. Het vers vangt aan: „Kom uit, kom uit; het regent nu dukaten.", en geeft de verklaring van het prentje, dat op een afzonderlijk gegraveerd, koperplaatje in-8°., tusschen de beide kolommen poëzie afgedrukt is en 't volgende voorstelt:

Uit een „Brouwketel", die in 't midden der plaat staat, verrijst, in medaillon, het borstbeeld van Quinquenpoix, naar rechts, met een stokbeurs in de linkerhand. Het gelaat is hier 't zelfde als in den hierna onder *b* beschreven staat, de bef en het tot boven gesloten kanunnikskleed zijn echter vervangen door een los afhangende das en een open jas met drie knoopen. De Zotheid, rechts naast en boven dit medaillon, kroont hem met een kroon van hulstbladeren en pauweveeren, in welks rand staat: „M•D•CCXX", waaronder nog duidelijke sporen zichtbaar zijn van het vroeger inschrift der oorspronkelijke prent (zie lager). Over den linkerarm der Zotheid hangt een lint, waarin: „Voor wys en zot, Voor elk ten spot." Boven de kroon een lint, links door een raaf, rechts door een uil vastgehouden en waarin: „of stront of koning." Tegen den wand op den achtergrond een koekenpan en een rooster, links drie schotels.

Rechts op den voorgrond werpt de dienaar van Quinquenpoix „dubbloenen" in den ketel, die er aan de andere zijde als akties weder uitkomen. Links zit, volgens 't vers, een „duiveltje" naast den ketel en stookt het vuur met de akties, die reeds op den grond liggen en alle tot inschrift hebben „Munt briefjes" of „Bank briefjes", één uitgezonderd waarop: „France staat Briefjes". Op de andere, die nog uit

den ketel vallen. staat van links naar rechts en van boven naar onder „Zuid Zee.", „Assurancie &c.", „a 1000 lb.", „de France Oostindin Compag.", „Konings Bankbriefjes", „Missisipi."

Rechts, geheel op den voorgrond. een „zwelgbalg op zyn verken. Berooit" en met een papier in iedere hand; in de rechter met inschrift: „'k Ben kaal en naakt Door 't spel geraakt."; in de linker met: „Myn lieve zoch. Keer naar den troch."

Links op den voorgrond staat een „Satir" met den linkerbokspoot op een stapel papieren. waarop men leest: „Prem ie van de Zuid". „van de Bank". „van Cacau"; op zijn rechterarm zit, volgens 't vers. een schorpioen; rechts van hem. iets meer naar achter. staat „Hovaardy" met een ovaal schilderij. waarin de val van Ikarus is afgebeeld. in de rechterhand. Geheel op den achtergrond links Diogenes met een brandende lantaarn in de linker- en een papier. waarop „ominem quero." in de rechterhand. Achter hem de kop van een balkenden ezel; rechts van hem de Razernij die een slang den kop afbijten wil. Achter Quinquenpoix's dienaar rechts de „wanhoop" met toorts in de linker- en dolk in de rechterhand; geheel op den achtergrond een vrouw met een brandende stroowiek in de rechter- en een papier. waarop: „Quinquenpooi Vreugt van strooi." in de linkerhand.

Beide gravures z. n. v. gr. (Muller No. 3572, Stephens No. 1612).

Van de voorstelling in-8°. zijn mij vier staten bekend:

*a*. De oorspronkelijke. die zeker als titelprent diende voor een mij tot nu toe onbekend gebleven werkje ter bestrijding van M. Jean Chrysostome Buslé de Montpleinchamp. kanunnik van Brussel en hofprediker van keizer Karel VI en waarin de volgende verschillen voorkomen met de hier boven beschreven. voor den windhandel veranderde plaat:

In 't lint bovenin staat: „Loquebar in conspectu regum.". zinspeling op den hofprediker.

In het lint dat de Zotheid over den arm heeft: „La CoUronne De MaItre Iean BrUsLè." De hoofdletters vormen samen het jaar 1712 en deze letters staan in dezelfde volgorde: „L.C.U.D.M.I.I.U.L." in den rand van de kroon. waarin bij den veranderden staat „M·D·CCXX" is gegraveerd.

In den rook. die hier alleen links met een kleine wolk uit den brouwketel opstijgt. is in een lint gegraveerd: „Sicut odor agri pleni". Het portret boven den brouwketel zal in dezen staat. waar 't geheel verschilt van dat in den volgenden, den hofprediker Buslé moeten voorstellen. Het is echter volgens den heer J. Philip van der Kellen in 't geheel niet onwaarschijnlijk dat er nog een vroegere staat is dan de hier beschrevene. voor zoover het 't portret aangaat. De hier afgebeelde persoon heeft in de rechterhand. in den boven beschreven staat onzichtbaar. een braadspit en in de linker een ommande flesch. De pakken. waarop de rechtervoet van den sater staat, hebben van boven naar onder de volgende inschriften:

„Diable bossu", „Festin nupital" (*sic*) en „Recueil de prefaces MS."; in de snede van het daarachter weggezakte boek is gegraveerd: „Gil. Lion."; de rechterhand van het duiveltje, dat het vuur stookt, rust op een boek, waarop staat „Lucian", „B. Hum."; op de snede van een ander dat meer naar voren ligt: „Renversement".

['t Is hoogst waarschijnlijk dat het werkje, waarvoor dit plaatje diende, verscheen naar aanleiding van „Le festin nuptial" door Bruslé in 1700 uitgegeven en dat bestond uit fabels van Esopus, Fedrus en Pilpai, waartusschen hij enkele van eigen vinding gevoegd had. Aan het eind van dit werkje komen aanmerkingen voor die hem, volgens de *Biografie universelle* in onzen tijd verscheiden processen zouden hebben bezorgd. [1]]

De kreeft op den rechterarm van den sater is hier nog zonder staart met weêrhaak.

In plaats van den val van Ikarus hierboven is in het ovaal als wapenfiguur, een eikentak afgebeeld, met gekroonden klimmenden leeuw bovenin in en met de inschriften: „Loquebar" etc. en „Sicut odor" enz. als randschrift er omheen.

De jongen op het varken heeft in de rechterhand een schotel met een gebraden kip er op, in de linker een ommande flesch.

Diogenes houdt in de linkerhand een geldzak; met den rechterarm omvat hij den kop van een wolf.

De vrouw rechts op den achtergrond heeft maskers in plaats van een papier in de linkerhand.

In den ondersten plaatrand het volgende 4-regelig versje, in twee rijen, waarvan nog enkele sporen in den eerst beschreven staat over zijn:

„Lecteur ne perdez aucun trait  
De ce Prêcheur grand Parasite:  
Chaque Embleme en est un Portrait,  
Son Tribunal est la Marmite".

*b*. Geheel dezelfde voorstelling, alleen is 't gelaat van den man boven den brouwketel geheel veranderd, veel minder zoetsappig en met diepe voren doorgroefd. Overigens is er geen verschil, dan dat hier links onder de voorstelling staat: „Guil: Du Vivier fe:"

Beide staten zag ik in 's Rijks Prentenkabinet en liggen daar bij 't werk van B. Picart (Portefeuille 286*c*.); om welke reden ze daar ingevoegd zijn, is niet op te maken uit de lijst van Picart's werken achter de *Impostures innocentes* en moet ik dus ook in 't midden laten.

*c* de onder dit nommer eerst beschrevene.

*d*. Dezelfde voorstelling; de koperplaat langw. in-fol., waarin nu fransche

1) Even vóór het afdrukken van dit vel vond ik deze laatste gegevens; vind ik er meer, dan zal ik die bij de behandeling van het tekstgedeelte in deel V van dezen katalogus mededeelen.

verzen gegraveerd zijn, is breeder en hooger, daar dit vers, dat tot opschrift heeft: „Veritable Portrait du tres fameux Seigneur messire Quinquenpoix.", twintig regels grooter is dan 't hollandsche. In de kleine plaat staan nu bij de hollandsche inschriften nummers (1—6), waarvan de vertaling gegraveerd is in de ruimte, die in de groote koperplaat, door 't langere vers onder de voorstelling in-8°. open bleef.

„N° 1. aut Cesar aut nihil, Tout ou Rien." is de vertaling van het inschrift: „of stront of koning", in het lint bovenin de voorstelling. „Aut Cesar aut nihil." is ook gegraveerd rechts van het hoofd van Quinquenpoix, in het medaillon boven den brouwketel.

„2. Je dois ma Couronne a la folié (*sic*) publique." is de vertaling van het inschrift in 't lint over den arm der Zotheid.

„3. La joye des Actions a passé comme un feu de Paille." is de vertaling van het hollandsche inschrift in het papier der vrouw met de brandende stroowisch.

„4. J'ai fait fortune par la hausse des Actions." is niet de vertaling van het hollandsche inschrift: „'k Ben kaal en naakt Door 't spel geraakt." waarbij dit cijfer staat in 't papier, door den naakten jongen op 't varken met de rechterhand vastgehouden, maar dit wordt wèl vertaald door:

„5. Et j'ai tout perdu par la baisse." Dit cijfer staat echter achter „Myn lieve zoch". Het hollandsche inschrift bij „5" is dus niet vertaald.

„6. Chaudiere des Actions." is de vertaling van „Brouwketel".

Volgens Stephens komt deze staat der prent ook voor in *Lettres de Madame de Sevigné illustrated.* Tome XII., 1e. Partie, No. 203.

Ook vermeldt Stephens nog een staat, waarin alle hollandsche inschriften weggeslepen en door fransche vervangen zijn. Deze staat heeft in den rechterbovenhoek „N. IX" en behoort dus zeker in een mij onbekende serie of werk.

Van dit origineel ken ik een kopie van staat *b* met de volgende verschillen:

De gravure in-8°. is eenige millimeters hooger en breeder dan de oorspronkelijke.

In het lint boven in de voorstelling geen sporen van vroeger inschrift.

In den rand van de vederkroon, die de Zotheid in de hand heeft, zijn geen overblijfsels van een vroeger chronogram te zien en staat nu „I·M·D·CCXX·L".

Op het papier in de hand van de vrouw met de stroowisch staat hier „Quin-<br>quenpooi" op deze wijze boven elkaar, in de oorspronkelijke „Quin=<br>quenpooi."

In den origineelen staat heeft Quinquenpoix drie knoopen aan de jas, in deze kopie slechts twee.

De cijfers in de voorstelling zijn grooter dan in het origineel en hebben, daar er hier geen *fransche* verzen om de prent heen zijn gedrukt, geen reden van bestaan.

Ook beschrijft Stephens (No. 1613), nog een omgekeerde kopie van den staat met de fransche inschriften doch met vele verschillen; zoo is 't jaartal in de kroon „M:D:CCXX."; in 't label over den arm der Zotheid staat hier: „2, Je suis le joüet du Sage et du fou.", waar men in den vorigen las: „Je dois ma Couronne a la folié publique." Ofschoon deze fransche inschriften natuurlijk geen fransche verklaring meer behoefden, is, met het fransche vers aan weerszijden der plaat, onder de voorstelling de onder *d* hiervoren gegeven vertaling der hollandsche inschriften der prent nog eens herhaald.

3493. — 38. „Des Waerelds doen en doolen, Is maar een Mallemoolen." Inschrift boven in een spotprent op den windhandel. De hoofdvoorstelling is een mallemolen uit dien tijd; 't draaiend gedeelte bestaat uit vier dwarsbalken met vier schuitjes, die aan kettingen daarvan afhangen. Het meest zichtbare bootje heeft op den voorsteven een hanekop (Frankrijk), terwijl achterop een vlaggetje staat met „missisippi"; in alle schuitjes bevinden zich twee of meer aktiehandelaars. De molen wordt in beweging gebracht door een paard, waarop de duivel als rijder zit. Op de zes vaste stijlen van den molen staan een gelijk getal zinnebeeldige figuren, die aktien omlaag werpen, waarnaar alle personen grijpen die in den molen ronddraaien. Links ziet men het eerst een hollandschen boer (onze eigen windhandel) die nog enkele papieren in de hand heeft, op één van welke „Hoorn 0", staat, terwijl men op de papieren die hij uitstrooit, leest: „0", „0", „Edam", „0", „0", „Enkhuise", „Medenblik", „Alkmaar 0", „Purmeren(d) 0", „Hoorn 0", „0", „0", „Edam 0". Op de beide stijlen, die naar rechts volgen en 't meest op den voorgrond staan, zijn de „Zuyt" en de „Missi."(sippi) voorgesteld door twee amerikaansche inboorlingen; de eerste met een scheepsroer waarin 't aangehaalde woord staat, in de linkerhand, terwijl het bij den laatste in de diadeem gegraveerd is, die hij op 't hoofd draagt; beiden strooien met de rechterhand akties, de eerste met cijfer-inschriften, afgewisseld door „Zuyd", „Zuid", „Bank", enz., welke gretig opgevangen worden door twee mannen staande in het schuitje met een doggenkop (Engeland) voorop en een vlaggetje achterop, waarin „Zuid"; de laatste werpt eveneens papieren met cijfers omlaag waartusschen andere met „missi 10000", „mis 100", „Missis 10000"; deze worden opvangen door een zittende dame en twee heeren, die in het volgende schuitje staan en begeerig de handen naar deze akties uitstrekken. Op den meest rechts staanden paal een Westindiaan, met een boog in de rechter- en papieren, waarop een nul, in de linkerhand, terwijl ook deze verscheidene akties uitstrooit met cijfers, waartusschen andere met „West", „West 1000". Bij de pogingen om deze te grijpen, valt er een heer uit het schuitje, dat achterop een vaandeltje heeft met „West" er in. De beide figuren op de achterste

pijlers ziet men op den rug en zijn niet te onderscheiden, doch ook zij strooien waardelooze papieren uit. In 't vierde schuitje zit een vrouw en staan twee mannen, van welke er een het hollandsch zeemanskostuum draagt; achter op het schuitje een vaandeltje met „Bubbels"; de personen in dit schuitje schijnen gereed de akties op te vangen, die de hollandsche boer uitstrooit.

De molen is omgeven door hekwerk met een ingang links, waarboven het naamcijfer van Law in een gekroond wapenschild geplaatst is; boven iederen post prijkt een kariatide en vóór 't wapen zit een aap, die een narrenkap op 't hoofd zet van den juist binnengetreden sollicitant voor den draaimolen, die met de linkerhand een papier: „Op de Zuid" in de hoogte houdt.

De windhandel is voorgesteld als ware 't een weispel; „Bombario" als de vinker verscholen achter een draperie, waarboven een vaandel met de afbeelding van een ledigen geldzak (?) er in, heeft de touwen in de hand van 't slagnet, dat vóór den ingang is aangebracht en trekt het toe achter den man, die binnengegaan is langs „De(n) Weg des verderfs", geheel bezaaid met vischhaken en aan welks ingang Law zit op een brandkist zóó vol, dat er reeds een paar zakken vóór gezet zijn. Bij Bombario staat een gekroonde? vrouw, die in 't 32-regelig vers, in vier kolommen onder de voorstelling gegraveerd, „zijn moer," genoemd wordt; naast hem ziet men op den grond een tuitkan, een ketel te vuur, koffiekommen, eenige papieren met de volgende inschriften: „2 Stuy een kop koffi", „Op de Tabac", „Acti op de Coffi", „2 Stuy van een kamer", enz. Blijkens een papier bij Bombario, zegt deze bij 't toetrekken van het slagnet: „Al weer een".

Achter Law staat de Dwaasheid, afgebeeld als een vrouw met narrenkap op; rechts van hem ziet men een aantal deftig gekleede sollicitanten, onder welke er één is met een papier: „Op de Zuit"; allen hebben wèlvoorziene buidels in de hand of onder den arm en wenschen toegelaten te worden tot den draaimolen; achter hen volgt een kruier met een kruiwagen vol zakken gelds. Van rechts komt verder nog een groote menigte menschen aanzetten; enkelen onder hen hebben papieren in de hand, met de volgende inschriften: „0", „0", „Wie *f* 1000 per Cent", „Zuid 0", „Zuyt 1000000 gew oñ", „0", „90 Percent", „0", terwijl op den voorgrond een jood onder den voet raakt, bij wiens voeten een papier ligt: „100000 op de Wes"(t): de voorste van hen, die zich den hals wil afsnijden en onder den rechtervoet een papier heeft met: „op de Zu"(id), wordt teruggewezen door een heer, die van de andere zijde afkomt. Aan dezen zelfden kant is de uitgang en allen, die den mallemolen verlaten, spoeden zich naar een schuitje, op den tweeden grond, met een vlag: „Peperlandia" aan 't roer, waarbij een man staat, met scheepsroeper aan den mond. Een grooter schip, iets hooger op, is blijkbaar bestemd

om de passagiers uit de schuit over te nemen; in de vlaggen zijn apen of dergelijke dieren afgebeeld. De achtergrond is verder bergachtig, terwijl links „Viaanen" ligt, waarheen een tweetal koetsen rijden.

Midden boven op den molen staat „Fortuna", die slangen, stroppen en narrenkappen uitstrooit.

Het vers, onderteekend: „Philadelphus.", (G. Tijsens?) vangt aan:

„De Waereld loopt als in een soes;" enz.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3573, Stephens No. 1675).

3494. — 39. „Het hobbelend Actiescheepje van Madame Compagnie en Monsieur Bubbels".

Inschrift in een lint boven in een kleine zinnebeeldige prent een scheepje voorstellende, dat aanzeilt op een haven met een vuurbaak op den voorgrond rechts. Achter op het scheepje zijn een man en vrouw in gesprek; voorop staat (volgens 't vers) Kupido. die een monster wegstoot, dat op 't schip aanvalt. Boven deze voorstelling twee ineengelegde handen, die aan weerszijden uit eenig ornamentwerk komen; van onderen twee Tritons, die water uit hun kinkhorens opblazen en elk een Neptunusvork in de hand hebben, hunne staarten liggen ineengestrengeld onder den kop van een dolfijn. Onder de geheele afbeelding is gegraveerd:

„Het Actiescheepjen, omgeslingerd op de báren
Zal zo lang Bubb'len, tot het zal ten afgrond váren."

Het plaatje behoort, evenals de prenten 42, 44, 45 en 49 van het „Tafereel" oorspronkelijk in K. Sweerts, *Mengelzangen en Zinnebeelden.* Amst. 1697. in-8°. Ik heb, ondanks alle pogingen, tot nog toe van dit werkje geen exemplaar kunnen te zien krijgen. De prent was daar in den linkerbovenhoek gemerkt: „Pag. 32."; dit is in dezen staat weggekrabd, doch nog flauw zichtbaar. Het vroegere onderschrift was „Geen veylger minnehaven" en daar onder stond het, op sommige exemplaren nog tamelijk leesbare, versje:

„Vrees spijt noch nijt maar zeil ter veilger haven in
Dewijl de Tijd vertrekt het baken van de min."

Een gedicht van honderd regels (in vijf kolommen, in boekdruk, waarvan er, aan iedere zijde der afbeelding één en drie er onder. zijn geplaatst), moet dienen om het prentje op den windhandel toepasselijk te maken. De korte inhoud van dit tamelijk langdradig vers is de volgende:

Monsieur Bubbels klieft „droevig" met zijn aktiescheepje de baren, ofschoon juffrouw Compagnie, zijn lief, hem verzelt. 't Gerucht van 't stranden van andere dergelijke scheepjes maakt hem onrustig en hij stelt voor de haven van Enkhuizen bij tijds in te zeilen. Als ze 't doen willen blijkt echter dat de zandplaat voor de stad nog niet is weggegraven (ofschoon dit toch het doel was der aktie-kompagnie in die stad opgericht). Zullen de grootste en zwaarste schepen hier hunne waren lossen en welvaren

brengen? zoo vraagt Bubbels twijfelend. Hoe zullen „Enkhuizen, en het Sticht, ô Goden! Elkaâr uitdagen"; beide toch hebben gravers noodig, 't zij om heide, 't zij om zand weg te kruien. Dat moet een gevecht geven, zoo vreest hij eerst, maar bij nader inzien gelooft hij toch dat „'t uit-eind wind zal zyn."

Juffrouw Compagnie antwoordt hem: klagen helpt niet, laat ons „naar de nieuwe Stichtsse-haven" varen, dat is 't veiligst voor onze rust en al is de nieuwe vaart nog niet gegraven, geen nood, de wind heeft aan ons zooveel verplichting, dat die ons wel in eens „Uit zé, tot in des bisschops wallen" blazen zal. Het overige van het vers tracht de ornamenten en attributen rondom de voorstelling eveneens met den windhandel in verband te brengen; naar men begrijpen kan zeer gewrongen.

Gravure in-8°., naar en door P. van den Berge. (Muller No. 3574. N. b. S.). Van dit plaatje is mij maar één staat. van de geheele prent zijn mij vier letterdrukken bekend, waarvan hier eenige der meest in 't oog vallende verschillen volgen:

| | v. b. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|---|
| 1e kol. reg. | 1 | Actiekiel | Actiekiel | Actiekiel | Actie-kiel |
| | 2 | báren | baren | baren | baren |
| | 3 | twéde | twede | twede | twede |
| | 5 | schóne Juf- vrouw | schone Juf- vrouw | schone Juf- vrouw | schone Juf- vrouw |
| | 9 | and're | and're | ander | ander |
| | 13 | gezigt· | gezigt. | gezigt. | gezigt. |
| | 14 | schippers jon- gen | schippers jon- gen | schippers jon- gen | Schippers-jon- gen |
| | 15 | land | land | land | Land |
| 2e kol. reg. | 3 | loszen | loszen | lozsen | lossen |
| | 3 | zé | zee | zee | zee |
| | 4 | oost | oost | oogst | oogst |
| | 10 | gravers ... kruijen | gravers ... kruijen | gravers ... kruyen | Gravers ... kruyen |
| | 12 | bruijen | bruijen | bruyen | bruyen |
| | 13 | Varkens-staart- ten | Varkens-staart- ten | Varkensstaar- ten | Varkensstaarten |
| | 19 | uit eind wind | uiteind wind | uiteind wind | uiteind wind |
| 3e kol. reg. | 1 | jufvrouw | Jufvrouw | Juffrouw | Juffrouw |
| | 3 | aan | aen | aan | aen |
| | 6 | naar | naer | naar | naer |
| | 8 | daar | daer | daar | daer |
| | 8 | gegráven, | gegraven, | gegraven' | gegraven, |
| | 10 | kwam | kwam | quam | quam |
| | 11 | dien | dien | den | den |

| | v. b. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|---|
| 3e kol. reg. | 14 | zé | zee | zee | zee |
| | 14 | bisschops | bisschops | Bisschops | Bisschops |
| | 17 | raad . . . daar | raad . . . daar | raed . . . daer | raed . . . daer |
| | 18 | eeuwigheid | eeuwigheid | eeuwigheit | eeuwigheit |
| | 20 | Bankspelonken | Bankspelonken | Bankspelnoken | Bankspelonken |
| 4e kol. reg. | 1 | ys're deuren | yz're deuren | yz're Deuren | yz're deuren |
| | 2 | ysz'lyk | ysz'lyk | yz'lyk | yz'lyk |
| | 5 | 'k schrik voor den | 'k schrikvoorde | 'k schrik voor de | 'k schrik voor de |
| | 7 | schatkist | Schatkist | Schatkist | Schatkist |
| | 8 | heerst, | heerscht, | heerscht | heerscht |
| | 10 | héle | hele | heele | heele |
| | 12 | Actiewinden. | Actiewinden. | Actie-winden | Actiewinden |
| | 16 | Actie-kieltjen | Actiekieltjen | Actie-kieltjen | Actiekieltjen |
| 5e kol. reg. | 1 | sierelyken | sierelyken | sierlyken | sierelyken |
| | 2 | Jufvrouw . . . haar ving'ren | Jufvrouw . . . haar vingren | Juffrouw . . . haar ving'ren | Juffrouw . . . haer ving'ren |
| | 6 | peer'len | peerlen | peerlen | peerlen |
| | 8 | opregte | oprechte | oprechte | oprechte |
| | 9 | Amersfoorder steen | Amersfoorder steen | Amersfoorder -steen | Amersfoorder steen |
| | 14 | gróte | grote | groote | grote |
| | 16 | wind | wint | wint | wint |
| | 18 | Naberouw | Naberou | Naberou | Naberou |
| | 20 | de Armoê | d' armoê | d' armoê | d' armoê |

De beide eerste staten hebben meer interlinie tusschen de regels dan de beide laatsten.

Van den vierden staat is mij nog een variant voorgekomen; deze heeft in kolom 1, regel 14 „Schipper jongen"; kolom 2 regel 13 „Varkens-strarten", (*sic*) 14 „uitteind wind"; kolom 4, regel 1 „Deureu" (*sic*) en kolom 5 regel 9 „Amerfoorder-steen", regel 18 „Nauberou".

3495. — 40. „De Ridder van het Gilde kalf of Hopman van de Vroege en Laate Slacht tyd In Optogt naar 't Orakel van Delfos."

Opschrift boven een 32-regelig vers, in twee kolommen, gegraveerd onder een spotprent, hoofdzakelijk de oprichting eener kompagnie te Delft hekelend, die in tegenstelling van 't meerendeel harer zusters, geen opgang maakte. De bijnaam kalverschieters den Delftenaars gegeven om 't verhaal, dat eens een schildwacht, na het driemaal „Werda?", geschoten had op een kalf, dat hem naderde toen hij op wacht stond en door hem voor een vijand werd aangezien, heeft zeker den aanvang van het vers in den mond gelegd van den tamelijk onverstaanbaren dichter; het luidt:

„'k Schoot menig vogel mis; 'k heb ook schaars wild gevangen.
De Wind myns roers nochtans deed zwymen dit mak beest,
In 't donker by geval getroffen: 't diend nu meest
Om 't als een Gilde kalf met trom, trompet gezangen,
En ander groot getier op t' offren aan de slacht," enz.

In 't midden op den voorgrond ziet men het kalf, dat goudstukken spuwt, met een lauwerkrans om den nek en appels op de horens. Het is gespannen voor een slede, beladen met goudsche pijpen, een pak met het utrechtsche wapen erop, een trommel met moppen, twee rollen varinas-tabak, een pauwenpastei, kazen, een staartstuk van een zalm, enz. Voor op de slede staat een mand, waarop een man zit, wiens jas met knollen bezaaid is, die met een blaasbalg t kalf van achteren opblaast. Bombario zit op het beest, met een geweer over den schouder, een speenvarken onder den rechterarm; op 't hoofd heeft hij een driekoningenkroon en een „Marteus-Gans" volgens 't vers; op den rug een aantal panharingen en wortelen; aan zijne zijde hangt een hoorn en op zijn bochel staat een A „De Griekse Alpha", (spotnaam voor de gevangenis of t dolhuis te Delft). Met de linkerhand hangt hij „Mercuur zyn kap" (een narrenkap met vleugels) aan den Hollandschen tuin, die op een voetstuk is afgebeeld, en waarbinnen nu niet de Hollandsche maagd, maar het paardje sch.. tgeld van Law staat, dat ook hier te lande „de koopmanschap verkracht" had. Onder het kalf leest men: „'t Brood dronken beest, Diend ons ter feest." Vóór 't kalf uit gaan een trommelslager en een trompetter; onder den eerste leest men:

„Uit het vel van 't kalf
Puurd men narren zalf".

Op 't vaandeltje dat aan de trompet van den tweede hangt, leest men:

„Al ons geschater
Is wind en water".

Bij den trompetter staat een ooievaar ('s Gravenhage?), die naar een rat pikt (Rotterdam?). De weg, waarop allen zich bevinden, loopt door tot de stad „Schuy lenburg" (Kuilenburg, dat een vrijplaats was). De Faam, die trompet en lauwerkrans wegwerpt (uit schaamte dat Delft zoo zijn naam verspeelde?), is rechts boven in de plaat afgebeeld. In den rechterbovenhoek Apollo voor wien Bombario geknield ligt, met het bijschrift: „Orakel van Delfos" (gewrongen zinspeling op Delft). In den linkerbovenhoek is een gedeelte van den dierenriem afgebeeld met het sterrenbeeld de Schutter en het bijschrift: „De Zon in de Schutter", weder doelende op de kalverschieterij.

Op den tweeden grond links, achter de slede, ziet men nog een man, die, volgens 't vers, „verarmd 't gegraaf wil vatten by der hand:", wat door de naast hem liggende spade moet worden aangeduid; maar die nu, „daar elk voor schroomd, de Kat de bel" aanbindt. Dit „gegraaf"

is een woordspeling op den naam van een persoon, die met den windhandel vermogen kwijtraakte of op 't graven van de vaart bij Utrecht. Gravure gr. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken van deze prent maar éénen staat. (Muller No. 3575, Stephens No. 1676).

3496. — 41. „Vonnis van Apol over de Bubbels."

Inschrift gegraveerd in den bovensten plaatrand eener spotprent op den windhandel. Bombario zit rechts op een rots, die van onderen open is en waarin men den „Acheron" ziet, volgens 't 16-regelig vers, dat, in vier rijen, in den ondersten plaatrand is gegraveerd. Op het vaandel, dat Bombario in de hand heeft, leest men: „Och; och! leeven we noch". In 't midden der plaat slingert Jupiter zijn bliksems uit de wolken op een negental personen, die den windhandel van verschillende plaatsen en landen moeten aanduiden; zoo heeft een der voorsten een varkenskop met pruik (Weesp), de ander, in visscherskleedij, haringen als hoofdhaar (Medemblik), bij deze beiden staat een nar; verder ziet men er een met een kalfskop (Delft?), een ander met wortels als hoofdhaar en met een hoorn in de hand (Hoorn), weer een ander met een kool als hoofddeksel, een met een hanekop (fransche Missisippi-handel), een met een doggenkop (engelsche Southsea-bubble), een met een ossekop enz.; allen vluchten maar worden door Herkules tegengehouden, die er reeds twee, welke men op den voorgrond ziet liggen, verslagen heeft: één dezer twee heeft de hengel van een mandje in den mond. Links zit Apollo op een wolk om, volgens 't vers, de vierschaar te spannen over al deze „Bubbelschap" en ze „ten Acheron" te bannen. Bij Apollo ziet men de Standvastigheid met zwaard en zuil bij een altaar, waartegen het wapen van Haarlem staat en dat met het wapen van Amsterdam versierd is; naast deze de Waarheid met spiegel en palmtak; weder links de Gerechtigheid, met zwaard en weegschaal, vóór beide laatsten de Hollandsche maagd, met speer en vrijheidshoed, die met de rechterhand aan Merkurius een zak geld toereikt, teeken dat de werkelijke handel weder herleeft. De Liefde, een moeder met twee kinderen, bij wie het wapen van Leiden staat en de Hoop, die, geknield, smeekend haar handen om 't anker vouwt, zijn meer op den voorgrond links afgebeeld.

Het vers vangt aan: „Gy arme Bubbeltjes, wel, wel," enz. Gravure langw. gr. in-fol., z. n. v. gr. Van deze plaat ken ik slechts één staat. (Muller No. 3576. N. b. S.).

3497. — 42. „Het uitgeteerde en stervende Actie boomtje".

Inschrift in een lint boven een zinnebeeldige voorstelling, in zwaar geornamenteerd lijstwerk, waarin aan iedere zijde een knaapje met een anker en een tulp in de handen. Een doode boom staat rechts, links Kupido, bij een hoog huis, met pijlbundel om de heupen en in plaats van een boog een zwaar gearceerd anker, dat er natuurlijk in dezen staat

bijgegraveerd is, in de rechterhand; op den achtergrond de ingang van een tuin. Onder de voorstelling:

„Schoon de eid'le Hoop nog hoopt, het actie boomtje sterft,
Zo dra 't zyn voedzel van den wind en dwaasheid derft."

Ook dit prentje behoort, evenals plaat 39, 44, 45 en 49, in K. Sweerts *Mengelzangen en Zinnebeelden*. Amst. 1697. in-8°.

Ook dit prentje is alleen door het 100-regelig vers in boekdruk, dat, in vijf gelijke kolommen, aan weerszijden en onder het plaatje is afgedrukt, op den windhandel toepasselijk gemaakt; de inhoud daarvan komt op het volgende neêr: De aktieboom, die gekoesterd door fransche zonnestralen (Missisippi-akties) en gevoed door 't zuidernat (the Southsea-bubble), zoo spoedig en welig opschoot terwijl de loten, die er in den vrijen tuin der Nederlanden op geënt waren, aanvankelijk frisch groeiden, geeft plotseling den „doodsnik", tot teleurstelling zijner kweekers. Verwacht IJdele Hoop nog herstel, 't is vergeefs, al zegt zij ook dat ditzelfde boompje de „Stichtsse Domkerk en haar toren" ver beneden zich zal laten, als zijn wortels zich hechten „In de aarde, uit Uitrechts vaart gegráven," en dat het pal staan zal aan die „Nieuwe haven", hoe ook de wind tegen het boompje aanstormt. En al groeide het hier niet, ook 't Enkhuizer-zand verzekert het tegen omvallen. Vleit de Hoop zich daarmede, 't is alles ijdel; daarom hate men „déze Actie-handel, En vat(te) de Koopmanschap weêr aan."

Gravure in-8°., z. n. v. gr. (maar door P. van den Berge). Muller No. 3577. N. b. S.). Van deze prent ken ik vijf verschillende staten wat de verzen aangaat, terwijl in staat *d* en zijn variante (beide alleen voorkomende in de late kollektieve uitgave van het Groot Tafereel), het plaatje is vervangen door een ander met onderschrift: „sy overwin t de win.", uit dezelfde serie van Sweerts, maar niet voor dit doel veranderd.

| 1e kol. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| reg. 4 | blader lóze | bladerlóze | bladerlóze | bladerlóze |
| „ 5 | schielyk... zyn luister | schielyk... zyn luister | schielyk.. zyn luyster | schielijk... zijn luyster |
| „ 6 | schielyk.. hy.. dálen, | schielyk.. hy.. dálen, | schielyk.. hy.. dálen, | schielijk.. hy.. dàlen, |
| „ 10 | ..ryst... weinig | reist.. weinig | reist... weinig | reyst... weynig |
| „ 11 | zon.. gloeid | zon... gloeid | zon... gloeid | Zon.... gloeyd |
| „ 12 | regen vlágen, | regenvlagen; | regenvlagen; | regenvlàgen: |
| „ 13 | linde en populier | linde en populier | linde en populier | Linde en Populier |
| „ 16 | duizend bloes-zems | duizend bloes-zems | duizend bloes-zems | duyzend Bloes-zems |
| „ 18 | stam | stam | stam | Stam |
| „ 19 | bloeizel en sie-raad, | bloeizel en sie-raad, | bloeizel en sie-raad, | Bloeyzel en Sie-raad, |

| | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| 1e kol. | | | | |
| reg. 20 | afgemat, | afgemat, | afgemat, | afgemat; |
| 2e kol. | | | | |
| reg. 1 | Actieboom | Actieboom | Actieboom | Actie-boom |
| „ 2 | zonne-strálen, | zonne-strálen | zonne-strálen, | zonne-stràlen; |
| „ 3 | zuider nat gevoed, | zuider-nat gevoed, | zuider-nat gevoed, | zuyder-nat gevoed; |
| „ 5 | kruin; | kruin; | kruin; | kruyn; |
| „ 7 | tuin. | tuin, | tuin, | tuyn, |
| „ 9 | Wyl | Wyl | Wyl | Wijl |
| „ 20 | betálen. | betálen. | betálen. | betàlen. |
| 3e kol. | | | | |
| reg. 1 | dwáze | dwáze | dwáze | dwàze |
| „ 7 | vlam, | vlam; | vlam, | vlam, |
| „ 14 | beschóren, | beschóren, | beschoren, | beschòren, |
| „ 16 | Stichtsse... haar toren | Stichtsse.. haar toren | Stichtsse.. haar toren | Stichisse... haaren tóren |
| „ 19 | berg en duin, | berg en duin, | berg en duin, | Berg en Duyn, |
| „ 20 | voorhoofd stóten; | voorhoofd stóten; | voorhoofd stóten; | voorhoofdstoten; |
| 4e kol. | | | | |
| reg. 2 | Uitrechts | Uitrechts | Uitrechts | Uytrechts |
| „ 5 | Enkhuizer zand | Enkhuizer zand | Enkhuizer zand | Enkhuyzer-zand |
| „ 7 | uitgegráven | uitgráven | uitgegráven | uytgegràven |
| „ 10 | gewaszen, | gewaszen, | gewaszen, | gewassen, |
| „ 12 | verraszen, | verraszen, | verraszen, | verrassen, |
| „ 13 | hóge | hóge | hóge | hòge |
| „ 16 | ligttelyk | ligtelyk | ligttelyk | ligtelijk |
| „ 20 | géven. | géven. | géven. | geven. |
| 5e kol. | | | | |
| reg. 2 | geld en schatten | geld en schatten | geld en schatten | Geld en Schatten |
| „ 3 | Actiekraam | Actiekraam | Actiekraam | Actie-kraam |
| „ 11 | Armoe | Armóe | Armóe | Armóe |
| „ 17 | schuldenaars | schuldenaars | schuldenaars | Schuldenaars |
| „ 20 | Zo zuiver, | Zo zuiver, | Zo zuiver, | Zoo zuyver, |

Een variant van den staat *d* heeft in kolom 1, regel 5 „dálen", 12 „regenvlágen;", 20 „afgemat,"; kolom 2 regel 2 „zonne strálen,", 3 „gevoed,", 20 „betálen."; kolom 3 regel 1 „dwáze", 14 „beschóren", 16 „Stichtsse.... haar tóren", 20 „voorhoofd stóten;", kolom 4 regel 7 „uytgegráven", 13 „hóge", 20 „géven."; kolom 5 regel 20 „Zo zuyver,".

3498. — 43. „De schynschoone Actie-Sphinx springt hier zig zelven dood,
Zo dra als Edipus het vals geheim ontbloot."

Inschrift gegraveerd in een lint boven in een niet veel beteekenende

spotprent op den windhandel, blijkens den inhoud van het 40-regelig vers gemaakt toen de akties al zeer aan 't dalen waren.

Rechts ligt een man voorover op een ton, in welks bodem een hen gegraveerd is, en braakt aktien op „Utrecht", „(Naa)rden", „Weesp" en „Enkhuisen.", twee mannen ondersteunen hem, achter deze zijn twee anderen aan 't onderhandelen. één van dezen wijst den ander op een papier, waarop: „2. per cent, ik ben bedrogen."; achter dit groepje kijkt weder een ander tweetal „den kat uit den boom", een derde, die dit ook deed, is er bij in 't water gevallen en dreigt te verdrinken.

Links op den voorgrond een tweede groep waarvan een „wind'rige Actie-gek" en een joodsche „Schagg'raar" de hoofdpersonen uitmaken. De eerste heeft een papier in de linkerhand, waarop: „de Zuid 200 .". Een man en een jongen, rechts van den deftig gekleeden gek, reiken hem papieren toe, die door een tweeden man worden opgeraapt. Op 't papier van den jongen staat: „Of ik een Gek vond ."; op dát van den man: „Kan ze u dienen, tot 1. kwart geef ik ze." De man, die ze opraapt, bukt naar twee papieren: „Op hoop" en „Kladpapir". Achter en links van den jood en den aktie-gek staan nog eenige personen, onder welke er één is met een papier in de hand, waarop „Vrak". Meest op den voorgrond veegt een ander zich de posteriores met een aktie, waarop: „Hier zyn ze het best toe"; iets hooger een vrouw, in 't vers de „Dienstmaagd" genoemd, die bij een vuur staat, waarin ze reeds een papier geworpen heeft: „Goet om te brande", terwijl ze er een verscheurt waarop staat: „Weg die prullen"; rechts van deze dienstbode staat een man met muts op en slaaprok aan, op wiens papier, dat hij in de linkerhand heeft, men leest: „Was ik ze maar kwyt". Boven deze groep wordt een man, die een aantal blazen met wind gevuld om 't lijf heeft, door den adem van den windgod voortgestuwd. Meer naar achter is een rots afgebeeld, waarvan de aktie-sfinx „zig te barsten springt". Een man tracht met een langen stok den ingang van de rots binnen te gaan, wat hem niet gelukt omdat hij dien dwars voor 't lijf houdt. Aan de uiterste punt, rechts van de rots staat, volgens 't vers, „Edipus".

In 't midden op den tweeden grond rijdt een man, met hoorn aan den mond, op een bok naar „Viaanen", dat rechts op den achtergrond ligt, maar door een hek en wachthoudende soldaten afgesloten is, daar er „geen plaats te vinden" is. Ook een geruïneerde familie (man, vrouw en twee kinderen), begeeft er zich heen.

Het 40-regelig vers, in vier kolommen, onder de plaat gegraveerd, vangt aan:

„Een zieke speugt hier de Acties weêr,
Waar meê zyn maag was overlâden," enz.

Gravure langw. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken van deze prent alleen dezen staat. (Muller No. 3578, Stephens No. 1677).

**3499. — 44.** „De Bubbel Jongen op de Jagt."

Inschrift in een lint boven een voorstelling in ornamentrand; onderaan ligt in dit ornament, aan weerszijden van een hart met twee pijlen doorstoken, een hert; bovenaan een leeuw aan weerszijden van een geharnast knaapje, met schild aan den linkerarm. De weinig zeggende voorstelling vertoont rechts een ree tot eenhoorn vervormd; links een leeuw en een knaapje met brandende fakkel in de rechterhand. Onder de voorstelling staat 't volgende gegraveerd:

„De bubbel Jongen, die zyn schatten heeft verspild,
Tragt nu naar voordeel, met het Jagen van grof wild."

Deze plaat behoort, evenals de prenten No. 39, 42, 45 en 49, in K. Sweerts, *Mengelzangen en Zinnebeelden*. Amst. 1697. in-8°.

Ook deze prent moet door 't 100-regelig vers, dat in vijf gelijke kolommen aan weerszijden en onder de afbeelding, in boekdruk staat, weder pasklaar voor den windhandel worden. De korte inhoud van het vers komt hierop neder: Gelijk een „Debouchant", na alles verteerd te hebben, als hij ziet dat armoe genaakt, naar „Oostinjen" gaat, zijn dwaasheid verwenschende; zóó doet ook deze „Bubbel-jongen" (de jongen met de fakkel). Hij heeft in de „Compagnie, Het zy van Wesep, Naarden, Horen" veel verloren, doch meest in de Zuid, toch zoekt hij met bubblen zijn fortuin te maken en tracht met jagen den kost te winnen. De leeuw (Nederland) en eenhoorn (Engeland) wil hij vangen, maar 't mislukt, ieder bespot hem in zijn ongeluk behalve zijn bubbelvrinden, die met hem den windhandel vervloeken. Men duwt hem wortels (Hoorn) onder den neus, men slaat hem met een rotte kool (Rotterdam?) in 't gezicht, of draait een strop van „hennip van Tergouw" (Gouda) voor hem; de een werpt hem met Utrechts zand (graverij van Utrecht), een ander met Enkhuizer zand (zandplaat vóór die stad), een derde met „een héle mand Vol varkens-staarten" (Weesp). Het regent „Koren-brandewyn," (Schiedam) en met „Oszeschonken" (?) wordt hij geslagen, zelfs met een walvisch-kakebeen; over dit alles klaagt de bubbeljongen, die uit het „Missisippis hol... Met een ontfonkte toorts komt lópen, Om op de Leeuwen-jagt te gaan;", de leeuw spot echter met hem en zal zijn vrijheid beschermen met „Zwaard" (Haarlem), „Kruis" (Amsterdam) en „Sleutelen" (Leiden), de drie steden, die geen compagnien opzichtten.

Gravure kl. in-8°. „P. V. D Berge in et Fec". (Muller No. 3579. N. b. S.). Van deze plaat ken ik vier letterdrukken:

| 1e kol. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| reg. 6 | ledekant | ledekant | ledekant | ledikant |
| „ 17 | Bubbel-jongen, | Bubbel-jongen, | Bubbel-jongen, | Bulbel-jongen, |
| 2e kol. | | | | |
| reg. 1 | Zuid, | Zuid, | Zuid, | Zuid; |
| „ 2 | lang-vergaarde | lang-vergaarde | lang vergaarde | lang vergaarde |

| 2e kol. | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| reg. 10 | Eenhóren | Eenhóren | Eenhóren | Eenhòren |
| „ 12 | verlangen | verlangen | verlangen | verlangen. |
| „ 14 | beî | bei | bei | bei |
| „ 15 | Arglistigheid, | Arglistigheid, | Arglistigheid, | Argelistigheid, |
| 3e kol. | | | | |
| reg. 7 | Compagnies, | Compagnies, | Compagnies | Compagenies, |
| „ 9 | 't geen | 't geen | 't geen | 't geed |
| „ 11 | schaduuw | schaduuw | schaduw | schaduw |
| „ 12 | Bubbel-netten | Bubbel netten | Bubbel netten | Bubbel netten |
| „ 13 | daag'lyks | daag'lyks | daag'lijks | daag'lijks |
| „ 16 | voor | door | door | door |
| 4e kol. | | | | |
| reg. 5 | Enkhuizer zand, | Enkhuizer zand, | Enkhuizer zand, | Enkhuizerzand |
| „ 13 | allerschrikk'lyk-ste | allerschrikk'lyk-ste | alderschrikk'lyk-ste | alderschrikk'lyk-ste |
| „ 15 | Walvis-kaken-been, | Walvis-kake-been, | Walvis-kake-been, | Walvis kake-been, |
| „ 19 | my niet | my niet | my niet | myn niet |
| „ 20 | léven, | léven, | léven, | leven, |
| 5e kol. | | | | |
| reg. 2 | nieuw-geinventeerde | nieuw geinventeerde | nieuw geinventeerde | nieuw geinventeerde |
| „ 5 | Bubbelaar, | Bubbelaar, | Bubbelaar, | Bubbelaar; |

3500. — 45. „Bronwater of geneesmiddel voor de Zieke Actionisten".

Inschrift in een lint boven een voorstelling in gefigureerd randwerk, waarin van onder twee kindertjes zijn afgebeeld, die aan weerskanten in schalen de waterstralen opvangen, welke bovenaan, evenals de bron links in de voorstelling zelf, uit een rots ontspringen. Het prentje vertoont verder rechts een jongske staande in- en drinkend uit die bron. Onder de afbeelding is 't volgende gegraveerd:

„Al wie zyn maag te veel met d' Acties heeft belaân,
Proeft deez' vergetelbeek; zo zal zyn kwaal vergaan."

Het plaatje behoort, evenals de prenten 39, 42, 44 en 49, in K. Sweerts, *Mengelzangen en Zinnebeelden*. Amst. 1697. in-8°.

Het 100-regelig vers, in boekdruk, dat in vijf kolommen aan weerszijden en er onder is afgedrukt, moet ook dit plaatje weder dienstbaar maken aan de bespotting van den windhandel. De korte inhoud komt hierop neer:

Als iemand door droeve rampen getroffen en door 't ongeval overrompeld wordt, (vooral als 't eigen schuld is), dan is vergeten van 't geen gebeurd is noodig, om weder tot bezadigdheid te komen en tot rust. Tot die getroffenen behooren zij, die door den windhandel geld en goed verloren

hebben; waardoor de een zich 't „staal veegt door zyn strot,", anderen stikken „in een Strop." De dichter raadt echter de Aktiehandelaars: schept moed! drinkt ge van dit „Vergetelnat" uit „Lethes stroom" dan voelt ge uw schade niet, „'t is Probatum est!", alles vergeet ge er door; Enkhuizen met zijn „Zandplaat", „Utrecht" met zijn „Vaart, of Haven;" Purmerend met zijn Assurantie, Alkmaar met zijn wisselhandel, Monnikendam met zijn „Commercie", Muiden met zijn visscherij op baars of bot; Naarden en zijn fluweelfabrikaadje, Weesp met zijn varkens; zoo raakt de geheele windnegotie aan kant.

Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr. (maar naar en door P. v. d. Berge); in den linkerbovenhoek gemerkt: „pag. 14", (Muller No. 3580. N. b. S.).

| 1e kol. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| reg. 3 | zyn | zyn | zyn | zijn |
| „ 5 | plaagt.. eindeloos | plaagd... eindeloos | plaagd... eindeloos | plaagd... eyndeloos |
| „ 11 | bezadigtheyt | bezadigtheyt | bezadigtheit | bezadigheyt |
| „ 12 | aangenáme | aangenaame | aangenaame | aangenaame |
| „ 13 | vergetelheid | vergetelheid | vergetelheit | vergetelheyd |
| „ 15 | geleid, | geleid, | geleid, | geleyd, |
| „ 16 | ned'righeid | ned'righeid | ned'righeit | ned'righeyt |
| „ 19 | goed en geld, | goed en geld, | goed en geld, | Goed en Geld, |
| **2e kol.** | | | | |
| reg. 1 | zyn strot, | zyn strot, | zyn strot, | zijn Strot, |
| „ 3 | Besluitende zyn lévens lot | Besluitende zyn lévens lot | Besluitende zyn lévens lot, | Besluytende zijn lévens-lot, |
| „ 4 | Tergouwse | Tergouwse | Tergouwse | Tergouwze |
| „ 6 | ..Word by 't einde.. zyn | ..word by 't einde.. zyn | ..word by 't einde.. zyn | ..word by 't eynde.. zijn |
| „ 9 | Dewyl... zyn | Dewyl... zyn | Dewyl... zyn | Dewijl... zijn |
| „ 11 | schuimend bloed, ..angstig zweet, | schuimend bloed, ..angstig zweet | schuimend bloed, ..angstig sweet, | schuymend-bloed, ..angstig-zweet, |
| „ 12 | ...Zwaard,... gedréven. | ...Zwaard,.. gedreven. | ...Swaard,... gedrévē. | ...Zwaard,... gedreven. |
| „ 13 | Actiehandelaars, | Actiehandelaars, | Actiehandelaars, | Actie-handelaars, |
| „ 14 | zyt... schyven, | zyt... schyven, | zyt... schyven, | zijt... Schyven, |
| „ 15 | ..eer,.. naam,.. geld,.. goed, | eer... naam,.. geld.. goed, | eer,.. naam,.. geld,.. goed, | Eer,.. Naam,.. Geld,.. Goed, |
| „ 16 | droefheid | droefheid | droefheit | droefheyd |
| „ 17 | zyt | zyt | zyt | zijt |
| „ 19 | doorsnyd; | doorsnyd; | doorsnyd; | doorsnijd; |
| **3e kol.** | | | | |
| reg. 2 | uit... rots | uit... rots | uit... rots | uyt... Rots |
| „ 3 | bruiszende | bruiszende | bruiszende | bruyzende |

| 3e kol. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| reg. 4 | schrikk'lyk | schrik'lyk | schrikk'lyk | schrikk'lijk |
| „ 5 | haer... uit... hoofd, | haer... uit... hoofd, | haer... uit... hoofd, | Haar... uyt... hoofd, |
| „ 6 | gebruiken. | gebruiken, | gebruiken, | gebruyken. |
| „ 7 | Dewyl... droefheid | Dewyl... droefheid | Dewyl... droefheit | Dewijl... droefheyd |
| „ 8 | duiken; | duiken; | duiken; | duyken; |
| „ 10 | eid'le | eid'le | eid'le | eyd'le |
| „ 11 | beigend', | beigend' | beigend', | beygend', |
| „ 12 | ..darmen maag. en buik, | ..darmen, maag, en buik, | ..darmen, maag, en buik | ..Darmen, Maag, en Buyk, |
| „ 13 | ligtt'lyk | ligt'lyk | ligt'lyk | ligt'lijk |
| „ 14 | inde Bubbel-fuik | in de Bubbel-fuik | in de Bubbel-fuik | in de Bubbel-fuyk |
| „ 15 | zyt | zyt | zyt | zijt |
| 4e kol. | | | | |
| reg. 5 | Purmerent. | Purmerent. | Purmerend, | Purmerend, |
| „ 8 | Zyn Wiszels | Zyn Wiszels | Zyn Wissels | Zijn Wissels |
| „ 9 | Commercieryke | Commercieryke | Commercieryke | Commercierijke |
| „ 10 | zyn | zyn | zyn | zijn |
| „ 11 | loff'lyk Muiden | loff'lyk Muiden | loflyk Muiden | loflijk Muyden |
| „ 13 | zyn viszery, | zyn viszery, | zyn Vissery, | zijn Vissery, |
| „ 17 | nooit.. Wind -fluweel; | nooit Wind -fluweel; | nooit.. Wind fluweel; | nooyt.. Wind -fluweel; |
| 5e kol. | | | | |
| reg. 1 | Van | Van | Ven | Van |
| „ 2 | Varkens-handel | Varkens-handel | Varkenshandel | Varkenshandel |
| „ 3 | wind negotie | wind negotie | wind negotie | Wind-negotie |
| „ 5 | Lethes stroom! | Lethes stroom! | Lethes stroom! | Lethes-stroom! |
| „ 9 | Windnegotie | Windnegotie | Windnegotie | Wind-negotie |
| „ 13 | uit... voort gebragt | uit... voortgebragt | uit... voortgebragt | uyt... voortgebragt |
| „ 17 | dewyl | dewyl | dewyl | dewijl |
| „ 20 | uit | uit | uit | uyt |

Van den staat *d*. is er een variant, deze heeft in de 4e kolom, regel 12 „varen;" voor „varen." in regel 18 „Wesep" voor „wesep", in de 5e kolom, regel 9 „Wind negotie" voor „Wind-negotie" en in regel 12 „nagt spelonk" voor „nagt-spelonk".

3501. — 46. „De Inventeur der wind negotie, op zyn Zegekar."

Opschrift in boekdruk boven de door de inschriften tot een spotprent op den windhandel vervormde prent, hier voren onder No. 3188 beschreven als karrikatuur op 't ver*lies* van Menin 22 Augustus 1706.

„Carreman", de man op den toren rechts, is veranderd in een „Schild-

wagt van Missisippi."; in het papier, dat hij in de rechterhand heeft staat nu:

„De Missisippi en de Zuid,
Die hebbe al het Gelt verbruit."

Bij zijn afvallende pruik leest men:

„Ik zugt voor al de rampen, die
Ik nog van ver voor handen zie."

In het gebroken vaandeltje in zijn linkerhand: „Door den dollen Wind."

Boven het hoofd van den man in den wagen, getrokken door twee hanen wier staarten in basiliskenstaarten veranderd zijn, staat hier boven den rond gebogen tak, als opschrift: „Magere Lauw erier." Op den standaard, dien hij in de linkerhand heeft: „Gróte Standerd van de Missisippi Compagnie." Boven bij de kaars wier vlam is ingekort (voor den toeschouwer rechts van den man), is nu het volgend 6-regelig vers gegraveerd:

„Ach de Actie kaars brand in de pyp,
En hoe ik ook myn zinnen slyp,
Ik weet geen uitkomst meêr te vinden,
Want door de Missisippi winden.
Schoon my die deden – groot profeit,
Raak ik ligt 't Geld en 't Leven kweit."

De padden vroeger op den stok van de vlag rechts van den man (links voor den toeschouwer) zijn weggeslepen, maar nog fiauw zichtbaar. Op het doek staat nu:

„'t Begin was goet,
De Winst was zoet,
Maar ach' het ende,
Komt alles schende."

De hanekop, die in 't origineel onder deze vlag boven de kar uitkwam, is weggekrabt, maar nog zichtbaar.

De inschriften op het slikbord zijn gebleven, dàt tusschen wagen en kasteel is veranderd in:

**„Winsten inde Vlucht**
**Kastelen inde Lucht."**

Het gebroken karretje, rechts op den voorgrond, heeft als opschrift gekregen: „Ontramponeert Actie Sjeesje."; de lischbloemen, die er achter op stonden zijn weggeslepen; links onder de gebroken boomen is hier gegraveerd:

„Wy zyn langs 't glibbrig Actie padt,
Met Sjeesjes uit ons goet geréden,
Nu is de buidel kaal en plat,
't Geen ons beroid te Voet doet treden."

Op 't papier van den hinkenden bode links op den voorgrond: „Kreupele Courier van de Zuid Zee Compagnie".

Aan weerszijden van de prent staat een 80-regelig vers in boekdruk, beginnende:

„Het Hoofd der Koopmanschap van wind,
Of de Inventeur der dollighedeu,
Wier schynschoon 't alles heeft verblind,
Word hier op 't pragtigst voort geréden
Door Bazelisken," enz.

Aan 't einde worden de bestuurders der drie niet geaktioneerde steden weder niet zuinig verheerlijkt, door de volgende peroratie:

„ô Burger Heeren die zo trouw
Uw steden doet in Vryheid bloeijen,
Tot nut van Neêrlands staats gebouw,
Lang Moet uw Stam in Luister Groeijen!"

Gravure gr. in-4°. z. n. v. gr. (Muller No. 3581, Stephens No. 1671).

Van deze plaat is mij één staat bekend en een kopie, die de volgende afwijkingen met het origineel vertoont:

't Opschrift boven den man op den toren hier „Schilt wagt van Missisippi,"; in 't papier in zijn hand:

„De Missisippi ende Zuijdt
Die hebbe Al het gelt verbruyt".

Bij zijn afvallende pruik:

„ik zugt voor al de Rampe die
ik nog van ver voor handen sie".

In het gebroken vaandelje: „Door den dollen wind".

Boven het hoofd van den wagen: „Magere Lauw Rier".

Op den standaard in zijn linkerhand: „Groote Standaart Van de Missisippi Compangenie"

Terzijde van de kaars, voor den toeschouwer rechts aan den wagen:

„Ach de Actie Kaars brandt inde pijp
En hoe ik ook myn sinne slijp
ik weet geen uijtkomst meer te vinden
Want door de Missisippi winde
Schoon Mijn die Deeden groot profijdt
Raak in Ligt t gelt en Leeven kwijt".

Op het doek achter op den wagen wapperen:

„t Begin was goet
De winst was soet
maar acht het ende
komt Alles schende".

De inschriften op het slikbord zijn hier: „Naar t gasthuys", „a. l. Hospital".

Tusschen wagen en kasteel staat hier:

Winsten inde Vlugt
Kastelen inde Lugt.

Boven het gebroken karretje: „Ontramponeert Actie sieesje".

Onder de boomen van dit voertuig:

„Wij zijn Langs glibberig Actie padt
Met sieesjes. uyt ons goet gereeden
Nu is de buydel kaal en plat
't Geen ons berooyt te voet doet treeden".

Op 't papier van den hinkenden bode: „Cruepele Cou:ier vande Zuijd, Zee Compageni".

Van deze kopie bestaan, voor zoover ik weet, drie verschillende letterdrukken. Ik geef hier de opschriften in boekdruk, welke boven deze kopiën staan, naast elkander, met eenige onderlinge verschillen in den tekst der verzen aan weerszijden der plaat:

| | *a* | *b* | *c* |
|---|---|---|---|
| | De Inventeur der// wind-negotie,// Op zijn Zeege-kar. | De Inventeur der// windnegotie,// Op zyn Zegekar. | De Inventeur der// wind-negotie,// Op zijn Zeege-kar. |
| reg. 3 links | schijn-schoon | schynschoon | schijn schoon |
| „ 6 „ | Dwang-garélen, | dwanggarélen, | Dwang-garélen, |
| „ 17 „ | Stort... zwaarte | Stort... zwarte | Stoort... zwaarte |
| „ 22 „ | zijn Allongie-pruyk | zyn Allongie-pruik | zijn Allognie pruyk |
| „ 25 „ | Wolk-kasteel | wolk-kasteel | Wolk kasteel |
| „ 27 „ | Missisippi over-kraayen, | Missisippi over-kraaijen, | Missippi over-kraayen, |
| „ 34 „ | maag, | maag, | mag, |
| „ 21 rechts | Zuydzée | Zuidzé | Zuidzee |
| „ 28 „ | Zeeuwtjes | Meeuwtjes | Zweeuwtjes |

Behalve de hier aangegeven verschillen zijn er meerdere, die echter geen afwijkingen voor de drie drukken onderling aangeven.

3502. — 47. „De Kornet van Vuil gewin of Wortel en besse postiljon op zyn mager, doch niewlyks gemest Varken uitschreewende De Kompany is vol."

Vierregelig opschrift boven een 32-regelig vers, gegraveerd in twee kolommen, onder een spotprent op de windnegotie, meer speciaal op die te Hoorn. Links op den achtergrond een huis, waarvan de vensterluiken open staan; voor één der vensters, waaruit een vaandel steekt met het inschrift: „De Kompany is vol.", staat een man, die waardelooze akties toewerpt aan een aantal lieden, die op straat staan en zich verdringen om een dezer papieren, met een 0 gemerkt, te bemachtigen. Op den tweeden grond rechts, met een hoorn aan een koord om 't lijf, Bombario, die brakende en een flesch naar den mond brengend, op een varken rijdt, dat akties en wortelen spuwt;

de weg vóór hem is belegd met papieren, waarop van links naar rechts en van boven naar onder de volgende inschriften staan: „Edam 16. mill:". „Alkmaar 24. millioen.", „Hoorn 20. mill:" „Monnikkendam 20. millioen.". „Medenblik 16 · mill:". „Enkhuysen 20. mill:", „Purmerend 5. millioen." Een man, die links daarbij op één knie zit, vult een narrenkap met wortels en zegt, volgens 't onderschrift:

„Ik vul de Kap voor 't windrig volk,
Dat waande dat ze ons Koetje molk."

Boven Bombario zeven „Harpyen", van welke de voorste, die een duif in hare klauwen heeft, en wie door „de Faam" een narrenkap opgezet wordt, een menigte nieuwe akties uitbraakt over den bultenaar, op wiens muts een vogel zit met een paar akties in den bek. Op den voorgrond staat een koe tot aan den buik in 't water, die „Acties en wortelen vreet" en zegt:

„Die kost zyn we ongewoon,
De Lyn koek spant de kroon."

Het touw dat zij om de horens heeft wordt door Bombario vastgehouden. Achter het varken twee jongens, en iets verder rechts nog een derde, elk met een varkensblaas aan een stok; de voorste houdt het varken bij den staart. Op den achtergrond water en bergen; van den meest rechts liggenden berg springen een man en een bok omlaag; in den hoek der plaat, daar boven, een gedeelte van den dierenriem met „De Zon in de Steen bok.". Het vers vangt aan: „Loop! Actie-nar loop aan" enz. Gravure gr. in-fol., z. n. v. gr., doch zeker van denzelfden, die plaat 40 graveerde; waarvan deze een pendant is. Ik ken er slechts één staat van. (Muller No. 3582. N. b. S.).

3503. — 48. „De lachende Ezopus, op het koolmaal, gehouden ter afscheyd van de Actieapen."

Zinneprent op den geëindigden windhandel, met bovenstaand inschrift in een lint, dat vastgehouden wordt door een uil en een raaf, volgens 't vers beelden van hen „Die 's nachts de kalverstraat in kruidden, Om ryk te zyn, of niet een bruy." Dit 44-regelig gedicht, onderteekend: „Koop je geen Kool!", is in vier kolommen onder de voorstelling gegraveerd en vangt aan: „Dit tafereel vol snaaksche grillen," enz. De voorstelling vertoont in 't midden een zevental apen (de zeven provinciën) van welke er vier zich meester hebben gemaakt van een groote kool en ieder der drie overige een kleinere kool in de pooten houdt. Links wijst Esopus, die zelf een kool op de linkerhand heeft, met de rechter op dit afscheidsmaal van de wind- of koolverkoopers; vóór hem liggen nog een achttal koolen. Rechts vervolgen vier wolven even zoovele schapen om hun „ryke vacht", volgens 't vers:

„Dat Eigentlyk ons wil beduiden,
Hoe deugd en waarheid wierd verdrukt

Door Wolven, die in 't West en 't Zuiden,
Schier alles hebben kaal geplukt;" enz.

Aangekomen bij hun „apen vrinden" (mede-windhandelaars), links op den tweeden grond, worden de wolven vriendschappelijk ontvangen. Rechts op den tweeden grond zijn een aantal wolven bezig elkaar te verslinden. De achtergrond is geheel door water en heide ingenomen. Van achter het lint beschijnt de zon een wolk, waarop de Tijd gezeten is, die door den leeuw aan Merkurius, in plaats van akties, een vollen geldbuidel doet geven, om hem voor ondergang te bewaren.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3583, Stephens No. 1678).

3504. — 49. „Tytel-Print der Actie-kraam Of Voor-hof van Quinquenpoix."

Opschrift in een lint boven de afbeelding van een deftig gekleed heer, die aan een links zittende dame zijn liefde verklaart, doch door haar afgewezen wordt; rechts op den achtergrond Kupido. In den zinnebeeldig geornamenteerden rand ziet men aan iedere zijde een pijlbundel van den liefdegod en een brandende toorts. Bovenin is een oog afgebeeld, waaruit naar alle zijden pijlen schieten; aan iedere zijde daarvan een Kupido, die op wolken staat en den boog aanlegt op dat oog.

Onder de voorstelling is gegraveerd:

„De Grote Projecteur der Koopmanschap van Wind
Smeekt hier de Schijnschoon die de Wereld thans verblind."

Deze gravure kl. in 8°., „P. V. D. Berge in Fec:", behoort, evenals de prenten 42, 44, 45 en 49 van het „Tafereel" oorspronkelijk in K. Sweerts, *Mengelzangen en Zinnebeelden*. Amst. 1697. in-8°.

Het prentje is hier omgeven door een breeden krans, deel uitmakend van een prent. die. naar 't mij voorkomt, oorspronkelijk als liaskaart vervaardigd en voor dit doel gewijzigd is. Boven, onder en aan weerszijden zijn in die krans voorstellingen in ovalen aangebracht.

Bovenaan ziet men in een liggend ovaal, volgens 't 30-regelig vers onder deze grootere prent gegraveerd, Eölus. Hij reikt blazen met wind toe aan lieden, die aan weerszijden de handen daarnaar uitstrekken; links, in een staand ovaal, een bewoner van de Missisippi-streek gewapend met boog en pijlkoker, een vederbos op 't hoofd en achter hem een krokodil; rechts, eveneens in staand ovaal, Law „door den wind om hoog gehaald"; onderaan is in een liggend ovaal de meermin van de Zuidzee afgebeeld.

Links van het bovenste ovaal hangt een bos wortelen; rechts ziet men een vat, twee rollen tabak en twee zakken waaruit rook opstijgt. Onder 't ovaal links ligt een pak, gemerkt AV. S., daaronder een drietal boeken en drie rollen papier; onder het ovaal rechts een kompas, een graadmeter en een wereldbol. Onder het onderste ovaal zit, tusschen twee opgenomen gordijnen, een koopman geld te tellen aan een tafel,

waarop een viertal zakken; tegen den achterwand hangen twee schilderijen In den linkerbenedenhoek der plaat zit Merkurius op een steen, gemerkt „NO: AS5"; in den rechterbenedenhoek is Neptunus met drietand en waterkruik afgebeeld.

Het vers, dat begint:

„Aanschoúwer sta met aandagt stil,
Wilt ge úw nieúsgierigheid verzáden
In déze Qúinqúenpoise bladen", enz.

eindigt aldus:

„Hier meê wens ik ú wel te váren!
De Aanschoúwer mag de rest verkláren."

Nu, dit laatste is niet erg gemakkelijk met sommige hier afgebeelde zaken.

Deze rand is een gravure gr. in-fol., z. n. v. gr. (Zie voor de geheele prent: Muller No. 3584. Stephens No. 1644).

Van deze plaat ken ik twee staten; het verschil ligt echter alleen in 't daaronder gegraveerde vers; daar leest men:

| | *a* | *b* |
|---|---|---|
| 1e kol. reg. 2 v. b. | versáden | verzáden |
| „ „ 10 „ | Windsieraden | Windsieráden |
| „ „ 11 „ | lauw | Lauw |
| 2e „ „ 12 „ | aanstaande | aanstaanden |

In geen der talrijke door mij vergeleken exemplaren vond ik staat *a*, dan in dàt van den heer R. W. P. de Vries te Amsterdam.

3505. — 50. „Harlekin en Bombario in den Rouw."

Inschrift bovenin een kleine spotprent op den windhandel. Rechts op den achtergrond zijn Harlekijn en Bombario naast elkander afgebeeld; elk heeft ten teeken van rouw een uitwaaienden lamfer aan den hoed; die van Harlekijn heeft tot inschrift: „onse negosie is uit"; die van Bombario: „De Vreugt is gedaan". Op den hoed van den laatsten staat een omgekeerd glas, hij heeft een blaasbalg, met inschrift: „de Windblaser is leck", als viool in de rechterhand en een tang als strijkstok in de linker. Links bovenin een uithangbord, waarop een pot over brandende akties te vuur hangt, met onderschrift „actie Koolpot". Bedrog is op den voorgrond afgebeeld als een sater, met een papier in de rechterhand, waarop: „Het actiespel heb ik bedogt"; op den gescheurden geldzak, dien hij in de linkerhand heeft en waaruit geldstukken vallen, staat „Bedrog is uyt". Naast Bedrog „Mercurius ontwaakt", zooals men leest op 't papier, dat links van dezen ligt. Achter den handelsgod ziet men nog een man en een vrouw.

Deze geheele voorstelling is als op den sluitsteen van een poort gegraveerd, waarin het volgend 4-regelig versje:

„De Rouw van Harlekin is droevig
Bombario, is mal, en Sinnèloos,
Om zyn Broeders Doodt zeer boos,
Waar is de Kist, en zyn groeving."

Onder deze dichtregels de hoofden van een achttal personen van verschillenden stand en sekse.

Het vers in boekdruk, dat in driemaal zeven 4-regelige koepletten aan weerszijden en onder het prentje is geplaatst, zegt van deze:

„Om laag zoo zie je van die Lieden,
Die Directeuren ons bedieden,
Die trots en deftig op gekleed,
Vast Leven van een Aarsmans sweed." (*sic*).

Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr. (Muller No. 3585. N. b. S.).

Van deze prent zijn mij vijf staten van de verzen in boekdruk bekend.

Het grootste verschil in den tekst onderling is, dat de derde kolom regel 8 in *a* heeft „Aarsmans sweed.", *b* „Aarsman sweet.", *c* en *d* „Aarmans sweet."; verder hebben *a* en *b* in kol. 1 regel 2 „Wyl kleine", *c* en *d* „Wy kleyne" en heeft regel 22 in *a* „weer", in *b*, *c* en *d* „weêr". In kolom 2 regel 1 staat in *a*, *b* en *c* „Harlekeintjes", in *d* „Harlekeintj;s"; in regel 18 heeft *a* „uyt geblaasen", *b*, *c* en *d* hebben „uytgeblaasen". In kolom 3 regel 2 staat in *a* en *b* „wreede toren", in *c* „wreede tooren" en in *d* „wreeden tooren"; regel 26 heeft in *a*, *b* en *c* „aangespannen," in *d* „aanspannen,".

Een variant van *a*, in het exemplaar van den heer R. W. P. de Vries, heeft in kolom 1, regel 26 „Trekt uu" in de andere „Trekt nu".

De gravure is een gewijzigde navolging van het titelplaatje voor deel I van Molière, *Oeuvres*. Amsterdam, Jacques le Jeune. (A la Sphère) 1675.

Eén reproduktie der oorspronkelijke prent komt o. a. voor als frontispice van: Louis Lacour, *Etudes sur Moliere Le Tartuffe par ordre de Louis XIV Le véritable prototype de l'Imposteur.* Paris A. Claudin, 1877. in 12°.

In dit werkje wordt de volgende „Explication de l'estampe" gegeven „Un Hercule sous la forme d'un Satyre figurant la puissance de la satire, terrasse l'Hypocrisie représentée par une femme à laquelle il arrache son masque et qu'il étrille en lui cardant la chevelure comme les palefreniers font le poil aux chevaux. Il y a un proverbe d'Oudin qui dit: „*Vous battez le soufflet, vous serez mal chauffé.*" C'est ce que semble exprimer le principal acteur à droite: vous étrillez l'Hypocrisie, vous ne la vaincrez pas. Celle-ci, forte encore, montre des bras vigoureux, elle se relèvera et luttera de nouveau contre la Vérité. Sa fiole aux onguents est renversée, son brûle-parfums est éteint; mais elle recouvre et défend une arme dont elle fera usage bientôt. Le personnage au bâton qui se préparait peut-être à porter aide à la Satire, espèce de matamore à toutes fins, comprend l'allusion du soufflet et se tient coi.

Derrière, une vieille. en costume monacal, endoctrine des jeunes gens. Au dessus se lit l'inscription „*Double bière de Gobelin*" signifiant que les discours de la donneuse d'avis sont de doubles mensonges. „*Gobelin*" c'est l'esprit diabolique. le conseiller des mauvaises heures. très-populaire sous ce nom dans les Flandres et en Normandie.

Sous l'enseigne du cabaret, dans le lointain, ont lieu d'autres scènes de pugilat. La Mauvaise foi et la Vérité paraissent aux prises. Cette dernière est applaudie par des enfants. tandis que certain badaud approuve celle-là, qui prend sa revanche et daube le fouet à la main.

Les spectateurs commentent l'oeuvre. L'artiste a dû avoir l'idée de représenter des comédiens. La figure principale entre les deux personnages qui tournent le dos rappelle les traits de Molière."

Uit deze nauwkeurige beschrijving is 't verschil tusschen het zeldzame oorspronkelijke prentje en zijn navolging in 't „Tafereel der Dwaasheid" op te maken.

3506. — 51. „Virtute et probitate."

Inschrift in een kartouche midden in den breeden boog als van een tooneeldekoratie, waarvan bloemguirlandes afhangen. De dubbele voorstelling geeft 't levensbeeld te zien van „Een opregt Koopman." (8) en van „Een geltsugtige Koopman." (9); als zoodanig aangewezen in de verklaring der cijfers 1—14 in de plaat, gegraveerd in den ondersten plaatrand. Over een balustrade. welke in 't midden open is, hangt aan iedere zijde een kleed, waarop links is gegraveerd: „I. Ioannis II: 16. 17 Al dat in de Werelt is (namelyk) de begeerlykheyt des vleeschs, ende de begheerlickheyt der oogen, ende de grootsheit des levens. en is niet uyt den Vader, maar is uyt de Werelt." (dit is alleen het 16e vers). Op het rechterdoek staat: „I Timothem VI: 9, 10 Die ryk willen worden vallen in versoeckinge ende (in) den strik ende (in) vele dwase ende schadelyke begeerlickheden, welke de menschen doen versincken in verderf ende onderganck". Het volgende vers begint: „Want de geldgierigheid is een wortel van alle quaet" enz.

Een jong koopman staat bij den doorgang der balustrade, met een volle geldbeurs in de rechterhand; hij wendt zich af van de Armoe (11), die links bij den ingang staat en hem wil bewegen zich tot „De waarhyt op haar troon." (1) te begeven, die links op den tweeden grond zit met de „Geregtighyt." (2) en de „Wysheyt." (3) aan hare zijden; ook let de jeugdige man niet op 't engeltje dat ter rechterzijde van den ingang staat en een geornamenteerden steen vasthoudt, waarin men leest: „Mattheus VI : 19. 20 vergadert u geen schatten op der aarden daarse de mot en roest verderf (dit is alleen het begin van vers 19) Kap XVI : 26. Want wat baat het een mens zo hy de geheele wareld wint en lyt schaden aan zyne ziele." Hij luistert slechts naar de „Aartsgesintheyt." (10), afgebeeld als eene vrouw wier kleed met slangen be-

zaaid is, die een spinneweb op de borst, een vleermuis in 't haar, en 't gelaat met moesjes bedekt heeft; zij wijst hem op de „Godinne des Rykdoms op haar glaze troon op wint wolke gebouwt." (4), wier kleed met geldstukken en rozen bezaaid is; in den linkerarm heeft ze pauwenveeren, in de rechterhand een scepter met een vischhaak als punt, als om er 't geld mede naar zich toe te trekken, dat „Een geltsugtige Koopman." (9) haar in een beurs met de rechterhand aanbiedt, daartoe aangezet door „Bedrog." (6), die, met een muizenval op 't hoofd, links van hem staat. Aan de linkerzijde der godin ligt een draak; rechts van haar staat „Schalkheit." (5) met een papier, waarop „1000 Millarde." in de rechterhand, een vossenvel over hoofd en schouders, het kleed met vischhaken bezaaid; naast deze vrouw een pauw met uitgespreiden staart. Voor de voeten der godin staat een rijksappel als doos (het gedeelte met 't kruis er op, ligt er als deksel tegen aan), waaruit allerlei ketens en ridderorden hangen, terwijl hij met stokbeurzen vol geld gevuld is en er nog een paar vóór liggen, van welke er een opengegaan is. Met haar voet vertreedt zij den Merkuriusstaf. Boven in haar glazen (dus zeer breekbaren) zetel, is gegraveerd: „Prov XXVI (dit moet zijn XXVII) 20 De helle en het verderf wort niet versadigt"; onder dit inschrift een doodshoofd. In den troon van de Waarheid, met een vlam op het hoofd, een zon in de borst, een vredespalm in de rechter- en een buitengewoon groote parel in de linkerhand, leest men, met toespeling op deze laatste: „Mat. XIII 45. 46 Het koninkryke der hemel, is gelyk een koopman die schone perele soekt".

Boven den troon een engeltje dat een kleed wegneemt, waardoor het alziend oog zichtbaar wordt. De rechterarm der Gerechtigheid rust op een geornamenteerd ovaal, waarin: „Prover. XI. 1. Een bedriegelykke weegschale is de Heere een grouwel. Ka. XXI: 3 Geregtighyt en Regt doen is by den Heere uytgelezener dan offer." Zit deze rechts van de godin des rijkdoms, links van haar staat Minerva met een speer in de linkerhand, terwijl zij met de rechter een ovaal vast heeft, waarin: „Spreuke XV: 16 Beter is een wynig met de vrese des Heeren dan een grote Schat en onruste daar by". Vóór den vast gegrondvesten troon der Waarheid staat een altaar met een hart midden in 't daarop brandende vuur. Volgens inschrift ter zijde van 't altaar beteekent dit „'t Hert geloutert door liefden." Achter dat altaar ziet men „Een opregt Koopman." (8) naar den troon geleid door Merkurius, met een haan op zijn gevleugelden hoed, die met zijn staf naar de godin wijst en door de „Deugt." (7), die een opengeslagen boek in de rechterhand heeft, waarin: „Pro. XXIII 23 koop waarheit". Ter zijde ligt, op de trappen van den troon, de „Geltsugtige Nyt." (12), vertreden door den rechtervoet der Waarheid. Met de linkerhand houdt ze een open geldzak vast, met de rechter grijpt ze naar de papieren (aktien), die vóór haar op den grond liggen, van links naar rechts met de volgende cijfers er

in: „100", „1000", „10000", „100" en „100". Is bij de godinne des Rijkdoms een der pilaren van den boog, waaronder haar troon staat, geheel met vischhaken, slangen en pijlen versierd, hier zijn 't ankers, vredepalmen, enz. Deze hoofdvoorstelling wordt van 't geen er verder op den achtergrond is afgebeeld weder gescheiden door een balustrade.

Men ziet daarachter een uitgebreiden doolhof, met een fontein in 't midden; de hoogste stralen ontspringen aan den bek van een arend, die op een bol staat met een fransche lischbloem er in (zinspeling op den franschen windhandel); aan iedere zijde zit op den rand van t bassin een dog, (Southsea-bubble) uit wier bekken lagere stralen voortkomen; een tweetal mannen drinkt van dit water. Op een steen, tusschen beiden in, staat: „Ioh. IV: 13 Een ider die van dit water drinkt sal wederom dorsten). Verschillende personen bewegen zich in dezen doolhof; rechts ziet men er o. a. twee duelleeren, enkelen houden papieren (akties) omhoog; aller weg leidt echter door de breede poort met een doodshoofd er boven en waardoor zij uitkomen op „Den weg ten verderve." (14), waarop (zonderlinge ondereenmenging van werkelijkheid en zinnebeeld), de rijtuigen, die de aktiehandelaars naar Vianen brengen, als symbolen van dat verderf schijnen te moeten dienen.

Links van den doolhof loopt een smal pad uit op een smalle poort, door welke zij „Den weg ten leven." (13) bereiken, die bergopwaarts leidt naar den tempel, boven op den top. Midden op dien weg staat 't Geloof; iets hooger de Liefde, als een vrouw met een kind op den arm, terwijl de Hoop bovenaan bij den tempel zit. Standvastigheid, Wijsheid en Oprechtheid staan bij den ingang der poort en laten een man, met schild aan den arm, er door gaan. Boven den doorgang staat „Pro. 21 . 16", waar men leest: „Een mensche die van den weg des verstants afdwaelt; sal in de gemeynte der dooden rusten."

In den bovensten plaatrand is gegraveerd: „Openbaring XVIII: 2 (dit moet zijn 11) De Kooplieden der Aarden zullen weene en Rouwmaaken over haar om dat nimant haare waaren meer koopt."

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3586, Stephens No. 1706).

Van deze plaat zijn mij twee staten bekend:

*a* de hierboven beschrevene;

*b* dezelfde plaat, nu met een 28-regelig vers van „Filip Pick.", in twee kolommen, in boekdruk, eronder, dat tot opschrift heeft: „De nuttige en nuttelooze koopman." en aanvangt: „Geldzuchtig Koopman, nu, wel aan." enz.

Van 't vers onder den tweeden staat zag ik vier varianten. De voornaamste verschillen zijn:

| | *a* | *b* | *c* |
|---|---|---|---|
| 1e kol. reg. 6 v. b. | wend, | wend | wend, |

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1e kol. | reg. 10 | v. b. | ontzield | ontzielt | ontzield |
| „ | „ 11 | „ | wellustigheeden | wellustigheden | wellustigheeden |
| „ | „ 12 | „ | Maar . . Waarheid aangebeeden: | Maer . . waerheit aengebeden: | Maar . . Waarheid aangebeeden: |
| „ | „ 13 | „ | wysheid | wysheit | Wysheid |
| 2e kol. | „ 1 | „ | daaden, | daden, | daaden, |
| „ | „ 2 | „ | regt | recht | regt |
| „ | „ 4 | „ | aardsche | Aertsche | aardsche |

De vierde is best te herkennen aan het woord „Geldzugtig" in den eersten regel van 't vers, dat hier met een „g", in de andere met een „ch" gespeld is.

3507. — 52. „De Laggende Law, De Treurende Actionist met de Smekende Mercurius".

Opschrift van een 52-regelig vers, in drie kolommen, gegraveerd onder een spotprent op den windhandel. Links op den voorgrond staat een man, die Law voorstellen moet, met een hoorn des overvloeds vol geld, welken hij ledig laat loopen in een kist, reeds boordevol met geld, dat „nog ongetelt" is, zooals er op zijde in de kist is gegraveerd; een open zak met „1000 gl." en een toegebondene liggen in de kist; er tegenaan staat een toegebonden zak met „1000 Ducate" en een opene ook met geld gevuld. Vóór de groote kist staat een sluitmand, waaruit een zware juweelen ketting en een kleed hangt, waarop „Parelen en Juwelen". Links hiervan nog twee kleinere volle kisten, waarbij bokalen, zakken met geld, losse muntstukken, enz. Achter Law, op een voetstuk, een jongetje dat zeepbellen blaast, waarbij:

„Vo or water en wind
Heeft Law de splind".

In het eerste gedeelte van het vers wordt Law sprekend ingevoerd; het begint:

„K' moet laggen zeker waar als ik myn schat aanzie
En als ik overdenk hoe veel en ook al wie
Dat ik bedroogen heb met myn papiere listen", enz.

Hij wordt in zijn alleenspraak gestoord door den bedrogen aktionist, die in 't midden der plaat op gelijke lijn met Law, met den steekhoed in de rechter- en den wandelstok in de linkerhand, weeklagend staat. Vóór hem liggen een menigte aktiën met de volgende inschriften: „Harlinge en Hassel", „Monnikendam", „Zwol", „Voor W oerden", „Wesep", „Naarde en Muiden", „Zuid en West", „Voor Utrecht", „Voor Edam", „Medenblik", „Voor Purmerent", „Hoorn en Enchuiser", „Voor alckmaar", „Voor Delft", „Voor den Haag", „Voor Rotterdam", „Voor Middelb.", „Voor ter Gouw", „Voor Schiedam", „Voor Vlissingen". Tusschen deze akties een hengelroede, waarover een sater gebogen ligt, met bijschrift;

„Bedrog dat onder d' Acties lag
Dat komt nu heden voor den dag".

Naast den sater, naar rechts, een vluchtende vrouw, vóór welke men leest:

„Sy worde ons bedrog gewaar
Kom vlieden wy nu voor t' gevaar".

Dit slaat waarschijnlijk tevens op 't gedrocht, met den kop van den Nijd, dat in den rechterbenedenhoek ligt. Boven dit gedrocht ziet men Bombario voorovergebogen een wind latend tegen den achter hem liggenden wereldbol. Op zijn rug staat:

„Law deed dit ook
Met wind en Rook".

Achter den volkomen effen grond, waarop al dit afgebeelde staat, is twee-derde der breedte ingenomen door een even gladden zeespiegel, waarin „Stil sta nd in de Zuid Zee". Daar boven, geheel bovenaan, een gedeelte der zon en Ikarus, wiens vleugels door hare stralen afsmelten, omlaag tuimelend. Onder hem staat: „So is t ook met haar gegaan"; dit heeft betrekking op den val der Zuidzee-kompagnie, die ook aangegeven wordt door het „Van 1100", dat in de zon, „tot 100", dat in de zee gegraveerd is en de snelle daling dier aktien aanwijst. In een beurs, die als banderolle in de wolken is afgebeeld en wier beide uiteinden veel op windblazen gelijken, links met het inschrift: „West", rechts met „Zuid", staat 't volgende versje:

„'t Leek niet als Botter voor d' spons
Law heeft het gelt daars niet voor ons
't Is weg gewaayt met West en Zuyd
Voor ons de Beurs voor Law de kluyd."

Het rechter één-derde van den achtergrond wordt ingenomen door een stukje heuvelachtig land op welks hoogste punt „Vianen" ligt. Een deftig heer (de wanhopige aktionist van den voorgrond), op den rug gezien, wordt door een „Wegwyser" op die plaats attent gemaakt. In den rechterbovenhoek de Raad der goden, waarheen Merkurius opstijgt, de rechterhand smeekend uitgestrekt en vragend:

„Og laat de Koopmanschap weer gaan
Want Wind alleen kan niet bestaan".

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent ken ik slechts één staat. (Muller No. 3587, Stephens No. 1632).

3508. — 53. „Anatomie der Wind-Negotie, of Bombario voor den Drommel."

Opschrift boven een vers van vier 10-regelige koepletten, in drie kolommen, gegraveerd onder een spotprent op den windhandel. In een landschap staat rechts, op den tweeden grond, een snijtafel, waarop het lijk van een „Actie-Heer" dat geopend wordt door een man, die met twee helpers achter de tafel staat. In het lijk zijn geen ingewanden

maar „risten Varkens-blázen," welke de dokter in de hand heeft, die, met grooten bril op, aan 't hoofdeinde der tafel staat.

Vóór de tafel ligt een wereldbol; in brand gestoken door een man (volgens 't vers Law), die een toorts in de linkerhand heeft; op 't papier in zijn rechterhand is gegraveerd: „Ik waag er de Werel(t) aan". „Eenvouwdigheid", links tegenover Law voorgesteld als een knaapje, tracht wel met een potje water dien brand te blusschen, maar dit gelukt te minder, omdat de duivel, die achter Law staat, met een blaasbalg 't vuur aanwakkert.

Geheel op den voorgrond, aan deze zijde, ligt een man te slapen in een wieg; op zijn jaspand ligt een papier, in 't vers een „Actie-deken" genoemd, waarop men leest:

„Om dat de Schyn bedriegt,
Ben ik in slaap gewiegt."

Het wiegetouw wordt vastgehouden door een aap, die geheel links zit en in den rechterpoot het masker houdt, dat hij voor den snoet gehad heeft?

Links op den voorgrond zit, volgens 't vers, „Loshard", wien de duivel, die achter hem staat, een blinddoek voor de oogen bindt, terwijl een aap met een manteltje om, hem het geld uit den zak haalt.

In 't midden op den achtergrond rijdt Bombario weg op het zevenhoofdig monster; volgens 't vers:

„Beangst, Bekommerd, en Bedugt,
Dat eens een party Actie-gekken,
Door 't geld verlies als desperaat
Hem van elkand'ren mogten scheuren,".

Het vers vangt aan:

„Een Actie-Heer, die d'Actie-Wind
Had by Scheeps-ladings ingeslágen,
Leid hier nu Stom, en Doof, en Blind,
En zonder ergens naar te vrágen;
Geen wonder, want hy is van kant," enz.

Gravure in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent ken ik maar één staat. (Muller No. 3588. N. b. S).

3509. — 54. „Nieuw-Jaars Geschenk."

Onder dit inschrift in een kartouche, vastgehouden door een muskusdier, staat nog:

„nooit Niew Jaar
Zo vol gevaar."

Het is gegraveerd boven in een gefigureerd en zinnebeeldig randwerk. Al de attributen en figuren in deze omlijsting voorkomende, staan in verband met den winter. Rechts ziet men, van boven naar onder: een paar wanten, een

gedeelte van een ijs-tentje waaronder een man te halverlijve, die tusschen de gevouwen handen blaast; een paardenhalter met twee arendskoppen; geheel onderaan het ijs, waarop een pikhouweel, een schop, en eenige uitgehakte stukken ijs. Links, eveneens van boven naar onder: een paar schaatsen, een gedeelte van een ijs-tentje, nu met een jongen er in die sneeuwballen werpt, arrepluimen en een takkebos en bijl. Onderaan, in 't midden, een dwerg op een prikslede. Bovenaan, ter weerszijden van de kartouche, statiedekken met bellen voor arreslede-paarden, waarboven gegraveerd is: „Narren Schanddek voor Verkleumde Wind handel aars."; er onder: „met narren Paarde muskus ge= -parfumeerd opgedraagen aan de Geld-godin Pecunia door de Actie-prins of Viceroy van Plutus, in zyn niewe Schuilhoek zyn Wanhebbelyke Liefde koesterende." Het aangehaalde dient als opschrift van een 32-regelig vers, waarvan de eerste twaalf in twee rijen zijn gegraveerd boven-, de laatste twintig, eveneens in twee rijen, onder een plaatje dat midden in dit randwerk is afgedrukt en oorspronkelijk Pan en Venus moest voorstellen, maar nu door 't vers tot een zinne- en spotprent op den windhandel gemaakt wordt. In den ondersten plaatrand van deze kleine voorstelling staat: „Lauw Maands herdenking, wegens de nieuwbakke Goude eeuw, vertoverd in Paarde Vygen." De sater links is Law; zijn kort staartje geeft den dichter aanleiding de oude scheldnaam der Engelschen uit Cromwell's tijd: „Staartman" nog eens weder voor Law te gebruiken, terwijl zijn dierlijk onderstuk den poeet schijnt geinspireerd te hebben om hetgeen bij kwijtraakt paardevijgen te noemen, die dan overdrachtelijk de waardeloosheid der aktien moet aantoonen. Links op den voorgrond staat een gedreven schotel met zulke paardevijgen, die hij Pecunia (de naakte vrouw welke hij omarmt), opdischt „Met mislyk bladgoud overtoogen". Naast den schotel, op een papier: „Hy schyt met stank": onder den bokspoot: „Paarden vygen Voor geld te krygen." In den rechterbenedenhoek ligt een kompas, waarvan alleen de „West" en „Zuid" aangewezen zijn; daar boven twee papieren, met „Niewe Jaars Balans." en „Duistere Schulden." In den linkerbovenhoek een cherubskopje wind blazende van achter een dikken palmboom; rechts daalt een geldregen op Venus neder.

Het vers vangt aan:

„Geen beter Gift in't Niewe Jaar
Was ooit voor't Actie volk te vinden," enz.

Gravure kl. in-8°, in randwerk in-folio, beide z. n. v. gr. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3589, Stephens No. 1679).

De gravure kl. in-8°., die in een zelfde werkje schijnt te behooren als plaat 62 (zie hierna), vertoont nog sporen van een vroeger fransch inschrift onder de plaat, waarvan de woorden „Mon Amour" nog tamelijk duidelijk leesbaar zijn, evenals rechts onder de voorstelling de letters „an" die duiden op den graveur „J. Audran".

3510. — 55. „De Actie Valk; die uit ging vliegen om te strópen
Ontmoet zyn dood, daar hem 't geval op winst deed hópen".

Inschrift in een lint onder in een voorstelling in medaillon, oorspronkelijk vervaardigd voor J. Cats, *Spiegel van den ouden en nieuwen tyt*, maar nu, zoowel door bovenstaand gegraveerd onderschrift als door het 88-regelig vers, met het opschrift: „De strópende actie-valk om hals, En 't bubbel-rotje onder de klaauwen van den uil.", dat in vijf kolommen ter zijde en onder de prent, in boekdruk, geplaatst is, tot een spotprent op den windhandel gemaakt.

't Prentje stelt een valk voor, die omlaag schietend om een reiger te pakken, in de vlucht door diens lepels doorboord wordt. Rechts zijn een kraai en een nachtuil bezig een rat te verslinden op een brokstuk van een muur; een heer, links op den voorgrond, wijst daar een dame op. Dat die rat een „Bubbel-rotje" is, spreekt van zelf. 't Mag voor den amsterdamschen maker van 't vers een buitenkansje geweest zijn zóó gelegenheid te hebben de rotterdamsche kompagnie nog eens te treffen.

Het vers vangt aan:

„Verwate Hoogmoed raakt altyd
Aan 't stronkelen, en neder storten," enz.

Gravure kl. in-4°., z. n. v. gr., met het vers 1 blad br. in-fol. (Muller No. 3590. N. b. S.). Van deze plaat zijn mij vier staten van den letterdruk bekend.

| 1e kol. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| reg. 1 | Verwate | Verwaate | Verwaande | Verwaande |
| „ 3 | weinig | weinig | weynig | weynig |
| „ 7 | rampen | rampen | rampe | rampe |
| „ 17 | Onnooz'len | Onnooz'len | Onnoz'len | Onnoz'len |
| „ 19 | zon | zon | Zon | Zon |
| „ 20 | starren ligten | starren ligten | Starren-ligten | Starren-ligten |
| 2e kol. | | | | |
| reg. 13 | haast | haast | haast | laast |
| „ 19 | Die... Windpa-pieren, | Die... Windpa-pieren, | Die... Wind-pa-pieren, | die... wind-pa-pieren, |
| 3e kol. | | | | |
| reg. 3 | Actiën | Actiën | Actién | Actién |
| „ 9 | Acties... daalden. | Acties... daalden. | Acties... daalden. | Actien... daalden. |
| „ 10 | geld, | geld, | Geld, | Geld, |
| „ 17 | gegéven, | gegéven, | gegevén, | gegevén, |
| 4e kol. | | | | |
| reg. 7 | raasd, | raasd, | raasd, | raast, |
| „ 14 | Uil, | Uil, | Uil | Uyl, |
| „ 16 | Benauwd | Benauwd | Benauwd | Benaauwd |

| 5e kol. | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|
| reg. 1 | huid | huit | huit | huit |
| „ 6 | zedigheydt | zedigheit | zedigheid | zedigheid |
| „ 10 | Een | En | En | En |
| „ 12 | onttreken; | onttrekken; | ontrekken; | ontrekken: |

3511. — 56. „**De Begeerlykheyt zoekt de Fortuin t'achterhalen of voor by te Loopen**".

Inschrift in den bovensten plaatrand eener spotprent op den windhandel. Onder de plaat is een 70-regelig vers gegraveerd in zes kolommen, dat de verklaring geeft der letters *A*—*M* in de plaat. A is het kind op moeders schoot hunkerend naar 't voedsel dat de moeder het biedt. B zijn twee kinderen, van welke het een het ander een der vruchten ontnemen wil, die het op een schotel draagt. Een jongman (C) ligt geknield bij een kist, waarin hij 't geld bergt gespaard voor een tijd, die wellicht nooit aanbreekt. Een jonge man met degen en hoed met veder (D) en een ander te paard (E), moeten de lieden voorstellen, die „schrapen om mooi weêr te speelen". Tusschen deze beide de Nijd, met een doorntak in de rechterhand; een hart in de linker. Boven in de plaat een borstbeeld (F) in medaillon en naar rechts afgebeeld, dat Law voor moet stellen. Aan iedere zijde van 't medaillon een tak met een slang omwonden; in een zeer breed lint is het volgend 6-regelig versje, in twee rijen, daar onder gegraveerd:

„Met recht verdiendt gy o Lauw een grooten lof
Die alles wat men kan bedenken overtrof
Indien men niet al lang had klaer gezien met ogen
Dat Gierigheyt zoo dik de Wysheyt heeft bedrogen
Maer elks gemoet bleef van zoo snoode listen schuw
Behalve 't schaemteloos en Vuyl gemoet van u."

De G staat bij een menigte menschen, die in rijtuig, te voet en te paard de Fortuin najagen, welke, op haar wereldbol, hen vooruit zweeft. Van de hoogte waartegen zij opgegaan zijn, stort een rijtuig (H) en een drietal mannen in den afgrond; beeld van hetgeen 't vers zegt: „.....één die de paelen Voor by streeft van Fortuin moet daelen". Een man met bril op (I), geheel rechts op den voorgrond, beziet de papieren die hij in de hand heeft, maar waarop niets dan nullen („0000" en „000") staan. Hij zucht: „'t komt al op niet uyt". De Voorzichtigheid, die afgebeeld is als een vrouw met een spiegel in de rechter- en een slang in de linkerhand, waarschuwt hem: „Wort wyzer".

Links op den tweeden grond licht een man (K) een bijenkorf op, waaruit hij, volgens 't vers, honig dacht te halen, de bijen steken hem echter wel, doch hij vindt geen honig.

Twee mannen, links op den voorgrond, halen met een schakelnet een

menigte groote visschen, zoodat de man (L), die rechts bij 't zelfde water aan 't visschen is, niets vangt. Een bij hem staand persoon waarschuwt hem: „Dats al voor u gevangen". Bij de twee net-visschers staat ook een toeschouwer, die volgens 't inschrift in de plaat zegt: „Uw vangst heeft veel andere gaende gemaekt".

Terzijde van deze groep links een ledige geldkist en een man (M) daarbij op de knieën liggende, die, volgens 't vers:

„Verliest zyn eyge gelt en zinnen,
En zoekt verbystert in den grond
Of hy het daer ook weder vond."

Zijn vrouw, half naakt, trekt zich de haren uit het hoofd en zegt:

„Och waer jer uytgescheyde toen't op zyn best was."

Boven de Voorzichtigheid is (niet door een letter aangewezen), een oud man afgebeeld op krukken loopend, op wiens schouders de Begeerlijkheid zit, voorgesteld als een geblinddoekte vrouw, met een krauwel in de rechter- en een stokbeurs in de linkerhand, terwijl op haar hoofd een sperwer zit met een duif in den bek; een paar oude vrouwtjes volgen haar. Hierbij als inschrift: „Begeerlykheyt blyft ons by tot aent graft".

Het vers begint:

„De mensch begeerelyk gebooren
Kan deze neyging niet versmooren;
Om dat hy al zyn leven lang
Behoeftig blyft." enz.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3591, Stephens No. 1680).

3512. — 57. „Afbeeldinge van 't zeer vermaarde Eiland Geks-Kop, gelégen in de Actie-zé, ontdekt door Mons^r. Lau-rens, werdende bewoond door een verzámeling van alderhande Volkeren, die men dézen generálen Naam (Actionisten) geeft."

Inschrift in een kartouche in een der uitnemendste spotprenten op den windhandel, zoo in ontwerp als in uitvoering.

De kartouche met inschrift maakt deel uit van de geornamenteerde omlijsting, waarbinnen genoemd eiland is afgebeeld, dat in omtrek den vorm heeft van een naar rechts gekeerd menschenhoofd met ezelsoor en narrenkap op. Kap en aangezicht zijn van elkaar gescheiden door een lijn, waarbij „R:(ivier) de Seine", wenkbrauw en oog door de „R: de Bubbel"; de mond is de „Z(uid) Z(ee) have"; de afscheiding van kin en hals: „R. de Teems"; ééne lijn van het ezelsoor is de „R· de Maas"; bij de opening van de narrenbel aan 't eind der kap staat „M: have", waarbij de plaats „Raas wyk". De hoofdstad op de hoogte van 't oog, midden in 't eiland, heet „Quinqempoix"; daaromheen liggen de volgende plaatsen, van links naar rechts en van boven naar onder gezien: „Blind voort", „Bedriegers Stadt.",

„Sotten burg", „Gekkendam", „windt burg", „Leugen burg.", „Dollen huyse", „Bederf wyk", „Bulderendam", „Malvoort". Onder dit groote ligt het kleine eiland „Wanhoop."; er boven twee andere: „Armoed" en „Droefhyt."

Boven in 't ornament is „'T waapen van: dit eyland." afgebeeld, bestaande uit vijf engelenkopjes, van alle zijden wind blazende tegen een papier, waarop „1720". Van elke bovenhoek der plaat hangt een guirlande van distels en hulstbladeren af, met het andere eind vastgemaakt aan een ring, bevestigd in de bovenste krul van de omlijsting van 't eiland. Aan die ringen is ook aan iedere zijde een medaille, waarin aan de linkerzijde een uil is afgebeeld met het omschrift „ik bemin de........ duysternis."; aan de rechterzijde is 't een kat, waarbij: „bynacht soek ik myn fortuyn." In 't lint, dat van de guirlande links afhangt, staat „Quin qempoix Beplystert."; in deze guirlande zitten een spin en een scorpioen. In 't lint der guirlande rechts, waarom zich een slang kronkelt, leest men: „Vlugt der Jnwoonde(rs) Van 't eilant Geks kop."

Tusschen de afhangende hulstbladeren links is een geesel, een plak en een roe afgebeeld; tusschen die aan de rechterzijde ziet men een geesel, een roede en een roskam.

In de ruimte boven de hulstbladeren links is als schilderij in gebogen lijst, een wanhopend aktionist afgebeeld bij een ledige geldkist en met een ledigen geldzak in de linkerhand; onder de voorstelling staat: „o Jammer en elend hoe kom ik hier te pas."; rechts ziet men op een dergelijk schilderij, met onderschrift: „ik heb myn geld voor wind gegeven maer van de wind kan ik niet leven.", een man in gesprek met een vrouw, die over de onderdeur ligt.

In de ruimte onderaan links, tusschen het ornament van 't eiland, dat tegen een monumentaal voetstuk staat, en den plaatrand, is een gedeelte van den Dam en van de Kalverstraat te Amsterdam afgebeeld, niet, zooals Stephens heeft, de Rue Quinquempoix te Parijs; meest op den voorgrond ziet men het geruïneerde koffiehuis Quinquempoix, boven welks deur staat: „Engels Kofi Huis"; een menigte toeschouwers komt slechts tot aan- niet tot voor dit huis, zoodat de straat op den voorgrond ledig is en men de uitgebroken deur ziet liggen en eenige steenen, waarmede de verwoesting had plaats gehad.

Rechts is in de ruimte onderaan een zeilwagen afgebeeld, waarvan 't zeil, volgens 't vers, uit aktiën is samengesteld en waarop twee vlaggen waaien; de een met het inschrift: „na viane", de andere met het wapen van die stad. Twee mannen komen van links hard aanloopen om met dien wagen mede te gaan. In een lint boven de schuit, in de lucht, leest men:

„Ach wat moet ik droevig sugten
nu de Acti's my doen vlugten".

Onder de voorstelling is een 40-regelig vers afgedrukt, in twee kolommen op een afzonderlijke koperplaat gegraveerd, aanvangende:

„Deez' Schets vertoond het vreemd geweest
Van Gekskop," enz.

Twee gravures langw. in-4°., z. n. v. gr. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. Een reproduktie ervan komt voor in J. P. Arend, *Algemeene geschiedenis des Vaderlands*. V. 1. (Muller No. 3592, Stephens No. 1682).

3513. — 58. „De Meerman van 't Noorder Gewest als Opper Directeur der Zee-plaat verkruyers van het verkeerde Pampus beslaande de Achterhoede van het Papiere Actie-Schouburgs-regiment."

Opschrift boven een 92-regelig gegraveerd vers, in twee kolommen, onder een spotprent op den windhandel, speciaal van de kompagnie te Enkhuizen. Bijna in het midden op den voorgrond der plaat is een zwaar geornamenteerd scheepje afgebeeld. waarin de Meerman van het noordergewest door de Faam gekroond wordt met een krans. gemaakt van de drie haringen, voorkomende in het wapen van Enkhuizen; in de linkerhand heeft de Faam haar bazuin en den Merkuriusstaf; boven haar hoofd leest men:

„Mercurius door my
Hervat zyn Heerschappy".

De Meerman houdt een schop in de rechterhand, terwijl hij op de linker een scheepskameel heeft met een schip er in; hierbij staat:

„De Scheepskameel niets baat
na 't wech doen van de plaat".

Op de zichtbare zijde van 't vaartuig hangen de wapens van de zeven west-friesche steden: Alkmaar, Edam, Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, Monnikendam, Purmerend. Op den hoogen achtersteven staat een windmolen, zinnebeeld ook van deze kompagnie. Dit grootere schip wordt getrokken door de stedemaagden, als meerminnen afgebeeld, der drie steden Enkhuizen, Medemblik en Hoorn; de teugels van deze drie houdt de Meerman in 't schip ook nog in de linkerhand; de maagd van Enkhuizen heeft een gekroonden haring in de rechter- en een papier, waarop „2½ mill Fourn" in de linkerhand en op het hoofd een geopende mat „Sukerde Fiegen" (vijgen). In dezelfde lijn met haar ziet men de maagd van Hoorn. kenbaar aan den hoorn dien zij aan den mond zet; onder haar in de golven leest men „2 Millioen Fournissem."; zij houdt met de linkerhand een doek vast waarvan een derde meermin, die van Medemblik, het andere einde in de rechterhand heeft, evenals in de linker een groot schepnet, dat zij over den schouder draagt. In 't doek staat:

„Voor zo veel plaaten als ons drietal slaat tot poen,
s Verkeerden Pampus plaat men kan verkruyen doen."

Onder deze derde figuur staat in de golven: „1600000 Guld Four nissem". Vóór deze drie zwemmen, ongeteugeld, de meerminnen van Monnikendam, kenbaar aan den monnikskap (deel van 't wapenfiguur) dien zij op 't hoofd heeft en van Edam, wie een koeienhuid met kop over den linkerschouder hangt en met drie sterren op 't hoofd. Elk heeft in de linkerhand een papier, waarop bij Monnikendam staat „2200000 Gulden Four nissement", bij de andere „22400 00 Guld. Four nissem." Vóór deze uit vaart, op den tweeden grond rechts, een kleinere schuit van denzelfden vorm als de groote, door een triton getrokken, waarin de alkmaarsche maagd zit met een kasteel (het wapenfiguur) op 't hoofd: in de rechterhand een weegschaal met een kaas aan de eene-, een zak geld aan de andere zijde, waarbij „Kaas voor u geld" en met een papier in de linkerhand, waarop „288 0000 G. Fourn"; naast haar zit de meermin van Purmerend, in de rechterhand een vlaggetje houdende waarin „Ik leg in 't Gezicht van de Groote Pampus Stad" en met een papier in de linkerhand, waarop: „50000 G. fourn:" Achter 't groote schip is een klein van 't zelfde model vastgemaakt, als „Wind-ballast Boot" vol blaasbalgen en met wind gevulde blazen. Rechts op den achtergrond ziet men „Enkhuisen" als een zeer groote stad, waar vóór „'t Verkeerde Pampus" ligt; drie ploegen volks zijn druk aan 't graven en aan 't wegkruien van 't zand naar een schuit, die in een geul ligt, terwijl er ook een moddermolen in de nabijheid is. In den rechterbovenhoek is een zeer klein gedeelte van den dierenriem afgebeeld met „De Zon in de Waterman".

Links op den achtergrond staan twee steile klippen, op één van welke een baken-paal, waaraan een wimpel wappert met het wapen van Utrecht en een schop er in en met het onderschrift: „Domheids Baaken", toespeling op de havenvaart naar Utrecht en het plan om den Domtoren daarbij als vuurtoren dienst te laten doen.

Op den tweeden grond aan deze zelfde zijde is een visschersschuit afgebeeld waar men het net ledig ophaalt; onder de schuit leest men:

„Mooy weer en geen haring
Is des actiemans ervaaring".

Het vers, dat aanvangt:

„Vrouw Fama, bézig met de Meerman te bekranssen,
Huld hem met Haring in zyn ampt, als Directeur
Der Meereminnen en des Landnimfs;" enz.

waarschuwt de Enkhuizenaars, gekscherende, dat ze zich niet als de Utrechtenaren moeten vergissen en als ze niet zeker zijn dat de zandplaat, eens weggegraven zijnde, nooit terugkomen zal, haar maar liever te laten zooals ze is.

Deze gravure br. in-fol., z. n. v. gr., maakt met de nommers 40 en 47 een serie van drie. Ik ken van deze prent slechts één staat. (Muller No. 3593. N. b. S.).

De koperplaat heeft vroeger voor een gravure gediend, die in den rechterbovenhoek als inschrift had: „Pars 5. Tab 45": hiervan zijn onderst boven nog sporen in den linkerbenedenhoek van deze prent zichtbaar.

3514. — 59. „Missisippi of 't wydbefaamde goudland door de inbeelding der windnegotie."

Opschrift, in boekdruk, boven de afbeelding der „Meschasipi Riv."(ier) en omliggend land, het Utopia van Law. In ieder der vier hoeken een kleinere afbeelding, bovenaan in liggend ovaal, onderaan in ingebogen lijstwerk. Links bovenaan het sterfbed van Lodewijk XIV, rechts Law in den raad van den Regent, den hertog van Orleans; onderaan links een kamer, waarin het geld met kruiwagens wordt binnengereden, rechts de armoede die den aktiehandelaar overvalt. Midden onderin de plaat: „Fumus Gloria mündi."; bovenaan een klein, liggend en versierd ovaal, door ornamentwerk verbonden aan de beide hoekvoorstellingen, waarin: „Nieuwe Volkplanting om wind". Onder deze gravure langw. in-4°., z. n v. gr., in twee kolommen en in boekdruk, een 46-regelig vers, aanvangende:

„Dit's 't wond're Missisippi Land
Befaamd door zynen Actiehandel," enz.

Van de plaat, die vroeger reeds in een of andere reisbeschrijving voorkomt, zonder de kleine voorstellingen in de hoeken, zijn mij twee staten in verband met den windhandel bekend:

*a* zooals zij gebruikt is door G. Tysens vóór het derde deel van zijn Roskam, met het inschrift „Roskam Sub Rosa 3e Deel." in het liggend ovaal, midden bovenin de plaat. Daar de schrijver van het „Voorbericht en Tafreel.", dat vóór dit „derde deel" staat, op eigenaardige wijze de plaat beschrijft, volge het hier in zijn geheel:

„Als Vader Hennepin, in den jaare 1676 in de hoedanigheit van zendeling, naar het Noorder Americaanse Kanada, zich van Rochel hadde scheep begeeven, heeft zyn reislust hem niet toegelaaten dicht by honk te blyven, in tegendeel zyne ongemene liefde om nieuwe Landen te ontdekken, heeft hem van den beginne des jaars 1679, tot den einde van den jaare 1682 in de groote uitgestrektheid van Bosschen, Bergen, Zeën, Revieren, Meiren en Moerassen, met ongeloofl̈yke ongemakken verzeld en met een onvermoeiden yver doen her om zwerven, in welke tyd hy ook ontdekt heeft, (doch voor veele Landen en Menschen, ter bedroefder uure en stonde) den grooten en thans door heel Europa, op den tong rollende Revier Meschasipi, van den Dichter der Roskammen, met den tegenwoordig algemeenen en bekenden naam meede genaamt de Missisippi, behalven op eenige plaatzen, daar het hem goed dacht aan dien grooten Stroom haaren eigen naam te geeven (*sic*). Veel van die Revier hier te spreeken is niet nodig, naardien eene omstandige Actiehistory, op eene vrye trant in ondicht, door vier afdeelingen heen, den Nederlander, deezer

wintersche daagen, in druk zal overgegeeven werden. En voornaamentlyk wyl dit voorbericht ten meerderendeele dient om tot eene uitlegging voor den Tytelplaat van den derden Roskam te verstrekken.

Het Landschap dat zich hier in zyn wyt uitgestrektheit opdoet, verbeeld een gedeelte van den grooten Americaanschen Meschasipi stroom, met de Landeryen, Bosschen en Gebergtens daar om heen, in het verschiet in een dyzig blaauw verflaauwende. Op den voorgrond vertoond zich Vader Hennepin, den wilden Indiaan het Roomsch Catholyke geloof predikende, en het kruis in die Woestenyen en veer afgeleegene deelen des Waerelds plantende, in de vier hoeken des plaats, mach uw oog beschouwen, als voor eerst, de dood des geweezen Franschen Konings Lodewyk de veertiende, leggende zyn doode Lichaam op een bed van Parade, na behoorlyke Hof *Ceremonien* beweend, terwyle de schatkist om verre legt geworpen, en de rotten aan de bullen en brieven hunne knaaglust verzaaden.

Verder kunt gy in den anderen hoek den jongen Koning Lodewyk de vyftiende, op eenen minderen Throon, den Hartog *Regent* aan zyn linker zyde hebbende, in zyn geheime Kabinet Raad zien, alwaar Heer Law zyne Missisippi Actie *concepten*, den jongen Vorst, den Hartog Regent, als meede de Princen van den bloede smakelyk voordraagt, en doet aanneemen.

Straks vertoond zich de weelde en hovaardy, als wanneer gemeene Burgers door overgroote winsten, in den befaamde Missisippi Actiehandel verkregen, Koninklyke zwier beginnen te maaken, gelyk men zulks ziet in het eerste ornement beneden aan de plaat: maar eilacy in het andere vertoond zig het tegendeel, daar bespeurt men zeer duidelyk, dat wat winsten door de Windacties worden verkreegen, het einde dog op armoede en elend is uitdraajende. Vyf printen van de vyf deelen der Actiehandel zal de Teekenaar en Plaatsnyder apart uitgeeven, yder met een Christelyk en ter deugd aanmaanend Zeedevaars daar onder, om tot een gedachtenis voor den Naneef als in Schildery te konnen dienen."

*b* de hierboven beschreven staat, met de verzen in boekdruk, bestemd als prent voor 't „Groot Tafereel". (Muller No. 3594, Stephens No 1683). Van dezen staat zijn mij de volgende vier varianten bekend in den druk der verzen.

De opschriften zijn alle gelijk aan bovenstaande, met de volgende verschillen: bij *c*: „wyd-befaamde goud-land", „wind-negotie"; bij *d* „Missisippi,", „wyd-befaamde goud-land," „wind-negotie."

| 1e kol. | | *a* | *b* | *c* | *d* |
|---|---|---|---|---|---|
| reg. | 2 v. b. | zynen Actiehan-del, | zynen Actiehan-del, | zijnen Actie-handel, | zijne Actie-handel. |
| „ | 3 „ | Windgod | Windgod | Wind-god | Wind-god |
| „ | 7 „ | agter 't net | achter 't net | achter 't Net | achter 't Net |
| „ | 9 „ | rykkelyk | rykelyk | rijkelijk | rykelyk |

| 1e kol. | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| reg. 10 v. b. | ontmaskerd | ontmaskeerd | ontmaskeerd | ontmaskerd |
| „ 11 „ | waarheid | waarheid | Waarheyd | Waarheid |
| 2e kol. | | | | |
| reg. 1 v. b. | onderdaan | onderdaan | Onderdaan | Onderdaan |
| „ 9 „ | deugd, en reden. | deugd, en reden. | deugd, en reden. | deugd, reden. |
| „ 12 „ | leid | leid | leyd | leid |
| „ 20 „ | haatt'lyk | haatt'lyk | haat'lijk | haat'lyk |

3515. — 60. „De Verreeze Frederik Hendrik ouwerwets Patroon der Verkeerde Barmhertigheid &c. &c. &c."

Opschrift boven een 24-regelig vers, in drie kolommen, gegraveerd onder een spotprent op den windhandel. Deze prent brengt een gezegde in beeld, dat in den tegenwoordigen tijd niet meer wordt verstaan, maar vroeger zeer begrijpelijk schijnt te zijn geweest. Zich dekken met den mantel van Frederik Hendrik is gelijk met vrij van vervolging op finantieel gebied te zijn. Hier is links op den voorgrond een man (Frederik Hendrik) afgebeeld met een grooten mantel om, waaronder drie naakte lieden (aktiehandelaars) zich verbergen. Links hierbij: „Al des Waerelts kromme zaaken Zyn met Dekmantels recht te maaken". Zij staan bij een grooten boom, in 't vers, zeker met het oog op Jona's geschiedenis, een „Wonderboom" genoemd, waarmede dan de spoedige opkomst, maar tevens het nog sneller vergaan van den windhandel zinnebeeldig voorgesteld wordt. Naast den boom is een bankje, waarop een jongen met ontbloote posteriores, die aan een natuurlijke behoefte voldoet op 't hoofd van een, die „tot de ooren in de drek gezonken, woelen, Door Actien verstikt"; de laatste heeft de hand nog op een „Poort aarde Actie", waarnaast een „Vergulde Actie" ligt.

Rechts op den voorgrond staat een dienstmaagd, die volgens 't vers door de akties rijk geworden, nu een „frelle" is, zij jouwt den vrek uit, die zijn akties verwenscht en zijn rekening maakt volgens den „Regel falsi in 't gebrooke", zooals men op 't papier leest, dat hij in de hand heeft; een jood, in 't vers een „schacher" genoemd, voert het geld, dat hij in een grooten zak vóór zich op den ezel heeft staan, waarop hij rijdt, zachtjes 't land uit, doch koopt van een brillekoopman, die bij hem staat, „toverbrillen, en meer vals gesleepe glasen;" een man met een tooverlantaarn op den rug en Bombario, wien zijn kwakzalversbakje ontvallen is, liggen (iets meer naar 't midden der plaat) te water, waar zij „'t Gevaar uit schreewen van voor zuid-, of west-zee-vissen Een aas te worden." Aan den versten oever staat een schepnetvisscher, die in de aktie-zee niets vangt (geen winst in 't groot maakt?), naast hem een hengelaar die een aktie aan den haak heeft en er reeds een aan een ander gaf, welke met dit papier in de hand naast hem staat.

Links van deze „Law", afgestapt van zijn paard, dat door een knecht

wordt vastgehouden; tegenover hem twee geestelijken voor de deur eener kerk, in 't vers een klooster genoemd. Law schijnt dezen geestelijken geld aan te bieden, als hun antwoord is ten minste onder hen gegraveerd: „Weeh met uw vloek geschenk". 't Vers zegt er van:

„.... vry groot voordeel wierd dit klooster aangeboden
Door de Actie Sint Crispyn: Dees Munniken (o! modé),
By de Ordens ongehoord, zyn vloek geld sloegen af
Geen zegen achtende zyn vuil gewin; maar straf."

Waarop dit doelt weet ik niet.

Rechts op den achtergrond ziet men een rad, waaraan vier kinderstoelen verbonden zijn, in elk van welke een man staat met akties in de hand: de as, die dit rad aan een tweede verbindt, dat getand is, rust op een paar schragen, een man brengt deze raderen in beweging. Boven deze machine staat:

„De Malle molens zyn afgeschaft
En veel met vallende ziekte gestraft."

In den rechterbovenhoek een gedeelte van den dierenriem met „De Zon in de Vissen".

Links op den achtergrond een huis met één raam en een deur, waardoor men in een bakkerij een man bezig ziet met afwegen. Op de eene schaal ligt een papier. Onder den drempel der deur staat:

„Raaw Actien bak ik gaar zyn zy te licht
'k Geef haar naar bakkers trant haar wicht."

Boven de deur is een gevelsteen als uithangbord, die zeker beteekenen moet „In den dubbelen oven".

Het vers begint:

„Dit Liefde-staaltje van 't naakte Actie-volk te dekken
Kan by dees Wonderboom tot trotse luister strekken
Voor Sint Bombario." enz.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken van deze prent maar één staat. (Muller No. 3595. Stephens No. 1685).

3516. — 61. „Opkomts (*sic*), midden. en geen eynde van den doortrapte Jan Lauw."

Inschrift in den bovensten plaatrand eener prent, die in achttien afdeelingen is verdeeld, waarvan er zeventien verschillende episodes uit het leven van Law voorstellen. Midden bovenin, tusschen de twee helften van 't inschrift, in medaillon, omkranst met doornen en distelen, waaruit bovenaan twee slangen steken, terwijl aan iedere zijde een groot spinneweb en een hengelroede gegraveerd is, het portret van Law, te halver lijve, van voren, met papier in de rechterhand, waarop „Paspoort". Boven het medaillon staat:

„Spin, Slang en doorne kroon
Krygt Law voor zyne loon".

Langs elk der vischhengels staat één der regels van 't volgende versje:

„de angels om daar mê te visse
doet menig mens zyn schatten misse".

Onder dit portret wordt 't midden van de plaat ingenomen door de hoofdvoorstelling: 't vertrek van Law uit Parijs; een 32-regelig vers in vier rijen maakt de afbeelding pasklaar voor het tegenwoordig doel, ofschoon ze bepaald oorspronkelijk voor een andere gebeurtenis gediend heeft. Dit vers, onder de voorstelling gegraveerd, vangt aan:

„Nu Lauw ziet dat de Goude schyven
Verminderen en agter blyven
Haat hy parys gelyk de pest
En neemt syn afscheyd op het lest." enz.

Rondom deze hoofdgroep zijn in achtkante omlijstingen kleine voorstellingen geplaatst, die alle met Law in verband staan, maar waarvan sommige minder bekende voorvallen uit zijn leven in beeld brengen. Links van Law's portret vertoont de eerste afbeelding een man, die in een stal een paard voedert, achter hem ligt een omgeworpen voerbak en een mestvork. Evenals bij alle volgende staat er onder in deze voorstelling een tweelingrijm, dat hier luidt:

„Hier toont Heer Law syn woeste aard
Terwyl hy voeder geeft het paard".

In de volgende voorstelling links hiervan, zijn op den tweeden grond eenige ruiters afgebeeld, naar wie een man te voet vlucht; volgens 't versje is dit Law:

„Als zy de Zoljers braaf masseren
Moet monsieur Law te voet volteeren".

Naar omlaag de volgende voorstellingen:

In een kamer zit een heer en dame aan tafel; Law staat er naast en schenkt een glas in.

„Om Heer en Juffrouws sin te doen
Toont Law zyn yver met fatzoen".

Een tweegevecht op een plein; op den voorgrond de verslagene. (Law werd om een duel, waarin hij zijn tegenstander doodde, gevangen genomen, maar ontsnapte en vluchtte naar 't vasteland).

„Hier quit hy zig int bloed vergieten
Om ligt wat duyten te genieten".

Een schip op zee.

„Hy vlugt vant slot en gaat ter reê
Met een pakketboot over Zee".

Aankomst te Venetie:

„De Koffer van hem aangenomen
Doet hem tot in Venetie komen".

Law triktrakkend in een kamer met het wapen van Venetie op het behangsel:

„Wint groote schat terwyl hy speelt
Wort hem de buyt ook toe gedeelt".

In Parijs door den Regent en zijn Raad ontvangen; op 't behangsel het fransche wapen en lischbloemen op de ruggen der stoelen. Law heeft een papier in de hand, waarop „al winst".

„Hier gaat hy by den Koning treeden
En geeft van syne saken reeden".

Law door alle leden van den Raad geëerd:

„Hier eeren zy hem al gelyk
Trots d'allerbeste uyt het ryk".

Een viertal mannen om een tafel, waarop veel geld ligt:

„Hier rollen braaf de Goude schyven
Om wind nogetie (*sic*) te bedryven".

Links plakt een man een papier tegen den muur; rechts een deur met een gaper er boven; op den achtergrond een menigte kooplieden. Onderschrift:

„De actie handel hier begint
Maar niemant denkt nog aan de wint".

Op een plaats, met een poort op den achtergrond, zijn eenige kooplieden bijeen; sommigen van hen hebben een papier in de hand, waarop een mombakkes is afgebeeld. Onderschrift:

„Hier worden d' acties nauw bekeken
En regt verdagt van valse streken".

Rechts op den achtergrond het rijtuig van Law, dat door het volk met steenen wordt geworpen. Onderschrift:

„Viswyven en het woedent grauw
Die geven Law hier dapper knauw".

Versailles op den achtergrond, een rijtuig met zes paarden links op den tweeden grond; rechts op den voorgrond twee ruiters. Onderschrift:

„Hier moet hy vlugten en vertrekke
Of anders krygt hy digte trekken".

Links zit een heer te schrijven bij een tafel, waarop akties met inschriften: „10", „100", „1000" enz.; rechts komt een ander heer buigend het vertrek binnen; op den achtergrond hellebaardiers. Onderschrift:

„Hier splist men d' acties die int kort
Van 1000 tot op 100 wordt".

Op de laatste der kleinere voorstellingen zit links op den voorgrond een heer; rechts op den achtergrond zijn twee mannen bezig (goed en kwaad) geld dooreen te roeren. Twee hellebaardiers houden aan deze zijde de wacht. Onderschrift:

„Hier wort het Gelt wie sou niet vloeke
Gemengt als waarent pannekoeken".

De hoofdvoorstelling, waaromheen al deze kleinere voorstellingen gegraveerd zijn, vertoont een plein met groote gebouwen op den achtergrond en rechts. Op den voorgrond de ontmoeting van twee voorname heeren (Law en de dauphin?); links verscheiden buigende personen en de koets, waarmede Law vertrekken moest; rechts verscheiden speerdragers.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent is mij maar één staat bekend. (Muller No. 3596, Stephens No. 1686).

3517. — 62. „Vasten avonds Vreugde krans en Tooneel stuk".

Onderschrift eener kleine gravure afgedrukt in een soortgelijk randwerk als om No. 3509, niet voorkomende in 't Dwergentooneel. De verzen, die aan de vier zijden der kleinere plaat binnen dit randwerk zijn gegraveerd, moeten met een enkel leelijk figuurtje, dat er in de voorstelling bijgeteekend is, dit prentje toepasselijk maken op den windhandel.

Tusschen het ornament van het randwerk ziet men bovenaan in het midden een hanenpastei, waarop het tweelingrijm slaat dat er in één regel boven gegraveerd is:

„Pastyen met Kok-ael naar schotse trant bereid,
Vercieren 't actie hof ter vasten avond-tyd."

Rechts ligt een masker en aan de krul van 't ornament hangt een worst, waarnaar begeerige blikken geworpen worden door een dwerg, met vossestaart op den hoed en te halverlijve, op den rechterhoek afgebeeld. In het zijstuk rechts, van boven naar onderen, een faisant; een viool en een klarinet kruiselings over elkaar, een geldzak, speelkaarten en dobbelsteenen en een borrelglaasje, waaruit twee pijpen kaneel steken; al deze voorwerpen moeten de pret van den Vastenavond voorstellen.

Links van de pastei ziet men een boek en een dubbele rouwkrakeling, waarbij, evenals rechts, een dwerg te halverlijve is afgebeeld, mistroostig op den rechterelboog leunende; in het zijstuk aan deze zijde allerlei attributen in verband met de Vasten, n.l. van boven naar onderen een schar en een vijftal andere visschen aan een koord; eenige gedroogde visschen aan een stok en kruislings daarover een duitsche pijp, een bierkan met deksel, een broodplank en mes, een bos wortelen en een slakkenhuis.

Tusschen de beide balustrades onderaan, die eenigzins naar binnen gekeerd zijn, is een kunstenmakende dwerg afgebeeld, die, voorover op zijn handen staande, met de teenen het achterhoofd raakt. Onder hem leest men:

„'k Heb Engels actien verstand en van postuuren.
'k Zal 't meenig zuid-zee-ist heel actieus verduuren."

Op de rechterbalustrade staat een schotel met gebakjes? terwijl in de lambrizeering het borstbeeld van Demokriet is gegraveerd; op de linker ligt een brood, er tegen ziet men de buste van Herakliet.

Het kleine plaatje, dat in dit niet onaardig gedacht randwerk is afge-

drukt, vertoont Pan, die zijn masker afgelegd heeft, omarmd door een engeltje: de eerste moet de god van den windhandel verbeelden, die door den goeden geest aangezocht wordt dien handel te laten varen, maar een bijgegraveerde duivel rechts blaast met een blaasbalg, evenals de beide kinderkopjes onder hem dit met den mond doen, wind in Pans fluit of in zijn oor. De bedoeling is in allen gevalle dat de god van den windhandel niet luistert naar de overredingen van den goeden geest, die tracht den waren handel weder voet te doen krijgen. Een engeltje, met Merkuriusstaf in de rechter- en geldzak in de linkerhand, is in den linkerbovenhoek bijgegraveerd om dien waren handel in beeld te brengen. In den rechterbenedenhoek een steen met een mythologische voorstelling. Aan de linkerzijde onderin een hond, een paslood en een hoorn des overvloeds vol oogen en neuzen. De beide laatste worden in het vers nog te pas gebracht met de volgende regels:

„Zyn pasloot van verstand maakt krom- en winds heid recht,
De hoorn zyns overvloeds zyn oogen ooren tongen
Op dat hem ider zie, hoore, aanspreek onbedwongen:" enz.

Links van deze kleine gravure zijn overdwars de beide volgende versregels gegraveerd:

„Law te Venetien maakt Vasten avonds grillen
Doende in Triakel, Spigels en Finantie brillen."

Aan de rechterzijde staan er eveneens twee:

„Vrouw Law, nar vliegens naar uw man; 't stinkt in Parys;
Bombario betaalen (*sic*) uw schuld, naar actie-wys."

Van het 22-regelig vers zijn er zestien boven- en zes onder de kleine voorstelling gegraveerd. Het vangt aan:

„De Vasten Avond praald met veele Maskeraaden,
En is ook altoos met Komedien vercied (*sic*):
Waarom dees lofkrans en toneel-stuk is verzierd,
Ter eere van de rechte en schimp der Windse daaden." enz.

Blijkens deze regels is 't randwerk dus de Lofkrans of „Vreugde krans" uit 't onderschrift en moet de kleine voorstelling het „Tooneel stuk" daaruit vertegenwoordigen. Onder dit vers volgt nog een „Raad voor Jan Law" van den volgenden inhoud:

„Ik raad u actie-prins, aleer nog nypt de nood
Dat gy van de Engelse postuur-kromme-actie-draajer
U leerde inpakken in een bondeltje half zo groot
Zo bergt men u op rys sluikhaftiger en fraajer".

't Randwerk is een gravure in-fol. door I. C. F.(olkema) en I. v.(an) S.(asse) en met adres van W. Koning te Amsterdam, wier namen en adres nog gedeeltelijk zichtbaar zijn.

(Muller No. 3597, Stephens No. 1684). Ik ken van deze plaat twee staten.

*a* de hierboven beschrevene.

*b* geheel als de voorgaande, alleen is van het foutieve „betaalen", in de eersten versregel rechts naast de kleine voorstelling, de „n" weggekrabt.

De oorspronkelijke staat van dit prentje, zonder het randwerk, dat ik in 's Rijks Prentenkabinet, bij 't werk van B. Picart zag, heeft als onderschrift (en de sporen daarvan zijn in den lateren staat nog zeer duidelijk zichtbaar):

„Que Pan soit l'inventeur de la fluste champestre,
C'est une fable, il eut un Maistre
Pan quoique de l' Auteur de ton art en dispute,
Les Nimfes aimeront la naturelle fluste."

De gravure heeft in dien staat: „A. Coypel pinx.", „I. Audran sc."

3518. — 63. „Des Kladpapieren Waerelds vuur in AS verkeerd."

Inschrift in een smalle kartouche boven de hoofdvoorstelling, in liggend ovaal, van een spotprent op den windhandel. Onder in de lijst van dit ovaal staat: „Wee u! gy Land welks Koning een K(ind) is." natuurlijk met bedoeling op Frankrijk en Lodewijk XV; bovenin is een hart afgebeeld, met een kinderkopje en een fakkel aan iedere zijde en het inschrift: „Aardse liefde". In 't midden der plaat ligt een wereldbol, volgens 't vers een papieren, die in brand gestoken is door „'t eewig lot", voorgesteld door twee engeltjes, elk met een fakkel in de hand, terwijl zij met de andere samen een slang met den staart in den bek, (teeken der eeuwigheid), vasthouden; lieden van allerlei stand liggen of staan er omheen en grijpen naar den bol. Onder hen ziet men, meest op den achtergrond, twee gekroonde hoofden en een bisschop; de overige personen worden in 't vers aangeduid als „Man. Wyf, Schynvroome, schooier, guit Iood, Christen, heiden;".

Rechts op den tweeden-, evenals links op den achtergrond, verschillende gebouwen. Behalve de groep om de brandende wereld, zijn links op den voorgrond nog een viertal personen bij een poort en rechts twee vrouwen afgebeeld, van welke een verklaring moeilijk te geven is en ook geen nadere uitlegging voorkomt in het hierbij behoorend 24-regelig vers, in twee kolommen onder de voorstelling gegraveerd, dat aanvangt:

„Papiere Waereld! in der tyd
Door 't eewig lot in vúúr ontstoken,
Uw luister blyft niet onbesproken
Door wank'lige, eerloose, aardse vlyt."

De vier hoeken der plaat zijn met vier kleine voorstellingen gevuld die, zoowel links als rechts, van elkaar gescheiden zijn door twee 6-regelige verzen boven elkaar; de verklaring gevende van de afbeelding waaronder of waarboven zij staan. Links ligt Venus wanhopend, geknield bij 't lijk van Adonis; boven hen twee weenende engeltjes met omlaaggekeerde fakkels. Links onderaan zit Midas met ezelsooren bij een tafel met geld; rechts tegenover hem Apollo op de wolken.

Rechts bovenaan dansen een viertal naakte mannen om Bacchus op 't vat gezeten; een vijfde is gevallen en wordt door den Dood weggehaald. Rechts onderaan zit een oud man bij een tafel vol geld, juweelen, enz., een halfnaakte jonge vrouw liefkoost hem en een jongen schenkt hem een glas wijn; de Dwaasheid, als een vrouw met narrenkap op, staat achter hem, links van hem de Dood die hem bij de hand vat.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Ik ken van deze prent maar één staat. (Muller No. 3598. N. b. S.).

3519. — 64. „Nieuwe Afteekening van alle de Banken, Canaalen, Tonnen en Dieptens. Geleegen voor de stad Enkhuysen inde zuyder zee. Waer in Aengeweesen word, hoedanig men, uyt de Stad Nae de Vuur Toren door het Voor land Gevoeglyk kan maken een Nieuwe Zee Haven. Aan de Ed: Groot Achtb: H^ren^ Borgerm^ren^ en Regeerders der gemelde Stad Eerbiedig opgedraagen door P. E. Inv:"

Inschrift in een liggend ovaal van eikenbladeren midden bovenin een kaart van Enkhuizen, de daar vóór liggende zandbanken, de daar dóór geprojecteerde nieuwe haven en een gedeelte der Zuiderzee. In den rechterbovenhoek is een „Verbeelding van de Mond van de Nieuwe Haven." in profiel. Op den achtergrond „De Noorder Dyk" met „Elzenburg of Vogel Kooy." links en „De Vuur Tooren". In den rechterbenedenhoek de verklaring der cijfers 1—19 en der letters A en B in de plattegrond van Enkhuizen. Gravure in-plano, z. n. v. gr. „Getekent Door Ian Belkmeer Ph. et Diopt. L. Te Enkhuysen.", „Uytgegeven Tot Amsterdam by Gerard van Keulen, Aen de Nieuwen Brug. Met Privilegie."

Deze kaart brengt in beeld, wat de oprichters der „Compagnie van Commercie, Navigatie, Assurantie en Visscherye" te Enkhuizen, als middel hadden uitgedacht om hun windhandel wèl te doen slagen. Dat 't plan, ofschoon 't op den eersten aanblik wel iets aantrekkelijks had, om verschillende redenen, zooals de groote kosten, het gevaar van op nieuw verzanden enz., onuitvoerbaar was, werd o. a. in prent 58 reeds spottend aangewezen. (Muller No. 3599*b* N. b. S.). Ik ken slechts één staat van deze kaart, maar in de laatste uitgave van het „Tafereel" komt een tamelijk nauwkeurige kopie er van voor, zonder het adres van G. van Keulen, rechts bovenaan, ter zijde van 't liggend ovaal, en met eenige afwijkingen in spelling van de verklaring der cijfers 1—19, enz. rechts onderin de kaart. Zoo staat hier bij 3 „Stathuys." dáár: „Stadhuys.", bij 4 „Oostindize" voor „Oostindische"; bij 19 „Stats" voor „Stads"; bij B „Scheepen" voor „Schepen". (Muller No. 3599*a*).

3520. — 65. „April-Kaart of Kaart Spel van Momus Naar de Nieuwste Mode".

Inschrift als titel geplaatst in de laatste van vierenvijftig kleine voorstellingen in één spotprent op den windhandel. Van die vier-en-vijftig, in zes rijen van negen boven elkaar gegraveerd, hebben er twee-en-vijftig

de figuren van het kaartspel met de cijfers 2 tot 10 of de woorden „Aas". „Heer", „Vrouw", „Knecht" *in* de harten en ruiten; *naast* de klaveren en schoppen; de laatste van de derde rij is een verzonnen adreskaart.

Bovenstaande titel is gegraveerd in een heerenmantel (dien van Law), die door een man omhoog gehouden wordt, van wien men alleen het bovenste deel van 't gelaat met zijn punthoed en 't onderst gedeelte van de beenen ziet. In den linkerbovenhoek blaast een engeltje uit de wolken geld, hierbij: „Goude Eew"; in den rechterbovenhoek doet een ander hetzelfde met akties, hierbij: „Papiere Eew". Links onderin de kop van „Momus", rechts die van „Law", beide in een wolk; de laatste blaast ook akties voor zich uit. Onder dit plaatje:

„Law is 't hoofd en de staart; zyn mantel moet ze dekken
Die Fredrik Hendriks Geest niet eerloos willen wekken."

Het prentje waaronder het verzonnen adres staat, vertoont een haan naar rechts gaande en met den kop naar links gekeerd. In den bek heeft hij een papier, waarop een Eenhoorn (Engeland) is afgebeeld, met zijn hoorn den grond omwroetende; in zijn staart ziet men een paar bloemen.

Het onderschrift is:

„Dese fyne Modese Kaarten worden gemaakt te Schothanenburg bij **La**wrens Bombarist inde wroetende droom goud-mijn graver".

Schothanenburg is natuurlijk een samengesteld scheldwoord op Law (een Schot) en op Frankrijk (de Haan).

De twee-en-vijftig kaartspel-prentjes zal ik in de volgorde, waarin ze gegraveerd zijn, van links boven naar rechts onder, beschrijven.

*Hartenheer:* „Lauwer hans" (Law) een modieus gekleed heer, met molentje in de linkerhand, schuift een gordijn voor de afbeelding van drie mannen, die op den achtergrond met houweelen bezig zijn een mijn te maken. 't Onderschrift is:

„'k Heb de Actie Mijn ontdekt: 't is tijd die weer te dekken
'k Haalde anders aan mijn hals Europâs kooij vol gekken."

*Hartenvrouw*: „Laura" (Madame Law) als een elegant gekleede dame, met papier in de handen, waarop een distilleerketel: „Actie Ketel" is afgebeeld. Onderschrift:

„Die hart heeft en een hard hoofd als mijn man
Fijn goud uit klad papier door reek'nen stooken kan."

*Hartenboer*. „Knecht of Boef". Een boer uit wiens broekzakken „Boeve Actien" hangen. Zijn hart zit buiten op de linkerzijde van zijn borst; met de linkerhand richt hij er een dolk op. Onderschrift:

„'k Heb hart 'k ben hard ik heb onquetsbaar de hoogste troef
In 't spel daar 't al zwicht voor de Boef".

*Harten tien*. Een man, op een zodenbank gezeten, blaast zeepbellen; op zijn schoot ligt een papier, waarop een „1"; boven zijn hoofd staat „Nul

ik houw een", n.l. als men van de tien de nul wegneemt blijft er één over. Onderschrift:

„Die een houd heeft al veel gewonnen
Wijl 't Actie werk tot nul is afgesponnen."

*Harten negen*. Een man ligt achterover op den grond met een stuk touw in de linkerhand, afgebroken van dat, waarmede de klok, die rechts aan een paal hangt, in beweging gebracht moet worden en waaraan akties vastgemaakt zijn. Bij de 9 bovenin staat: „Boeve kloks uur", doelende op de toen in sommige steden bestaande gewoonte, dat joden en allen die geen vast verblijf hadden, vóór 't luiden der poort- of boefklok de stad moesten verlaten Bij den man staat een brandende lantaarn op den grond. Onderschrift:

„'k Val op mijn gat: mijn boeve klok zeel breekt
't Meeste Actie spel van breuk of groot gat spreekt."

*Harten acht*. Een Chinees staat bij een tafel, waarop acht geldstukken liggen; achter hem een paar palmboomen, vóór hem een aap, die met dobbelsteenen speelt; links naast hem een openstaande kist, waartegen een vos opstaat. Boven in 't prentje: „Geef acht". Wat de acht geldstukken op de tafel beduiden, blijkt uit het onderschrift:

„Voor vier krijg 'k dubbelde intrest acht
Waar door de Vos myn kist verkracht".

*Harten zeven*. Een sterrekundige kijkt met een graadboog naar 't zevengesterte, dat met 't bijschrift: „Lucht Actie" buiten de richting van den boog staat. Een houd loopt met een aktie, waarop „Lucht Schat", in den bek. Onderschrift:

„Wie naar de zeven star kijkt trots en eige wijs
Zyn gissing-Actie-winst licht voor de wind maakt prys".

*Harten zes*. Een man met unster in de rechterhand wijst naar 't boven hem staande:

„Maak Balans
Van de Kans".

Aan het eene einde van de unster hangt een zak geld, aan het andere een papier (aktie) met inschrift: „Commeny Gewigt"; een aap, links op den voorgrond, tracht met een haak deze zijde omlaag te trekken. Op den achtergrond een opgaande zon, wier stralen door een dubbele lijn: „De Linie" doorsneden worden. Onderschrift:

„Van die te hartig Actioneeren
Veel volk naar 't Aapenland de Linie zal passeeren."

*Harten vijf*. Een man in narrenkostuum heeft in de linkerhand een vlagje waarin, volgens de „Papegaay of actie-kaart-klap", een grieksche A en in de rechterhand een vijfpunt met oog, oor, neus, mond en hand in de verschillende punten. Boven zijn hoofd, waarnaar hij wijst, leest men: „Vijf zinnen te koop". Onderschrift:

„Voor veel verlies of schielijk winnen
Vijld de Actie naar zijn hart en zinnen".

*Harten vier.* Een man — volgens den tekst, een verspillende losbol — werpt zijn geld in de Zuid- of Westzee, waarin een visch zwemt. Hij tracht, volgens den „Papegaay", met de twee dobbelsteenen, op den grond, dertien oogen te werpen, wat slechts gelukken zal zoo één der dobbelsteenen breekt en in tweeën valt met de oogen boven. In de de lucht staat: „Vierkant Uit de hand". Onderschrift:

„Werp je Actie dobbel geld in 't water Heer
Zo 't lot u mind de Vis brengt 't u met paerlen weer."

*Harten drie.* Volgens den „Papegaay" stelt dit een vrek voor, die nooit voldaan is, zooals een driehoek nooit een cirkel vult; dit beeld houdt hij in de rechterhand omhoog; hierbij: „Nooit vol"; in de linkerhand heeft hij een papier, waarop „100000 gulden met armoe". Onderschrift:

„Een Vrek spreekt nooit rond uit, in gierigheid verward
De rijkste Actie vuld (als driehoek 't rond) zyn hart".

*Harten twee.* Een aktiehandelaar met bijschrift: „Bubbelhartig is Dubbelhartig", wat zinnebeeldig is voorgesteld door een kaars („Koud vuur"), die hij in de rechterhand heeft, terwijl hij aan zijn linkerarm een emmer met water draagt, waarin twee harten drijven. Onderschrift:

„Al valsheid en een dubbel hart
Men vind aan de Actie Wolf noch hoofd nog start."

*Harten aas.* Een direkteur eener kompagnie, die, met geld als aas, een sirene of meermin tracht te vangen aan een hengel, dien hij in de linkerhand heeft; in de rechterhand houdt hij een slang als ring, hier, volgens de verklaring, de aktiehandel, waarvan het begin het einde opvreet. Boven den man staat „'t Begin en 't End Eve onbekend". Onderschrift:

„Die Acties zonder aas zocht uit de eerste hand
Kon geen Sireene zang verstaan en dorste 't strand".

*Ruitenheer.* Een deftig gekleed heer met driekanten-hoed op 't hoofd, staat achter een schut van twee slagen, waardoor hij beveiligd is tegen de windblazende engelenkopjes in de wolken, achter het schut. De man heeft in de rechterhand een venstertje in den vorm van de ruit van 't kaartspel, met ruitjes en in lood gevat in de linkerhand een glassnijdersdiamant Onderschrift:

„'k Schut Actieus het Zuid en West geblaas
Trots de aller fijnste glasenmaakers baas".

In de verklaring van deze figuur zegt de „Papegaay" dat er geen grooter „Ruiten-heeren" zijn dan de „Glaasen-maakers baasen". „Zy schutten, daar door de winden; also ook dese Heer;" enz.

*Ruitenvrouw.* Een dame, voor een glasoven staande, blaast glazen bellen; door 't slechte mengsel springt de oven en glazen akties vliegen er uit. In de linkerhand heeft de dame een niet-haakschen spiegel. Onderschrift:

„Mijn Actie springt als glas en scheen een klaare saak
Maar was onzuiver en niet vierkant in den haak."

*Ruitenboer.* Een boer met pijp in den mond. Hij heeft in de linkerhand een brandglas, waarmede hij de stralen der zon, bovenaan rechts in de voorstelling, tracht op te vangen en het papier in brand te steken, dat hij met de rechterhand vasthoudt en waarin men leest „Law ras heet tot as"; dit moet, als dubbele woordspeling, zoowel slaan op Law, die van lauw ras heet werd in den handel, maar wiens optreden ras in asch verkeerde, als op de akties, die tegen 't vuur niet bestand, spoedig tot asch vergaan. Onderschrift:

„'t Is niet bestand voor zuivre Zonne straalen
Op Plutô s Zegen kar zal de Actie nacht spook praalen."

*Ruiten tien.* Een man met papier in de rechterhand, waarop: „Van 10 maal 10 pas een zuivere Comp$^{e}$//", terwijl hij in de linkerhand een ring met steen omhoog houdt. Onderschrift:

„Men koopt nooit de eedele steen bij de tast nog by nacht
Maar de Actie koop is dwaas bij Plutô s lamp betracht."

*Ruiten negen.* Een man met de afbeelding van een kegelspel op een papier in de rechter-, en een bal in de linkerhand. Onder het papier: „De Grootste is Koning". Onderschrift:

„Was d'Actie koning slechts alleen in 't eerst gevallen
De rest had nooit verstrekt tot doel der kegel ballen."

*Ruiten acht.* Een heer in deftige kleedij en boven wiens hoofd „Achtbaarheid" staat, vertreedt met den linkervoet een vleermuis (zinnebeeld van de werken der duisternis) en heeft in de rechterhand een papier, waarop: „Actie Mis druk en scheur Papier"; uit zijn linkerhand vallen een paar geldstukken. Onderschrift:

„De Weste wind waaij weg 't papier
Dat de Achtbaarheid in 't licht staat dier."

*Ruiten zeven.* Boven het hoofd van den hier afgebeelden man, die in de rechterhand een boek in de hoogte houdt, waarop planeetteekens staan, leest men „Planeet Orakel" en in het papier, dat hij met de linkerhand vasthoudt: „Actie boek duister om te leesen". Onderschrift:

„Van Actien nooit gedacht voor desen
Wie kan als ik daar van 't planeet boek lesen."

*Ruiten zes.* Een ongelukkig aktionist laat uit de linkerhand een papier vallen, waarop een rijtuig met zesspan is afgebeeld, terwijl toom en bit aan zijn rechterhand ontglippen. Onder 't papier: „t Zes gespan in de ban". Onderschrift:

„'k Ben nu Actief Ruiter te voet
Mits ik het zes gespan passief verlaaten moet."

*Ruiten vijf.* Bij een tafel links staat een man, die met een voorwerp, in den vorm van een 5, geldstukken naar zich toehaalt, die met „Actie"(n)

op tafel liggen. Boven 's mans arm: „Kromme Cinquen". Op den achtergrond ziet men de Faam in mannenkleeding en op krukken. Onderschrift:

„'k Ontzie geen Actien met kromme Cinken [uit oneerlijke bedoelingen ontstaan]
Al zou 't mijn Faam a la Mode verminken".

*Ruiten vier.* Een zeeman met vlag in de linker- en kompas op de rechterhand, waarvan alleen de windstreken „Noord" en „Oost" zijn aangegeven, daar de beide andere door den aktiehandel berucht waren. Onderschrift:

„'t Compas heeft vier Gewesten
Ik praal met de twee beste."

*Ruiten drie.* Een heraut met de wapens der drie „ongeactioneerde" steden op zijn wapenrok. Bij hem: „Op mijn Trits Ben ik bits". Achter hem Neptunus in zijn zeekaros; vóór hem, op den tweeden grond, Merkurius met een gevleugelden scepter in de hand. Onderschrift:

„Drie laaten nog haar tanden zien
Al waar Mercuur Neptuun weerhoud in 't vlien."

*Ruiten twee.* Een brillenkoopman met breedgeranden hoed, een grooten bril op den neus en een in de rechterhand en een marsje aan een riem over den linkerschouder; links van hem een uil met bril op, op een kruk en tusschen man en uil een vliegende vleërmuis boven welke staat: „koop gesleepe oogen". Onderschrift:

„Brillen voor vleermuisen en uilen
En al die om malle Actien pruilen."

*Ruiten aas.* Simson haalt den honig uit den bek van den door hem verslagen leeuw; de bijen vliegen weg. Boven hem: „Raadsel Actie". Onderschrift:

„'t Was Samson raadsel op zulk aas te hoopen
Zo onwis ging het nu met Actie koopen."

*Klaverenheer.* De „Bewindhebber van Na geluk druk" (een heer in deftige kleedij), zich het hoofd krabbend met de rechterhand, terwijl hij in de linker- een papier heeft, waarop: „Rekenschap volgens de Regel Falsi", zich dus 't air van wanhoop gevende, ofschoon 't uit de wolken geld regent, dat door een trechter in een zak valt, welke wordt vastgehouden door een aap met doggenkop (Engeland) die links op een tafeltje zit. Daar de zak van onderen open is, komt 't geld in het water terecht, (wat niet onduidelijk aanwijst, dat 't den Direkteur ten goede komt). Onderschrift:

„Ik moet me in dit postuur vertoonen
En mij van wangedrag als Directeur verschoonen."

*Klaverenvrouw.* Een dame staande met een prent in de rechter-, een klaverblad in de linkerhand, terwijl er verscheiden dergelijke blaadjes op den grond vallen. Op de prent is de val van Ikarus afgebeeld; rechts

achter de dame de Fortuin, boven welke staat „Bloejende Actien". Onderschrift:

„Mans Actien al schoon die leiden schaden
Fortuin zaajd in het hof der Ladies klaverbladen."

*Klaverenboer.* Een man die zich ontdoet van zijn liverei om de deftige kleeding aan te trekken, die vóór hem op een tafel ligt, hij heeft ketens (van slavernij) aan de voeten, waarbij: „'k Leg af 't Livrij en Slavernij". Op den achtergrond een schip op zee (Zuidzee). Onderschrift:

„Mijn luk star schoud niet naaw of kiel en As gaan recht
Het Actie lot maakt knecht ras heer en heer ras knecht".

*Klaveren tien.* Een man half in gewoon, half in chineesch gewaad en op wiens linkerschouder een kraai zit, heeft in de linkerhand een papier met inschrift: „10 per Cent rente op Actie pand", terwijl hij met de rechter een arend afweeren wil, die hem een oog tracht uit te pikken. Boven het papier staat nog: „Half Snees", (daar een snees twintig is, doelt dit zoowel op de 10 % rente in dat papier genoemd, als op den bijnaam Chinees die men een schraper toen ter tijd gaf). Een gedeelte van de tafel, waarop de heerenkleeding in de vorige kaart ligt, is in deze kaart links te zien. Onderschrift:

„De raaf die dubble rente of looslijk premie neemt
Word van een adelaar 't gezicht in 't licht ontvreemd".

*Klaveren negen.* Een man, boven wiens hoofd: „Niet verlegen", met een papier in iedere hand. Op dàt in zijn rechterhand: „san Credito Acto"; op het andere is een zoogenaamd molenspel afgebeeld, met open onderschrift: „Ope meule" „met een giew gaaw". Onderschrift:

„Die wijnig heeft en veel durft wagen
Hoopt best op winst en vreesd geen vlaagen."

*Klaveren acht.* Een man met een gescheurde aktie in de linkerhand snijdt met het mes, dat hij in de rechter heeft, een 8 door, die op een tafel rechts van hem ligt; boven zijn hoofd staat „achteloos". Onderschrift:

„Snij ik de 8 midden door 'k Heb twee maal nul daar voor
Dus gaat ook de Actie achting heel te loor."

*Klaveren zeven.* Met zinspeling op 't getal staat hier een man naar links en zeeft geld boven 't water, de akties vliegen er uit; aan zijn voeten liggen twee dobbelsteenen. Onderschrift:

„Schoon de Actie dobbelaar zijn geld in 't water zift
Zijn teerling blijft op 't land, hij scherpt op 't spel zijn drift".

*Klaveren zes.* Een brakend man, met een fleschje in de linkerhand, wijst met de rechter op een papier, waarop een wijzerplaat is afgebeeld, die op half zeven staat. Achter hem rechts „Bombario"; links een kerk toren. Onderschrift:

„Noch wees mijn Actie recht maar is nu aan 't verscheeven
Bombarios-gewijs helt hij naar hallef zeven."

*Klaveren vijf.* Boven 't hoofd van een man die een vijfkaart (Aas—tien) in de linkerhand heeft, staat: „Alle beest"; beteekenend dat allen, die met hem spelen, 't kwijt zijn; hij houdt met de rechterhand een papier tegen de borst, waarop „Contrabande". Onderschrift:

„Als 't ouwerwetse lanterlu
Daald de Actie handel wijl zij menig beest maakt nu."

*Klaveren vier.* Een man, bij wien rechts staat: „Ik waaij met alle winden" en wien de hoed van 't hoofd geblazen wordt door den wind, terwijl de vier windstreken als vier blazende engelenkopjes boven zijn hoofd zijn afgebeeld, houdt in de rechterhand een papier, waarop „Te geef of te Neem" en op de linker een molen. Onderschrift:

„Zo 'k daar verlies 'k win weer wat hier
Ik hou nog 't veld bij 't wind papier."

*Klaveren drie.* Een man met den rechterarm op een kruk leunende en met grooten bril op den neus, heeft in de linkerhand een papier: „Subscriptie". Boven zijn hoofd staat: „Regel van drie beenen". Onderschrift:

„'t Is krukke dans: mij dunkt ik 't alles als Eklips zie
Om met geen Acties meer te hoojen 'k geef subscriptie."

*Klaveren twee.* In den linkerbovenhoek der prent komen twee handen elkander wasschende uit de wolken, naast die handen en boven een man, die met uitgespreide armen afgebeeld is, leest men: „Twee Getrouwe". Op den achtergrond links is een duel afgebeeld. Onderschrift:

„De een' hand wast de and're schoon een kan 't alleen niet stellen
Maar de Actie Warnar maakt ze eer vuil door bloed duellen."

*Klaveren aas.* Een man met pelgrimsstaf in de rechterhand en een papier in de linker, waarop „Buiten alle Werelds Actie", heeft een manteltje om met een zon er op, terwijl zijn geheele kleed verder bezaaid is met sterren. Bij zijn voeten leest men „Basta", zoowel beteekenend dat de windnegotie diende op te houden, als dat klaveren-aas de basta van het quadrille-spel is. Onderschrift:

„Daar is maar een weg ter geluk gewis
Zoek 't licht schuuw d'Actien der duisternis."

*Schoppenheer.* „Ongraaflijkheid" staat er bij de voeten van een rijk gekleed heer, die in de rechterhand een schaal heeft, waarin aan de lichtste zijde een schop, aan de zwaarste een zak met geld ligt; in de linkerhand heeft hij een prent, waarop een graver is afgebeeld. Inschrift, schaal en prent doelen natuurlijk op het niet doorgaan der utrechtsche kanaalgraverij, zooals ten overvloede nog blijkt uit het onderschrift:

„'t Geld quam tot ons met schoppen in
't Geroep van 't graaven bracht gewin".

*Schoppenvrouw.* Een dame heeft met de rechterhand een spade in den grond gestoken, waar boven men leest „Madame Quincampoix"; aan hare linkerhand ontvallen zes speelkaarten. Onderschrift:

„De kaart is al vergeeven
Wij steeken spa daar neven."

*Schoppenboer.* Een trommelslager van wiens hoed een zestal aktien aan een touwtje afhangt, slaat de trom; rechts achter hem troepen, die over een heuvelachtig terrein naar „Vianen" trekken, dat op den achtergrond ligt. Bij den rechtervoet van den tamboer: „Onder Fredrik Hendrik bescheiden". Onderschrift:

„Als knecht der Compagnie sla ik slinks de Chamade
Om Officier en Rot-gezél van schuld te ontlaaden".

*Schoppen tien.* Een berooid man met een munt in de linkerhand, waarop een kruis (X = 10) is geslagen, terwijl hij in de rechter een prent heeft, met de afbeelding van een galg, waaronder een doodkist staat. De beteekenis hiervan blijkt uit 't onderschrift:

„Voor dees gekruiste penning zal ik zeggen
Waar de Actie wind Prins zou begraaven moeten leggen."

*Schoppen negen.* Een nar met den spiegel der „voorzichtigheid" (zie onderschrift) in de rechterhand. Op de prent, die hij in de linkerhand heeft, zijn de muzen afgebeeld, bij de hengstebron gezeten. Naast hem is een spade in den grond gestoken; onder zijn rechtervoet ligt een slang. Onderschrift:

„'k Zocht geld uit zotheids mijn, de kunsten wou 'k begraaven
Maar de voorzichtigheid mij prikkeld tot haar haven."

*Schoppen acht.* Een man wiens geheele kleed met cijfers 8 bezaaid (geacht) is, heeft in de linkerhand een brandende lantaarn, in de rechter, waarop een valk zit, een papier met „Spa Geacht". Een gedeelte van de tafel, die op de volgende kaart voorkomt, is hier rechts in de plaat gegraveerd. Onderschrift:

„Al quam ik spa 'k word nog geacht
Ik vong een witte Valk door de Actien onverwacht."

*Schoppen zeven.* Links liggen op een tafel zeven (vier en drie) geldstukken; een man, bij wiens hoofd men leest „Quater trois Betaald in Quincampoix", heeft met twee dobbelsteenen blijkbaar 't zelfde getal oogen geworpen. In de linkerhand heeft hij een papier met „Betaal of Dwaal". Onderschrift:

„Six cincq en deux aas gaan vrij
Maar 't betaalen past voor mij."

*Schoppen zes.* Een man met lauweren en stroo gekroond. een cijfer 6 in de rechter-, een papier, waarop „Myn Bank is rot", in de linkerhand, staat voor een bank, waaronder een kist geplaatst is met geopenden deksel, zoodat de ratten er huis in kunnen houden. Boven 't hoofd van den man staat: „Met een sesje te betaalen Doet mij praalen". Onderschrift:

„Ik praal met Lauwerier en stro
'k Behouw mijn goet maar de eer die is maar zo en zo."

*Schoppen vijf.* Een man, die in de rechterhand het wapen van Amsterdam omhoog houdt aan een haak, welke den vorm van een 5 heeft, wordt door de Faam gekroond. „Actie" en Project", papieren, die voor zijne voeten liggen, worden door hem vertreden. Onderschrift:

„De Quintessence en vyfde in oudheids rang der steden
Ziet men projecten van malle Actien vertreeden."

*Schoppen vier.* De hier afgebeelde heer laat zijn kat „Madame la petite" uit zijn linkerhand vallen; aan zijn voeten ligt een hond met de pooten in de lucht. Onderschrift:

„Mijn kat die zelden maawd valt altijd op vier pooten
De blaffers Zuid zee Ziek die tuimelen als Klooten."

*Schoppen drie.* De drie voornaamste compagnien, als vrouwen voorgesteld, zitten samen op een schommel. Links de engelsche Zuidzeecompagnie met een hond (dog) onder den linkerarm en boven haar hoofd „Zuid". In 't midden „Missisippi" met een „indise rave" aan een touwtje volgens de „Papegaay", rechts de West-indische boven wier hoofd „West". Onderschrift:

„Zie de hoofd Nimfen Compagnien
Op een schop zitten met haar drien."

*Schoppen twee.* De Tijd, naar links gekeerd, met een gevleugelden zandlooper op 't hoofd, heeft een komfoor, waarin akties branden, in de linkerhand en een doofpot in de rechter. Boven zijn hoofd staat:

„Dat was en is Zyn beide mis
Wacht u voor Zo n derde gis".

Onderschrift:

„'t Verderfs papier verdwynt in rook na boven
Het blaasen is gedaan ik ga 't quaad vuur verdooven."

*Schoppen aas.* Een vuilnisman, met kruiwagen en bezem bij zich, schuift met zijn schop papieren in 't water. Onderschrift:

„Om straat en binnewater schoon te houwen
Wil ik de drek hoop inde Actie Zee gaan sjouwen."

De grond van elke rij kaarten bestaat uit één landschap dat door de scheidingslijnen van iedere kaart gedeeld wordt. Kopergravure in-plano, z. n. v. gr. (Muller No. 3600, Stephens No. 1642). Van deze plaat is mij slechts één staat bekend en een kopie, voorkomende in de late kollektieve uitgave van het Tafereel, die ik als de eerste der bijprenten nog eenigzins nader beschrijven zal.

3521. — 66. „Baal. of de Waereld in Maskerade."

Inschrift in den bovensten plaatrand van een goed uitgevoerde prent, die echter niets met den windhandel te maken heeft en, naar 't mij voorkomt, alleen daarom hier bijgevoegd is, omdat er in dit gemaskerd bal eenige toespeling kan gezocht worden op de plotselinge verandering

van heer in knecht en omgekeerd, die, als een gevolg van den windhandel, de toenmalige maatschappij geheel van aanzien deed veranderen, zoodat ze, zóó beschouwd, wel op een gemaskerd bal geleek.

De prent geeft een zaal te zien, waarin een menigte lusters en kronen hangen en waarin zich lieden van beide sexe en uit alle standen en volken. In 't midden op den voorgrond ziet men een dame tusschen een oud man met grooten baard, grooten bril op den neus en breedgeranden hoed op 't hoofd met een flesch in de linker- en een stok in de rechterhand, die links van haar staat en een man, met langen mantel om, rechts. In een opgenomen draperie boven en ter zijde der voorstelling zijn elf maskers (alle verschillend) afgebeeld. Het middelste is eigenaardig van voorstelling; dáár is in iedere wang een leliebloemtak; de neus dient als kolom waarop Kupido staat, terwijl de beide oogen zonnen schijnen te zijn. Onder dit masker staat in een lint: „The World in Masquerade". In den breeden rand onder de voorstelling is links een engelsch 30-regelig-, rechts een hollandsch 36-regelig vers gegraveerd, elk in twee kolommen. Het eerste vangt aan:

„Here may the Wand ring Eye with pleasure See
Both Knaves and Foolls in borrow d shapes agree;" enz.

het hollandsche begint:

„Hier kan 't Nieuwsgierig oog met Lust en ruymte weyen,
Aanschouwen t'kleyn begrip van s'waerelds mommereyen." enz.

Gravure langw. gr. in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent ken ik slechts één staat. (Muller No. 3601, Stephens No. 1635).

3522. — 67. „De Actiewereld op haar einde".

Inschrift in een lint boven in de oude prent van P. Quast, hier voren onder No. 3221 beschreven als de eerste plaat van het „Byvoegsel van den Koninklyken Almanach" en ook daar reeds gewijzigd; ze is hier en in dezen staat, door de inschriften, in een spotprent op den windhandel veranderd. De man in 't midden der plaat moet nu een geruïneerd windhandelaar voorstellen; onder zijn voet leest men:

„Na dat ik alles heb verloren,
Moet ik het bitter schempen horen·
Van dit Canaille, dat ontzind,
Hun blydschap in myn droefheid vind,
Kom wind, gy hebt my 't geld ontnomen
Maak dat ik aan de kost kan komen
Of durft gy my dit weig'ren zo
Haal vry de Duivel Quimquenpoix."

Bij den hoed van den man met de lantaarn van Diogenes, links, staat:

„Myne Actieagtige Lantaren
Ligt nu niet meer gelyk voorheen,

Toen alle menssen razend waren,
 Door 't hand'len op de Bubbelsteên,
Want niemant wil nu meerder weten,
Dat hy was met die pest bezeten."

Boven den uitgestrekten arm van den tweeden aan deze zijde staanden persoon:

„Wat dunkje nu zeg kameraad,
Hoe 't met de Wind negotie staat?"

Boven 't hoofd van den man, die met de beenen kruislings over elkaar, aan hunne voeten zit, leest men:

„'k Zit Actieagtig door den nood,
Als 't hondjen om een korstjen brood."

Rechts jouwt een man met manteltje om en met zeer langen neus, den in 't midden staande uit en zegt:

„Uw hovaardy is krek betaald,
Gy hebt een lange neus gehaald."

Een der twee op den grond zittenden, aan deze zijde, verwijt hem:

„De wind heeft eerst uw geld geroofd,
Nu zit de wind u in het hoofd."

De man met krauwel in de hand, achter het genoemde drietal, dreigt:

„'k Zal hem met Pluto's gaffel klaauwen,
Dat hy gelyk een kat zal maauwen,
Want eertyds ryk, en nu geen brood,
Dat is tog erger als de dood."

In den ondersten plaatrand staan in zes rijen zestien versregels, waarvan de eerste luiden:

„Wie dat verwaand te hoog wil vliegen,
Zal 't aller eerst zig zelf bedriegen," enz.

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. maar door P. Quast. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3602, Stephens No. 1687).

3523. — 68. „De wintgot, uytgebuldert hebbende, laat niet dan rampen na."

Opschrift boven een 24-regelig vers, in vier rijen gegraveerd in den ondersten plaatrand van een spotprent op den windhandel en meer bepaald, zooals Muller reeds aangaf, op eenige aanzienlijke amsterdamsche families, die bij dien handel geld verspeelden. De voorstelling is zoo onzamenhangend, dat het wel niet anders dan de woordspeling op namen is, die ze deed ontstaan. Op een heuvelachtig terrein, rechts op den tweeden- en achtergrond met boomen bezet, zit links op den voorgrond een man te k....., het hoofd omwendende schijnt hij „Fay" (voor foei) te zeggen over eigen ongemanierdheid; daar Fay echter de naam is van een toen te Amsterdam wonende familie, zal deze daarmede wel zijn bedoeld. Naar rechts volgt daarop een heer, die op zijn knieën liggend een

gat boort in een plank, waarin gegraveerd is „'k Boor eel" (familie Boreel). In 't midden op den voorgrond zit een heer, met driekanten hoed op en deftig gekleed, op een molensteen, welken hij bikt. Vóór in den steen leest men: „'k Bik dat ik zwiet" (familie Bicker van Swieten). Rechts van de laatste figuur een haas, zwaar beladen met akties, waardoor het, volgens 't vers, „naauw op zyn Loopers loopen" kan. Ook deze figuur is zeker wel een zinspeling op een persoon, die Haas of de Haas heette. Geheel rechts ligt een man op eene knie en roept „k heb de huyg" (Huygens), een tweede persoon, die voor hem staat, blaast hem door een pijp een geneesmiddel in de keel. Op den tweeden grond ziet men, geheel links, achter een heuvel, de hoofden te voorschijn komen van een gewapende bende, een eind van deze af staat een man bij wien men leest „'k ben hooft van de Benden" (familie Hooft). Rechts op den tweeden grond buigt zich een heer uit een reiskoets en braakt papieren, hierbij „'k Spuyg Acties". In een exemplaar hier aanwezig, is de naam „Loten", (een bekende amsterdamsche naam), in handschrift daarbij gevoegd.

Midden boven deze voorstelling Jupiter en Merkurius met twee balen koopmansgoederen bij zich op de wolken. Het vers vangt aan:

„Nu de Actieramp heeft uytgewoet,
Ontdekken zich verscheyde plaagen;" enz.

Gravure langw. kl. in fol., z. n. v. gr. Van deze plaat is mij slechts één staat bekend. (Muller No. 3603*a*. N. b. S.).

3524. — 69. „Floraes Gecks-kap of Afbeeldinge van 't wonderlijcke Iaer van 1637 doen d'eene Geck d'ander uytbroeyde, de Luy Rijck sonder goet, en Wijs sonder verstant waeren."

Inschrift midden bovenin de oude spotprent op den Tulpenhandel, die in 't geheel niet veranderd is voor den aktiehandel of door verzen daarop toegepast. De hollandsche tekst, in acht kolommen onder de plaat gegraveerd, is ook op geen enkele plaats gewijzigd, zoodat, ofschoon ze officieel in de „Registers" als tot 't „Groote Tafereel" behoorende is opgenomen, nergens uit blijkt dat de plaat speciaal voor dit doel dient. Ik acht het daarom onnoodig er hier nog eens een beschrijving van te geven daar Muller dat reeds deed onder No. 1756, bij de prenten over den Tulpenhandel. Van deze prent is mij maar één staat bekend. (Muller No. 3604. N. b. S.).

3525. — 70. „Bespiegeling voor de geldzugtige wereld, in 't begin op- en ondergang van den actiehandel."

Inschrift boven in een oude zinneprent door veranderingen en door de verzen bovenin tot een spotprent op den aktiehandel gemaakt. In 't midden der prent zit een man, wiens hoofd door een muntstuk vervangen is, op een wereldbol. Zijn rechterhand rust op een geopenden zak met geld, waaruit geldstukken vallen, terwijl hij in de linkerhand een geldstuk heeft

met omschrift: „West actie stuk geslage int iaar 1720". In den wereldbol, blijkens het kruis dat er op staat, als rijksappel afgebeeld die een weinig naar rechts overhelt, ziet men verschillende gevechten om 't geld, dat overal verstrooid ligt. In het muntstuk, dat in de plaats van het hoofd staat, is het borstbeeld, naar rechts, afgebeeld van een oud man met het omschrift: „Een law-se patecon. of missisipse geld god stuk•". Rechts van de globe liggen een drietal personen aanbiddend voor dien afgod geknield, evenals de man op den ezel, onder den wereldbol afgebeeld, de handen biddend tot hem opheft. Op den voorgrond onderaan zijn rechts een zevental mannen met pijp, potlepel of mes door de muts, bezig ton, mand of zak met geld te plunderen; een drietal kabouters zijn geheel rechts eveneens met geldstukken bezig. Boven hen ziet men een man met een kous op 't hoofd, die een vrouw in weinig decente houding op den schoot heeft en door een jood beroofd wordt; links ziet men een dergelijk paar in nog minder gepaste houding; zij zijn in gesprek met een vrouw, achter wie een tweede, gereed het geld in ontvangst te nemen, dat door een kind ontrold wordt aan den liefkozenden man; onder deze groep een hond in den pot, een paar zakken met geld en een stokbeurs en rechts er van een tafeltje met kan, glas en geld er op. Iets lager naar rechts van deze groep worden een man, die reeds in iedere hand een grooten hoorn heeft, door zijn vrouw nog hoorns op 't hoofd gezet, terwijl zij met een heer in gesprek is; onder hen een oude vrouw bij een vaatje – achter haar een meisje met een zak – en tegenover haar een ander oud vrouwtje met een hengelmand –, alle vol geld, dat er echter op zijde weder uitvalt. Bovenaan rechts ziet men allerlei zieken; links moorden en vechtpartijen om 't geld, 't verdeelen van den buit door man en vrouw en geheel links terechtstellingen van de schuldigen.

Bovenin deze, door de samengestelde voorstelling moeilijk te beschrijven prent is, in vijf rijen, een 46-regelig vers gegraveerd, aanvangende:

„Het heilloos goud, van elk dienstplegtig aangebeden,
Bedorf reeds eeuwen lang de deugden; eer en zeden," enz.

Onder in de plaat het volgende distichon op één regel:

„Alwaar de Ziel zig aan de Geldzugt heeft gegéven,
Daar word de Deugt, en trouw, en pligt, en wet verdréven."

Gravure in-plano, z. n. v. gr. (Muller No. 3605*a*. N. b. S.).

Van deze prent zijn mij twee staten bekend:

*a* de oorspronkelijke plaat, die midden bovenin, in een soort draperie, als inschrift heeft: „t'zy ionck of oudt wys of sot, elck bemindt, den rondē godt.", verschilt o. a. in de volgende onderdeelen van de boven beschrevene.

Het muntstuk, dat in de plaats staat van het hoofd van den man, die op den wereldbol zit, heeft hier om het borstbeeld van een gekroond man het randschrift: „Phil. IIII D. G. Hispa. et. Indiarv̄. rex. 1650."

Het inschrift in de munt, welke de man op den wereldbol in de hand heeft, is hier: „Fardinandus. II. D. G. Rom. im. se. av. 1648."

In de plaats van het tafeltje boven den gehoornden man staat hier een 18-regelig vers, in negen regels gegraveerd, dat aanvangt:

„Ter liefde vanden ronden godt, ly ick datmen met my spodt,
Want men seydt my alle daegh, hoe dat ick twee hoorenen draeg."

Onder den hond in den pot bij de minder decente groep links, is hier een 8-regelig versje, op vier regels gegraveerd, waarvan de eerste regel is:

„Wat behoef ick doch te trouwen, want t' onbreeckt my aen geen vrouwen".

Onder het pendant der vorige groep. rechts, een even groot vers, aanvangende:

„Nooyt verhoop ick te beklagē dat ick ging min magdom wagen."

Onder de afbeelding der terechtstellingen, links boven in de plaat, staat ook een 4-regelig versje; dit slaat op de voorstelling van een jongman, die een oude vrouw, met veel geld, de hand ten huwelijk reikt, terwijl hij een jonge vrouw bij zich heeft staan. Dit versje begint:

„Ionghmans vrit ghy oude wyuen
let vooral op gulde schyuen,".

Alleen in de bovenste rij der figuren is, behalve de hier aangegeven veranderingen, verschil te zien. In den hier beschreven oorspronkelijken staat, is er n.l., behalve het bovenvermelde inschrift, een 74-regelig vers, op 37 regels, in drie kolommen gegraveerd, beginnende naast de terecht stellingen en boven den man en de vrouw die den buit deelen. Dit vers, dat aanvangt:

„Ben ick neit (*sic*) een godt van machten waer is yuers myns ghelyck
de gansche werelt weet myn crachten, niemant ick op aerden wyck,",

maakte plaats voor het meer regelmatig gegraveerde van den eerstbeschreven lateren staat, en daar het oorspronkelijke tusschen en door de voorstellingen heen gegraveerd was, moest dit eerst weggesleped om het nieuwe er in te plaatsen. Boven de terechtstellingen staat een 12-regelig vers, op zes regels gegraveerd. beginnende:

„Men noemt ons dief en moordenaers, doch wy steruen martelaers,"

ook dit is verdwenen in den bovenbeschreven staat en daarmede het hoofd van den op het rad geplaatsten misdadiger en de halve galg met het daaraan hangende lijk, rechts naast het rad.

In hoofddeksels en verdere attributen vertoonen de meeste figuren bovenaan onderlinge afwijkingen door deze wegkrabberij.

Het onderschrift der plaat is hier in één regel:

„Siet hier den Ronden Godt. Des werelts liefste vrient,
Die meest met onrust quelt, Die hem opt meeste Dient."

Van deze oorspronkelijke plaat bestaat een kopie, waarvan ik de volgende verschillen ter onderscheiding aangeef.

Sot.

Het opschrift bovenin de plaat is hier: „tzy·ionck·of·oudt·wys·of·elck·bemindt den·ronde·godt".

Het randschrift van de, overigens onveranderde munt, in de hand van den man, is hier: „Fardinandvs II D G Romimse av 1648".

In regel 3 van de eerste kolom van 't vers boven in de plaat staat hier „Weerlts", in de oorspronkelijke prent: „Werelts,"; in regel 8 hier „gheeert d' opper sant," dáár „ghe eert als d' opper sandt.".

In de tweede kolom heeft regel 7 hier: „maeck tjck gonck van leuen," dáár „maeck ick jonck van leuen,"; regel 8: „wel in den oorloch" voor „wel in oorloogh".

In de derde kolom regel 4 hier „aler" voor „aleer" en „gh$^{e}$laeyt" voor „ghelaeijdt"; regel 7 „docht" voor „doet"; in regel 10 is in deze prent wel het grootste bewijs dat het een kopie is. de tweede helft van dien regel is hier bijna gelijk aan die van regel 11; terwijl zij moest luiden: „doet veel sieckten erger maecken," staat hier: „doet veel t' sleuens draet af snyt".

In deze kopie komen rechts verscheiden gedeelten der figuren, die in 't origineel de zwarte lijn raken, welke om de geheele plaat getrokken is, door dien rand heen; links is dit met het 4-regelig versje onder den hond in den pot evenzoo.

Onderin deze kopie staat, een weinig meer links dan in den vorigen staat der oorspronkelijke prent, in plaats van „F. de Wit Excudit.", „Carolus Allard Excudit." (Muller No. 3605*b*. N. b. S.).

*b* de eerstbeschreven staat der prent, zooals die in 't „Groot Tafereel" voorkomt.

3526. — 71. „Koning en koningin van de Missisippi."

Onderschrift onder de afbeelding van het opperhoofd van een Indianenstam met vrouw en kind. Het kind is naakt, man en vrouw hebben een gordel van drie rijen vederen boven elkaar om de lenden; hij heeft een diadeem van veeren op 't hoofd, een boog en schild op den rug en in de linkerhand een wapen? Rechts op den achtergrond zijn een vrouw en een kind bezig vuur te stoken onder een rooster, waarop menschelijke ledematen liggen te braden.

Gravure in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3606. N. b. S.) Van deze prent is mij slechts een staat bekend. De plaat is zeker grooter geweest, daar aan beide zijden de plaatrand ontbreekt.

3527. — 72. „De stervende bubbel-heer in den schoot van Madame Compagnie."

Opschrift in boekdruk boven de voor dit doel pasklaar gemaakte prent, hier voren onder No. 3193 beschreven als spotprent op Lodewijk XIV onder den titel: „Al-arm te Versailles," enz. Lodewijk XIV, de man die op den voorgrond met het hoofd op den schoot eener vrouw ligt, is hier

„Monsieur Bubbels", die vrouw zelf is, in plaats van Mevrouw de Maintenon, „Jufvrouw Compagnie". De ratten welke bij de voeten van Lodewijk aan papieren knagen, doch in de oorspronkelijke prent niet verklaard worden, doen hier als zinspeling op Rotterdam dienst in het vers in boekdruk, aan weerszijden der plaat. Madame de Montespan (3) wordt hier „de Zuidzé". Madame La Vallière (2) in de oorspronkelijke prent is hier een „Missisippi-Non" met een paternoster van „Missisipse Wind -korálen," in de hand. „De Spinhuys Afgezante" (8) wordt hier een „Popje van plysier". Op 't papier dat zij in de hand heeft staat nu: „actum den . . . . de Zuid Ze zal haast zyn als zy over een Iaar geweest heeft."; terwijl het tweeregelig versje, dat in 't oorspronkelijke langs het papier gegraveerd was, er nu recht boven staat en luidt:

„Ik draag helaas de brieven,
Die *'t Actie* hart doorgrieven."

Alleen de kursieve woorden zijn hier veranderd; in 't oorspronkelijke staat „'s Konings".

Zij verschrikt op 't zien van 't „Naberouw" (in de origineele prent Philip (5) de kleinzoon van Lodewijk XIV), dat zich de haren uit 't hoofd trekt bij het vernemen van den val van „de Zuyd", zooals die vermeld is op 't papier dat zij in de linkerhand houdt. Boven het hoofd van „Naberouw" leest men in plaats van 't vroegere versje nu:

„'k Heb Franse knevels aangedaan,
En egter wilt met my niet gaan."

Achter het „Popje van plysier" staat een „berooiden Actieheer", vroeger de Thoulouse (10). Père la Chaise (9), 's konings biechtvader, die men rechts onderin de plaat ziet, een scepter vasthoudende, is hier gepromoveerd tot een „Smous", die met zijn „Paauw- en Slangenstaf," (de lischbloem bovenaan den scepter is hier veranderd in een pauwenkop) voelt „Of 't hart haast scheid van 't léven af;". De „Prins van Wallis" (7) is hier een huilend „Projecteur," en Berwick (6) een benauwd kijkend „Kontramineur,"; „Thessé" (11) is de gepersonifieerde „Armoê", in wiens hoofddoek nu gegraveerd is: „Eind der Actien".

De ridderorde op 's konings borst is hier verdwenen en daarvoor in de plaats een gescheurde geldbeurs gekomen waaruit verscheiden geldstukken rollen. 't Inschrift in den wereldbol bij 's konings rechterhand is niet veranderd en evenals in 't origineel:

„Des Waerelds kruy(s)
Komt my rechtvaer(dig) tuis".

Gravure in-fol., z. n. v. gr.; de letters Ph. B. (Philip Bouttats), die onder in de oorspronkelijke plaat stonden, zijn hier uitgeslepen, maar de „B" is toch nog zichtbaar. Van deze prent is mij slechts één staat bekend, (Muller No. 3607, Stephens No. 1615) en een kopie, (Muller No. 3607*b*, Stephens No. 1616), 't best van de vorige te onderscheiden

door de inschriften. Rechts van de hoogst geplaatste mannenkop staat:

„'k Heb franse knevels aangeedaan
en egter wilt met my niet gaan".

Links van 't zelfde hoofd:

„Ik draag helaas de brieven
Die t Actie hart doorgrieven".

In 't papier, dat de vrouw in de linkerhand omhoog houdt, staat hier: „actúm den .... de Zuyd Ze Zal haast Zyn als Zy over een Iaar geweest heeft".

In den wereldbol is hier gegraveerd:

„des Weerels Kruijs
komt mij Regtvaardig thuijs".

Van de verzen in boekdruk, terzijde van deze kopie, zag ik drie staten waarin o. a. de volgende verschillen:

| | | | *a* | *b* | *c* |
|---|---|---|---|---|---|
| Kolom 1 | reg. | 6 | leyd | leid | leyd |
| „ | „ | 6 | uytterste | uitterste | uytterste |
| „ | „ | 12 | plukken | plucken | plukken |
| „ | „ | 15 | leyd | leid | leid |
| „ | „ | 29 | Terwijl | Terwyl | Terwijl |
| „ | „ | 33 | meé | meê | meê |
| „ | „ | 39 | scheyd | scheid | scheid |
| „ | „ | 41 | Schatten | schatten | Schatte |
| Kolom 2 | reg. | 1 | Project | Project | Projet |
| „ | „ | 5 | and're | and're | andere |
| „ | „ | 16 | Haar | haer | Haar |
| „ | „ | 19 | geslagen | geslagen | geflagen |
| „ | „ | 23 | by | by | by' |
| „ | „ | 41 | verschuldig | verschuldigd | verschuldigd. |

3521. — 73. „Toverkaart of Geneesmiddel der Wind-breuken vant Zuid west en de Uitvaart van Cartouche."

Inschrift in de eerste van achttien voorstellingen, zes aan zes in drie rijen boven elkaar gegraveerd, die door hunne inschriften op den windhandel moeten doelen. Met uitzondering van de beide eerste, de vierde en de laatste voorstelling, zijn op deze plaatjes altemaal kermiskunstenaars afgebeeld zijn; alle hebben een volgletter van 't alfabet (A—S) en rechts onderaan de aanduiding van een pagina, zoodat ze blijkbaar voor een boekje zijn vervaardigd, dat ik echter nooit zag.

Bovenstaand inschrift is gegraveerd in een vaandel, achter een man, schrijlings op een vat zittend, waarop het naamcijfer RB staat; het vat loopt ledig, daar een varken er de kraan uitgetrokken heeft en er mede wegloopt. De man op 't vat heeft in de rechterhand een „Spreek hooren" en in de linker een karnstok en een schop; op zijn hoed staat een schip;

op den achtergrond ziet men den utrechtschen domtoren; in den linkerbovenhoek staat nog: „Myn niewe On-graaflykheid vlied Adams vloek en zegt, Gelukkig die bezit; zy leerd dit Uit het Regt."

In tegenstelling der overige voorstellingen is hier een bepaalde beteekenis aan het plaatje te geven; dat doelt op de mislukte kanaalgraverij van Utrecht naar zee. Gemerkt: „Pag: 5."

„B" Gemerkt: „Pag: 8." Een man met scepter in de linkerhand en boven wiens hoofd „Gripe soleil." staat, grijpt met de rechterhand naar konijnen en ratten. die vóór hem heenloopen. In den linkerbovenhoek een zon. met het volgende versje er naast:

„My Grypzon, handgaaw, diend de dag om 't knyn te vatten,
Wie haasen jaagd by nacht gun ik de droom-goud-schatten."

„C" Gemerkt: „Pag: 11." Een sterke man die een kunstenmaker aan hand en voet optilt en boven zijn hoofd houdt. Op den achtergrond 't hoofd en de arm van een toeschouwer. Rechts van den omhoog geheven e:

„Klyn Frans Postuur-Mercuurtje, ey! wild mercuur gaan zeggen,
Dat hy by Pallas, op een niew, weer school ga leggen."

„D" Gemerkt: „Pag: 13." Arlekijn, als dame gekleed en gekapt met zeer hooge fontange zit voor de toilettafel; aan zijn voeten ligt een buitengewoon groote waaier, waarin „Colom"(bine). Boven zijn hoofd:

„'k Verspied u, Harlequin, in Colombines kleed;
Wie hoflyk momd, sluit deur, stop sleutelgat en spleet."

„E" Gemerkt: „Pag: 15." Scaramouche met tooverlantaarn op den rug en brandend lantaarntje in de hand. Boven hem:

„Scarmoes vlamd. met zyn dieve- en tover-nacht-lantaren.
Op Colombins boutiekje, om wind-breuk-zalf te gaaren".

„F" Gemerkt: „Pag: 18." Een dame voltigeerend op 't koord; rechts onderaan een man met trompet aan den mond, die uitroept:

„Springje over 't touwetje braaf hoog, schoon achter uit,
Een Fredrik Hendriks Neef verkiest u tot zyn bruid."

„G" Gemerkt: „Pag: 21." Een sterke man die een bank met de tanden omhooghoudt. Bovenin:

„Baas dommekracht, ga vry naar 't quikgoud-mynders Land.
't Geluk bied vaak de herssen-wind-orcaan de hand."

„H", Gemerkt: „Pag: 23." Een man met een geleerden hond; rechts op den voorgrond een toeschouwer te halverlijve gezien, die den hond een speelkaart voorhoudt. Bovenin:

„Kreeg vaak een blaffer in de wind de kaart,
myn Hond het kaart-tal blaft, en is ze dubbeld waard."

„I", Gemerkt: „Pag: 25." Een beerenleider met dansenden beer. Boven beiden:

„Een noorder beer drilt me eer, als een van 't West of Zuyen,
De Lappen laaten hun van monsters minder bruyen."

„K". Gemerkt: „Pag: 29." De kunstenmaker, die als hoofdfiguur op den voorgrond met het rechterbeen rechtstandig omhoog staat, is links op den achtergrond afgebeeld gymnastische toeren verrichtende aan een hooge stellaadje. rechts ziet men hem met gestrekte beenen en de voeten op twee ver uit elkaar staande stoelen. Bovenin:

„Wie schrikt, dat ik, een wurm, dus met myn Leden speel,
Hoogvliegers doen 't wel met hun hoofd, hun beste deel."

„L", Gemerkt: „Pag: 32." Een man, met een vlag in iedere hand, op 't koord dansend. Onder het koord het bovenlijf van een clown? Rechts van hem:

„Ik ben Hoofdwind Cornet in Dwaasheids Redement,
Al's waerelds wysen sloot ik licht in myne Tent."

„M" en „M 2" Gemerkt: „Pag: 34." Twee kunstenmakers; links balanceert de een, op zijn rug liggende, met een stoel; rechts springt er een door een brandende ton. Boven den stoel van den eersten:

„Ik balanceer de stoel, in wind-liefhebberyen;
Weet, zonder 't kussen, my blaaskaakig te beleyen."

„N", Gemerkt: „Pag: 38." Een man trommelslaande op het koord. Onder het koord 't bovenlijf van een ander kunstenmaker met sabel in de hand. Bovenin:

„Op 't kalfsvels bromgeluid brand los een heyr van Leeuwen,
Wind-vogels por ik saam voor de Overste der Spreeuwen."

„O", Gemerkt: „Pag: 41." Een op de teenen ronddraaiende dame, in iedere hand een degen, waarmede zij onder 't draaien manoeuvreert. Boven haar:

„Natuur maakt my Prinses van de baleine rokken.
Myn draajend zelf-düel, wind-pachters moet u lokken."

„P", Gemerkt: „Pag: 44." Een man bespeelt de viool welke hij boven zijn hoofd houdt, terwijl hij met gestrekte beenen op het koord staat. Onder het koord Harlekijn, te halverlijve, omhoog ziende en met een houten sabel in de linkerhand. Bovenin:

„Ik duisend-konst-nar van 't wind-tent-balet der Fransen
Schreybeenende op de koord mey hoofdwind-breuk in 't dansen."

„Q" Gemerkt: „Pag: 47." Een vrouw, bij wier rechterhand „Colombine" staat, jaagt met den geesel dien zij in de linkerhand heeft, twee vechtende hanen uiteen die voor haar staan; links „Scarmoes." met een muts op den kop; rechts „Arlequin." met een lappendekentje over 't lijf. Boven haar:

„Twee Platoos menschen, mooy gedekt met vreemde pluimen,
Door Colombines zweep 't minne-actie-campveld ruimen."

„R", Gemerkt: „Pag: 50." Een man met balanceerstok van het koord omhoog gesprongen; links onderaan hoofd en hand van een helper. Boven den springer:

„Wie zig vrywillig legt aan banden, heeft vermaak,
Zo was, in 't Wind-emplooy, 't slaafs-willig nacht-gebraak."

„S", Gemerkt: „Pag: 53." Een heer zit schrijlings op een mortier, dat door den duivel: „Professor Bombarismi." met de linkerhand afgeschoten wordt, terwijl hij met de rechter een rad op een stok, als een regenscherm boven 't hoofd van den heer houdt, met een rouwlamfer aan den hoed, ketens aan de polsen en op iederen schouder een kruk; aan zijn rechterhand ontvalt een gescheurde geldbeurs, aan zijn linker een pistool en een mes, terwijl men voor den mond van 't mortier een vischhaak, schaar, twee sleutels en een priem ziet. In den rechterbenedenhoek een hond. Bovenin:

„Cartouche ryd naar broer Iaco,
En roud om neef Bombario."

Gravure br. in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent ken ik slechts één staat. (Muller No. 3608, Stephens No. 1689).

3522. — 74. „Toverkaart of Genees middel Wind-breuk vant Zuid west en de Uitva(art) van Cartou(che)".

Inschrift in den linkerbovenhoek van de eerste van negen ruiten, drie naast, drie boven elkaar. Daar iedere ruit van rechts boven naar links onder doorgedeeld is en in iedere helft één voorstelling staat, komen er op de negen ruiten achttien afbeeldingen voor. Ze zijn gemerkt A—S en vertoonen telkens de op de bovenvermelde wijze doorgedeelde linkerhelften van twee opvolgende ruiten der vorige plaat, met de schuine zijden tegen elkaar geteekend. Daar de inschriften dezelfde zijn en slechts zeer betrekkelijke waarde hebben voor den aktiehandel, verwijs ik hiervoor naar het vorig nommer.

Gravure in-fol., z. n. v. gr. Van deze prent ken ik slechts één staat. (Muller No. 3609, Stephens No. 1690).

# ATLAS VAN STOLK

KATALOGUS

DER

HISTORIE-, SPOT- EN ZINNEPRENTEN

BETREKKELIJK

DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

VERZAMELD

DOOR

A. VAN STOLK Cz.

GERANGSCHIKT EN BESCHREVEN

DOOR

G. VAN RIJN

*VIERDE DEEL — TWEEDE STUK*

HET GROOTE TAFEREEL DER DWAASHEID

AMSTERDAM
FREDERIK MULLER & Co.
1901

ATLAS VAN STOLK

# ATLAS VAN STOLK

## KATALOGUS

DER

## HISTORIE-, SPOT- EN ZINNEPRENTEN

BETREKKELIJK

## DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

VERZAMELD

DOOR

A. VAN STOLK Cz.

*Oud-Majoor-Kommandant van het korps Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam, Officier in de orde van de Eikenkroon, Ridder in de Koninklijke orde van Italië*

GERANGSCHIKT EN BESCHREVEN

DOOR

G. VAN RIJN

*Conservator der Gemeente-bibliotheek van Rotterdam*

*VIERDE DEEL — TWEEDE STUK*

HET GROOTE TAFEREEL DER DWAASHEID

AMSTERDAM
FREDERIK MULLER & Co.
1901

# VOORBERICHT.

Met dit tweede stuk van het vierde deel is de beschrijving van het Groote Tafereel der Dwaasheid kompleet. Ik twijfel er volstrekt niet aan of er zullen nu en dan nog nieuwe bizonderheden aan 't licht komen, die de onvolkomenheid ook van dit werk doen zien. Vooral aangaande de ontwerpers en graveurs der prenten ligt nog veel in 't duister. Ook van de blijkbaar vroeger reeds gegraveerde platen, voor dit doel gewijzigd, is nog lang niet alles gezegd. Toch geloof ik dat door verschillende gegevens de kennis der geschiedenis van dit boek een groote schrede vooruit is gekomen en de herkomst van sommige platen onomstootelijk bewezen is.

Spreekt Muller van de moeite en den tijd, dien hem het vaststellen der 28 varianten gekost heeft, dat dit aantal in dezen katalogus tot 92 geklommen is, zegt omtrent den arbeid, dien ik voor dit zelfde doel er aan besteden moest, dunkt mij genoeg.

Het aantal bijprenten, in deze of andere verzamelingen aanwezig en door Muller *niet* vermeld, bedraagt 29, terwijl daartegenover slechts een enkele staat van de door hem *wel* beschrevene, welke ik niet zag.

Dat ik betrekkelijk zooveel nieuws melden kon, dank ik aan veler welwillendheid, waardoor ik een grooter aantal exemplaren onderling heb kunnen vergelijken dan Muller tijdens zijn beschrijving tot zijn dienst had. Ik breng dien dank in 't bizonder aan de Heeren Mr. S. van Gijn,

Dordrecht, A. J. Nijland, Utrecht, R. W. P. de Vries, Amsterdam, Dr. W. G. C. Byvanck, J. F. van Someren, Louis D. Petit en F. Vanderhaeghen, bibliothecarii der koninklijke, utrechtsche, leidsche en gentsche bibliotheken en aan Mr. S. Muller Fz., archivaris te Utrecht.

Daar de Heer J. van Stolk Az. mij toestond tijdens de beschrijving de varianten aan te koopen, die aan de verzameling ontbraken, is bijna al het hier beschrevene aanwezig. De beide exemplaren van den heer R. W. P. de Vries te Amsterdam leverden daartoe de belangrijkste bijdrage

Met dit stuk verschijnt tegelijk Deel V van den katalogus.

ROTTERDAM 1901. G. VAN RIJN.

## GROOT TAFEREEL DER DWAASHEID.

### Vervolg: Tekst.

Was 't eerst mijn voornemen de bijprenten onmiddellijk na de platen van „Het Groote Tafereel der Dwaasheid" te beschrijven, bij nader inzien acht ik het beter den tekst van 't werk op de platen te laten volgen; deze toch maakt daarmede een geheel, zooals o. a. blijkt uit het „Na-berigt." dat op bl. 14 van de derde afdeeling van den tekst voorkomt. Daar leest men:

„Curieuse Liefhebbers, voor myn plysier te rade wordende, om in myn Familie tot gedagtenis en waarschouwinge, voor de Nakomelinge, te bewaaren alle de Plaaten en Gedigten, &c. tot Beschimping of Spot van de Wind- of Actie-Negotie, in dit loopende najaar van 1720 uytgekomen, en gepleegt, so hebbe ik de kosten niet ontsien, om se dus te voorschyn te brengen, oordeelende dat als men de 4. Brieven aan N. N. geschreven die de goedkeuring van de heele Wereld hebben weggedragen, daar by doet, een nauwkeurige kennis van dit bedriegelyke Spel kan zien."

De bijprenten daarentegen worden slechts nu en dan in de gebonden exemplaren gevonden.

Zoowel uit het bovenstaande als uit den vergelijkenden staat der vier mij bekende hoofduitgaven van dien tekst (zie blz. 392—401), blijkt dat men ook hier in raadselen wandelt.

Wie bracht al de oorspronkelijke stukken bijeen in dien tekst opgenomen? Wie drukte ze? Wie drukte ze na? Wie gaf ze uit? Waar zijn ze uitgekomen en wanneer? Welke is de oorspronkelijke, welke de nadruk? 't Zijn vragen die meerendeels nog onbeantwoord bleven.

Tusschen de uitgave van de oorspronkelijke stukken en het drukken van dezen kollektieven tekst moet er natuurlijk eenigen tijd zijn verloopen, maar 't is zeker niet lang geweest, want telkens ging een gedeelte dat het vorige moest aanvullen ter perse, nù met nieuwe, dàn met voortgezette paginatuur; dit blijkt 't duidelijkst uit de tweede en derde afdeeling, die, oorspronkelijk uit 32 en 14 bladzijden bestaande, respectievelijk met 20, en 12 en 3 bladzijden druks zijn uitgebreid. Hoe gretig men alles opnam, wat maar in de hand kwam, bewijst de mededeeling op bl. 31 der derde afdeeling, waarvan de paginatuur defekt is, daar de bladzijden 27 en 28 ontbreken. Dat dit tot verschillende conjecturen kan leiden is begrijpelijk; wat Muller omtrent de bladzijden 29—31 van deze afdeeling zegt, is echter onaannemelijk. Dat men, om de pagina's 33—52 van afdeeling *b* ook voor *c* te kunnen gebruiken, de genoemde bladzijden 29—31 zou hebben gedrukt, wordt door het bericht, dat op bl. 31 is

opgenomen en hieronder voorkomt, genoeg weersproken. Ik trachtte dus een andere oplossing te vinden. Toen ik in het exemplaar uit de nalatenschap van Prof. Moltzer, nu in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht. tusschen blz. 26 en 29 der derde afdeeling. in plaats van de ontbrekende blz. 27—28 de „Papegaay of actie-kaart klap" gebonden vond, meende ik dat daarin misschien een aanwijzing lag. en het oorspronkelijke plan van den verzamelaar kon geweest zijn dien „Papegaay" over te drukken op de ontbrekende bladzijden. 't Vermoeden vond, naar 't mij voorkwam, eenigen grond in de omstandigheid dat op bl. 31, onder No. 56*c* de „Verklaringe van de April-Kaart." als pas verschenen prent! wordt vermeld. Het exemplaar van Mr. S. van Gijn te Dordrecht verplichtte mij echter deze meening op te geven. In dat exemplaar is tusschen blz. 26 en 29 't gegraveerde register van 56 platen gebonden. Als men in verband hiermede de mededeeling op blz. 31 leest, dan wordt dunkt mij het ontbreken der beide bladzijden voldoende verklaard. Dat bericht luidt: „Terwyl *na het afdrukken van het Register* dit Klugtspel en Vaars ons is ter hand gekomen, hebben wy geoordeeld om dit Werk compleet te maken, dat daar by te drukken, en dit Register van dese nog uytgekome Platen te laten volgen:", waarop dan onder No. 56 a—f en 57 g (zeker foutief voor 56 g) het hieronder staande lijstje is opgenomen.

Nu vindt men op bl. 26 van deze afdeeling van den tekst wel een „Generaal Register" in boekdruk, maar daarop kan niet slaan, wat in dit bericht vermeld wordt omtrent een afgedrukt „Register" dat blijkbaar aan deze afdeeling toegevoegd zoude worden. De verzamelaar was dus van plan het bij bl. 26 te laten en het gegraveerde register van 56 platen aan 't eind te plaatsen. Dit zou dan, hoewel ongepagineerd. de blz. 27—28 vertegenwoordigen; .... daar zien echter nogenkele verzen en prenten het licht; (met uitzondering van 56*c*) de voortbrengselen der boekdrukpers voegt hij, op drie bladzijden gedrukt, aan 't geheel toe en neemt daarachter het volgend supplement op 't gegraveerd register op, volgletters e plaatsende bij 't laatste nommer dat daarop voorkwam:

„56 *a* Vastenavonds Vreugde Krans.
56 *b* Verresen Fredrik Hendrik.
56 *c* Verklaringe van de April-Kaart.
56 *d* April-Kaart.
56 *e* Enkhuyser Haven.
56 *f* De Actie-wereld op het eynde.
57 *g* De Wereld in Mascarade of de menschen door de dolle handel bedorven."

Door dit lijstje neemt de uitgever, mèt de zes daarin genoemde prenten onder de stukken waarmede 't werk door hem nu voor kompleet gehouden wordt, ook de verklaring op van de „April-kaart". dat is de „Papegaay" (afdeeling *d* van den tekst).

Omtrent dien „Papegaay" mag ik een omstandigheid niet onvermeld laten, die, naar 't mij voorkomt, niet zonder belang is. Van alle deelen van den tekst (de „Conditien" in afdeeling *a* uitgezonderd) vond ik het origineel of een spoor daarvan; de „Papegaay" ken ik echter in geen anderen vorm dan in deze acht bladzijden in-fol. en wel in de „editio princeps" met volkomen gelijke letter gezet als afdeeling *c*. Ik zou hieruit willen opmaken dat de ijverige verzamelaar misschien niet zoo geheel vreemd is aan de Aprilkaart en haar verklaring.

In 't „Na-berigt." op bl. 14, zoowel als in 't „Generaal Register" in boekdruk. op bl. 26 van afdeeling *c*, worden als reeds verschenen opgegeven: „4 Brieven geschreven aan de Heer N. N. waar in vertoond word de schadelykheyd en het Bedrog in 't opregten van de Comp: van Assurantie Belening &c. In de steden van Holland, Zeeland, Overyssel en het Stigt &c. ende Rampen Vrankryk Engeland en Nederland overgekome doende bedriegelyke Actie en windnegotie.", terwijl men aan het eind leest, dat de „Plaat van Floraas Gekskap" enz. „om syn overeenkomst met dese sotte Windnegotie hier tot slot word bygevoegd."

Wij kunnen dus vaststellen, dat bij 't verschijnen van 't gegraveerd register met 56 prenten. de tekst der afdeelingen *b*, *c* en *d* geheel kompleet was en de oorspronkelijke stukken, waaruit afdeeling *e* bestaat, ten minste reeds verschenen waren; al heb ik ze achter geen der exemplaren gevonden van de uitgave, die met eenig recht voor de „editio princeps" te houden is, terwijl omtrent de samenstelling van afdeeling *a* betrekkelijk 't minst bekend is. Hoe lang 't geduurd heeft eer het 74-tal kompleet was, is moeilijk te zeggen, maar zeker is 't, dat het jaar op den boekdruktitel aangegeven, reeds lang tot het verledene behoord moet hebben, eer 't boek in zijn aan ons meest bekenden vorm verscheen.

Enkele gegevens zijn er, die in deze als bewijs kunnen dienen. In de eerste plaats zou ik daartoe 't volgende willen rekenen: Muller vermeldt, waar hij over den tekst van het Groot Tafereel handelt, een werk waarvan hij slechts één exemplaar zag en dat aan de Universiteitsbibliotheek te Leiden behoort; dat exemplaar ligt terwijl ik dit schrijf voor mij en heeft de volgende in rood en zwart gedrukte titels:

*Verzameling Tot waarschouwinge voor de Nakomelinge van alle de projecten en conditien van de Compagnien van Assurantie, Commercie en Navigatie, &c. zoo wel die in gebruyk zyn gebragt, als die door de Heeren Staten en Magistraten van eenige Provintien en Steden zyn verworpen; mitsgaders de reeden voor en tegen de selve, door verscheyde Liefhebbers uytgegeven, vertoonende de Opkomst, Voortgang en Ondergang der Actie, Bubbel en Wind-Negotie, in Vranckryk, Engeland en de Nederlanden gepleegt in den Jare MDCCXX. met verscheyde Authentique Stucken. Eerste deel. Bestaande in agtien Hooft-Stucken, waar in mede gehandelt werdt in 't particulier van de Colonien, die de Europesche Natien sedert*

*eenige Eeuwen in de Oost en West-Indien hebben opgerecht, met eenige nodige aanteeckeningen op verscheyde Saacken (soo om de Hollandsche Scherpraert te herstellen als andere materien) daar in voorgedragen. als blykt by den Index van dien* in 's Gravenhage. Gedruckt by Cornelis Hoffeling, Boekdrukker in de Heerestraet. M D CC XXI. 336 blz. (Met den titel) in 4°. *Versameling... Tweede deel.* in 's Gravenhage,... MD CC XXII. VIII en 320 blz. in 4°.

Muller zegt niet te veel als hij 't een merkwaardig boek noemt. In verband met mijn doel wensch ik er echter nog iets meer over mede te deelen dan hij deed en moet ik er in de eerste plaats op wijzen, dat. ofschoon de deelen verschillende jaartallen dragen. beide tegelijk gedrukt moeten zijn. daar in het eerste deel herhaaldelijk verwezen wordt naar bladzijden van het tweede en dit altijd nauwkeurig uitkomt. In het tweede deel nu, dat 1722 als jaar van uitgave draagt, leest men op bladzijde 307 het volgende:

„In een Versameling van Gedigten door verscheyde Liefhebbers gemaakt. op de buytenspoorige Wind- en Actie-Handel. en derselver ondergang in den Jare 1720. vinden wy het navolgende Na-berigt.", waarop dan de verklaring volgt van het „gaan naar Vianen en Kuilenburg" en van de uitdrukking: „zich met Frederik Hendrik's mantel te behelpen."

Nu staat het hierboven aangehaalde, van „Versameling" tot „1720" als algemeen opschrift boven afdeeling *c* van den tekst van het „Groote Tafereel". Ware reeds in 1722 een der uitgaven van het boek in zijn geheel en met algemeenen boekdruktitel bekend geweest, dan had de man, die bovengenoemde „Verzameling" bijeenbracht er dit, dunkt mij. zeker bij vermeld. [1])

---

1) Ik moet hierbij alweder wijzen op een voor mij niet op te lossen bizonderheid. Bij 't korrigeeren viel 't den heer van Ommeren op, dat de titels van beide werken (*Verzameling* en *Groot Tafereel*) zeer op elkaar geleken, en 't bleek dan ook, dat met enkele afwijkingen sommige gedeelten zoo eensluidend waren, dat beide titels òf van denzelfden auteur afkomstig — of door den een van den ander overgenomen *moesten* zijn. Onder verwijzing naar de volledige titels, schrijf ik hier een gedeelte naast elkaar af:

„... door verscheyde Liefhebbers uytgegeven, vertoonende de Opkomst, Voortgang en Ondergang der Actie, Bubbel en Wind-Negotie, in Vranckryk, Engeland en de Nederlanden gepleegt in den Jare MDCCXX." enz.

„... Vertoonende de opkomst, voortgang en ondergang der Actie, Bubbel en Windnegotie, in Vrankryk. Engeland, en de Nederlanden, gepleegt in den Jaare MDCCXX.... Door verscheide Liefhebbers uytgegeeven," enz.

Ofschoon ik geneigd ben aan te nemen, dat de titel der „Verzameling" de oorsponkelijke is, blijft er grond genoeg voor 't tegenovergesteld gevoelen over, zoodat een beslissing in deze vooralsnog onmogelijk is.

Onmiddellijk achter dit overgenomen „Na-berigt" volgt op bl. 310 de „Naam van alle de Printen, die op de Actie handel zyn uytgekomen in 't Jaar 1720." Dit nu is een getrouwe kopie van 't Register, dat in boekdruk voorkomt op bl. 52 van afdeeling *b* van den tekst, alleen is „Lauw als een tweede Don Quichot" enz. overgeslagen en 't getal prenten dus 42 in plaats van 43 zooals in 't „Groote Tafereel".

't Is dunkt mij niet *te* boud gesproken als ik uit het vermelden van *dit* Register in boekdruk opmaak, dat er bij 't verschijnen van deze „Verzameling" nog geen gegraveerd register bestond. Mag men nu aannemen, dat dit zoo was tijdens het verschijnen van deel II der „Verzameling" (1722), dan volgt daaruit dat ook blz. 15—26 van afdeeling *c* van den tekst, waarin het Generaal register in boekdruk van 61 prenten voorkomt, en het gegraveerd register van 56 platen, toen zelfs nog niet bekend waren.

Wanneer is dan echter de eerste kompleete uitgave verschenen? Indien we Johannes van Abkoude gelooven mogen, zag één der eerste drie het licht in 1725. In zijn *Naam register Of verzaameling van nederduytsche boeken, Die zedert de Jaaren* 1640. *tot* 1741. *zyn uytgekomen:... Eerste deel.* Leiden J. van Abkoude 1743. in-4°. komt op de letter G voor:

*Groot Tafereel der Dwaasheid, vertoonende de Opkomst, Voortgang en Ondergang der Actie, Bubbel en Wind Negotie met alle de plaaten Gedigten, Comedien, enz.* fol. Amsterdam 1725.

In den tweeden druk van Reinier Arrenberg's *Naamregister van de bekendste en meest in gebruik zynde Nederduitsche boeken, Welke sedert het jaar* 1600 *tot het jaar* 1761 *zyn uitgekomen... benevens de Pryzen, die op dezelven by de uitgaven gesteld zyn; voorheen uitgegeven door Johannes van Abkoude.* Rotterdam Gerard Abraham Arrenberg, 1788., vindt men ditzelfde werk op de volgende wijze opgenomen:

*Groot Tafreel der dwaasheit, vertoonende de opkomst, voortgang en ondergang van de Actie- en Windnegotie, met alle de platen, gedichten enz.* 1720, Amsterdam, D. Onder de Linden, folio. 20 gl.

Tijd van uitgave, uitgever en prijs worden ons in deze beide annonces dus aangegeven, daar we het jaartal 1720 in de tweede aankondiging, te beschouwen hebben als van den titel afgenomen. [1])

Ofschoon ik echter nauwkeurig de Amsterdamsche, Haarlemsche en Leidsche Couranten van 1723 tot 1726 nakeek, is 't mij niet mogen gelukken in een aankondiging de nadere bevestiging van deze mededeelingen te vinden.

---

1) Of 't jaartal 1725 betrouwbaar is, moet betwijfeld indien *Dirk* Onder de Linden werkelijk de eerste uitgever was; volgens A. M. Ledeboer werkte *Gerard* Onder de Linden van 1716 tot 1726; diens weduwe in 1728 en *Dirk* van 1729 tot 1774.

Hoe 't met de beide uitgaven van den tekst gegaan is, die òf verschenen zijn tusschen die „editio princeps" hier boven genoemd en de kollektieve uitgave, meer uitvoerig hierna vermeld, òf misschien te gelijk met en bij denzelfden uitgever van dien eersten druk, kan ik niet zeggen en daar 't zelfs niet te gissen is, zal *ik* mij maar aan geen oplossing wagen, overtuigd dat er nog wel eens nadere bizonderheden zullen ontdekt worden, die met meer juistheid kunnen doen oordeelen. Zeker is 't dat deze eerste drie alle bij gedeelten gedrukt zijn; de hoofdtitel staat dan ook bij alle op een afzonderlijk half vel; dit is niet het geval met de uitgave door mij in den vergelijkenden staat als de laatste vermeld.

Die uitgave, welke, zooals ik reeds bij de inleiding opmerkte, bepaald in eens en veel later dan 1720 verscheen, is voor mij niet de minst merkwaardige. Een zetfout daarin gemaakt deed mij vermoeden dat deze druk omstreeks 1780 het licht moet hebben gezien. In 't opschrift toch van „'t Register van alle Printen", dat op bl. 32 van het tweede gedeelte van den tekst voorkomt, heeft de zetter voor 't jaartal „1720" „1780" gezet. Nu weet ik uit eigen ervaring hoe gemakkelijk men er toe komt, onder den indruk van 't jaar waarin men leeft, een gebeurtenis van vroeger te dateeren op het loopende jaar en in verband daarmede zou ik het reeds hebben durven wagen vast te stellen, dat de laatste uitgave van dit raadselachtig boek minstens zestig jaar na het aktiejaar het licht zag; maar er is een doorslaand bewijs voor de juistheid van dit vermoeden; het papier voor deze uitgave gebruikt kwam mij te hulp. Een onderzoek van den tekst bewees wel, dat deze op vellen papier van een zelfde fabrikaat gedrukt is, maar de zeer ordinaire kwaliteit heeft watermerk noch naam; dit bracht mij dus niet verder. Het meerendeel der prenten is echter op een betere soort gedrukt. De vellen hebben alle 't watermerk „DANGOUMOIS" en een druiventros; dit gaf reeds meer zekerheid. De origineele druk van het pamflet *Aan het Volk van Nederland*, dat in 1781 door Nederland verspreid werd en zulk een sensatie maakte, was op „Angoumois" papier gedrukt. Ik heb toevallig voor mijn nasporingen omtrent dat pamflet, een tamelijk uitvoerig onderzoek ingesteld naar dat papier en verkreeg daarbij de zekerheid, dat dit bijna uitsluitend tusschen 1770 en 1790 hier werd gebruikt. Ik vond echter nog beter bewijs dat mijn vasthouden aan het foutieve jaartal niet verkeerd was. Zijn de platen, die toegeslagen de grootte van het boek hebben, op dit fransche fabrikaat getrokken, de kleinere zijn op hollandsch papier uit verschillende fabrieken afgedrukt. Eén van deze kleinere: No. 44 „De Bubbel Jongen op de Jagt." heeft als watermerk het wapen van Amsterdam èn ... naam en jaartal D. C. Greisse 1776. Mij dunkt ik mocht tevreden zijn over dit resultaat en verheug mij in de betrekkelijke zekerheid, die ten minste ten opzichte van twee der uitgaven hiermede verkregen is, al rijst de vraag ook

onmiddellijk: Wat kan aanleiding gegeven hebben tot het hernieuwd uitgeven van een werk, waarvan te dier tijd zeker niet weinig exemplaren in omloop waren. Groote publiciteit is er aan de uitgave ook ditmaal niet gegeven, want in de meest gelezen koeranten van dien tijd zocht ik de aankondiging te vergeefs.

Ook ik acht de vermelding van al deze, op zich zelf kleine, bizonderheden, omtrent de wording van een raadselachtig boek als het „Tafereel der dwaasheid", evenals Muller, van belang voor allen die er prijs op stellen de geschiedenis der boeken en prenten te kennen en verheug er mij in dat ik, geholpen door *zijn* voorarbeid, ten minste weder een schrede verder gekomen ben in dezen doolhof. Vergelijkt men den staat der verschillen van de vier of liever zes [1]) mij bekende uitgaven of drukken van den tekst met de door Muller aangegevene, dan twijfel ik er niet aan of de middelen tot onderscheiding zijn nu gemakkelijker; ook heb ik, gelukkiger dan hij, van bijna alle komedies en gedichten de afzonderlijke uitgaven gevonden, die den verzamelaar hebben *kunnen* dienen. Ik schrijf *kunnen* omdat de mogelijkheid in 't geheel niet uitgesloten is, dat er van vele nog andere, mij onbekend gebleven drukken bestaan. Vooral vermoed ik dit van die gedeelten van den tekst, waarvan ik slechts een uitgave op zeer ordinair papier gedrukt vermelden kan, want de „blikken dominés" van dien tijd schijnen er ook al voordeel bij te hebben gevonden, ze in goedkoopen vorm voor 't mindere volk toegankelijk te maken. Van afdeeling *a* van den tekst was 't meest te verwachten dat de origineelen schaars te vinden zouden zijn; op een enkele uitzondering na kan ik die dan ook niet aanwijzen (men zie echter: Muller No. 3653—3659). Daar ze echter alle in de merkwaardige „Verzameling", hierboven genoemd, zijn opgenomen en de kennis van den geheelen inhoud van dit zeldzame werk mij, in verband vooral met den noot op bl. 388, niet onbelangrijk voorkomt voor de bezitters van dezen katalogus, volgt een korte opgave daarvan na den vergelijkenden staat en vóór de vermelding der overige stukken.

Tot recht begrip van den vergelijkenden staat, welke hierachter volgt, nog deze opmerking: Alleen de onderlinge verschillen in de opschriften van verzen of stukken zijn aangegeven. Voor zoover ze in den eersten druk voorkomen is deze als maatstaf gebruikt; zijn de titels *niet* herhaald, dan zijn zij geheel aan die uitgave gelijk; bij de afdeeling *e*, die in den eersten druk ontbreekt, is de tweede uitgave daarvoor in de plaats gekomen.

---

1) De paginatuurverschillen in bl. 29 van afdeeling *b* (zie blz. 394 hierna) genomen als kenmerken van een ander zetsel.

*a.*

Het eerste gedeelte van den tekst bestaat uit 26 blz. in-fol., met de signatuur A—E.E2—G; eerst is zwak een G gezet en daaronder, later naar 't schijnt, met de hand een tweede G afgedrukt.

Custodes: bl. 3 „*met*", 7 „*mercie,*" 22 „zullen", terwijl die onder bl. 20: „Fer" in overeenstemming is met het eerste woord op bl. 21: „Fermulier".

„De Conditien van de Compagnien van Commercie, Navigatie en Assurantie van alle// de Steeden zo van Holland, als Noord-Holland, die met consent van haar// Ed. Achtbaare genegotieert worden."

Op de laatste bladzijde de „Aanwyzinge// der// projecten."

*a.*

Tekst als in de eerste uitgave op 26 bl: in-fol., met de signatuur A—E, E2—G.

Custodes bl. 3 „*niet*", 7 „*pagnie*", 22 „zullen" bl. 20 custos: „Fer", terwijl het geheel woord bovenaan bl. 21: „Formulier" heeft.

„De Conditien van de Compagnien va Commercie, Navigatie en Assurantie van all de Steeden// zo van Holland, als Noord-Holland die met consent van haar Ed. Achtbaare/ genegotieert worden."

*b.*

De tweede afdeeling van den tekst bestond aanvankelijk uit 32 bladzijden in-fol. met de signatuur A.B.C,C, D2, E,E2, F,F—H en bevatte:

| | Blz. |
|---|---|
| „De windhandel of bubbels compagnien. blyspel. | 1—9 |
| De bedriegelyke actionist of de nagthandelaars. blyspel. Zynde het vervolg van de Wind-handel. | 10—17 |
| Quincampoix of de windhandelaars. blyspel. | 18—24 |
| Arlequyn actionist. kluchtig blyspel. | 25—27 |
| Opschrift van het dolhuis. | 28 |
| Het dolhuis, der actionisten. kluchtspel. | 28—32 |
| Register van alle de Printen, die op de Actiehandel zyn uytgekomen in 't Jaar 1720." | 32 |

De linkerkolom van 't „Register" is hier één regel langer (26 regels) dan de rechter.

*b.*

De tekst bestaat uit 52 blz. met de signa tuur A—D.D2.E.E2,F—L,L2.M,M2,N.

De linkerkolom van 't „Register" is hier één regel langer (26 regels) dan de rechter.

*a.*

Tekst als in de eerste uitgave op 26 blz. in-fol., met de signatuur A—E, E2, (geen signatuur F), G.

Custodes: bl. 3 „*niet*", 7 „*pagnie*", 22 „*zullen*"; bl. 20 custos: „Fer", bovenaan bl. 21: „Formulier".

„De Conditien van de Compagnien van Commercie en Assurantie van alle Steeden// z° van Holland, als Noord-Holland, die met consent van haar Ed. Acht-//baare genegotieert worden."

*b.*

Tekst 52 blz. in-fol., met de signatuur als in de 2e uitgave.
O.a. hierdoor van de vorige te onderscheiden, dat de C *onder* 't kader van den tekst staat, terwijl zij er bij de tweede binnen blijft; de D staat hier onder „vlugt", bij de tweede onder „word"; de E rechts, bij de vorige links van de streep, die de beide kolommen tekst scheidt, enz.

„De Bedridgelijke (*sic*) actionist", enz.

De kolommen van 't „Register" zijn hier beide even lang (29 regels).

*a.*

Tekst als in de eerste uitgave op 26 blz. in-fol., met de signatuur A,B,B2,C,C2, D,D2, E,E2, F,G.

Custodes: bl. 3 „*met*", 7 „*pag-*", 22 „*zullen*"; bl. 20 custos: „fer", bovenaan bl. 21 „Formulier".

„De Conditien van de Compagnien van Commercie, Navigatie en Aussurantie van alle de// Steeden zo van Holland, als Noord-Holland, die met consent van haar// Ed. Achtbaare geregotieert (*sic*) worden."

*b.*

Tekst 52 blz. in-fol., met de signatuur A—M, die geregeld op de tweede helft van 't vel het cijfer 2 bij de letter heeft; vel N heeft alleen een custos op beide helften en geen signatuur.

„Register... uytgekomen in 't Jaar 1780."

De linkerkolom is hier, één regel langer (28 regels) dan de rechter.

In de paginatuur „92" voor „29" [1]).

Daaraan zijn later 20 bladzijden in-fol. (signatuur I—L,L2,M,M2,N) toegevoegd, met den volgenden inhoud:

| | Blz. |
|---|---|
| „De Actionisten reisvaardig naar Vianen, Of het// uit-einde der Wind-negotie. | 33—41 |
| Voorspel op Nederland in Gekheid. | 42 |
| Nederland in Gekheit, wegens de Wind Negotie. staat en zinnespel. | 43—48 |
| Krispyn Bedrieger, en Bedrooge Actionist. kluchtspel." | 48—52 |

*c.*

De derde afdeeling van den tekst bestond aanvankelijk uit 14 bladzijden in-fol. met de signatuur A—D en bevatte onder het algemeene opschrift:

„Versameling van Gedigten door verschyde Liefhebbers gemaakt, op de Buytenspoorige// Wind-en Actie-Handel, en derselver ondergang in den Jaare// 1720."

de volgende gedichten:

| | Blz. |
|---|---|
| „De actionisten in 't dolhuys, Of de verydelde Wind Negotie. | 1 |
| Op de Pest der Windt-Negotie. klinkdigt. | 1 |
| De B —— Knecht spreekt. | 1 |
| Op de Kwynende Geld-zugt van 't Jaar 1720. Klink-dicht. | 1 |
| Prys-Courant der Actien. van alle de Steden van Nederlandt, of de Nieuwmodese Actiekramer. | 1—2 |

*c.*

Tekst in 31 bladzijden in-fol., met d signatuur A—C, het half-blad D zonde signatuur, E—G, G2, H.

„Versameling..... Buytenspoorige//.... in den Iaare// 1720."

„Op de Pest.... klink-digt."

1) In het reeds meermalen genoemde exemplaar van den heer R. W. P. de Vr (nu voor deze verzameling aangekocht) is van dezen tekst nog een variant, waarin paginatuur 98 voor 29 voorkomt, terwijl de custos van pag. 19 in dat exemplaar „Hil." vo „Hil-" heeft.

Bladzijde 49 verkeerd gepagineerd 42.

*c.*

Tekst in 31 bladzijden in-fol., met de signatuur als 2e uitgave; verschillen: A hier onder „my", in de tweede onder „geene".

Op bl. 7: „XII." als custos, dat in de 2e uitgave midden onder 't vers staat.

„Versameling . . . . Buytenspoorige// . . . in den Jaare// 1720."

Als in de tweede uitgave.

*c.*

Tekst in 31 bladzijden in-fol. met signatuur: A,B,B2, C,C2, D,E, E2, F,F2, G,G2, H, tweede half vel van H zonder letter.

„Versameling . . . Wind- en Actie-Handel, . . ."

„De actionisten . . . . Wind-Negotie."

Als in de tweede uitgave.

„Op de Kwynende . . . klink-digt."

| | Blz. | |
|---|---|---|
| De Windthandel van Koopmanschap, Verzekeringe, en Belleeninge (*sic*) Verworpen door besluit van de Ed: Mog: Heeren Staten van Frieslandt, op den Landtdag plegtig vergadert binnen Leeuwarden, den 15 van Wynmaandt, 172(0)". Onderteekend „R. F." | | „De Windthandel .... Beleeninge .... E ... 1720." |
| „Quinquenpeaux, Bombarie, of Roskam voor de dolle Actionisten. Landgezang. | 2—4 | „Quinquenpoix, Bombarie, of Roskam v[illegible] de dolle Actionisten." |
| Quincampoix, Bombario, of Roskam voor de Actonisten (*sic*) vervolgt. Landgezang. | 4—6 | „Quincampoix, .... Actionisten vervolgt." |
| Op de tegenwoordig in zwang gaande actiehandeling. | | |
| *O cives, cives, quas vos dementia cepit?*" Onderteekend: „S.P.Q.A." | 6 | „*O Cives, .... quæ...*" |
| „Op het Octroyeeren, Permitteeren en Consenteeren der Compagnien en Verkoopinge der selver Actien. | 6 | |
| Beurtzang over den Actie-handel tusschen een Geldersman en Hollander | 6—7 | |
| Wind-zang op de Commerlyke Commercie, of Wind-zang van 't// Jaar MDCCXX. Op de Wys van" enz. | 7—8 | „Wind-zang ..... of Wind-//zang ...." |
| „Let op 't end. | 8 | |
| Op den Windhandel. Klinkdicht. | 8 | „Op den Windhandel. Klink-dicht." |
| Merkurius onder de Actionisten, of Quinquenpoix in Allarm, over 't daalen van de Zuidzee Acties. | 9—11 | |
| Mercurius Koolverkooper in de Quinquanpoix, en Oogmeester onder de Actionisten. | 11—13 | |
| 't Gesternte aan 't Firmament", enz. | 13 | |
| „Na-berigt." | (14) | |

Ook deze afdeeling werd uitgebreid en in 16 bladzijden in-fol. met de signatuur E, (vel F zonder signatuur), G en H zijn de volgende stukken nog opgenomen:

„Klagt En Raadsvergadering der goden, Over 't Wisselvallig actie-jaar

| | |
|---|---|
| „De Windthandel . . . Versekeringe, en Beleeninge . . . . . . Ed. Mog. . . . Vrieslandt . . . . Leeuwaarden . . . 1720." | „De Winthandel . . . . Versekeringe. en Beleeninge . . . . Ed. Mog Heeren . . . . Vries·landt . . . Leeuwaarden . . . 1720." |
| Als in de tweede uitgave. | Als in de tweede uitgave. |
| Als in de tweede uitgave. | Als in de tweede uitgave. |
| „Op den . . . . actiehandeling." | „Op de . . . Actiehandeling". |
| „*O Cives*, . . . *quæ*. . ." | „*O Cives*, . . . *quæ*. . ." |
| „Op het . . . Permiteeren. . ." | „Op het . . . Permiteeeren (*sic*) en Censenteeren (*sic*) . . ." |
| | „Beurtzang . . . . Hollander." |
| | „Wind-zang . . . Wind zang van 't//. . . ." |
| Als in de tweede uitgave. | |
| | „Klagt . . . Over 't . . . . actie jaar . . . . . werk . . . ." |

| | Blz. |
|---|---|
| 1720. of Jupiters besluit en vonnis Over 't Werk van Quinquenpoix. | 15—22 |
| Quincampoix, Bombario, Of roskam Voor de dolle actionisten landgezang. | 23—25 |
| Den Nieuwen en Tweden Eolus Jan Lauw, of de Papieren Eeuw. | 25 |
| Tydvers. | 26 |
| Generaal Register van het gene in dit Boek is begrepen en gevoeglyk in order volgt." | 26 |
| Bladzijde 27 en 28 bestaan niet. | |
| „De Wind Negotie, Of invendutie papier Onder oud goed te koop. klugt-spel." | 29—30 |
| Het „Aan den lezer", wat bij 't origineel vóór dit stukje staat, is er hier achter gedrukt. | |
| „De heer Law in zyn sondaags pak. | 30—31 |
| Op Rotterdams nagtnegoty." | 31 |
| Bl. 32 is niet bedrukt. | |

*d.*

De vierde afdeeling van den tekst bestaat uit 8 niet gepagineerde bladzijden, zonder signatuur.

„Papegaay of actie-kaart-//klap, tot Verklaaringe van de actie-//speelkaart. genaamd Aprilkaart.// of Kaartspel van Momus, naar de nieuwste// Mode."

*d.*

Tekst op 8 gepagineerde bladzijden, m de signatuur: A, A2, B, tweede helft v B zonder signatuur.

„Papegaay of actie-kaart.// . . ."

*e.*

Deze afdeeling komt in de „editio princeps" niet voor.

*e.*

Deze laatste afdeeling van den tekst besta uit 10 blz. in-fol met de signatuur A, A B, B2, 't halve vel C zonder letter.

Blz

„Copye Van een brief, Geschreeven aan de Heer N· N. Waar in wordt vertoond het bedrog en schadelykheit

„Quimcampoix . . . of . . ."

„Den . . . Eölus . . . Law . . ."

„Generaal Register . . . het gene dit . . ."

„De Wind Negotie, of . . . te koop. . . ."

„Aan den lezee." (*sic*).

„Aan den Lezer".

Het onderscheid tusschen blz. 29 tot 31 in deze uitgave en de vorige is duidelijks merkbaar uit het N. B. op bl. 29. Hier staat daarin: „iemant" in de vorige „imant".

*d.*

Tekst als in de tweede uitgave op 8 ge- gineerde bladzijden met de signatuur A er onder de „u" van „beurs", bij de 2e der de „r".

*d.*

Tekst op 8 niet gepagineerde bladzijden, signatuur A (geen A2) hier onder de „e" van „beurs", B bij beide vorige onder „men", hier onder „dat".

„Papegaay of actie-kaart-//. . ."

*e.*

Tekst als in de tweede uitgave met de gnatuur A, A2, B, B2, C.

*e.*

Tekst als in de tweede uitgave met de signatuur der derde.

| | Blz. |
|---|---|
| „Copye Van een brief' . . . N.N." der als 2e uitgave. | 1—3 |

| | Blz. |
|---|---|
| „Copye . . . brief, . . . Geschreven . . . N N. . . . schadelykheid . . ." | 1—3 |

B

het welk legt in de opgeregte Compagnie van Negotie, Assurantie, &c. 1–

Twee brieven, De eerste aan de Heer N. N. Tot Antwoord op de Brief van de Heer A. Z. En de tweede, een Weder-antwoord van de Heer A.Z. aan de Heer N.N.

Waar in de Compagnie van Assurantie en Beleninge, &c. in de Zuydhollandse, Zeeuwse, Gelderse en Overysselse Steden worden onderzogt, der zelver schadelykheid en bedrog klaarlyk worden aangetoond. 3–

Copye Van een derde brief, Geschreeven aan de Heer N.N. Wegens de Opkomst en beginsel der Actie -Handel, derzelver voortgang en genoegzaame Ondergang. zo in Vrankryk, Engeland en Holland, en verscheide voornaame Voorvallen, in dezelve Opgekomen. 5–

Copye Van de vierde brief, Geschreeven aan de Heer N. N. Wegens de Opkomst of beginsel der Actiehandel, derzelver voortgang, en genoegzaame ondergang zo in Vrankryk, Engeland en Holland, en verscheide voorname voorvallen in dezelve Opgekomen." 7–

Bladzijde 10 is niet bedrukt.

| | Blz. | | Blz. |
|---|---|---|---|
| Twee brieven ... Zuydhollanse ... lerse ..." | 3—5 | „Twee brieven ... Zuddhollanse (*sic*) Gelderse ... derzelver. . ." | 3—5 |
| Copye ... brief. ... 2o (*sic*) in nkryk ... deselve. . . ." | 6—7 | „Copye ... brief' ... en beginzel ... zo ... dezelve. . . ." | 6—7 |
| | | „Copye .... opgekomen." | 8—10 |

## AFZONDERLIJK GEDRUKTE STUKKEN.

### 3524*a*. Stukken ook voorkomend in den tekst van 't „Groote tafereel".

1. „Versameling . . . van alle de projecten en conditien" enz.

Ik neem deze verzameling, waarvan de volledige titel op blz. 387/88 voorkomt, het eerst op, omdat ook daarin de conditien zijn afgedrukt, waaruit afdeeling *a* van den tekst van het „Groote Tafereel" bestaat. De orde volgende, waarin ze dáár zijn opgenomen, vindt men ze in dit belangrijk werk op de aangegeven bladzijden, voor 't meerendeel, zooals men zien zal, in het tweede deel:

Gouda II, 7—10; Harlingen II, 96—99; Vlissingen II, 92—95; Dordrecht II, 10—13; Hoorn II, 39—42; Purmerend II, 48—51; Monnikendam II, 51—57; Alkmaar II, 63—67; Edam II, 43—47; Medenblik II, 57—61; Enkhuizen II, 67—71; 's Gravenhage II, 17—19; Gelderland II, 175—180; Muiden II, 20—24; Utrecht II, 100—109; Naarden II, 24—27; Weesp II, 27—31; Zwolle II, 109—114; Generale compagnie te 's Gravenhage [1]) I, 80—82; Project eener compagnie te Amsterdam (in de „Aanwyzinge" „Een dito" genoemd) II, 216—232; (hierop volgt in 't „Groote Tafereel" de Memorie, voorkomend in Deel I, 99—105, in de „Aanwyzinge" niet vermeld); Oplossing der tegenwerping tegen de assurantie-compagnie te Amsterdam II, 240—249; Generale assurantie-compagnie der Vereenigde Nederlanden I, 67—74; Hasselt II, 121—124; Kampen II, 115—120; Schiedam II, 13—16; Middelburg (twee compagnien) II, 79—87; Veere II, 88—92; Delft II, 4—7; Rotterdam II. 1—4.

Verder vindt men in dit tweede deel op blz. 32—38, de conditien door Gabriël de Souza Brito, te 's Gravenhage, ontworpen om de Zuidhollandsche kompagnien te vereenigen; op blz. 72—78 is een dergelijk plan van de Souza tot vereeniging der Noordhollandsche kompagniën afgedrukt. De Conditien van Steenwijk vindt men II, 124—130 en van dáár tot bl. 143 Bijvoegsels op de Conditien van Muiden, Naarden, Alkmaar en Monnikendam, Vlaardingen, Maassluis, Brielle, Woerden; tweede inschrijvingen van Gouda en Emden zijn te vinden op bladzijde 144 tot 174. Op blz. 181—214 vindt men „Redenen tegens het opreghten van Comp. tot Amsterd." en in 't algemeen.

---

1) In de „Aanwyzinge der projecten" op bl. 26 van afdeeling *a* van den tekst van 't „Groote Tafereel", is Amsterdam foutief als plaats aangegeven. In de hier beschreven „Versameling" volgt op de „conditien" het generaal project dezer haagsche compagnie (blz. 82—88).

Het „Project" van Hamburg beslaat blz. 214—216. De veranderingen der conditiën van Veere, Monnikendam, Kampen, Embden, de Tweede inschrijving van Rotterdam, de veranderingen van Hoorn, Dordrecht en Enkhuizen, komen op blz. 232—239 voor Het „Project" van Gabriël de Souza Brito om te 's Gravenhage een Kamer van Commercie op te richten volgt dan op blz. 250 tot 159 (*sic*! voor 259). Een uittreksel uit de „maandelijcke Amsterdamsche Postryder van October 1720.," „teegens de instellingen van dese Compagniens," (blz. 259—261) en een dergelijk uit het „Dagelijcks verhaal de(r) voornaamste Nouvelles in bysondere gevallen, toegelatene uytsighten en redeneringen in die van den twaalfden tot den negentienden October 1720.," (blz. 261—263). een „Extract" uit „De slechte tydt door den Actie-handel vernietight, en de goude Leeuw (*sic* voor Eeuw) herstelt." (blz. 263—266); een „Brief, wegens de considerabele dalingh der Actien in de Zuydtzee Compagnie, en Concept over de mooglijckheyt en middelen van redres." (blz. 267—283 gaan vooraf aan de bepalingen omtrent de „Tweede Inschryving in de Compagnie tot 's Gravenhage." (blz. 284—286). Daarop volgen „Nader veranderinge in de Conditien van ... Monnikendam en Edam (blz. 287—288) en van hier tot op bl. 306. plakaten op verschillende tijden uitgegeven „Wegens de Negotien in Actien op tydt."; de boven reeds aangegeven onderwerpen der blz. 307—311, een „Discourse over de Winden." (blz. 312—319) en een plakaat van 1695 tegen de loterijen besluiten dit deel.

Het eerste deel, dat, zooals men boven reeds zag, door zijn inhoud minder direkt in verband staat met het „Groote tafereel", bevat in hoofdzaak het volgende:

Project van Gabriël da Souza Brito tot het oprichten van een „generaale Compagnie op de manier van de Royale Banck van Engelandt," waarin de Westindische Compagnie zou worden begrepen (blz. 7—52). Project van 1714 om de W. I. Compagnie te doen overgaan aan de O. Indische (blz. 53—66). Op de boven reeds vermelde Conditien: I, 67—74 en 80—88, volgt dan al weder een Concept van Gabriël da Souza Brito, nù om een vereenigde Societeit van Schiedam, Brielle, Vlaardinge en Maassluis op te richten (blz. 89—98). De inhoud van blz. 99—105 is hierboven reeds aangegeven, op blz. 106—108 komt het plakaat tegen de Beunhazen voor, lager onder de afzonderlijke stukken te vinden. Dan volgt weder een project van den onvermoeiden da Souza voor een Leidsche Compagnie (blz. 109—116) en op de blz. 117—119 is het Raadsel (zie onder No. 3524*b*) afgedrukt. Blz. 120—123 bevat een Project voor Woerden, dat niet in den tekst van 't „Groote Tafereel" voorkomt. Een extract uit de vier brieven aan N. N. (afdeeling *e* van den tekst van het Groot Tafereel) vult de blz. 124—158 òf, mèt de toevoegsels, tot bl. 166; daarop volgt een uittreksel uit „Remedien tegens de hedensdaagse Siekte

der Actionisten" (zie No. 3524*b* volgnommer 17) (blz. 166—169). De handel op straat Davis, Groenlandvaart en visscherij, (blz 170—209): het ruineeren der turksche roovers (blz. 210—221); ontwerpen tot herstel van de hollandsche scheepvaart (blz. 221—244). De „Historische en Geographische beschryving van Missisippi" en „Van de Colonien, die de Europeers sedert eenige Eeuwen in de Oost- en West-Indien hebben opgerecht." volgt op de mededeeling van eenige brieven van notificatie door de kompagniën te Medemblik, Hasselt, Veere, Vlissingen en Emden gezonden aan hare inschrijvers en vangt aan op bl. 249. De voornaamste der genoemde koloniën zijn: l'Isle Royale, Louisiana, Fransche Westindische Compagnie, Fransche O I. Compagnie, Darien, Guyana, Kaap de Goede Hoop, de Eilanden van Diego Rodriguez, Bourbon, Pines (waarvan het verhaal loopt dat één Engelschman en eenige vrouwen door schipbreuk daar aan land gekomen, zich in korten tijd zóó vermenigvuldigden, dat men in 1688 daar een volkrijke kolonie vond) de kolonien der Franschen, Engelschen, Hollanders, Spanjaarden, Portugeezen en andere natien in Amerika en Afrika terwijl dit stuk besluit met eenige opmerkingen „over de onbekende Weereld tegen het Zuyden." over den „Handel van Ostende op Asia," enz. en met een fransch versje op „La Compagnie de Missisippi". door den verzamelaar, in hollandsch proza vertaald, daarbij gevoegd. Dit alles beslaat de blz. 249 tot 309, waar het „Seventiende Stuck" aanvangt. „Behelsende een algemeene Aanmerking en korte herhaling van 't voorgevallene in 't Jaar 1720, aangaande de Actie-handel.", dit loopt tot bl. 318; de laatste negentien blz (318—336) bevatten wijzigingen van verschillende „Conditien", een beschouwing over de Maanden en een „Ordonnantie van onderlinge Assurantie op het... verongeluckken (*sic*) der Schepen... van den Briel afvarende".

Hiermede is in beknopten vorm den inhoud van dit hoogst belangrijk werk wedergegeven, wat misschien den een of ander niet onwelkom zijn zal.

Van de overige, in den tekst van het „Groote Tafereel" voorkomende, stukken [1]) zag ik de volgende afzonderlijk:

2*. „Conditien, volgens welke de Edele Mogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht den 9. September 1720 Octroy hebben verleent, tot het oprechten van een Provinciale Compagnie van Commercie, Asseurantie &c." (*a*. 10).

Origineele? uitgaaf der Conditien dezer Compagnie, die zich o. a. ten doel stelde door een gegraven kanaal van de Zuiderzee naar de stad,

1) Een * achter het volgnommer wijst aan dat het vermelde stuk ook in deze kollektie aanwezig is; letter en cijfer achter den titel geven afdeeling en bladzijde van den tekst van het „Groote Tafereel" aan, zooals die te vinden zijn in den vergelijkenden staat der uitgaven op blz. 392—401 hier voren.

Utrecht tot een havenstad te maken! 4 blz. in-fol. met het wapen der provincie bovenaan de eerste bladzijde en het adres van Jacobus van Paddenburg te Utrecht onderaan de laatste. Deze Conditien zijn, met enkele afwijkingen en bijvoegingen, opgenomen in afdeeling *a* van den tekst van het Groote Tafereel der dwaasheid, bl. 10.

3*. (G. Tysens). „De windhandel, of bubbles compagnien. blyspel. (Vignet: bloemen.) Gedrukt in Quinquenpoix. By Bombario." z. j. Titel en 54 blz. kl. in-8°. (*b.* 1—9).

4. (G. Tysens). „De windhandel, of bubbles compagnien. blyspel. (Vignet: een medaillon in cartouche, versierd met allerlei muziekinstrumenten; in het medaillon een haas in een bosch.) Te Amsterdam, Gedrukt by Hendrik Bosch, over het Burger Meisjes Weeshuis, 1720." (VIII waaronder titel en titelplaat), 54 (en II) blz. in-8°.

De twee ongenommerde bladzijden aan het einde bevatten den „Actionisten-Zang.", op muziek, waarvan in het „Aan den lézer." gesproken wordt. Eerste stukje in een bandje, dat den algemeenen (voorshandschen) titel heeft: „Tooneelpoëzy van G. Tysens. Tweede deel." ***Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*** te Leiden.

5 (G. Tysens), „De bedriegelyke actionist, of de nagthandelaars. blyspel Gedrukt in Quinquenpoix of Bombario." Z. pl. o. j. 32 blz. kl. in-8°. Met titelplaat. (*b.* 10—17).

Op de titelprent zijn twee oude houtgravuretjes boven elkaar afgedrukt, die met den windhandel niets hebben uitstaan; 't bovenste, met den titel als opschrift, stelt de graflegging eener vrouw voor, in een kerk en in den nacht, zooals blijkt uit den man, die met een lantaarn bijlicht. Onderaan is, met het opschrift: „'t Koffi Huis van de Stok.", een serenade of andere muziekuitvoering op straat afgebeeld; op den titel, als vignet, een even groot plaatje: een gezelschap van dames en heeren. In de ***Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek.***

6. (G. Tysens), „De bedriegelyke actionist, of de nagthandelaars. Zynde het Vervolg op den windhandel. blyspel. (Vignet: „Kies voorzigtig.", naar en door A. van der Laan.) Te Amsteldam, By Hendrik Bosch, Boekverkooper over 't Meisjes Weeshuys, 1720." Titel, II en 46 blz. kl. in-8°. Met titelprent en een verklarend vers daartegenover op 1 bl. kl. in-8°.

In een „Aan den lezer." beklaagt de schrijver zich, dat men voortgaat op de schouwburgbiljetten te zetten dat zijn „Windhandel" een navolging van Langendijk was, ofschoon hij dit in een korte voorrede van den tweeden druk had tegengesproken. Verder verzekert hij dat hij geen bepaalde personen op 't oog heeft gehad in dit blijspel. Zie voor de titelprent Muller No. 3625.

Tweede stukje in „Tooneelpoezy van G. Tysens. Tweede deel." ***M. d. N. L.*** Ook afzonderlijk in de ***Amst. Univ. Bibl.***

7*. „Quincampoix, of de windhandelaars. blyspél. door Pieter Langendyk. Zo als het op den Amsterdamschen Schouwburg vertoont wordt. (Drukkersmerk: „Perseveranter".) t'Amsterdam, By de Erven van J. Lescailje en Dirk. Rank. op de Beurssluis. 1720. Met Privilegie" 55 blz. kl. in-8°. (*b*. 18—24).

8. „Quincampoix' of de windhandelaars. blyspél. door Pieter Langendyk. Zo als het op den amsterdamschen schouwburg Vertoont wordt" Z pl. o j. 28 blz. (waaronder de voorshaudsche titel) in-8°.

9. „Quincampoix. of de windhandelaars; blyspel. door Pieter Langendyk Te Amsterdam. by Abraham Mars. Met Privilegie.' z j. 54 blz in-8°.

10. „Drie blyspelen; door Pieter Langendyk. Schiedam. H. A. M. Roelants. 1852." in-12°.

Hierin: „Quinquenpoix of de windhandelaars." en „Arlequyn actionist"

11. „Arlequyn actionist. kluchtig blyspél. Gevolgd naar het Theater Italien. Door Pieter Langendyk. (Vignet: Bloemvaas in houtsnede.) Te Amsterdam. By de Erven van J. Lescailje en Dirk Rank En mede te bekoomen by Joannes Oosterwyk." z j. (1720). Met den titel 18 blz. gr. in-4°. (*b* 25—27).

Zeer zeldzame afzonderlijke uitgave van dit op verscheidene wijze gedrukte tooneelspel. waarvan door de Regenten van het Wees- en Oude Mannenhuis op 11 Oktober 1720 aan de uitgevers het recht van uitgave was verzekerd.

In het tweede tooneel zegt Arlekyn o. a.: op de vraag:

„Nu, Arlequyn, laat zien wat je in de kist zult pakken"<br>
„Daar's drie gros pypen, die 'k heb in Tergou doen bakken<br>
En tien pond edel kruid. van 't allerbeste soort,<br>
Dat 'k heb ontboden van het eiland Amersfoort.<br>
Daar's hylik'maaker. en een pakje *kennekaarten*. [1])<br>
Een pot Schiedammer spek. en Weesper varkenstaarten.<br>
Een groote gaper. die gestaan heeft op 't Rokkin.<br>
. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .<br>
Daar 's nog een rotteval." enz.

Komt voor in het exemplaar van het „Groote Tafereel" van de *M. d N. L.* te Leiden en in dat der *Bibliotheca Duncaniana* te 's Gravenhage. Los ex. in de *Univ. Bibl.* te Utrecht

12*. „Arlequyn actionist. kluchtig blyspél. Gevolgd naar het Theater Italien. door Pieter Langendyk. (Drukkersmerk: „Perseveranter".) t' Amsterdam. By de Erven van J. Lescailje en Dirk Rank. op de Beurssluis. 1720. Met Privilegie" 24 blz kl. in-8°. *Amst. Univ. Bibl.*

13*. „Het dolhuis der actionisten. kluchtspel. (Vignet geornamenteerd

1) Zie de noot op bl. 310 hier voren.

met roos in 't midden, waaronder wapenschild.) Gedrukt voor Japikvaer." Z. pl. o. j. 32 blz. kl. in-8°. Laatste bladzijde niet bedrukt. Op bl. 31 het jaartal MDCCXX. (*b*. 28—32).

14*. „Het dolhuis der actionisten. kluchtspel. (Bloemvignet.) Gedrukt voor Japikvaer." Z. pl. o. j. 32 blz. kl. in-8°. Laatste bladzijde niet bedrukt. Op bl. 31 het jaartal MDCCXX. *Amst. Univ. Bibl.*

15. „Het dolhuis der actionisten. kluchtspel. Tweede druk. (Vignet: Bloemtak.) Te Haarlem. Gedrukt voor Japikvaer, In 't bubbel actie Jaar. 1720." 32 blz. (met titel) kl. in-8°. (de laatste blank). *Kon. Bibliotheek.*

16. „De actionisten reisvaardig naar Vianen, Of 't uiteinde der windnegotie. (Vignet: Bloemvaas.) Gedrukt in de Uitverkogte Actiekramer, by de Project blázende Eolus." Z. pl. o. j. Titel en 46 blz. kl. in-8°. (*b*. 33—42).

Derde stuk in „Tooneelpoezy van G. Tysens, Tweede Deel." *M. d. N. L.* Ook in de *Amst. Univ. Bibl.*

17*. „Nederland in gek heit' staat en zinnespel. Op de wind negotie. Door Jacob Kleiburg. (Vignet: „E musis æternitas".) Gedrukt voor den Autheur." Z. pl. o. j. Met den titel 48 blz kl. in-8°. De laatste bl. blank. *Amst. Univ. Bibl.* (*b*. 43—48).

18. „Krispyn bedrieger, en bedrooge actionist. kluchtspel. Onder de Zinspreuk. (die in 't Vignet voorkomt) „E musis æternitas" (gravure naar en door F. Ottens.) Gedrukt voor den Auteur. 1721." Titel, II en 24 blz. kl. in-8°. *Amst. Univ. Bibl.* (*b*. 48—52).

19*. „De actionisten in 't dolhuis, of de verydelde wind negotie." (*c*. 1).

Opschrift van een vers van drie koepletten, één van acht- en twee ieder van zes regels, in boekdruk, op één vel br. in-fol. en aanvangende: „Sta Vremdeling! zie hier een trots Gebou vol zotten." enz Veel betere afzonderlijke druk van het vers ook voorkomende onder No. 3632 der bijprenten. Ook is dit vers 't eerste in het geschriftje in-4°.: „Verscheyde gedigten Op de windt negotie." (Zie volgend nommer).

20*. „Verscheyde gedigten Op de windt negotie. Bombardium." (*c*. 1 en 6).

Vlugschrift in boekdruk van 8 blz. in 4°., bovenstaanden titel er onder begrepen en de laatste bladzijde blank. In deze bladzijden zijn afgedrukt de volgende gedichtjes: „De actionisten in 't dolhuys, Of de verydelde wind negotie." (zie voorgaand nommer); „Op de pest der windt-negotie."; „De B — Knecht spreekt." en „Op het Octroyeeren, Permitteeren en Consenteeren der Compagnien en Verkoopinge der silver Actien". (Muller No. 3683). *Kon. Bibl.*

21*. „Pryscourant der actien, of de nieuwmodese actiekramer" (*c*. 1—2).

Opschrift boven een gedicht van twee-en-vijftig regels, op vier bladzijden in-4°., in boekdruk, aanvangende: „Hoort Stélui, Burgers, Boeren, hoort! 'k Heb Actien van alle zoort," enz 't Resultaat voor den dichter is dat

geen enkele der vele hollandsche compagnien deugt. In het „Groote Tafereel", is 't vers zes regels grooter, die er aan 't eind zijn bijgevoegd. *Kon. Bibl.* Zie ook onder de bijprenten hierna, Muller No. 3635.

22*. „De windthandel van koopmanschap, verzekeringe, en beleeninge verworpen, Door besluit van de Ed: Mog: Heeren Staten van Frieslandt op den Landtdag plegtig vergadert binnen Leeuwarden, den 15 van Wynmaandt, 1720." (*c.* 2).

Opschrift boven een 96-regelig vers, in twee kolommen, in boekdruk, door R. F., aanvangende: „Geroemt worde uwe naam, ô Vaders van den Staat, En Frieslandts Heerlykheit, die, na een ryp beraadt..... U houd aan d' oude wyze." enz. 1 blad in plano, met adres: „Te Franeker. Gedrukt voor Nikolaas Schotanus, Boekdrukker op de Koornmerkt, 1720."

23*. (G. Tysens). „Quinquenpoix Bombario. Elk bewaard zyn Beurs."

Opschrift boven de titelprent van: „Quinquenpeaux, Bombario, of roskam Voor de dolle actionisten. Landgezang. Door Philadelphus. Fælix, qui sua sorte contentus." De titelprent heeft met den windhandel niets gemeens. Bovenaan zijn in een afzonderlijke omlijsting een haan, een zandlooper, een opzittende hond en twee vogels afgebeeld. Het onderste deel vertoont allerlei kinderspelen. Houtgravure in-8°., door F. Ieghers. Het vers is zeer scherp tegen den windhandel.

24*. (G. Tysens). „Quinquenpoix Bombario. Elk bewaard zyn Beurs."

Inschrift in een lint boven in de titelplaat van een werkje waarvan het eerste deel als boekdruktitel heeft: „Quinquenpeaux, Bombario, of roskam Voor de dolle actionisten. Landgezang. Door Philadelphus. Felix, qui sua sorte contentus." Tegenover het plaatje staat een 42-regelig gedicht van „Filips Piek" op den aktiehandel. Op het plaatje is de ingang van de Kalverstraat aan de Damzijde afgebeeld; het derde huis, dat verlicht is, moet het beruchte koffiehuis Quinquenpoix voorstellen; een menigte handelende, schreeuwende en vechtende joden en andere makelaars: een omroeper op den voorgrond, enz. Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr.

Dit, en de beide volgende deeltjes van den Roskam:

„Quincampoix, Bombario, of roskam.... Door Philadelphus. Sileni Alcibiadis. Twede deel."

„Quincampoix,.... Door Philadelphus. Fumus Gloria mundi. Derde deel" (ook afgedrukt in afdeeling *c* van den tekst van het „Groote Tafereel" blz. 2—6 en 23—25), zijn belangrijke stukjes voor de geschiedenis van den windhandel. Van dit eerste deel is de titelprent, hier boven beschreven, het leerzaamst, omdat ze een beeld geeft van de drukte, door den aktiehandel onder 't plebs in Amsterdam veroorzaakt, ondanks de braafheid der amsterdamsche regenten om geen eigen „compagnie" toe te laten.

Bij het derde deel behoort de eerste staat van het plaatje kl. langw. in-4°., hier voren onder No. 59 van 't „Groote Tafereel" beschreven.

25. „Quinquenpoix Bombario. Elk bewaard zyn Beurs.

Quinquen peaux

Bombario, of

Ros- kam

C. IVLIVS PP IMPERATOR

Voor de Dolle Actionisten.

land-gezang.

Door Philadelphus.

Fœlix, qui sua sorte contentus."

Z. pl. o. j. 4 blz. in-4°. *Kon. Bibliotheek.*

Opschrift van dit, nu als volksliedje op grauw papier gedrukte, vers van G. Tysens; met het borstbeeld van Julius Cesar in de opengelaten ruimte binnen het randschrift. Dit is zeker de uitgave waarover T. zich beklaagt; zie de noot der prent „Schyn bedriegt" (plaat 28 van „het Groote Tafereel der dwaasheid").

26. „Op de Tegenwoordig in zwang gaande actiehandeling. O cives, cives, quae vos dementia cepit?" (*c.* 6).

Gedicht van zes-en-dertig regels, onderteekend „S. P. Q. A." op 1 blad br. in-fol. *Kon. Bibliotheek.*

27*. (J. Goeree), „Wind-zang, Op de Commerlyke Commercie, of wild zang Van 't Jaar MDCCXX. Imprimé dans la Ruë de Quincampoix, pour les Amateurs des Actions. Chez A. Bombario." (*c.* 7—8).

Titel van een vlugschrift van 16 blz. in-8°., in dichtmaat, den windhandel op de Beurs te Amsterdam beschrijvende en met een titelprent, volgens het daartegenover geplaatste verklarend gedicht (eerste bladzijde van den tekst), een dekenverkooper voorstellende, die zingt:

„Ik roepe wel met Deekens,  
Maar niemant koopt 'er wat;  
Dit zyne geen goe teekens!  
Maar 'k heb het al gevat;  
De *Zuide* en *Weste Winden*,  
Daar 't alles nu van kraakt,  
Die hebben deze Vrinden,  
Te moedernaakt gemaakt." enz.

Achter den zanger staat een zuil met het borstbeeld van „Fred: Hend:k" er op, waartegen verschillende naakte personen opklimmen; rechts daarvan de poort van Vianen, waardoor verscheiden naakte menschen de stad ingaan. Zie voor de beteekenis daarvan bladzijde 14 in afdeeling *c* van den tekst.

28. (J. Goeree), „Wind-zang, Op de Commerlyke Commercie, of wild-zang Van 't Jaar MDCCXX. (Vignet: Geornamenteerd masker.) Imprimè dans la

Ruë de Quincampoix, pour les Amateurs des Actions. Chez A. Bombario" z. j. 8 blz. in-8°.

Het versje: „De Dekeverkooper zingt" enz. komt voor op bl. 8 (niet gepagineerd).

29. (J. Goeree), „Wind-zang, Op de kommerlyke Commercie, of Wild-zang Van 't Jaar MDCCXX."

In: Jan Goeree, *Mengelpoezy*. (Vignet: „Rust ik, zo roest ik.") t' Amsterdam, By Johannes Pauli, en De Janssoons van Waesberge. MDCCXXXIV. afd. Mengeldichten: onderafd: Gezangen. blz. 300—307. aldus verdeeld: op bl 300 het versje: „De Dekeverkooper zingt in t voorbygaan," op bladz. 301—2 de prent bij Muller vermeld onder No. 3623, en het vers met bovenstaand opschrift op bl. 303—307.

30*. „Let op 't End." (*c*. 8).

Opschrift van een sonnet, in boekdruk, op één vel br. in-fol. en aanvangende: „Met Muts, en Pekbroek is het vry gewest gewonnen;" enz. Het komt voor in „Hollands dolle windhandel;" (zie het volgend nommer), en ook onder „Het klaagende Amsteldam," enz. (zie nommer 33 hierna).

31*. „Hollands dolle windhandel; in verscheide gedigten."

Voorshandsche titel van acht bladz. kl. in-8°., in boekdruk, bevattende enkele versjes op den windhandel, in Gelderland verboden, op bl. 7 is het sonnet „Let op 't End." (zie het vorig nommer) afgedrukt, nu met het opschrift: „Voor 't ende de last."

32*. „Het klaagende Amsteldam, aan alle welmeenende heeren kooplieden, over den verderffelyken windhandel."

Opschrift boven een sonnet, onderteekend „Pro patria et libertate.", in boekdruk. 1 vel br. in-fol.

33*. „Het klaagende Amsteldam, Aan alle welmeenende Heeren kooplieden, over den Verderffelyken windhandel."

Het zelfde vers van 't vorig nommer, nu in veel kompresser druk; door een fileetrand afgescheiden staan er hier, in twee kolommen, twee sonnetten onder, links met opschrift: „Op de Kwynende geld-zugt, van 't Jaar 1720. klink-dicht. Non habet eventus sordida præda bonos." (*c*. 1); rechts: „Let Op 't end." (*c*. 8).

34*. „Op den windhandel. Klinkdicht." (*c*. 8).

Opschrift boven een sonnet, aanvangende: „Wat raazerny! wat drift! wat dolheid gaat ons aan!" enz. 1 blz. in-fol. in boekdruk.

35. „Merkurius onder de actionisten. Of Quinquenpoix in Allarm, over 't daalen van de Zuidzee Acties. (Vignet als bij Mercurius koolverkooper.) Gedrukt in Nergersland. Varende over de Zuidzee naar Oost-Indien." Z. pl. o. j. 14 blz. in-8°. (laatste pagina wit). (*c*. 9—10).

Zesde stukje in „Tooneelpoezy van G. Tysens. Tweede Deel." *M. d.*

*N. L.*, waar er als titelprent is bijgevoegd het plaatje „De Wareld vol Kool", met een Sphinx links op den voorgrond.

36*. „Mercurius Onder de actionisten; Of Quinquenpoix in Allarm, over het daalen van de Zuidzee Acties. (Vignet: Vliegende Mercurius met staf in de rechter- en verzegelden brief in de linkerhand.) Gedruckt tot Missisippi." Z. j. 16 blz. in-12°. (Uit een almanak).

37*. „Mercurius koolverkooper in de Quinquanpoix, En Oogmeester onder de actionisten. (Vignet: „De Wareld vol Cool Sonder Druk Geen Geluk.") Gedrukt tot Missisippi. By de Schottenaar, in de Vinder om door Kool naar Vianen te gaan." Z. pl. o. j. 14 blz. kl. in-8°. (*c.* 11—13).

Vijfde stukje in „Tooneelpoezy van G. Tysens. Tweede Deel." *M. d. N. L.* Ook afzonderlijk in de *Amst. Univ. Bibl.*

38. „Klagt En Raadsvergadering der goden, Over 't Wiszelvallig actie jaar 1720. of Jupiters besluit en vonnis Over 't werk van Quinquenpoix. (Ornament.) Gedrukt op den Olimph, by den scherp getongden Momus, in de twé windblázende Laplanders." Z. pl. o. j. Titel, II en 44 blz. kl. in-8°. (*c.* 15—22).

Vierde stukje in „Tooneelpoezy van G. Tysens. Tweede deel." *M. d. N. L.* Ook afzonderlijk in de *Amst. Univ. Bibl.*

39*. „Den Nieuwen en Tweden Eolus Jan Lauw, of de papieren eeuw.

Quidquid in altum
Fortuna tulit, ruitura levat.
Modicis rebus longius ævum est. Seneca in Agamemnone.

Tolluntur in altum,
Ut lapsu graviore ruant. Claudianus.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Horatius.

Tot Zwolle, By Jan Blank, Boekverkoper, in de Dieserstraat, 1720." (*c.* 25—27).

Titel van een gedicht van dertig 6-regelige koepletten, aanvangende: „Waar zyn de muiters altemaal Uit 't kerkerstormhol heen gevloogen?" enz. Ook dit vers, met den titel 8 blz. in boekdruk groot en onderteekend: „Nullum simulatum diuturnum.", geeft weinig nieuws voor de geschiedenis van den windhandel.

40. „De wind-negotie. of invendutie papier Onder oud goed te koop klugtspel. Te Amsterdam, (Vignet: geornamenteerd en gekroond wapenschild.) By Hendrik Bosch, Boekverkooper over 't Meisjes Weeshuis, 1720." 16 blz. kl. in-8°. (*c.* 29—30).

Op blz. 14—16: „Catalogus Van verscheide Comedien, die te bekomen zyn by Hendrik Bosch."

41*. „De wind negotie. of invendutie papier. Onder oud goed te koop. Klugtspel (Vignet: „Perseveranter") Tot Uytrecht. Gedrukt, by Imant en Niemand, in de Nieuwe Drukkery, voor aan de Nieuwe aanstaande Vaart, 1720." Met titel 13 blz in-8°.

Titel van een spotschrift op 't graven van een kanaal van Utrecht naar zee. De domtoren zou vuurtoren zijn en baak voor alle schepen, die uit de Zuiderzee naar Utrecht zouden gaan; maar... de graverij werd steeds uitgesteld en de akties daalden voortdurend.

42*. „De Heer Law in zyn Sondaags Pak." (c. 30—31).

Opschrift van een 50-regelig vers, in twee kolommen, in boekdruk, onder de afdruk eener houtgravure van veel ouderen datum, oorspronkelijk voorkomende op een pamflet door geen der pamfletbeschrijvers op 1662 vermeld en getiteld: „Beeren jacht, Het Tweede Deel van de recht-banck. Over d'Ongestadigheyt en Ongebondenheydt der weduwen Tot waerschouwinge van alle Mans-personen. Beschreven in 't Engels door den wel-gestudeerden Poët Ioseph Svvetnam. Edelman. t' Amsterdam. Gedruckt by Jan J. Bouman. Boeckverkooper/ woont op 't Water/ tegen over de Koorn-Marckt/ in de Lelye onder de Doornen/ 1662." 't Stelt een man voor, achter een tafel gezeten; aan iedere zijde der tafel staan drie vrouwen; de rechtsstaande schelden hem voor „dief", „schelm" en „sot"; die aan de linkerzijde voor „fielt", „gvyt" en „doegeniet". Het vers, waaruit voor den gang der zaken niets te leeren valt, vangt aan: „My lust, o groote Law, u wonderdaân te zingen." enz.

Eigenaardiger is een sonnet, eveneens in boekdruk, onder dit vers afgedrukt, met het opschrift: „Op Rotterdams nagtnegoty.". (c. 31) dat ik in verband met mijn opstel in den 6<sup>en</sup> jaargang van 't Rotterdamsche jaarboekje, afgedrukt vóór ik dit blad zag, hier in zijn geheel opneem:

„O Gerrit zaag g' eens op, wat zouwt ge zyn verwonderd,
Dat g'u geboorte Stad, zoo laf zoo Lauws gebragt,
Geen Koopmanschap by daag maar nu wel in der nagt,
Waar komt dit vuil van daan uyt d'afgrond op gedonderd.

Dees pest van Land tot Land te fel ons overrompeld,
Waar is u luister heen waar zytge toe gebragt,
Wat stond gy eertyds pal, van wie wierd gy veragt?
Geen Koning, nog geen Vorst, u oit heeft onderdompelt.

Staad als een rots eens pal dit wreede Monster dier,
Wie kan uw dere, zeg wat blixem of wat vier,
Gy hand vol Lands, o pronk en glory van de Weerelt.

Gy Bataviers eertyd zoo roemryk en vermaard,
Waar is u luister heen, uw glory wat's die waart,
Doet als in Phlips tyd, zo houd g'u meer bepeereld."

1 blad in-fol. Gravure langw. in-8°., z. n. v. gr. (Muller No. 3633; Stephens No. 1693).

43. „De heer Law. in zyn sondaags pak. Poetelyk geinventeert en retorykelyk gecomponeert. o Jan Babtista Houwaard Dit 's alles grillig zoo gy ziet Op maat. of zonder maat. 't is meer geschiet. (Vignet: Bloemtak.) Gedrukt in 't jaar van Quincampoix. Ter liefde van 't soort van Lomberdoix." Z. pl. o. j. 8 (titel en 6 ongepag.) blz. kl. in-8°.

Laatste bl. „Op Rotterdams nagt negoty." *Kon. Bibl.*

44*. „Copye van een brief, Geschreven aen de heer N N. Waer in word vertoond het Bedrog en schadelykheit het welk legt in de opgerechte Compagnien van Negotie, Assurantie, &c. (Vignet: Vruchten hangend aan een ornament.) t'Amsterdam. By Isaak Stokmans. Boekverkooper op het Rockin. by de Beurs." Titel en 10 blz. in-4°., de laatste bl. blank. (*e*. 1—3).

45*. „Copye Van een brief..... opgeregte..... &c. in de Noord Hollandse Steden. als mede tot Rotterdam. Delft. en Utrecht. &c. (Vignet: Vruchten hangend aan een ornament.) t' Amsterdam, By Isaac Stokmans. Boekverkoper op het Rockin, by de Beurs." Titel en 10 blz. in-4°.

Andere druk dan de in het vorig nommer vermelde.

46*. „Copye van twee brieven, De eerste van de Heer N. N. Zynde een Antwoord op de Brief van de Heer A. Z. En de tweede, een Weder antwoord van de Heer A. Z. aan de Heer N. N. Waer in de Compagnie van Assurantie en Beleninge, &c. in de Zuydhollandse. Zeeuwse. Gelderse en Overysselse Steden worden ondersogt. derselver schadelykheid en bedrog klaarlyk worden aangetoond. (Vignet: Bloemvaas.) t'Amsterdam, By Isaak Stokman. Boekverkoper, op 't Rockin." Titel en 10 blz. in-4°. (*e*. 3—5).

47*. „Copye van de derde brief. Aan de Heer N. N. Wegens de opkomst of Beginsel der Actie-Handel. der selver Voortgang en genoegsaame Ondergang. so in Vrankryk, Engeland, en Holland, en verscheyde voorname Voorvallen, in de zelve Opgekomen. (Vignet: Bloemvaas.) t'Amsterdam, By Isaac Stokmans, Boekverkoper, op 't Rockin." Titel en 10 blz in-4°., de laatste bl. blank. (*e*. 5—7; vierde uitg. 6—7).

48*. „Copye Van de Vierde brief, Geschreven aan de Heer N. N. Wegens de opkomst, of Beginsel der Actie Handel, der selver voortgang, en genoegsame ondergang, so in Vrankryk. Engeland. en Holland. en verschyde voorname voorvallen. in de selve opgekomen. (Vignet: Vruchten hangend aan een ornament.) t'Amsterdam, By Isaac Stokmans. Boekverkoper op het Rockin. by de Beurs." Titel en 10 blz. in-4° (*e*. 7—9; vierde uitg. 8—10).

## 3524*b*. Stukken *niet* voorkomend in den tekst van 't Groot tafereel.

1*. „**Ontwerp van een Commercie en actie handel, behelsende alle voordeele, die men sig verbeelden kan.**"

Opschrift boven een geestige spotternij, in handschrift op den aktiehandel in zijn geheel: een stuk voor zoover mij bekend, nooit in druk verscheren. Ik schrijf er daarom hier een gedeelte van af:

.1 Dewijle van overlang bevonden is, dat de *maankloot* niet ongelijk is aan onse aartkloot en dat er in de maan niet alleen vast land is met inwoonders bevolckt maar ook groote Zeèn en Rivieren waar door de maankloot seer bequaam is tot de koophandel soo zijn de regenten van *Utopia* voorneemens aan te gaan een Commerciehandel met d'inwoonders van de maan, sullende een Comp. daarvan werden opgeregt; waartoe genoodigt worde die genegen sijn te participeeren aan voordeele, soo groot als men sig verbeelden kan

2 De voordeele sullen te grooter sijn, omdat de toerusting tot den overtogt na de maan met veel kosten sullen vereijschen: de reise is niet verder als men afsien kan, men heeft geen swaare vaartuijge te bekostige, hoe ligter hoe beeter, Ja de ligste die men sig verbeelde kan jn de lucht gebruijckt te kunnen worde sijn de beste, hoedaanige vaartuijgen van hier na de maan ligter bedagt kunnen worden als kasteelen in de lucht te bouwen, t welck nogtants tot uijtvoering van and'ren hedendaagse ontwerpe noodig is. daar is niets in den weg, t welk den overtogt kan verhinderen als somtijds Wint en Wolcken, maar dewijle onder de actiehandelaars doorgaans een genoegsaem getal van Wintbreekers en Wintbuijle te vinde is, soo is dese swaarigheijt ligt te boven te koomen, te meer om dat Wint en Wolken niet verder kunnen hinderlijk zijn, als tot het uijterste van den Dampkring.

. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .

5 Behalve al het voornoemde, kan men sigh van dit ontwerp belove de voordeelē van alle and're ontwerpē, die hedendaags ingang hebben gevonden dewijle alle actie handelinge met 'er tijdt in dese actie handel sullen werde ingelijft, en tot deselve vervallen, en alle voordeele, die men sig in eenige actiehandel verbeelt, sullen met dese worde in een gesmolten." H. S. uit den tijd der aktien 3 blz. in fol.

In het vijfde tooneel van „Het dolhuis der actionisten." komt een gesprek voor over actiehandel op de maan.

2*. „Also myne Heeren, van den Geregte in ervaringe zyn gekomen/ dat op gisteren avond/ den 5. deser/ diversche Persoonen/ geassisteert met een groot getal jongens/ zig hebben verstout op den Dam om te draagen een stroje pop/ en onder dat omdragen diversche menschen feytelyk te aggresseeren/ vast te houden en van hare Hoeden en Paruyken te berooven/ dat zy haare insolentien al verder pousseerende/ zig hebben onderwonden met zeer veele feytelykheden en groote furie aan te vallen op zeker Huys/ staande voor aan in de Kalver Straat/ de Deur van 't gemelde Huys te forceeren/ de Glaasen met straatsteenen en stokken in te smyten/ ja selfs

hunne woede zo verre hebben den toom gevierd/ dat zy zig niet hebben ontsien de Dienaars van de Iustitie en de Nagtwagt/ als die haar in die seditieuse aggressie wilden beletten/ feytelyk te attacqueeren/ en selfs te quetsen: So is't, dat mijne voorsz. Heeren, willende dusdanige oproerige en pernicieuse samenrottingen van een hoop quaadaardige/ moetwillige/ en quade geintentioneerde Menschen/ waar door niet alleen de publicque rust werd gestoort en geschonden/ maar ook de goede Ingesetenen dezer Stede in notabel perikel werden gesteld/ tegen gaan/ hebben goedgevonden te ordonneeren en te statueeren/ ... dat niemand wie hy zy/ jong of oud/ zig zal hebben te vervorderen omtrent den Dam/ of elders/ eenige sodanige seditieuse samenrottingen te maken/ of by te woonen/ veel min eenige feytelijkheden in maniere voorsz. te plegen/ ofte imand wie hy zy te aggresseeren ofte te spolieeren/ op poene/ dat de Overtreeders van deze/ als oproermakers/ en perturbateurs van de publicque rust/ aan lijf en leven/ ofte andersints/ naar exigentie van saken/ zullen werden gestraft.

En ten eynde deeze des te beter mag werden agtervolgt en nagekomen/ zo beloven mijne Heeren van den Geregte aan die geenen/ die zodanigen feytelijken aggresseur zal komen te ontdekken/ zodanig/ dat in handen van de Iustitie komt te geraken/ en van't fait overtuygt/ een præmie van 600 gulden/" enz.

Publikatie in duitsche letter op één vel in-folio, in boekdruk, met adres van Jan Rieuwertsz. te Amsterdam 1720 onderaan en het wapen der stad er boven. Dit plakkaat „Aldus gearresteert en gepubliceert den 6. October, 1720. door W. Slicher, Hoofdofficier, door al de burgemeesters behalve L. Geelvink en door al de Schepenen met uitzondering van W. Boreel, W. Backer Dirksz. en N. Calkoen, verscheen naar aanleiding van den aanval op het huis Quinquenpoix, het koffiehuis waarin tijdens de actiekoorts 's avonds beurs gehouden werd.

3*. „Myne Heeren van den Gerechte der Stad Amsterdam ondervindende/ dat/ niettegenstaande de successive Keuren/ tot weeringe der Beunhasen/ bylopers en diergelyke/ van tyd tot tijd geëmaneerd/ egter deselve in vilipendie van de gemelde Keuren/ sig meer en meer verstouten/ omme allerley soorten van Maaklaardy te doen/ tot irreparabel nadeel aan de waare en reële Negotie/ en groot agterdeel van de Kooplieden en andere goede Ingesetenen deser Stede; so is 't, dat myne voorsz. Heeren/ .... Ordonneeren en Statueeren by desen:

Dat niemant/... geen Geswooren Makelaar deser Stede zynde/ zig zal hebben te vervorderen/ binnen deese Stad/ of de Vryheid van dien/ eenige Maaklaardy te doen/ .... insonderheyd mede niet in of wegens participatien in eenige Compagnien/ 't zy van Commercie/ Assurantie/ Navigatie/ ofte van wat benaminge deselve anders mogten zijn/" enz.

Eén blad br. in-fol. in duitsche letter, in boekdruk, in twee kolommen, met adres en wapen als op de voorgaande publikatie. Deze

werd, zeker in verband met den inhoud van de vorige, den 11 Oktober 1720 gearresteerd en dienzelfden dag afgekondigd. Hoewel goed gemeend, was 't wel wat laat, daar de windnegotie toen haar grootste kracht reeds verloren had.

Op de platen 18 en 27 van „Het groote tafereel" zijn deze publikatien te zien, als aangeplakt aan de deurpost van 't koffiehuis Quinquenpoix, rechts in de voorstelling (zie ook bl. 237 hier voren).

4° „Op en ondergang der actionisten." Z. pl. o. j. 8 blz. in-8°.

Op de laatste vier blz., met opschrift „Wind-negotie.", een tweede gedicht, ook voorkomende onder de bijprent Muller No. 3643 hierna.

5°. „Aanmerking Over het Ontwerp of Plan van een nieu te graven haven of kanaal, van de Stad Enkhuisen, door de Polder van Immenhorn; Volgens welke men zulks geenzints geraden agt te ondernemen; Met een verder Onderzoek en Verhandeling der hier neffens leggende ondiepten en zanden: Mitsgaders de behulpmiddelen, niet alleen tot voorkominge van verder verloop, maar ook tot herstellinge van vorige en genoegzame diepte der zandplaat; Als mede verbetering, en in staathouding van alle de havenen dezer stad. Te Enkhuisen, By de Wed. Jan van Giessen en Zoon, op het Zuiderspui in de Lootsman. 1721." Titel en 22 blz. in-4°.

In dit pamflet wordt, op zeer bezadigde wijze, 't voor en tegen van het plan der Compagnie van Commercie te Enkhuizen beredeneerd.

6°. „Notificatie." 8 blz. in-4°.

Opschrift van de volgende mededeeling van de „Compagnie van Commercie en Assurantie.", den 23 Juli 1720 te Gouda opgericht (zie de Conditien in afdeeling *a* van den tekst van het „Groote Tafereel der dwaasheid" op bl. 1): „De Directeuren en Hooft-participanten van de Compagnie van Commercie en Assurantie, opgeregt binnen de Stad Gouda, met Consent van de Ed. Groot Achtb. Heeren Burgermeesteren en Regeerders der voorsz. Stad, zullen met kennisse en voorweeten van dezelve Heeren Burgermeesteren en Regeerders, op Dingsdag, den 15. October deeses Jaars 1720, laaten doen een inteekening van drie Millioenen Guldens, of dertig Tonnen Gouds, waar van de uytdeeling (hier na beschreeven) by versterven van de eene Persoon op de andere overige zal vervallen, en genooten worden op de volgende Conditien."

Naar het mij voorkomt is dit voorloopig plan, dat volgens het onderschrift op de laatste bladzijde, „Aldus (is) gedaan ende gearresteert binnen Gouda den 23. September 1720." in 't volgend jaar eerst tot uitvoering gekomen. (Zie volgend nommer).

7°. „De Directeurs en Hoofdparticipanten van de Compagnie van Commercie en Assurantie binnen Gouda, zullen met kennisse van de Heeren Burgermeesteren en Regeerders der zelver Stad, laten doen een Inschryving, waer door men met een geringe Inlaag zal kunnen participeren aen groote

Uytdeelingen, die van nu af aen vast gesteld worden, op de nabeschreve Conditien." Z. pl. o. j. 8 blz. in-4°.

Opschrift boven de genoemde conditien, gedateerd uit Gouda 1 Juli 1721, en met adres van Andries Endenburg, stadsdrukker te Gouda, op de laatste bladzijde. Blijkbaar opgesteld met het doel om de in verval zijnde Compagnie tot meerderen welstand te brengen, zijn de condities dezer tontine zóó voordeelig gesteld, dat ze ook alweder de kiem van vernietiging in zich dragen.

8*. „Reglement op de Wisselbank Binnen Utrecht, Gearresteert op den 7^en^ October 1720. en Gepubliceert den 11 dito." Utrecht 1720. 8 blz. in-4°.

Ofschoon niet onmiddellijk in verband staande met de „Provinciale Compagnie" (zie No. 2 op bl. 404 hier voren), blijkt uit het geheele opzet wel, dat deze wisselbank door „Burgemeesteren en Vroetschap" opgericht werd met het doel de inschrijvers in die Compagnie financieel te hulp te komen.

9*. „Bekentmakinge." Utrecht, Thomas Appels en Jacob van Poolsum, 1721. 1 blad br. in-fol.

Deze bekendmaking, met het wapen der provincie bovenaan, is van den volgenden inhoud:

„Bewinthebberen der Utrechtse Provintiaele Geoctroyeerde Compagnie, maaken aan een yegelijck der Hooft-Participanten ende verder deel hebbende in haare Compagnie bekent:

Dat in Conformiteyt van Haar Eedele Mogende Resolutie de dato 5 November deeses Jaars 1721. gearresteert/ deselve Compagnie blijft ontheft van de Eerste Conditie van Haar Octroy/ namentlijck van de Last der vijf Guldens Jaarlijcx van yeder Actie te betalen/ als meede van het Graven van de Vaart na de Eem en Zuyder-Zee, by gemelte Octroy vermeld.

Ende ten eynde een yegelijck van voorzeyde gearresteerde Resolutie/ behoorlijck mogte weesen onderrigt/ soo is 't dat deese sal dienen tot een yeders Advertentie."

Dus geen renten en 't voornaamste werk niet uitgevoerd. Kommentaar is hierbij overbodig; al heeft de Compagnie nog langer bestaan, dan ik vermoedde, toen ik op bl. 252 hier voren schreef: „De kompagnie bezweek echter toch eenige jaren later." In 1726 ten minste leefde zij nog en gaf aanleiding tot veel onaangenaamheden, daar HH. „Bewindhebberen" eerst weigerden rekening en verantwoording te doen aan Commissarissen en „Geauthoriseerdens uyt de Hoofdparticipanten" en toen er eindelijk rekening gedaan werd, kwamen er schandelijke malversatien voor den dag; zooals b. v. dat er in de 2e Loterij op een lot, dat voor rekening der Compagnie gebleven was, ƒ10000 viel; in plaats van den participanten ten goede te komen, werd het lot geboekt als verkocht en de prijs als uitbetaald.

Uitvoerig wordt deze zaak behandeld in de „Memorie. strekkende voor Debat den Ed. Hove van Utrecht overgegeven uyt de name ende van wegen de aanwesende Commissarissen tot de Opsigte van de Provinciale geoctroyeerde Utrechtse Compagnie. en Geauthoriseerdens uyt de Hoofdparticipanten van deselve, als Debattanten

op ende jegens

De Rekeningen door Bewindhebberen van gemelde Compagnie aan deselve Commissarissen en Geauthoriseerdens van tyd tot tyd overgelevert als Rendanten. enz Z. pl. o. j. 126 blz. in 4°. Een der onderdeelen van deze rekening betreft een suikerraffinaderij. waarvan 't beheer ook al zeer veel te wenschen overliet.

10. „De redenen. Waarom het ongeraden is. Zodanige compagnien Van veele Millioenen guldens binnen deeze Stadt Amsterdam Te laten opregten in Materie van assurantie en negotie. Als waar toe thans alomme zo groote beweegingen werden gemaakt, zyn zeer veele, en ook gewigtig. en (onder anderen) mede deeze hier na volgende." Z. pl. o. j. Voorshandsche titel en 6 blz. (gen. 3 8), in 4°. *Kon. Bibl.*

11*. „De Redenen. waarom het ongeraden is, zodanigè Compagnien van veele Millioenen guldens binnen deeze Stadt Amsterdam te laten opregten in Materie van Assurantie en Negotie. als waar toe thans alomme zo groote beweegingen werden gemaakt. zyn zeer veele. en ook gewigtig, en (onder anderen) mede deeze hier na volgende." (Aan 't eind: „T Amsterdam, By Jan Boom, 1720"). 8 blz. in-fol. Opschrift boven de eerste bladzijde.

Een „Extract" uit dit werkje komt voor in „Verzameling Tot waarschouwinge voor de Nakomelinge" enz. II. 181. (Zie bl. 402 hier voren). *Kon. Bibl.*

12*. „Brief, wegens de considerabele daling der Actien in de Zuid-zee-Compagnie; en concept over de Mooglykheyd en Middelen van Redrés." Z. pl. o. j. 4 blz. in-fol.

Blijkbaar uit denzelfden koker als de „Redewisseling." enz., (zie lager No. 16), onderteekend: „Tuus quem nosti.", gedateerd uit Amsterdam. 16 Oktober 1720 en met het adres van P. Visser te Amsterdam. onderaan de laatste bladzijde. Deze brief is ook opgenomen in „Verzameling Tot waarschouwinge voor de Nakomelinge" enz. II. 267. (Zie bl. 403 hier voren). (Muller No. 3670).

13. „Considerations Sur le nouveau Sistême des Finances; par où l'on prétend faire voir le domage qui doit résulter de l'Etablissement des Compagnies; le tout fondé sur l'expérience. & sur les conséquences qui dérivent naturellement du sujet.

Joint

Un Projet par lequel on poura faire trouver à l'Etat des moyens suffisans pour aquiter leurs dettes, & rétablir leur Crédit; ensemble. pour décharger

les Peuples & les rendre plus opulens, sans interrompre le Commerce, & en observant une égalité nécessaire." Z. pl. o. j. 14 blz. in-4°.

Opschrift boven de eerste bladzijde van dit vlugschrift zonder afzonderlijken titel. (Muller No. 3676). *Kon. Bibl.*

14. „Aanmerkingen over de nieuwe gesteltheit der finantien," enz. Z. pl. o. j. Voorshandsche titel en 22 blz. in-4°.

Vertaling van het voorgaande fransche geschrift. Op bl. 22 de custos „Voor", zoodat er nog iets bij schijnt te behooren. (Muller No. 3673). *Kon. Bibl.*

15*. „Consideratien. Over de nieuwe Schikking der Finantien, waar in men tracht te doen zien de schade die uit de oprechting der Compagnien moet ontstaan; alles op de ervarentheid gefondeert, en op de gevolgen die natuurlyk uit het Ontwerp zelfs voortkomen.

Mitsgaders

Een Project, waar door men den Staat genoegzame middelen zal aanwyzen om 's Lands schulden af te doen, en het Credit te herstellen; als mede om de onderdanen te ontlasten, en meer rykdom toe te voegen, zonder de Commercie hinderlyk te zyn, en met het vaststellen van een noodzakelyke gelykheid onder dezelve." Z. pl. o. j. 12 blz. in-4°.

Opschrift boven de eerste bladzijde van een andere vertaling van Considérations sur le nouveau Sistème, enz. Zonder afzonderlijken titel. (Muller No. 3674). *Kon. Bibl.*

16*. „Redewisseling, en consideratien over den Staet en Rykdom der Zuid-zee-compagnie, voor zo veel ze haar Capitaal verkrygt door vernieuwde en verhoogde Inscriptien." Z. pl. o. j. (1720). 8 blz. in-fol. (de laatste twee in blanko).

Titel als opschrift boven de eerste bladzijde van een gesprek tusschen een gewezen commissionair aan de beurs, rijkgeworden door de aktien, en een zijner vroegere lastgevers over den gang der zaken, die naar 't oordeel van den lastgever, in 't geheel niet goed is, wat door berekeningen duidelijk gemaakt wordt. Onderteekend: „Amor Patriæ"; onder de laatste bladzijde het adres: „Tot Amsterdam. Bij Pieter Visser, Boekverkooper op de Lely-gragt, Anno 1720." (Muller No. 3677).

17*. „Remedien Tegens de hedendaagse Ziekte der actionisten." Titel en 6 blz. in-4°.

Voorshandsche titel van een vlugschrift. Het bevat een „remedie", een „zweetmiddel", een „purgatie", een „aderlaating", een „braakmiddel" en een „preservatif", allen even onbeduidend van inhoud. (Muller No. 3678).

Een „Extract" uit dit geschriftje komt voor in „Verzameling Tot waarschouwinge voor de Nakomelinge" enz. I. 166 seq. (Zie bl. 403 hier voren).

**18°. „Project van eene wint-assurantie-compagnie, enz. tot behoudt van de verloopende commercie en uitteerende navigatie in dit hollende jaar van 1720." Z. pl. o. j. 10 blz. in-4°.**

Geestig pamflet met bovenstaanden voorshandschen titel. 't Komt mij voor dat dit een stukje is van Jacob Campo Weijerman; 't is ontegenzeggelijk zijn stijl. Volgens 't hoofd van bl. 3, waar 't opschrift uitvoeriger is, moest deze compagnie worden „opgerecht tot securiteit van alle verdere met gevaar-vermengde zaken en handelingen; besloten by Jupiter in zynen Hemelraat den XVI. October dezes hollenden Jaars 1720." Volgens den inhoud zouden er akties verhandeld worden „om, in spyt van de woedende zeegolven,.... enz. de bevrachte schepen, zonder het allerminste gevaar, naar de gedestineerde .... havens te convoieren. ... Schoonweer-Aktien, Actien ... om het Fideliteit-bootje van de Sexe in de haven van veiligheit besloten te houden; .... Aktien ... om de winderige argumenten van betweters en uitventers van toekomende geheimen te refuteren,", terwijl in het slotartikel medegedeeld wordt dat Jupyn „om niemant in verlegenheit te laten,... aan die van Woerden een Project inspireren (zou), om manufakturen en plantagien van Hennip op te rechten, waarin ieder Aktionist, des noots, of levens zat zynde, door behulp van de daaruit gefabriceerde Dassen, die Wintpyp zal konnen stoppen, dewelke zoo langen tyt die aangename en betoverende lucht van de Wintnegotie heeft ingeädemt." (Muller No. 3681).

Nu mijn attentie door dit pamflet op den ongeëvenaard hatelijken, platten doch veelwetenden pamflettist gevestigd was, sprak 't van zelf dat ik het weekblad door hem in dien tijd uitgegeven, eens doorzag. In *De Rotterdamsche Hermes*, een blaadje, dat van 13 September tot 29 Oktober 1720 Dinsdags en Vrijdags van elke week verscheen en van 31 Oktober 1720 tot 4 September 1721 alleen Donderdags uitkwam, en dus juist het licht zag in den tijd, waarin de krisis der wind-negotie viel, heeft deze scherpe hekelaar betrekkelijk weinig omtrent die zaak medegedeeld. Toch moeten de aktiehandelaars 't hier en daar ontgelden en daar hij dat op de hem eigene wijze doet, moge een staaltje hier zijn plaats vinden. No. 10 van Dinsdag 15 Oktober 1720 vangt aan:

„Onlangs had Hermes een visite van een bejaard Filozoof, dewelke... zeide, dat 'er drie differerende soorten van menschen waren die hem zeer comicq voorkwamen; voor eerst Monnikken en Priesters,... ten tweeden, de Geneesheeren,... en ten derden, de Heeren en Meesters Advokaten,... Het is zeer apparent dat die goede man, toen hy d'eerstemaal die remarques maakte, d'Aktionisten noch niet zal gekent hebben,... want Hermes zou zynen Lezer durven verzekeren, dat men in deze waereltstreek de straten naulyks een oogenblik kan gebruiken zonder verscheide Renegadôs te ontmoeten, die den echten styl van koophandel verzaakt, en de geblankette Aktie-kraam hebben geëmbrasseert, om alzoo eene

wezentlyke zaak van de uitterste aangelegentheit tegens den ydelen en onbezonnen Alkoran van Mahomet te verruilen... en 't schynt hem toe als of het oude Kapitool, die eerwaerde Beurs, door moderne Gaulen en wispelturige Britten verraden en overgegeven was, die de Ganzen, dewelke dat bewaakten, omgekocht hebbende, het zelve nu met een talryk garnizoen van Aktie-Gotten en Wandalen houden bezet en besloten. Hermes is voornemens om allen aanstoot, aan wie het ook zyn mag, te myden, voor als noch geene particulariteiten aan te halen: alleen wenscht hy dit in faveur van de Aktionisten, dat zy in d'eerste zes weken uit die gulde droomen nog niet mogen gewekt worden:".

In No. 18 van 21 November 1720, laat hij Erasmus van zijn voetstuk afstappen en een wandeling langs de singels doen, op welke wandeling hij „een klein Leeutje met een' verminkten poot" ontmoette; hij spreekt het op de volgende wijze aan: „Onnozel Leeutje,...

Myn bronze kist zal spreken
Nu myn Geboorteplaats, die eertyts guyten (schelmen)streken
Den voet zette op den nek, thans deerlyk weent en zucht,
Daar zy de Koopgodin in deze vrye lucht
Door eenen Tuimelgeest, ten kerker uitgebroken,
Bedroeft ziet kwynen en de hartaâr afgestoken,
Terwyl haar trotsche Beurs het opperste onder raakt,
En Hermes vlucht, nu hier zyn echte zetel kraakt."

Na een hoogdravend diskoers, deels op rijm, deels in proza, besluit Erasmus:

„Ha, prime October, noit zal my 't gezicht vergeten
Van d'Actiehelden, die op rook hun tanden sleten
In Quincampoix. de lucht, door buizen onbekent,
Bragt hoog' en lagen prys van 't een tot 't ander ent.
Men zag, als op een' staciewagen,
De Makelaars deur in deur uit malkander dragen.
Tot d'Actiebron, als door Urgandâs Toverrys,
Geraakt, straks wert gestolt tot ys." enz.

In No. 18, 36—38, 46, 57 en 58 komen ook enkele mededeelingen voor over de Zuidzee-handel, het gevangennemen van Knight, enz.

Uit No. 37 neem ik alleen nog over wat Hermes zegt, naar aanleiding van het beeld van Alberoni, dat een Savoiaard in zijn tooverlantaren te zien geeft:

„Dat's Mazaryns gezicht en Machiavels trony.
Ik ken dat staats-gezag, dien brak van 't kabinet,
Die op 't trots Albion zyn moortmes had gewet,
En wiens Sejaans-beelt, steun van een' driedubblen zetel,
Thans van 't gepeupel wort gesmolten tot een' ketel."

19*. „De Nieuwe Compagnie van Assurantie, Opgeregt voor de vryers

en vrysters. Als mede de lagchende Momus. onder de Actionisten. Koopt nu Actien van Papier, gy kondse houden tot plaisier." Z. pl o. j. 16 blz. in-12°.

Titel van een stukje uit een almanak, waarin aan 't slot het vers: „De lagchende Momus, onder de Actionisten." (Zie No. 37 hierna). Op den titel een houtgravuretje, een muziekgezelschap voorstellende.

20. „Saamenspraak tussen Hilarides en Krispyn, over de actie-handel." Z. pl. o. j. 8 blz. in-4°.

Voorshandsche titel van een pamflet, dat omtrent den aktiehandel geen bizonderheden bevat, der vermelding waardig. (Muller No. 3684).

21*. „De slechte tyd door den actiehandel Vernietigt, en de goude eeuw Herstelt." Z. pl. o. j. 4 blz. in-fol.

Opschrift boven de eerste bladzijde van dit kompres gedrukte geschrift, waarin ik echter voor de kennis van den aktiehandel niets belangrijks vond, dan alleen de mededeeling, dat men druk timmerde, metselde, huizen veranderde, enkel uit weelde, na overmatige winst in aktien, en dat er, mede dien ten gevolge, ontelbare rijtuigen en ekwipaadjes bijkwamen. (Muller No. 3687).

Een „Extract" hiervan is opgenomen in „Verzameling Tot waarschouwinge voor de Nakomelinge" enz. II. 263 (zie bl. 403 hier voren).

22*. „Hollands dolle windhandel; in verscheide gedigten." Z. pl. o. j. Met den titel 8 blz. kl. in-8°.

Voorshandsche titel van dit bundeltje, reeds opgenomen om 't versje „Let op 't End.", dat ook in den tekst van 't Groote Tafereel staat (zie bl. 410, No. 31) en hier nog eens vermeld om de beide andere daarin voorkomende gedichtjes, getiteld: „Hollands dolle Windhandel Na het Vaarsje Dum furor enz." en „Ongelyk toezigt." *Kon. Bibl.*

23*. „De valsche gouteeu." Z. pl. o. j. Met voorshandschen titel 8 ongepagineerde blz. in-4°.

Gedicht van elf 6-regelige verzen. Uit een der verzen: „De Zuitzee vloeit zoo hoog niet meer:" enz. blijkt dat de aktiehandel bij de uitgave van dit stukje reeds aan 't tanen was. (Muller No. 3690[1]) *Kon. Bibl*

24*. „De verreze gout-eeu." Z. pl. o. j. (1720). Met voorshandschen titel 8 blz. in-4°.

Gedicht van 64 regels: „O Gelt, van wonderbaer vermogen," enz. Aan 't eind 't jaartal MDCCXX. (Muller No. 3690[2]).

25*. „Raadsel." Z. pl. o. j. (1720). 1 bladzijde in-fol.

Opschrift boven een opstel waarin door de omschrijving van zijn verschillende eigenschappen, de aktiehandelaar aangeduid wordt. Onderteekend: „Raadt wat het is." Onderaan: „Gedrukt in den Jaare 1720." (Muller No. 3691?).

Dit „Raadsel" komt ook voor in „Verzameling Tot waarschouwinge voor de Nakomelinge", enz. I. 117 (zie bl. 403 hier voren).

26*. „Korte aanmerkingen, Over de partisans, Van de Nieuwmodese en Bedriegelyke finantien door dobbel-spel." Z. pl. o. j. Met den titel 8 blz. in-4°.

Titel van een pamflet van weinig belang voor de kennis van den windhandel of zijn geschiedenis.

27*. „De viaansche omroeper, Roepende om de Bedroefde, Bedroogene en Bedurven actionisten." Z. pl. o. j. 1 bl. in-fol.

Opschrift van een 156-regelig gedicht, in twee kolommen.

28*. „Jan van Gyzens Zaamenspraak tussen Pasquin, En Morforio; Over de heedendaagsche actien handel." Z. pl. o. j. 8 blz. in-4°.

Opschrift boven een gedicht op den windhandel. Boven het opschrift een wapen. Op de laatste bl. 't adres van Jacobus van Egmont, te Amsterdam 1720. *Kon. Bibl.*

29*. „Wind-negotie." Z. pl. o. j. 1 bl. in-fol.

Gedicht van 148 regels in twee kolommen, met een fileetrand tusschen beide. Zie: Bijprent Muller No. 3643.

30*. „De Nieuwe Baukeroetiers Wagen, Opgeregt voor de Dolle Buytensporige actionisten, Rydende na Vianen en Kuylenburg." Z. pl. o. j. 1 blaadje in-4°.

Opschrift boven een vers in proza-vorm, in twee kolommen, met duitsche letter. Aan de keerzijde een vers over een onweder in Turkije, enz.

31*. „Brief aan N. N. in zyne treurkamer." Z. pl. o. j. Met den titel 8 blz. in-4°.

Voorshandsche titel van een niets beduidend opstel, met de haren er bijgesleept zooals men wel zegt, om in verband met den windhandel te worden gebracht.

32*. „De Assurante Mot, in een goud Jackje;
Of 't gulden' Breyn, in een betooverd Backje."

Z. pl. o. j. 10 blz in-4°. (De laatste blank).

Voorshandsche titel van een gedicht, onder meer hoofdzakelijk doelende op de rotterdamsche assurantie-compagnie, wier deelnemers naar het Dolhuis in het Oost-einde moesten gebracht worden.

33*. „De verstoorde Jupiter; En de Klaagende Merkurius, Over den Actien Handel. t'Amsterdam, Gedrukt voor de Liefhebbers." Z. pl. o. j. 8 blz. in-4°.

Titel van een samenspraak op rijm tusschen bovengenoemde heeren.

34*. „Ach, ach, ach! Actionisten hoe voerje de vlag;" enz. Z. pl. o. j. 4 blz. langw. in-4°.

Eerste regel van een spotdicht op de aktiehandelaars, op muziek gezet en met de melodie afgedrukt op blz. 2 en 3 van deze vier paginaas.

Deze muziek wordt door Muller niet vermeld en behoort onder de zeer zeldzame stukjes op de bubbelnegotie.

Ook in 't exemplaar van de Universiteitsbibliotheek te Leiden.

35. „De Nieuwe Paryse
Harle- kyn.
Met zyn Fraayje
raare- kiek
komende uyt Parys,
(afbeelding van een tamboer)

Met zyn Fraaije Raare-Kiek Kasje, al zwaar torzende op de slegte Amsterdamse kermis; Reyzende door de geheele 7 Provintien, Vertoonende alles op een boertige Wys, en ze laate kyken door een glas inne de Keyke ·Kasje voor twee duyten, over het speelen van al de Actien, in meest alle de Steden van Zuyd-en-Noord-Holland, &c." Z. pl. o. j. 4 blz. in-4°.

Opschrift boven de eerste bladzijde van een volksblaadje, waarin ook Gent en Antwerpen worden genoemd als aktiesteden; ik vond dit nergens anders vermeld. *Kon. Bibl.*

36*. „De Klaagende of Gerinuëerde actionist, Met de Spottende koopman Over den actien handel." Z. pl. o. j. 8 blz. in-4°.

Opschrift boven een gesprek op rijm over den aktiehandel, tusschen bovengenoemde personen. Aan 't eind: „t' Amsterdam, gedrukt 1720,". *Kon. Bibl.*

37*. „De lachchende Momus onder de actionisten, In de Straet van Quinquenpoix." 1 blz. in-fol.

Opschrift boven een 138-regelig vers, aanvangende: „Help! help! ik lach me zeker slap," enz., gedrukt in twee kolommen, met een fileetrand tusschen beide. Hetzelfde vers komt ook voor onder de bijprent: Muller No. 3631. Als 't meerendeel der verzen bevat ook dit geen eigenaardige onthullingen over de algemeene koorts van den aktiehandel.

38*. „Aan Nederland." Z. pl. o j. 1 blad br. in-fol.

Opschrift boven een gedicht van tien 6-regelige verzen, in twee kolommen. 't Vers is op 't eind der windhandel-periode gemaakt en beteekent weinig voor de kennis van dien tijd.

---

Aan de Edele Groot Achtb. Heeren Burgermeesteren en Regeerders der Stadt Amsterdam. Z. pl. o. j. 8 blz. in-fol. (de laatste blank).

Dit rekwest door Muller vermeld onder No. 3664, behoorde te volgen bij No. 3524*a* als 2*. Het bevat op blz. 2—5 (niet 1—5 zooals Muller heeft), 266 gedrukte namen van firma's, die 't met Josias van Asperen onderteekend hadden. In het exemplaar van Mr. S. van Gijn.

## BIJPRENTEN.

### 3525. Spotprenten op den windhandel, niet opgenomen in het „Groote Tafereel".

1. „Pasquins Windkaart. op de Windnegotie. Van t Iaar 1720." (Muller No. 3600*b*).

Daar ik deze plaat in geen enkel exemplaar als hoofdprent vond, heb ik haar niet, als Muller, bij de prenten van 't „Groote Tafereel" opgenomen, maar vermeld ik haar hier, om den omvang der voorstellingen en beschrijving als de eerste der bijprenten.

Het is een kopie van plaat 65 der prenten van het Groot Tafereel. Bovenstaand inschrift staat in den heerenmantel, waarin bij het origineel gegraveerd is: „April-Kaart of Kaart Spel van Momus Naar de Nieuwste Mode". Zijn de voorstellingen van de vier-en-vijftig kaarten in beide platen dezelfde, bij sommige voorstellingen zijn inschriften bijgekomen of gewijzigd; de versjes zijn daarentegen alle veranderd. Ter vergelijking met de oorspronkelijke prent geef ik hier alleen de kaartfiguur aan, met het versje en de verschillen.

Onder den haan op de vier-en-vijftigste kaart staat hier 't verzonnen adres: „Déze niewe Windkaarten worden gemaakt en verkogt te Nullenstien, bij Lautje van Schotten in den geld, zoekenden Haan."

*Hartenheer.* Inschrift: „Lauwer Koning".

„'k Heb de Acties eerst bedagt, maar een kwade Actiekans,
Smijt al mijn lof omver en schent mijn lauwer krans."

*Hartenvrouw.* Inschrift: „De Actie ketel disteleerd,
Dat het papier in Goud verkeerd".

„Mijn lauwerman volleerd om ieder te bedotten,
Stookt goud uit klad papier, en maakt 't Heel-Al vol zotten."

*Hartenboer.* „Knegt of Boef". Inschrift: „Uit Wanhoop."

„Mijn boeve hart, 't geen door een reeks van Actiestreken
Mij deed naar voordeel zien, word nu van spijt doorsteken."

*Harten tien.* Inschrift: „Windbellen om Nul te koop".

In het papier op 's mans schoot een 0 in plaats van een 1.

„'t Is Wind en Nul en anders niet,
Gelijk men klaar op 't einde ziet."

*Harten negen.* Inschrift: „Ai my wat smak".

„Door 't breken van de koord ben ik bedroefd gevallen,
dog 't is mijn loon: ik moest met de Actieklok niet mallen."

*Harten acht.* Inschrift: „'k leer Vossen en aapen
Om geld te schrapen".

„'t Is vrugteloos op winst gedagt,
Daar de Aep en Vos het voordeel wagt".

*Harten zeven.* Inschrift: „Astrologist der Windnegotie".
De aktie in den bek van den hond heeft geen inschrift.
„Om Actie voordeel kijk ik ijvrig in de starren,
Maar hoe ik meerder zie, hoe 'k meerder raak aan 't warren."

*Harten zes.* Inschrift: „Ryne Evenaar
Toont alles klaar".
Geen inschriften in 't papier en bij de Linie.
„Door 't Actie werk te dol te vatten bij der hand.
Gaat men de Linie door naar 't gloeijend Aapenland."

*Harten vijf.* Inschrift: „Daar ieder tragt om geld te winnen.
Geef ik om geld ook myn vyf sinnen".
In 't vlagje in plaats van de grieksche „A" nu „vyf sin te koop".
„Ik ben niet gekker als al de and'ren, die met hópen
Ook hun vijf zinnen voor een Actiebrief verkópen."

*Harten vier.* Inschrift: „'t Gaat alles naar de zé".
„Om al mijn geld door de Acties niet te missen,
Gooi ik 't in ze, tot lokaas voor de vissen."

*Harten drie.* Inschrift: „Een ryke vrek Is dubbeld gek."
In 't papier in 's mans linkerhand geen inschrift.
„Hoe hoog mijn kapitaal door de Acties is gerézen,
'k Ben door mijn gierigheid niet rijker als voor dézen."

*Harten twee.* Inschrift: „Zij drijven op en onder".
In 't papier bij de kaars geen inschrift.
„Mijn harten hobb'lende op 't verdwijnend Bubbel water,
Zijn als al 't Actiewerk, zó vals gelijk een Sater."

*Harten aas.* Inschrift: „Eindeloos".
„De Zuidzé Zésiereen dagt ik vergeefs te vangen,
Zij knapt het geld, en laat de lege hengel hangen."

*Ruitenheer.* Inschrift: „Ik ben beschermd, Daar ieder kermd."
„'k Ben voor de Zuid en West hun windgeblaas beschut
Terwijl een laauwe Geest 't Heel Al helpt in den dut."

*Ruitenvrouw.* „Door sterk te blázen breekt het glas,
Net als 't met de Actie-bubbels was."

*Ruitenboer.* Inschrift: „'t Papier zo duur Werd rook door 't vuur".
„Mijn Actiebrief verteerd, hij kan geen zon verdragen,
't Is vuur voor kleine tijd, als al de Bubbelvlágen."

*Ruiten tien.* Inschrift: „Wie koopt 'er mijn laasten Ring."
Geen inschrift in het papier, dat de man in de hand heeft.
„Wie sténen koopt bij nagt laat zig altoos bedótten,
Zo ging 't in Quinquempoix ook met al de Actie zotten".

*Ruiten negen.* Inschrift: „Voor den Koning".

„Sta ruim; want zoo 'k eens mag dén Actie-koning raken,
Lag ik met Zuid en West om mijn fortuin te maken."

*Ruiten acht.* Inschrift: „'k Ben de agtbaarheid. Door misdruk kwyt."
Geen inschrift in het papier, dat de man in de rechterhand heeft.

„Mijn Agtbaarheid is met de zuid.
Door schraap- en woeker zugt verbruid".

*Ruiten zeven.* Inschrift: „'t Duister Actieboek".
Geen inschrift in het papier, dat de man in de linkerhand heeft.

„Zo min als ik den loop der zeven hoofd Planeten
Versta; zo min kan ik het eind der Acties weten."

*Ruiten zes.* Inschrift: „Daar vliegt koets en Paarden".

„Mijn koets en paarden zijn mij door den wind ontglipt
Terwijl de teugel ook op 't laast mijn hand ontslipt."

*Ruiten vijf.* Geen inschrift in 't middelste papier op tafel.

„De kromme Cinquen daar ik mij op durf vertrouwen.
Die zullen, vrees ik, mij in 't eind' nog eens berouwen."

*Ruiten vier.* Inschrift: „'k Zoek Zuid nog West, Naar 't oosten 't best."
Geen inschrift bij 't kompas.

„Het Zuid en 't West heeft zo veel kwaad gedaan,
Dat nooijt hun naam weêr op 't Kompas moest staan."

*Ruiten drie.* Inschrift: „Hoe dol de wind ook gilden,
Hij stuit op deze schilden."

„Dit trits der steden houd de Koopgod in zijn stand,
Omhelsd Neptuin, en stut het vallend Vaderland."

*Ruiten twee.* Inschrift: „Koop brillen voor blinde Actionisten."

„Koop Brillen voor de blind gehuilde Actionisten,
Die eerst in de uilevlugt hun geld en goed verkwisten."

*Ruiten aas.* Inschrift: „*Actie raadzel*".

„Nog blinder was 't geheim van de Acties, dan voorheen
't Diepzinnig raadzel van den dapp'ren Samson scheen."

*Klaverenheer.* Inschrift: „Eerst gelukkig Nu drukkig".
Geen inschrift in 't papier, dat de man in de linkerhand heeft.

„'k Ben Directeur geweest, maar tot mijn ongeluk,
Het geld droop door de zak, en liet mij niets als druk."

*Klaverenvrouw.* Inschrift: „Met Ikarus, en Faëton,
Verdwijnt mijn man zijn Actie zon."

„Schoon 't lot van Ikarus mijn man valt tot een deel,
Ik hou nog moet, zo lang ik met de klavers speel."

*Klaverenboer.* Inschrift: „'t Geluk brengt mij Uit slavernij."

„Mijn Actiestar heeft mij van knegt tot Heer gemaakt,
Schoon menig Heer daar door tot beed'len is geraakt"

*Klaveren tien.* Inschrift: „Half snees. Maar 't beste deel Deugt nog niet veel."

Het papier in de linkerhand van den man is zonder inschrift.

„De windnegotie maakte mij een halve Snees,
Nu maakt mij de Adelaar en blind, en vol van vrees."

*Klaveren negen.* Inschrift: „'k Hou voor 't dolen Een oopen molen."

Het papier in de rechterhand van den man is zonder inschrift.

„Die zulk een spel heeft hoeft niet voor 't verlies te vrezen
Maar kan ontwijff'lijk van de winst verzekerd wezen."

*Klaveren acht.* Inschrift: „Actie agtig."

„Zo 'k de 8 door midden snij, zo hou ik maar twe nullen,
Die net zo goed zijn, als de Windnegoties prullen."

*Klaveren zeven.* Geen inschrift.

„'k Wierd rijk door 't Actiespel, schoon 't was een snode vond,
Maar 't geld bruid door de zeef, weer tevens naar den grond."

*Klaveren zes.* Geen inschrift.

„Bombario gij zijt een Guit, dat is gewis,
'k Heb dorst naar Actidrank, maar giet mijn mond juist mis."

*Klaveren vijf.* Inschrift: „'t Gaat wel, ik min het spel".

Geen inschrift in 't papier, dat de man in de rechterhand heeft.

„'k Heb lanterlu, maar op een valsse wijs gekregen,
Dog hoe men 't heeft of niet, daar 's nu niet aan gelegen."

*Klaveren vier.* Inschrift: „Door 't malen Moet ik 't halen."

Het papier in 's mans rechterhand zonder inschrift.

„'t Waaid sterk daar ieder een nu leefd bij alle winden
Die ménig 't aapen land, of zijne dood doen vinden."

*Klaveren drie.* Geen inschriften.

„'k Dagt voor mijn Actie winst een heer'lijkheid te kopen,
Maar, ach zij doen in 't end mij op drie beenen lopen."

*Klaveren twee.* Geen inschrift.

„Ach! lege handen, kaal van beurs, en dol van hoofd,
Heeft menig Actie nar van goed en bloed beroofd."

*Klaveren aas.* Inschrift: „Pelgrim van de waarheid."

Het papier in 's mans linkerhand zonder inschrift.

„Ik zoek naar waarheid, en naar wijsheid; maar, helaas!
Waar dat ik kom, ik vind de wereld even dwaas."

*Schoppenheer.* Geen inschrift.

„De schop, en 't blad papier in de eene schaal gelegen
Kan door de Graversshoop (*sic*), een goud beurs overwegen."

*Schoppenvrouw.* Geen inschrift.

„Men zet de schop vrij neêr. ons spelen is verbruid
De blinde razernij van Quinquampoix heeft uit."

*Schoppenboer.* Inschrift: „Prins Fredriks mars, naar Vianen".

„Ik sla Prins Fredriks mars, om met al de Actie gekken
Als wind zoldaten, naar Vianen toe te trekken."

*Schoppen tien.* Geen inschrift.

„Qui donne moi un sou, zo zult ge aanstonds aanschouwen
Wat grafsteê, dat de tijd voor de Actieprins zal bouwen."

*Schoppen negen.* Geen inschrift.

„De dwaasheid dogt de kunst te delven in het graf,
Maar vrouw Voor zigtigheid keerd deze rampen af."

*Schoppen acht.* Geen inschrift.

„Diogenes lantaarn heb ik bij dag van noden,
'k Vong de agtings Witte Valk die and'ren is ontvloden."

*Schoppen zeven.* Inschrift: „Drie en vier Betaald alhier."

Geen inschrift in het papier, dat de man in de linkerhand heeft.

„Zie de één en twe, en vijf en zes gaan vrij, maar ach!
De drie en vier betaald in Quimquempoix 't gelag."

*Schoppen zes.* Inschrift: „Een Sesje min of meer
Scheeld weinig aan myn eer."

Het papier, dat de man in de linkerhand heeft, is zonder inschrift.

„Mijn rotte kist doet mij thans met sesje pronken,
'k Behouw het geld wel, maar mijne eer, die is verzonken."

*Schoppen vijf.* Geen inschriften.

„Zie hoe de vijfde stad van Holland, de Acties plet,
Waarom een lauwerkrans mij werd op 't hoofd gezet."

*Schoppen vier.* Geen inschrift.

„Hoe schreeuwd de Zuid zé-dog zo schrikk'lijk, daar mijn kat
Naauw mauuwd, of heeft hij ligt meêr van de zweep gehad?"

*Schoppen drie.* Geen inschrift.

„Zie hoe de Zuid, en West, en Missisippi zweven
Op eene schop, wijl zij van lugt en winden leven."

*Schoppen twee.* Inschrift: „Door mij word 't eind gezien
Van al de Compagnien."

„Ik ben 't die 't al ondekt, en 't kladpapier verbrand,
De vonken doof, en help den Koopman weêr in stand."

*Schoppen aas.* Inschrift: „Men maakt zig 't vullis kwijt
Het stinkt zelf daar het leid."

„Weg met dit klad papier, 't geen ieder een verlegen
Op straat werpt, wijl ik 't meen in lethes poel te vegen."

De gezamenlijke voorstellingen zijn op twee koperplaten gegraveerd en op één groot vel in-plano afgedrukt. Niet altijd staan de helften in goede volgorde boven elkander, zoodat er exemplaren zijn die met harten beginnen en andere, waarop de klaveren bovenaan staan.

Is 't mij opgevallen, dat waar men van andere prenten of serien van platen verschillende onafgewerkte staten, proefdrukken of oudtijds gekleurde exemplaren vindt, er in dit opzicht van het „Tafereel" niets te melden valt, deze prent en het origineel maken daar een uitzondering

op. Van de laatste is in de kollektie van Stolk een in den tijd gekleurd exemplaar, terwijl Mr. S. van Gijn te Dordrecht van de hier beschrevene een exemplaar bezit, waarvan de bovenste helft in zwart, de onderste in rood is gedrukt.

2. „Mre Jean Law coner du roy en tous ses conils controleur gnal des finances en 1720."

Randschrift in het medaillon om het portret te halver lijve en van voren van Law die afgebeeld is met een papier, waarop: „Quincampoix", in de rechterhand. Onder aan 't medaillon een cartouche, waarin een paardje schijt geld, naar links gekeerd. Tegen de lambrizeering waarop 't medaillon staat, de volgende zes versregels van Jan Goeree, met eenige wijziging in de spelling ook in zijn Mengelpoezy pag. 170 opgenomen:

„Dit 's Law, zo groot, zo ongemeen,
Die Hondert duisent maakt van een,
En duuren dees Finanties nu,
Dan noemt Parys, zich bil'k Peru:
Maar schort het aan Argent et Foy,
Dan is het uyt met Quincampoix."

Gravure in-4°, z. n. v. gr.; midden in den bovensten plaatrand: „1720. 1. Deel." en in den rechterhoek „Pag. 228." Deze cijfers verwijzen naar den *Europische(n) Mercurius*, zie bl. 235 seq. hier voren. (Muller No. 3611*a*).

Hierbij de kopie van dit portret. Lithografie kl. in-4°., van Emrik en Binger. Uit: J. P. Arend, *Algemeene geschiedenis des vaderlands*, V. 1.

3. „Mre Jean Law coner du roy en tous ses conils controleur gnal des finances en 1720."

Randschrift in het medaillon om het borstbeeld van voren en naar rechts van Law. In de linkerhand heeft hij een papier, waarop: „Dico Ego mea opera Regi." In de cartouche onderaan tegen het medaillon en op de lambrizeering geplaatst, het volgend latijnsche versje:

„Principe sub recto Gallorum sceptra regente,
Publica nunc recte Quæstor hic æra regit,
Æraque tractandi summa perfectus in arte
Et Regem et populum divitem vtrumque facit."

In de lambrizeering, onder de cartouche:

„Sous l'Auguste et Sage Regence
D'un Prince aimant la bonne foy;
Law consommé dans l'art de regir la finance
Trouve l'art d'enrichir les sujets et le Roy."

Gravure in-4°., „H. D. Let fec." (Muller No. 3611*b*).

Dezen vroegeren staat van dit portret, waarop de naam van den graveur

duidelijk leesbaar is, vond ik alleen in het exemplaar van den heer R. W. P. de Vries, nu in deze verzameling.

4. „*M^re^ Jean Law*" enz.

Hetzelfde portret van 't vorig nommer, doch het 4-regelig latijnsche vers in de cartouche onder aan 't medaillon is vervangen door het inschrift: „Quinqu enpoix", met de afbeelding van een naar rechts gekeerd paardje sch..tgeld tusschen de twee helften van dat woord. Door de arceering heen zijn nog sporen van den graveursnaam zichtbaar. Dit exemplaar is geplakt in een sierlijk randwerk, naar het ontwerp van Wilh. Koning geteekend door Nagtegaal en gegraveerd door F. Folkema. (N. b. M.)

5. „*Jean Law Controll^r. genāl des Fin^ces sous la Reg^ce Né à Edimbourg, mort à Venise agé de* 60 *ans.*"

Inschrift in het lijstwerk, waarop in een ovaal het borstbeeld van Law naar rechts. Gravure in-8°., naar Hyac. Rigaud, door G. F. Schmidt, met adres van Odieuvre te Parijs. (N. b M.).

6 „*John Law*".

Kopie van 't voorgaande portret, nu niet in ovaal. Staalgravure in-8°., z. n. v. gr. (N. b. M.).

7. „Madame Law."

Inschrift boven in 't ovaal, waarin het portret te halver lijve is gegraveerd van genoemde dame. Zij staat naar links gekeerd, met steekhoed op 't hoofd; links achter haar eenige harlekijns. In 't ovaal leest men verder: „Ie suis ni épouse ni veuve, Quittée d'un epoux pélerin. Qui est, pour soi, absolut fin; Sa Mathematique est l'epreuve. Sort, tu nous es dubieux au bout; Si Rome nous n'assiste en tout." en „Par l'hiver, dans l'été, Plusieurs fols s'ont ruine"

Onder 't portret:

„Ik speel voor man en wyf, als onbesturve weew
Manhartig op myn hoede in dees vertwyfelde Eew
Myn man, zo fyn als rag, was 't hoofd der grofste dwaasen
Ontvlood ras kalis, ryk, baas aller cyfer baasen
Bescherm hem Rome, schoon uw hoofd nu legt ter neer
Zyn schrandre Raad helpe u, herstel ons same in eer."

Gravure in 8°., z. n. v. gr. Van dit portret zijn mij twee staten bekend beide hier aanwezig:

*a* het portret afgedrukt binnen een sierlijk randwerk, van bloemen en ornamenten, in-fol.

*b* afzonderlijk gedrukt en daarna geplakt in een der randwerken ook gebruikt voor 't dwergentooneel of, zooals hier, in dat van plaat 62 van 't „Groot Tafereel". (Muller No. 3612).

8. „Jacques III Pretendent D'Angleterre &c. of Ridder van St Ioris".

Inschrift boven in het medaillon om het portret te halver lijve, naar rechts, van den zoon van Jacobus II, met de ridderorde van St. Joris om den hals. Onderin: „peint a Barleduc par A. S. belle peintre de S. M. Britt. et gravé par M M. horthemels." en met het tijdvers: „teMpore DVro fILIVs rege natVs habetVr ast non qVIbVsqVe", dat echter slechts 1588 in plaats van 1688 (zijn geboortejaar), als jaartal geeft.

In de lambrizeering, waarop het medaillon staat, is het volgend 4-regelig fransch versje gegraveerd:

„O! Prince infortuné, jouet de la fortune
Qui hausse et baisse aussi tant des Rois que des gueux
Que tu t'elevera, c'est de plusieurs le voeux
l'Esperance n'est pas tout-a-fait importune".

In den ondersten plaatrand het volgend 4-regelig hollandsch gedichtje:

„Heeft ú 't Fortuin de rug tot dus ver toegekeerd
O Ridderlyke Vorst, het rad kan kluchtig draajen
Gemerkt gy nog ten deele Europa balanceerd,
Wie weet of eindlyk niet u haan zal K···g kraajen".

„A Paris chez le Sr Belle ruë du Four Faubourg S. Germain attenant la porte de la Foire." Gravure in-8°. (Muller No. 3613, Stephens No. 1637).

Van dit portret zijn hier twee exemplaren, een als hierboven beschreven en een tweede geplakt in een randwerk van Wilh. Koning.

9. „De Koning van Missisipi".

Omschrift om den vederbos, die 't hoofd versiert van een indiaansch vorst, te halver lijve en van voren, met een pijl in de linkerhand, waaraan een hart met vogelwieken gestoken is. In het hart zijn twee fransche lischbloemen afgebeeld. Rechts op den achtergrond „Droom Goud Mijnen", voorgesteld op dezelfde wijze, doch omgekeerd, als de mijngravers op den achtergrond van hartenheer in de Aprilkaart. (Zie No. 65, bl. 365 hier voren). Deze gravure in-8°., die zeer goed uitgevoerd is, is geteekend A. A. en dus zeker van Abraham Allart. Zij is afgedrukt in een ornamentrand; zooals die uitgegeven werden door W. E. Koning te Amsterdam en ook gebruikt zijn voor de uitgave van het „dwergentooneel", hierna onder No. 3528 vermeld. De figuren, die in dit ornament voorkomen, waarbij o. a. onderaan een deftig gekleede dwerg met grooten bierpul voor zich, vindt men echter op geen der daar gebruikte. (Muller No. 3614).

10. „Lovisiana by de Rivier Missisippi."

In een cartouche, met het fransche wapen versierd, staat bovenstaand inschrift in den rechterbovenhoek eener kaart van dezen staat in Amerika, waarop Law, na herhaalde vergeefsche pogingen van anderen, in 1717, de hoop der Franschen vestigde, door de oprichting der fransche West-

Indische compagnie. Links bovenin „Het Wapen van de Compagnie": op groenen grond, een hoorn des overvloeds waaruit een stroom gouds vloeit en waarboven twee lischbloemen staan, gedekt door een kroon. Aan weerszijden van den hoorn een inboorling met vederbos op 't hoofd. Gravure in-4°., z. n. v. gr. (Muller No 3615).

11. „Schouwburg der woekerende en belaggelyke Lothandelaars."

Opschrift van een 52-regelig gedicht, in drie kolommen, gegraveerd onder een prent, die niet met den aktiehandel in verband staat, maar de knoeierijen in gewone geldloterijen hekelt, welke trouwens eenigen tijd na het ophouden van den aktiehandel zeer in trek waren; vooral verschillende kleinere steden maakten er veel werk van.

Op een plein — te Amsterdam, zooals ik meen te mogen opmaken uit het huis met bordes zoowel als uit het sleedje met paard, rechts op den achtergrond, — is een kwakzalverstheater opgeslagen; onder het daarover uitgespannen zeil staan twee loterij-bussen, bij iedere bus zit een jongen, die 't getrokken nommer toereikt aan de beide voorsten van de vijf heeren, die om een tafel achter de bussen zitten. Twee mannen roepen door hun spreekhorens aan de omstanders nommer en prijs toe. Het plein staat vol lieden van allerlei stand, met elkaar in gesprek of in afwachting van wat komen zal. In 't midden op den voorgrond vechtende lieden, van welken er één, wien pruik en hoed van 't hoofd zijn gevallen, op den grond ligt. Een appelkoopvrouw, wier stoel omgeworpen bij haar wagen ligt, dreigt de vechtenden met haar appelmaat. Links van deze groep vertrapt een teleurgesteld speler zijn steek, terwijl hij zich de paruik van 't hoofd rukt; twee vechtende jongens, een paar handelaars in loten, een heer, dame en jongentje vullen verder links den voorgrond; rechts ter zijde van den appelwagen is nog een heer, een dame, een knaapje en een hond afgebeeld.

Links op den tweeden grond een statie-rijtuig, rechts o. a. een jongen in een boom. Het gedicht onder de plaat vangt aan:

„Het geen de Wysheid heeft tot nut van 't Land gevonden,
Word door de woekerzugt en eigenbaat geschonden,
Wyl elk, verhit op 't geld, een nieuwe koopmanschap
Van zyne Loten maakt, en vorderd stap op stap
Om 't razende Actie-jaar op nieuw te doen herleven." enz.

Zooals uit deze regels reeds te zien is en uit het geheele vers blijkt, acht de dichter de loterij „tot stut en steun" van 't land, maar daarentegen het om winst verhuren der loten „'t Zy voor een dag drie vier, of voor een vyf zes uuren." verderfelijk.

Uitnemende gravure br. in-fol., z. n. v. gr., maar door B. Picart, zooals er, door Picart zelf? bij geschreven is op het exemplaar in het Prentenkabinet te Amsterdam. Ik ken van deze plaat slechts één staat. (Muller No. 3616).

12. „De Tooverlantaarn onderzogt Om de geregtigheid van 't spul Onder de Schaduuw der Lantaaren ist goet wat te beschaaren".

Inschrift bovenin de eerste van drie zeer gebrekkig geteekende en geetste platen, die eigenlijk met den windhandel niets te maken hebben, maar toch in verscheiden exemplaren van 't Tafereel voorkomen. Deze eerste prent is op één koperplaat in-fol. gegraveerd, waarvan de bovenste twee-vijfde deelen een Savoiaard te zien geven, die met zijn tooverlantaarn midden in een kamer staat. De beelden, die hij vertoont, ziet men links op een gordijn, in zeven ovalen (vier boven en drie onder), terwijl allerlei personen, zeer karikatuurachtig geteekend, naar die voorstellingen kijken. De verklaring, welke de Savoiaard daarbij geeft, is gegraveerd in- en onder 't voetstuk, waarop de lantaarn staat en luidt: „Monsjeurs keyk toe zy sal beginnen

Daar zie se nouw de Stat Paryse
Der zie se de Skeepē in Zee zyle
Dar zie se nouw de niewe Konink van Vrankryk
Dar zie se de Vente met de lange neus
Deer zie se de Vassten avent kekke
Deer ziese nouw de Comedi van de ape
Daar zie se de Doote daar ze niet om en denke
a Kurrieus."

Onder deze voorstelling is op een afhangend gordijn een „Gesprek van Duydser en Waaltje over de Geregtigheid van 't Spul." in 26 versregels gegraveerd, aanvangende:

„Duydser
Maar Waal hoe komt dog dat u volkje zo vertrekt
Wat schuylter is de schelmery wat uytgelekt
Daar loopt gerugt als of se wel wat naderhaale
Als niet te vreden dat men haar na eys betaale" enz.

Onderaan ziet men op den voorgrond drie mannen naar links gaande en elk met een tooverlantaarn op den rug. Bij den eerste staat: „Ha die Tover Lantaarn", bij den tweede „Curjeus", bij den laatste „Waaltjes maat van de Boere Kermis".

Dit onderste gedeelte (de 26 versregels daaronder begrepen), is onveranderd gebruikt voor de tweede en derde voorstelling van de tooverlantaarn, nadat de koperplaat doorgezaagd was, en daar boven een soortgelijke afbeelding afgedrukt als van de eerste prent, doch nu op een afzonderlijke koperplaat geëtst.

In de tweede prent staat boven in een draperie het volgende inschrift: „Ha die Tover Lantaren: Tweede Deel Vertonende. Waaltjes maat op de boere Kermis". Daaronder volgt de verklaring der zeven voorstellingen, die nu op een doek rechts, in ovalen (drie boven en vier onder) zijn ge-

graveerd; de toeschouwers zijn ook hier, evenals in de eerste prent, allen onmogelijke figuren. De verklaring luidt:

„Daar zie se nouw voor eerst de Olifante
Daar zie de meere min spinne
Daar zie se nouw Herekliet en Demokriet
Daar zie se nouw het wilde Vrouwmens vang
Daar zie se nouw de Vrouw haar man de kop of slaan
Daar zie se nouw de kroote Walvis
Daar zie se nouw de Doote. a Curieusse."

De derde plaat, op dezelfde manier samengesteld als de tweede, en ook met de voorstellingen rechts, heeft het volgende inschrift, met de verklaring daaronder als volgt: „De Tover Lantaren. Darde Deel Voor 't Lest. daar mee kaatse weer na haar Lante".

„Daar zie se nouw de kroote Crokedille
Daar zie se nouw David en de Reus
Daar zie se nouw de Veugle met de mense ooft
Daar zie se nouw de Draake mette seuve ooftde
maar de man staat in de Likt
Daar zie se nouw Herakliet en Demokriet
Daar zie se nouw de Berk Ettena
Daar zie se nouw de aape met de jong:
Curjeuse."

Het doek, waarop in het onderste gedeelte dezer prenten het „Gesprek van Duydser en Waaltje" is gegraveerd, heeft bij deze derde plaat een verandering ondergaan. Het is in het midden doorgedeeld, met strikjes dichtgebonden en een manshoofd en hand komen tusschen de opening der beide helften heen. In het reeds meermalen vermelde exemplaar de Vries, nu in deze verzameling, is ook onder de tweede prent dit onderstuk met het manshoofd afgedrukt. Ik vond dit in geen ander exemplaar. Gravures in-fol. door „J." „D"(e) „R"(idder) wiens geëntrelaceerde naamletters onder in de eerste en dus ook onder in de onderste helft van de tweede en derde plaat staan, terwijl ze in de bovenste helft der tweede plaat wèl, in die der derde niet voorkomen. (Muller No. 3617).

18. „De geest Van den Verreesene Heerakliet
schr yjend: over De Lagh-stof van Demokriet".

„Al schoon men Demokriet De VoorRang Heeft gegeven
De geest van Heerakliet moet Heden ook HerLeven".

Inschriften door twee lijnen van elkander gescheiden in een draperie boven in een akelige spotprent op den windhandel. Links heeft zich een man (1) aan een boomtak opgehangen. Volgens 't korrespondeerend cijfer van de verklaring, die in vier regels onder de voorstelling is gegraveerd, slaakte hij de verzuchting: „Ô godt waar ben ik Door de Acksie toe

gekome." In „De laatste Basuyne, of 't Verrysen der Dooden," „Het eerste deel." (zie No. 14 hierna) wordt deze persoon sprekend ingevoerd. Achter den boom staat de duivel, die de tong tegen den verhangene uitsteekt en zegt: „Zo issi goet." Onder bij den boom is een vrouw (2) (volgens „De laatste Basuyne," „Het derde deel." als razende gestorven), geheel naakt en zich de haren uit het hoofd trekkende, welke zegt: „foey myn vervloekte Raat geving". Bijna in 't midden op den voorgrond zit een man in biddende houding en met de gevouwen handen rustende op een boek, in welks snede „Herakliet." staat. De rechterhelft van den voorgrond wordt ingenomen door een put, waarin zich een man (3) verdrinkt, die volgens de verklaring zegt: „goe nagt myn waarde vrouw en kinderen tot in der Eeuwigheydt". Achter dezen, die half boven den put uitkomt, snijdt een ander (4) zich den hals af, onder den uitroep: „Og bose wereld". Beide laatsten worden nader sprekend ingevoerd in „De laatste Basuyne," „Het tweede deel." Rechts van den put staat nog een man in harlekijns-kostuum (5), volgens de verklaring zeggende: „De Acksie Hebben myn sinnen gekost."

Op den tweeden grond is een groep van vier vechtende personen (6) afgebeeld, waarvan de voorste aan de rechterzijde met een mes, de achterste aan den linkerkant met een zwaard dreigt; de voorste links wil met een knods slaan, de vierde heeft een keisteen in de hand; de verklaring luidt met het oog op de beide eersten: „ik selje vlot int Hart stooten". In „De laatste Basuyne," „Het agtste deel." komt hierover een uitvoerig relaas voor.

Op den achtergrond ziet men een rijtuig, door vier paarden getrokken en naar rechts rijdende op „De brede Weg". Dwaasheid (7) zit op den bok van den wagen met een bokaal in de hand en zegt: „so wou ik t Hebbe:"; ook de heer, die in het rijtuig zit, houdt een glas buiten den wagen, terwijl door den achteropstaanden persoon een glas wordt toegereikt aan een man, die komt aanloopen en hij er in de linkerhand een omhoog houdt. Een naakt man, met puntmuts op, pijp in den mond en beker in de rechterhand, staat op beide paarden van het achterste span en op het bijdehandsche paard van het voorste zit een man (9), eveneens met een pijp in den mond en 't glas omhoog geheven, zeggende volgens de verklaring: „Waar mag De schenker so Lang blyve:". Onder 't vandehandsche paard ligt een kind (8), dat zegt „ik bender Door over Reden".

De tweede prent van dit stel heeft als opschrift:

„De geest Van Den Verreesene Heeraklietus. Schryjende over De Rampe, die er Dagelyks spruyten uyt d'windverkoopers AcksiE: Het tweede Deel."

Ook dit inschrift staat in een draperie boven in deze zinneprent op den windhandel. Onder het inschrift is de verklaring der cijfers 1—5, 7 en 8 gegraveerd, terwijl ook op deze prent weer een gedeelte staat

van den inhoud der verzen voorkomende onder de acht prenten van „De laatste Basuyne. of 't Verrysen der dooden,". (Zie het volgend nommer).

Links heeft een vrouw (1), voorovergebogen uit een raam, een man (2) bij den arm en het kleed, uitroepende volgens de verklaring: „ô. godt. help help myn man Wil hem verdoen:". Op den voorgrond ligt „Herakliet" in een graf. Het eerste gedeelte der beschrijving van „het vyfde deel." van „De laatste Basuyne," schijnt op deze twee voorstellingen te doelen, en ook op de groep van vier personen rechts 't meest op den voorgrond; een man (3) voorstellende die over een vat ligt en zeggend: „Laat me maar smoore." door twee anderen wordt voortgerold; een van deze laatsten (4) zucht, volgens de verklaring: „Die Dromm else Acksies"; een vrouw (5) volgt met opgeheven handen en klaagt: „O myn Arme broer." In 't midden op den tweeden grond zijn vier kinderen (9) afgebeeld, met een ledige mand, kan en nap bij zich en zeggende: „Wy vergaan van elenden en gebrek. om de Acksie. onser ouders". Over deze kinderen wordt in „het eerste deel." van „De laatste basuyne," gesproken. Op den achtergrond, 't meest links, staat een man (6) met een lange lans in de rechterhand, waaraan een vaandel, dat hij laat rusten op het dak van 't huis links en met het inschrift: „Ruym op jonges voor De Heere windverskoopers (*sic*). Ryk geworden Door Het niewe Drommels Rare spel uyt De tas of Al wat ik sie spel". Die aktiehandelaars worden voorgesteld door de zes personen, welke hier verder op een rij staan. De twee, 't meest naar links (8). moeten joden voorstellen, van welke er een sprekend wordt ingevoerd in „het agtste deel." van „De laatste Basuyne,"; de vier anderen (7) zijn christenen, zooals opgemaakt moet worden uit de verklaring der cijfers in de plaat, die trouwens niet heel duidelijk is; deze luidt: „7: Waar- ben je smousjes vals. van Harten: 8: Al Hier Christene met starten:".

In „het zevende deel." van „De laatste Basuyne." zegt een dezer laatsten:

„Ik . . . die yd'le Wind verkogt,
Daar ik zoo veel meê overwon. Dat ik naast veele snoode Heeren,
Myn Kleed' in Masqueraade Kleeren. Als Man dat niemand myn en kon.
Myn Bakkes was met floers vermomt. De Hoed my op de Neus getrokken,
Ik had een staert gelyk de Bokken. En ging al gluypend' en gekromt.
Een ander sloeg my met een Blaas. . . ." enz.

Een enkele blik op de hier beschreven plaat toont dat hiermede gedoeld wordt op de hier boven onder 7 vermelde christenen. Gravure in-fol., J. de Ridder „invent Et. fe:" (Muller No. 3618).

14. „Onder Verbeetering. De laatste Basuyne. of 't Verrysen der dooden,".

Acht plaatjes even afzichtelijk van teekening als de drie prenten van „De Tover Lantaren" en de twee prenten van „De geest van den Verreesene Herakliet" onder de beide vorige nommers beschreven. De voorstellingen, en de 52 regelige verzen, in zes-en-twintig regels in boekdruk

daaronder, staan in verband met de personen, afgebeeld op de beide laatste prenten. Boven de verzen (het derde is een 56-regelig op acht-en-twintig regels gezet) staat opvolgend: „Het eerste deel." tot „Het agtste deel." Het hier als titel gebruikte begin van het onderschrift der eerste prent komt op alle platen voor, maar is dan verder voor elk op de volgende manier gewijzigd:

„Het eerste deel.", „Waar in hier en daar ook aangetrokken werd de snoodheyd en beklaeglykheyd der wind-handelaars."

„Het tweede deel.", „Waar in ernstig gehandeld word van de erge wind-verkoopery."

„Het derde deel.", „Waar in de tegenwoordige schadelyke wind-verkoopery gedagt werd."

„Het vierde deel.", „Wysende op de Ongelucken die 'er dagelyks ontstaan door de wind-actie."

„Het vyfde deel.", „Waar in ook gehandeld werd van de wind-actie."

„Het zesde deel.". „Zinspeelende op de Tegenwoordige Zielverderflyke wind handel."

„Het zevende deel.", „Waar in gehandeld werd over 't snoode quaad der wind-verkoopery."

„Het agtste deel.", „Waar in aangetrocken werd de Lyf- en Ziel-Verderflyke wind-handelary."

Omtrent de plaatjes zelf is 't maar beter gezwegen; een verklaring of beschrijving is al even moeilijk; de hoofdfiguren in alle zijn de „Engel des Gerichts" op de wolken en de uit hunne graven verrijzende dooden. 't Zijn alle etsen langw. kl. in-8°., naar en door J. de Ridder en met het naamcijfer van den ontwerper en maker in den rechterbenedenhoek (alleen plaat vier en vijf zijn zonder naam).

Onder de verzen van het derde, vierde, zevende en achtste deel staat een 4-regelig „NB."; de laatste drie verwijzen naar de prenten van den „Verreesene Heeraklieт". Onder het NB. der achtste plaat staat nog: „Eynde. Dese Laatste Bazuyne zyn al tot Verklaaring van de Twee deelen van de Geest van Heraklieт." — „'t Kon gebeuren dat 'er tegens Nieuw-Jaar 1721. nog een Vervolg by quam voor de Liefhebbers die het eenigsints mogt smaken."

Mr. S. van Gijn bezit een lateren staat van deze prent, waarop de laatstvermelde zin niet voorkomt.

De verzen zijn eveneens van J. de Ridder en veel beter dan zijn teekeningen, maar erg verschrikkelijk van inhoud. (Muller No. 3619).

15. „De trouwe is lichter als ē pluijm." — „Dat sluijt gelijck ē tanghe op een verrken."

Bijschriften bij de eerste en laatste voorstelling eener volksprent, waarop verschillende spreekwoorden en spreekwijzen in beeld zijn gebracht. 't Is een afdruk van een oude koperplaat en geen der voorstellingen heeft

ook maar eenigzins betrekking op den windhandel en op de vraag van Muller, (die deze en nog een dergelijke ingebonden vond in een paar exemplaren van het Groot Tafereel): „in welk verband met den windhandel?", zou ik willen antwoorden: als ze er iets mede te maken heeft, dan zeker in geen ander opzicht dan uit winstbejag. De gemengdheid der voorstellingen maakte de plaat zeer geschikt om door een handig verkooper aan den man te worden gebracht, eer men de juiste beteekenis vatte en inschriften als: „De kruuck wert so lāge te water gedragen, dat si eens breekt." — , Hier rijden de Essels op mulen." enz. waren daaraan zeker bevorderlijk. Zestiend'eeuwsche gravure br. in-fol., z. n. v. gr. (Muller No. 3620).

16. „Den Verm(ak)elyken Actionist: of de Moolenaars Batalje. Stem. als 't begint."

Opschrift boven een liedje, slechts door krabbels aangegeven op het papier, dat een man in de linkerhand heeft, terwijl hij met de rechter een ander omhoog houdt. Hij heeft een bril op, een pijp tusschen het lint van zijn hoed, waaronder een lange haarvlecht uitkomt en een degen op zijde. Gekleurd exemplaar dezer kalligrafische aardigheid, br. in-fol., z. n. v. gr. Op hetzelfde vel is als pendant afgebeeld een vrouw met grooten stroohoed op en met een kind, dat een molentje in de hand heeft, op den rug gebonden, (zijdelingsche zinspeling op den engelschen pretendent, zoon van Jakobus II?). Zij heeft een plaat waarop een molen is afgebeeld in de rechter- en een stok in de linkerhand. Evenals de man geheel uit krullen samengesteld. Muller No. 3621 vermeldt *alleen* de man.

De geheele plaat is ook gekleurd aanwezig en van den man allééն een zeer kunstig geprikt exemplaar.

17. „Wind-zang. Op de Commerlyke Commercie,,' enz.

Zie No. 3524*a* hier voren, volgnummer 27 (bl. 409).

18. „Hoc monstra-repello."

Inschrift boven in de voorzijde der medaille op bl. 238 hiervoren met de woorden van den *Europische(n) Mercurius* reeds uitvoerig beschreven, waarom ik, voor zoover het de voorstelling aangaat, daarheen verwijs. Vóór- en keerzijde zijn boven elkaar afgebeeld op een als aan den muur vastgestoken papier. Gravure kl. in-4°., naar en door I. Goeree. In den bovensten plaatrand links „Pag. 207."; in 't midden: „1720."; rechts „II. Deel.", waarmede bladzijde, jaargang en deel van den *Mercurius* worden aangewezen, waarin de prent behoort. (Muller No. 3624).

19. „De bedriegelyke Actionist, of de Nagthandelaars. Blyspel. Zynde het vervolg op den Windhandel."

Titelprent der uitgave in-8°. van het blijspel, dat in het tweede deel van den tekst van het „Groote Tafereel" op blz. 10—17 is afgedrukt. Het plaatje stelt den voorgevel voor van het koffiehuis Quinquenpoix:

„t Koffi huis van de Stok". zooals er boven de deur is gegraveerd. De waardin staat met een stok in den ingang. terwijl buiten eenige lieden met degens en vuisten aan het vechten zijn. Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr. Tegenover het plaatje een 32-regelig vers, in boekdruk, aanvangende: „Om Wind en Rook is al het woelen;" enz.

De boekdruktitel is aan dien van de titelplaat gelijk, met bijvoeging van het woord „Blyspel." en het adres (zie No. 6 op bl. 405 hier voren). Het werkje is echter, behalve 't voorwerk, geen 46 bladzijden groot, maar 64 van welke de laatste genommerd is „46". De auteur erkent geen uitgave, dan die van H. Bosch voor de zijne, daar „gelyk wel te dugten staat" dit spel zeker nagedrukt worden zou door „den gróten Drukker der Straatlópers, van Egmont," daartoe „door baatzugtigheid geprikkeld.". (Muller No 3625).

20. „De Dwaasheid van den Actie Handel, leunende op Schyn, List en Bedrog, verbeeld door den Gryns, de Slang en Vischangels. Zit op een' steen waar op de Plundering der Pachters Huizen uitgehouwen is. Voor de Waterbellen die zij blaast bied de Zotheid haar een volle Beurs, terwijl een quade Genius, het geld in 't duister verborgen hebbende, de Actien door den Wind van een Blaasbalg verstrooit."

Op deze blaasbalg staat „1720."; op de aktien: „Zwol Campen"; „Zuid Zee"; „Missisip"; „Bank"; „Hoorn Enkhuizen"; „Premie van Assurant:". (Muller Aanhangsel No. 4040 A).

Gedeelte van de titelprent van het Eerste (eenig) deel van 't Vervolg op le Clerc, waarvan ik, om der curiositeits wille, de volgende advertentie opneem, voorkomende in de „Amsterdamse Dingsdaegse Courant" van 20 November 1753:

„By Dirk onder de Linden, Boekverkoper t'Amsterd., is gedrukt en te bekomen, als mede in alle steden by de Boekverkopers: Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, zedert den aenvang des jaers 1714, tot aen de dood van zyne Doorl. Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassau, Erfstadhouder der Unie, in den jaere 1751, verrykt met 2 nieuwe zeer uitvoerige Kaerten van de 17 Provintien, getekend en met eene Geographische Uytlegging opgehelderd door W. A. Bachine, Predikant te Kuylenburg. Om tot een vervolg te dienen op de Geschiedenisse der Nederlanden van den Heer J. le Clercq, beschreven door Pieter le Clercq, eerste Deel in Quarto; de prys is 3 guld. 14 st. ingen. Het groot vertier van dit Deel in Folio, door gem. Boekverkoper in het voorleden jaer uitgegeven, heeft genoeg getoond hoe zeer het Gemeen in derzelver verwagting, wegens de bekwaemheid des Schryvers, voldaen is. Het werk nu in Quarto gedrukt, is op hetzelfde Formaet als de voorgaende Deelen, door J. le Clercq beschreven, en het tegenwoordige Deel begint met de Utregtse Vreede, en eyndigt met het jaer 1740; het 2de Deel dat in het begin van 1754 staet uitgegeven te werden, zal beginnen

met het jaer 1741, en eyndigen met 1751. Hier door zullen de Liefhebbers der Nederl. Geschiedenissen, dezelve zedert de aenvang dezer Republiek, tot den jaere 1751 kunnen magtig worden. Van 't eerste Deel in Folio, zyn nog maer een zeer kleyn getal exemplaren te bekomen. Het gem. Deel word door een bekwaeme hand in het Fransch vertaeld en in Folio gedrukt, om tot een vervolg te dienen op het Fransche Werk des Heeren Jean le Clercq."

21. „*De Windhand el. of Bubbels Compagnien. Blyspel.*"

Inschrift in een lint boven in de titelprent van het blijspel van G. Tysens, hier voren bl. 405 onder No. 4 reeds vermeld. Op 't prentje is 't inwendige afgebeeld van het koffiehuis Quinquenpoix in de Kalverstraat bij den Dam te Amsterdam, de verzamelplaats der aktiehandelaars. Boven het lint is Merkurius afgebeeld in narrenkostuum met een mand met molentjes links van hem; in de linkerhand heeft hij een zotskolf tot Merkuriusstaf vervormd, in de rechter- een papier, waarop: „koop wat koop wat"; rechts van hem zit een aap schrijdelings op het lint en blaast zeepbellen.

Merkurius is gereed om met het linkerbeen over 't lint heen te stappen als om gevolg te geven aan de uitnoodiging, voorkomende in de verklaring op rijm tegenover de titelplaat en beginnende: „Dus maald hier de Etskunst Quinquenpoix," enz. op de vraag: „Wie doet in déze Compagnie?" antwoordt Merkuur:

„Ik. . . . die wel durf zwéren
Dat zo 'k niet haast wil beed'len gaan,
Meê moet tot gekheid overslaan!
    Daarom verkoor ik déze kléren,
En Molentjes en Briefjes om
    u onverwagt eens te verrassen,
    Wy zullen by elkaâr wel passen,
'k Zeg u als Broeders wellekom;" enz.

Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr., onderaan het verdicht adres: „Gedrukt in Quinquenpoix. by Bombario." De boekdruktitel is bijna dezelfde; 't boekje is IV en 54 blz. groot.

Hierbij vermeld ik nog een anderen druk van dit werkje, die mij na 't afdrukken van vel 26 in handen kwam en dus daar niet meer kon worden opgenomen. Die uitgave heeft den volgenden titel:

„De windhandel, of bubbles compagnien, blyspel. (Vignet: Schip in medaillon met randschrift: „Sponte tua feror aura".) Gedrukt in Quinquenpoix. By Bombario." Z. pl. o. j. VIII en 54 blz. in-8°.

In het „Aan den lezer" verklaart de schrijver dat hij Quinquenpoix van Langendijk nooit gezien had vóór hij zijn spel maakte, al drukte men op de schouwburgbiljetten dat de auteur geen Quinquenpoix voor de zijne erkent als die met Privilegie gedrukt is.

Hij deelt dit zijn liefhebbers mede en ook „By dezen twéden Druk, die met een Tytelplaatje en door een Liefhebber met een Muzykstukje vermeerderd is.... dat (hij) het géne, dat men op den Naam van Quinquenpoix Bombario of de Windnegotie naargedrukt en by den weg geroepen heeft, geenzints voor 't (zyne) erken(t).''

In een gesprek over de waarde der Akties acht Wingaren „Utrecht 't best''
Snoever „Rotterdam
Daar is de Zévaart wis.''

22. „*Mercurius koolverkooper in de Quinquanpoix, En Oogmeester onder de actionisten.*''

Titel van het op bl. 411 onder No. 37 vermelde tooneelspel. Tusschen den titel en het verdichte adres: „Gedrukt tot Missisippi. By de Schottenaar, in de Vinder om door Kool naar Vianen te gaan.'' een klein, doch geestig vignet. Bovenin staat in een lint: „De Wareld vol Cool. Sonder Druk Geen Geluk.'' Links is een sater afgebeeld, die 't gordijn oplicht, dat voor een wereldbol hángt. In den bol een kwakzalver, omringd door veel volk en met een papier in de hand, waarop: „Raare Cool''. Boven de hoofden een heks op een bezemsteel, die papieren strooit, waarop men leest: „Boere Cool'', „Feyne Cool'', „Laffe Cool'', „Snoode Cool'', „Zotte Cool''. Boven den sater komt Merkurius met een zak geld aanvliegen. Op de rechterzijde van 't vignet een man bij een drukpers, waarmede het tweede gedeelte van het inschrift in 't lint hier boven vermeld, in beeld wordt gebracht. Gravure langw. in 16°., z. n. v. gr. In deze afzonderlijke uitgaaf en niet in „Mercurius onder de actionisten'', behoort ook het prentje, reeds in de noot van No. 35 op bl. 411 vermeld, dat bovenin tot inschrift heeft: „De Wareld vol Kool'', en waarop links op den voorgrond de Aktiesfinx is afgebeeld, met onderschrift: „Acties vol bedrog''.

Rechts is de ingang van het „Dolhuys'', waarvoor een man wachthoudt, aan wien door een ander, welke tegenover hem staat en die „tassen vol acties'' om 't lijf heeft, gevraagd wordt: „wat geeft gij'', waarop de ander antwoordt „niet(s)''. Achter de sfinx een galei, met onderschrift: „Weg gaan wy''. Op den tweeden grond een brandstapel met akties er op, waarbij: „Branden d'Actie''. Geheel op den achtergrond, rechts, boven een stad: „Missisippi''; links een vijftal personen, onder wie men leest: „hier bennen wy op 't Land wie Helpt ons nu.'' Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr. (N. b. M.)

23. „*Hotel de Soissons etablie pour le Commerce du papier en* 1720.''

Inschrift in een lint boven in eene plaat, waarop de binnenplaats van het hotel is afgebeeld. Het hoofdtooneel van den aktiehandel in Parijs, eerst voornamelijk in de straat Quinquenpoix gedreven, maar, nadat een rijk spekulant in effekten door den graaf Horn en eenige medeplich-

tigen in die straat vermoord was uit de rue Quinquenpoix naar de place Vendôme verplaatst, werd, toen de staatskanselier er over klaagde aan den prins-regent, dat hij bij de zittingen door zóó veel geraas de advokaten niet verstaan kon, naar dit hôtel overgebracht. Law had n. l. naar aanleiding van die klacht een overeenkomst getroffen met den prins de Carignan, die een enorme som (1.400 000 livres) aan huur ontving enkel voor 't afstaan van het plein vóór zijn kasteel, terwijl hij bovendien nog van de 180 daar geplaatste kramen 500.000 livres per jaar zou ontvangen hebben, als 't zoo lang had geduurd. Een groot aantal heeren en dames zijn, naar 't schijnt, allen druk bezig met de belangen van den aktiehandel. Rechts op den voorgrond ziet men o. a. een jongman, een hond achternaloopende, die met zijn portefeuille wegrent. Gravure langw. in fol., z. n. v. gr., met breeden plaatrand onderaan, waarin een inschrift behoort, dat voorkomt in het exemplaar in het British Museum (zie Stephens No. 1619), waarop men ook nog leest: „A. Humblot. juvenit a Paris Chez F. Gerard Jollain rue S$^{t}$ Jacques a l Enfant Jésus". Alleen in het hier aanwezig exemplaar van het „Groote Tafereel", afkomstig uit de kollektie Royaards van den Ham, vond ik deze fransche plaat. (N. b. M.)

De prent is verkleind als titelplaat gebruikt voor Ch. Mackay's *Memoirs of extraordinary popular delusions*. I (Zie bl. 240 hier voren).

24. „*Carte Nouvelle dela Mer du Sud, dressée par Ordre des principaux Directeurs, & tirée des Memoires les plus recents et des Relations des Navigateurs les plus Modernes, tant de France que d'Espagne, l'on y a joint, diverses remarques Curieuses par raport aux decouvertes des Graduations des manierres* (sic) *du Pais que de la Navigation.*"

Opschrift in twee regels boven een kaart in twee bladen van gedeelten van Europa, Azie, Afrika en Noord-Amerika en van geheel Zuid-Amerika. Tusschen Azie en Noord-Amerika een in drieen verdeeld doek, waarin links een plattegrond van „Vera-Cruz", in 't midden de „Baye de rio Janeiro" en rechts de plattegrond van „la Havane" gegraveerd is. In den linkerbenedenhoek, eveneens op een doek, een kaartje van de „Baye de Porto Bello.", daarnaast een afzonderlijk kaartje van de „Istme de Panama ou de Darien." Naast dit laatste kaartje rechts het volgende inschrift: „Messieurs Cette Carte de la Mer du Sud, à eté exactement dressee, sur les memoires Géographiques, & Mathematiques les plus nouveaux & les Observations les plus recentes, *pour faire voir aux Marchands, et Actionnistes, le veritable Sujet des Gains et des Pertes.*" Uit het hier cursief gezette blijkt in welk verband deze kaart tot den aktiehandel staat. Boven dit inschrift, in gefigureerd lijstwerk, de plattegrond van „La Ville de Mexico."; daaronder: „Cartez (*sic, lees:* Cortez) fait abatre les Idoles du Mexique."; er boven links: „Magiscatzin le Premier du Mexique qui reçoit à sa Mort le Batesme."; rechts „Prisonniers de Guerre destinez a être Sacrifiez." Links van den plattegrond

„Manierre de tirer l'Or des Mines" en daarboven. zonder bijschrift, eenige Mexicanen vogels vangende Rechts van den plattegrond „Manierre dont les Mexiquains se servent pour sacrifier leurs Morts a leur Dieu Thun, Tous les Ans lon luy presente une Victime". Rechts op het lijstwerk is van dien God een afbeelding aangebracht met het opschrift: „Le Dieu Thun", en links ziet men de „Manierre d'Habillement du Roy de Mexique". Boven de kaart van de landengte van Panama twee cartouches boven elkaar. In de bovenste drie voorstellingen, twee naast elkaar en een erboven, waarvan alleen bij de rechtsche onderaan ter verklaring staat: „Manierre de Tourner la Tortüe fort usitée dans les Jles Françoises". In de onderste cartouche: „Moulin à Sucre & la manierre dont les nègres le Receuillent" (sic). Boven het kaartje van de „Baye de Porto Bello" staat in een door drie engeltjes vastgehouden draperie een 9-regelig latijnsch inschrift: „Nova Maris Pacifici Tabula." enz. In een dergelijke draperie, door twee engeltjes vastgehouden, in den linkerbenedenhoek van het rechterblad dezer kaart, leest men een 11-regelig hollandsch inschrift: „Nieuwe Kaart van de Zuyd Zee." enz. De verdere ruimte onderaan wordt ingenomen door een zeer groote geornamenteerde cartouche, met de verklaring der cijfers 1 - 4 ter rechterzijde en links de namen der dieren, die afgebeeld zijn in den rand van het cartouche waarin bovenaan in 't midden een plattegrond van het „Fort au Cap de Bonne Esperance", terwijl men op de ornamenten, aan weerzijden bovenaan het cartouche, „Hottentots ou Gens qui habitent les Montagnes des environs du Cap de bonne Esperance"; enz. ziet. Gekleurde gravure op twee bladen in-plano, z. n. v. gr., maar met adres van (en door?) A. en H. de Leth, te Amsterdam. (N. b. M.)

25. „*Plundering van het koffijhuis Quincampoix. In de kalverstraat te Amsterdam: den 5den Octob.* 1720."

Afbeelding van bovenstaand voorval. De menigte slaat met stokken en werpt met steenen de ruiten in van dit koffiehuis, dat Quinquenpoix genoemd werd, omdat het de verzamelplaats der aktiehandelaars te Amsterdam was, evenals de straat Quinquenpoix dit te Parijs een tijd lang was. Gravure langw. in-4°., naar en door R. Vinkeles, met adres van F. Bohn te Haarlem. (N. b. M.)

26. „*The South sea bubble — Change alley in* 1720."

Geestige voorstelling van de eigenaardige drukte ook in Engeland door den windhandel veroorzaakt. Rechts op den voorgrond staat een tafel op de straat waaraan een paar handelaars zitten te schrijven, terwijl een drietal belanghebbenden achter de tafel staan. Aan deze zijde der plaat ziet men de woning van een windhandelaarsfirma, met een bordes, waarvan een man en vrouw bedrukt afkomen en blijkbaar niet zonder reden, want op de deur leest men: „The business of this firm is supended".

Een galg, waaraan een man hangt, is onder dit biljet. naast den deurklopper afgebeeld, niet onduidelijk aanwijzende welken dood men de leden der opgeheven firma toewenschte of wat de oorzaak der sluiting was. In 't midden op den voorgrond luisteren een paar heeren en dames naar 't belangrijk, zij 't dan ook niet erg opwekkend bericht. dat een heer, met langen krulpruik op, schijnt voor te lezen. Boven de pui van het huis links, waar zeker niet zonder bedoeling. pistolen en degens op de uitstalling liggen, leest men: „Pawnbroker and jeweller". In 't huis op den achtergrond staat boven de deur „Garraways"; bij 't laatste raam ziet men een bord met inschrift: „South sea stock at 1000 Per Ct". Houtgravure in-plano, door W. Thomas, naar de origineele schilderij van E. M. Ward.

Onder de plaat staat: „This Plate is presented with No. 1 of "Cassell's Magazine." Published by Cassell. Petter. and Galpin. Ludgate Hill. London.

NB. — A separate Edition of this Engraving of "The South Sea Bubble." printed on superior paper. will be presented, free of charge, to every purchaser of the First Monthly Part of "Cassell's Magazine." To secure early impressions, orders should be given at once for the Monthly Part (price 6 d.), which will consist of Five Weekly Numbers and a separate Frontispice." (N. b. M.)

27. „*The South-sea bubble*."

Dezelfde voorstelling der vorige plaat. In den zijmuur van het huis links kan men hier nog lezen: „Money (a)dvanced on jewels. and (a)ll kinds". Staalgravure langw. in-fol., naar E. M. Ward, door J. Carter „from the picture in the Vernon gallery." „London. published for the proprietors. Printed by H. Wilkinson. Size of the picture, 6 ft. 2 in. by 4 ft. 3 in." Afdruk op chineesch papier. (N. b. M.)

28. „*Het dolhuys der Actionisten*".

Titelprent van een „Kluchtspel", dat een heel aardig kijkje geeft op den geest, die het algemeen bezielde in dien koortsachtigen tijd. De verschillende akties, die hier genoemd worden, geven een grooter lijst dan de projekten in den tekst van 't „Groote Tafereel" vermeld Ik geef ze daarom hier in de volgorde, zooals ze in dezen afzonderlijken druk worden opgegeven: „Edam! Dordrecht! Hoorn! Enkhuizen! Monnikendam! Middelburg! Vlaardingen! Ter Veer! Zwol! Schiedam! Vlissingen! Purmerent!.... De Zuid! de West! de Barbiesjes!.... De Bank! Ramskoolbroek! Cheels!.... Rotterdam! Hasselt! Alkmaar!.... Woerden! Delft! Steenwyk! den Haag!"

De prent vertoont een gedeelte van de amsterdamsche Beurs van binnen, waar een menigte aktionisten bijeen zijn; op den voorgrond is men aan 't vechten, ook ziet men enkele vrouwen tusschen de menschenmassa. Een heer, midden op den voorgrond, heeft een papier in de hand, waarop: „Compagnie na de maan", links achter hem, in de hoogte, een

papier, waarop: „West", rechts een ander, waarop: „Zuid", terwijl men geheel rechts nog twee papieren omhoog gestoken ziet, waarop: „Kool" en „Zwol".

Gravure kl. in-8°., z. n. v. gr. (Wordt vermeld in Muller S. No. 3632).

29. *„Papier in 't Gros"*.

Inschrift in een rol, welke Merkurius in de hand heeft. De handelsgod zit op een ontzettend hoogen stapel aktien. Aan de linkerzijde ziet men op den achtergrond een bewegelijke menigte aktiehandelaars, wien door vier engelenkopjes uit de wolken de wind ingeblazen wordt, terwijl op den tweeden grond, aan dezelfde zijde, eenige lieden nieuwsgierig opzien naar een papier, dat door een heer met grooten pruik op, met beide handen omhooggehouden wordt en waarop een groote kool is afgebeeld. Het overige van deze prent heeft betrekking op kardinaal Alberoni, wiens borstbeeld in medaillon, met inschrift: „Ulius Alberoni ab Placentinus.", op den voorgrond door twee kinderen wordt vastgehouden, terwijl een derde er voor zit. Links wijst een der jongskens op een afbeelding van „Sant-Angelo", waarboven men leest: „Voila enfin la Residence Du pauvre Eminence." Boven het portret staat Spek jan (volgens de verklaring tegenover 't plaatje) met een hark waarop een uil zit om aan te duiden dat de kardinaal, die Julius heette, een Ulius (uil) was. Rechts van den stapel aktien staat paus Clemens als omroeper, vragende volgens 't vers: Wie heeft een Cardinaal gevonden? Titelplaat van de „Europische Mercurius Van 't Iaar 1720 xxxiste Stuk I Deel." Gravure in-4°., z. n. v. gr., met adres van A. v. Damme te Amsterdam en 1 blz. in-4°. in boekdruk, met de verklaring op rijm (van J. Goeree).

30. *„Anno: 1720: Agterde Jan Lau met zyn wind Actie."*

Boven in een zonderling prentje, ziet men een bord met bovenstaand inschrift aan 't linkereind van een brug of dijk aan welks rechtereind een man staat te visschen. Rechts te halver hoogte van het plaatje ziet men, bij een grooten steen, een dergelijk bord, met inschrift: „1721. Wasser een seer sware pest in Vranckryck." Verder wordt het midden der plaat ingenomen door een eiland, waarop een visscher en een wagen met paard en voerman. Onderaan eenige stijve huisjes en boomen en aan de rechterzijde een bord, waarop: „1722 Wast hier een over vloedig Appel Jaer geldende 't vierde vat een stuyver blank. Halve stuyv".

Dit gekleurde, zeker hoogst zeldzame doch zeer slechte etsje, langw. kl. in-4°., is van de ervaren(?) hand van J. de Ridder, waaraan we ook de bijprenten No. 12—14 (zie blz. 434—438 hier voren) te danken hebben. Zijn monogram „J D R. invent et fecit" staat in den rechterbenedenhoek. De eenige afdruk, dien ik hiervan zag, komt voor in 't exemplaar Moltzer, in de *Univ. bibl.* te Utrecht.

31. *„Sic deludimus ineptos."*

Inschrift in een lint boven een cartouche, waar binnen de afbeelding

van een aap op een straattheater, die, met de hoed in den linkerpoot, beleefd de talrijke omstanders groet, wier bovenlijf alleen te zien is. De aap heeft in den rechterpoot een papier, waarop: „Bubbels".

In den katalogus der werken van Picart, voorkomende achter het werk: *Impostures innocentes*, wordt dit vignet op de volgende wijze aangewezen: „Vignette représentant un Singe Charlatan, avec cette Dévise, Sic deludimus ineptos."

Gravure in-24°., „B. Picart del 1720." (N. b. M. In *'s Rijks Prentenkabinet*).

32. Een bankbiljet:

„N.° 812017. MILLE Livres Tournois.

BANCO La Banque promet payer au Porteur à vüe MILLE livres Tournois en Especes d'Argent, valeur reçüe A Paris le premier Janvier mil sept cens vingt.

Vû p.r le S.r Fenellon.

Garnod (wapenstempel met omschrift: Banque royale.) Signé p.r le S.r Bourgeois. Lambert Controllé p.r le S.r Durevest."

Aan de keerzijde de endossementen:

„Payez a M Saige a Bordeaux ou ordre vale(ur) en compte auec la Comp.e des Indes a Paris le 28 juin 1720.

Rabovin

Payez au porteur valiet? de Madame sugon a bordeaux Le 10e 7bre 1720 Saige".

Bovenstaand bankbiljet, langw. in-8°., komt voor in het exemplaar van het „Groote Tafereel" van de *Maatsch. der Ned. Letterkunde* te Leiden. (N. b. M.)

33. „*The Bublers Mirrour: or England's Folley.*"

Inschrift boven de afbeelding te halver lijve van een deftig heer met driekanten hoed op, naar rechts gekeerd en links ziende, met lachend gelaat wijzende op een vollen geldbuidel, dien hij in de linkerhand heeft. Aan weerszijden van deze in zwarte-kunstmanier zeer goed uitgevoerde figuur is gegraveerd: „A List of the Bubbles with the prices they were Subscrib'd at and what each Sold at when highest Together w.th Satyrical Eppygrams upon each by ye author of ye S-Sea Ballad", zooals er boven de links staande, en „A List of the Bubbles with the prices of Subscriptions Continued", zooals er boven de rechts gegraveerde lijst staat. Ofschoon vooral sommige der „Satyrical Eppygrams", in 't eerste opschrift vermeld, mij wel aantrokken ter opneming, zie ik daarvan af, omdat hun inhoud, zelfs zijdelings, geen betrekking op onzen windhandel heeft. Dit is anders met de kleine voorstelling boven de hoofdafbeelding, daarin is

blijkbaar van verschillende figuren uit sommige prenten van het „Groote Tafereel" gebruik gemaakt. Van links naar rechts vindt men er de volgende figuren: De man, die goud eet en akties ontlast uit plaat 17; het schip met vleugels uit plaat 30, aan weerszijden van het rad van avontuur uit plaat 22, en de aap op een boomtak van plaat 27. Midden onder de hoofdvoorstelling is een wapen gegraveerd, „The bubblers' arms-prosperity" zooals 't genoemd wordt onder de verkleinde afbeelding, die er van voorkomt op den titel van Ch. Mackay's *Memoirs of extraordinary popular delusions I*. Het is gevierendeeld en vertoont in 1 het rad van avontuur, in 2 een rijtuig zonder paarden, in 3 een man die akties opvangt en in 4 drie volants. Aan weerszijden van 't wapen een hoorn des overvloeds met den mond naar boven gekeerd; het geld dat er van boven inkomt, valt er echter van onder even snel weer uit in de „Mar del Zur", de Zuidzee. Twee vossen zijn tenanten en een manshoofd met zotskap op is helmteeken. Onder dit wapen een 16-regelig vers: „Thus Fortunes Darling Glories in Success" enz. met aan iedere zijde een lijst van akties, links met opschrift: „a List of $\overset{e}{y}$ Bubbles of of (*sic*) less note whose Prices were for $\overset{e}{y}$ most part uncertain"; rechts staat er boven: „A List of $\overset{e}{y}$ Bubbles of less note &c. Continued." Gravure in-fol., z. n. v. gr., „Printed for & sold by Tho: Bowles ne xt the Chapter House in St Pauls Chu: Yard London". De prent, door Muller niet vermeld, wordt uitvoerig beschreven door Stephens onder No. 1621.

34. „*De Kust der Zuyd Zee*" — „*Peru Chili*" — „*Popayan Quito Peru*" — „*Chili*".

Hoofd-inschrift van vier kaarten van de Zuidzee en daaraan gelegen rijken, bovenaan gemerkt: „Pag: 397.", „Pag: 404.", „Pag: 419." en „Pag: 433." Vier gravures langw. in-fol., z. n. v. gr. Uit?

In het exemplaar-Moltzer, *Univ. Bibl.* Utrecht.

35. „*Almanach de la fortune ou Agenda de la rue Quimquempoix.*"

Opschrift boven de verkleinde reproduktie van dezen almanak, die voorkomt tusschen den tekst bij V. Champier's *Les anciens almanachs illustrés*. Paris 1886, bl. 77 en bovenaan een gezicht vertoont in genoemde straat, waarin zich een menigte menschen beweegt. De gravure is naar en door Benard.

Champier zegt omtrent deze soort almanakken: „La race des agioteurs surtout n'est pas épargnée, et le système de Law fait éclore de nombreux Almanachs. Nous reproduisons ici celui de la *Fortune*.... qui semble être plutôt favorable aux financiers et qui a peut-être été destiné à servir de réclame à l'établissement de Law." (N. b. M., Stephens No. 1618).

36. „*Almanach historial pour l'année* 1737 *où se trouve le* monument consacré à la postérité, en faveur de la folie incroyable de la xx$^{e}$ année du xviii$^{e}$ siècle. *les mois, jours et fêtes de l'année, les lunes de chaque*

*mois, suivant leurs changements, avec les éclipses de soleil, de lune et de bourses. Augmenté de la vie et aventures de l'incomparable reine Margot.*"

„Almanach d'origine hollandaise, comprenant 8 feuillets de gravures, où se trouve résumé d'une manière satirique et allégorique tout ce qui a trait au fameux système de Laws." (*sic*).

Bovenstaande almanak wordt, met de bijgevoegde noot, vermeld in V. Champier, *Les anciens almanachs illustrés.* Paris 1886.

Op mijn verzoek gaf de heer L. Delisle, Bibliothécaire de la bibliothèque nationale te Parijs, mij met groote welwillendheid zeer uitvoerige inlichtingen omtrent dezen almanak, die, eerst in 1737 verschenen, mijne belangstelling gaande maakte door het niet cursief gezette gedeelte van bovenstaanden titel, dat volkomen gelijkluidend is met het begin van den titel der plaat onder No. 3473 hier voren beschreven. Wat ik uit zijn schrijven noodig acht bekend te worden bij de bezitters van dezen katalogus volgt hieronder. Eerst geef ik den titel nog eens zooals die in het schrijven van M. Delisle voorkomt, omdat een van beiden blijkbaar in 't afschrijven niet zeer nauwkeurig was.

„Titre gravé:

Almanach
historial
pour l'année M. DCC. XXXVII.
ou se trouve
le monument consacré à la
posterité.
en memoire de la Folie incroyable
de la XX[e] année du XVIII[e] siècle
les mois jours & fêtes de l'année
les lunes de chacque mois suivant
leurs changements, avec les eclipses de
soleil de lune et de bourses.
Augmenté
de la vie et avantures de l'incomparable
Mie Margot
M. DCC. XXXVII."

Daarop volgt de verdere inhoud:

„Fol. 2: *Almanach de Cabinet.* (les 6 premiers mois).

Fol. 3: *Extrait de l'histoire de ma mie Margot.* (février 1718).

Gravure représentant la naissance.

Fol. 4: *Monument consacré à la posterité en mémoire de la folie incroyable de la XX année du XVIII siècle.// Ter eeuwiger gedagtenisse der dwaasheid van het XX jaar der XVIII eeuw.*

Grande caricature représentant la foule dans la rue Quinquenpoix — il y a au bas une longue légende en français et en hollandais.

Fol. 5: *Almanach de cabinet.* (les six derniers mois).

Fol. 6: *Distribution des paniers de toutes les modes par ma mie Margot aux environs de la ville de Paris en* 1735.

Fol. 7: *Nouveau enlèvement de ma mie Margot.*

(Mie Margot déguisée en nymphe jardinière, debout sur un âne.)

Fol. 8: *Aventures & famille de ma mie Margot.*

Ces 8 feuillets, d'inégales dimensions, devaient appartenir à un grand placard qu'on a découpé en huit segments dont plusieurs ont été repliés de façon à pouvoir être reliés en un petit volume in quarto.

Coté dans la bibliothèque Lc[33]4.

Tout le texte est gravé en taille douce. L'origine hollandaise est attestée par le titre et l'explication de la grande caricature de la rue Quinquenpoix.

Le volume est par suite de l'opération du découpage & de la pliure des feuillets, dans un médiocre état de conservation."

37. „*Banque royale.*"

Inschrift boven den ingang van een gebouw, door welks half geopende portebrisée zich een menigte volks verdringt. Deze voorstelling ziet men rechts op den achtergrond eener zinneprent op Philippe d'Orléans, regent van Frankrijk tijdens de minderjarigheid van Lodewijk xv. In 't midden der plaat het borstbeeld van den regent in medaillon, naar rechts, geharnast. Links op den voorgrond zit Frankrijk, zinnebeeldig voorgesteld door een vrouw in troostelooze houding, met een ledigen hoorn en een menigte „Billets de Monoye", „Billets d'Ustenciles" en „Billets d'Etat" bij zich, terwijl achter haar door engeltjes verschillende kunsten en wetenschappen voorgesteld worden. Merkurius steunt aan dezelfde zijde het medaillon met portret. Ter rechterzijde daarvan zit Minerva, voor wie een Indiaan geknield ligt, met een ontrolde kaart van Louisiana in de handen, terwijl drie engeltjes een hoorn vol gelds leegstorten aan haar voeten. Blijkens de handbeweging der godin dankt Frankrijk dezen geldovervloed aan den regent. Achter Minerva zweeft een engel met zandlooper in de rechter- en schel in de linkerhand.

Deze uitnemende gravure langw. gr. in 8°., naar en door B. Picart „1720", heeft Muller niet gekend en trof ik alleen aan in de verzameling van den heer A. J. Nijland. In den ondersten plaatrand is in drie rijen een 19-regelig gedicht gegraveerd van H. P. de Limiers, dat ik hier in zijn geheel afschrijf, omdat het den onbepaalden lof zingt van den regent.

„Cesse de t'affliger, ô France!
Assez & trop longtems ont duré tes malheurs;
Tes Trésors épuisez, tes Peuples sans finance,
Assez & trop longtems ont fait couler tes pleurs;
Ouvre ton coeur à l'esperance,

Par un rare bienfait ton Destin va changer:
Philippe voit tes maux, cesse de t'affliger.

Ce Prince Genereux, sensible à tes allarmes,
Va tarir pour jamais la source de tes larmes;
Voi, comme par ses soins en Métal transformé
Le Papier enrichit le François allarmé:
Voi ce Pays lointain d'où renaît l'Abondance;
Voi renaître à la fois la douce Confiance.

Voi ce riche Palais où, sur un fonds certain,
Tout ce Peuple à l'envi court assurer son gain.
Voi les Arts en honneur: Voi par tout la Sagesse
Animer du Regent la Vigilante Adresse,
Tels sont sous son Pouvoir, les Essais inouïs
Du nouveau Régne de Louis."

38. „*Het Leven en Caracter van de Hr Ian Law.*"
Inschrift in den boog, die als ingang dient van een wisselkantoor, met veel bezoekers, boven wie de Faam op de wolken zweeft met het borstbeeld van Law in medaillon in de linkerhand. Het is het titelprentje van een werkje met gelijkluidenden titel, te Amsterdam in 1722 verschenen. Gravure kl. in-8°., naar en door I. C. Philips. (N. b. M.)

39. „*Europische Mercurius, XXXIIste stuk Eer(s)te deel t jaar M D CC XXI.*"
Titel, gegraveerd tegen een muur, in den rechterbovenhoek van de titelprent van genoemd werk, tevens gedeeltelijk een zinneprent op den nu geëindigden windhandel. Tegenover de plaat staat een vers met opschrift: „Uytlegging der Titel van 't Jaar 1721." De linkerbenedenhoek en de geheele voorgrond worden ingenomen door een man, volgens 't vers het „Bankroet," voorstellende, die treurig, met het wapen van Kuilenburg bij zich, zit naast het beeld van Frederik Hendrik, terwijl de grond rondom hem bezaaid is met aktien en de ratten aan het koopmansboek knagen, de spade (doelende op de utrechtsche kanaalgraverij) ligt er gebroken bij. De verdere rampen van brand, pest, enz. die 1720 bracht, zijn op 't overig deel dezer plaat in beeld gebracht. (N. b. M.)

40. „*Joan Wilhem Claus van Laar, Geweesene Actie Handelaar t' Hoorn, en Mol brouwer tot Middelburg.*"
Inschrift in een voetstuk onder het portret te halverlijve, in medaillon, van genoemden beruchten persoon. Links achter hem staat een vrouw met ontbloote borsten, die hem het masker van het gelaat genomen heeft, rechts blaast een duiveltje hem het kwade in. Voor zoover ik weet is dit 't eenige onder de hollandsche portretten, waar bij vermeld wordt dat de voorgestelde Aktiehandelaar was. Men zie voor verdere bizonderheden

omtrent dezen van Laar: *De Librye*. Rotterdam. A. Eeltjes, 1888. No. 5, blz. 36/37. (Hier aanwezig)

41. „*'t Actie Iaar* 1720."

Inschrift in een lint boven een medaillon, waaronder evereens in een lint, het cijfer 70 staat, als volgnommer in het „Spel verbeeldende de historie van Holland.", hier voren onder No. 4*d* beschreven en dat een met negen nommers vermeerderde latere staat is van de onder No. 4*a*—*c* vermelde. Van dit vermeerderd spel is in deze verzameling geen verklaring.

42. „62) *Acti handel.* (*Ao.* 1720.)"

Op deze wijze wordt in de „Verklaaring van het vaderlandsch historie-spel." (zie No. 5 en 6 hier voren) de voorstelling vermeld, die afgebeeld is in het medaillon, dat op het spel het nommer 62 draagt Men heeft hierin o.a., zeer verkleind, dàt gedeelte weergegeven der prent onder No. 12 van het „Groote Tafereel" beschreven als „Arlequyn Actionist", waar de man op een verhevenheid gezeten het geld, dat hij door den mond naar binnen krijgt, als aktien ontlast.

## 3526. Houtsneden op den windhandel betrekking hebbende

1*. „De nieuwe Bankeroetiers wagen voor de dolle actionisten Rydende na Kuylenburg en Vianen."

Opschrift boven een dialoog op rijm tusschen „Jooris" en „Joosje", in twee kolommen, in boekdruk, onder den afdruk van twee oude houtsneden, links een wagen met buitenlieden voorstellende, waarvan de paarden in vluggen draf zijn, rechts een draagkoets met twee paarden bespannen en gevolgd door een drietal geharnaste ruiters. Het aktionisten-vers is wel in verband met de gravures, maar natuurlijk zeer gewrongen daarop toegepast. 't Schijnt een blad te zijn dat in Friesland gedrukt is, 't verheft de voorzichtigheid der Staten dier provincie, waardoor aan „Harrelingen reets ontzegt" was, wat in vele hollandsche steden toegelaten werd, n. l. een compagnie op te richten. Ook „dat in geen bemuurde Vesten. Der vry gevogte Friesse Steen Zal meer Wind-handel zyn geleen", enz. De beide gravures langw. in-12°., boven het vers, zijn z. n. v. gr. (Muller No. 3627*a*).

2. „*De Nieuwe Bankeroetiers Wagen*", enz.

Inschrift in boekdruk boven in een houtgravure langw. in-12°., Venus voorstellende in haar wagen, die door duiven getrokken en door Kupido bestuurd wordt. Het vervolg van 't opschrift en 't vers zijn geheel gelijk aan het vorig nommer. (N. b. M).

3*. „Het doolhof der doolende actionisten, Of Verwarde wind-handelaars, in de Maneschyn."

Opschrift boven een doolhof van verzen in een vierkant van tien regels

boven elkaar. door lijnen afgescheiden. aan iedere zijde van de afbeelding van een doolhof, met veertien kleine mansfiguren, eveneens in houtsnede, er omheen en in alle richtingen geplaatst. Onderaan. in een lijstwerk van fileeten, een 6-regelig vers: „Beschouw met vlyt dit Dool-Hof wel," enz. De houtgravuretjes zijn alle z. n. v. gr. (Muller No. 3628*a*, Stephens No. 1692).

4*. „Husarm, Husarm. Husarm, de Trompetter blaast in de Stad Vianen, Alarm. Alarm.// Voor de Bedroogene actionisten.// Vianen floreert, Vianen floreert."

Opschrift boven een berijmde samenspraak tusschen een „Trompetter" en een „Omroeper". Gedicht van zeventig regels, in twee kolommen, in boekdruk, aanvangende: „Wat mag de Omroeper hier al schreeuwen!" Bovenaan dit breed folio vel zijn twee zeer kleine oude houtgravures afgedrukt; links een trompetter op de tinne van een toren, rechts een omroeper voorstellende. (Muller No. 3629*a*).

5. „Husarm, Husarm, Husarm.// De Trompetter blaast in de Stad// Vianen, Alarm, Alarm.// Voor de Bedroogene// actionisten.// Vianen floreert, Vianen floreert."

Hetzelfde vers van het vorig nommer, nu gedrukt op vier bladzijden in-4°. Boven het opschrift is een houtgravure afgedrukt, een geharnast krijgsman voorstellende; achter wiens beenen op een lint staat: „Capitain Melan der." (Muller No. 3629*b*). In het exemplaar Moltzer. *Univ. bibl. Utrecht.*

6*. „*H*ou tegen, *H*ou tegen, *H*ou tegen.// De Actiekraamers Vlugten;// Help, Help, Gildebroers, 'Help.// wind-verkopers// Op Stelten.// Vianen is vol, Vianen is vol, Vianen is vol."

Opschrift boven een hoogst gebrekkig vers op 4 blz. in 4°.; aan 't einde: „Gedrukt // Booven de Moolen Wind.// Wyl men de Weerelt vol Koolen vind."

Boven 't vers een niets beteekenende houtgravure, die een gedeelte van het prospect eener stad voorstelt, waarnaar een man, achter een heuvelachtig terrein staande, kijkt; rechts gaat een juffrouw met lange rouwfalie. (Muller S. No. 3629 A).

7*. „Kuylenburg en Vianen, Belegerd door de Banquerouttiers en actionisten.

Myn Zangster blaast een Oorlogs toon,<br>
En volgd de dolle Actionisten;<br>
Die als navolgers van Belloön<br>
Om Plaats, maar niet om Lauw'ren twisten:<br>
Help Clio dat myn Stramme Veêr<br>
Niet werd verplet door hun geweer."

Opschrift boven een 96-regelig gedicht op den windhandel, in twee kolommen door een fileetrand gescheiden, in boekdruk. Boven het gedicht

een groote houtsnede langw. in-4°., z. n. v. gr., waarop de belegering eener stad is afgebeeld. Alles zamen op 1 vel br. in-fol. (Muller No. 3630).

Dezelfde houtsnedeplaat komt nog voor op een prent van 1832, waar zij dienen moet om het beleg der citadel van Antwerpen voor te stellen.

8*. „De Lagchende Momus, Onder de actionisten."

Opschrift boven een oude houtgravure, die nu als spotprent op den windhandel dienst moet doen. Op 't voorplein van een groot gebouw, aan weerszijden door een rij huizen begrensd, ontmoeten twee hooggeplaatsten elkander, groetend; terwijl hun gevolg aan iedere zijde achter hen staat. Bij het torentje van het gebouw staat: „Quin- campoix."

Onder de plaat is een 138-regelig vers afgedrukt, dat algemeenheden over den windhandel mededeelt. De geheele tekst is in boekdruk. (Muller No. 3631).

9*. „De actionisten in 't dolhuis,".

Opschrift boven dezelfde houtsnede der vorige plaat. Nu staat er echter boven het huis op den achtergrond: „'t dol- huis.", terwijl het vers onder de plaat, aanvangende: „Sta Vremdeling! zie hier een trots Gebou vol zotten." enz., slechts één 8-regelig en twee 6-regelige koepletten heeft. Uit 't vers, dat van het achtste wonder (het Stadhuis van Amsterdam) spreekt, blijkt dat het huis op den achtergrond de Beurs te dier plaatse moet voorstellen. 1 vel br. in-fol. (Muller No. 3632a).

In den katalogus der auktie Kramm (Beijers 1875) staat bij deze prent „op den windhandel te Rotterdam." Dit is een onjuistheid; Rotterdam wordt in het vers wel genoemd, maar alleen in verband met den naijver tusschen beide steden.

10*. „De Heer Law in zyn Sondaags Pak."

Zie bl. 412, No. 42, hier voren. (Muller No. 3633).

11*. „Loop an, Loop an, Loop an;
De Knegts van de actionisten loopen met de koekepan.
Zy hebben genoeg te doen om 't Geld op te haalen,
Om de schult van de oude Acties te betaalen."

Opschrift boven een samenspraak op rijm tusschen „Meester" en „Knegt". Het gedicht van vier-en-zeventig regels is, in twee kolommen, in boekdruk, afgedrukt onder drie kleine houtsneden. De middelste vertoont een karikatuur-menschenhoofd, links ervan twee monniken tegenover een edelman, rechts een misdadiger door twee man weggeleid. Alles op een blad in-fol. (Muller No. 3634).

12. „PRYSCOURANT// Der// ACTIEN,// of// DE NIEUWMODESE// ACTIEKRAMER."

Oude kleine houtsnede langw. in-12°., in 't midden op den voorgrond een man vertoonende, die blijkbaar de kaart legt; rondom hem liggen

ten minste kaarten op den grond en in iedere hand heeft hij een kaart; allerlei deftig gekleede lieden staan om hem heen. Onder de afbeelding het vers, beginnende: „Hoort Stélui, Burgers, Boeren, hoort!" enz., reeds vermeld op bl. 407, No. 21, hier voren. Op zakken-papier 1 bl. br. in-fol. *M. d. N. L.* Leiden. (Muller No. 3635).

13*. „De rasende actionisten in de blinde wareld Van Quinquampoix."

Opschrift boven een 72-regelig vers, in twee kolommen, in boekdruk, onder den afdruk eener reeds vermolmde houtsneêplaat, waarop een zestal personen te halverlijve zijn afgebeeld, die alle een buitengewoon grooten of misvormden neus hebben. Alles op één blad br. in-fol. (Muller No. 3636).

14*. „De spiegel der Sorgelooze en Armoedige actionisten."

Opschrift boven een zeer oude houtsnede (kostuum 16e eeuw), door opschrift en vers in vijf kolommen, in boekdruk, onder de plaat, toepasselijk gemaakt op den aktiehandel. Links zitten achter een tafel, waarop kaarten en geld liggen, een vrouw „Weelde." en een man „Sorgheloos". Tegenover hen, vóór de tafel, zit een man „Ghemack." Rechts staan „Aermoede", „Lichte fortune." en „Pouer". Links bovenaan ziet men door een venster „Soorgeloes." met een ander dobbelend, en „aermoede." voorgesteld door een vechtend paar. Gravure in-fol., z. n. v. gr., doch van Cornelis Anteunissen en niet van Ewoutsz. Zie: Moes, *Amsterdamsche boekdrukkers*. 2e afl. (Muller No. 3637).

15*. „Tournooy-spel Der actionisten."

Opschrift boven een zamenspraak op rijm, tusschen bewoners van verschillende aktie-houdende steden en eenige andere personen; een vers van zestig regels in boekdruk, in twee kolommen door een fileetrand gescheiden. Boven het vers de afdruk van een houtgravure langw. in-8°., z. n. v. gr., een tournooi tusschen twee ridders voorstellende. (Muller No. 3638. Stephens, No. 1633).

16. „De windthandel van Koopmanschap," enz.

Van dit gedicht, in den tekst (*c.* 2) van 't Groot Tafereel opgenomen en hier voren op blz. 408 N°. 22 bij de afzonderlijke stukken beschreven, vermeldt Muller (No. 3639) een druk, welke ik niet zag, met drie slechte houtsneden er boven.

17*. „De treurende actionisten, In den Rouw, over het veriiezen (*sic*) van haar Geld en Goederen."

Opschrift boven een 80-regelig vers, in twee kolommen, in boekdruk, aanvangende: „Hier treurt nu Geysbrechts lieve Stad," enz., afgedrukt onder vier oude, reeds vermolmende houtsneden naast elkaar, van links naar rechts een edelman, een monnik, een non en een geleerde voorstellende. Alles op een blad br. in-fol. (Muller No. 3640).

18*. „De Viaan- sche omroe- per, Roepende om de Bedroefde, Be- droogene, en Bedurven Actio- nisten."

Opschrift boven een 156-regelig vers, in twee kolommen door een fileetrand gescheiden, alles in boekdruk, en aanvangende: „Dus trok onlangs op rys d'Omroeper van Vianen," enz. Het geeft in vreeselijk kreupelrijm een verhaal van den tocht van den omroeper uit Vianen naar Parijs. Engeland en alle deelen van ons land, om de aktiehandelaars uit te noodigen naar Vianen te komen, dat, zooals men weet, voor geruïneerden een vrijplaats was. Midden tusschen het opschrift de afbeelding van een omroeper. Houtgravure in-16°.. met ornamenten in houtsnede er onder en aan weerszijden. (Muller No. 3641).

19*. „De Vliegende Actionist op de waereld.".

Opschrift boven een oude prent een wereldbol met kruis erop (rijksappel) voorstellend, waarop een gevleugeld varken staat. Rechts op den voorgrond een ongevleugelde collega bij een trog; op den achtergrond een stad. Door het 116-regelig vers, dat er in vijf kolommen. in boekdruk, onder geplaatst is. moet de voorstelling natuurlijk op den windhandel toepasselijk gemaakt worden. Houtgravure br. in-fol., z. n. v. gr., maar door Cornelis Anteunissen. (Muller No. 3642 en S. No. 3642, Stephens No. 1634).

't Komt mij voor dat deze prent meer bepaald een bespotting is van de Weesper Compagnie, die in varkensmesten haar specialiteit zoeken wilde. Een dergelijke voorstelling vindt men ook in Roemer Visschers *Sinnepoppen*, waar ze als plaat LIII in het derde schok voorkomt, met het volgende bijschrift:

„Als my Fortuijn tot hoogheydt voert/
Soo laet ick gheen dreck ongheroert.

Als de ellendighe, arme of onguere menschen door eenighe avontuere tot Regeringhe of Landt bestuer gheset worden, soo en weten zy niet hoe zy haer teghen yeder man draghen sullen; roeren het al om, van oude Privilegien of Willekeuren, om haer goede deughdsame Ondersaten te plaghen, soo dat het oude spreeck-woordt waer wordt:

Als niet komt tot yet/
Ist allemans verdriet."

20*. „Wind-negotie."

Opschrift boven den afdruk van een oude houtsnede, die met den aktie handel niets uitstaande heeft, dan dat er een molen op voorkomt, die met den windhandel in verband is gebracht. Het niet onhandig toegepaste gedicht geeft de volgende verklaring der cijfers 1—8 in de plaat. Na de opwekking: „Wind Ja Wind wie koopter Wind?... Hier is de Moolen aan het maalen,", zegt het vers dat de engel (1), die boven op de ladder van den molen staat, roept: „Breng maar lustig Schyven an,"; wel zijn de akties

door het cijfer 3 aangewezen nergens te vinden, want dit staat in een berg, waarop men een kerk ziet; met een weinig verbeelding zijn echter de golven of vlammen, aan den voet van dien berg, wel voor papieren aan te zien. Bij 4 liggen een menigte lijken van door de daling verschrikte aktiehandelaars.

Met 5 (de afbeelding van een kerk, twee huizen en een boom) is volgens 't vers Parijs bedoeld, waar de akties ook al aan 't dalen zijn en Law in gevaar is; maar 't „Leeger" (6) steunt hem. De man op de molentrap (7) brengt er akties heen en uit den molen zien „Actie Koopers" (8) naar deze prooi uit. De houtgravure in-4°. diende zeker veel vroeger voor een volksboek. (Muller No. 3643*a*, Stephens No. 1691).

21. „De groote Brantklok getrokken door al de bedroefde Actionisten," enz. Deze houtsnede, door Muller onder No. 3644 vermeld, zag ik niet.

22. „De Verdraayden moolenaar; Of de verkeerde actionisten, Op de Franse Moolen gemaalt, met Engelse en Hollantse Sprot van alderhande Acties hoeje wilt, en kan gesongen werden op de Voys: Van de Banckeroetiers Wagen."

Houtsnede met bovenstaand onderschrift en vers 2 blz. in-fol.

De houtsnede stelt links drie mannen voor in gesprek bij een molen, waartegen een man opklimt; op den achtergrond links een kerk, waarbij twee eenden zwemmen.

De volks- of straat-deun, in duitsche letter, in twee kolommen naast elkaar gedrukt en zonder eenig belang, begint:

„Wel hoe komt Mercuur geloopen /
Met papieren in de hand," enz.

Aan 't eind het adres: „t' Amsterdam, by Abraham Francken."

Op de tweede blz. nog „Een Nieuw Lied van de zoete en aangename Liberteyt. Stemme: Staat op schoon, &c." (N. b. M.) In één der door mij geraadpleegde exemplaren.

23*. „Hier ziet gy in deez' Prent, een aantal Handelaaren.
Haar Koopmanschap is niets, als Acties van de Wind,
Op 't scheiden van de Markt, zo moeten zy ervaaren,
Dat men het Hoofd berooid, de Geldbeurs ledig vind."

Opschrift in tweemaal twee regels naast elkaar, in boekdruk, boven een kinderprent, waarop in vier-en-twintig houtgravuretjes, zes boven en vier naast elkaar, verschillende ontmoetingen van aktiehandelaars zijn afgebeeld. Onder iedere houtsnede staat een 2-regelig versje, even onbeduidend van inhoud als de prentjes van voorstelling zijn; ik meen dan ook te kunnen volstaan met de vermelding dat op de eerste, links bovenaan, een man is afgebeeld met een zotskap op 't hoofd en rijdend op een ezel, voorafgegaan door een ander met driekanten hoed op. Onder dit prentje:

„Zotskap! reid wat driftig aan,
Om na de Actie Beurs te gaan."

Op de laatste rijden twee man te paard in vollen galop naar een rechts op den achtergrond liggende stad (Vianen). Onder 't plaatje:

„Leege Geldbeurs, hoofd vol wind,
Gy maakt deeze twee gezwind."

Houtgravures z. n. v. gr. op één vel br. in-fol. „No. 25." uit de serie kinderprenten van de Erven de weduwe H. Rynders te Amsterdam. (Deze staat wordt door Muller niet vermeld; zie lager).

Van deze prent is hier ook een latere staat aanwezig, met het adres van de Wed. C. Kok geb. van Kolm te Amsterdam. Een tweede hier aanwezig exemplaar van dezen laatsten staat was vroeger in het bezit van den heer S. Alofsen in Amerika, die rechts bovenaan, naast het volgnommer geschreven heeft: „Amsterdam. Nog in gebruik in 1854. S. A." (Muller No 3533).

24*. „Ei ziet dees Actie Handelaars,
De een krygt 't ruim en d'ander schaars."

Opschrift in twee regels boven elkaar, in boekdruk, midden boven even zooveel voorstellingen als er op de vorige prent voorkomen. Tusschen de afbeeldingen is onderling te weinig verschil om ze hier uitvoerig te vermelden. Ik schrijf ter onderscheiding alleen de 2-regelige rijmpjes af van het eerste en laatste plaatje: van het eerste luidt 't:

„Hei za wakker dat is mooi,
Wie gaat mee na d'Quincanpooi."

Van 't laatste, waarop wel twee ruiters voorkomen maar geen stad in 't verschiet ligt:

„En wy te Paard na Kuilenborg,
Daar kunnen wy leven zonder zorg."

Deze prent, waarvan de houtsneden (z. n. v. gr.) mij ouder voorkomen dan die van de vorige, is „N°. 289." der serie kinderprenten uitgegeven door J. Noman, Zaltbommel. (N. b. M.)

25*. „De doolende Harlequien, Met zyn rarekiek. Verhaalende op een Boertige Wys: Het vertrekken van myn Heer Law uyt Parys."

Opschrift boven een samenspraak op rijm, in twee kolommen, in boekdruk, onder een zeer primitief vignet in houtsnede, Harlekijn voorstellende bij zijn kijkkast, in gesprek met een man. Onder aan de vierde bladzijde 't adres: „t' Amsterdam, gedrukt by Willem Jacobsz. 1721." (N. b. M.)

26*. „Copye van eenen brief, Gebracht door mijn Heer Galante, Luytenant van de Zee, en Capiteyn van 't Schip Margriet, die gekomen is uyt Lauwisiane, op den tydt van ses weken, de welke de tydinge gebracht heeft, hem mede heeft laten vinden aan de Bloedige Slag, tusschen de Franschen

en de Wilde." — „De generaele Lyst, van al het gepeupel die naar het Eylandt Louisiana getrocken zijn, alsoo het volgt van de selve."

Opschriften van twee stukjes, waarvan het eerste toegelicht wordt door- of de verklaring is van een kurieuse doch zeer grove bladgroote houtsnede, die een gedeelte van Louisiana moet voorstellen. Samen 4 blz. in-4°. Onderaan de blz. 2 en 4 staat: „Gedruckt ende verkocht binnen Parys met Premissie." (N. b. M).

## 3527. Teekeningen in verband met den windhandel.

1*. „Quimquanpoix."

In de kollektie Muller (No. 3645), op 's Rijks Prentenkabinet vindt men de volgende uitvoerige verklaring in H. S. die evenzeer op de hier aanwezige als de daar berustende teekening past, waarom ik haar hier in haar geheel overneem:

„UITLEGGING VAN DE VERBEELDING
van
QUINCAMPOIX
of
DE GROOTTE WINDEN KOOLVERKOOPPER.

A. Ziet men Quincampoix of de grootte Windhandelaar zitten op Een verheeven Zeetel, zijn Stoel bestaat in Riemen Papier op Eengestaapeldt, hij is van een bars en Laatdunkend gelaat, in zijn Regterhandt houdt hij een Rietstaf waar aan een grootte blaas is, te kennen geevende zijne Onbestendigheid, zwakheid, en IJdelheidt. in zijn Linkerhand heeft hij een Biljet waar in te Leezen is de Naam van den Inventeur, en berugtte Windhandelaar, zijn Schoenen zijn met bellen, òf die der Narren òf Gekken gelijk, Een grootte kool legt daar neevens, geeft te kennen op wat voeten zijn Negotie bestaat. Zijn zeetel daar hij in zit, ziet men in de Nis een grootte Schulp met bobbels òf waaterbellen; en de colommen geeven de veele belòftens en Conditiën te kennen, om de Wilde, dwaaze, en Geldgierige Waareldsgezinden uit te Lokke, met de veelvuldige be naamingen, van grootte-voordeelen die men heeft te verwagten; dòch de Bazementen en Capiteelen van de Colommen geeven te kennen dat het op Papier en kool uitkomt, waarmeede dezelve zijn gesierd en opgevest.

B. Ziet men in een Nis afgebeeld het franse Missisippi, leggende op een Sierlijk Rustbedt alzieltoogende weegens de veelvoudige Rampen en teegenspoeden; men ziet verscheide Geestelijke de laatste dienstpligt presenteere vòlgens het gebruik der Galliçiaanse kerk, en haar het laatste vaarwel toedeelen; de Weereldlijke geinteresseerdens zijn in de uitterste nood en benaauwdheid weegens het zwaar verlies van er beste veeren; gelijk den Haan die daar omtrent zoo veerloos loopt, dewijl hij zijn Staart kwijt is, te kennen geeft dat de franse Natie (door deeze ziel-

toogende Missisippi) haar meeste Veeren van Rijkdom en Geldt zijn kwijt geworden.

C. in de andere Nis ziet men de Zuidzee Compagnie zitten in een Sierlijke Stoel. waar op de Waapens van Albion prijken, leunende op haar Standt als flaauwhertig werdende door onverwagte toevallen, en indispositien; haar Voorstanders zoeken Madame te verkwikke met eenige Peruaanse Balsemieke Geuren. die uit de schoot van Natuur omtrent Mexico werden gegraaven, waar door deeze onverwagte flaauwte van de Engelse Laddi wat schijnd te beeteren, dòch blijft egter tussen hoop en vrees weegens haar herstelling.

D. Verbeeldende twee Winden (den Eenen Winst en den andere Verlies.) waar meede de onzeekerheid te kennen werd gegeeven, dat niemant in deeze Compagnie Eenige verzeekerde Winst zig kan voorzeggen. wijl de ligtveranderlijkheid den Wind gelijk is. want elk uur alle actie handel veranderlijk is, van hoog dan weêr laag te daale in prijs. gelijk dit hier te kennen werd gegeeven dat den Eenen Wind de Acties doet Reizen, en den andere de actiebriefjes doet daale. —

E. Op 't midden van 't Theaater van Quincampoix, ziet men de potsiggi (*sic*) Bombario zijn Beurs-klok Luijen, dòch is niet bepaaldt aan 't ¹/₄ Uur voor twaalven op den middag, want hij bij donker 't zelve Recht heeft, alzoo zijn Handelaars dan het meeste VoorRecht hebben, en de meesten Negotie geschied. (Want alle haar Partijen het daglicht niet kunnen verdraagen) Hij is wat hoog gebult tot zijn Voordeel, wijl hem die inkomste geeft. en tot een Lessenaar werd gebruikt wanneer Actie Partijen zijn verkògt, zoo werden die op zijn Bult geteekend.

F. Verbeeld den Ilustre Persoon! Mijn Heer! den Directeur, zijn Habiliteit toond zijn uiterlijk gelaat. heeft een groote Bus bij hem staan. daar hij ieders Briefje weegens d'inschrijving insteekt, de Bus geeft de inschrijving van de Compagnie waar in die bestaat te kennen. door Een plakkaat daarvoor geplakt waar in men Leest:

„Inschrijving in de Compagnie van Kool- Windt- en Papier-Negotie."

G. Kees ApeJanus als kantoorknegt neemt meede Briefjes aan. die hem beleefdelijk gepresenteerd werden, hij heeft Een Briefje in zijn Poot waarop geschreeven staat:

„Ons Spel, gaat wel."

H. Inleggers ieder om 't ijverigst haar brieven overgeevende waaronder dat men ziet, allerlij persoonen zonder onderscheid. Heeren! en Knegts. Kooplui, Ambagtslui, Boeren en Kruijers, Jaa tot de geringste toe, 't komt hier altemaal ten Offer. zelfs Lieden die hun Goedt bij Jan Oom in de kòst gedaan hebben op hoop van Winst, welke laatste nòg de desperaatste Gekken zijn. —

I. Ziet men voor de Buitenlui. (omdat ze bijtijdts thuis kunnen koomen) Een Boode òf Postlooper onverwagt verschijnen, blaazende op Een Hoorn,

heeft een bandelier, om 't lijf. daaraan een posthoorntje tot teeken zijner bediening in zijn hand een brief van Notificatie, daar in staat: de Compagnie is Vol, Jylui kan vertrekke. —

K. het Theaater is behangen met veele Nieuwe projecten van verscheide steeden, weegens Nieúwe uitschrijving van dienstpresentatiën, en voordeelen. zoo dat al wie Lust heeft kan nòg plukken. het Tooneel òf Gordijn is nog Oopen, de Bellen aan 't Kleed, de Uil, Aap, Bril, en Lazerusklap, waarmeede hetzelve is gesierd, zijn uitlegging zelfs verklaard. —

L. Men ziet in de hoek te voorschijn koomen, Bedròg, zittende bij een groote Kist vol Geldt. waarop te leezen is:

Nu Krijgt men Splint,
Voor Kool, en Windt. —

Zij houdt een Medalje in de hand, waarin een natuurlijke Draaijer zig vertoond die de papieren òf Briefjes bezeegeld, met dit opschrift:

Per Slot en Rest,
is dit op 't Lest. —

in de andere Handt heeft zij een Momaangezigt, en haar ondekt hebbende ziet men in plaats van alle haare Aangenaame Schoonheden, Rijkdommen en ingebeelde Vreúgdt daar de meeste hoop zig meegetroeteldt heeft (nu den handel is ontdekt en te niet geraakt) dit Leelijk Saaters Bakhuis dat hij als een aanminnige Schoonheid heeft bemindt, 't welk hem zooveel geld, tijdt en moeiten heeft gekòst; die hem nu belacht en bespòt, weegens zijn ligtgeloovigheid, hem tot een Rilique voor zijn naakoomelingen die Medailje presenteerd, tot erkentenis en blijk dat zijn zotheeden zijn betaaldt, met de inhoudt van deeze Munt."

2*. „Bombario Omroeper Van Viaanen".

Bombario op den voorgrond met sabel, omroepersbekken en klepel. Daarachter een schuit vol aktiehandelaars, door een paard getrokken, op weg naar het op den achtergrond liggende Vianen, waar een vlag wappert met de letters „F"(rederik) „H"(endrik). Op een afzonderlijk vel een gedicht van 16 regels, met bovenstaand opschrift en aanvangende: „Hoord o Kales-Benden hoord!" Gelijke voorstelling als Mullers No. 3649, die echter geen vers vermeldt.

Hier is ook nog bijgevoegd een gedrukt vers in twee kolommen, met opschrift: „De Viaansche omroeper, Roepende om de Bedroefde, Bedroogene, en Bedurven actionisten."

### AANVULLINGEN EN BIJVOEGSELS.

Sedert ik met de beschrijving van het Groote Tafereel begon, heb ik van verschillende platen en gedrukte stukken nog bizonderheden en afwijkingen ontdekt; van vele echter te laat om ze nog te vermelden op de plaats waar zij behoorden. Voor ik, in navolging van Muller, het Dwergentooneel en het Apentheater in hun geheel beschrijf, laat ik in de volgorde, waarin de platen hier voren zijn vermeld, de bij te voegen aanvullingen volgen:

Register. (blz. 241). — De twijfel van den heer Muller omtrent 't bestaan van een Register van 64 nommers is opgeheven; ik vond een exemplaar bij den heer R. W. P. de Vries, die de vriendelijkheid had het tegen matigen prijs voor deze verzameling af te staan.

De daar gegeven volgorde wordt dus gewijzigd:

*a* Met vermelding van 47 platen.
*b* " " " 56 "
*c* " " " 64 "
*d* " " " 65 "
*e* " " " 67 "
*f* " " " 74 "
*g* " " " 74 "

Behalve deze gegraveerde registers en die in boekdruk, voorkomende in den tekst van 't werk, o.a. vermeld op blz. 392 en 398, vond ik nog een zeer merkwaardig buiten dien tekst. In:

*De verwarde hedendaagse loteryhandel. blyspel.* (Ornament in ▽-vorm) *Gedrukt In 't hoofd vol Muizennesten, by den laggenden Herakliet om de twede zotheid der Wereld; op 't eintje van 't Lotery-Jaar.* Z. pl. o. j. Titel, VIII en 46 blz. kl. in-8°.

zijn de acht bladzijden voorwerk achter den titel merkwaardig, omdat er vier ingenomen worden door een, voor zoover ik weet, nog onbekend „Register Van alle de printen, Die op den actie-handel zyn uitgekomen in 't Jaar 1720." Dit register is tot plaat 56 gelijk aan het gegraveerde met hetzelfde getal platen; het vervolg, afwijkend van al de verdere gegraveerde registers, is dan: „57 't Vervolg van de Dwergen. 58 't Orginail pourtrait van Jan Law. 59 Afbeeldinge van 't zeer vermaarde eiland Geks-kop. 60 De Meerman van het Noorder gewest. 61 Missisippi of het wydbefaamde Goudland, enz. 62 Vasten-avonds Vreugde-krans en Toneel-stuk. 63 De verrezene Fredrik Hendrik. 64 Des Kladpapiere Wéreldsvuur in as verkeerd. 65 Opkomst, midden en geen einde van den doortrapten Jan Law. 66 67 } Twee kaarten van de Zuidze 68 Kaart

van de Enkhuizer haven 69 De wereld in masquerade 70 Pasquins Wind·kaart op de windnegotie van 't Jaar 1720. 71 De Actie-wereld op haar einde. 72 Madame Lauw 73 Flora's zotskap van den Bloemhandel 74 Bespiegeling voor de Geldzugtige Wereld, in 't begin op- en ondergang van den Actiehandel."

Het gegraveerd register in het exemplaar-Moltzer is van plaat 48 af bijgeschreven, de volgorde der platen komt van plaat 58 (dáár 59) bijna geheel met de hier aangegevene overeen.

Een elftal „Komedies en klugten." worden daarna nog vermeld, maar daar dit alle de meest bekende zijn, geef ik die titels niet weer.

Daarop volgt: „Opdragt.// Aan alle welmenende Beminnaars der// loteryen.// klinkdigt.//

Liefhebbers, die uw geld aan het geval vertrouwd,
En afwagt wat 't geluk der Loten u zal geven,
Hier ziet gy in een schets het buitensporig leven
Der Lotenhandelaars, die onbedagt en stout,

Verblind door waan, die hen 't gezigt gesloten houd,
Hun geld verkwisten; maar wagt u hen naar te streven;
'k Wyde u dit Blyspel toe door eigen lust geschreven,
Op dat gy in deez' schets u zelf bespieg'len zoud,

En zien de dwaasheid van deez' Lotenhandelaren,
Die als de Muggen, om het glimmend kaarsligt waren,
Tot dat hun vlerken in de held're vlam vergaan.

De Loteryen zyn tot welstand onzer landen,
Dies zo ge u wagt om, met die Dwazen, u te branden,
En spiegeld u aan hen, zyn wy en gy voldaan."

(Zie in verband hiermede bl. 433, volgnommer 11 hier voren). Achtste stukje in „Tooneelpoezy van G. Tysens. Tweede deel." *M. d. N. L.*

Plaat 1. „Eeretitel of Gordijn", enz. (bl. 242).

Onder de aangegeven verschillen op bl. 245 leze men bij den 11en regel in plaats van kapirolen: kapiroolen.

Plaat 3. „De Wind Koopers met Wind Betaald," enz (blz. 246—248).
In 's Rijks Prentenkabinet en in het exemplaar Moltzer der Utrechtsche Universiteitsbibliotheek komt de prent voor, met de titels: „Oost- en Westindische Comp." in de „Lyst van de Wind Negotie" en met het duitsche vers op een afzonderlijk plaatje gegraveerd en onder de prent afgedrukt; hieruit blijkt dat mijn vermoeden onjuist was, dat dit vers in den zeer breeden ondersten rand der plaat zou gegraveerd zijn.

Plaat 6. „Nieuwe en Nette Aftekening van de Door Gravinge . . . beginnende van de Stadt Utrecht", enz. (bl. 252).

Omtrent de kaart heb ik niets bizonders te melden. Het plan der doorgraving was echter niet nieuw. Jonkheer Everard Meyster van

Nimmerdor bij Amersfoort had in 1670 reeds een vlugschrift uitgegeven, getiteld: *Deductie ofte Bewijsseltjcke Bedencking: Belangende d'Emsche zee-vaerd. Op Stichts eygen bodem nut-dienstelijk te graven. Den Uit-recht -lievende, uit-rechte liefde, toe-geeygend. door (E. Meijster) Salus popu- li suprema lex esto. Gedruckt tot Uytrecht. In 't open hert van Stads liefde voor aen de Minnebroers-straat, ten huyse van Barend Brandsen Yver.* Den Eersten dagh van 't jaer 1670. Daarin betoogt hij reeds de wenschelijkheid van dit kanaal naar zee. Een tweede stukje kwam in hetzelfde jaar uit en is getiteld: *Gerymde bedenckingh of ontwerp, Om Uitrecht op sijn schoonst, en sterrikst te vergrooten; Den Uitrechtenaers Uit Rechte liefde toe-gerymt. Door (E Meijster) Civitatis amore victus.* t'Uytrecht. Gedruckt by Willem Clerck, Boeck-drucker woonende in de Stroy-steegh 1670.

Hierin komt een kaart voor, ontworpen door Meyster zelf, geteekend door B. de Roy en gegraveerd door Ant. Winter. Op „De nieuwe platte grond kaart, van Uit- -recht, op zyn schoonst, en sterrkst." zooals er boven in deze gravure langw. in-fol gegraveerd is in twee linten, uitloopende in beestenkoppen, elk met een lint in den bek waaraan het wapen van de provincie Utrecht (links) en van de stad Utrecht (rechts) hangt, is, behalve een zeer groote uitbreiding der stad, door 't verplaatsen der wallen, welke Meyster met dertig bolwerken wilde voorzien, had, in het noordwesten „de haaven" en een gedeelte van 't (Ee)„msche zee-vaerd"-kanaal aangegeven, zooals de jonker dit wilde uitgevoerd zien. Het plan kon echter geen bijval vinden en alleen de tijd van den windhandel was in staat, ondanks de onoverkomelijke bezwaren, dit onuitvoerbaar plan nog weer eens te berde te brengen.

In 't gemeente-archief te Utrecht, vindt men in verband met dit laatste, de volgende stukjes:

„Calculatie wegens de Vaart naar de Eem van Utrecht, wat dezelve zoude kosten".

Opschrift boven drie bladzijden in-4°, in H. S. De matige berekening voor 't graven alleen komt al tot *f* 2.916.666 —: dan sluizen, watermolens, enz. „Deze Calculatie is gekopieerd uit een boek berustende in de Stads Secretarij te Utrecht, getiteld Oude afschriften en Privilegien Fol: 134 M. S." *Bibl. Stad Utrecht* 593.

„Concept Van d' Heer Creagh om de Vaert van Utrecht tot aen de Zuyderzee te laeten maeken, zonder 't Capitael van de Compagnie ofte Tien Millioenen Guldens te verminderen; en bygevolge gemelde Capitael in sijn geheel ter dispositie van de Compagnie te laeten, om daermede ten eerste te konnen Negotiëren, Beleenen, Wissels Disconteeren, en d' Actien van de Compagnie als die tot laage Prysen mochten vallen, zelve Inkoopen, en zoo doende in Prijs houden; zoo als over eenige weeken aen de Heeren Commissarissen heb voorgestelt, dat noodzaekelijk

d' Actien van de Compagnie hand over hand zal doen Rijsen, tot voordeel van ieder Participant in gemelde Actien, en de Provintie in 't generael." Z. pl. o. j.

Dit stuk, onderteekend „Michiel Creagh ridder", is gedateerd uit Utrecht 14 Oktober 1720. Het mooie plan komt eenvoudig hierop neer, dat niet gedurende 30 jaren *f* 5.— aan Hun Ed. Mog. zou worden betaald, maar gedurende vier jaren *f* 50.— 's jaars voor iedere actie, wat over 10000 acties *f* 2,000,000 zijn zou. *Bibl. Stad Utrecht* 594**.

„Op de Vaart van Uijtrecht."

„Uijtersche Gekken, met U Vaarte
Gij sijt geen Rottege Actie waard
Wilt gij Graven door Veld, en Heije
Laat u Eerst Geneesen van de Keije
Want te Graaven, sonder voordeel
Is als een Hooft, sonder Kennis en Oordeel."

*Bibl. Stad Utrecht*. 594*. Dit versje is in hetzelfde sierlijke schrift en blijkbaar van denzelfden auteur, van wien op blz. 297 het gedichtje is medegedeeld: „De dominees die zijn hier niet te vinden"; men zie aldaar.

„Men seyd doch sonder sekerheyd, dat J$^{r}$. Meyster ruim 30 Jaren geleden in 't graft zijn'er Voorvaderen bygezet in 't midden van het Oostpunt van 't Choor van den Dom, pas 16 Roeden van de nieuwe Beurs van Utrecht, opgerecht den 11 Sept. 1720. so ontrust is, door den grooten toevloed van de Heeren, en Kooplieden. dat hy syn hooft uyt sijn graft heeft van vreugde opgesteken, hoorende, dat men eyndelijk geresolveert was naer sijn voorstel de voordeelige Zeevaert te graven, doch niet lang daerna scheen hij al suchtende sijn hooft weer onder te haelen, versoekende de nakomelingen alleen met een naere stem, dat sijn graf-schrift van de volgend' inhoud nu byna, door de voeten der wandelaars over sijn sark, uytgesleten, mocht vernieuwt werden:

Wie in sijn asch' hier leyd
Die heeft hem dood gezucht:
Om dat hem wier gezeyd
(En dat maer op 't gerucht)
De Vaard in d' asse leyd."

Bovenstaand stukje in boekdruk behoort in een mij onbekend werk *Bibl. Stad Utrecht*. 594.

Plaat 8. „Actieuse papiere Atlas naar de Mode", enz. (blz. 254—255). Van deze plaat ken ik nu twee staten; n.l. de beschrevene en een vroegere (ook aanwezig bij den heer A. J. Nijland), zonder cijfers in den pilaar rechts en zonder versregels in den pilaar links van den ingang, zonder × bij 'twoord „windhond" in den voorlaatsten en zonder * bij 't woord „mol" in den laatsten regel van 't hollandsche- en bij de woorden „levrier" en „taupe" in dezelfde regels van 't fransche vers. Dit sterretje,

dat, evenmin als het kruisje. in dezen eersten staat der plaat bij de afbeelding der genoemde dieren voorkomt, is in den tweeden staat bij den mol wèl te vinden, bij den windhond het kruisje echter niet.

In dezen vroegeren staat leest men in den bovensten plaatrand: „'t Vee-hoofdig schrikdier" in plaats van „'t Veelhoofdig schrikdier".

Het inschrift: „Elk loofd nu met my De schachery." rechts bij de beenen van Bombario, komt in dezen vroegeren staat niet voor, evenmin als „Laudo Britannos" in den middelsten wereldbol.

In 't hollandsche vers vond ik nog de volgende verschillen:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Kol. 2 | reg. | 2 | v. b. | hier: | Ovrigheer, | in den lateren reeds beschreven staat: Ovrigheen |
| „ | „ | 10 | „ | „ | blinde | dáár: slinxe rykdoms last |
| „ | „ | 12 | „ | „ | me die mol | „ met die*mol |

In het fransche vers:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Kol. 1 | reg. | 1 | v. b. | hier: | fatiquer | dáár: fatiguer |
| „ | „ | 2 | „ | „ | qu Hercule | „ qu' Hercule |
| „ | „ | 10 | „ | „ | personnage | „ personnages |
| „ | „ | 11 | „ | „ | pouvre,... quasi sage, | „ pauvre,... quasi -sage, |
| Kol. 2 | „ | 7 | „ | „ | partie, | „ parti, |

Plaat 9. „By veele zit de kei in 't hooft
Om dat men in de wind gelooft". (blz. 255—259).

De man, die, met de beide beenen in den pot staande, links op deze prent voorkomt, is een kopie van den stuurman in de prent „die blau schuyte", naar Hieron. Bos. door P. Ameriginus. Hij heet daar „Platbroeck".

Het vers onder die plaat, in 1559 uitgegeven door H. Cock te Antwerpen, luidt:

„Daer platbroeck speelman is en stierman in de bane
Daer sien hem de voghelen voor eenen huyben ane
En al tiert syn gheselscap datse moghen sweeten
Het sullen de sanghers in de blau scuyte heeten".

Plaat 10. „Quinqu anpoix." (blz. 259—260).

Van deze prent ken ik nu twee staten. In het exemplaar der Kon. Bibliotheek, met ex-libris van „N. L. B. Wellens Med: doct: Sylvaedu Censis" staat rechts boven in de gravure „spoul", in al de overige, die ik zag „spoel".

In den tekst zijn de volgende verschillen:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kol. 1 | reg. | 2 | Actienarren | in al de andere Actienarren, |
| „ | „ | 4 | streeld | „ „ „ „ streeld. |
| „ | „ | 5 | is 't er druk | „ „ „ „ is 't 'er druk, |
| „ | „ | 10 | windrige | „ „ „ „ wind$^{e}$rige |
| Kol. 2 | „ | 1 | vligt | „ „ „ „ vleigt |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Kol. 2 | reg. | 4 | brand | in al de andere | brandend |
| „ | „ | 8 | Acktie koffertjen | „ „ „ „ | Actie koffertjen, |
| „ | „ | 9 | kyken | „ „ „ „ | kyken, |
| „ | „ | 10 | Wyl .... stryken | „ „ „ „ | Daar .... stryken; |
| Kol. 3 | „ | 2 | ratten ... hare | „ „ „ „ | vatten ... háre |
| „ | „ | 3 | een ... verloren | „ „ „ „ | een, .... verlóren |
| „ | „ | 4 | hoge | „ „ „ „ | hóge |
| „ | „ | 5 | Eer | „ „ „ „ | Eêr |
| „ | „ | 6 | verloren | „ „ „ „ | verlóren |
| „ | „ | 7 | duiken | „ „ „ „ | duiken; |
| „ | „ | 9 | Wereld niet | „ „ „ „ | Wéreld ziet |
| Kol. 4 | „ | 3 | zonne wagen; | „ „ „ „ | zonne-wagen; |
| „ | „ | 4 | Kristal | „ „ „ „ | Krisstal |
| „ | „ | 5 | rapen | „ „ „ „ | wapen |
| „ | „ | 8 | riet | „ „ „ „ | niet |

Plaat 16. „De Regte Afbeelding der Wind Negotie", enz. (blz. 268—270).
Van deze plaat zijn mij nu twee staten bekend. In het exemplaar van den heer R. W. P. de Vries (thans in deze verzameling) komt een staat voor met de volgende verschillen:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Kol. 1 | reg. | 4 | aard | in al de andere | aard. |
| „ | „ | 8 | Engelland | „ „ „ „ | Engeland |
| „ | „ | 20 | Lantaarn | „ „ „ „ | Lantaaren |
| Kol. 2 | „ | 7 | Krukken | „ „ „ „ | Krukken, |
| „ | „ | 9 | niet | „ „ „ „ | wil |
| „ | „ | 12 | ses | „ „ „ „ | zes |
| Kol. 3 | „ | 3 | den een de aâr | „ „ „ „ | den een den aâr |
| | „ | 15 | my verstand | „ „ „ „ | myn verstand |
| | „ | 17 | myn inyning seggen, | „ „ „ „ | mijn mening zeggen |
| | „ | 19 | Want dat niet in zijn Hollands zeggen. | „ „ „ „ | Want dat wil in ons Hollands zeggen |

Ook moet ik nog verwijzen naar Stephens, *Cat. Brit. Mus.*, die onder No. 1610 een boerenbedrieger vermeldt, getiteld: „The Bubblers Medley, or a Sketch of the Times Being Europes Memorial for the Year 1720 (No. 1.)"; daarop komt, volgens de beschrijving, o.a. een verkleinde kopie van plaat 16 voor, terwijl een andere afbeelding „The Dutch Bubblers" te zien geeft, voorgesteld als een liedjeszanger en een krantenman door toehoorders omringd. Karakteristiek is het engelsch versje onder de prent. Het luidt, vrij vertaald, als volgt:

Beschouwde men het hollandsch volk
  Te voren als zeer krachtig,
Hun werd, zoowel als Brit en Gal,
  De bubbelgeest te machtig.

Zij doen die beide volken na
En handlen sterk in lorren,
Of spekuleeren op een winst,
Die wegblijft en doet morren.
Geen dezer naties werd voorheen
Bezocht door zulk een rage,
Die eerst wel goede hope gaf
Maar bleek te zijn kullage.

Plaat 21. „De Zuidzé Compagnie door wind in top gerezen", enz. (blz. 286—287).

Van deze plaat ken ik nu twee staten, waarvan ik de volgende verschillen kan aangeven:

| | | | | *a* | *b* |
|---|---|---|---|---|---|
| 1e kol. | reg. | 2 | v. b. | Vrouwebeeldyen | Vrouwebeeldjen |
| „ | „ | 15 | „ | honderd gulden | honderd gelden |
| „ | „ | 17 | „ | Vleiyery | Vleijery |
| 2e kol. | „ | 7 | „ | Ia | Ja |
| „ | „ | 12 | „ | open | ope |
| „ | „ | 18 | „ | zuide | ouide |
| „ | „ | 17 | „ | knapyens | knapjens |
| „ | „ | 22 | „ | endye | endje |
| 3e kol. | „ | 20 | „ | Gerede | Geréde |

Plaat 25. „Stryd tuszen de Smullende Bubbel Heeren, en de aanstaande Armoede." (blz. 291—293).

De oorspronkelijke staat dezer plaat heeft onder den voet van den man met het kinnebakken: „BBolswerd Jnve: et excu." en onder dien van den man met het vischnet: „SBolswerd sculp." (de beide hoofdletters van iederen naam geëntrelaceerd).

In den ondersten plaatrand is daar links, in twee rijen, een 4-regelig latijnsch versje van I. Semmius gegraveerd; rechts op dezelfde wijze een hollandsch. Dit laatste luidt:

„De vette Vastelavont met haer gulsich-leckere gasten
En daer tegen de sobere licht-vernoegende Vasten,
Aen weersijd' in slach-oord' nemen herd oorloch aen:
Want de Dueghd en Sond' altijt malcander wederstaen."

Plaat 26[a]. „Directrice der Vervalle Actie-Regimenten;" enz. (blz. 295).
Regel 20 v. o. in plaats van: (Muller No. 3561. N. b. S.). te lezen: (Muller No. 3561, Stephens No. 1663—1666).

Plaat 27. „Monument consacré à la posterité", enz. (blz. 296—299).
Van de variant IV (blz. 298) is nu ook een exemplaa rin deze verzameling.

Plaat 29[a]. „Contrarolleur van de . . . Lapis-zoekers." (blz. 304).

Regel 14 v. o. in plaats van: (Muller No. 3564, N. b. S.). te lezen: (Muller No. 3564, Stephens No. 1667—1670).

Plaat 37. „Waare afbeelding van den vermaarden Heer Quinquenpoix." (blz. 317—321).

De oorspronkelijke prent, waarvan ik reeds een beschrijving gaf op blz. 318 hier voren, behoort in:

*L'original multiplié, ou portraits de Jean Bruslé namurois.* (Sphère) a Liege, M.D.CC.XII.

Aan de welwillendheid van den heer F. Vanderhaeghen, bibliothecaris der Universiteitsbibliotheek te Gent, dank ik de toezending van bovenstaand werkje, waardoor ik in staat ben 't volgende mede te deelen:

Als auteur van dit werkje, geheel gericht tegen den hofprediker van keizer Karel VI, wordt genoemd M. L. J. Doux-fils. Het is, met inbegrip van den titel, XII en 76 blz. in-8°. groot en versierd met de aanvankelijk beschreven titelplaat. Daar de inhoud van dit boekje de oorspronkelijke beteekenis van alle figuren duidelijker in 't licht stelt, dan ik 't zonder dit werkje toen kon doen, volge hier nog, wat tot beter begrip der origineele plaat strekken kan. Ik vertaal daartoe eerst wat er op blz. 4/5 in verband met het plaatje in zijn geheel gezegd wordt:

„Het bewijs van buitengewone oorspronkelijkheid („Le marque d'un excellent Original") is dat ze op verschillende wijze wordt nagevolgd. Daar mijnheer Jean Bruslé de Montpleinchamp van deze waarheid overtuigd is, heeft men recht te vertrouwen dat hij 't voornemen niet afkeuren zal hem zelf te verveelvoudigen. Indien hij tot heden een origineel zonder kopie is geweest, herstelt men een onrecht hem aangedaan en bewijst men hem de verschuldigde eer, door al de *uitnemendheid* van dat origineel aan te toonen. Het is niet moeilijk de gedachte te raden van den teekenaar der voorstelling aan 't begin van deze *Verzameling*. Al die zinnebeeldige voorwerpen zijn evenveel pennetrekken, die uitnemend goed dit buitengewoon origineel wedergeven. De figuren om hem heen stellen de ondeugden voor, die een prediker, zoowel in zijn leerredenen als door zijn gedrag, bestrijden moet. De kookketel, het braadspit en de flesch toonen dat de leerredenen van onzen hofprediker hem niet onvoordeelig zijn geweest, evenmin als zijn andere werken, daar men daarmede dezen ketel aan de kook brengt. De rook, die, met de woorden: „Sicut odor agri pleni" (alzoo is de reuk van Pleinchamp) daaruit opstijgt, doet de juiste bedoeling verstaan van deze spreuk die Montpleinchamp gekozen heeft als zinspeling op zijn aangenomen naam, want ieder weet dat de geur, waarvan hij 't meest houdt, die van andermans keuken is, [1]) „Loquebar in conspectu Regum" zijn de woorden, die hij zelf boven zijn portret

1) Overdrachtelijk: dat hij gaarne pronkt met anderer veeren.

heeft doen plaatsen, evenals om het wapen van de adellijke familie Montpleinchamp, dat hij zich met den naam toegeëigend heeft."

Op blz. 53. Reg. 1—4 wordt dit op de volgende wijze gehekeld:

. . . . car les MONTPLEINCHAMPS
Sont nobles & très-braves gens:
Parmi lesquels trouve sa place
Certain BRULEZ * d'une autre race;

* Mr. Brulez, Secretaire de Sa Majesté Impériale & Catholique.

Dit bovenstaande verklaart reeds veel van 't geen op 't prentje te zien is.

„La marque d'un excellent Original" enz. is 't begin van de voorrede die hij geplaatst heeft vóór de *Nouvel Abregé des Meditations du P. Du Pont.* door hem op nieuw uitgegeven als zijn eigen werk, onder den titel *L'Arche d'Alliance dediée à la Princesse Royale, Madame la Duchesse Electrice de Bavière;* deze uitgave bezorgde hem zijn kanunnikschap. Zoo gaf hij ook als eigen werk uit: *La conversion de St Augustin*, wat volgens Doux-fils slechts een „Extrait" was der *Confessions, traduites par Mr. Du Bois.* Montpleinchamp schreef er slechts een voorrede voor, waarin hij de brutaliteit had te zeggen: „qu'il s'animera à traduire le reste s'il sent que cet Essai a été bien reçu." Zoo gaf hij ook nog als zijn eigen werk uit de vertaling van *l'Imitation de J. Christ*, door Mr. Dumas. Ook worden *l'Histoire de l'Archiduc Albert* en die van Alexandre Farnese onder zijn „vols publics" genoemd. „pillées dans Mezerai, Strada &c."

De beteekenis der inschriften in de prent volge hier zooveel mogelijk in de orde waarin ze op blz. 319 e. v. hier voren aangegeven zijn.

De beide inschriften: „Diable Bossu." en „Gil-lion." in de snede van het boek daarachter, doelend op *L'Histoire de Gillion de Traizegnies*, en *Le Diable bossu*, worden verklaard door hetgeen men op blz. 49 regel 1—4 van onderen leest:

„Lui qui l'ordure anatomise,
De vieux bouquins fait friandise.
Et qui pour se voir mettre en veau,
Les fait imprimer de nouveau."

„Festin Nuptial." is de verkorte titel van: *Festin nuptial dressé dans l'Arabie heureuse ou mariage d'Esope, de Phedre et de Pilpai avec trois Fées, divisé en trois fables par Mr. de Palaidor.* A Pirou en Basse-Normandie, chez Florent a-Fable a l'enseigne de la Verité dévoilée.

Van het adres wordt de volgende verklaring gegeven: „Pirou c'est Bruxelles; la Basse-Normandie, le Marché au bois; Florent a-fable, Jean Baptiste Leener; & l'enseigne de la Verité dévoilée, Imprimerie, Druckerye."

„Recueil de Prefaces, MS." In een vers: „Onguent pour la bruslure, ou Preservatif contre la Folie.", wordt gezinspeeld op *Lucien en belle humeur. Moyens de briller dans la Conversation.* en op *Esope en belle*

*humeur*, die hij door de voorredes (Préfaces) tot zijn eigen werk maakte. Hierop doelt zoowel het inschrift: „Lucien en B. Hum." onder de hand van het duiveltje in de plaat, als dàt in één der boeken onder den voet van den sater, waarop men leest: *Recueil de Prefaces*, *MS.* Het woord „Ren ver sem ent". in 't pak papieren dat vóór dezen *Recueil* ligt, staat in verband met de *Predictions pour l'année* M.D.CC.VIII . . . par Isaac Brickerstaf [Bickerstaf] (zie: „Lusthof van Momus" blz. 146—149 hier voren); hij achtte 't goed hiertegen uit te geven zijn: *Renversement des Predictions frivoles d'Isaac Brickerstaf*, &c. par Mr. du Belastre Astrologue. à Luneville, chez Lucidor de Soleilmont à l'enseigne de l'observatoire.

Aan de uitdrukking in deze „Renversement": „qu'un ane est quelquefois mieux recompensé qu'un bon Dromadaire," dankt de ezel links op den achtergrond zijn afbeelding; in een versje wordt dit op de volgende wijze aangegeven:

„Les Anes, dit ce Fat, sont mieux recompensés
Que les Personnes de Science;
Son Canonicat montre assés
Qu'il parle par experience."

In 't papier tusschen de pooten van den ketel (links) staat „Fausta Auguria", dit slaat op Bruslé's lofdicht op keizer Karel VI, met den titel: *Fausta auguria Carolo VI cæsari regi catholico Nato & Electo Imperatori in mense Octobri.* — *Heureux augures a Charles VI empereur roi catholique Né & Elû Empereur dans le mois d'Octobre.*

In de plaats van den man, die geld in den brouwketel werpt, staat in de oorspronkelijke plaat een man met degen in de vuist en aan den arm een schild, waarin een brandende oorlogsfakkel is afgebeeld. —

Van plaat 37*c* komt ook een reproduktie voor in: J. P. Arend, e. a., *Algemeene geschiedenis des Vaderlands.* V. 1. en een andere in: W. Oncken, *Das Zeitalter Friedrichs des Grossen.* I. blz. 74.

Plaat 39. „Het hobbelend Actiescheepje", enz. (blz. 323—325).

De aangegeven verschillen in de eerste kolom van het vers: reg. 1 „Actiekiel" tot reg. 15 „land" moeten voor *c* en *d* omgezet worden.

Plaat 48. „De lachende Ezopus, op het koolmaal." enz. (blz. 338—339).

Van deze plaat zijn nu twee staten in deze verzameling:

| | | | | *a* | *b* |
|---|---|---|---|---|---|
| 1e kol. | reg. | 8 | v. b. | Qumcampoix, | Quincampoix, |
| 2e „ | „ | 7 | „ | wier verdrukt | wierd verdrukt |
| 3e „ | „ | 10 | „ | dien buyt | die buyt |
| 4e „ | „ | 1 | „ | de tyd, | den tyd, |
| 4e „ | „ | 7 | „ | waterland. | watertand. |

Plaat 49. „Tytel-Print der Actie-kraam", enz. (blz. 339).

Regel 20 v. o. in plaats van: de prenten 39, 42, 44 en 45 te lezen: de prenten 42, 44, 45 en 49.

Plaat 50. „Harlekin en Bombario in den Rouw." (blz. 340—342).

Een andere, vroegere kopie van dit plaatje komt voor als titelprent van G. van Spaan, *Het koddig en vermakelyk Leven van Louwtje van Zevenhuizen of het schermschool der huislieden*, enz. Rotterdam, P. de Vries. 1752. in-8°.

In den sluitsteen staat nu gegraveerd: „Scherm school der huislieden." Harlekijn heeft een hertengewei op den hoed; Bombario twee haneveeren in plaats van 't omgekeerde glas.

In een latere? uitgave van dit werkje komt een omgekeerde kopie voor.

Plaat 64. „Nieuwe Afteekening van alle de Banken, . . . voor de stad Enkhuysen", enz. (blz. 364).

De letters P. E., die ook voorkomen onder het *Zedig onderzoek*. enz. (zie in deze afdeeling: afzonderlijk gedrukte stukken No. 5 A) zijn in het exemplaar van de M. d. N. L. te Leiden aangevuld tot P. Elzevier.

Plaat 65. „April-Kaart of Kaart Spel van Momus", enz. (blz. 364—373).

In *De Oude Tijd* IV wordt in een opstel in drie stukken, aanvangende op de blz. 108, 156 en 201, bovengenoemd kaartspel behandeld. Hierin komen nog eenige aardige bizonderheden voor, tot recht verstand van sommige der prentjes op deze kaarten. In het eerste is een reproduktie opgenomen der voorstellingen op harten-vijf en ruiten-twee.

In den eersten jaargang van *Eigen Haard*. Haarlem 1875, komt op blz. 215—216 een opstel voor van T. H. de Beer, getiteld: „Actie-Kaarten", waarin ook over deze zelfde prent gehandeld wordt. Op blz. 255—256 geeft Fred. Muller daarop nog eenige aanvullingen, onder het opschrift: „Nog iets over Actie- en andere Kaarten; en over Spelen in het algemeen."

**Tekst.** Hoe moeilijk vast te stellen is welke de kenmerken der verschillende uitgaven zijn, kan blijken uit de volgende vergelijking van de afdeelingen *a* en *b* van den tekst der hier aanwezige exemplaren van de z. g. eerste uitgave.

| | A | B (Ex. „de Vries") |
|---|---|---|
| *a*. blz. | 7 custos: commer | Compag. |
| *b*. blz. | 22 custos: Maar | VYF |
| „ | 26 paginatuur: 92 | 98 |
| „ | 31 custos: Flippyn | Flippỵn |

Als kenmerk voor de bepaald latere drukken zij hier nog vermeld dat op blz. 49 als custos in beide bovengenoemde exemplaren Dear (voor Daer) staat en de overige geen custos hebben.

**Afzonderlijk gedrukte stukken.** — 1A. Conditien, Tot opregting van een compagnie Van Manufacturen, Commercie; mitsgaders van Navigatie, Visschery, Bodemery, en andere handelingen, Binnen de stad Muyden. Z. pl. o. j. 8 blz. in-4°. (laatste blank). *Univ. Bibl.* te Leiden. (N. b. M.)

Deze titel tusschen te voegen op blz. 404.

**Afzonderlijk gedrukte stukken** — 11. „Arlequyn actionist... Door Pieter Langendyk." enz. (blz. 406).

Van dit tooneelstuk is in deze verzameling nu een exemplaar aanwezig, doch welks titelplaat van den *tweeden* staat is, terwijl gewoonlijk een afdruk van den eersten staat der gravure als titelplaat voorkomt. Vergelijk No. 3466, blz. 263, hier voren.

——— 24. (G. Tysens), „Quinquenpoix Bombario." enz. (blz. 408).

Aan 't eind van de noot bij te voegen: Zie: Stephens, *Cat. Brit. Mus.* No. 1639 en Muller S. No. 3653 A, tweede alinea.

——— No. 5. „Aanmerking Over het Ontwerp", enz. (blz 416).

Op den titel van het exemplaar in de Univ. Bibl. te Leiden staat in gelijktijdig H. S.: „door den Heer Pieter Huijg Pres. Schepen der Stad Enckhuizen". (*Univ. Bibl.* te Leiden).

Onder 't beschrijven van 't Groote Tafereel zag ik nog de volgende afzonderlijk gedrukte stukken, welke niet in den tekst van dat werk voorkomen:

1. [P: E:(lzevier)]. „Zedig onderzoek, Over het maken van een canael of haven. Neffens het plan, waer en hoedanig te begrypen zy. Met alle schuldige eerbied voorgesteld aen de Edele Achtbare Heeren, de Hrn: Commissarissen uit het midden van hunne Ed: groot Achtb. de Hrn: Borgermeesteren en Raden der Stad Enchuysen, benoemt tot het hooren der Projecten." Te Amsteldam, By Gerard van Keulen,... 1721. Titel en 12 blz. in-4°.

Uit titel en inhoud beide van dit geschrift blijkt dat het de toelichting is van plaat 64 van 't Groote tafereel. (*Univ. Bibl.* te Leiden).

2. „Secreete corespondentie, Over de Provinciaale compagnie Tot Utrecht." Z. pl. o. j. 318 blz., gepagineerd 1—80, 69—304. in-4°.

Voorshandsche titel van het eerste van vijf-en twintig beschouwingen, waarvan vooral de eersten met bizondere onbevangenheid den staat der Utrechtsche compagnie vermelden. Boven de 8e en 9e „Correspondentie" staat abusievelijk „Sevende" en „Achtste" en daaroverheen zijn strookjes geplakt met „Achtste" en „Negende"; de pagineering is zeer slordig, zoo begint de 8e correspondentie met 69 in plaats van 81, deze fout is doorgezet tot blz. 178, die gemerkt is 164; de signatuur F komt tweemaal voor, enz. (*Kon. Bibl.*)

3. „Eerste (— Sevende) noodige aanmerking, Op de Secrete Correspondentie over de Provinciale Compagnie tot Utrecht. Men vindze te koop tot Utrecht, by Hendrik Schouten, Boekverkooper over de Maartens Brug." Z. j. 54 blz. in-4°.

Alleen de eerste „aanmerking" heeft een titel; bij de overige is deze boven den tekst met veranderd volgnommer herhaald. Blijkens deze *Aanmerking*(en) was zekere Gerding schrijver der *Secreete Corespondentie*

en G. Kribber de uitgever. Dit geheele tegenschrift hangt van scheldwoorden aan elkaar maar wederlegt van de feiten, in de *Secreete Corespondentien* omtrent de Utrechtsche Compagnie vermeld, bijna niets. Moet men den schrijver gelooven, dan was Gerding Lunenburger van geboorte, sekretaris van den Landgraaf van H(essen?), daarna Maitre d'Hotel bij een duitsch plenipotentiaris voor den vrede te Utrecht, trouwde hij in die stad voor de tweede maal met een Madame Bougarez, wonende op den Steenweg, na zijn eerste vrouw slecht te hebben behandeld. Hij zat diep in de schuld, ontving voor 't schrijven der *Corespondentie* *f* 5 -5 per vel. Het is hier de plaats niet voor nader onderzoek naar de juistheid van bovenstaande gegevens, maar ik vermeld alleen wat in dit, overigens zeer inférieure, schotschrift omtrent de „Corespondentie" gezegd wordt *Univ. bibl.* te Utrecht.

4. „Project van een Compagnie van Commercie en Assurantie, binnen Utrecht." Z. pl. o. j. 8 blz. in-8°., zonder afzonderlijken titel. *Bibl. Stad Utrecht*. No. 3162*.

5. „Aan de Ed. Mog. Heren Staten 's Lands van Utregt". 3 blz. in-fol. Onderteekend: A. Peixoto. Verzoek dat de Staten, nu het Hof provinciaal heeft uitgemaakt, dat Directeuren gefraudeerd hebben in de *f* 10000, getrokken op een lot, dat niet verkocht, maar na de prijstrekking door hen op den naam van een derden geplaatst was, geen loterij toelaten zullen, vóór die *f* 10000 aan de Compagnie is geremitteerd. *Bibl. Stad Utrecht* No 3162 ⁂.

6. „Refutatoire redenen jegens het Request, aan Haar Ed. Mog. ter Vergaderinge van den 23 Aug. 1736. gepræsenteert op de namen van het grootste gedeelte der gequalificeerde en actuelyk stem hebbende Hoofdparticipanten van de Provinciale geoctrojeerde Utregtse Compagnie, mitsgaders de Bewindhebberen van deselve." Z. pl. o. j. 28 blz. in-4°., zonder afzonderlijken titel.

Onderteekend: A. Peixoto. *Bibl. Stad Utrecht*. No. 3162 ⁂*

**Bijprenten in kopergravure.** — Bijprent 1. „Pasquins Windkaart", enz. (blz. 425—430).

Deze wordt ook beschreven door Stephens *Cat. Brit. Mus.* No. 1643.

Bijprent 3. „M^re^ Jean Law con.^er^ du roy", enz. (blz. 430).

Regel 2 v. o. Na (Muller No. 3611*b*) bij te voegen: Stephens No. 1681, die ook een kopie van dit portret vermeldt als titelplaat van: Law's *Considerations sur le Commerce et sur L'Argent*. 1720.

Bijprent 7. „Madame Law." (blz. 431).

Regel 1 v. o. in plaats van (Muller No. 3612) te lezen: (Muller No. 3613, Stephens No. 1688).

Hier moet nog bijgevoegd worden, wat Muller S. No. 3612 vermeldt,

n.l. dat dit portret een latere staat is van een plaatje naar de Rosalba door C. Duflos, getiteld „L'hyver".

Bijprent 16 A.

„Bombario, den Aap, brengt Rook en Wint te koop,
Vat de Apen bij den Neus, en blaast hen Overhoop."

Onderschrift rechts onder de afbeelding van aktiehandelende apen. Links staat:

„Ha! Voila harlequin soufflant du Vent en L'air,
prent Les singes par leurs nez. les renverse par terre,".

In een vertrek zijn verscheiden apen bijeen. Rechts zitten er eenigen bij een tafel. onder welke er een als dame gekleed is. Op de tafel liggen drie papieren, waarop men leest: „Primi de cacav O", „tran sport OO" en „VAM", terwijl een aap, geheel rechts op den voorgrond, een papier in de hoogte houdt, met het inschrift: „Com de Ind" (compagnie des Indes). Links op den voorgrond een groote schaal met zeepwater, daarnaast op den grond twee akties: „contrac op de Banc", „Prim(e) voor de Banc". Twee jonge apen zitten bij de schaal zeepbellen te blazen; een van hen heeft een papier in de hand, waarop „in teeke ning op de svy.(d)". Midden op den voorgrond zit een oude rookende aap op een stoel, met een papier in den rechterpoot: „de west F. IIIo". Meer op den achtergrond ziet men nog eenige andere apen met papieren, waarop: „Bom ba rio". „prime de cacav IV ××", „primi op de svy.(d)". „de Missisipi"; één aap vlucht op den achtergrond 't raam uit, met een papier „assvr ans". Van de zoldering hangen twee gordijnen af, die aan de hoeken zijn opgenomen en waarin gegraveerd is: „A. 1720" en „Quinquenpoix".

Deze prent door Muller vermeld onder No. 3622, is nommer 8 uit een serie van zestien plaatjes, allerlei menschelijke bezigheden afbeeldende door apen verricht. In navolging van Muller wordt de geheele reeks ook door mij achter het dwergentooneel nog nader beschreven. Daar ik ze eerst kort geleden voor 't eerst zag, kon ik ze niet vermelden op blz. 439, waar de plaat eigenlijk behoorde als volgnommer 16 der bijprenten.

Bijprent 18. „Hoc monstra-repello." (blz. 439).

Een andere afbeelding van dezen penning vindt men onder nommer LXX. op plaat VII van het Tweede stuk der ***Beschrijving van nederlandsche historie-penningen ten vervolge op het werk van Mr. Gerard van Loon.*** Amsterdam 1824. in-fol.

Bijprent 19. „An emblematical print on the South Sea Scheme."

Ofschoon de prent door Stephens onder bovenstaanden titel vermeld, niet in deze verzameling aanwezig is en niet onmiddellijk met den hollandschen windhandel in verband staat, vermeld ik haar volledigheidshalve.

In 't midden der plaat is een ouderwetsche mallemolen afgebeeld; lieden

van allerlei stand, een edelman, een geestelijke, die door een vrouw onder de kin gestreeld wordt, enz., zitten op de paarden. Rechts staat een zuil in welks voet men leest: „This monument was erected in memory of the destruction of this city by the South Sea in 1720." Op den voorgrond wordt de Eerlijkheid geradbraakt door Eigenbelang, enz.

Daar ik de oorspronkelijke prent van W. Hogarth niet zag, zij deze eenvoudige opgave voldoende met de bijvoeging, dat er van deze plaat vijf verschillende staten door Stephens beschreven worden en er onder No. 1723—1726 nog vier kopiën voorkomen. (Muller No. 3626, Stephens No. 1722).

Ook onder No. 1720 beschrijft Stephens nog een engelsche prent op den windhandel, deze wordt door Muller niet vermeld en is getiteld: „Britannia stript by a S. Sea director."

Beide prenten zijn verkleind weergegeven in: Ch. Mackay, ***Memoirs of extraordinary popular delusions.*** I., in het opstel „The South-sea bubble." Hierin komt ook nog een verkleinde reproduktie voor van Stephens No. 1712: „The Brabant skreen.", een prent in verband met het gevangennemen te Tirlemont van Knight, den sekretaris der South-sea comp. en zijn beroep op de „Joyeuse entrée" om niet uitgeleverd te worden. Onder No. 1713 worden bij Stephens twee staten eener kopie van deze prent vermeld.

Bijprent 20. „De Dwaasheid van den Actie Handel," enz. (blz. 440—441). De geheele titelprent is beschreven onder No. 4043 hierna.

**Bijprenten in houtgravure.** — Bijprent 1. „*De Nieuwe Bankeroetiers Wagen Voor de Dolle actionisten. Rydende na Kuylenburg en Vianen.*" Z. pl. o. j. 4 blz. in-4°. (blz. 452).

Andere druk van de onder bovenstaand nommer vermelde bijprent. Boven het opschrift zijn twee oude houtgravures in-12°. afgedrukt, rechts het vervoeren, links het lossen van hooi voorstellende. (Muller No. 3627*a*). ***Bibl. Thysiana.***

Bijprent 21. „*De groote brant-klok, Getrokken door al de Bedroefde actionisten, Dewelke nu haar komen te beklagen, dat zy Lieden haar geheel Capitaal daar in verspild hebben;*" enz. Z. pl. o. j. 4 blz. in-4°. (blz. 457).

Boven dit opschrift der drie blz. tekst is een groote oude houtsnede afgedrukt, waarop links de paus is afgebeeld, op een stoel zittend, terwijl vóór hem monniken, een bisschop en een edelman door verschillende koorden het touw trekken, verbonden aan een klok die aan een boomtak hangt. 't Komt mij voor dat de oorspronkelijke houtgravure, die nu nog kl. in-4°. is, grooter is geweest, daar op dezen afdruk een gedeelte van den boom en de tak, waaraan de klok hangt, ontbreken. Deze prent, die ik bij 't afdrukken van vel 29 nog niet gezien had, beschrijf ik nu naar het exemplaar in de ***Bibliotheca Thysiana***, mij toegezonden door den heer Louis D. Petit te Leiden.

Bijprent 22. „De Verdraayden moolenaar;" enz. (blz. 457).

Deze prent beschreef ik naar het exemplaar van Mr. S. van Gijn te Dordrecht.

„Programma voor den gecostumeerden optogt, voorstellende Den Windhandel van 1720 te houden op Dingsdag 25 October 1864, aan te vangen Ten 10 ure des voormiddags."

Opschrift boven de eerste van vier blz. boekdruk in-8°., waarin een „toelichting", de verdeeling der groepen en de wegwijzer gegeven worden, van deze maskerade te Utrecht gehouden, doch waarvan, voor zoover mij bekend, geen afbeelding bestaat.

## 3427. Voorwerpen in verband met den aktiehandel.

De volgende voorwerpen worden onder de vooraan geplaatste nommers vermeld in den *Catalogus der Historische tentoonstelling te Amsterdam*. Amst. 1876:

**Tafelblad.** — No. 2123. Tafelblad beschilderd met een parodie op den Actiehandel te Amsterdam, met verscheiden deviezen, waarvan het bovenste luidt:

„d' Kalverstraat
doet int kwaat."

(Eigendom van) J. J. Boas Berg.

Op een verzoek om eenige inlichtingen over dit blad deelde de vroegere bezitter mij mede, dat hij er zich slechts flauw iets van herinneren kon, doch dat het in 1878 aan een Engelschman verkocht werd.

**Borden**. No. 2124. Zes porceleinen borden, met caricaturen op den Actionair.

De voorstellingen hebben tot onderschrift

1. De Actionair op de tang.
2. Pardie al myn actien kwyt.
3. 50 percent op Delft gewonnen.
4. Wie op Uytrecht of nieuw Amsterdam.
5. Weg gekke Actionisten.
6. Schyt actiën en windhandel.

(Eigendom van) Jhr. Mr. W. E. J. Berg van Dussen-Muilkerk.

Een dergelijk stel borden is den 10 Oktober 1899 te 's Gravenhage in publieke veiling gebracht door den heer J. Schulman van Amersfoort en aangekocht door den heer P. J. B. Ruys de Perez te Brussel.

**Borden.** — In den *Catalogus der tentoonstelling van voor Nederland belangrijke Oudheden en Merkwaardigheden,... gehouden te Delft. Julij—Augustus* 1863. Delft 1863. worden, onder No. 1380, vier japansche borden vermeld met karikaturen op den aktiehandel, eigendom van den heer W. D. de Lange Jr. te Gouda.

Ook Mejuffrouw de Wed. Koppes te Amsterdam bezat, volgens J. van Lennep, tijdens de uitgave van het *Boek der opschriften*, twee mooie porceleinen borden, waarop Harlekijns in goud en kleurenwaren afgebeeld, die de handen vol akties hadden. Op 't een stond als bijschrift: „Wie op Uytrecht of nieuw-Amsterdam?"; op 't ander: „50 percent op Delft gewonnen!"

**Suikerpot.** — In het *Boek der Opschriften* blz. 64 vermelden Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw een suikerpot, eigendom van den heer C. Hoekwater te Delft, met inschrift:

Ja, ja, mijn Axsies, o mijn soete Axsies, 1720.

Deze suikerpot is in 1863 te Delft tentoongesteld. (Zie den katalogus op No. 2927).

**Tabaksdoos.** — In: *De Oude Tijd* VI. blz. 1 e. v. wordt door J. van Lennep een tabaksdoos beschreven en afgebeeld, gemaakt naar aanleiding van den aktiehandel. Zij heeft den vorm van een boek; op het deksel is „Heer Johan Louw" afgebeeld, ten voeten uit, naar links, de steekhoed onder den linkerarm en een papier, waarop „Finantie", in de rechterhand. Tegen den bodem is een gedeelte afgebeeld van plaat 4 van het Groote Tafereel: „Kermis wind-kraamer en grossier." (zie blz. 243 hier voren). Boven het opstel is de doos in haar geheel afgebeeld in een vignet, terwijl de voor- en achterzijde op twee afzonderlijke blaadjes tusschen den tekst ingevoegd zijn. De laatste geven op ware grootte, in steendrukken naar v. L(ennep) door E. Vermorcken, de afbeeldingen weer. (Muller S. No. 3539 A en 3611 A).

**Aktie-waaiers.** — Er schijnen ook aktie-waaiers te zijn geweest; in het „Generaal Register" enz., blz. 26 afd. *c.* van den tekst, wordt onder No. 11 vermeld:

„De Quinquampoix so als die op de wayers is geschilderd vertonende de Actie handel in het Koffie-huis van binnen."

Met de vermelding van deze voorwerpen meen ik de zeer uitvoerige beschrijving van wat er *door* en *over* den aktiehandel verscheen te kunnen besluiten. Het onderwerp is niet uitgeput voor hem, die een geschiedenis van dien tijd schrijven wil. De windhandel in zijn geheel wordt door verscheiden schrijvers meer of minder uitvoerig behandeld. Zoo heb ik in de *Chronyk van de stad Medenblik* van D(irk) B(urger) van Schoorel op blz. 291—315 de Conditien van bijna alle kompagnien vermeld gevonden, die in den tekst van „Het Groote Tafereel" voorkomen, waaraan een tamelijk uitvoerig verhaal van het gebeurde in dien tijd is toegevoegd.

Uit de „Secreete Corespondentie", op blz. 473 vermeld, is een nog maar weinig in zijn bizonderheden bekende geschiedenis der Utrechtsche Compagnie saam te stellen, die o. a. aan te vullen is uit het opstel van

L. E. Bosch Sr. in den *Utrechtsche Volksalmanak voor* 1860, getiteld: „De Wittevrouwe poort en het Suikerhuis." En zoo is er meer. Daar 't echter buiten dit bestek ligt alle geschiedkundige bizonderheden mede te deelen, neem ik tot slot alleen eenige versregels op, die den „staat van ons vaderland" in 1720 vermelden en voorkomen op blz. 564—567 van een dichtwerk getiteld:

*Tafereel der neederlandsche geschiedenissen, of Gods regterhand Van tyd tot tyd Verhoogd en Verheerlykt, in Zeegeningen en Oordeelen van de Vereenigde Neederlanden, En zyne kerke in dezelve, Tot op het Jaar* 1742. *In heldedigten, met bygevoegde aanteekeningen door Jan de Cerff, Heer van Oud-Beyerland.* (*vignet*) te Amsteldam, By Hendrik Vieroot, MDCCXLII.

Dog gantsch een and're storm was voor de Neederlanden
En voor deeze Amstelstad in 't naaste jaar op handen,
Wanneer een Tuimelgeest zo meenig, (hoe verblind!
Door winzugt), koopen deed voor schatten louter wind,
Op Vrankryks spoor, daar Lauw, die groote windverkooper,
Zyn schatten ophoopte, als de grootste beurzenstrooper.
Gelyk 't gevogelt van een zelven pluim en aard
Met hem, ook langs dien weg hier rykdom heeft vergaard,
Of bleef in strikken, die 't voor and'ren had gehangen,
Ten welverdienden loon verward, en zelf gevangen,
Of plofte als Icarus, dewyl het ook niet meêr
Voorzigtig was, dan hy, in 't wisch verderf ter neêr.
En, eeven als de brand, in eenig huis ontstooken,
Als die heeft wind gevat, wel haast is door gebrooken
Door al de gantsche buurt, en alles zet in vlam,
Zo was ook 't Actievuur wel haast van Amsterdam
Verspreid door al het Land in and're mind're steeden,
En sloeg van 't harte dus door 't Lyf en al de Leeden;
Waar van in 't Zuiderdeel de handelryke Stad,
De Luister van de Maas, de meeste voorrang had.
Straks volgde en Goude en Delft met handelmaatschappyen
Waar op ook 't Noorderdeel zich aan die zotternyen
Niet min vergaapt. Elk bouwd Kasteelen in de lugt,
Verkoopt de vogels, die nog vloogen in de vlugt.
Elk tragt de winzugt, zo veel moog'lyk is, te ontfonken,
En zyn ontwerpen met schynreed'nen op te pronken.
Elk loofd zyn waterbel, als waar 't een diamant.
Elk pryst het Actieligt tot hy zyn handen brand,
De nutte koopvaardy en neering word vergeeten,
En 't schynt een eer van niets, dan Acties, nu te weeten,
Terwyl het Quincampoix thans in de Kalverstraat
Als waar 't der beurs ten trotsch, voor ieder open staat

Wat swermen zyn hier, die zo drok te zaam vergaâren?
Zyn 't noeste handelaars? ja Actiehandelaaren;
Hoe swierd dat wild gespuis door Gysbrechts groote Stad
Hoe word haar luister door die swarte vlek beklad?
Met welk een woest gedruis hoor ik die swermen vliegen?
Zo ik die biën heet, dan zal ik my bedriegen;
't Zyn hommels, kenbaar aan het windrig bromgeluid,
Die vlammen op den roof, en leeven van den buid.
Die al den hooningraad der tamme biën breeken,
Geen honing gaad'ren, maar met de angels vinnig steeken,
Veelverwig, schoon voor 't Oog, die onder frajen schyn
Hun lokaas bieden, maar bedekken boos venyn,
Waar aan zo meenig moest veel Jaaren droevig kwynen,
Wyl hy zyn schatten zag in yd'len wind verdwynen,
En vond, wat wrange vrugt de heete winzugt heeft,
Wanneer men aan die drift zich blind'lings overgeeft.
Maar zou die dwaasheid hier na 't leeven zyn beschreeven,
Dan zou ik my te scheep in eene zee begeeven,
Die nauwlyks paalen kend. Keer weeder dan myn Schip,
Eer ge in dien stroom verzeild of strand daar op een klip.
Mogt maar die dwaasheid tot een baake in zee verstrekken,
Om voor de rotzen van de hebzugt zich te dekken.
Daar meenig schipbreuk lyd, die 't zich te laat beklaagd,
Dat hy de naweën van zyn zotte keuze draagt!
Straks zag men elk zyn rol in 't Actiespel volspeelen,
En, 't geen een blyspel scheen, verkeerd in treurtoneelen,
Wanneer de windblaas, die men opgeblaazen had,
Ver buiten kragt, nu borst met eenen bof, en plat
Ter needer zeeg; waar door gewaande millioenen
Van ingebeelden winst, gelyk Couwoerd-plantzoenen
In eenen nagt gegroeid, ook schielyk onverwagt
Versmolten, als tot niet, in eenen and'ren nagt.
Nu zag men dog te laat, wat ieder had bedreeven,
En aan 't gemeen geloof der beurze een krak gegeeven;
Als elk in 't oog liep, dat hy ligt te diepen deel
In de Actiehandel had, en moog'lyk tot de keel
In schuld gedompeld was; dit bragt de koopmanschappen
Gantsch buiten al 't vertier, en deed de neering slappen; enz.

Een kostelijke Aprilgrap, die ik bijna vergeten had, mag aan de beschrijving van het „Groote tafereel" niet ontbreken.

In het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage van 19 Februari (dus op 's konings verjaardag) 1869 No. 423, komt *dit* bericht voor:

„Met een goede tijding kunnen wij de geciviliseerde wereld verblijden. Naar wij vernemen hebben de heeren D. A. Thieme, Mart. Nijhoff en A. W. Sijthoff besloten tegen 1 April e. k. uit te geven een nieuwe editie van het sedert lang zeldzaam geworden, doch in deze dagen op nieuw zeer gezochte werk, waarvan de volledige titel hier volgt:

„Het groot tafereel der Dwaasheid" enz.

(hier volgt dan de lange titel in zijn geheel. v. R.)

De 60 platen, die dit werk versieren, zullen door al de meesters van de „Kunstkronijk" worden uitgevoerd. Bijzondere zorg zal gewijd worden aan de 34e plaat, voorstellende „*de Koning en Koningin van de Missisippi*". Het beroemde vignet: „*Het hobbelend Actie-scheepje van Madame Compagnie en Monsieur Bubbels*" zal in chromo-lithographie worden uitgevoerd, terwijl het onderschrift:

Het Actiescheepjen omgeslingerd op de baren,<br>Zal zoo lang Bubb'len tot het zal ten afgrond varen.

in gouddruk zal worden teruggegeven. Eindelijk zal uit bedoelde verzameling het beroemde blijspel: „*Arlequyn Actionist*", waarin *zeven* spelers ('t getal der ministers, v. R.) optreden, drie dupeerders, drie gedupeerden en één onnoozele hals (Arlequin, Scarmoes, Gille, Capitano, Mezetyn, Kolumbine en Marionnette) gedrukt worden met al dien smaak en al die luxe, die de volksbeschavende en volksverlichtende uitgaven der drie heeren uitgevers steeds hebben onderscheiden.

Zijn wij zoo gelukkig, het eerst deze belangrijke tijding te kunnen mededeelen — niet minder verrassend zal het nieuws wezen dat de heeren Thieme, Nijhoff en Sijthoff besloten hebben van dit werk twee editiën uit te geven:

een royaal-quarto-uitgave, verguld op snee, in half-kalfs-lederen band en opgedragen aan de geldschieters der onderneming;

een zak-formaat-uitgave, rood gespikkeld op snee, en opgedragen aan den heer I. D. Fransen van de Putte.

Voor de eer van Nederlands naam op het gebied van volksbeschaving en volksverlichting, hopen wij dat deze onderneming, die aan een waarlijk nationale behoefte voldoet en bovenal door gansch 's Gravenhage met snakkend verlangen wordt te gemoet gezien, door duizenden en duizenden, van Hogezand tot Schimmert, gesteund zal worden."

Hoe kan een redaktie zoo klakkeloos een bericht opnemen, dat in zijn data: 19 Februari en 1 April zoowel als in den dubbelen vorm van uitgave aanleiding tot twijfel moet geven.

## HET DWERGENTOONEEL.

### 3535. „Le Monde plein de Fols, ou le Theatre des Nains enrichi, d'un discours chêné de leurs Personages. — De Waereld vol Gekken Nesten anders genaamd het Dwergen tooneel of Geschakelde Samenspraak van des zelfs Personagien." [1])

Titel van den tweeden druk van het bij naam welbekende, maar zelden kompleet voorkomende Dwergentooneel. Heeft de eerste plaat van den eersten druk tot titel „Il Callotto rescuscitato," enz., in dezen tweeden druk is die vervangen door het plaatje: „Bombario Actionist en de Geest van Esopus" (No. 1 van plaat 26 uit het „Groote Tafereel". zie blz. 293 hier voren), nu echter omgeven door een afzonderlijk gedrukt lijstwerk, waarin bovenaan een medaillon met het inschrift:

„Liefhebbers, laat het u niet tergē!
Dat wy by dees kabouterdwergen
Beschryven veelerley verwyt;
Men acht het maar voor snaakse grapen:
En wie daar 't scherpst wil tegen snapen,
Is neus wys ôf een Hipokryt.
1. Deel."

Ook onderaan is een medaillon met gelijk versje in 't fransch. De gravure is zonder naam; de rand door J. van Sasse, met adres „tot Amst. gedruckt en te koop by Wilh. Koning, Print Konst en Kaart verkooper woont in de Vrouwe Steeg op 't Water, *alwaar men ook dese Kransen zonder en met de Dwergen apart kan bekoomen.*" (ik cursiveer).

Vóór ik met de beschrijving verder ga, moet ik omtrent de verschillende uitgaven van dit boek, ondanks de tamelijk uitvoerige mededeelingen van Muller, nog een en ander opmerken.

Ofschoon ik met Muller geloof dat 't navolgingen zijn, is het met de in deze kollektie aanwezige duitsche dwergen-voorstellingen echter juist andersom als met de zijne. Dit zijn kopiën der hollandsche prenten. Vooral uit de foutief overgenomen hollandsche versjes onder de platen 13 en 16 blijkt dit duidelijk.

---

1) Achter het „Groote tafereel" neemt Muller het Dwergentooneel als aanhangsel op en daar de eerste acht platen der eerste hollandsche uitgave met veranderde op- en onderschriften in eerstgenoemd werk voorkomen als plaat 26 en 29, doe ik als hij en laat de beschrijving van deze serie, doch iets uitvoeriger, hier ook volgen.

Als eerste hollandsche druk vermeldt Muller een exemplaar met de nog niet voor het „Tafereel" veranderde eerste acht plaatjes, doch afgedrukt in de door hem en ook hieronder beschreven randwerken.

In deze verzameling is van plaat 3, 4, 6—23, 25—29 en 31—50 en van de beide registers een exemplaar zonder randwerk. Ik beschouw deze uitgave als een vroegere dan de door Muller als eerste vermelde. De kenmerken van verschil tusschen vroegere en latere uitgave zijn bepaald onjuist òf onvolledig door Muller aangegeven. De beschrijving der hier aanwezige latere uitgave, die uit vier deelen bestaat, zal dit duidelijk maken:

„1. deel." Dit bestaat (mèt de titelplaat, waarvoor hier „Bombario Actionist" dient), uit plaat 1—24 en vijf bijgevoegde platen, gemerkt „A. I. Deel" tot „E. I. Deel". (Plaat A is wel degelijk genommerd, Muller zag dit over 't hoofd). Daarachter volgt het eerste register, hier boven bij de uitgave zonder randen reeds vermeld, nu omgeven door een rand, waarop een verkleinde voorstelling van al de voorafgaande platen van het eerste deel te vinden is. Uit dit randwerk kan men de hoofdvoorstelling leeren kennen van de oorspronkelijk eerste plaat. Zij vertoont een dwerg, die groetend van achter een gordijn te voorschijn komt. In den ondersten plaatrand van 't register zelf is nu de verkorte beteekenis op rijm gegraveerd der bijgevoegde platen A—E.

„II Deel. Tome II." bevattend de platen 25—50; drie bijgevoegde platen „A. II. Deel." en „B." en „C. 2. Deel" en 't tweede register hier boven vermeld, in een dergelijk randwerk als 't eerste en eveneens met bijvoeging in den ondersten plaatrand van de verklaring der platen A—C.

„III Deel" bestaand uit twaalf platen met de namen der maanden.

„4 Deel", dat slechts zes platen bevat, waarvan de eerste geteekend is „N.° 1.", de overige alleen het cijfer hebben.

Na deze globale opgaaf van den inhoud van den lateren druk, volgen nu eenige bizonderheden der afzonderlijke platen:

Plaat 2 (No. 2 van plaat 26 uit het „Groote tafereel"): „Actieuse Nacht-wind-Zanger met zyn Tover Slons." (zie blz. 294 hier voren).

't Randwerk stelt onderaan een hek voor, waarbij een vioolspelende dwerg zit. In 't ornament rechts een doedelzak, links klarinetten; bovenaan een dwerg te halver lijve van voren, met muziekblad in de handen en met open mond. Het plaatje is zonder naam, de rand door P. van Buysen.

Plaat 3 (No. 3 van plaat 26 uit het „Groote tafereel"): „Natuur-Actie-doctor of klap-achtig Bobbel Meester". (zie blz. 294—295 hier voren).

Deze plaat heeft in de eerste uitgave als onderschrift:

„Herr Vincentz Zipperling, Ältester Raths Verwandter zü. Hirschaü in seinem Beqüemen Schlaffpelz."

In den ornamentrand is bovenin een masker; onderaan een varkenskop; ter zijde links een borstbeeld *zonder*-, rechts een *met* baard te zien.

Plaat 4 (No. 4 van plaat 26 uit het „Groote tafereel"): „Directrice der Vervalle Actie-Regimenten; en byzonderlyk van Natuurlyke LAwe Actiën." (zie blz. 295 hier voren).

Deze plaat heeft in de eerste uitgave als onderschrift:

„Fraü Agatha Zipperlingin, ge bohrne Castraünin von Falten ünd Zekerthal, RENOMirte Hünds Mütter."

Randwerk van J. van Sasse. Onderin twee dwergen bij een mand met vruchten, op voetstuk, waarop een eekhoorn. Links twee, rechts drie vogels achter traliewerk; bovenaan een dwerg, met pijp in den mond, door een geopend venster ziende.

Plaat 5 (No. 1 van plaat 29 uit het „Groote tafereel"): „Verbens Beker van Fi-âne of Vianen." „2de Tooneel van de Geest van Esopus." (zie blz. 303—304 hier voren).

Randwerk door A. Folkema: Onderaan een rook uitblazend Chinees met een pijp in de linker-, een koffiekop in de rechterhand; links in 't midden een aap met een muts-, rechts een ander met een hoed met veêren op. Bovenin een vooroverliggende dwerg met bril, en ronde baret op 't hoofd.

Plaat 6 (No. 2 van plaat 29 uit het „Groote tafereel"): „Rector magnificus van de Ongeactioneerde Litteratuur." (zie blz. 304 hier voren). Randwerk als plaat 3.

Deze plaat heeft in de eerste uitgave als onderschrift:

„Monsieur le Chevalier Pondeau, Grand Orateur au Parlement des Muets en habit ceremoniel".

Plaat 7 (No. 3 van plaat 29 uit het „Groote tafereel"): „Ontsprongen rondom bedekte Blaaskaak." (zie blz. 304 hier voren).

Deze plaat heeft in de eerste uitgave als onderschrift:

„Nicolas Charon Viconte de Corbeillac, General de Cavallerie, Gouverneur, et grand Intend de l'Isle Enchantée".

Bloemrandwerk door J. v. Sasse. (Bij Muller in een rand met bladeren en bloemen van A. v. Buysen de Vader).

Plaat 8 (No. 4 van plaat 29 uit het „Groote tafereel"): „Contrarolleur van de Gelukkige en rampzalige Lapis-zoekers." (zie blz. 304 hier voren).

Deze plaat heeft in de eerste uitgave als onderschrift:

„Dr Lücas Hirnzwik, beru= hmter Advocat im Schwäbischen Schnekenfeld zü Pfifferlingen".

Randwerk: Onderaan een arend tusschen twee faunen; beide zijden ornamentwerk; bovenaan een grijns tusschen twee engeltjes. In dit randwerk staat: „Wilh. Koning exc. et invent.", „Nagtegaal del." (Muller vermeldt den laatsten in het geheel niet), „F. Folkema fecit."

Het dwergentooneel is eigenlijk alleen door deze acht platen verbonden aan „Het Groote Tafereel der dwaasheid."

Om herhalingen te voorkomen, beschrijf ik de verschillende vormen der randen en vermeld er de platen bij die 't zelfde randwerk hebben.

Plaat 9. Onderaan een dwerg, zittende voor een voetstuk, waartegen acht prentjes (niet zes zooals Muller opgeeft) zijn opgehangen. Enkele dezer plaatjes zijn verkleinde kopiën van in dit werk voorkomende prenten. Daaronder is er één met een kopie van 't hier vermelde randwerk, met 't eerste prentje der latere uitgaven van 't dwergen-tooneel er in. De dwerg, die een pijp rookt, leunt met den rechterarm op een mand met opgerolde platen, enz.; onder hem staat: „tot Amsterdam Gedruckt by Wilhelmus Koning woond inde Vrouwe steeg op het Water." Aan beide zijden ornamentwerk; bovenaan: links een aap met ronden hoed, rechts een andere met muts op en een bakerkind bij zich, in het midden een omlaag ziende dwerg. Door J. van Sasse. Plaat 43 heeft denzelfden rand.

Plaat 10. Onderaan een grijns tusschen twee meerminnen, aan iedere zijde een dansende harlekijn, bovenaan twee bazuinblazende engeltjes. Door P. v. Buysen. Ook plaat C. van het Ie deel heeft dezen rand.

Plaat 11. Onderaan en bovenaan een grijns tusschen twee dansende harlekijnen; aan iedere zijde een centaur. Door P. v. Buysen. Ook No. 32 heeft dezen rand.

Plaat 12 heeft een rand van bloemen en bladeren. Ook No. 29 en 41 hebben denzelfden rand, gegraveerd door P. v. Buysen, naar „IOHANN CHRISTOPH FILLISCH". Zou dit de persoon niet zijn, die onder den schuilnaam Isidore Coridon Fidele (zie lager) verborgen is?

Plaat 13. Onderaan een dansende harlekijn tusschen twee vrouwelijke centauren, aan weerszijden een Pan, bovenaan een vooroverliggende atleet? tusschen twee kindertjes. Door P. v. Buysen. Ook Nos. 24, 38 en 49 hebben denzelfden rand.

Plaat 14. Onderin een grijns met drie gezichten (geen Januskop zooals Muller hem nc. mt), bovenaan twee lachende? gezichten. Door J. van Sasse. Ook Nos. 22, 28, 37, 42, A. IIe dl., Februari en No. 6 van het IVe deel hebben denzelfden rand.

Plaat 15. Onderaan een dwerg, vooroverliggend, met het hoofd steunend op de handen, en de beenen omhoog. Aan weerszijden een kop in profiel, bovenaan een masker. Ook Nos. 36, 47, April, en plaat 2 van deel IV hebben denzelfden rand van P. van Buysen.

Plaat 16. Onderaan een dwerg van achteren gezien, aan beide zijden ornament, o. a. met reigerskoppen, bovenin twee dwergen te halver lijve. Door F. Folkema. Ook Nos. 19, 30, 34, 50, en 5 van deel IV hebben denzelfden rand.

De rand van plaat 17 is, evenals die van Nos. 40, en 4 van het IVe deel, gelijk aan die van No. 4.

De rand van plaat 18 is dezelfde als die van Nos. 5, 33 en 44.

Om plaat 20 is dezelfde rand als om plaat 7, 27 en 48.

Plaat 21. Onderaan een centaur tusschen een aap (links) en een ge drocht (rechts); aan de zijden twee centauren, bovenaan een draak tusschen

twee vogels. Door J. v. Sasse naar W. Koning. No. 35 heeft denzelfden rand.

Plaat 23. Onderaan een aap papetende; hij heeft links een gewicht, rechts een bierkan naast zich. Aan de linkerzijde een doedelzakspeler, rechts een klarinetblazer. Bovenaan een manshoofd. de tong uitstekende. Door A. Folkema. Dezelfde rand van Lr. A Ie deel, plaat 39, en No. 1 van deel IV.

Plaat B Ie deel: Onderaan een duikelende dwerg. met een bril op zijn achterste. Aan de linkerzijde hangt een mannetje, rechts een vrouwtje aan een ornament. bovenaan een vrouwelijke dwerg met een bakerkind. Door J. v. Sasse. Ook C. van 't IIe deel heeft denzelfden rand.

Plaat D Ie deel heeft den rand van plaat 8, evenals No. 31 en B van het IIe deel.

Plaat E Ie deel heeft denzelfden rand als plaat 3, 6, 26 en 45.

Plaat 25 (eerste prent van 't „II Deel.") heeft den rand met de medaillons en versjes van No. 1 (eerste plaat van 't „I. deel"). Ook No. 1 (Januari) van de maanden in het „III Deel" is in dezen rand afgedrukt.

Plaat 46 onderaan een triton en aan de zijden een duiveltje, bovenaan drie gedrochten. Door J. v. Sasse naar W. Koning.

„Martius. Mertz." Onderaan een waterreservoir, waarbij drie spuwende koppen. Bovenaan een dak met katten. Door J. C. F. en J. v. S.(asse).

„Maius. May." Onderaan een meisje met bloemenmand vóór een tuinbank zittende; ter zijde bloempotten. Bovenaan twee kinderen te halver lijve. Door J. C. F. en J. v. S.(asse).

„Iunius. Brachmonat." Onderaan een ossekop tusschen ram en schaap, links ter zijde een jager, rechts een karnend man, bovenaan vogels. Door J. C. F. en J. v. S.(asse).

„Iulius. Heumonat." Onderaan een slapende boer op een hoop hooi liggende, links zijn hoed, rechts een bierkan. Ter zijde links een aap tegen een griep opklimmend. rechts een ander tegen een hark opklouterend. Bovenaan bloemmanden met vogels en kapellen. Door J. C. F. en J. v. S.(asse).

„Augustus. Augustmonat." Onderaan twee badende jongens, aan iedere zijde koren-aren; bovenaan twee honden. Zonder naam.

„September. Herbstmonat." Onderaan een man appelen rapende. Rechts van hem een ledige, links een volle mand. Links ter zijde een vrouwelijke dwerg een appel etend, rechts een mannelijke, omhoog ziende. Bovenaan links een eekhoorn, rechts duiven. Door J. C. F. en J. v. S.(asse).

„October. Weinmonat." Onderaan zit een man tegen een holle lambrizeering, een glas uitdrinkende, naast hem links een flesch, rechts een kan. Ter zijde links een dwerg met flesch en glas, rechts een vrouwelijke dwerg druiven etende. Bovenaan Bacchus en Priapus. Door J. C. F. en J. v. S.(asse).

„November. Wintermonat." Onderaan een trofee van wild en jachtgerij,

met aan weerszijden een hond. Ter zijde jachtmessen en pistolen. Bovenaan twee trompetters. Zonder naam.

„December. Christmonat." Onderaan een man, een varken keelende, links een pot, rechts een tobbe en een pan. Ter zijde links een meisje, rechts een jongen worst etende. Bovenaan twee schalen met worst. Door J. C. F. en J. v. S.(asse).

Ten slotte heeft plaat 3 van het „4 deel" nog een op zich zelf staanden rand, onderaan een bok voorstellende, van voren gezien. Ter zijde links een lezend man, rechts een vrouw die aan een bloem ruikt. Door F. Folkema.

Vergelijkt men deze beschrijving met die van Muller, dan blijkt daaruit dat niet altijd dezelfde platen in denzelfden rand werden gedrukt, zoodat men daartusschen menigmaal verschillen ontdekken zal. Maar óók is mij gebleken, dat deze randen zeer goed veel vroeger reeds tot andere doeleinden kunnen zijn gebruikt, daar één dezer, Augustus (evenals de eerste druk van het Dwergentooneel), het jaartal 1716 draagt.

De voorstellingen der platen, in deze randen afgedrukt, hebben (de eerste acht uitgezonderd), zooals ik reeds zeide, geen betrekking op den windhandel. Ik heb lang eñ nauwkeurig de platen bekeken en moet helaas als eindoordeel het uitspreken, dat ik geloof dat onze karige komische litteratuur door het Dwergentooneel volstrekt *niet* uitgebreid wordt, zooals de heer Muller wil; tenzij men de hoogst gebrekkige hollandsche, fransche en duitsche versjes onder de voorstellingen, als zoodanig zou willen beschouwen.

De randen der registers achter het 1e en 2e deel, geven, in verband met de 2-regelige verklarende versjes, die binnen dien rand zijn afgedrukt, in deze uitgave een meer algemeen overzicht over de voorstellingen van elk deel, omdat daarin alle voorgaande platen in het klein weergegeven zijn en de versjes eenigzins het verband doen kennen, waarin zij tot elkaar staan; Muller vermeldt exemplaren van deze registers afgedrukt in het zelfde randwerk der titelplaat.

Onder de platen zijn er enkele, die, naar mijn oordeel, eenige historische beteekenis hebben. Ik beschouw als zoodanig No. 10 „Don Ie An d'Espagne le petit-fils de Don Quichot". „Neef Ian van Spanje of sc him van Don Quichot". „Don Guappos von dem Geblüth des Don Quixote heutiger General der Franzosischen Spanier". Dit plaatje stelt een dwerg voor met hoog opgedraaiden knevel en geweldig zwaard op zijde. Op den achtergrond vlucht een geheele (fransche?) afdeeling voor een man, welke schiet. Door J. van Sasse. Het is zeker een spotprent op de Franschen tijdens den Spaanschen Sukzessie-oorlog.

No. 11 „Le Réveur stoique et louche". „De Ridder Castiliano Kikeboe alias Don Tacito". „Don Miguel Zorrero Tuerto Cavallero de las Trencadas de capatos Padre del gran Cap. Coviello Pariente de Don Quixote Gouernador en las Tierras Australes desconocidas". Spotprent op de

Oostenrijkers, zooals de volgende (No. 12) op de Hongaren: „Le Chevalier de l'O rdre Metaphisique." „De Ridder der (*sic*) Adeldoms ond er den Blaawen Hemel." „Holloka Tschimitschko Buttiam Uram, Ragotzische Hussarn Obrister in der Garnison zu Reuheussl." De eerste, door J. van Sasse, stelt een dwerg voor in spaansche-, de laatste, door A. v. Buysen de vader, een in hongaarsche kleeding.

No. 13 is bepaald een spotprent op de Hollanders in het algemeen en op de Groenlandvaarders in het bizonder. De daar afgebeelde wordt genoemd: „Pierre Gros-pecheur Monarque de Groenlande et grand Bailli de la côte des Baleines".

„Petrus Dorlandus Somer-Vorst van Groenland Groot Admiraal van de Walvis-Vloot".

„Den Edlen en Vornaemen Heer Piters Kahlmuss Wisseller en Groot Canzeler van de Groenlandische Walfis correspondenzien".

Het plaatje stelt een dwerg voor, met hoed op en een brief in de hand. Het duitsche versje onder de plaat is in gebrekkig hollandsch gesteld. Het luidt:

„Jk heb in dese brif min Ernstleyk ordre geven,
Dat in het groenlandts meer keen Walfis nit sal leven,
Di nit protectie neemt van Piters groote Macht,
Tien dusent fisser Knecht heb ik hier op de Wacht."

Het in dezen staat daarbij gevoegde hollandsch versje is in denzelfden geest. De plaat is gegraveerd door J. v. Sasse.

Een dergelijke op Holland doelende prent is No. 16. Zij stelt voor „Jean Petit-gros navigeant en qualite de Dragon des Couteaux pour les Indes Orientales".

„Jan Hagel in dienst van Jan Koegel van der Laberlotten Adel afgestamd".

„Ian Hagel, Batavischer Boots knecht ū redoutabler. Meister dess Gewohnlichen schnitt gefecht mit der stumpffen klingen".

De prent stelt een dwerg voor, als hollandsch matroos gekleed, de hoed op een haartje, een pijp in den mond. een mes in den gordel, de rechterhand leunende op een baal koopmansgoederen, waarop een bierkan staat. Rechts op den achtergrond een paar matrozen met messen, elkaar bevechtende. Het duitsche versje luidt:

„Met Kees en brandtewein, met schmur tabak en bier
Passeer ik mine teyd. en heb darmet plaisir,
Arbitsaem op het schep, dikwils opt land brutal
En Schneedgen twie of drey dat broyt mey nimental".

Het daarbij gevoegde hollandsche is:

„Men hoefd geen fier matroos tot Scheeps werk aan te pressen:
Maar schrik gy pluggen, daar zo'n brakje komt aan land.
Tabak en sjap slaan my tot Rider van de messen

Schyt degens! met de Knief 'k gooy laberlots in't zand."

Gravure door F. Folkema.

Plaat C van het 1e deel stelt een historische dwerg voor, n l.

„Iean Skinner nain bien-bati de Pleymout en Angleterre, long de 2 pieds et 6 pouces naquit le 3[e] Janvier 1663". „Johan Skinner... van Pleymuyden in Engeland, lang 2 voet en 6 duim, gebore 3 Januā" (1663). Gravure door P. v. Buysen.

„Don Louis Champ-merdant Brigadier des petits Maistres, grand Breteur de France, a la tête des Gascons contre les Querelleurs allemands, foudroyant leurs Battaillons.", is het onderschrift der 31e plaat; in tegenstelling met al de andere hier in 't fransch in plaats van in het duitsch. Het is bepaald een spotprent op de Franschen, die meestentijds geheel anders handelden dan in het onderschrift dezer plaat is aangegeven. Gravure door P. van Buysen.

Plaat 48 vertoont „Natan Hirschl der Pragerischē Iudenschafft Primas. und desz höbraischen Gesatzes approbierter Pupen-maister, in seinem Schulkleydt." Een echte joodsche type met bril in de rechter- en hoed in de linkerhand. Gravure door J. van Sasse.

Plaat „A. II. Deel." stelt „Iacob Ries" voor, „der Sohn Marcus, gebohren in der König: Boheimb Haubt Stadt Prag ietzo aber in der Kay: Resid: Stadt Wieñ sich aufhal. 1716".

Volgens een toevoegsel in het hollandsche bovenschrift, was deze persoon „verkore hof: dwerg te Weenen." Gravure door J. van Sasse.

Van het eerste en tweede deel zijn hiermede de dadelijk met de geschiedenis in betrekking staande figuren genoemd. Wel heeft men op plaat A van deel I „Slenderhenkius", die een aap aanzag voor een rijkelui's kind, en, onder de opmerking dat „de Riekdom" toch veel „wanschope kindren" had, den aap naar het raadhuis vroeg; maar evenals eenige andere, die *zijdelings* op een of ander volk betrekking hebben, zijn ze niet onder de historieplaten te rangschikken. Een nadere omschrijving van al de overige, zou dit reeds uitvoerig artikel nog de helft grooter doen worden. Daar de „Rang en Register" platen „van de Waereld vol Gekken Nesten", achter de beide deelen, vergissingen onmogelijk maken omtrent hetgeen iedere plaat voorstelt, omdat, zooals ik reeds zeide, in den rand van ieder dier twee registers de voorafgaande platen in 't klein zijn afgebeeld, meen ik het beknoptst de bedoeling en de strekking dezer platen weer te geven, door hier te laten volgen de niet zonder takt gemaakte versjes, die in 't kort vermelden wat de teekenaar wenschte te gispen of bespottelijk te maken. Het eerste luidt:

„Nooit kon men een Tooneel of Waereld-schets vertoogen,  
Het geen in zedigheid onse aandagt lokte en oogen  
Of 't was vol ergernis; elk een vond zich geraakt;  
(1) Daarom is 't raadsaamst met een gekjen afgemaakt."

„Eernaamen der personagien in het Schou-burg der Dwergen. Eerste Deel".

2 Hier ziet men Koningen, 3 Raadsheeren, 4 Courtisanen
5 Panlikkers, 6 Redenaars, 7 Veldheeren, 8 Pleit kemphaanen
9 Waarzeggers, 10 Schoppeknechts, 11 en Ian de Droomers stoet
12 Paard-duivels, 13 Reeders in de traan, 14 Zuiplien van bloed
15 Staalvreeters, 16 Spreekers op het mes, 17 Pram-Amazonen
18 Pruik-wolven, 19 Lonksters, 20 Stryk-been-uiten, ook op toonen
21 Draaynaerssen, 22 Bellemans, 23 Vee-hoedsters, 24 Herders, ook
A Westfaals groentjes, B. en Ontbeeste Boeren, C Pook„
Uithaalers, D. Zwetsers en E. ontmaagde mellikmotten.
Hier eindigd 't eerste deel der Schouwspel Dwerrig zotten."

Het tweede geeft als volgt de verklaring der verdere prenten:

„Men ziet in 't tweede Deel voor eerst weer samen-rotten
25 Hoorn draagers, 26 Krulbaardiers, 27 Smookhans-ops, 28 Smul smeer [potten.
29 Landloopsters op den boer, 30 Helveegsters, 31 Alsladoots
32 Ia Duivel jaagsters, 33 Blits dragonders buiten schoots
34 Scharmoessen, 35 Harlekyns; 36 Verpoverde Algemisten
37 Mest-bruiden afgerecht in Venus nacht-streid listen
38 Bier bruigoms dapper, 39 Kryg-ploeg boeren van Tirol
40 Bruidjes van twaalf jaar, 41 Hansbeulings en 42 Op kol-
Rey-ridderinnen, 43 Hooy-vloot-hopmans, 44 Bedel knaapen
45 Patroeljes, 46 Wynvoerlien, 47 Vals-dobblaars, 48 Tempel-aapen
49 Zuidlandse Keizerins, 50 en Keizers sluiten 't hek
A. B. C. gevolgd van drie campioens, zynde elk een kermis-gek."

De nummers stemmen overeen met die der platen en moeten niet medegerekend worden, wanneer men deze regels als een vers wil lezen.

Deze korte inhoud maakt het niet onnoodig er in de eerste plaats op te wijzen, dat vele dezer platen twee aan twee pendanten zijn, en er zo in sommige aardige glossen op enkele zeden en gewoonten zijn geleverd. Zóó b.v. Plaat 27:

„Le Monar que de l'Empire de s Pipe tabacs en son Diademe". „Doct[r] Rocus Tabacius Keiser vant Rook en damp kruid-Ryk".

„Monsieur Piperouk directeur der grossē Companie Tabak Negotianten ir (*sic*) Virginien und Brasilien".

Dit is een aardige spotprent op den hartstocht van het rooken.

Zóó is plaat 36: „D[r] Dwingdwangius Naturalis of gewaande Herschepper der Metaalen." een aardige karikatuur op de goudmakerskunst.

De oorspronkelijke versjes, meest hoogduitsch, maar soms, in verband met de voorstelling, in één of ander dialekt geschreven, zijn veel geestiger, nu en dan ook trivialer, dan de hollandsche en fransche.

Het derde deel bestaat uit twaalf platen, met de namen der maanden

Maart en Mei tot December, in 't latijn en in 't duitsch in het randwerk boven de voorstellingen, en in 't fransch en hollandsch in al de platen; alleen staat er in de vierde plaat foutief „April" voor „Avril". Dit deel wijkt in zooverre van de beide voorgaande af, dat iedere plaat hier twee hoofdfiguren vertoont en daar slechts één; terwijl het randwerk van iedere plaat, uitgezonderd dat van Januari, Februari en April, geheel verschillend is van de overige in dit werk gebruikte.

De prenten zijn onbeduidender, de duitsche versjes platter en de hollandsche en fransche onbeteekenend.

Het vierde deel, zeker het zeldzaamst van alle, bestaat uit zes geëtste plaatjes, veel vlugger geteekend dan alle voorgaande.

Evenals in het derde deel zijn ook hier op ieder plaatje twee personen afgebeeld. Op het eerste zijn dit twee mannen, op de volgende vijf telkens een man en een vrouw. Deze serie is 't best betiteld als de narren- of dwergen-*bruiloft*.

No. 1 stelt een doedelzakspeler en een hoboïst voor, die bij een schabel staan, waarop „4 Deel". Dit zijn de speellui van het feest. Het hollandsch opschrift van deze plaat is: „Blaaswindius Pypzak en Hoboflutius Langinstrument." De geest der duitsche, fransche en hollandsche versjes van vier regels, die ook hier, onder elkaar, onder de plaat staan, is te beoordeelen uit het fransche van de eerste prent; het luidt:

„Le jeu d'enflure sert, pour augmenter le monde;
L'epouse aime beaucoup l'hautbois de son epoux
Dont le son et aussi l'attouchement est doux
Leur musique d'amour en tout pais abonde."

Van de volgende platen citeer ik alleen de hollandsche opschriften, die de voorstelling tamelijk duidelijk weergeven.

No. 2. „Haneverius Bruidegom en Animosia Bruid."
„ 3. „Broektenawius Ley-jonker en Boevina Eerendeugd."
„ 4. „Stro-jonkerus Aart-in-rang [en] Breedmiddelia Ruggesprong".
In dezen staat is de plaat, op blz. 295 hier voren in vroegeren staat vermeld, ingekort en daarmede het opschrift „Le tourne dôs charmé" enz. vervallen.
„ 5. „Lichtvoetius Kuisheids Spion en Lucretia watje wild."
„ 6 „Furieuse Pater familias of Bruidegoms Vader, en Goedertje vrolyk leven".

De platen van dit vierde deel zijn allen naar en door „Isidore Coridon Fidele". Daar in de platen B. en C. van het IIe deel de geëntrelaceerde I. C. F. aangevuld zijn tot I. C. Folkema, acht Muller Isidore Coridon Fidelle den pseudoniem van I. C. Folkema. De rand om plaat 12 van het eerste deel heeft echter als teekenaar Iohann Christoph Fillisch. Zooals men ziet zijn in beide namen de voorletters dezelfde.

Dit kort overzicht van een zeker merkwaardige kollektie spotprenten,

die zeer weinig voorkomt, moge eenigzins in staat zijn de niet-bezitters een denkbeeld van het geheel te geven.

Omtrent geen der graveurs van dit dwergentooneel schijnt bizonder veel bekend. Van Eynden en van der Willigen zwijgen over de meesten en Immerzeel en Kramm maken het niet veel beter, wat te onbegrijpelijker is, omdat de gravures lang niet tot de slechtste van dien tijd behooren.

Wilhelm Koning was blijkens de inschriften uitgever van 't eerste en tweede deel, Wilhelm Engelbartus Koning staat echter als uitgever op de beide registers dier deelen, op al de platen van deel III, op de nieuwe randen van dit deel en op de platen 1, 2 en 4—6 van 't „4 deel"; van dit laatste deel hebben al de randen het adres van W. Koning.

Is hiermede de beschrijving van het ook door Muller vermelde Dwergentooneel ten einde; van een duitsche kopie dezer prenten is hier een stel aanwezig, waaraan alleen de nommers 1 (titel),*4, 15 en 27 ontbreken. Elke plaat heeft een 1—3-regelig onderschrift en een 4- of 6-regelig versje in duitsche of latijnsche letter gegraveerd, terwijl alle hetzelfde nommer hebben als het origineel en er onder enkele staat: „Cum Privil. S. C. M."

De beschrijving van Muller vergelijkende met de hier gegevene zouden dus de volgende staten van deze serie prenten bestaan:

*a*. De origineele, niet-hollandsche uitgave.

*b*. De eerste hollandsche uitgave van 1716; d. i. zonder randwerk om de voorstellingen; met de eerste acht plaatjes nog niet veranderd voor het „Groote Tafereel"; zonder de bijprenten bij het eerste en tweede deel en ook zonder deel III en IV.

*c*. Dezelfde als *b*, nu in de hierboven beschreven randen, en met de registers achter plaat 24 en plaat 50, in gelijksoortig randwerk als de overige prenten.

*d*. De tweede hollandsche uitgave van 1720, met bijprenten, derde en vierde deel; de registers aangevuld met de beschrijving der bijprenten en afgedrukt in de afzonderlijk daarvoor vervaardigde randen.

*e*. De duitsche kopie hierboven door mij vermeld.

Van de door Muller onder No. 3695c beschreven verkleinde kopie zag ik geen plaat.

Om de gelijkheid van onderwerp en ongeveer gelijktijdige uitgave. volgt hier nog de beschrijving van eenige dwergvoorstellingen in deze kollektie aanwezig, waarbij er enkelen zijn uit lateren tijd.

I. 1. „Brasilius Snuiftabak, Inventeur der à la modise Perruken." — „Hektor Brandewyns neus, Generaal over de Indiaanse Vleder muizen."

Onderschriften, met twee 4-regelige hollandsche verzen, gegraveerd onder de eerste van een reeks van twaalf voorstellingen, met twee mannelijke of vrouwelijke dwergen op elke prent, die samen schermen

of boksen. 't Zijn alle gravures langw. in-4°., z. n. v. gr., naar ik vermoed kopiën van buitenlandsche prenten en in den rechterbenedenhoek genummerd 1 tot 12.

Hier volgen de onderschriften der elf overige:

2. „Sennor Markolpho, Gouverneur van de groote Belt." — „Monsieur Langnaso, Inspecteur der wel verordineerde Knevel baarden."

3. „Barthel Butterzak, opperste Trawant van de Etens kast." — „Gerrit Knolkin, Regent over de Murmel-dieren."

4. „Mademoiselle Couragie, opperste Heersseres over de nieuwe Rozen." — „Madame Wonderschoon, of 't Iuffertje met de kleine Neus."

5. „Ambrosius Flashaer, Oversten over een Regiment Kromsnavels." — „Pamphilius Boggelinus Bregardier over de Markt broeders."

6. „Hans Hamvlegel Toren wagter uit Ongeschikt-huisen." — „Nikkel Rustladen, Directeur der vier potige Westphaalse Kanarie-vogels."

7. „Vincentius Podexini, Secretaris der gróte gegalloneerde Pluim -hoeden." — „Rilian Brusflek, Deurwagter over de Zwynstallen en geparfumeerde Varkens hokken."

8. „Magister Scarmoussi, wel-verordineerde Inventeur van de Belaggelyke invallen." — „Neusmeester Harlequin, Groot jonker onder de hoogloffelyke Pekelharings familie."

9. „Hans Worst, beroemde Varkenslagter of opperste Ias der speelkaarten." — „Singneur Urian, Generaal Luitenant over de Africaanse meerkatten."

10. „Heçtor Waanhelden moed, overste Stadhouder in 't land der Huuwlyks sláven." — „Blandina Huis-furie, gepreviligeerde Inspectoresze van Knorwerven."

11. „Alexander Moorsneus, kapitein over de Béren-byters." — „Chan Vizilipusli, Wapendrager van den gróten Tamerlan."

12. „kleine Stoffel Smeerlap, groot inventeur der gebraaide Kouszebanden." — „Niklaas Roodkop, Stiefzoon van de doorlugtigste der Ezel -dryvers."

II. „Bartholomeus Kleinkop, wel gemaakt Dans- en exercitie meester van het doorlugtig huis der Bokke baarden." — „De schóne Benezephora, die om haar Galantigheid in het dans zen, de Klokspeis der Rávens is genaamt."

Onderschriften met twee 4-regelige hollandsche verzen, in twee rijen, gegraveerd onder de afbeelding van een mannelijke en een vrouwelijke dwerg, samen dansende. Gravure langw. in-4°., z. n. v. gr., maar zeker van dezelfde hand, die de vorige twaalf graveerde. Rechts onderaan gemerkt: „7".

Ik houd dit voor de kopie van een der duitsche platen, hier onder den titel „Theatralische Zwergen Tantz=Schul." aanwezig. Die gegraveerde

titel staat onder de eerste van een twaalftal duitsche gravures langw. in-fol., z. n. v. gr. Op ieder der overige platen is een paar dansende dwergen afgebeeld, op den titel het orkest, uit vier man bestaande, waarbij één dansende dwerg en twee andere personen. Twee muzikanten zitten op een doedelzak, waaruit een man, door een kraan, bier tapt. De achterste muzikant blaast op een flageolet, waaruit allerlei worsten en taarten vliegen in den mond van den meest rechts staanden vioolspeler.

III. Het begin der achttiende eeuw schijnt een groot vermaak te hebben gevonden in de dwergen-afbeeldingen. Zoo zijn in deze verzameling nog vijf duitsche dwergen-voorstellingen, de vijf zinnen vertoonende. Onder iedere prent is een 4-regelig versje gegraveerd, met de opschriften: „Das Sehen.", „Das Gehöre.", „Der Geruch.", „Der Geschmack.", „Das Fühlen". Gravures in-fol., z. n. v. gr.

IV. Van een andere serie der vijf zinnen zijn hier aanwezig: „Das Gesichte.", „Das Gehöre.", „Der Geruch.", „Der Geschmack.", zooals er in den bovensten plaatrand gegraveerd is, terwijl hier onder elke voorstelling alleen vier versregels staan, eveneens gegraveerd. Onder de eerste dezer gravures in fol. 't adres: „Joh: Christoph Weigel, excudit."

V. Er bestaat nog een serie prentjes, waarvan de Nos 2—4, 7—9, 13 en 14 hier aanwezig zijn.

Het zijn ook dwergen-voorstellingen, echter geheel anders van vorm en teekening. De plaatjes zijn langwerpig in-4°. Onder ieder plaatje zijn drie 4-regelige versjes, in drie rijen naast elkaar gegraveerd. Daar de titel (No. 1?) ontbreekt, is omtrent het doel der uitgave niets zekers te zeggen. Toch houd ik het er voor dat, ten minste sommige dezer prentjes niet zonder eenige beteekenis zijn. Eén of meer dwergen te paard zijn de hoofdpersonen der plaatjes, terwijl de standen der paarden aan de rijschool schijnen te zijn ontleend.

Ofschoon de voorstellingen zich moeilijk met een enkel woord laten beschrijven, vermeld ik de hoofdfiguur en geef den eersten regel van 't vers. De platen zijn in den rechterbenedenhoek genommerd met het cijfer door mij vóór aan de beschrijving gesteld.

2. Een dwerg op een stappend paard in caroussel rijdend. De pikeur heeft het bij den toom.

„Nu draaft de klepper naar de maat", enz.

3. Een dwerg valt van een steigerend paard in een hooikorf, die twee andere dwergen ophouden.

„Zagt, zagt Pigmeentje! niet te stout", enz.

4. Een dwerg op een galopeerend paard rondom een paal rijdend.

„Zo moedig was ook Don Quichot", enz.

7. Een paard in vliegenden galop. De dwerg klemt zich krampachtig

aan de manen vast en staat met beide beenen tegen den hals van het paard, in plaats van in den zadel te zitten.

„Zo leerd de klepper met een vaart", enz.

8. Op een paard, dat vliegend door een renbaan loopt, zitten drie dwergen. Achterop een ten achterst voren, die met een braadpan(?) het beest tot loopen aanzet. Voorop twee dwergen op elkaar; van welken de bovenste naar den ring steekt.

„Weg Roeland, weg Esplandiaan", enz.

9. Een dwerg schiet, in vollen ren, met een monsterpistool een kop van een voetstuk. Door den wind, die het paard achter uitlaat, wordt een dwerg ter aarde- en een ander in de hoogte geworpen.

„Gy weet uw Doel vry wel te ráken", enz.

10. Een dwerg steekt met zijn degen naar een Turkenkop; zijn paard slaat de achterpooten hoog in de lucht en de dwerg schiet voorover, zijn hoed verliezend. Links drie dwergen, van welke één een negerhoofd op een ton stelt.

„Couragie kaaloor! toon uw kragt", enz.

11. Een dwerg, wiens pruik afvalt, op een steigerend paard, dat door een tweeden dwerg bij den staart vastgehouden wordt. Een derde dwerg ligt voorover op den grond, terwijl een vierde zich de haren uit het hoofd trekt.

„Dit zijn de vruchten van 't dresséren;" enz.

13. Een vrouwelijke dwerg (amazone) schiet op een hert, waaronder een dwerg ligt en dat door een anderen dwerg met een hark vastgehouden wordt. Eén dwerg is door het hert in de lucht geworpen. Een moorsch dwergje heeft het paard der rijderes bij den teugel.

„'t Sa Amazone toon uw moed", enz.

14. Een jacht met drie dwergen te paard. Achter den voorste zit een aap op 't paard. Zijn meester reikt hem twee worstjes? toe.

„Hier zyn zy op de Haze jagt", enz.

De gravuren zijn allen z. n. v. gr.

VI. „Het vermaaklyk gezelschap Van Hollebollige, Koddige, Drollige, Verbaazende, Raazende, Drinkende, Klinkende, Krakeelende, en Speelende dwerg-postuuren, Gedrukt om de Jeugd Te wekken tot Vreugd.".

Titel van een vijftiental afbeeldingen van dwergen, behoorende in een Enkhuizer- of Stichters-almanak. Houtgravures in-12°., door H. Numan, met een onbeduidend 4-regelig versje onder elke afbeelding en een opschrift in één regel, beide in boekdruk. Boven de eerste „Siewert Spits van Spitsbergen."; boven de laatste „Olof Olferts van Olfertswoude.", terwijl ook bij de overige zooveel mogelijk de allitteratie gevolgd is.

Onder de zeven-en-vijftig houtblokjes, in-12°. en in 16°., dwergen en straatfiguren voorstellende en afgedrukt op een hier aanwezige prent in-plano, komen enkele dezer dwergen voor. Boven de plaat staat: „Houtsne

figuren van Isaak van Ostade." Blijkens het papier kwam deze prent in de 19ᵉ eeuw uit.

Op een hierbijgevoegden „boerenbedrieger" is onder meerdere boekprentjes een soortgelijke dwergenfiguur afgeteekend; 't opschrift: (Domi)-„nicus Domp van Dompen"(burg), dat boven geen der vijftien hier voren vermelde voorkomt, geeft recht tot het vermoeden, dat er meer dan één serie dezer prentjes in almanakken is opgenomen.

Een prentje van een loterijspel, ook op dezen schijnbedrieger nageteekend en dat mij in originali niet bekend is, vertoont een bellenblazer, met onderschrift: „'t Is maar wind Negotie."

De teekening in kleuren is in-4°. en door C. van Zuyderhoudt, 1770.

VII. „'t gemeene best der Fraaije dwergen, die niemands Oogen zullen tergen, maar daar 't gezicht, dat kunst bemint, een wezendlyk vermaak in vindt. Gedrukt om die 't leezen Tot vreugde te wezen."

Onder dezen titel in boekdruk komen vijftien dwergen-afbeeldingen in houtgravure voor van H. Numan, in den *Almanack, Op 't Schrik. Jaar ons Heeren Jesu Christi*, 1788., een uitgave in-16°. der Erfgen. van de Wed. Corn. Stichter, om het vignetje op den titel, dat een koster voorstelt, die de lichten in de kerk uitdooft, tot voor eenige jaren en misschien ook nu nog wel, als „kostertje" bekend. Ook hier is, als bij de vorige serie, de allitteratie zooveel mogelijk toegepast, zoo vindt men er onder: „Klaas Klemband.", „Rozette Rondhooft.", „Naerstige Neeltje ", „Guillaume Grosseventre." enz.

VIII. „D'Heer John S'kinner Gebooren tot Pluymuyden in Engelant, is twee voeten en een half lanck, is 35 jaeren out,".

Onderschrift met 4-regelig vers, gegraveerd onder de afbeelding van dezen dwerg, die zeker ook Holland en de Zuidelijke Nederlanden bezocht. Gravure kl. in-fol., „Gasp: Bouttats fecit Antver:". Het vers begint: „Dit is dien Goliath, het s'werelts Achste Wonder," enz. (Zie ook blz. 488 hier voren).

IX. „Le Petit Nain sans Pareil, Nommé Gerard Vanweik né en Hollande en 1716. Sa hauteur est de deux pieds trois poulces la grosseur de sa Tete fait la hauteur de sa personne. On a (*sic*) jamais vu son pareil.

Gerardus Vanweik gebürtich auss Holland anno 1716. man hat Sein Kleichen (*sic*) nicht gesehen."

Onderschrift onder de afbeelding van een dwerg, wiens hoofd even groot is als zijn overige lichaam. Naast hem een kist, waarop: „Homme sans Pareil." Gravure in-4°., z. n. v. gr. of adres.

Men zie ook de nommers 3935 en 3936 in deel V hierna.

## APENSPEL.

3536. „L'origine des singes ne perira samais (*sic*), on Les Voit en touts Lieux Jusque dans les palais". „Hier télen d'Apen, men kan 't Apenspel niet derven, Des Zalme noit 't geslacht der Apen uijt Zien sterven."

Fransch en hollandsch onderschrift onder een plaat, waarop een kraamkamer is afgebeeld. Zij is de eerste eener serie van zestien platen door Muller (No. 3696) als het „Apenspel" genoemd, doch niet nader beschreven. [1]) Ik vermeld daarom met een enkel woord de voorstellingen, waarin telkens apen als menschen optreden en schrijf van elke plaat alleen het hollandsch onderschrift af.

2. „Den Aap draagt Melk, en strijkt de tepels, mals van aart,
   schoon 'd Aap is staarteloos, hy speelt graag met den staart".
   Melkerij.
3. „Dees Aap zwetst op zijn zalve, en Apen hem begluuren,
   Hij pronkt met Brieven, en maakt loutere Apenkuuren."
   Kwakzalverstheater.
4. „Dees speelt voor Charletan, die waagt zijn kale poort,
   Op 't Touw, en deze danst met schaatsen op de Koort."
   Koorddansersspel.
5. „Kop Koffij, pijp tabak, roept Keesje 't Aapjes vrintje;
   Zij brant 'er boven, en gaapt naar, een wintje."
   Koffiehuis.
6. „Het Zwijn en Horenbeest ontvlugten 't dootsgevaar,
   En d'Aap steekt binnens poots zijn Varken door het haar."
   Varkenslachterij op straat.
7. „Kijk eens d'Aapteker, en Zijn Zalven en Konserven,
   Met zijn Clisteer spuit hier door al deze Apen Zwerven."
   Apothekerswinkel.
8. „Bombario, den Aap, brengt Rook en Wint te koop,
   Vat de Apen bij den Neus, en blaast hen Overhoop."
   Aktiehandel. Zie voor de uitvoeriger beschrijving dezer prent blz. 475 hier voren.

---

1) Door plaat 8, als bijprent van het „Groote tafereel" onder N°. 16 A op blz. 475 hier voren beschreven, behoort de hier vermelde serie van menschelijke verrichtingen, door apen uitgevoerd, in zekeren zin tot de prenten over den windhandel. Eenige dergelijke voorstellingen van apen zijn daaraan toegevoegd.

9. „Dit komt van Bobbels wilt te snorken en te snappen,
Nu moet hier d'eenen Aap des anders schoenen lappen."
Schoenmakerswerkplaats. Ofschoon door Muller bij de bijprenten niet vermeld, behoort dit plaatje door 't hollandsch onderschrift evenzeer als de vorige erbij genoemd.

10. „Al de Apen hebben met'er naijen 't wonder drok.
Kijk d'een Borduurt de Keurs, die flikt den Apenrok."
Kleermakerswerkplaats.

11. „Hier schreeuwenze emmerluk, als uijtgelatene Apen;
den eenen aap koopt Post, daar de andre staan naar gapen".
Vischmarkt.

12. „Wat Apenspel is dit? hoe Zijnze, Zot of Wijs?
Hier Valt hij op Zijn Pens, daar Zinkenze door 't ijs."
IJsvermaak.

13. „Ô Aap gij bent verspid! dat komt van 't Apenkrollen;
de Meerkat moet den Aap nu 't Venster uijt Zien hollen."
Liefdesavontuur.

14. „Vernoegt u Aap met 't Spel der Apen, en laat Staan,
Het Mofflen, ofge Zult naar 't liefde gekhuis gaan."
Kaartspelende apen.

15. „Al Apen Zijnze die het witte broot zien wegen;
Hij kneed het Deeg, en laat den Oven schoontjes vegen."
Broodbakkerij.

16. „Zoo Apen, dat gaat wel, stuur recht, en met Verstant,
Gaat dit Zoo voor de wint recht toe naar 't Apenlant?"
Apenscheepvaart.

Al deze gravures langw. in-4°., z. n. v. gr., zijn links onderaan genommerd en hebben rechts het adres van M. Pool te Amsterdam, op de eerste met de bijvoeging: „op de Leise graft by de Heeren graft."

Verder is hier aanwezig:

I. „Op Eenen hogen berg, het School is van de Aapen,
Daar zy aen Wetenschap en konsten haar Vergapen."

Onderschrift onder het eerste eener andere serie van 16? plaatjes, langw. in-4°., waarop menschelijke handelingen, door apen uitgevoerd, zijn afgebeeld. Deze eerste plaat heeft onder het versje: „M. Pool exc: Amstelod: op de Leyze graft het Vyfde huys van de Heeren graft." Alle hebben een 2-regelig hollandsch doch geen fransch vers onder de voorstelling. De met een sterretje aangewezene zijn zonder adres; de overige hebben in den rechterbenedenhoek: „M. Pool exc:" Deze eerste plaat stelt den top van een berg voor. Geheel bovenaan een viertal dansende, drinkende en spelende apen, links, iets lager, een aap met uil op de hand, sterrekijkende, twee andere bij een globe. Iets meer naar het midden twee, waarvan de een den ander scheert; rechts daar naast

een oude aap vier jongere onderwijzende; geheel onderaan een ziek-liggende aap, waarbij twee andere; één van hen bekijkt het water van den zieke.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Plaat | 2. | Vier apen wippende op een boom. | „Dit spel behaegt haer ook," |
| „ | 3. | Blindeman. | „Het leeven het (*sic*) zyn tyt," |
| „ | 4. | Handjeplak. | „Het kinder spel, behaegt de Aapen wonder soet," |
| „ | 5. | Danspartij. | „'T is kermis inde Veenen," |
| „ | 6. | Kegelen. | „De keegels staen Vierkant," |
| „ | 7. | Vogelvangen. | „De Aapen slim en loos, syn hier aen 't Vogel vangen," |
| „ | 8*. | IJsvermaak. | „Het ys is yslik". |
| „ | 9*. | Binnenhuisje. | „Dees Aapjes zyn gerust," |
| „ | 10. | Boerenherberg. | „Dit's slegs een Sinbeeld," |
| „ | 11. | Oesterpartij. | „Wat dunkt u van de Aapen," |
| „ | 12*. | Geldtellen. | „Met wat al sweet en zorg vergaart men hier de Schatten," |
| „ | 13*. | Chirurgijnswinkel. | „Och Aapjen, 't zy gy doet Laeten," enz. |
| „ | 14*. | Oorlog. | „Het Oorlogs Vuur ontsteekt de Aapen dus verwoet," |
| „ | 15*. | Ziekbed. | „Och Aap gy loopt gevaar". |

Daar geen der prenten van deze serie genommerd is, zijn ze naar eigen inzicht geordend. Indien er genommerde staten van bestaan, houde men hiermede rekening.

Van deze serie zijn hier twee staten aanwezig:

*a*. met het adres van M. Pool.

*b*. met het adres: „Leon: Schenk Exc: Amst:" Aan dit stel ontbreken de platen 1, 5, 7—9 en 11; er is nog een zestiende plaat bij, een school voorstellende, waarvan het 2-regelig onderschrift begint: „De plak die wort ontzien van Jongens", enz.

II. „Een Kater was gewoon, des Nagts te gaan uyt krollen,
Te soeken zyn vermaak, by Katten, en bij kollen," enz.

Eerste twee regels van een 8-regelig versje in twee rijen gegraveerd onder de afbeelding van een wachtkamer voor militairen, waar apen in plaats van menschen dienst doen. Links wordt tusschen twee apen een kater in de wacht gebracht. Men zie voor de verdere beschrijving der plaat No. 3361 hier voren, waar dezelfde voorstelling, doch veel verkleind voorkomt. De gravure in-plano, naar D. Teniers en met „Leon Schenk excud: Amstelod:" is blijkbaar een latere staat van de prent door Muller vermeld als „Apen Hoofdwacht of Corps de Garde te Amsterdam". Behalve aan de sporen van weggekrabde letters is 't ook zichtbaar aan

de zwarte lijn ter zijde en bovenaan de prent, die bij den vroegeren staat zeker ook onder de voorstelling doorliep. De plaat is zeer opgesneden.

Zie voor een andere apenvoorstelling ook No. 3350 hier voren.

III. „Elck drinct elk schinct elck settet naer behaghen an
En som meer in-neemt dan hy wel ghedraghen can."
„Hier oock op hun manier dansen sy om verblyen
Elck huppelt, en elck springht, elck thoont syn courtoisyen".

Twee platen, een maaltijd in de open lucht en een danspartij in 't veld voorstellende, waarvan de deelnemers allen apen zijn. Op de eerste plaat op den voorgrond links zingende en guitaarspelende apen; rechts een onpasselijk geworden dame-aap, enz. Op de tweede plaat links in een boom een doedelzak-spelende aap, enz. Twee gravures langw. in-4°., met bovenstaande hollandsche onderschriften rechts onder de plaat, terwijl in 't midden een fransch en links een latijnsch distichon staat. Oude gravures, z. n. v. gr., en blijkens het cijfer 4 in den linkerbenedenhoek der eerste plaat tot een serie behoorende.

IV. Apentheater.

Op negen tooverlantaarnglazen zijn, in kleuren, verschillende handelingen uit het menschelijk leven en bedrijf afgebeeld, welke door apen uitgevoerd worden. De houten ramen, waarin de glazen zijn gevat, hebben de volgnommers 13—21 en maken alzoo slechts deel uit eener grootere serie. Zij geven, van rechts naar links, het volgende te zien:

Glas 13. Een aap toont aan een anderen aap die hem bezoekt, zijn verzamelingen naturalia, conchyliën, voorwerpen op liquor, enz.

Glas 14. Een advokaat? — een notaris — een dokter bij 't bed van een zieke — een piskijker — een aap liggende op een kruiwagen, die getrokken wordt door twee apen en geduwd door twee andere — een statiekoets.

Glas 15. Kantoorwerkzaamheden — wijndrinkers — kaartspel — kolven — triktrak — biljartspel.

Glas 16. Liefdesdeklaratie — huwelijksvoltrekking — feestmaal — koophandel — twee dansende? apen — statiekoets.

Glas 17. Buitenplaats — metselaars — „opera" — wijndrinkers — narrenslede — bibliotheek.

Glas 18. Tulpenliefhebbers — liefhebbers van oudheden — penningkabinet — instrumenten-verzameling — naturaliënkabinet — kunstbeschouwing.

Glas 19. Schilderijenkabinet — geldtellende aap — de aap thuis — de aap vult zijn geldkist — de aap is ziek — de aap maakt zijn testament.

Glas 20. Dood van den zieke — aanzegging — familieraad — lijkstatie — begrafenis — testamentopening.

Glas 21. De erfgenamen bij den advokaat — pleidooi voor de rechtbank — beteekening van het „vonnis" — de advokaten gaan met het geld weg — de teleurgestelde erfgenamen rondom een tafel.

Als slotvoorstelling heeft de schilder dezer glazen zichzelven als aap afgebeeld, zittend aan een tafel: aan zijn voeten palet en penseel, achter en terzijde van hem drie apen, van welke twee op hem wijzen en een derde een papier in de pooten heeft, waarop men leest:

„Men segt het meest is Aperij
Maar wie is daar geheel van vrij".

Hoewel 't jammer is dat niet de geheele serie glazen aanwezig is, geeft 't hier beschreven gedeelte reeds een aardig kijkje op den vroegeren lust om de handelingen van het menschenleven voor te stellen als door apen verricht.

## ERRATA.

Er is in de nommering een groote fout geslopen, die afzonderlijke aanwijzing noodig maakt. Na nommer 3527 op blz. 379 wijzige men de volgnommers aldus:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| blz. | 381 | staat | 3521 | moet | zijn | 3528 |
| „ | 384 | „ | 3522 | „ | „ | 3529 |
| „ | 402 | „ | 3524*a* | „ | „ | 3530*a* |
| „ | 413 | „ | 3524*b* | „ | „ | 3530*b* |
| „ | 425 | „ | 3525 | „ | „ | 3531 |
| „ | 452 | „ | 3526 | „ | „ | 3532 |
| „ | 459 | „ | 3527 | „ | „ | 3533 |
| „ | 477 | „ | 3427 | „ | „ | 3534 |

Op blz. 424 reg. 3 v. o. wordt 3524*a* dus 3530*a*.